seria de autor

Ierótheos

Mitropolitul Nafpaktosului

DOGMATICA EMPIRICĂ

după învățăturile prin viu grai ale Părintelui

IOANNIS ROMANIDIS

Volumul II

Dumnezeul Treimic - Crearea lumii - Căderea

Întruparea - Biserica

Viața de după moarte

editura doxologia

Dogmatica empirică

Volumul II

Colecția Dogmatica este coordonată de

Pr. Cezar Țăbârnă și Dragoș Dâscă

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

IEROTHEOS VLACHOS, mitropolit de Nafpaktos

Dogmatica empirică a Bisericii Ortodoxe Soborniceşti după învăţăturile prin viu grai ale Părintelui Ioannis Romanidis / Ierótheos, Mitropolitul Nafpaktosului. - Iaşi : Doxologia, 2014-2017

2 vol.

ISBN 978-606-666-344-1

Vol. 2 : Dumnezeu Treimic, Crearea lumii – Căderea, Întruparea – Biserica, Viaţa de după moarte : prezentare critică / trad. din lb. greacă de Tatiana Petrache şi Mănăstirea Diaconeşti. - 2017. - ISBN 978-606-666-346-5

I. Petrache, Tatiana (trad.)

II. Mănăstirea Diaconeşti (trad.)

2

ISBN general: 978-606-666-344-1

ISBN vol. II: 978-606-666-346-5

Ierótheos
Mitropolitul Nafpaktosului

Dogmatica empirică
a Bisericii Ortodoxe Sobornicești

după învățăturile prin viu grai
ale **Părintelui Ioannis Romanidis**

Volumul II
(Dumnezeul Treimic
Crearea lumii – Căderea
Întruparea – Biserica
Viața de după moarte)

Prezentare critică

Traducere din limba greacă de
Tatiana Petrache
și Mănăstirea Diaconești

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Editura DOXOLOGIA
2017

Pururea pomenitei
Starețe Fotiní
studentă a Părintelui Ioannis Romanidis
ce a trăit și a plecat din această viață cu însuflare
și se desfătează în inima sa
de cereasca Liturghie

Cuprins

Partea I
Teologia Sfintei Treimi

Partea a II-a
Crearea lumii

Partea a III-a
Căderea omului

Partea a IV-a
Întruparea Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu

Partea a V-a
Biserica, Trup al lui Hristos
şi societate a îndumnezeirii

Partea a VI-a
Viața de după moarte

Părintele Ioannis Romanidis, portret de Nikos Kalatzes

Cuvânt înainte

Am publicat, nu cu multă vreme în urmă, primul volum al „Dogmaticii empirice", după învățăturile prin viu grai ale pururea pomenitului Părinte Profesor Ioannis Romanidis, cuprinzând patru capitole: „Dogmă și morală", „Experiența Revelației", „Purtătorii Revelației" și „Mărturiile Revelației". Această carte a fost, concret, o introducere în dogmatica empirică a Bisericii Ortodoxe.

În acest al doilea volum sunt abordate subiecte particulare, cum ar fi teologia Sfintei Treimi; crearea lumii; căderea omului; Întruparea Cuvântului; Biserica, Trup al lui Hristos și societatea îndumnezeirii; precum și viața de după moarte.

Trebuie precizat că subiectele acestea nu au fost supuse unei analize dogmatice exhaustive, pe baza întregii tradiții a Bisericii, ci au fost puse în lumină din punctul de vedere al experienței, adică raportate la cunoașterea lor pe cale empirică – cu alte cuvinte a fost analizat felul cum dogmele sunt roadele experienței de Dumnezeu văzătoare a Prorocilor, Apostolilor și Părinților, și cum, mai departe, dogmele sunt convertite în experiență personală, altfel spus, cum devin sânge și hrană pentru propriul nostru organism duhovnicesc.

La baza tuturor analizelor stă faptul că văzătorii de Dumnezeu – Prorocii, Apostolii și Părinții – au o cunoaștere autentică și nemijlocită a lui Dumnezeu, în timp ce noi, cei ce le primim și le urmăm învățătura, avem o cunoaștere mijlocită a lui Dumnezeu. Însă, atunci când trăim cu adevărat în Biserică, putem la rândul nostru să dobândim o cunoaștere nemijlocită a lui Dumnezeu.

Asemenea primului volum, și analiza aceasta a fost realizată pe baza învățăturilor prin viu grai ale pururea pomenitului Părinte

Profesor Ioannis Romanidis. Sunt citate pasaje întregi din omiliile sale transcrise după înregistrări, pe care le-a susținut înaintea unor asistențe variate, fiind analizate tot pe baza învățăturii sale. În câteva locuri, pentru a-i întregi gândirea teologică, am introdus pasaje din felurite scrieri ale sale. Am căutat totuși să nu fac trimiteri la pasaje patristice, cu puține excepții, pentru ca discursul să fie simplu și de efect.

Desigur, cuvântul său din textele citate, fiind preluat din conferințe, poate genera unele probleme de exprimare, la care se adaugă și faptul că Părintele Ioannis a fost crescut în America. În plus, repetarea punctelor sale de vedere se datorează, pe de o parte, faptului că, în anumite aspecte, dobândise o certitudine, iar, pe de altă parte, faptului că pasajele au fost preluate din cuvântări diferite. Cititorul însă va trebui să treacă peste toate acestea, concentrându-se pe esența cuvintelor sale.

Aș mai dori să menționez aici un lucru pe care l-am semnalat și în primul volum, anume că cititorul nu ar trebui să se oprească asupra unui punct izolat, care ar putea să-l provoace și să-l distragă de la învățătura Părintelui Ioannis ca întreg, ci să-i studieze gândirea ca pe un tot unitar, ce se întinde de-a lungul tuturor capitolelor celor două volume.

În ceea ce privește eventualele dificultăți pe care cititorul le va întâmpina în primul capitol, datorate subiectului dogmatic, „Dumnezeul Treimic", acestea nu ar trebui să-l descurajeze în a continua cu restul studiului, ce abordează subiecte însemnate într-o manieră simplă.

Mai trebuie semnalat și faptul că, în capitolul despre crearea lumii, precum și în alte locuri, datele științifice pe care le folosește Părintele Ioannis provin din cunoștințele valabile la vremea respectivă. Astăzi au fost reconsiderate în anumite privințe. Le-am citat însă aici întocmai cum au fost rostite pentru a pune în lumină spiritul său cercetător și a evidenția faptul că era la curent cu progresul cercetărilor din științele pozitive.

Îi dau slavă lui Dumnezeu pentru acest nou dar. Le mulțumesc colaboratorilor mei care m-au ajutat și la această ediție, ale

căror nume le menționez în primul volum, pomenindu-l aici doar pe iconarul Iannis Yeremtzés, care s-a îngrijit de copertele celor două volume, și Îl rog pe Dumnezeu să ne ajute să fim nu doar învățători teoretici, ci și ucenici ai trăirii dogmelor în propria noastră viață, pentru a ne face părtași Împărăției Cerurilor.

Am scris la Nafpaktos, pe 1 noiembrie 2010,
ziua adormirii întru Domnul (2001)
a Părintelui Ioannis Romanidis

† Ierótheos, Mitropolitul Nafpaktosului

Introducere

În introducerea și epilogul primului volum, ca și în datele biografice despre viața Părintelui Ioannis Romanidis, au fost identificate premisele teologiei sale, pe care cititorul va trebui să le aibă în vedere pentru a înțelege fără dificultate și cele scrise în acest volum. Aici, cu titlu introductiv, vom defini parcursul gândirii sale teologice în relație cu subiectele prezentate în acest volum, cu referire la Dumnezeu, la relația Lui cu lumea, la căderea omului, la îndumnezeirea în Biserică și la viața veșnică.

Încă de la începutul activității sale teologice, Părintele Ioannis Romanidis a tâlcuit și explicat aceste subiecte în teza sa de doctorat intitulată *Păcatul strămoșesc*[1]. Capitolele acestei lucrări abordează relația lui Dumnezeu cu lumea, existența lui satana, menirea omului, omul duhovnicesc drept chip al lui Dumnezeu, interpretând, în cele din urmă, sensul păcatului strămoșesc din punctul de vedere al învățăturii ortodoxe.

În perioada respectivă a scris diverse articole, tâlcuind învățătura Sfinților Părinți despre Cuvântul neîntrupat și întrupat, despre omul de dinainte și de după cădere și despre viața lui în Biserică. Menționăm câteva dintre ele pentru a oferi un reper în acest sens: *Omul și adevărata lui viață potrivit Molitfelnicului grec-ortodox* (1955), *Păcatul strămoșesc potrivit Sfântului Pavel* (1955), *Eclesiologia ortodoxă potrivit lui Alexei Homiakov*

---

[1] Ἰωάννου Ρωμανίδη, *Τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα*, ediția a doua, Ed. Δόμος, Atena 1989.

(1956), *Eclesiologia Sfântului Ignatie al Antiohiei* (Atlanta, 1956), *Iustin Martirul și Filosoful și cea de-a patra Evanghelie* (în limba engleză, 1958). De asemenea, există trei articole importante în engleză care au fost publicate în periodicul *Greek Orthodox Theological Review* și traduse în greacă (fără a vedea însă lumina tiparului) de profesoara Déspo Liáliou: primul, cu titlul *Filosofia Părinților Bisericii la H.A. Wolfson* (1959-1960); cel de-al doilea: *Comentarii la disputa palamită și subiecte conexe*, partea I (1960-1961), iar cel de-al treilea reprezentând partea a II-a a lucrării cu același titlu (1964-1965).

De asemenea, trebuie să menționăm aici și publicarea primului volum al *Teologiei dogmatice și simbolice a Bisericii Ortodoxe Sobornicești*[2], care abordează dogma triadologică, însă, din păcate, Părintele Ioannis nu a ajuns să dezvolte celelalte subiecte dogmatice decât în *Dogmatica patristică ortodoxă. O expunere concisă*, pe care Protopresviterul Gheorgheos Drágas a tradus-o în limba engleză și a editat-o în greacă și engleză, adăugând o introducere și o bibliografie[3].

Este semnificativ faptul că, după abordarea teoretică a acestor subiecte, s-a ocupat apoi de învățătura niptică[*] a Bisericii,

[2] Πρωτοπρ. π. ἸωάννουΣ. Ρωμανίδου, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, volumul I, Editura Πουρναρᾶ, Tesalonic 1973.

[3] Protopresbyter John Romanides, *An Outline of Orthodox Patristic Dogmatics – Ἐπίτιμον Ὀρθόδοξον Πατερικήν Δογματικήν*, Orthodox Research Institute, Rollinsford, New Hampshire 2004. Ediția în limba română: *Dogmatica patristică ortodoxă. O expunere concisă*, trad. Dragoș Dâscă, Editura Ecclesiast, Sibiu, 2010.

[*] *Niptic* are la bază adjectivul gr. *νηπτικός*, un derivat al substantivului *νῆψις*, „cumpătare, înfrânare; supraveghere, veghere, priveghere", în limbajul ascetic fiind redat mai cu seamă prin *trezvie*. În terminologia teologică ascetică, această noțiune este aplicată *minții* (*νοῦς*), și se referă atât la atenția neîncetată a acesteia, cât și la întreagă metodă ascetică de păstrare a unei permanente stări de trezvie a minții în lupta cu gândurile și patimile, urmărind *isihia* (gr. *ἡσυχία*), adică „liniștirea" gândurilor și a patimilor, spre a se putea aduna netulburat în Rugăciune și în pomenirea

ca metodă de renaștere și îndumnezeire a omului. Este vorba, așadar, de un parcurs teologic complet, despre care am putea spune că prezintă două stadii: păcatul strămoșesc, pe de o parte, și învățătura niptică a Bisericii, pe de altă parte. Consider că este necesar să evidențiem aici relația dintre cele două stadii ale parcursului teologic al Părintelui Ioannis Romanidis.

1. Învățătura sa teologică unitară

Pentru a sublinia caracterul unitar al învățăturii teologice a Părintelui Ioannis Romanidis, vom prezenta în cele ce urmează relația dintre teza sa de doctorat despre *Păcatul strămoșesc*, redactată la începutul activității sale academice, și tradiția niptică a Bisericii, despre care vorbea adesea în ultimii săi ani.

Preocuparea sa cu privire la semnificația păcatului strămoșesc a luat naștere în mediul în care a trăit în America, alături de căutarea teologiei Bisericii privind crearea lumii și căderea omului.

Se știe că Părintele Ioannis a trăit de mic în America, a studiat la centre academice papistașe* și protestante, cunoscând extrem de bine teologia acestora, ca, de pildă, teologia lui Toma d'Aquino, precum și a principalilor teologi protestanți. Protestanții respingeau tradiția patristică, axându-se doar pe Sfânta Scriptură, în timp ce teologii papistași se întemeiau

lui Dumnezeu. Din acest motiv, metoda și tradiția aceasta este cunoscută sub numele de „niptico-isihastă". (n. trad.)

* În loc de *catolic*, Părintele Ioannis Romanidis folosește *papistaș*, cu sensul de adept al „Bisericii" Romei, care este papocentristă. El considera că în mod impropriu romano-catolicismul își atribuie titlul de *catolic*, deoarece adjectivul are la bază gr. καθολικός, care înseamnă „universal, ceea ce este conform cu întregul" și este valabil pentru Biserica Ortodoxă. Este termenul care, în varianta grecească a Crezului, corespunde lui *sobornicesc*: *„... într-una, Sfânta, Sobornicească și Apostolească Biserică..."*. (n. trad.)

pe Toma d'Aquino – care îl interpreta pe Augustin –, precum și pe alți teologi scolastici. Această contradicție dintre cele două tradiții creștine (a papismului și a protestantismului) l-a determinat pe Părintele Ioannis Romanidis să se ocupe în mod special de cei cunoscuți sub numele de Părinți Apostolici, acei Părinți care le erau urmași Sfinților Apostoli și înaintași marilor Părinți ai veacului al IV-lea.

A fost o mișcare genială, pentru că în felul acesta a diagnosticat faptul că Părinții Apostolici sunt veriga de legătură între Apostoli și marii Părinți ai Bisericii care au venit după ei, legătură ce a rămas neîntreruptă. Prin Părinții Apostolici, învățătura Sfinților Apostoli a fost transmisă generațiilor următoare. Când vorbim despre Părinții Apostolici, ne referim la Clement al Romei, la autorii scrierilor *Păstorul lui Herma* și *Epistola lui Varnava*, la Sfântul Ignatie Teoforul, la Sfântul Policarp al Smirnei, la Papia al Ierapolei. Strâns legați de aceștia sunt și Irineu al Lyonului și Ipolit al Romei.

Prin urmare, i-a studiat în duhul învățăturii Sfinților Apostoli pe toți Părinții Apostolici, precum și *Molitfelnicul* Bisericii, în paralel, pe de-o parte, cu Părinții ortodocși, iar pe de altă parte cu teologii apuseni scolastici și reformați. După feluritele studii preliminarii pe care le-am menționat deja, s-a oprit în cele din urmă asupra tematicii păcatului strămoșesc. Întregul demers al gândirii sale teologice se vădește din subtitlul tezei sale de doctorat despre *Păcatul strămoșesc*.

Într-un caiet manuscris al său în posesia căruia mă aflu, provenit din perioada în care își pregătea subiectul, înainte de a-și consemna pozițiile teologice în cunoscuta sa lucrare de doctorat, titlul și subtitlul lucrării au fost stabilite după cum urmează: *Păcatul strămoșesc, adică premisele sale cosmologice și antropologice în Biserica primară, comparativ cu anumite premise ale teologiei patristice elene ulterioare și ale teologiei scolastice apusene, îndeosebi a lui Augustin, Anselm și d'Aquino.* Este vorba despre prima elaborare a acestui subiect. În caietul respectiv

există pasaje din Noul Testament, pe care le-a grupat tematic, cel mai probabil parcurgând întreg Noul Testament din perspectiva subiectului său, precum și texte patristice din Părinții Apostolici și Părinții veacului al IV-lea, precum Sfântul Atanasie cel Mare, Sfântul Vasilie cel Mare, Sfântul Grigorie de Nyssa, Sfântul Ioan Gură de Aur și alți Părinți, ca Sfântul Dionisie Areopagitul, Maxim Mărturisitorul și alții.

În teza sa de doctorat dactilografiată, aflată, de asemenea, în posesia mea, pot fi observate corecturi și intervenții manuscrise prin adaosuri în text, note etc. Este, în mod evident, textul tezei de doctorat pe care a depus-o la Facultatea de Teologie din Atena. A stabilit el însuși titlul și subtitlul lucrării după cum urmează. În textul dactilografiat poate fi citit: *Păcatul strămoșesc, adică premisele sale cosmologice și antropologice din epoca Noului Testament până la Sfântul Irineu*. Într-o notă de mână, scrie: *Contribuții la învățătura despre Păcatul strămoșesc, adică premisele sale în Biserica primară până la Sfântul Irineu, comparativ cu teologia ortodoxă și cu teologia apuseană până la Toma d'Aquino*.

În textul final, publicat de Editura Pournarás, titlul și subtitlul au fost stabilite astfel: *Păcatul strămoșesc, adică Contribuții la cercetarea premiselor învățăturii despre Păcatul strămoșesc în Biserica primară până la Sfântul Irineu, comparativ cu orientarea generală a teologiei ortodoxe și a celei apusene până la Toma d'Aquino*.

Reformularea succesivă a subtitlului lucrării de către autorul însuși ne arată clar, pe de o parte, încercarea lui de a exprima în cel mai bun mod cu putință diferența dintre învățătura Părinților Bisericii și pozițiile teologilor scolastici cu privire la păcatul strămoșesc, iar pe de altă parte, faptul că se întemeiază permanent pe Noul Testament și pe Părinții Apostolici de până la Sfântul Irineu, care sunt izvorul gândirii sale teologice.

Astfel, acest prim stadiu al demersului ermineutic al Părintelui Ioannis Romanidis se mișcă atât în interiorul scrierilor Sfintei Scripturi, cât și al scrierilor Părinților Bisericii, în contrast cu scrierile lui Augustin și ale teologilor scolastici. Lucrarea aceasta scoate la iveală un cercetător academic serios, care, în acest stadiu, este interesat în a căuta duhul gândirii Părinților Bisericii și, în opinia mea, în a arăta că Biserica Ortodoxă este „Biserica istorică", cea care a păstrat tradiția apostolică așa cum a fost transmisă cu autoritate de la Apostoli la Părinții de mai târziu, prin Părinții Apostolici, în timp ce latinii și protestanții nu doar că au răstălmăcit-o, dar au și denaturat-o semnificativ.

După această cercetare de bază, Părintele Ioannis Romanidis a examinat mai adânc subiectul premiselor cosmologice și antropologice ale păcatului strămoșesc, pentru a studia consecințele căderii omului, care sunt întunecarea minții (*νοῦς*)* și îndepărtarea omului de Lumina lui Dumnezeu.

* Întemeindu-se pe învățătura patristică, Părintele Ioannis Romanidis a arătat că rolul central în cunoașterea lui Dumnezeu și în îndumnezeire nu îl joacă intelectul și rațiunea, ci mintea (*νοῦς*), care este altceva decât rațiunea (*λογική*) și intelectul (*διάνοια*) – este pur și simplu o altă facultate, o altă energie a sufletului, pe care omul căzut o confundă cu rațiunea. Este „ochiul sufletului", atenția cea mai subtilă, capabilă să sesizeze prezența lui Dumnezeu și să intre în comuniune cu El. Este *instrumentul* prin care omul are acces la Dumnezeu. Este *telescopul* prin care Îl vede pe Dumnezeu. Este *duhul* de care vorbește Apostolul Pavel (I Corinteni 14, 15-16). Am optat să semnalăm cititorului că această *minte* este altceva decât ceea ce în mod obișnuit înțelegem prin *minte*, adăugând în paranteză și echivalentul grecesc, *νοῦς*, acolo unde o impune contextul teologic. Energia, funcția acestei *minți* (*νοῦς*) este *noetică*, spre deosebire de cea *rațională*. La fel și Rugăciunea care se săvârșește cu această *minte* (*νοῦς*) este una *noetică* – Rugăciunea minții (*noetică*). Când mintea se eliberează din robia rațiunii, a patimilor şi a lumii înconjurătoare, întorcându-se în inimă, din rătăcirea ei, atunci Rugăciunea minţii începe să lucreze. Abia atunci se poate spune că mintea (*νοῦς*) este activă, altfel se află într-o stare moartă, de inerție, în totală subordonare față de intelect. Astfel, Rugăciunea minţii se săvârşeşte cu mintea (*νοῦς*) înlăuntrul inimii, în vreme ce rugăciunea raţională se săvârşeşte cu raţiunea (*λογική*), prin cuvinte și înțelesuri. (n. trad.)

De asemenea, a mers mai departe și în cercetarea modului în care omul se întoarce la Dumnezeu și dobândește comuniune și părtășie cu El, adică modul în care este călăuzit de la curăție la luminare și îndumnezeire. În acest al doilea stadiu al lucrării sale creatoare a fost ajutat în mod substanțial de erminia pasajelor Noului Testament, îndeosebi de erminia învățăturii Apostolului Pavel.

Acest lucru îl vedem și în Introducerea la ediția a II-a a tezei sale de doctorat despre *Păcatul strămoșesc*, în care vorbește despre fundamentele teologiei empirice, despre adevărul necreat și cunoașterea seculară, ca și despre diferența dintre esență și energie în Dumnezeu[4].

Deja, lucrând la studiul despre *Păcatul strămoșesc*, precum se poate vedea din caietul manuscris pe care îl dețin, adunase toate pasajele nou-testamentare referitoare la diavol, la lucrarea creatoare a lui Dumnezeu, la păcatul omului, la moartea duhovnicească, la „inima ca minte (*νοῦς*)" și „inima ca sălaș al lui Dumnezeu", la „duhul vieții", la „duhul omului", la „dreptatea lui Dumnezeu", la „mântuirea din moarte și stricăciune", la „instinctul de autoconservare", la răstignirea cea după Hristos etc. După cum se poate vedea din studiul acestei colecții de citate, în special din cele ale Apostolului Pavel, Părintele Ioannis Romanidis strânsese toate pasajele nou-testamentare referitoare la viața niptico-isihastă a omului ca premisă a mântuirii. Lucrarea aceasta constituie baza concepției sale despre tradiția niptico-isihastă ca viață a Prorocilor, Apostolilor și Părinților.

Studiul Noului Testament din perspectiva tradiției isihaste a Bisericii l-a ajutat apoi în mod deosebit în discuțiile pe care le-a purtat cu protestanții, în calitate de reprezentant al Bisericii Greciei la dialogurile cu aceștia.

---

[4] Ἰωάννου Ρωμανίδη, *Τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα*, *op. cit.*, pp. xxvi-xxxv.

Adeseori îmi spunea că protestanții resping învățătura Părinților Bisericii. Ei nu pot înțelege cele despre persoană, ipostas, esență, energie a lui Dumnezeu, considerându-le o influență a filosofiei elene, care ar fi denaturat tradiția apostolică. Îmi spunea chiar că marele teolog protestant Harnack susține că Ortodoxia ar fi o formă idolatră de creștinism. Astfel, la dialoguri, protestanții, când îi auzeau pe ortodocși folosind termeni din filosofia greacă, erau de-a dreptul scandalizați, nu înțelegeau nimic și respingeau cu totul această învățătură. Prin urmare, nu-i era deloc ușor unui teolog ortodox să le vorbească protestanților în termenii teologiei patristice, pentru că pur și simplu nu era înțeles.

Acest lucru l-a determinat pe Părintele Ioannis Romanidis ca, în dialogurile cu protestanții despre pozițiile ortodoxe, să folosească în mod constant pasaje nou-testamentare, îndeosebi din Apostolul Pavel, punându-i astfel în dificultate. La fel, în discuțiile pe care le purta cu evreii, expunea pasaje din Vechiul Testament despre revelația Cuvântului neîntrupat, a Îngerului Marelui Sfat, a lui Iahve din perspectiva tradiției patristice, fapt care îi surprindea.

Desigur, atunci când Părintele Ioannis Romanidis folosea și tâlcuia pasaje ale Apostolului Pavel, nu o făcea în mod arbitrar, ci avea în minte învățătura Părinților Apostolici și a marilor Părinți ai Bisericii, fără a menționa, de regulă, respectivele pasaje patristice. Cunoștea, cu alte cuvinte, duhul Sfinților Părinți, dar folosea îndeosebi pasaje ale Sfinților Apostoli și, în consecință, și terminologia apostolică în subiecte legate de viața duhovnicească, precum „inima", „mintea" (νοῦς), „proslăvirea", „desăvârșirea" etc.

Întrucât l-am cunoscut personal și i-am studiat scrierile și, mai cu seamă, am fost inițiat în cuvântul său prin viu grai, consider că nu tâlcuia la întâmplare Noul Testament, în special pe Apostolul Pavel, ci pe baza a două chei ermineutice semnificative, a două tradiții fundamentale.

Prima dintre aceste tradiții-chei ermineutice era învățătura Sfântului Simeon Noul Teolog, pe care o cunoștea foarte bine, studiindu-i toată învățătura în original și corelând-o cu învățătura Apostolului Pavel. Am făcut o cercetare exhaustivă a tuturor operelor Sfântului Simeon Noul Teolog, pe care le-am și indexat, și m-am încredințat de legătura aceasta dintre Sfântul Simeon Noul Teolog și învățătura Părintelui Ioannis. De multe ori era afirmată deschis, alteori această legătură era de la sine înțeleasă. Voi încerca la un moment dat să prezint corelația dintre tâlcuirea pasajelor apostolice pe care o face Părintele Ioannis Romanidis și învățătura Sfântului Simeon Noul Teolog.

A doua dintre aceste tradiții-chei ermineutice, prin intermediul căreia studia Epistolele Apostolului Pavel, era tradiția vie întâlnită la Părinții isihaști din Sfântul Munte și din afara Sfântului Munte, cu care stătea de vorbă despre curățirea inimii, despre luminarea minții (*νοῦς*), adică despre Rugăciunea minții (*noetică*)*, și despre vederea lui Dumnezeu, care este vederea Luminii necreate. De asemenea, a fost marcat de *Pelerinul rus*, de scrierile Cuviosului Siluan Atonitul și, desigur, de scrierile Părinților *Filocaliei*.

Prin urmare, învățătura niptico-isihastă a Părintelui Ioannis Romanidis este indisolubil legată de învățătura Apostolului Pavel și a Sfântului Simeon Noul Teolog, precum și de experiența isihaștilor contemporani, pe care îi cunoscuse direct sau indirect. În opinia mea, la acestea trebuie să mai adăugăm și propria sa experiență, dar, personal, nu cunosc măsura duhovnicească la care ajunsese. Nu cred că ar putea

* O traducere mai precisă a Rugăciunii minții ar fi „Rugăciunea *noetică*" păstrându-se astfel, pe de o parte, sensul cu neputință de redat în limba română al cuvântului *νοῦς*, iar, pe de altă parte, menținându-se forma adjectivală, care arată *caracterul rugăciunii* (Rugăciunea este *noetică*), iar nu substantivală, care arată *subiectul acțiunii* (Rugăciunea este *a minții*) – căci, până la urmă, atunci când mintea se roagă în inimă, Duhul Însuşi e Cel care se roagă „cu suspine de negrăit" (Romani 8, 26). (n. trad.)

cineva să insiste atât de mult asupra unor subiecte dacă el însuși nu ar avea experiență personală. Un Părinte duhovnicesc experimentat, vrednic de pomenire, mi-a mărturisit cât de mult a fost impresionat de insistența aceasta a Părintelui Ioannis asupra anumitor aspecte, motiv pentru care el însuși a ajuns să fie atent la ele.

La acești factori trebuie să adăugăm și învățătura Sfântului Dionisie Areopagitul, pe care o diferenția, cu argumente solide, de tradiția neoplatoniciană; învățătura Sfântului Grigorie Palama, pe care o cercetase și în care era expert, considerând-o chintesența tradiției isihaste a Bisericii; și învățătura Părinților Capadocieni, de care era mândru, ca unul care la rându-i era de spiță capadociană.

Insistența lui asupra tradiției niptico-isihaste se explică prin faptul că aceasta este viața Prorocilor, Apostolilor și Sfinților, așa cum se regăsește în Sfânta Scriptură și în întreaga tradiția bisericească (Sfinte Canoane, *Molitfelnic*, imnografie, scrieri patristice, *Filocalie*), și s-a manifestat cu putere în dialogul purtat de Sfântul Grigorie Palama întâi cu Varlaam, iar apoi cu Achindin și Grigoras.

Părintele Ioannis a dat o mare însemnătate și greutate tradiției niptice, deoarece, alături de dogme, este cea care face diferența între tradiția ortodoxă și tradiția franco-latinilor* și a protestanților. Mai concret, diferența aceasta a identificat-o în termenii *analogia entis* (analogia ființei) și *analogia fidei* (analogia credinței), ce se referă la moduri diferite de trăire a Revelației lui Dumnezeu.

Analogia entis se referă la existența unei analogii între necreat și creat, la faptul că Dumnezeu ar fi creat lumea după forme arhetipale, iar mântuirea omului ar consta în

---

* Echivalent pentru *papistași, „catolici"*. Sunt numiți *franci* după denumirea triburilor germanice dominante care au denaturat creștinismul apusean și au impus doctrina papistașă. Mai sunt numiți și *latini* după denumirea limbii oficiale a „Bisericii" papistașe. (n. trad.)

întoarcerea sufletului la lumea nenăscută a Ideilor. Aceasta este metafizica clasică, cea care a influențat și teologia franco-latinilor. Astfel, conform acestei teorii, omul ar putea cunoaște esența lui Dumnezeu dacă ar deține cunoașterea esenței lucrurilor create, prin intermediul rațiunii (*λογική*) omenești. Exponentul acestei tradiții a fost Varlaam, de aceea și Sfântul Grigorie a reacționat împotriva acestei „analogii speculative".

Analogia fidei se referă la relația omului cu Dumnezeu prin credință, așa cum este ea revelată în Sfânta Scriptură. Tradiția aceasta vorbește despre faptul că Revelația lui Dumnezeu ar fi fost dată prin cuvinte, și ar putea fi cunoscută nu prin filosofie, ci prin Sfânta Scriptură, care este cuvântul lui Dumnezeu. Astfel, cineva care studiază Sfânta Scriptură ar putea ajunge la cunoașterea lui Dumnezeu și la comuniunea cu El, pentru că Revelația lui Dumnezeu a fost depusă în Sfânta Scriptură, care este cuvântul lui Dumnezeu.

Părintele Ioannis Romanidis susținea că aceste două tradiții (*analogia entis* și *analogia fidei*) sunt caracteristice creștinismului apusean, fiind străine de învățătura Părinților Bisericii. Potrivit învățăturii Bisericii Ortodoxe, cunoașterea lui Dumnezeu se dobândește prin participarea la energia curățitoare, luminătoare și îndumnezeitoare a lui Dumnezeu, care este trăită în Biserică prin Taine și prin nevoință. Când cel îndumnezeit ajunge la vederea slavei lui Dumnezeu, nu întâlnește nici forme arhetipale, nici cuvinte, ci participă la Lumina necreată și distinge extrem de clar necreatul de creat.

Nevoința înseamnă tradiția niptico-isihastă, care este premisa dogmelor și calea ce duce la întâlnirea omului cu Dumnezeu. Astfel, cunoașterea lui Dumnezeu nu este legată nici de filosofie, nici de simpla lectură a Sfintei Scripturi – cu toate că Sfânta Scriptură este importantă, deoarece consemnează experiența îndumnezeirii –, ci este legată de trăirea tradiției niptico-isihaste și de vederea slavei lui Dumnezeu.

Părintele Ioannis caracteriza această tradiție niptică drept „terapie", termen pe care îl întâlnim în toată tradiția biblică și patristică. Prin curățire și luminare, omul ajunge la îndumnezeire, adică ajunge la comuniunea cu Dumnezeu urmând această terapie. Este semnificativ faptul că Sfântul Grigorie Palama o prezintă pe Maica Domnului drept model de isihast – ea, care a trăit în Sfânta Sfintelor și a folosit metoda „călăuzirii celei după isihie". De aceea, după cum scrie Sfântul Grigorie Palama, atunci când omul ajunge la vederea lui Dumnezeu, aceasta „singură e dovadă a sufletului cu adevărat sănătos". Astfel, „vederea lui Dumnezeu este rodul sufletului sănătos, ca împlinire și chip al îndumnezeirii". Prin urmare, omul se îndumnezeiește nu prin „analogia speculativă întemeiată pe cuvinte și pe cele văzute", ci prin călăuzirea isihiei, prin care este tămăduit[5].

Unul dintre textele semnificative din această etapă a activității teologice a Părintelui Ioannis Romanidis este deosebit de importanta omilie rostită la „Consiliul Ortodox" pe durata sesiunii Consiliului Mondial al Bisericilor convocat la Damasc între 5-9 februarie 1982, cu tema *Iisus Hristos, viața lumii*[6].

Această tradiție niptico-isihastă a Bisericii a constituit baza teologiei Părintelui Ioannis Romanidis, fiind urmarea practică a cercetării sale teologice asupra păcatului strămoșesc. De aceea susținea că, dacă cineva nu înțelege bine de ce *analogia entis* și *analogia fidei* se abat de la teologia Prorocilor, Apostolilor și Părinților, nu poate discerne nici ereziile creștinismului apusean, dar nici valoarea tradiției niptico-isihaste a Bisericii Ortodoxe.

---

[5] Γρη. Παλαμᾶ, Ἔργα, vol. 11, Πατερικαί ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Tesalonic 1986, p. 328.

[6] Xenia Ecumenica, nr. 39, pp. 232-275, Helsinki 1983, și în periodicul «Γρηγόριος Παλαμᾶς», dedicat Preasfințitului Mitropolit al Tesalonicului, Panteleimon al II-lea.

Cele două stadii ale evoluției sale teologice (*Păcatul strămoșesc*, pe de o parte, și tradiția niptică a Bisericii, pe de altă parte) nu sunt independente una față de alta, ci foarte strâns legate, având în vedere că cea de-a doua, tradiția niptico-isihastă, este continuarea celei dintâi. Unii susțin că Părintele Ioannis a început ca un teolog extrem de promițător, ce avea de adus o însemnată contribuție teologiei, dar a pierdut apoi calea și nu a mai ajutat la renașterea teologică din Grecia. Consider că cei ce îl interpretează în felul acesta pe Părintele Ioannis săvârșesc o nedreptate, la fel și cei ce îi atribuie influențe fie de la protestanți, fie de la origeniști.

Părintele Ioannis era un om inteligent, cu spirit cercetător, bine așezat în tradiția ortodoxă, dând glas experienței autentice a Bisericii. Cunoștea, desigur, toate curentele teologice ale epocii sale, cuvântul său având greutate. Nu este posibil ca unele din expresiile sale rostite să fie puse pe seama influenței primite de la vreun curent teologic. De altfel, și Sfântul Vasilie cel Mare și Sfântul Grigorie Teologul l-au studiat pe Origen, au extras anumite pasaje din scrierile sale și au întocmit așa-numita *Filocalie* (nu este vorba despre antologia omonimă alcătuită mai târziu de Sfinții Macarie Notarás și Nicodim Aghioritul) și, cu toate acestea, nimeni nu-i consideră origeniști.

Ca om, și Părintele Ioannis va fi făcut unele greșeli în viață, ca și în expresia și interpretarea sa teologică, însă a fost un mare teolog și învățător, având o mare contribuție la renașterea tradiției isihaste în zilele noastre, și nu e cu putință să fie ignorat sau răstălmăcit de unii care folosesc în mod selectiv anumite expresii ale sale, fără a le înțelege și fără a percepe duhul învățăturii sale în întregul lui.

La urma urmei, cine dorește să se aplece asupra învățăturii Părintelui Ioannis Romanidis trebuie să se concentreze asupra acestor două stadii ale învățăturii sale, anume asupra cărții *Păcatul strămoșesc*, întemeiată îndeosebi pe Apostoli și

pe Părinții Apostolici, dar și asupra tuturor celor scrise sau rostite cu privire la tradiția niptico-isihastă, pe care o interpreta din perspectiva învățăturii Epistolelor Apostolului Pavel și a Părinților Capadocieni, permanent în legătură cu învățătura Sfântului Simeon Noul Teolog, a Sfântului Grigorie Palama și a Părinților isihaști pe care îi cunoscuse personal.

2. Istorie și teologie

Părintele Ioannis Romanidis, în toate scrierile și prelegerile sale, punea în strânsă legătură teologia cu istoria, altfel spus considera că, pentru a fi cercetată formularea teologiei ortodoxe în diferite epoci, sau chiar abaterile ereticilor de la cuvântul ortodox revelat, trebuie să avem în vedere și mediul istoric în care a viețuit Biserica și au lucrat Sfinții Părinți. Acest lucru îl vedem, între altele, și în Introducerea la cea de-a II-a ediție a tezei sale de doctorat despre *Păcatul strămoșesc*, unde amintește contextele politice și teologice în care au fost concepute și materializate demersurile eterodocșilor de-a distruge Romeitatea[*] și de-a occidentaliza Ortodoxia[7].

În ceea ce privește strânsa legătură dintre teologie și istorie, era pe aceeași linie cu Părintele Gheorghi Florovski, pe care îl cunoscuse în America, apreciindu-l pentru contribuția pe care o adusese literaturii teologice. De altfel, pot să adaug că Părintele Ioannis Romanidis a depășit gândirea teologică a Părintelui Gheorghi Florovski. Voi face o scurtă mențiune în acest sens.

---

[*] Pentru Romanidis, denumirea de *Imperiu Bizantin* este eronată, este o născocire a istoriografiei occidentale, fiind folosită pentru prima oară de Hieronymus Wolf în 1562. Contemporanii Imperiului se revendicau de la *Romania*, adică de la Imperiul Roman creștinat, de la Romanitatea creștină, ceea ce noi am ales să redăm prin *Romeitate*, pentru a fi în acord cu termenul *romei*, echivalentul grecescului *Ρωμιοί*, altfel spus „creștinii ortodocși din Imperiul Roman". (n. trad.)

[7] Ἰωάννου Ρωμανίδη, *op. cit.*, p. XV și urm.

Toți cei ce se ocupă cu chestiunile teologice știu că Părintele Gheorghi Florovski (1893-1979) este considerat unul din cei mai de seamă teologi ortodocși ai secolului XX, iar prezența sa în literatura teologică este socotită drept una extrem de însemnată. S-a născut și a crescut la Odessa, în Ucraina și, după un parcurs plin de neprevăzut, a ajuns la Paris ca profesor al Institutului Teologic Ortodox „Saint Serge". În continuare, a lucrat în America, unde a predat ca profesor (și decan) al Facultății de Teologie „Saint Vladimir"; ca profesor la Facultatea de Teologie „Holy Cross" din Boston; la Universitatea Harvard, precum și la alte universități. A fost, de asemenea, membru al Academiei Americane de Arte și Științe.

Cine studiază textele acestui mare teolog identifică două aspecte fundamentale ale gândirii sale teologice, care prezintă și pentru noi interes în acest punct.

Primul aspect îl reprezintă importanța pe care Părintele Gheorghi o acorda istoriei. În scrierile sale observăm că se întemeiază pe cunoașterea istorică, de aceea și pasul lui este ferm, iar gândirea sa teologică este echilibrată. De altfel, Hristos s-a întrupat în timp și în spațiu, adică în istorie, Și-a asumat trupul omului și l-a îndumnezeit. Dar și Biserica tot în istorie lucrează, căutând să o transfigureze și să-l călăuzească pe tot omul la îndumnezeire.

Într-un articol intitulat *Căile teologiei ruse*, Părintele Gheorghi Florovski scrie: „Conștiința teologică trebuie să devină istorică. Numai dacă este istorică ar putea deveni universală. Indiferența față de istorie conduce întotdeauna la o ariditate eretică, la o atitudine doctrinară. Sensibilitatea istorică este indispensabilă unui teolog, este condiția necesară pentru a fi în Biserică. Cine este insensibil la istorie, acela cu greu va fi un bun creștin"[8].

---

[8] Γεωργίου Φλωρόφσκι, *Θέματα ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας*, *Ἔργα* 4, traducere de Παναγιώτη Πάλλη, Editura Πουρναρᾶ, Tesalonic 1979, pp. 224-225.

Clarificându-și ideea, scrie: „Creștinismul este plenar în istorie, vizează istoria. Nu este o revelație în istorie, ci mai degrabă un apel la istorie, la acțiunea și creația istorică. Fiecare lucru în Biserică este dinamic, fiecare lucru este în acțiune și în mișcare, de la Cincizecime până în ziua de apoi"[9]. „Biserica recunoaște și proclamă adevărurile dogmatice drept evenimente ale istoriei." Prin urmare, „menirea unui teolog în Biserică este de-a lucra în elementul istoriei. Pentru că «eclezialitatea» este tradiție"[10].

Întemeindu-se pe aceste fundamente, consideră că „elenismul* a dobândit un caracter veșnic în Biserică; a fost încorporat în structura Bisericii drept categorie veșnică a existenței creștine". Acest lucru s-a realizat prin Părinții de limbă greacă ai Bisericii, care au exprimat mesajul revelat în termeni eleni. Astfel, nu poate fi respinsă tradiția așa cum a fost ea stabilită de-a lungul veacurilor, pentru că acest lucru ar însemna o descărnare a Bisericii. Tocmai din acest motiv, Părintele Gheorghi se întreabă dacă „poate fi cineva atât de nesocotit" încât să caute „în mod deliberat să «dez-elenizeze» slujbele, transpunându-le într-un stil mai «modern»". Așadar, „ori de câte ori teologul începe să considere «categoriile elene» ca fiind învechite înseamnă pur și simplu că unul ca acesta a ieșit din ritmul Bisericii. Probabil că teologia nu poate fi universală decât în interiorul elenismului". Dat fiind că Evangheliile și teologia creștină, „odată pentru totdeauna au fost formulate de la început în categorii elene", înseamnă că „tradiția patristică și universalitatea, istoricitatea și elenismul sunt fețe diferite ale aceluiași fapt unic și indivizibil"[11].

---

[9] *Op. cit.*, p. 226.

[10] *Op. cit.*, p. 225.

* Prin *elenism* se face referire la conceptele filosofiei elene, care au fost redefinite și introduse de Sfinții Părinți în terminologia teologiei Bisericii. (n. trad.)

[11] *Op. cit.*, pp. 227-228.

Având în vedere cazurile unor protestanți și ale anumitor ortodocși care au încercat să „dez-elenizeze" creștinismul pentru ca, nici mai mult, nici mai puțin, să se întoarcă la tradiția biblică, considera lucrul acesta o înșelare de sine, pentru că „urmărește să golească învățătura creștină de toate elementele ei istorice, pentru a se întoarce la un fundament pur «biblic»". O astfel de metodă are drept rezultat faptul că „întreg creștinismul s-a dezintegrat într-o morală umanistă – în esență, într-o parodie; o asemenea întoarcere la Biblie nu e decât o înșelare de sine"[12]. Prin urmare, din punct de vedere ortodox, este de neîngăduit să ne concentrăm atenția pe „limbajul Bibliei", respingând tradiția bisericească și patristică ulterioară.

Al doilea aspect al gândirii teologice a Părintelui Gheorghi Florovski îl reprezintă faptul că, alături de credința în dogmele Bisericii, trebuie să simțim și ritmul interior al inimii Bisericii. Într-unul din articolele sale, intitulat *Influențe apusene asupra teologiei ruse*, examinează felul în care teologia rusă a fost influențată de gândirea apuseană și de idealismul german, ajungând astfel în conflict cu tradiția ortodoxă și evlavia poporului. Atrage atenția asupra filosofiei germane care a pătruns în conștiința teologică rusă și asupra „noii abordări teologice de tip științific și academic", pătrunsă în Rusia dinspre Apus.

Vorbind despre teologia academică rusă de odinioară, influențată de idealismul german, scrie că folosea „un limbaj special, străin de popor, o limbă care nu era nici a vieții de zi cu zi, nici a rugăciunii. A rămas ca un corp străin în structura Bisericii, dezvoltându-se în forme artificiale cu totul alienate". Și menționează, foarte inspirat, că „treptat, gândirea teologică a deviat și s-a îndepărtat, nu a mai ascultat ritmul inimii Bisericii, prin urmare a pierdut și «calea» ce ducea la această

[12] *Op. cit.*, p. 228.

inimă". Pentru a caracteriza teologia aceasta, împrumută expresia unui alt critic al ei, afirmând că o astfel de teologie antitradițională este o „teologie rătăcitoare"[13].

Desigur, față de o astfel de teologie introdusă în Rusia din Apus au existat reacții și din partea altor profesori ai facultăților de teologie, care vedeau teologia Bisericii din perspectiva propriei noastre tradiții, iar nu pe baza unor criterii apusene. Amintește de gândirea Profesorului Aleksei Vvedenskii, de la Academia Teologică din Petersburg, conform căreia cineva trebuie mai întâi „să adeverească mărturia pozitivă a Bisericii din Sfânta Scriptură și Tradiție", iar mai apoi „dogma prinde viață, revelându-se în toată profunzimea ei teoretică – ca răspuns dumnezeiesc la întrebări omenești, ca dumnezeiesc *Amin* și ca mărturie a Bisericii". Și, referindu-se din nou la gândirea lui Aleksei Vvedenskii, scrie că „teologia dogmatică, atunci când abordează subiecte ale prezentului, trebuie să recreeze permanent dogmele, astfel încât cărbunii negri ai formulărilor tradiționale să fie transfigurați în diamantele strălucitoare ale adevăratei credințe". Și, remarcă Părintele Gheorghi, în cazul acesta, „metoda filosofică merge mână în mână cu metoda istorică, iar metoda istorică, la rândul ei, trimite înapoi la mărturisirea teoretică a credinței Sfinților Părinți"[14].

Este evident că, atunci când vedem dogmele atât din perspectiva istoriei, cât și a teologiei, putem să le înțelegem valoarea și să tâlcuim învățătura Sfinților Părinți. Prin urmare, nu este de ajuns să studiem dogmele Bisericii și să le traducem într-o limbă contemporană, ci trebuie să trăim și experiența Sfinților Părinți. Părintele Gheorghi Florovski remarcă: „Ceea ce este necesar nu e să traducem vechile simboluri dogmatice într-o limbă contemporană, ci, dimpotrivă,

[13] *Op. cit.*, pp. 206-207.
[14] *Op. cit.*, pp. 204-205.

să ne întoarcem în mod creator la «vechea» experiență, să o retrăim în profunzimile ființei noastre și să ne integrăm gândirea în structura continuă a deplinătății bisericești. Toate acele tentative de transpuneri sau traduceri nu au fost niciodată altceva decât niște trădări, adică niște interpretări noi în termeni cu totul improprii"[15].

Am redat aceste două poziții ale Părintelui Gheorghi Florovski pentru a le evidenția înrudirea cu idei similare ale Părintelui Ioannis Romanidis, pe care le vom întâlni parcurgând capitolele următoare. În aceleași cadre s-a mișcat și Părintele Ioannis Romanidis, și sunt în măsură să subliniez că el a dus aceste concepții încă și mai departe.

Părintele Ioannis Romanidis l-a cunoscut pe Părintele Gheorghi Florovski la Universitatea Columbia și la Seminarul Teologic „Saint Vladimir", unde a urmat cursuri pe vremea când Părintele Gheorghi Florovski era acolo profesor și decan. Mai târziu l-a avut profesor la Harvard, pe când își pregătea teza de doctorat. Se păstrează corespondența inedită dintre cei doi din acea perioadă. Într-una din scrisorile sale către Părintele Gheorghi Florovski (din 8 august 1957), Părintele Ioannis scrie:

> „Simt că mai am nevoie de câțiva ani de cercetare în tihnă. În ultimii trei-patru ani am lucrat în domeniul teologiei vechi, dar nu am lucrat suficient în alte domenii. Mă gândesc serios să fac o cerere la Facultatea de Istorie și Filosofie a Religiei de la Harvard, ca să mai lucrez cu dumneavoastră încă doi ani. Vi se datorează în cea mai mare parte faptul că am ajuns să gândesc ortodox, și simt că m-aș folosi enorm să rămân sub îndrumarea dumneavoastră încă niște ani de acum înainte".

Din această scrisoare reiese clar că Părintele Gheorghi Florovski l-a influențat profund pe Părintele Ioannis Romanidis

---

[15] *Op. cit.*, pp. 229-230.

în orientarea teologică pe care a urmat-o și că, după teza de doctorat de la Facultatea de Teologie din Atena, a lucrat sub îndrumarea Părintelui Gheorghi la Harvard. Acest lucru îl vedem și în altă scrisoare, pe care i-a trimis-o mai târziu (14 aprilie 1966), unde, printre altele, scrie:

> „Îmi închei teza de doctorat la Harvard, dar nu intenționez să o depun pentru titlu. O voi publica cât de curând posibil, cu mulțumirile de rigoare față de dumneavoastră ca îndrumător. E important să-mi continui cariera limitându-mă strict la doctoratul în teologie ortodoxă. Imbecilii de la „Holy Cross" și de aiurea trebuie să priceapă că nu-i nevoie de un doctorat anglo-saxon ca să fii teolog ortodox".

Nu știu la care din lucrările sale se referă, și dacă a fost vreodată publicată sau nu, dar din scrisoarea aceasta reiese că la Harvard l-a avut ca profesor îndrumător pe Părintele Gheorghi Florovski, după cum, de asemenea, se remarcă vădit conștiința sa ortodoxă, întrucât nu dorește să se bazeze pe titlurile acestui mare centru universitar, ci se mulțumește cu titlul de doctor al Facultății de Teologie Ortodoxă din Atena.

Astfel, relația sa cu Părintele Gheorghi Florovski a fost una de lungă durată. Părintele Ioannis însuși, într-o conferință, spune despre Părintele Gheorghi: „L-am avut mulți ani profesor în America și locuiam în același bloc". Ulterior au predat împreună la Facultatea de Teologie „Holy Cross" din Boston și, mai mult, atunci când Părintele Gheorghi Florovski a fost concediat din postul de profesor, Părintele Ioannis Romanidis, alături de alții, și-a dat demisia în semn de protest față de ofensa adusă acestui mare teolog.

Dincolo de toate, Părintele Ioannis Romanidis, încă din anii studenției sale, dar și mai târziu, pe când lucra la teza sa, *Păcatul strămoșesc*, s-a ocupat deopotrivă atât de istorie, cât și de teologia Părinților Apostolici. Mai târziu avea să dezvolte

și mai mult aceste teme. Astfel, a semnalat pervertirea majoră a teologiei ortodoxe produsă de franci* prin introducerea metodei scolasticismului, precum și prin marginalizarea tradiției niptice ortodoxe.

Acesta este motivul pentru care Părintele Ioannis, în toate scrierile și omiliile sale, punea în foarte strânsă legătură teologia cu istoria. Din perspectiva aceasta vorbea despre teologia Părinților romei** ai Bisericii, pe care o diferenția în mod clar de teologia franco-latinilor.

Cu siguranță, Părintele Ioannis a mers mai departe decât Părintele Gheorghi Florovski, vorbind despre Părinți ai Bisericii de limbă greacă și de limbă latină și despre teologi franco-latini. De asemenea, vedea dogmele nu pe o bază teoretică și filosofică, ci dinlăuntrul experienței Bisericii, aceasta însemnând că punea dogmele în legătură cu „ritmurile inimii Bisericii". Astfel, tâlcuia întreaga dogmatică a Bisericii pe baza tradiției isihaste și filocalice, precum și pe baza Părinților isihaști pe care îi întâlnise în viață. Acesta este motivul pentru care gândirea sa teologică este solidă, deoarece se întemeiază pe competenta sa cunoaștere istorică, fiind în același timp și autoritară, deoarece se întemeiază pe experiența sfinților îndumnezeiți.

---

* Prin *franci* sunt denumite populațiile care au ocupat Imperiul Roman de Apus și care au îmbrățișat inițial credința creștină ortodoxă, fără însă a o înțelege pe deplin și fără a și-o asuma ca mod de viață. Și-au elaborat o teologie a lor pornind de la învățăturile lui Augustin, care era mult mai accesibil gândirii lor pragmatice și nerafinate de războinici. Treptat, romeii apuseni au fost exterminați sau înrobiți, toată ierarhia bisericească veche a romeilor fiind eliminată. *Francii* sunt cei care au creat sistemul ideologic și politico-administrativ al papalității. În terminologia teologică elenă curentă, prin *franci* sunt denumiți *papistașii, „catolicii"*. (n. trad.)

** Cei pe care îi numim azi *bizantini* nu au avut niciodată conștiința că sunt bizantini, ci *romei* – spre deosebire de *elini*, care erau locuitorii idolatri ai Imperiului. În Imperiul Roman creștin, criteriile de definire a identității nu erau etnice, ci religioase. *Romeii* din Imperiul Roman de Răsărit și din Imperiul Roman de Apus erau unul și același neam, adică *neamul creștinilor*. (n. trad.)

Unii caută să identifice influențe protestante sau origeniste în învățătura Părintelui Ioannis Romanidis despre Rugăciunea minții, curățire, luminare și îndumnezeire. Consider că se înșală și răstălmăcesc teologia Părintelui Ioannis, care este teologia Bisericii, așa cum o întâlnim la Părinții Bisericii și în slujbele Bisericii. După cum însuși Părintele Ioannis susținea, o astfel de critică își are punctul de plecare la protestanți, care au respins monahismul și întreaga viață care îl stăpânește, atribuindu-l influențelor neoplatonismului. Lucrul acesta l-am dezvoltat în capitolul din prezentul volum în care se vorbește despre treptele desăvârșirii duhovnicești – curățirea, luminarea, îndumnezeirea. Dacă însă cercurile acestea teologice continuă să aibă asemenea păreri, la urma urmei, vor fi nevoite practic să-i șteargă din istoria Bisericii pe mulți Părinți ai Bisericii în ale căror scrieri se regăsește tradiția filocalică, eliminând, de asemenea, și cântările corespunzătoare din slujbele ortodoxe.

Însă Biserica, de-a lungul veacurilor, în urma diverselor dialoguri și confruntări, a ajuns la niște concluzii ferme. A respins pozițiile felurițiilor teologi pe teme teologice, hristologice, antropologice, soteriologice și eshatologice, păstrând tot lucrul bun ce a fost exprimat, mai ales în privința modului și metodei prin care omul dobândește cunoașterea lui Dumnezeu. Așadar, este cu totul nedrept și absurd să fie aduse din nou în discuție diferențele dintre „antropomorfiți" și „origeniști", atâta vreme cât Biserica însăși, prin marii ei Sfinți Părinți, precum Sfântul Maxim Mărturisitorul, Sfântul Ioan Damaschinul, Sfântul Simeon Noul Teolog, Sfântul Grigorie Palama și toți Părinții filocalici, a definit cu autoritate adevărul revelat.

Astfel, din tradiția Părinților și a Sinoadelor cunoaștem fără putință de tăgadă că *după chipul* și *după asemănarea* privesc întreaga ființă a omului și că, prin cădere, am pierdut *după asemănarea*, dar nu și *după chipul*, care s-a întunecat. Prin urmare,

cunoașterea lui Dumnezeu se dobândește de-acum prin curățire, luminare și îndumnezeire. De asemenea, cunoaștem că Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu s-a întrupat, îndumnezeind firea pe care a luat-o de la Preasfânta Fecioară, ceea ce înseamnă că, în Biserică, oamenii se sfințesc prin Taine și nevoință. Omul întreg (suflet și trup) se îndumnezeiește, adică se unește cu Hristos, și prin El are părtășie cu Tatăl și cu Duhul Sfânt. Mai credem, de asemenea, că va avea loc învierea trupurilor oamenilor și că, înviați, oamenii Îl vor vedea pe Dumnezeu ca lumină (Raiul) sau ca întuneric (Iadul).

Acest lucru se realizează și prin tradiția niptico-isihastă, care vorbește despre întoarcerea minții (*νοῦς*) în inimă, despre curățirea inimii, luminarea minții, Rugăciunea minții (*noetică*) și îndumnezeirea omului. Această tradiție a fost consacrată sinodal de Sinoadele secolului al XIV-lea, astfel încât oricine îndrăznește să caracterizeze tradiția niptică drept „origenism" își pune în primejdie rămânerea în Biserică și însăși mântuirea.

Prin urmare, în aceste două puncte – istoria și teologia empirică –, învățătura Părintelui Ioannis Romanidis este pe aceeași linie cu învățătura Părintelui Gheorghi Florovski și, în general, cu învățătura marilor Părinți ai Bisericii mai sus pomeniți. Învățătura sa dogmatică este empirică, și nu se sprijină pe structuri metafizice, ci pe date pur teologice și istorice. Din această perspectivă, dogmele, pe care unii le-ar putea caracteriza drept „cărbuni negri", sunt oferite ca „diamante strălucitoare ale adevăratei credințe".

3. Contribuția Părintelui Ioannis Romanidis

Un mare învățător poate fi interpretat doar de un mare ucenic sau de un mare cititor, nu de niște oameni superficiali, care dau glas în mod inconștient altor mentalități, definitorii pentru ei înșiși.

Consider că o mare însemnătate o are mărturia și mărturisirea Părintelui Gheorghios Metallinós, un teolog de vârf al epocii noastre, om inteligent și înzestrat și neobosit cercetător. Conform acestei mărturii, atunci când, în anul 1973, ca student masterand la Köln, în Germania de Vest din acea vreme, i-a căzut în mâini pentru prima dată o copie dactilografiată a Dogmaticii Părintelui Ioannis Romanidis, a socotit-o „darul harului lui Dumnezeu". Și scrie: „Am dat imediat în lături toate manualele nemțești papistașe și protestante și toate lucrările de teologie sistematică (destul îmi pierdusem vremea cu ele!), și-am început să parcurg cu sete adevărata Dogmatică patristică a acestui preot și profesor elino-american, pe care nu avusesem încă binecuvântarea de a-l cunoaște". Și mai departe scrie că, după citirea cărții, „am constatat că acest Părinte Romanidis, pe-atunci necunoscut mie, îmi devenise cel mai însemnat învățător în teologie dogmatică, dar și în istorie bisericească (...), într-o asemenea măsură încât să mă pot numi și simți ucenic al său, fiind încântat la culme când eram «acuzat» că-i manifest în mod vădit influența"[16]. Iar în discursul său la înmormântarea Părintelui Ioannis Romanidis a afirmat cu tărie: „Ținând cont de lucrarea sa teologică în profesorat, scriitură și polemică, faptele însele ne obligă să vorbim despre epoca de dinainte și de după Romanidis. Și asta pentru că a

[16] π. Γεωργίου Μεταλλινοῦ, *† Πρωτοπρεσβύτερος Ἰωάννης Σ. Ρωμανίδης. Ὁ «προφήτης τῆς Ρωμηοσύνης» προσωπογραφημένος μέσα ἀπό ἄγνωστα ἤ λίγο γνωστά κείμενα*, Ed. Ἀρμός, Atena 2003, pp. 9-11.

realizat o adevărată delimitare și ruptură de trecutul nostru scolastic, ce a lucrat ca o robie babiloniană a teologiei noastre"[17].

Așa cum am menționat anterior, Părintele Gheorghios Metallinós este un învățător de vârf al teologiei, un eminent cercetător și savant, un preot cu criterii ortodoxe și, mai important decât toate, un om adevărat și autentic, fără complexe, de aceea nu invidiază, ci recunoaște opera personalităților novatoare în teologie, printre care se numără și Părintele Ioannis. Astfel, și mărturisirea-mărturia lui, în opinia mea, este una însemnată, având o mare greutate și, prin urmare, nu poate să fie ignorată.

În acest punct se cuvine să amintim și deosebit de im-portanta teză de doctorat a lui Andrew Sopko, intitulată *Prophet of Roman Orthodoxy, the Theology of John Romanides*[18]. Capitolele particulare prezintă întreaga învățătură a Părintelui Ioannis Romanidis după cum urmează: „Tradiția ortodoxă și captivitatea ei", „O dezbatere despre Dumnezeu", „Antropologia teocentrică", „Unitatea Vechiului și Noului Testament", „Ortodoxia roméică", „Înspre viitor", „Romanidis și teologia ortodoxă contemporană".

Biserica este Trupul lui Hristos. Și, la fel cum fiecare trup păstrează hrana de care are nevoie pentru a-și nutri mădularele, eliminând resturile, la fel și Biserica, fiind Trup dumnezeiesc-omenesc, păstrează de-a lungul veacurilor doar învățătura autentică, eliminând toate alimentele otrăvitoare și nedigerabile ce se sprijină pe speculație și pe fantezia „teologică". Consider că Biserica va păstra esența învățăturii Părintelui Ioannis Romanidis, tocmai pentru că este pe aceeași linie cu tradiția apostolică și patristică, este duhul cel mai

---

[17] *Op. cit.*, p. 59.

[18] *Prophet of Roman Orthodoxy, the Theology of John Romanides*, Synaxis Press, fără datare. [În limba română, *Profetul ortodoxiei romeice. Teologia Părintelui Ioannis Romanides*, Editura Renașterea, Alba-Iulia, 2015; n. trad.]

profund al învățăturii ortodoxe, care îl călăuzește pe om la îndumnezeire și la mântuire. Învățătura Părintelui Ioannis Romanidis nu este una a *„basmelor meșteșugite"* (II Petru 1, 16), ci este calea ce duce la Muntele Taborului și la experiența Revelației lui Hristos, și tocmai de aceea este autentică și odihnește sufletul omului.

Nădăjduiesc ca învățătura marelui teolog al epocii noastre, Părintele Ioannis Romanidis, pe care o înfățișăm în volumul de față, să fie îndeajuns înțeleasă, căci este în același duh cu învățătura Bisericii, așa cum a fost ea exprimată de Părinții de Dumnezeu purtători și consacrată de Sinoade.

† Ierótheos, Mitropolitul Nafpaktosului

În Vancouver, Canada, 1995

Partea I

Teologia Sfintei Treimi

Teologia Sfintei Treimi

Dumnezeu este un subiect care i-a preocupat pe oameni în toate epocile, atât din punct de vedere filosofic, cât şi teologic. La întrebări cum ar fi: „Ce este Dumnezeu?", „De când există?", „Cine L-a făcut?", „Care e relaţia Lui cu lumea?" etc. încearcă să răspundă diferitele sisteme filosofice şi religioase.

Biserica Ortodoxă învață că Dumnezeu s-a descoperit Prorocilor, Apostolilor, Părinţilor şi Sfinţilor, aceștia fiind posesorii adevăratei cunoaşteri a lui Dumnezeu. Aceștia sunt adevărații teologi ai Bisericii, iar teologhisitori sunt toți cei ce a căror minte (*νοῦς*) este luminată şi urmează învăţăturii celor cercaţi. Astfel, mărturia lor ne este și nouă temelie, căci Dumnezeu nu este un obiect pe care omul să-l poată descoperi cu raţiunea lui puternică, ci o Persoană Care se descoperă inimii curate a omului, după cum spune Fericirea: *„Fericiţi cei curaţi cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu"* (Matei 5, 8).

În cele ce urmează vom prezenta mărturia experienței sfinţilor văzători de Dumnezeu.

1. Dogma şi taina Sfintei Treimi

Experienţa Dumnezeului Treimic a fost formulată de Părinţii Sinoadelor Ecumenice în terminologia vremii lor, pentru a se trasa hotarele credinţei şi a se evita alterarea acesteia. Însă, cu toate că avem o definiție a credinței, totuși Sfânta Treime, în esența ei, rămâne o taină de neînțeles oamenilor şi îngerilor.

a) Existenţa lui Dumnezeu

Dumnezeu există dinaintea tuturor veacurilor şi dinainte de facerea lumii. Chiar dacă Dumnezeu nu ar fi creat lumea, lucrul acesta nu ar fi avut nici o urmare asupra existenţei Sale; altfel spus, existenţa lui Dumnezeu nu depinde nici de lume, nici de om, nici de dorinţele oamenilor.

Biserica proclamă existenţa lui Dumnezeu întemeindu-se pe revelaţia lui Hristos şi pe vederea lui Dumnezeu pe care au avut-o Prorocii în Vechiul Testament, și Apostolii şi Părinţii în Noul Testament. Este vorba, deci, despre o credinţă empirică, iar nu despre o proclamare speculativă.

> „Dumnezeul Care există este Dumnezeul cunoscut în experienţa îndumnezeirii. Când sfântul ajunge la îndumnezeire şi-L gustă pe Dumnezeu prin experienţa sa, acesta este Dumnezeul Care există. Dumnezeul experienţei, Dumnezeul empiric există. Ceilalţi dumnezei ai altora nu sunt dumnezei. Acești dumnezei nu există. Acesta este

Dumnezeul care există. Deci, când Părinții vorbesc despre Dumnezeu, vorbesc despre un lucru foarte, foarte concret. Niciodată nu vorbesc despre Dumnezeu într-un mod abstract."

Văzătorii de Dumnezeu, în timpul experienței, văd „o Dumnezeire în trei Lumini". Două Lumini își au ca izvor prima Lumină: cea de-a doua provine din prima, însă are trup, iar cea de-a treia purcede din prima, însă nu are trup.

„Îndumnezeiții Îl văd pe Cuvântul asemenea întru toate cu Tatăl. «*Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat.*» Pe Acesta L-au văzut Prorocii. Au văzut Lumină din Lumină. Lumină-Lumină, una asemenea celeilalte întru toate, şi una din esența celeilalte, ceea ce înseamnă că una o are ca izvor pe cealaltă şi își are sursa din cealaltă, deci nu este din nimic.

De unde știam noi toate acestea? Din filosofia greacă? Sau din experiența îndumnezeirii? Fără nici o îndoială, din experiența îndumnezeirii."

Îndumnezeiții cunosc din proprie experiență că aceste trei Lumini nu sunt independente una de cealaltă, ci sunt „o Dumnezeire întreit luminată întru o Dumnezeire sau întru o Lumină".

„Adică o Lumină, Care este trei Lumini, dar care Lumini nu sunt trei Lumini separate. Îndumnezeitul vede Lumina arhetipală întru o Lumină prin cealaltă Lumină. Aceasta a fost baza experienței lor." Altfel spus, „întru Lumină (a Sfântului Duh), prin Lumină (a lui Hristos), vedem izvorul Luminii (pe Tatăl)".

„Altceva este experiența îndumnezeirii (spre deosebire de speculația filosofică), pe care omul o are în față şi

o trăieşte în taina Sfintei Treimi. Ştie că slava este necreată, energiile sunt necreate, esenţa nu o vede, Îi deosebeşte în slavă pe Tatăl, pe Fiul şi pe Sfântul Duh. Desigur, Dumnezeu nu este aceste nume. Vede Lumină, Lumină, Lumină. Lumină din Lumină – Lumină întrupată, Lumină neîntrupată, care Lumină este din Lumina cea dintâi.

Astfel, cele două Lumini sunt din prima Lumină; o Lumină s-a întrupat, cealaltă nu s-a întrupat. Iar acestea sunt Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh. Iar faptul că o Lumină s-a întrupat şi celelalte două nu s-au întrupat înseamnă că există deosebirea aceasta între cele trei Lumini. Iar lucrul acesta trebuie formulat și exprimat, astfel încât catehumenul, care nu are experienţa îndumnezeirii, să cunoască acest aspect."

Dumnezeul Bisericii Ortodoxe este Dumnezeul Revelaţiei, în timp ce Dumnezeul teologiei scolastice nu este decât un instrument pentru satisfacerea fericirii (*εὐδαιμονία*)* oamenilor, așadar satisfacerea acestei fericiri este considerată o dovadă a existenţei lui Dumnezeu.

„Dumnezeul teologiei scolastice e o proiecţie a nevoii omului de fericire. Nu ştiu dacă mă puteţi urmări. Adică Dumnezeu e instrumentul de făcut oamenii fericiţi. Vasăzică, Dumnezeu există ca omul să-şi poată satisface dorinţele. Deci existenţa lui Dumnezeu depinde de dorinţele omului.

Acum, să vă fac o analiză rapidă. Dacă-l luaţi pe Toma d'Aquino, o să vedeţi că o dovadă a existenţei lui Dumnezeu

* De la gr. *εὐδαιμονία*, *εὐ-*, bun, bine + *δαίμων*, „spirit, demon" + *-ια* (sufix specific substantivelor abstracte), în mod obişnuit tradus prin „fericire, bunăstare, prosperitate". Este un concept central al eticii eleniste și al filosofiei politice, înţeles ca „înţelepciune practică și etică". Pentru Aristotel, *εὐδαιμονία* era binele uman suprem, și de aceea era considerat scopul filosofiei practice, anume de a defini, de a experimenta și de a arăta calea de ajungere la *εὐδαιμονία*. (n. trad.)

este că, dacă Dumnezeu n-ar exista, atunci nu s-ar mai putea satisface dorințele omului de fericire. Vasăzică, aceasta este o dovadă a existenței lui Dumnezeu. Deci, spune că omul, prin fire, are o tendință către fericire. Prin urmare, de vreme ce prin fire omul are tendița aceasta către fericire, atunci fericirea trebuie să existe. De vreme ce omul prin fire caută fericirea, înseamnă că fericirea există. Este un argument de bază în favoarea existenței lui Dumnezeu."

Conform Sfinților Părinți ai Bisericii, singura dovadă a existenței lui Dumnezeu este nu fericirea, ci, așa cum am menționat mai înainte, revelația Sa către sfinți întru slavă, și împărtășirea omului de vederea slavei lui Dumnezeu prin îndumnezeire. De lucrul acesta ne încredințează de-a lungul veacurilor îndumnezeiții-văzătorii de Dumnezeu – Prorocii, Apostolii și Sfinții.

Apoi, în Apus, existența lui Dumnezeu a fost legată de rațiunea (λογική) omului, care era considerată a fi nematerială, din moment ce animalele nu au rațiune și nu pot gândi la fel ca oamenii. Pe baza acestei ipoteze, s-a dezvoltat în Apus teologia scolastică, întemeiată pe rațiune și, în special, pe raționalism. Căci una este să fii rațional, și alta să fii raționalist; una este rațiunea, și alta să fii sub stăpânirea ei.

„În Apus, dovezile pentru existența lui Dumnezeu au fost legate de capacitatea omului de-a cunoaște lucrurile imateriale. Iar aceste lucruri imateriale sunt raționamentele."

„Din moment ce francii*, care-l urmau pe Augustin și mai apoi pe Aristotel și pe Platon, credeau că rațiunea este o funcție spirituală, iar nu materială, au ajuns la concluzia că faptul acesta dovedește că sufletul, de vreme

* Vezi nota de la p. 37 (n. trad.)

ce e nematerialnic şi necompus, este nemuritor. Ideea aceasta conduce în mod firesc la credinţa că ar exista o Fiinţă supremă, adică o raţiune supremă. Deci nu poate exista doar raţiunea omului, căci lumea însăşi trebuie să fie guvernată de-o raţiune superioară pentru ca raţiunea omului să existe. De aici se ajunge în mod firesc la existenţa unei raţiuni superioare, a sufletului lumii, care poate să fie un dumnezeu, sau doi dumnezei, superiori sau inferiori, pe care-i întâlnim în sistemele idolatre."

La Părinţii Bisericii însă, cunoaşterea existenţei lui Dumnezeu nu a fost legată de raţiune (*λογική*), ci de mintea (*νοῦς*)* curată, ce poartă numele de inimă. Este binecunoscută Fericirea lui Hristos: *„Fericiţi cei curaţi cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu"* (Matei 5, 8). Cei îndumnezeiţi, care s-au curăţit, au fost învăţaţi şi au trăit [empiric] adevăratul mod de cunoaştere a lui Dumnezeu.

„Părinţii subliniază că raţiunea poate cunoaște doar fenomenele materiale. Raţiunea poate cunoaște doar lucrurile create, nu şi necreatul. Aceasta este o dogmă fundamentală a Părinţilor Bisericii. Și, de aceea, între lume şi Dumnezeu nu există nici o asemănare. Având în vedere faptul că raţiunea cunoaşte doar lucrurile create, înseamnă că nu poate cunoaște ceea ce este necreat. Din acest motiv, cunoașterea omului e limitată.

Omul, de la sine, nu-L poate cunoaște pe Dumnezeu. Din acest motiv, singura punte care există între creat şi necreat, în Ortodoxie, sunt îndumnezeiţii. Se pune întrebarea: există în creştinism concepţia că omul ar avea o putere naturală prin care să cunoască necreatul? Pentru Părinţii Bisericii, acest lucru e absolut inadmisibil, pentru că omul nu are nici o putere naturală prin care să-L

---

* Vezi nota de la p. 22 (n. trad.)

cunoască pe Dumnezeu. Din acest motiv, având în vedere că nu există nici o asemănare între Dumnezeu şi lume, între creat şi necreat, trebuie să ştim care este puntea – o punte gnoseologică trebuie să existe. Iar puntea aceasta sunt doar îndumnezeiţii."

Sufletul omului are energie noetică – mintea (νοῦς), care este organul adecvat cunoaşterii lui Dumnezeu, dar numai după ce mintea (νοῦς) a fost luminată şi transfigurată de energia dumnezeiască.

b) Cunoaşterea lui Dumnezeu – Teologia

De vreme ce Dumnezeu se revelează celui îndumnezeit, iar acela se împărtăşeşte de slava Sa, înseamnă că o astfel de cunoaştere a lui Dumnezeu este una duhovnicească – o cunoaştere a inimii, iar nu a raţiunii. Este vorba despre o cunoaştere corelată cu îndumnezeirea omului şi, în fapt, este o cunoaştere mai presus de cunoaşterea omenească. Cunoaşterea lui Dumnezeu se dobândeşte cu mintea (νοῦς) şi cu inima. Raţiunea (λογική) este incapabilă să dobândească cunoaşterea lui Dumnezeu: ea doar o formulează în cuvinte, în funcţie de posibilităţile pe care le deţine.

Dumnezeu aparţine veşniciei; sfinţii şi îngerii aparţin veacului celui fără de sfârşit; iar omul, timpului. Astfel, omul care trăieşte în lume nu poate înţelege tot ce se petrece în timp. Câte ceva, prea puţin, poate să cunoască din veacul cel fără de sfârşit în care se mişcă îngerii şi sfinţii, şi aceasta doar prin Revelaţie. În cazul acesta, numai Dumnezeu este Cel ce revelează, atât cât poate omul purta.

Acesta este motivul pentru care cunoaşterea lui Dumnezeu nu este una speculativă – sau, altfel spus, scolastică –, iar Biserica îl pregăteşte pe om cum se cuvine, prin curăţirea

şi luminarea minţii (*νοῦς*), pentru a dobândi o oarecare cunoaştere a lui Dumnezeu.

„De vreme ce cateheza aceasta a Bisericii nu este speculativă, Biserica nu produce oameni care să se pună și să-L conceapă ei pe Dumnezeu, pentru că Dumnezeu nu poate să fie conceput. Aceasta înseamnă că Biserica îl pregăteşte pe om, îl duce la luminare, şi acolo, în luminare, dobândește înţelesurile luminării. Ştie ce înseamnă înţelesurile acestea. Luminatul știe ce legătură este între înţeles și realitate."

Părinţii știu că folosirea terminologiei despre Dumnezeu nu înseamnă şi cunoaşterea lui Dumnezeu, de vreme ce adevărata cunoaştere a lui Dumnezeu se dobândește doar în experienţa slavei lui Dumnezeu. Teologia numită „apofatică"* este astfel definită nu pentru că ar fi o cunoaştere abstractă sau imaginară, ci pentru că transcende cunoaşterea omului, care este centrată pe raţiune (*λογική*).

„Şi există cunoaştere. Aici, «cunoaştere» e ceea ce numim azi «teologie». Aceasta înseamnă, după cum spun Părinţii, că îndumnezeirea este cunoaşterea lui Dumnezeu

---

* Din gr. *ἀποφατικός*, „negativ", derivat din verbul *ἀπόφημι*, „a nega, a respinge". „Potrivit tradiţiei patristice, există o cunoaștere a lui Dumnezeu raţională sau *catafatică*, și una *apofatică* sau negrăită. Cea din urmă e superioară celei dintâi, completând-o pe aceasta. Prin nici una din ele nu se cunoaște însă Dumnezeu în ființa Lui. Prin cea dintâi Îl cunoaștem pe Dumnezeu numai în calitate de cauză creatoare și susținătoare a lumii, pe când prin cea de-a doua avem un fel de experiență directă a prezenței Lui tainice, care depășește simpla cunoaștere a Lui în calitate de cauză, investit cu unele atribute asemănătoare celor ale lumii. Aceasta din urmă se numește *apofatică* pentru că prezența tainică a lui Dumnezeu, experiată de ea, depășește putința de definire prin cuvinte" (din Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1996, p. 81). (n. trad.)

mai presus de cunoaştere, de aceea omul Îl cunoaşte pe Dumnezeu în chip necunoscut etc. Lucrurile acestea nu sunt nici de la Dionisie Areopagitul, nici de la Grigorie Teologul, nici din ceea ce numim noi «teologie apofatică». Uite aici teologie apofatică! Sunt cât se poate de clare temeliile teologiei apofatice în Sfânta Scriptură."

Faptul că Dumnezeu este Cel ce se revelează omului şi că, prin puterea Sa, omul dobândeşte cunoaşterea lui Dumnezeu, înseamnă că omul nu deține „puterea naturală de-a cunoaşte necreatul", adică pe Dumnezeu, ci cunoaşterea aceasta este un dar de la Dumnezeu.

Gnoseologia patristică este diferită de orice altă gnoseologie antropocentrică. Chiar și în interiorul tradiției patristice se face distincția între cunoaşterea **lui** Dumnezeu prin experiența Revelației şi cunoaşterea **despre** Dumnezeu prin credința din auzire.

„Cunoaştere a **lui** Dumnezeu poate să aibă numai îndumnezeitul, cel care-L cunoaşte pe Dumnezeu în mod empiric și direct, iar experiența acestui îndumnezeit devine mai departe temelia credinței ortodoxe **despre** Dumnezeu. Adică îndumnezeitul Îl cunoaşte pe Dumnezeu în mod direct, după care îndumnezeitul acesta ne predă nouă cele despre Dumnezeu, iar noi avem cunoaștere despre Dumnezeu de la îndumnezeit. Vasăzică, Prorocul, Apostolul şi Sfântul Bisericii sunt autoritatea noastră în materie de Dumnezeu, iar noi avem credință în Dumnezeu prin acești oameni. Noi nu putem să avem experiența directă a lui Dumnezeu decât numai dacă am ajuns pe treapta luminării şi îndumnezeirii în viața noastră duhovnicească."

Îndumnezeiții-văzătorii de Dumnezeu, care dobândesc cunoaşterea exactă a lui Dumnezeu pe cât îi este omului cu

putință, li se fac credincioşilor călăuze, ca să ajungă şi ei la experiența realității necreate, lucru ce se realizează prin minte (νοῦς), iar nu prin rațiune (λογική).

> „Și ceea ce e paradoxal în experiența îndumnezeirii este că, în experiența îndumnezeirii, toate înțelesurile despre Dumnezeu se sfârșesc, când omul se întâlnește față către față cu realitatea a ceea ce este necreat, cu realitatea necreată. Înțelesurile despre lucrurile create nu se sfârșesc, desigur, nici înțelesurile despre firea omenească a lui Hristos. Înțelesurile care se sfârșesc sunt cele despre lucrurile necreate."

În tot cazul, cel îndumnezeit dobândeşte cunoaşterea autentică a lui Dumnezeu şi devine pentru noi o autoritate. Această cunoaştere nu este însă una firească, ci duhovnicească, pentru că se dobândeşte prin îndumnezeire, prin împărtăşirea de energia necreată cea îndumnezeitoare a lui Dumnezeu. În starea aceasta, prin lucrarea lui Dumnezeu şi împreună-lucrarea omului, ochiul se transfigurează pentru a-L vedea pe Dumnezeu, fiind numit „ochi de-Sine-văzător".

> „Pentru ca omul să poată cunoaște necreatul, Dumnezeu îi dă experiența îndumnezeirii şi ochiul de-Sine-văzător necreat, așadar omul se împărtăşeşte de Lumina de-Sine-văzătoare a lui Dumnezeu, şi prin Dumnezeu Îl vede pe Dumnezeu. De aceea, nu există cunoaștere despre Dumnezeu în afara experienței îndumnezeirii, a proslăvirii. Există credință în Dumnezeu, există o credință generală în Dumnezeu care aparține tuturor religiilor, dar ea este totdeauna înșelată. Şi filosoful poate să se ocupe cu Dumnezeu, dar va fi totdeauna în înşelare. Numai când recunoaște autoritatea îndumnezeiților şi le urmează lor,

numai atunci nu rătăcește, pentru că merge pe urmele îndumnezeiților.

Şi cine sunt aceşti îndumnezeiţi? Sunt Prorocii din Vechiul Testament, Apostolii din Noul Testament şi toţi acei Părinţi ai Bisericii care au ajuns la îndumnezeire. Aceasta este autoritatea Bisericii, şi totodată metoda ei teologică."

c) Formularea experienței – dogma

Văzătorii de Dumnezeu pun în cuvinte experiența despre Sfânta Treime în scopuri pastorale şi antieretice. Nu întâmplător Părinţii creează anumiți termeni pentru a-L exprima pe Dumnezeu.

„Cred că trebuie lămurit scopul şi caracterul terminologiei folosite în teologie, adică în limbajul Vechiului Testament, al Noului Testament, în limbajul Părinților şi al Sinoadelor. Şi care este scopul terminologiei folosite? Terminologia teologică a Bisericii Ortodoxe poate fi înțeleasă clar doar din perspectiva faptului că întreaga teologie ortodoxă este bazată pe experiență."

Terminologia pe care o folosește Biserica pentru Dumnezeu nu are drept scop să-L înțeleagă pe Dumnezeu, ci să-i înfrunte pe diferiții eretici ce apar, de aceea uneori însăși Biserica este nevoită să schimbe terminologia.

„Aceasta înseamnă că, de la un secol la altul, Biserica nu rămâne fixată pe o anumită terminologie. Nici nu are cum să rămână fixată pe o terminologie definitivă despre Dumnezeu, căci terminologiile despre Dumnezeu se ajustează în funcție de circumstanțele în care le folosim. Când este nevoie, Biserica poate să adauge un termen care înainte

nu exista. Poate chiar să ia un termen eretic şi să-l folosească în mod ortodox."

Terminologia este stabilită şi consacrată de Părinţii îndumnezeiţi-văzători de Dumnezeu ai Sinoadelor Ecumenice, devenind în continuare o parte cu autoritate din Tradiţia ortodoxă.

Prin urmare, dogma despre Sfânta Treime nu este un ansamblu de teorii filosofice, ci un rod al dumnezeieştii Revelaţii. „În ceea ce-i privește pe Părinţii Bisericii, atunci când spunem dogma Sfintei Treimi, înțelegem teofaniile", care sunt consemnate mai departe în termeni dogmatici şi în predici. Epistolele Apostolilor sunt deja o consemnare a teofaniilor. Cu toate că Părinţii caută să definească Revelaţia despre Sfânta Treime, totuși Sfânta Treime rămâne mereu o taină de negrăit. Astfel, facem deosebirea între dogma Sfintei Treimi, care poate fi înţeleasă intelectual, şi taina Sfintei Treimi, care este cu neputinţă de înţeles pentru om.

„În epoca de dinaintea Sinodului I Ecumenic, Părinţii fac un efort major să traseze o linie unitară în problemele de terminologie. Cercetătorii de astăzi trăiesc cu impresia că Părinţii se străduiau să dea un sens dogmei Sfintei Treimi. Că se munceau, chipurile, să înțeleagă dogma. Și, odată ce-o înțelegeau, s-o și exprime.

Nu putem nici să-L înțelegem, nici să-L exprimăm pe Dumnezeu. Ceea ce a spus Grigorie Teologul, că «a vorbi despre Dumnezeu este cu neputinţă, iar a-L înțelege, şi mai cu neputinţă», reprezintă cheia întregii probleme. Părinţii ştiau că nu pot să-L exprime pe Dumnezeu, şi totuși căutau o formulare. De ce? Pentru că exista o identitate a experienţei luminării şi a îndumnezeirii la Părinţi.

Toţi știau, şi răsăritenii, şi apusenii, afară de Augustin, că e cu neputinţă să formuleze cineva în cuvinte taina Sfintei Treimi. Vasăzică, taina Sfintei Treimi transcende

întotdeauna înțelegerea. Și ceea ce e uimitor e că, și când ajunge cineva la îndumnezeire în cealaltă viață, taina Sfintei Treimi rămâne taină. Taina lui Dumnezeu nu se va dezlega în veci."

Experienţa teologiei despre Dumnezeul Treimic a văzătorilor de Dumnezeu este exprimată în termeni preluați din terminologia vremii lor şi prin atribute preluate din lumea creată.

„Oricare dintre atributele despre Dumnezeu pe care le avem, le avem de la făpturile create. Vedem că făpturile au putere, şi spunem: aşa cum făptura este puternică, la fel şi Dumnezeu este atotputernic, are întreaga putere şi încă și mai multă putere decât orice ar putea avea făpturile create. Imaginea puterii e însă preluată de la făpturi. Nu este direct de la Dumnezeu.

Când cineva ajunge la experienţa îndumnezeirii, înțelege că Dumnezeu transcende toate înțelesurile, şi «puterea», şi «energia», şi «treimea», şi «monada». Înțelesurile acestea sunt experienţele pe care le avem de la făpturi. Îndumnezeiţii, fiind de Dumnezeu insuflaţi, folosesc imagini din experienţa de zi cu zi a oamenilor, pentru a ne putea călăuzi la Dumnezeu."

Experienţa este exprimată printr-o serie largă de termeni, aşa cum vedem la Părinţii Bisericii, care au trăit în diferite timpuri şi locuri.

„Uneori, o exprimare mai puțin fericită a experienței Bisericii în înțelesuri poate să nu fie neapărat o erezie, dar putem avea situații când experiența aceasta să fie exprimată nu doar printr-o singură terminologie, ci prin două sau trei terminologii. Adică ne putem confrunta cu problema

ca o tradiție să insiste asupra propriei terminologii și să le excludă pe celelalte, cu toate că ambele terminologii sunt valide."

Sfinţii Părinţi Îl aveau pe Duhul Sfânt şi așa teologhiseau, de aceea nu improvizau, nu erau „teologi de sine hirotoniţi". Alţii, dimpotrivă, teologhisesc bazându-se pe speculaţie şi pe poziția lor instituțională, neluând în seamă sau disprețuind tradiţia Bisericii.

„Când Sfinţii Apostoli spun: «*Părutu-s-a Duhului Sfânt şi nouă*» (Fapte 15, 28), de unde ştiau ei ce «I s-a părut Duhului Sfânt»? Știau, pentru că Duhul Sfânt era înlăuntrul lor şi aveau experiența Lui. Dar dacă episcopii zic astăzi: «*Părutu-s-a Duhului Sfânt şi nouă*», bat câmpii."

Sinodul episcopilor este ortodox dacă fac parte din el episcopi care se află în stare de luminare şi îndumnezeire. Altfel, va fi ortodox dacă urmează învăţătura şi experienţa Prorocilor, Apostolilor şi Părinţilor.

2. Persoane, esenţă şi energie

Terminologia Părinţilor şi a Sinoadelor Ecumenice ale Bisericii despre Dumnezeul Treimic este redată prin termenii: „persoană", „ipostas", „fire", „esenţă", „energie" şi „mod de existenţă". Întrucât termenii aceştia, în epoca Părinţilor, erau folosiţi iniţial de acei creştini care, prin filosofie, încercau să-L înţeleagă raţional pe Dumnezeul Treimic, de aceea Părinţii Bisericii au inclus acești termeni în terminologia lor după ce mai înainte le-au definit sensul în mod ortodox, în acord cu propria lor experienţă. Astfel, printr-un efort încununat de succes, „persoana" a fost echivalată cu „ipostasul"; „firea" cu „esenţa"; iar „energia" a fost definită ca „mişcarea activă şi *esenţială** a firii". Mai mult, s-a stabilit că modul de existenţă a Persoanelor este nenaşterea Tatălui, naşterea Fiului şi purcederea Duhului Sfânt.

Important este că aceşti termeni, începând din acest moment, nu mai sunt filosofici, ci prin ei este formulată experienţa personală a Dumnezeului Treimic, pe care sfinţii o dobândesc prin împărtăşirea de energia necreată a Dumnezeului Treimic. Termenii sunt folosiţi doar în formularea dogmei Dumnezeului Treimic, însă cunoaşterea lui Dumnezeu este una empirică, aşa cum vom vedea în continuare.

---

* S-a folosit forma cursivă a cuvântului *esenţial* pentru a se reda adjectivul provenit din „esenţă" (*οὐσία*), marcându-se astfel diferenţa faţă de înţelesul comun, de „important, capital, fundamental". (n. trad.)

a) Dumnezeul Treimic în Vechiul Testament

A fost susținută o anumită concepție conform căreia învățătura despre Sfânta Treime ar aparține Noului Testament, iar nu Vechiului Testament; că în Vechiul Testament ar exista monoteism și, prin urmare, caracterul treimic al lui Dumnezeu s-ar fi revelat doar în Noul Testament.

> „Influențați de teologii apuseni, mulți ortodocși nici nu vor să audă de Sfânta Treime în Vechiul Testament, din două motive.
>
> Un motiv e că sunt influențați de eterodocşi, de exegeții apuseni; iar al doilea, că sunt extrem de influențați de neoelenism, care a ridicat în slăvi filosofia greacă antică, şi fac eforturi să arate că învăţătura creştină autentică își are rădăcinile nu doar în Sfânta Scriptură, ci şi în filosofii antici greci.
>
> De aceea, nu zic ei acum că avem aici, în Grecia, o combinație între Grecia antică şi creştinism?"

Desigur, [în Noul Testament,] Hristos cel întrupat ni L-a revelat pe Tatăl şi ne-a vestit venirea Sfântului Duh. Dar, pe de o parte, niciodată o Persoană nu lucrează independent de celelalte Persoane, de vreme ce energia necreată a Dumnezeului Treimic este comună, iar pe de altă parte, Vechiul Testament, dacă este cercetat în lumina Noului Testament, este triadologic.

> „Întreaga formă a Revelației, și în Vechiul Testament, şi în Noul Testament, este triadologie pură."

Despre caracterul treimic al lui Dumnezeu nu vorbește doar Noul Testament, ci și Vechiul Testament, dar cu altă terminologie.

Prorocul Isaia, cu 800 de ani înainte de Hristos, a văzut *„pe Domnul șezând pe un scaun înalt și preaînălțat"* și era *„plină casa de slava Sa"**. Totuși Serafimii, care stăteau împrejurul tronului cu cele șase aripi ale lor, *„strigau unul către altul, zicând: «Sfânt, Sfânt, Sfânt este Domnul Savaot, plin este tot pământul de slava Lui!»"* (Isaia 6, 1-3). Prorocul L-a văzut pe Domnul Slavei, iar îngerii au strigat de trei ori *„Sfânt"*.

Avem aici o înfățișare a Dumnezeului Treimic prin Domnul Slavei, Iahve. Astfel, este Dumnezeu (Elohim), apoi Domnul Slavei (Iahve) și apoi *„Duhul lui Dumnezeu"*.

> „Există în tradiția ebraică și în tradiția patristică anumite distincții. Este Dumnezeu, este Iahve și este Duhul lui Dumnezeu. Dumnezeu, Îngerul și Duhul lui Dumnezeu. Dumnezeu, Domnul Slavei și Duhul lui Dumnezeu. Există în Vechiul Testament o terminologie clară în privința Sfintei Treimi.
>
> Mai există însă în Noul Testament încă o diferențiere, în care, pe lângă terminologia Vechiului Testament, se adaugă și «Tatăl» și «Fiul». Adică singura diferență în terminologia despre Dumnezeu e că în Noul Testament se adaugă «Tatăl» și «Fiul». Aceasta e diferența dintre Vechiul și Noul Testament. Și, de aceea, datorită Întrupării, Dumnezeul Vechiului Testament se revelează în Noul Testament ca Tată, iar Îngerul Vechiului Testament, ca Fiu. În afară de această diferență nu mai există nici o altă diferență între Vechiul și Noul Testament în privința terminologiei. Aceasta e diferența."

Astfel, în Vechiul Testament, Dumnezeul Treimic este numit: *Dumnezeu; Iahve* sau *Îngerul Marelui Sfat* sau *Domnul*

---

* Citatele scripturistice din această ediție sunt preluate din *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Nouă* (București, 1914), cu unele mici adaptări implicite. (n. trad.)

Slavei; și *Duhul lui Dumnezeu*. În Noul Testament, în paralel cu terminologia Vechiului Testament, se folosește și terminologia *Tată; Fiu* sau *Cuvânt; și Duh Sfânt*, datorită Întrupării, având în vedere că Hristos are două firi: ca om era fiu al Fecioarei, iar ca Dumnezeu era Fiu al Tatălui – și, desigur, Întruparea s-a săvârșit prin Duhul Sfânt.

În continuare, din cauza faptului că ereticii foloseau o terminologie filosofică, adică *esență, energie, persoane, ipostasuri* atunci când vorbeau despre Dumnezeul Treimic, Care avea una și aceeași slavă, dar Persoane diferite, Părinții Bisericii au folosit și o altă terminologie, în paralel cu terminologia Vechiului și Noului Testament.

> „Acum, mai există încă o distincție, între esența lui Dumnezeu și energia lui Dumnezeu. Și apoi, există și ipostasurile. Vasăzică, avem «esență», «ipostas» și «energie».
>
> Acum, aceste distincții care sunt făcute de Părinți – și pun aici cea mai importantă întrebare – sunt ele distincții filosofice, provenite din gândirea filosofică a Părinților? Sunt, adică, distincții metafizice sau ontologice, făcute între esență și energie și cele trei ipostasuri? Sau provin din experiența îndumnezeirii? Concluzia la care am ajuns este că, în tradiția patristică, distincția dintre esență și energie nu este filosofică, ci empirică."

În tot cazul, caracterul treimic al lui Dumnezeu este mărturisit în Vechiul Testament, în Noul Testament și în învățătura Părinților. Este vorba despre același adevăr, dar terminologia folosită este diferită. Aceeași experiență este formulată prin denumiri diferite.

i. Cuvântul neîntrupat

Întrucât revelațiile lui Dumnezeu din Vechiul Testament sunt revelații ale celei de-a Doua Persoane a Sfintei Treimi, neîntrupată, şi întrucât Cuvântul are aceeaşi slavă cu Tatăl, fiind deoființă cu El, de aceea Prorocii Vechiului Testament, când au ajuns la vederea dumnezeiască, au dobândit experiența slavei Dumnezeului Treimic.

Este demn de luat în seamă faptul că Părinții Bisericii, precum Atanasie cel Mare, atunci când discutau dogma Sfintei Treimi cu arienii, foloseau în permanență pasaje din Vechiul Testament. În plus, şi Părinții Apostolici foloseau în mare măsură Vechiul Testament, deoarece pe atunci încă nu era alcătuit canonul cărților Noului Testament.

„Părinții discută permanent dogma despre Sfânta Treime pe baza Vechiului Testament. Vechiul Testament e dogma despre Sfânta Treime, nu doar Noul Testament. Noul Testament e auxiliar. Vechiul Testament este al Sfintei Treimi. De ce? Pentru că-L avem pe Elohim, şi-L avem pe Iahve. Dumnezeu, când se arată, este Iahve, Domnul Slavei, Îngerul Slavei în rugul aprins, Îngerul Marelui Sfat etc. Acesta este Iahve, Cel ce se arată oamenilor. Iar Dumnezeul ascuns este Elohim.

Vasăzică, în Vechiul Testament avem un Dumnezeu ascuns şi un Dumnezeu Care se arată. Între Cei doi nu există nici o diferență. Văzându-L pe Cel ce se arată, Îl vedem şi pe Cel ce nu se arată, pentru că este exact unul și acelaşi. Unul e chipul Celuilalt, chipul Dumnezeului celui nevăzut, după cum spune Apostolul Pavel despre Hristos. Văzând chipul, vedem prototipul, arhetipul: «*Cel ce M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl*» (Ioan 14, 9).

Întreaga argumentație în privința dogmei despre Sfânta Treime este indisolubil legată de experiența îndumnezeirii

Prorocilor. Prorocii sunt cei care învață despre Sfânta Treime, nu doar Noul Testament.

Astăzi, profesorii ne spun că am avea monoteism în Vechiul Testament. Noul Testament e de-acum revelația Sfintei Treimi. Îl avem pe Tatăl, pe Fiul şi pe Sfântul Duh în Noul Testament. În Vechiul Testament nu-L avem nici pe Tatăl, nici pe Fiul. În Vechiul Testament am avea, chipurile, monoteism, şi ne reîntoarcem acum la triadologie prin Noul Testament, ceva de genul ăsta, variațiuni pe tema asta, adică.

Dincolo de toate, Îngerul acesta Care se numeşte «Dumnezeu» în Vechiul Testament este cea de-a Doua Persoană a Sfintei Treimi. Văzând-o pe Aceasta, pe cea de-a Doua Persoană a Sfintei Treimi, vedem arhetipul, pe Tatăl. Apoi, Îl avem pe Duhul Sfânt, Care este Duhul proslăvirii. Oricine Îl are pe Duhul e proslăvit; prin Înger, prin Trimisul lui Dumnezeu, Îl vede pe Dumnezeu. Când Îl avem pe Cel trimis, văzându-L pe Cel trimis, Îl vedem pe Însuşi Dumnezeu, pentru că Acesta este Dumnezeu."

Dacă parcurge cineva Vechiul Testament dinlăuntrul experienței Noului Testament şi a Bisericii, realizează că Logosul-Cuvântul Îşi revela slava Prorocilor Vechiului Testament.

„În Vechiul Testament se face o distincție între Elohim şi Iahve, pentru că ori de câte ori Dumnezeu se revelează, se revelează în Îngerul Său. Există acest «Înger al slavei», «Îngerul Marelui Sfat», «Îngerul Domnului» etc.

Iar acest Înger din Vechiul Testament, Care se revelează în permanență Prorocilor, este Hristos. Aceasta este învăţătura unanimă a tuturor Părinților Bisericii. Este învăţătura tradiţiei patristice şi a tradiției liturgice până azi.

Astfel, Hristos Şi-a revelat slava Sa Prorocilor. Dacă vrea cineva să vadă în cel mai mic detaliu cum se întâmplă

aceasta, să citească cartea Ieşirii, adică toate experienţele lui Moise în acest sens, şi va vedea ce rol joacă slava lui Dumnezeu în aceste revelaţii, ca şi acest Înger, Care se arată mereu, peste tot..."

Prorocii, văzându-L pe Cuvântul neîntrupat, Îl vedeau şi pe Tatăl în Cuvântul, şi înţelegeau că nu există diferenţă între Tatăl și Cuvântul. Și aici se adeverește cuvântul lui Hristos: *„Cel ce M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl"* (Ioan 14, 9).

„În acest punct trebuie să subliniem încă o dată că Prorocii, prin har, L-au văzut pe Hristos cel neîntrupat întru slava necreată a Tatălui, iar pe Tatăl L-au văzut doar în Cuvântul, chipul neschimbător şi întocmai al lui Dumnezeu.

Astfel, Prorocii, care L-au văzut şi L-au auzit pe Îngerul Slavei, înseamnă că L-au văzut şi L-au auzit pe Însuşi Dumnezeu, fără a exista nici o diferenţă de esenţă şi energie între Persoanele sau Ipostasurile distincte ale lui Dumnezeu, afară de faptul că Unul este izvorul existenţei Celuilalt şi Dătătorul propriei Sale esenţe şi energii către Celălalt, astfel încât Celălalt nu le are prin har, ci prin fire."

Cuvântul lui Dumnezeu s-a arătat în rugul ce ardea şi nu se mistuia, iar Moise a văzut slava lui Dumnezeu ca lumină, și această slavă-lumină e una și aceeași în Persoanele Sfintei Treimi. Astfel, Persoanele Sfintei Treimi au identitate de slavă, după cum se arată şi în experienţă. Ce uneşte Persoanele Sfintei Treimi?

„Identitatea de slavă. Slava rugului aprins, adică rugul ce ardea și nu se mistuia, acesta care nu este creat. Nu e creat; asta este evident, că nu e creat. Deci, nici un evreu n-o să spună vreodată că slava lui Dumnezeu care li se

arată Prorocilor ar fi creată. Iar când Îngerul Domnului se arată, desigur, se arată prin slava lui Dumnezeu cu lumină etc.

În viața lui Moise este mai mult decât evident lucrul acesta. Îl vedem la Filon Iudeul, din nou este mai mult decât evident. Şi evreii moderni, fără să cunoască învățătura Ortodoxiei, fac o distincție clară între esența şi energia lui Dumnezeu."

„În tradiția patristică însă, Prorocul este cel care s-a proslăvit, a văzut slava Îngerului, sau pe Înger întru slavă, și mai ales în experiența rugului aprins, pe care o descrie Moise. Acolo, înlăuntru este Dumnezeu, unde este Lumina; El este Lumina prin care Moise vede Lumina. Și apoi, El este și Focul care este Duhul Sfânt. Aceasta este interpretarea patristică: că este Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. Vasăzică, Moise se află în această Lumină, care nu arde, pentru că este un Foc care nu arde. Este un Foc care nu mistuie rugul. Rugul rămâne intact, ceea ce înseamnă în mod evident că nu este o lumină creată, că focul nu este creat. Focul nu este creat, pentru că, dacă focul ar fi fost creat, ar fi mistuit rugul. Dați foc la un tufiș de-aici și-o să avem toată pădurea scrum. Nu-i așa? Aici, în Vechiul Testament, avem un rug aprins care nu arde, adică rămâne intact. Nu poate fi foc creat; numai dacă nu s-a întâmplat cumva vreo minune. Pentru că, dacă nu accepți învățătura ortodoxă despre îndumnezeire, o să te împiedici la tot pasul de minuni. Vasăzică, rugul aprins, pentru tradiția ortodoxă, nu a fost nici o minune.

Dar pentru franci și pentru Augustin a fost o mare minune. A fost un foc creat care nu a ars rugul, planta, adică. A fost foc, dar nu a ars rugul, și asta pentru că Dumnezeu nu i-a dat voie focului să-l ardă, după cum v-ați dat seama. Citiți Vechiul Testament, este plin de minuni dacă-l citiți cu ochi apuseni. Dacă citiți însă Vechiul Testament și Noul

Testament cu ochi patristici, nu există minuni din punctul acesta de vedere. Există doar revelații ale slavei lui Dumnezeu. Toate acestea sunt revelații."

Cuvântul Care s-a revelat Prorocilor este necreat, adică este Dumnezeu. Ceea ce este creat a fost făcut la un moment dat, în vreme ce necreatul este nefăcut, adică este Dumnezeu.

> „De aceea avem canonul ermineutic al Marelui Vasilie, care reprezintă cheia întregii tradiții exegetice asupra Vechiului Testament. Şi spune clar Vasilie cel Mare: acolo unde Îngerul din Vechiul Testament este numit explicit «Dumnezeu», El este Cuvântul, Care se arată Prorocilor."

Sfântul Vasilie, înfruntând concepțiile eretice ale lui Eunomie, spunea că ori de câte ori există o teofanie în Vechiul Testament în care e menționată arătarea Îngerului Domnului și este adăugat cuvântul „Dumnezeu", Acesta este Fiul cel Unul-Născut al lui Dumnezeu.

De pildă, Îngerul care i s-a arătat lui Iacov și s-a luptat cu el era Fiul cel Unul-Născut al lui Dumnezeu. Iacov era convins de lucrul acesta când a relatat vedenia: *„Și mi-a zis îngerul Domnului... Eu sunt Dumnezeul cel ce m-am arătat ție la locul lui Dumnezeu, unde mi-ai uns mie stâlpul și ai făgăduit mie făgăduință"* (Facerea 31, 11,13). De asemenea, Îngerul Domnului i s-a arătat lui Moise *„în pară de foc din rug"*, și a văzut *„că rugul ardea cu foc și nu se mistuia"* (Ieșirea 3, 2). Deși Îngerul Domnului este cel menționat, glasul Domnului este cel ce s-a auzit, spunându-i: *„«Eu sunt Dumnezeul tatălui tău, Dumnezeul lui Avraam și Dumnezeul lui Isaac și Dumnezeul lui Iacov»; și și-a întors Moise fața"* (Ieșirea 3, 6). Când Moise L-a întrebat care-I este numele, Îngerul Domnului i-a răspuns: *„Eu sunt Cel ce sunt"* (Ieșirea 3, 14). Acest Înger al Domnului era Iahve, a

Doua Persoană a Sfintei Treimi. În erminia acestui pasaj, Vasilie cel Mare ne dă cheia ermineutică:

„Ne este tuturor vădit că peste tot unde aceeași persoană este numită deopotrivă «Înger» și «Dumnezeu» se face referire la Cel Unul-Născut, Cel ce se arată pe Sine oamenilor din neam în neam și le vestește sfinților Săi voia Tatălui. Astfel, Cel ce, față de Moise, se numește pe Sine «Cel ce este» trebuie înțeles ca nimeni altul decât Dumnezeu Cuvântul, Cel ce este dintru început la Dumnezeu".

Faptul că Prorocii au văzut slava lui Dumnezeu înseamnă că aveau părtășie cu Dumnezeu şi ajunseseră la îndumnezeire. Important este că Prorocii Îl vedeau în Cuvântul neîntrupat pe Tatăl şi, în general, pe Dumnezeul Treimic, ca slavă, ca Lumină.

Prorocii L-au cunoscut pe Cuvântul lui Dumnezeu, de aceea Moise şi Ilie s-au arătat împreună cu Hristos la Schimbarea la Față.

> „Am plecat de la Îngerul Domnului, rugul aprins, teofaniile din Vechiul Testament, ca să subliniez că – dacă vă uitați la scrierile Părinților, mai ales la predicile Părinților când fac erminia Vechiului Testament – Aceasta este Sfânta Treime, Acesta este Hristos, Care se arată Prorocilor. De aceea, primii care L-au cunoscut pe Hristos au fost Prorocii – dar pe Hristos neîntrupat, nu luase încă trup; iar prin Hristos neîntrupat, sau Îngerul Slavei, L-au cunoscut pe Tatăl, pe Dumnezeu, pentru că Îl aveau pe Duhul Sfânt."

Pentru a se face deosebirea între Persoanele Sfintei Treimi, au fost numite „Tatăl", „Fiul" şi „Sfântul Duh" de către Hristos, Apostoli şi Sfinţi. Mai târziu, această experienţă a fost consemnată în limbajul acelei epoci pentru a-i înfrunta pe eretici. Astfel, au fost folosiți termenii „esență-ființă", „energie-lucrare", „persoană-ipostas", „însușire ipostatică". Cu toate

acestea, în starea vederii lui Dumnezeu, Dumnezeu este văzut doar ca lumină.

Dacă citim scrierile Marelui Atanasie şi ale altor Părinţi, vom constata că argumentele pe care le aduceau împotriva arienilor erau luate din Vechiul Testament, pentru că şi Prorocii Îl vedeau pe Tatăl în Cuvântul, fapt săvârșit prin Duhul Sfânt.

ii. Îngerul Marelui Sfat

Cuvântul Neîntrupat s-a revelat în Vechiul Testament ca Înger al Marelui Sfat, ca Înger al slavei. În același timp, întâlnim în Vechiul Testament și apariții ale feluriților îngeri. Astfel, se face o distincție clară între Îngerul Slavei, Care este Cuvântul necreat, cea de-a Doua Persoană a Sfintei Treimi, şi îngerii creaţi, care sunt făpturi ale lui Dumnezeu. Acest lucru se distinge cu ușurință în experiența Revelației. Îngerul Slavei este Cuvântul, cea de-a Doua Persoană a Sfintei Treimi, Care este chip al Tatălui şi are aceeaşi slavă, aceeaşi lumină cu Tatăl şi, desigur, cu Duhul Sfânt.

Punctul de bază, crucial pentru înțelegerea şi tâlcuirea Vechiului Testament este problema Îngerului Marelui Sfat. Cine era acest Înger al Domnului? Era creat sau necreat? Are vreo legătură acest Înger al Domnului cu Înțelepciunea lui Solomon?

> „Sunt două lucruri: cum a fost scris Vechiul Testament, şi cum este interpretat. Nu-i acelaşi lucru. Cum este scris şi cum este interpretat sunt două lucruri diferite. Vechiul Testament este interpretat pe baza Noului Testament, aşa este interpretat Vechiul Testament. Căci ce înțelege Apostolul Pavel când spune: *«Iar piatra (care îi urma) era Hristos»* (I Corinteni 10, 4)? Cine era, adică, piatra aceasta care îi urma? Era Hristos.

Prin urmare, când Hristos Însuşi este înfăţişat de Ioan, şi spune: «*Căci despre Mine a scris acela (Moise)*» (Ioan 5, 46), sub ce formă a scris? Despre cine anume a scris? Despre Îngerul Domnului. Acel Înger Care apare peste tot în Pentateuh, conform tradiţiei patristice, este Hristos. Şi nu tot Hristos este şi pentru Apostolul Pavel? Cine e Cel ce se arată? Şi care e cheia de înţelegere? Este Înţelepciunea lui Solomon. Dacă iei Înţelepciunea lui Solomon şi toate locurile unde se vorbeşte despre Înţelepciune, vei vedea cine este Înţelepciunea. Este Îngerul Domnului, pentru că descrie întreaga lucrare a Înţelepciunii şi merge în paralel cu Pentateuhul. Citeşte cele două scrieri în paralel şi vei vedea că Înţelepciunea lui Solomon nu face nimic altceva decât să descrie ceea ce a făcut Hristos în Pentateuh. Asta face, adică. Este evident lucrul acesta, mai mult decât evident.

Pe urmă, dacă-l citeşti pe Filon Iudeul, propriile lor erminii, adică ale lui Filon, vezi că modul acesta de tâlcuire a Vechiului Testament nu e vreo născocire patristică, atâta vreme cât anterior exista o întreagă tradiţie ebraică a tâlcuirii Vechiului Testament în felul acesta. Iar ai noştri îi iau drept filosofi şi pe Filon, şi pe Ioan Evanghelistul. Bat câmpii."

Lucrul acesta este evident în imnografia Bisericii şi în toată tradiţia ei.

„În toate teofaniile, Hristos este Cel ce se arată Prorocilor. În toate teofaniile. Hristos, în Vechiul Testament, este Îngerul Domnului, Domnul Slavei, Iahve, Domnul Savaot, Îngerul Marelui Sfat etc.

Dacă vreţi să vedeţi tâlcuirea patristică a acestor subiecte, luaţi imnografia Bisericii şi-o să vedeţi că-i plină de concepţia patristică despre Hristos din Vechiul Testament. Aceasta este cheia Vechiului Testament din perspectiva

teologiei ortodoxe. Şi este o tâlcuire a Vechiului Testament care nu lipseşte din tradiţia ebraică. E suficient să-l luăm pe Filon Iudeul. Filon acceptă că există Dumnezeu, Înțelepciunea lui Dumnezeu, Care este Cuvântul, energiile lui Dumnezeu, care sunt necreate, şi că în rugul aprins este Înţelepciunea lui Dumnezeu, iar nu Însuşi Dumnezeu, Care se arată.

O cheie a Vechiului Testament este Înțelepciunea lui Solomon. Dacă luaţi tâlcuirea Pentateuhului făcută în Înțelepciunea lui Solomon, o să vedeţi acolo toată tradiţia patristică în privinţa Vechiului Testament. Pentru că, acolo unde în Pentateuh apare Domnul Slavei, Îngerul Domnului, în Înţelepciunea lui Solomon se numeşte «Înțelepciunea lui Dumnezeu». Este, deci, clar Cine este Înţelepciunea lui Dumnezeu. Este acest Cuvânt al celei de-a patra Evanghelii, Hristos.

Hristos se arată Prorocilor în Vechiul Testament, iar Prorocii Îl văd pe Hristos necreat în Vechiul Testament, nu creat. Nu exista încă în Vechiul Testament Hristos creat. Hristos era necreat în Vechiul Testament. Este acest Înger Care se arată Prorocilor."

Desigur, în Vechiul Testament, Prorocii Îl vedeau pe Îngerul Marelui Sfat, pe Îngerul Slavei, pe Cuvântul neîntrupat, pe Înțelepciunea lui Dumnezeu, pe cea de-a Doua Persoană a Sfintei Treimi înainte de Întrupare. Dar nu o reprezentau, pentru că nu există asemănare între creat şi necreat. Reprezentarea lui Hristos se face numai după Întrupare.

„Înainte de Întrupare, în Vechiul Testament, nici Îngerul nu e reprezentat, pentru că este necreat. Şi, din moment ce nu există asemănare între creat şi necreat – ceea ce este dogmă în Biserica Ortodoxă şi în tradiţia ebraică –,

necreatul nu poate fi reprezentat. Dar începe să fie reprezentat ca om numai după Întrupare.

În Vechiul Testament, chiar dacă experienţa îndumnezeirii transcende toate înţelesurile şi cuvintele, reprezentarea lui Dumnezeu e interzisă."

Îngerul Marelui Sfat din Vechiul Testament este Cuvântul neîntrupat, cea de-a Doua Persoană a Sfintei Treimi.

„Când citește cineva Vechiul Testament şi vede acolo rugul aprins, este Îngerul Domnului. Acesta este Hristos, dar cine citește nu-L poate identifica pe Îngerul din rugul aprins cu ipostasul Cuvântului lui Dumnezeu. Pentru că, atunci când Moise Îl vede şi-L aude pe Îngerul Domnului, Îl aude pe Însuşi Dumnezeu. Avem şi alte cazuri în Vechiul Testament unde se arată Hristos.

Vechiul Testament este extrem de clar în privința distincţiei dintre Persoana Tatălui şi Persoana Cuvântului. Îngerul Domnului nu poate să fie identificat cu Însuşi Dumnezeu. Pentru că «înger» înseamnă «trimis». Iar Îngerul acesta este numit «Dumnezeu». Îngerul acesta este necreat."

În învăţătura Sfinţilor Părinţi vedem că se vorbeşte în permanenţă despre Îngerul Slavei, pentru că, prin Acesta, Prorocii au cunoscut Sfânta Treime.

„Ceea ce vreau să subliniez este că, atunci când Părinţii fac erminia Vechiului Testament și vorbesc despre Îngerul Slavei, Îngerul Domnului – de ce vorbesc? Pentru Părinţi, aceasta este învăţătura despre Sfânta Treime din Vechiul Testament şi Noul Testament. Vorbesc despre Îngerul Domnului, despre teofaniile Îngerului Slavei, despre experienţa îndumnezeirii în Vechiul Testament şi

Noul Testament – de ce vorbesc? Pentru că vorbesc despre Sfânta Treime.

Aceasta este învățătura despre Sfânta Treime. Nu era nevoie să vorbească despre «o esență» și «trei ipostasuri», nici despre deoființime. Nu-i interesau asemenea subiecte. Ce-i interesa era că, atâta vreme cât acest Înger este chipul Dumnezeului celui nevăzut, Dumnezeu nu poate avea chip creat, de aceea și este interzis să fie reprezentat Dumnezeu. Dumnezeul necreat nu poate avea chip. Iar aceasta este și învățătura Sinodului VII Ecumenic. De aceea Tatăl nu este reprezentat în icoane. Îl reprezentăm în icoane pe Hristos, Care e chipul Tatălui și a luat trup."

Îngerul Marelui Sfat din Vechiul Testament este Hristos.

„Îngerul Slavei sau Domnul Slavei i s-a arătătat lui Israel, prin Proroci, în slava Sa, ca nor, foc, negură, fum și fulger necreat, îl călăuzea pe poporul Său, îi nimicea pe vrăjmașii lui, se sălășluia în cort și în Templu și astfel comunica direct, prin mijloacele slavei Sale firești și necreate – toate acestea nu sunt doar simboluri ale unei viitoare comuniuni dintre Dumnezeu și om în Hristos și în Biserică, ci sunt deja o comuniune reală între Cuvântul neîntrupat și poporul Său, Israel.

Îngerul sau Domnul slavei lui Israel e Însuși Hristos, iar slava Sa veterotestamentară, tronul Dumnezeirii, norul și negura, Lumina în care se îmbracă și prin care se arată în această Sfântă a Sfintelor necreată, acestea sunt energia și puterea Sa firească, prin care se va revela pe Sine, în și prin firea Sa omenească pe care a luat-o de la Preasfânta Fecioară."

Mai multe despre Cuvântul neîntrupat, Îngerul Marelui Sfat din Vechiul Testament, Care, mai târziu, prin Întrupare, a devenit Hristos, vom vedea într-un capitol următor.

b) Persoane – esenţă – energie

Experienţa Dumnezeului Treimic ca Lumină a fost deosebit de însemnată pentru Apostoli, după cum se arată peste tot în Epistolele lor, unde vorbesc despre slava lui Dumnezeu, despre faptul că Fiul și Cuvântul este chipul Dumnezeului celui nevăzut etc. În teofanii, cei îndumnezeiţi participă la slava lui Dumnezeu.

„Pentru noi, Sfânta Treime începe din Vechiul Testament – anumite teofanii, adică. Iar în Biserica primară nu există «trei ipostasuri»; aceasta este o terminologie care a fost introdusă ca să slujească altor raţiuni, ca să combată ereziile, iar nu ca să explice dogma."

„În Biserica primară, Părinţii nu foloseau termenul de «esenţă» (*οὐσία*), îl evitau. În experienţa îndumnezeirii nu vedeau nici o esenţă; vedeau slava, adică energia. Aveau, de asemenea, şi experienţa celor trei ipostasuri. Experienţa Revelaţiei îl aduce pe om în relaţie cu ipostasurile şi slava: cele trei Lumini şi Lumina cea una. Dumnezeirea în trei Lumini reprezintă Ipostasurile, iar Lumina cea una e slava. Vasăzică, vedeau ca una şi ca trei. Esenţă nu vedeau, fireşte. De vreme ce nu vedeau esenţă, nici nu foloseau vreun cuvânt în acest sens.

De aceea, când au fost nevoiţi în cele din urmă să folosească termenul «esenţă», a apărut apoi și «supraesenţa» (*το ὑπερούσιο*). «Dumnezeirea supraesenţială*». Iarăşi, «esenţa» a ajuns să însemne «putere de-esenţă-făcătoare»,

* În traducerile liturgice în limba română, gr. *ὑπερούσιος* a fost redat prin expresia „cel/cea mai presus de fiinţă", după cum vedem, de pildă, în Condacul Naşterii Domnului: „Fecioara astăzi pe Cel mai presus de fiinţă (gr. *τὸν ὑπερούσιον*) naşte...". Cu toate acestea, în textul de faţă am înclinat către folosirea adj. *supraesenţial* pentru a nu ne îndepărta de familia lexicală a termenului *esenţă*. (n. trad.)

iar nu esență în sine, care e mai presus de esență și fără de nume, nu are nume..."

Gnosticii antici au făcut distincție între „Dumnezeul nevăzut" al Vechiului Testament, Care ar fi „Dumnezeul cel adevărat, mai presus de orice și mai presus de esență", și „Dumnezeul Care se arată", Care este „văzut", creatorul lumii și, prin urmare, un Dumnezeu inferior. Părinții au respins această concepție, de vreme ce nu există doi dumnezei, unul superior și altul inferior, ci un singur Dumnezeu, creator, și există „identitate de slavă, identitate de energie".

Monarhianiștii, opunându-se gnosticilor, spuneau că cele două Persoane ale Sfintei Treimi, Tatăl și Fiul, nu au „doar o [singură] slavă, o [singură] stăpânire, o [singură] energie, o [singură] voință", ci și „o [singură] esență și un [singur] ipostas", altfel spus, identificau esența cu ipostasul. Biserica, prin Părinți, combătând această învățătură eretică, a început să vorbească despre faptul că Persoanele Sfintei Treimi au o esență și trei ipostasuri.

„Și începe Biserica să-și alcătuiască o terminologie despre esență și ipostasuri, nu pentru că ar fi avut nevoie pentru ea însăși să facă asta, ci pentru a înfrunta erezia. Înfruntând erezia, Biserica e obligată să vorbească pe limba ereticului și să-i spună că greșește, că nu există un ipostas și o esență, ci trei ipostasuri.

Dogma însă nu este nici «trei ipostasuri», nici «o esență». Dogma, ce este? Dogma este: Domnul Slavei, Îngerul Slavei, Îngerul Marelui Sfat, Care se arată Prorocilor și acum se întrupează, este Însuși Hristos, Care se arată în Vechiul Testament tuturor Prorocilor, și Prorocii L-au văzut pe Hristos fără de trup, iar acum Îl văd în trup. Și distincția aceasta, adică, este învățătura despre Sfânta Treime."

Termenii „ipostas", „natură/fire", „esență/ființă" au fost folosiți de Părinți pentru a formula experiența Sfintei Treimi pe care o dobândiseră, precum și pentru a combate preocuparea filosofică a creștinilor gnostici elinizați ce deformau Revelația. În tot cazul, în Sfânta Scriptură, [chiar dacă nu există termenii în sine,] există toate înțelesurile acestor termeni. Prin urmare, există o deosebire între dogmă și termeni. Dogma este Cuvântul necreat Care se arată Proorocilor fără de trup, iar Apostolilor și Părinților în trup, prin cuvinte necreate. Termenii reprezintă formularea experienței necreate prin înțelesuri și cuvinte create.

> „Pentru Părinții Bisericii, faptul că Tatăl are un ipostas și Fiul are alt ipostas este o terminologie care nu există nici în Vechiul Testament, nici în Noul Testament. În schimb înțelesurile există."

Prin urmare, terminologia „ipostas", „esență" etc. nu a fost creată pentru a-L înțelege noi pe Dumnezeu, ci pentru a se păstra adevărul empiric așa cum a fost el revelat sfinților, care au ajuns la vederea lui Dumnezeu într-o epocă în care exista confuzie. De altminteri, și în această chestiune este evidentă diferența dintre gândirea filosofică și cea teologică.

> „Din punct de vedere filosofic, nu există tâmpenie mai mare decât să spui «trei ipostasuri și o esență». E o tâmpenie absolută din punct de vedere logic și filosofic. Tâmpenie sută la sută. Dar nu și din punct de vedere teologic. De ce nu și din punct de vedere teologic? Pentru că, în ultimă analiză, deși spunem «trei ipostasuri și o esență», Dumnezeu nu este nici ipostasuri, nici esență.
>
> Și celălalt lucru important este că, deși Biserica a acceptat inițial să vorbească despre «ipostasuri», sau «trei esențe, trei ipostasuri», ea nu voia să vorbească despre

«o esență», pentru că esența lui Dumnezeu nu poate fi numită, şi nu are nici nume, şi nu poate fi împărtășită, adică omul nu are nici un contact cu esența lui Dumnezeu. Are contact cu energiile lui Dumnezeu. Nici cu Ipostasurile nu poate omul să se unească. Avem o singură unire ipostatică: în Hristos.

Biserica voia să evite terminologia «o esență/o ființă» și, după ce a acceptat să vorbească despre «o esență», n-a trecut mult și-a început să vorbească și despre «supraesență», adică despre «ascunzimea supraesențială». Apoi iarăşi s-a corectat, căci esența lui Dumnezeu nu are esență, pentru că Dumnezeu e supraesențial. Niciodată nu-i sunt atribuite nume esenţei, ascunzimii supraesențiale. Atribuim nume doar energiilor lui Dumnezeu şi Ipostasurilor, pentru că avem Întruparea, care ne permite să deosebim ipostasul Cuvântului de ipostasul Tatălui şi de ipostasul Sfântului Duh, ca să nu credem cumva că a avut loc întruparea întregii Sfinte Treimi. A avut loc Întruparea celei de-a Doua Persoane a Sfintei Treimi. Iar această deosebire a celei de-a Doua Persoane a Sfintei Treimi, Care s-a întrupat, a obligat Biserica să vorbească despre «trei ipostasuri»; la început despre «trei esențe». Iar după aceasta, erezia lui Arie şi a lui Sabelie au obligat Biserica să vorbească despre «o [singură] esență».

Şi avem aici ceva foarte frumos. Există o operă atribuită lui Atanasie, care spune că Dumnezeu nu este monoesențial (*μονοούσιος*). Şi, fiindcă spune asta, se zice că n-ar fi autentică scrierea aceasta, că n-ar fi a lui Atanasie. Ar fi oare cu putință să spună Atanasie că Dumnezeu nu este monoesențial? Da, dar găseşte-mi mie unde spune că Dumnezeu este o singură ființă (*οὐσία*)! Spune «deofiinţă» (*ὁμοούσιος*). Dar nicăieri nu spune că Dumnezeu ar avea o singură fiinţă. Spune «o Dumnezeire». Spune «o energie», «o stăpânire», toate aceste nume le spune ca fiind una în Dumnezeu. Dar «o esență/o ființă», eu unul, cel

puţin, n-am găsit. De ce nu spune că Dumnezeu ar fi monoesențial? Pentru că în anumite pasaje ale scrierilor lui zice: «esență, adică ipostas, sau ipostas, adică esență».

În prima formă a Simbolului de Credință de la Niceea se spune despre Cuvântul că este din ipostasul sau din esența Tatălui – amândoi termenii există. Adică, faptul că Cuvântul este din esența sau din ipostasul Tatălui înseamnă pur și simplu că este Dumnezeu, deoarece făpturile create sunt din neființă. Aceasta este așadar o terminologie tehnică, anume că făpturile create sunt toate din nimic, în timp ce Cuvântul şi Duhul sunt din ipostasul Tatălui."

Mai târziu, desigur, Părinţii capadocieni au delimitat esența/ființa de ipostas, pentru a combate o altă erezie, iar această distincție a fost stabilită de Părinții celui de-al II-lea Sinod Ecumenic.

„Bineînțeles, nu Părinții capadocieni au inventat distincţia aceasta. Distincția aceasta exista, o foloseau deja unii, însă Părinţii capadocieni și-au pus pecetea asupra ei și prin marele lor prestigiu, iar apoi au văzut şi ceilalţi că este un lucru bun, o formulare bună, o formulare exactă.

Căci prin distincția dintre ființă şi ipostas se evită pericolul lui Pavel de Samosata cu «deofiinţa» lui. Pentru că, atâta vreme cât exista pericolul lui Pavel de Samosata, ca «deofiinţă» (*ὁμοούσιος*) să însemne «identic în ființă» (*ταυτούσιος*), de vreme ce ființa nu se distinge [la el] de ipostas, atunci «de-o-fiinţă» înseamnă «de-un-ipostas», ceea ce înseamnă că Tatăl şi Fiul au împreună acelaşi ipostas şi aceeaşi fiinţă, drept pentru care sfârşesc amândoi prin a fi energii ale lui Dumnezeu, iar nu Persoane cu adevărat. Aceasta este erezia lui Sabelie şi a lui Pavel de Samosata.

Așa că disting ființa de ipostas. Astfel, nu mai e nici un pericol în folosirea termenului «deoființă», iar nu «de-un-ipostas». Deoființă Fiul cu Tatăl, deoființă Duhul cu Tatăl, deoființă Persoanele între ele, însă nu de-un-ipostas. Pentru că nu au împreună același ipostas."

Totodată, Părinții Bisericii vorbeau despre esență și energie în Dumnezeu. Această întrebuințare nu era un rod al speculației filosofice, ci un rezultat al experienței personale. Când, după anumite condiții, ajungeau la vederea lui Dumnezeu, vedeau Lumina, pe care au numit-o „energia lui Dumnezeu", dar nu vedeau esența lui Dumnezeu.

„Distincția patristică dintre esență și energie este extrem de importantă, pentru că, în experiența Revelației, nimeni nu s-a ridicat vreodată la cunoașterea esenței lui Dumnezeu. Iar cei care ajung la această stare ne spun, din însăși experiența lor, că nici nu-i cu putință pentru făptura creată să cunoască esența lui Dumnezeu.

Având în vedere faptul că nu cunoaștem esența lui Dumnezeu, și nici nu ne este cu putință s-o cunoaștem, ci cunoaștem doar unele din energiile Sale, asta înseamnă că distincția dintre esență și energie în Dumnezeu nu este o distincție care să provină din speculație ori din filosofia vreunui filosof care ar fi putut să ajungă cumva la cunoașterea acestei distincții.

Nu din filosofie, pe care o cunoaștem, provine distincția aceasta, nici din speculația vreunui filosof, dar nici din revelație, dacă înțelegem revelația ca fiind o revelație de cuvinte. Ci provine din experiența însăși, care transcende cuvintele și înțelesurile."

Că distincția dintre esență și energie în Dumnezeu nu este una filosofică, nici rod al speculației raționale, se vede

din faptul că, atunci când Părinţii ajungeau la vederea dumnezeiască, nu vedeau vreo „esență" sau „energie", ci se împărtășeau de slava lui Dumnezeu, pe care o numeau „energie", iar când foloseau cuvântul „esență", vorbeau despre „Dumnezeirea supraesențială".

Prin analogie, este valabil ceea ce se întâmplă şi cu soarele. Vedem lumina soarelui, pe care o numim „energia" lui, fără a fi părtaşi esenţei soarelui, de vreme ce, dacă încercăm să ne uităm în discul soarelui, suntem orbiți.

> „Distincția dintre esență şi energie în Dumnezeu nu este rezultatul vreunei revelații care să se facă prin cuvinte. Nu-i spune, adică, Dumnezeu omului, prin cuvinte create: «Ştiţi, copii, în Mine există o distincție între esență şi energie», ca să avem în Sfânta Scriptură învățătura Prorocilor că esența nu este identică cu energia. De ce? Pentru că distincția aceasta am învățat-o de la Duhul Sfânt. Nu am învăţat-o prin cuvinte. Distincția se învață prin experienţă."

Distincția dintre esență şi energie în Dumnezeu a fost analizată și de Părinţi, şi de ereticii care recurgeau la filosofie. Părinţii au vorbit despre distincția dintre esență şi energie în Dumnezeu din propria lor experienţă.

> „Din experienţa împărtăşirii de energiile lui Dumnezeu, (îndumnezeitul) ştie că nu se împărtășește din esența lui Dumnezeu, deci distincţia dintre esență şi energie în Dumnezeu o avem din experienţă. Nu din filosofie, ci din experienţa îndumnezeirii avem distincția aceasta. Este un lucru extrem de important faptul că temelia acestei distincții este însăşi experienţa îndumnezeirii."

Ereticii vorbeau despre distincția dintre esență şi energie în Dumnezeu altfel decât Părinţii Bisericii.

„Pavel de Samosata acceptă distincția dintre esență și energie. Însuşi Arie şi nestorienii acceptă și ei distincția dintre esență şi energie în Dumnezeu. Cei care resping pentru prima oară distincția aceasta sunt eunomienii. Și, destul de ciudat, şi Augustin, care, în Apus, e singurul care respinge distincția aceasta. Și, din cauza lui Augustin, au respins distincția dintre esență şi energie și toți teologii scolastici ai tradiției france.

Distincția patristică dintre esență şi energie nu e speculativă, ci empirică. Lucrul acesta este extrem de important. Arienii, și întâi de toate Pavel de Samosata, acceptă distincția aceasta, dar îi dau o interpretare filosofică. Avem, adică, o interpretare filosofică a distincției la Arie, Pavel de Samosata şi Nestorie. Iar distincția aceasta, odată ce a dobândit o semnificație filosofică, este şi baza ereziei lui Pavel de Samosata despre Întrupare, a lui Arie despre a Doua Persoană a Sfintei Treimi, şi a lui Nestorie tot despre Întrupare. Învățătura lui Nestorie despre Întrupare nu se deosebeşte prea mult de învățătura lui Pavel de Samosata despre Întrupare."

Aşadar, limbajul teologic care distinge esența şi energia în Dumnezeu nu este provenit din filosofie, ci din experiența Revelației. Termenii sunt ai epocii, şi pe aceştia îi foloseau şi filosofii, şi ereticii, care erau gânditori speculativi. Sfinții Părinți au preluat acești termeni şi le-au dat un alt înțeles, în acord cu experiența lor.

Cei îndumnezeiți au înțeles empiric aspecte importante cu privire la Dumnezeu. Unul este că nu diferă slava-energia lui Dumnezeu de slava-energia Îngerului Marelui Sfat din Vechiul Testament, ci este una și aceeaşi slavă. Astfel, din experiență au înțeles că, în Vechiul Testament, se arată Cuvântul neîntrupat, câtă vreme în Noul Testament, Cuvântul întrupat.

„Nu există două slave: una e slava lui Dumnezeu, una e energia acestei Revelaţii a lui Dumnezeu şi a Îngerului. Nu sunt două revelaţii, este o singură Revelaţie, pentru că, în slava lui Dumnezeu, cineva Îl vede numai pe Înger, iar în Înger Îl vede pe Dumnezeu, pentru că Îngerul este chipul lui Dumnezeu."

Apoi, cei îndumnezeiți percep empiric că, „în spatele" slavei-energiei lui Dumnezeu, pe care o văd şi de care se împărtășesc, există și „altceva", pe care nu-l pot vedea şi de care nu se pot împărtăşi, aşa cum nu poate nimeni să privească discul soarelui sau să meargă în soare. Pe acest „altceva" l-au numit „esență". Şi au spus că Persoanele Sfintei Treimi au o esență.

„Acum spunem «o esență». Are sens lucrul acesta, atâta vreme cât nu știm ce este în spatele slavei? Avem experienţa slavei Tatălui şi a Fiului şi a Sfântului Duh. Ştim că Dumnezeu este o Dumnezeire, o energie etc. Aici există o problemă.

Astăzi, apusenii – şi poate şi-ai noştri –, citindu-l pe Atanasie cel Mare, nu pot găsi nicăieri să se vorbească despre o esență, ci despre trei ipostasuri, și spune: «ipostas, adică esență». Și asta e marea greşeală, să susțină astăzi cineva că Atanasie cel Mare identifică esența cu ipostasul. Atanasie, însă, de ce evita să vorbească despre «o esență»? Pentru că noi nu cunoaştem esența lui Dumnezeu.

Omul nu are experienţa esenței lui Dumnezeu. Are însă experienţa slavei și a Dumnezeirii, pentru că, la Atanasie, Dumnezeirea înseamnă slavă şi energie. În tradiţia antiohiană, Dumnezeirea înseamnă esență. La Eustatie al Antiohiei întâlnim pentru prima oară identificarea Dumnezeirii cu esența, adică numele de «esență» să însemne și Dumnezeire. Și numele «Dumnezeu» să fie și nume al

esenței. Aceasta este o particularitate antiohiană. Ulterior apare şi la unii apuseni.

În Alexandria şi Capadocia evitau să numească esența lui Dumnezeu, pentru că esența lui Dumnezeu este şi de neîmpărtăşit, şi de necunoscut, şi de neînțeles, şi niciodată n-o vom cunoaşte. Nici îngerii nu o cunosc. Așa că, să dăm nume la ceva ce nu cunoaştem e un nonsens."

Astfel, Părinții numesc esența „de necunoscut" şi „de neîmpărtăşit", pentru că nu pot dobândi nici cunoaștere, nici împărtăşire de ea, spre deosebire de energia lui Dumnezeu, care este şi cunoscută, şi împărtăşibilă.

„Pentru Părinții Bisericii, esența lui Dumnezeu este necunoscută tuturor făpturilor create, îngerilor inclusiv. Esența lui Dumnezeu este cunoscută doar lui Dumnezeu. Nu numai acum, ci şi în vecii vecilor, esența lui Dumnezeu Îi va fi cunoscută doar lui Dumnezeu. Făpturile create nu se împărtășesc de esența lui Dumnezeu, ci se împărtășesc de unele energii ale lui Dumnezeu.

Cum se împărtășesc? Nu prin intelect, nu printr-o împărtășire cerebrală. Nu există nici o împărtășire cerebrală, adică prin speculație filosofică, ci există o împărtăşire prin curățirea inimii şi luminarea inimii. Fără curățirea inimii şi luminarea inimii nu există nici o împărtăşire de energia necreată a lui Dumnezeu, și nici cunoaştere nu există. De aceea, un filosof nu are cum să cunoască energiile lui Dumnezeu. Numai unul care trece prin treptele desăvârşirii poate să cunoască unele dintre energiile lui Dumnezeu. Când cineva ajunge la luminare, primeşte şi harisma deosebirii duhurilor."

Acesta este motivul pentru care, pe de o parte, Părinții dau nume diferite energiilor de care se împărtăşesc, în funcție de

efectul lor, adică „dragoste", „dreptate", „iubire de oameni", „pace" etc., în timp ce esenței nu-i dau nume, fiindcă o socotesc de nenumit. Iar aceasta o fac, iarăşi, pe baza experienței lor, iar nu din influențele filosofice sau din speculație.

> „Şi dacă ceva nu este în sfera de experiență a omului, nici nu are cum să primească nume de la om. Deci, din moment ce energia e cea care intră în sfera de experiență a omului, nici unul din numele pe care I le atribuim lui Dumnezeu nu poate fi atribuit vreodată esenței. Şi, pentru că esența este o putere de-esență-făcătoare, ceea ce numim noi «esență» s-a numit, într-o epocă anterioară, «ascunzime supraesențială»."

Unii caracterizează această distincție dintre esență şi energie în Dumnezeu drept teologie apofatică și catafatică. Altfel spus, împărtăşirea de energia lui Dumnezeu o consideră teologie catafatică, iar esența, cu neputință de împărtăşit şi de cunoscut, o numesc teologie apofatică. Însă, în teologia patristică, chiar şi ceea ce se cunoaşte despre Dumnezeu este înțeles într-un mod mai presus de înțelegere, adică prin curățirea inimii, iar nu printr-o activitate a rațiunii-intelectului. Împărtăşirea şi cunoaşterea lui Dumnezeu este diferită de cunoaşterea celor create, care se realizează printr-un proces al gândirii raționale.

> „Din cauză că mulți s-au ocupat cu teologia apofatică şi catafatică, în Grecia a ajuns la ordinea zilei să fie corelată distincția aceasta [dintre apofatic și catafatic] cu distincția dintre esență şi energie. Vasăzică, teologia catafatică s-ar referi, după mintea lor, la energiile lui Dumnezeu, şi teologia apofatică s-ar referi la esența lui Dumnezeu, pentru că esența lui Dumnezeu rămâne permanent necunoscută omului, iar energiile lui Dumnezeu ajung să fie cunoscute.

Desigur, acesta este limbajul pe care-l folosesc Părinții, «necunoscut» şi «cunoscut». Ceea ce poate fi cunoscut din Dumnezeu sunt energiile lui Dumnezeu, însă Părinții, când vorbesc despre ceea ce poate fi cunoscut din Dumnezeu, nu înțeleg ceea ce poate fi cunoscut pe cale intelectuală, ci ceea ce poate fi împărtăşit omului, adică înțeleg că esența este neîmpărtăşibilă, iar energia este împărtăşibilă. Asta înțeleg ei, că ceea ce se poate împărtăşi este cunoscut, iar ceea ce nu se poate împărtăşi este de necunoscut.

Acum, când omul ajunge la împărtăşirea de slava lui Dumnezeu sau de energia dumnezeiască, Îl cunoaşte pe Dumnezeu, însă într-un mod mai presus de înțelegere, în nici un caz intelectual, adică această cunoaştere transcende înțelesurile şi cuvintele. Și ne întoarcem iar și iar la cuvântul lui Grigorie Teologul, care este expresia cea mai fericită a acestei tradiții: «a-L exprima pe Dumnezeu este cu neputință, iar a-L înțelege, şi mai cu neputință». Dar lucrul acesta nu se referă numai la esența lui Dumnezeu, ci şi la energiile lui Dumnezeu. Omul are împărtăşire de energia lui Dumnezeu. Iar împărtăşirea este de două feluri, cel puțin din punctul de vedere al mântuirii: este luminarea, când Duhul Sfânt se roagă în inima omului, aceasta se cheamă «luminare», iar apoi este și îndumnezeirea-proslăvirea.

În experiența îndumnezeirii, nu numai înțelesurile se sfârșesc, ci însăşi rugăciunea încetează. Nu există rugăciune în experiența îndumnezeirii – există Însuşi Dumnezeu; adică Însuşi Dumnezeu, Care, împărtășibil fiind, oricum se împărtășește doar în privința energiei. Doar energia este împărtăşibilă, şi însăși energia aceasta a lui Dumnezeu transcende înțelesurile şi cuvintele. Nu există înțelesuri şi cuvinte care să poată exprima energiile lui Dumnezeu. Noi folosim cuvintele şi înțelesurile acestea nu ca să-L înțelegem noi pe Dumnezeu, ci ca să ne unim cu Dumnezeu. Sunt două lucruri complet diferite. Când omul se uneşte

cu Dumnezeu, Dumnezeu rămâne necunoscut nu doar în esenţa Sa, ci şi în energiile Sale, adică rămâne o taină şi necunoscut omului: necunoscut din punct de vedere filosofic, cunoscut în experienţa îndumnezeirii.

Iar înţelesurile, fireşte, sunt folosite în experienţa luminării, pentru că însăşi luminarea omului constă în cuvinte şi înţelesuri. Pentru că rugăciunea înseamnă cuvinte şi înţelesuri."

Deşi Părinţii, pentru a pune în cuvinte acest necunoscut – pe care nu îl văd, şi care se ascunde „în spatele" slavei-energiei –, îl numesc „esență", totuși numele de „esență" nu este catafatic, nu este ceva pe care să-l putem cunoaşte, ceva care să aibă legătură cu esențele lumii zidite, pe care le putem cunoaşte. De aceea, esența o numeau „ascunzime supraesențială", iar energia, „energie de-esență-făcătoare". Deși există distincție între esență şi energie, totuși această distincţie nu este una efectivă, atâta timp cât între esență şi energie există o relație, energia fiind numită „energie *esențială**" (*οὐσιώδης ἐνέργεια*). Însă această distincţie este făcută pe baza experienţei noastre, având în vedere că de energia-slava lui Dumnezeu ne putem împărtăşi, dar de esenţa Lui, nu.

„Esenţa, la Părinţii capadocieni, înseamnă «ascunzime supraesenţială», aşa cum este şi la Dionisie Areopagitul."

De asemenea, Părinţii cunosc, din experienţa lor, că esenţa şi energia nu sunt independente de Persoanele Sfintei Treimi. Am arătat mai înainte că văzătorii de Dumnezeu văd trei Lumini, „o Dumnezeire în trei Lumini", dintre care Una este izvorul celorlalte două, a Doua provine din Prima, dar are trup, deoarece s-a întrupat, iar cealaltă provine din Prima, se numeşte „a Treia" şi nu s-a întrupat. Astfel, sunt numite

* Vezi nota de la p. 61. (n. trad.)

„Prima", „a Doua" şi „a Treia" în această ordine nu în virtutea superiorității şi valorii, ci a cauzei, după cum vom vedea în continuare.

În orice caz, văzătorii de Dumnezeu se împărtășesc de energia-slava lui Dumnezeu, nu se împărtășesc de esența lui Dumnezeu, care există, însă ei știu că nici slava-energia, nici esența nu sunt impersonale. Acest lucru îl știu pentru că aud glasul lui Dumnezeu, Care zice: «*Eu sunt Cel ce sunt*» (Ieşirea 3, 14), şi simt dragostea Lui.

Astfel, ei înțeleg că Persoanele Sfintei Treimi au aceeaşi energie şi aceeaşi esență. Persoanele Sfintei Treimi au între ele unire şi comuniune în ceea ce privește esența. În a Doua Persoană a Sfintei Treimi s-au unit ipostatic firea dumnezeiască cu firea omenească; cât despre noi, ne împărtăşim de energia necreată a Dumnezeului Treimic, adică ne unim cu Dumnezeu în ce privește energia Sa.

> „Nu există esență fără ipostas. Prin urmare, în Dumnezeu există împărtăşire a esenței, dar nu împărtăşire a Ipostasurilor. Adică ipostasurile sunt neîmpărtăşibile. Există împărtăşire a esenței; așadar, Tatăl Îşi împărtăşeşte esența Cuvântului şi Sfântului Duh; dă existență Fiului şi Sfântului Duh."

Astfel, obiectul teologiei ortodoxe este nu esența lui Dumnezeu, ci energiile lui Dumnezeu. Oamenii sunt părtaşi în multe şi felurite moduri la energia lui Dumnezeu. Aceasta înseamnă că scopul Bisericii este îndumnezeirea omului, altfel spus ca omul să ajungă la împărtăşirea de slava cea necreată a lui Dumnezeu.

> „Știm din teologia ortodoxă că nu cunoaștem esența lui Dumnezeu, şi nici Ipostasurile lui Dumnezeu nu le putem cunoaşte. Tot ceea ce putem cunoaşte despre

Dumnezeu sunt câteva, puţine lucruri, despre energiile lui Dumnezeu.

Dar și pe acestea le cunoaştem numai după ce trecem de treapta curăţirii şi ajungem pe treapta luminării; vasăzică, pe treapta luminării există harisma deosebirii duhurilor, care înseamnă deosebirea energiilor. Atunci învaţă cineva, din discernământ şi din experienţă, sub călăuzirea unui Părinte duhovnicesc, să deosebească între energiile necreate ale lui Dumnezeu şi energiile create, în special energiile diavolului.

Când ajunge în punctul acesta şi ştie să deosebească între cele două, aceasta este teologia. Obiectul teologiei nu poate fi esența lui Dumnezeu, nu pot fi Ipostasurile lui Dumnezeu, ci obiectul teologiei sunt energiile lui Dumnezeu. Şi, din moment ce energiile lui Dumnezeu se fac cunoscute doar când sunt deosebite de mintea (*νοῦς*) luminată, toată problema e să învăţăm când lucrează Dumnezeu înăuntrul nostru şi când lucrează diavolul. Aceasta este teologia. Nu există altă teologie."

Mai mult, Părinţii cunosc din experienţă că energia lui Dumnezeu se află în toată zidirea, şi numai de om depinde cum se va raporta la această energie. Lucrul acesta este în strânsă legătură cu libertatea omului.

„E peste tot prezentă şi impregnează Universul; peste tot este energia aceasta a lui Dumnezeu. Este în fiecare om, e taina de căpătâi a prezenţei lui Dumnezeu, faptul că Dumnezeu se împarte neîmpărţit în cei împărţiţi. Vasăzică, Dumnezeu întreg este prezent în fiecare om, și fiecare om are înlăuntrul său o scânteie de har necreat al lui Dumnezeu, ceea ce numim, în teoria mai recentă, «har premergător». Lucrul acesta au toţi oamenii, nu doar ortodocşii, toţi oamenii au lucrul acesta.

Apoi, energia aceasta a lui Dumnezeu îl influențează direct pe fiecare om. Altfel spus, Dumnezeu Însuşi îl influențează pe fiecare om din lume, adică prin acest har şi lucrează. Unii oameni răspund pozitiv, alţii răspund mai puţin pozitiv, alţii, împietriţi, nu răspund deloc; dar împietriţi n-o să găsim doar printre neortodocşi, ci avem și ortodocşi împietriţi. Şi neortodoxul are energia asta, şi ortodoxul are energia asta. Care este diferența, atunci, între ortodocşi şi ceilalţi, din moment ce au acelaşi har înăuntrul lor, aceeaşi Împărăţie a lui Dumnezeu? Care este diferenţa?

În afară de faptul că acest har este premergător, diferenţa este că, în tradiţia ortodoxă, în perioada apostolică, avem oameni cu experiență duhovnicească care au răspuns acestui har dinlăuntrul lor într-un asemenea mod, încât scânteia s-a făcut flacără. De aceea Hristos le spune la un moment dat Apostolilor: *«Voi sunteţi lumina lumii»* (Matei 5, 14)."

Câtă vreme văzătorii de Dumnezeu ai Bisericii cunosc toate acestea din experiență, Fericitul Augustin, care a influențat teologia apuseană, susținea că prin rațiune și speculație va cunoaște și esența lui Dumnezeu, concepție pe care o întâlnim şi în filosofia greacă antică.

„Augustin credea că poate concepe nu doar energia lui Dumnezeu, ci şi esența lui Dumnezeu. O spune limpede în cea de-a doua lui carte: «Nu vom pregeta să cercetăm esența lui Dumnezeu, fie din lucrările Sale, fie din materiile de studiu», înţelegând prin aceasta filosofia.

Cea mai mare greşeală a filosofilor antici greci e că au diminuat observația [empirică] şi-au augumentat importanţa gândirii mai mult decât era nevoie. Adică, vechii greci credeau că prin gândire, iar nu prin simţuri, ar putea

să înţeleagă adevărul, pentru că-și dădeau seama că, în unele cazuri, simţurile sunt amăgitoare. Adică, un lucru pare a fi precum se vede, dar în realitate nu este așa cum li se pare oamenilor."

În general, din perspectiva experienţei vederii lui Dumnezeu, sfinţii au formulat dogma despre teologia Dumnezeului Treimic.

„Astfel, este clar cum s-au dezvoltat axiomele, astfel încât avem în Sfânta Treime două lucruri bine definite: primul, ceea ce este comun celor Trei Persoane, iar al doilea, ceea ce este particular şi aparţine unei singure Persoane. Esenţa, sau firea, şi voinţa ei firească, puterea şi energia le aparţin în comun celor trei ipostasuri prin fire şi cu absolută egalitate şi stăpânie, în timp ce însușirile sau calităţile sau proprietăţile ipostatice aparţin, fiecare dintre ele, câte unui singur Ipostas, şi sunt pentru totdeauna şi cu totul neîmpărtăşibile."

Există identitate de esenţă şi de energii între Persoanele Sfintei Treimi. Aceasta înseamnă că energia Dumnezeului Treimic este comună, fiind subiectul Revelaţiei lui Dumnezeu către om.

„Cea mai importantă premisă a fost absoluta identitate de energie şi voinţă în Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh, ceea ce înseamnă o absolută identitate de esenţă. Energia cea una şi voinţa cea una a Sfintei Treimi sunt în mod clar revelaţii ale unei esenţe şi firi necreate."

c) Modul de existență al Persoanelor Sfintei Treimi

În experiența îndumnezeirii-vederii lui Dumnezeu, Apostolii şi Părinţii nu văd vreo esenţă sau fire, ci trei Lumini ca o Lumină, adică văd „Dumnezeirea în trei Lumini", „prin urmare, văd şi ca una, şi ca trei". O Lumină este cauza celorlalte două Lumini.

Toată această teologie este exprimată prin vocabularul din limba curentă a epocii respective. Astfel, văzătorii de Dumnezeu, pentru a descrie relaţiile dintre Persoanele Sfintei Treimi, au folosit cuvintele „Tată", „Fiu-Cuvânt" şi „Duh Sfânt", în acord, de altfel, şi cu spusele lui Hristos, după cum au folosit, de asemenea, şi expresiile „cauză" şi „mod de existenţă".

Tatăl Îl naşte pe Cuvântul şi Îl purcede pe Duhul Sfânt mai înainte de toţi vecii. Acest lucru este caracterizat de Părinţi drept „mod de existenţă", care arată cauza în virtutea căreia există Persoanele Sfintei Treimi. Cauza sau modul prin care există Tatăl este nenaşterea (*ἀγέννητο*), cauza sau modul prin care există Cuvântul este naşterea (*γεννητό*), iar cauza sau modul prin care există Duhul Sfânt este purcederea (*ἐκπορευτό*). Astfel, nenaşterea Tatălui, naşterea Fiului şi purcederea Duhului Sfânt sunt însușirile ipostatice ale Persoanelor Sfintei Treimi.

> „A naşte şi a purcede nu este al esenţei lui Dumnezeu, de vreme ce nu esenţa e cea care naşte şi purcede, ci ipostasul Tatălui."

> „Părinţii capadocieni învăţau că Tatăl, ca ipostas, iar nu ca esenţă, Îl naşte pe Fiul şi Îl purcede pe Duhul Sfânt;

că «ipostasul» Tatălui, iar nu esența dumnezeiască, Îl naşte pe Fiul şi Îl purcede pe Duhul Sfânt."

Desigur, naşterea şi purcederea sunt subiectul Revelației lui Dumnezeu, şi nu pot fi supuse analizei raționale.

„Spune Augustin, de exemplu, că Dumnezeu este prezentul continuu, că în Dumnezeu nu există nici trecut, nici viitor etc., ci Dumnezeu este prezentul continuu. Acest lucru este greşit din punct de vedere ortodox. Dumnezeu nu este nici trecut, nici viitor, dar nici prezentul continuu. Prezentul continuu este o categorie a timpului. Din moment ce Dumnezeu nu este nici trecut, nici viitor, nici prezent continuu, cum ar putea rațiunea omului să depășească toate aceste lucruri astfel încât să înțeleagă?

De aceea Grigorie Teologul le spune eunomienilor: «Explicați-mi voi ce înseamnă naşterea, și eu o să vă explic ce înseamnă purcederea, şi-o să ajungem și unii, și alții, la spitalul de nebuni, pentru că ne-am amestecat în tainele lui Dumnezeu». Tainele lui Dumnezeu nu pot fi înțelese în veci de om. Din cauza aceasta, Părinții Bisericii vorbesc despre naşterea Cuvântului din Tatăl, dar subliniază că nu ştiu ce este naşterea aceasta. Ei ştiu că este un mod de existență al Cuvântului din Tatăl, dar ce anume este modul acesta de existență nu poate fi descris. Este pur și simplu un cuvânt pe care-l spunem, nimic mai mult.

«Născut din Tatăl» înseamnă că Logosul-Cuvântul Îşi are existența din Tatăl, nu din nimic. Asta înseamnă. Când, de exemplu, un cal naște un mânz, mânzul e deoființă cu tatăl său. Dar când eu fac o statuie, ea nu e deoființă cu tatăl ei creator. Eu nu sunt deoființă cu statuia. Eu sunt creatorul ei. Din acest motiv, când spunem despre Cuvântul că este deoființă cu Tatăl înseamnă că, la fel cum fiii oamenilor sunt asemenea taților lor, același lucru este valabil şi cu Fiul acesta. «Deoființă cu Tatăl» înseamnă că tot

ce este Tatăl, este și Fiul. Necreat este unul, necreat este și celălalt. Ipostas are unul, ipostas are și celălalt. În sensul ăsta, adică."

Această experiență de Dumnezeu văzătoare a sfinților a fost definită la Sinoadele Ecumenice.

„Astfel, în ultima variantă a termenilor, după cum se reflectă în Crezul Sinodului II Ecumenic și după cum învață clar scrierile Părinților acestui Sinod, Fiul este născut – sau Își primește existența prin naștere – din ipostasul Tatălui și, în consecință, primește veșnic și deține prin fire esența Tatălui, ca și toate puterile și energiile firești ale acestei esențe. Astfel, Fiul are toate câte are Tatăl, afară de Paternitate și de faptul de-a fi Izvorul existenței Fiului și-a Sfântului Duh."

Acesta este cadrul în care apare termenul „cauză", în sensul că Tatăl este cauza existenței Fiului și a Sfântului Duh.

„Într-o primă perioadă, Părinții vorbesc despre Tatăl Care-L naște pe Cuvântul și-L purcede pe Duhul Sfânt. Capadocienii au introdus pentru prima dată noțiunea de «cauză». Nașterea înseamnă «cauză a existenței». De aceea, Îl avem pe Tatăl drept cauză a existenței Fiului prin naștere, și a Duhului Sfânt prin purcedere. Când s-a adăugat și «esența», atunci au spus că esența nu se naște din Tatăl, nici nu purcede din Tatăl, ci Tatăl Își împărtășește esența Fiului prin naștere, și Duhului Sfânt prin purcedere."

Termenul „mod de existență" a rezultat din disputa ariană. Părinții au vrut să formuleze relațiile dintre Persoanele Sfintei Treimi, subliniind că modul de existență al Persoanelor Sfintei Treimi este altceva decât unitatea de esență și energie.

Cu alte cuvinte, Persoanele Sfintei Treimi împărtăşesc aceeaşi esenţă şi energie, dar modul de existenţă al fiecărei Persoane (nenaşterea, naşterea şi purcederea) este neîmpărtăşibil. Astfel, în Persoanele Sfintei Treimi există lucruri care sunt împărtăşibile şi altele care sunt neîmpărtăşibile, de aceea nu putem vorbi despre o „împărtăşire a Persoanelor"* [în sensul de comunicare a însuşirilor].

„În Răsărit, în disputa ariană a apărut această terminologie, «cauza», că Tatăl este cauza existenţei Cuvântului. Vasăzică, «naşterea» a fost identificată cu «cauzatorul» ei, cu faptul că Tatăl e cauzatorul. Iar când spunem «naştere», prin urmare, înseamnă «mod de existenţă», altfel spus, Tatăl este cauza existenţei Cuvântului şi a Sfântului Duh. Aceasta este existenţa. Adică «modul de existenţă» înseamnă că Tatăl dă existenţă Fiului şi Sfântului Duh.

---

* Subst. gr. *κοινωνία* denumeşte la bază acţiunea de „punere în comun", de „împărtăşire" a ceva, dar şi rezultatul acestei acţiuni, anume starea de „comuniune", cât şi „societatea" celor care au ceva în comun. În contextul de faţă este folosit cu sensul principal, de *punere în comun, împărtăşire*. Persoanele Sfintei Treimi nu îşi pot pune în comun însuşirile ipostatice, care le definesc ca Ipostas/Persoană, pentru că astfel s-ar confunda între ele. Astfel, „câtă vreme cuvântul «persoană» este atribuit atât lui Dumnezeu, cât şi omului, şi este acceptat de Părinţii Bisericii, expresia «împărtăşirea Persoanelor» nu este patristică. (...) Întâi de toate, «împărtăşire a Persoanelor» nu există în Dumnezeul Treimic, de vreme ce relaţia Persoanelor Sfintei Treimi este una după esenţă, iar nu una după ipostas. În Dumnezeul Treimic există cele comune şi cele neîmpărtăşibile, astfel împărtăşibilă este esenţa şi energia, iar neîmpărtăşibile sunt modurile de existenţă, accidentele. Cele trei Persoane ale Sfintei Treimi au aceeaşi esenţă şi aceeaşi energie, dar însuşiri ipostatice particulare, dat fiind că însuşirea ipostatică a Tatălui este de a fi nenăscut, a Fiului de a fi născut, iar a Duhului Sfânt de a fi purces. Nu poate exista confuzie a însuşirilor ipostatice la Persoanelor Sfintei Treimi. Astfel, în Dumnezeul Treimic există împărtăşirea firii, iar nu împărtăşirea Persoanelor. Tatăl comunică esenţa Fiului prin naştere, şi îşi comunică esenţa Sfântului Duh prin purcedere" (Mitropolitul Ierótheos al Nafpaktosului, *Persoanele şi „împărtăşirea Persoanelor"*, http://parembasis.gr/index.php/el/menu-teyxos-171/1151-2010-171-15). (n. trad.)

Acum, dacă vorbeşte cineva în felul acesta în Occidentul de azi, o să-l creadă nebun. Dacă vă duceți să-i spuneţi asta unui protestant sau unui papistaş, o să rămână cu gura căscată că putem să vorbim în felul acesta despre Sfânta Treime. Dar în felul acesta vorbeau Părinţii.

De ce vorbeau în felul acesta? Pentru că nu vorbeau despre un Cuvânt abstract, ci despre un Cuvânt anume, Care s-a arătat Prorocilor. Spuneau: «Cuvântul acesta, de unde-Și are existența? Din nefiinţă sau din Tatăl? Din Tatăl. Și, de vreme ce-Și are existenţa din Tatăl şi nu este din nefiinţă, atunci înseamnă că e necreat».

Cum Îşi are Cuvântul existenţa din Tatăl? În prima perioadă, Părinţii spun doar că-Și are existența din Tatăl. Există din Tatăl. În prima perioadă, «naştere» nu înseamnă «mod de existenţă», iar modul de existenţă al Cuvântului din Tatăl nu a fost identificat cu naşterea. Ulterior, în disputa ariană, naşterea a fost identificată și de arieni, şi de ortodocşi, cu modul de existenţă. Așadar, Fiul există prin naştere din Tatăl; Îşi are existenţa din Tatăl, şi Tatăl e cauza existenţei Lui prin naştere. Și apoi, au extrapolat și la Duhul Sfânt. Asta, în privința ipostasurilor. Tatăl e fără de cauză. Nu-Și are existența din nimeni. Nici chiar din Sine. Este extrem de clar lucrul acesta.

Ceea ce trebuie subliniat însă acum e că esenţa lui Dumnezeu şi energia lui Dumnezeu nu au un mod de existenţă. Dumnezeu Își are esența şi energia după fire. Iar când Tatăl Îl naşte pe Cuvântul şi-L purcede pe Sfântul Duh, dând existenţă Fiului şi Sfântului Duh, El Îşi împărtăşeşte esența şi energia Cuvântului şi Sfântului Duh, așadar există împărtăşirea esenţei şi a energiei, dar nu și împărtășirea Persoanelor. Tatăl nu-I împărtăşeşte Cuvântului Persoana, Ipostasul, ci este cauza existenţei Ipostasului. Dă existenţă şi Ipostasului Cuvântului, adică Îi dă esența Lui deja existentă, care nu are mod de existenţă, ci este pur şi simplu esenţă din Tatăl; și acelaşi lucru se întâmplă şi

cu Duhul Sfânt. Una e modul de existență, şi alta e împărtăşirea esenței şi energiei. Din acest motiv, modul de existență aparține trăsăturilor neîmpărtăşibile ale lui Dumnezeu. Există ipostasurile: Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt, şi după aceea există însușirile comune."

Modul de existență a Fiului şi a Sfântului Duh înseamnă că Tatăl este cauza existenței Lor.

„«Mod de existență», potrivit Părinților, înseamnă «cauză a existenței», așadar Cuvântul şi Duhul Sfânt Îşi au cauza existenței în Tatăl."

„Modul de existență al Tatălui e lipsa cauzei (*ἀναίτιον*), celelalte moduri de existență fiind cauzate (*αἰτιατά*). Și, de vreme ce e lipsit de cauză, modul de existență al Tatălui este acauzalul. Însă esența Tatălui nu este inclusă în modul de existență, pentru că Tatăl este cauza existenței ipostasurilor Cuvântului şi al Sfântului Duh, dar nu este şi cauza existenței esenței Sfântului Duh şi a Cuvântului, pentru că esența Și-o împărtăşeşte celorlalte Persoane."

Modul de existență al Persoanelor Sfintei Treimi nu este esența, ci însușirile ipostatice ale ipostasurilor. Așadar, nenaşterea Tatălui, naşterea Fiului şi purcederea Duhului Sfânt se numesc „însușiri ipostatice".

„Sunt trei moduri de existență: nenaşterea, naşterea şi purcederea. Modurile de existență merg mână în mână cu însușirile ipostatice. Da, dar esența nu are însușire ipostatică, pentru că esența e ceea ce au în comun. Însușirile ipostatice sunt caracteristicile ipostasurilor. Iar apoi, printre aceste însușiri sunt modurile de existență ale ipostasurilor.

Deci, unde își au cauza existenței? Tatăl e lipsit de cauză. Cuvântul e cauzat și născut, iar Duhul Sfânt e cauzat și purces. Esența nu are cauză a existenței. După cum Tatăl este lipsit de cauză, la fel şi esența este lipsită de cauză."

„Modul de existență al celor trei Ipostasuri nu este esența, ci Tatăl. Esența nu există în trei moduri. Persoanele nu sunt esența."

„Mod de existență înseamnă, la Părinți, modul în care vine la existență ceva care-și are o cauză a existenței sale. Deci, cele trei Persoane nu pot fi moduri de existență ale esenței. Modurile de existență nu sunt ale esenței, ci ale ipostasurilor. Când vorbim despre moduri de existență, ipostasurile sunt cele care au mod de existență. Esența nu are mod de existență. Nu este printre «nenaştere», «naştere» şi «purcedere».

Toate câte le are Tatăl le dă Duhului Sfânt şi Fiului. Tot ce are Cuvântul are de la Tatăl. Tot ce are Duhul Sfânt are de la Tatăl, la fel şi Fiul. Ceea ce nu au de la Tatăl e ipostasul Lor. Esența şi energia le au de la Tatăl, dar ipostasul nu-l au de la Tatăl, ci au propriul Lor ipostas, a cărui cauză este Tatăl."

Unii susțin că persoana-ipostasul ar fi modul de existență al esenței, dar este o greşeală, deoarece concepția aceasta aminteşte de sabelianism, de vreme ce definiția exactă este că modul de existență reprezintă însușirile ipostatice ale Persoanelor.

„Niciodată nu am întâlnit termenul ăsta, «mod de existență al esenței». «Modul de existență» are un sens anume, şi se referă doar la ipostasuri, nu și la esență. Sunt moduri de existență, merg mână în mână cu însușirile ipostatice."

d) Fiul şi Duhul Sfânt deofiinţă cu Tatăl

Văzătorii de Dumnezeu, aşa cum se arată şi din Sfânta Scriptură, nu spuneau că Fiul şi Duhul Sfânt sunt deofiinţă cu Tatăl, ci spuneau ceea ce vedeau din experienţă, că Logosul-Cuvântul şi Duhul Sfânt au una și aceeaşi slavă cu Tatăl. Acest lucru se arată limpede la chemarea primilor Ucenici, după cum descrie Evanghelistul Ioan.

„S-au dus cei doi Ucenici la Hristos şi I-au cerut să le arate unde locuieşte. Desigur, când Hristos a petrecut o zi întreagă cu ei ca să le arate unde locuieşte, nu înseamnă că le-a arătat apartamentul, dacă are sau nu bucătărie, calorifere etc. Locul unde sălășluiește Hristos este locul unde sălășluiește Dumnezeu.

Ce le-a descoperit Hristos vreme de-o zi întreagă? Sălașul Său. Şi care este sălașul Său? Slava necreată a Tatălui. Acesta este locul unde sălășluiește Cuvântul. Cuvântul şi Tatăl sălășluiesc în Împărăţia sau slava necreată."

„Apoi, avem arătarea slavei pe Muntele Tabor, unde cei trei Ucenici aleşi de Hristos au văzut Împărăţia sau slava lui Hristos. Această revelaţie este o revelaţie a Dumnezeirii lui Hristos, căci, potrivit Părinţilor, slava lui Hristos de la Schimbarea la Faţă este Dumnezeirea care se revelează.

Aceasta înseamnă că Hristos nu-Și revelează Dumnezeirea prin cuvinte, astfel încât să avem dogma despre Sfânta Treime în Sfânta Scriptură. Hristos nu le-a spus Ucenicilor Săi: «Copii, acum o să vă învăţ adevărul, iar voi o să ziceţi: *Cred într-unul Dumnezeu, Tatăl Atotţiitorul...*», ci le-a arătat Apostolilor slava Sa necreată. Şi nu numai că este purtătorul slavei necreate, ci este şi izvorul slavei necreate. Vasăzică, Dumnezeu aşa se revelează omului,

prin această experiență a Revelației, pe care noi o numim, în tradiția ortodoxă, «îndumnezeire»."

Terminologia „deoființă", „ipostas" și „esență/ființă" este ulterioară, când Părinții și-au formulat experiența în termenii epocii lor, și astfel cuvintele de negrăit, [necreate], au fost traduse în cuvinte și înțelesuri create.

„În Sfânta Scriptură nu există așa ceva, desigur, nici «deoființă» nu există, nici «trei ipostasuri» nu există, nici «o esență» nu există, nici nu există vreun loc în care să se spună că Hristos este Dumnezeu necreat și cea de-a Doua Persoană a Sfintei Treimi. În forma aceasta, exprimată atât de clar, nu există nicăieri în Noul Testament o asemenea învățătură despre Sfânta Treime."

Învățătura de bază a Sfinților Părinți este că nu există nici o asemănare între necreat și creat. Când sfinții ajungeau la experiența vederii lui Dumnezeu, vedeau că slava-lumina Cuvântului este asemenea cu slava Tatălui. De aceea, la început, Atanasie cel Mare vorbea despre faptul că Fiul-Cuvântul este „asemenea ca ființă" (*όμ**οι**ούσιος*)* cu Tatăl, că are, adică, aceeași ființă și slavă cu Tatăl. De vreme ce esența/ființa Tatălui este necreată, rezultă că și esența/ființa Cuvântului este necreată. Când însă termenul „asemenea ca ființă" a fost redat în mod greșit prin „asemănător" (*παρόμοιος*), atunci Părinții au creat termenul „deoființă" (*ὁμοούσιος*) cu înțelesul de „identic ca ființă" (*ταυτούσιος*), dar nu și „identic ca ipostas" (*ταυθυπόστατος*).

„De ce atâtea complicații în jurul termenului «deoființă»? Pentru că nu doar arienii l-au respins, ci la început

* În încercarea de a evita confuzia dintre *ὁμοούσιος* („coesențial, din aceeași esență"), și *όμ**οι**ούσιος* („de esență asemănătoare"), a fost subliniat diftongul „***οι***" din cuvântul *όμ**οι**ούσιος*. (n. trad.)

l-au respins chiar şi ortodocşii. «Hom**oi**ousian»-ii, adică cei care spuneau [că Fiul este] «asemenea întru toate» [cu Tatăl], erau ortodocşi. De aceea, şi Atanasie cel Mare o spune clar: cei care strigau şi spuneau «asemenea ca fiinţă» (*ὁμ**οι**ούσιος*), altfel spus, Cuvântul este asemenea cu Tatăl întru toate, sunt ortodocşi, și asta înţelegem şi noi când spunem «deofiinţă» (*ὁμοούσιος*), zice el.

Logosul-Cuvântul este deofiinţă nu în sensul de identic ca fiinţă (adică în sensul că Tatăl şi Cuvântul ar fi una). Pentru Atanasie, «deofiinţă» (*ὁμοούσιος*) nu înseamnă «identic ca fiinţă» (*ταυτούσιος*). Ci are același sens cu «asemenea ca fiinţă» (*ὁμ**οι**ούσιος*). De ce? Pentru că o dogmă de bază a Părinților Bisericii este că între necreat şi creat nu există nici o asemănare. Așadar, când spui «asemenea întru toate» înseamnă «Dumnezeu necreat». Asta înseamnă termenul «deofiinţă».

Teologii ortodocşi de astăzi i-au catalogat drept semiarieni pe «hom**oi**ousieni», deşi nu erau deloc. Erau linia fanatică a ortodocşilor, care spuneau că despre esența lui Dumnezeu nu putem vorbi, pentru că esența/fiinţa lui Dumnezeu este de nenumit, de neîmpărtăşit etc. Putem vorbi numai despre Persoane, ipostasuri. Iar «fiinţă» şi «ipostas», după părerea lor, ar însemna acelaşi lucru.

Prin urmare, «deofiinţa» cine a folosit-o? Era (la început) o terminologie eretică. O foloseau şi gnosticii, ereziile gnostice, dar în special Pavel de Samosata. Pavel de Samosata spunea despre Cuvântul că este deofiinţă (*ὁμοούσιος*) cu Tatăl, în sensul că este de-un-ipostas (*ὁμοϋπόστατος*). Are un [singur] ipostas, adică o [singură] ființă cu Tatăl, și în Dumnezeu există un [singur] ipostas și o [singură] fiinţă. Deci acesta este înţelesul pe care îl avea termenul: «identic ca fiinţă» (*ταυτούσιος*).

Vasăzică, «hom**oi**ousianii» nu au acceptat terminologia lui Atanasie, ci o combăteau, dar s-au convins în cele din urmă, după ce Vasilie cel Mare a explicat că «deofiinţă»

nu înseamnă «identic ca ființă». Și, având în vedere că «deoființă» nu înseamnă «identic ca ființă», ci înseamnă «asemenea ca ființă» – în sensul că au împreună o esență/ființă, care nu este ipostasul, ci există trei ipostasuri care au împreună aceeaşi esență –, atunci, prin acest înțeles a fost explicată învăţătura ortodoxă care fusese formulată de Părinţii Sinodului I Ecumenic şi de către Atanasie, şi a fost acceptată.

Iar Atanasie cel Mare, el însuşi a afirmat că e îngăduit modul acesta de-a vorbi despre ipostas şi despre ființă, fapt care a fost formulat în hotărârea Sinodului pe care l-a condus în Alexandria, la anul 362."

Este semnificativ că, în starea de vedere a lui Dumnezeu, „asemenea ca ființă" (*ὁμ**οι**ούσιος*) şi „deoființă" (*ὁμοούσιος*) au acelaşi înțeles duhovnicesc, atâta doar că s-a impus termenul «deoființă», pentru că exprima mai bine adevărul dogmatic revelat, potrivit căruia Cuvântul este Dumnezeu. În orice caz, acest înțeles duhovnicesc pe care îl exprimă «deoființă» este, de asemenea, experiența Apostolilor şi a Prorocilor Vechiului Testament.

„Atanasie cel Mare explică ce înțeleg «homoousianii» prin «deoființă». Ei spun că Logosul-Cuvântul este întru toate asemenea cu Tatăl şi din Tatăl. Apoi, adaugă că asta înțelegem şi noi prin «asemenea ca ființă». Atanasie cel Mare îl identifică pe «deoființă» (*ὁμοούσιος*) cu «asemenea ca ființă» (*ὁμ**οι**ούσιος*), atunci când înseamnă «întru toate asemenea cu Tatăl şi din ființa Tatălui».

Dacă asta înseamnă «asemenea ca ființă», atunci «asemenea ca ființă» nu e ceea ce cred teologii de astăzi. Ce înseamnă însă «asemenea întru toate cu Tatăl»? Înseamnă că între făpturile create şi Dumnezeul cel necreat nu există nici o asemănare. Însă, de vreme ce Cuvântul e asemenea

întru toate cu Tatăl, El nu poate fi creat. Pe urmă, Părinții spun că El este «din ființa Tatălui», și nu spun că «este din nimic». Aceasta este Ortodoxia. Atunci, din moment ce asta înseamnă «deoființă», mă întreb, are oare vreun înțeles filosofic? Nici cea mai mică legătură cu filosofia, nici cu psihologia abisală.

Disputa dintre Atanasie și Arie a fost dacă Logosul-Cuvântul văzut de Proroci este creat sau necreat. Ortodocșii spuneau că Prorocii L-au văzut necreat. Iar arienii, că L-au văzut creat.

Prin urmare, după Părinții Bisericii, «deoființă» nu este o învățătură a Bisericii, ci este o învățătură a Vechiului Testament."

Termenul „deoființă" nu poate fi înțeles rațional, pentru că, în realitate, înseamnă „necreat", ci este un mijloc ce ne călăuzește la experiența și trăirea lui Hristos.

„Când spunem «Cuvântul necreat», poate rațiunea să pătrundă și să înțeleagă termenul «necreat»? «Necreat» are pur și simplu un înțeles negativ. Înseamnă «care nu este creat». Bine, un lucru creat îl putem cunoaște în parte și cu rațiunea. Dar necreatul poate fi cunoscut cu rațiunea? Nu, pentru că necreatul transcende rațiunea omului.

De aceea, experiența îndumnezeirii nu este experiența creatului. Este experiența necreatului. Și nu există nici o asemănare între creat și necreat. Prin urmare, scopul termenului «deoființă» este oare să transmită înțelegere? Nu."

La fel, nu poate „să transmită înțelegere" nici cuvântul „Dumnezeu", ci este un nume ce are drept scop să ne călăuzească la trăirea lui Dumnezeu.

„Esenţa Vechiului şi Noului Testament este că Dumnezeu nu poate fi niciodată identificat cu înțelesurile create. De aceea, omul folosește înțelesurile create ca să treacă prin treptele curăţirii şi luminării, și să ajungă apoi la îndumnezeire. Atunci are cunoaşterea, care este şi necunoaştere, pentru că transcende cunoașterea, transcende categoriile lucrurilor inteligibile. Dumnezeu nu mai este un înţeles. Dumnezeu nu este niciodată un înţeles."

Și acest termen „deoființă" (*ὁμοούσιος*), pe care Părinţii l-au folosit împotriva arienilor în privința Cuvântului, în realitate nu era o învăţătură a Părinţilor Bisericii, ci o învățătură a Prorocilor Vechiului Testament, aşa cum am subliniat mai sus.

Ca termen aparține Părinților, dar ca înţeles aparține văzătorilor de Dumnezeu, inclusiv al celor din Vechiul Testament. Văzătorii de Dumnezeu vedeau trei Lumini asemenea, care aveau aceeaşi strălucire şi unitate între ele. Au numit acest lucru „deoființă", care înseamnă şi „necreat".

Astfel, Sfinţii Părinţi, în dialogul lor cu arienii şi eunomienii, vorbind despre dogma Sfintei Treimi, foloseau fără deosebire argumente şi trimiteri atât din Vechiul, cât şi din Noul Testament.

„Dacă citiţi cu atenţie disputa dintre arieni şi ortodocşi, şi pe urmă dintre eunomieni şi ortodocşi, o să vedeți că şi ortodocşii, şi arienii, şi eunomienii spun că învăţătura despre Sfânta Treime, despre Tatăl şi Fiul, există clar în Vechiul Testament.

Şi când se certau între ei ortodocşii cu ereticii, foloseau pentru argumentele lor şi Vechiul, şi Noul Testament, fără osebire. Argumentele majore în privința caracterului creat sau necreat al Cuvântului sunt luate mai degrabă din Vechiul Testament decât din Noul Testament. Și asta pentru

că Vechiul Testament e mai clar în privința dogmei Sfintei Treimi decât Noul Testament.

Și lucrul acesta, teologii noştri nu mai au ochi să-l vadă, pentru că se ocupă cu teologia în stilul apusenilor. Asta-i problema."

O concepţie diferită asupra acestui subiect o găsim la Augustin, care nu teologhiseşte despre Sfânta Treime pe baza experienţei văzătorilor de Dumnezeu, ci pe baza principiilor filosofiei şi speculaţiei.

„Hristos din Noul Testament este acest Înger din Vechiul Testament. Aceasta este învățătura unanimă a tuturor Părinților – cu excepția lui Augustin, singurul care nu urmează linia aceasta.

Din acest motiv, Augustin, când teologhiseşte despre Sfânta Treime, teologhiseşte filosofic şi speculativ. Are în cap o idee despre Sfânta Treime fără nici o legătură cu Vechiul Testament. Desigur, are în vedere Noul Testament, pe Hristosul Noului Testament etc., Cuvântul întrupat, dar nu-L vede pe Cuvântul în Vechiul Testament așa cum Îl văd Părinții Bisericii pe Cuvântul. S-a dedat speculațiilor plecând de la *Enneadele* lui Plotin. Asta avea el, de fapt, în cap. De aceea, toate ideile lui merg paralel cu *Enneadele* lui Plotin."

În Hristos există două „deoființimi", datorită Întrupării: una, că este deoființă cu Tatăl după firea cea dumnezeiască, iar cealaltă, că este deoființă cu noi după firea cea omenească.

„S-a născut din Fecioară şi s-a făcut deofiinţă cu noi, după omenitate, așa că există două deoființimi în Hristos: Hristos este deofiinţă cu Tatăl după Dumnezeire, şi deofiinţă cu noi după omenitate. Deci ortodox e cel ce zice

«deoființă» și «deoființă». Așadar, Hristos are două esențe, creată și necreată."

Tot ce are Tatăl, în privința esenței și energiei, are și Duhul Sfânt, așa că nu doar Fiul este deoființă cu Tatăl, ci și Duhul Sfânt este deoființă cu Tatăl. Toate cele trei Persoane sunt deoființă, dar nu identice ca ipostas, pentru că diferă în ceea ce privește Ipostasurile și însușirile ipostatice. În orice caz, așa cum am văzut mai înainte, esența nu se identifică cu însușirile ipostatice sau cu modurile de existență (nenașterea, nașterea și purcederea). Această învățătură este o cunoaștere empirică. Când ajunge cineva la vederea lui Dumnezeu, dobândește cunoașterea personală a acestui lucru. De aceea, cei ce susțin că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl și de la Fiul în privința modului de existență înseamnă că Îl consideră pe Duhul Sfânt inferior celorlalte Persoane, și confundă însușirile ipostatice ale Persoanelor Sfintei Treimi.

Între primii Părinți, răsăriteni și apuseni, ai Imperiului Roman unit, nu există diferență în exprimarea teologică a experienței revelate. Ei știau că trimiterea *esențială** (οὐσιώδης πέμψη) sau trimiterea cea după energie (κατ'ἐνέργεια πέμψη) care se face de la Tatăl, prin Fiul, întru Duhul Sfânt, este învățătură ortodoxă, pentru că arată identitatea de esență între Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. Însă modul de existență al Fiului și al Duhului Sfânt provine doar de la Tatăl, deoarece Tatăl e Cel ce-L naște pe Fiul și-L purcede pe Duhul Sfânt. Nu se confundă, așadar, modul de existență al Persoanelor cu trimiterea *esențială* cea după energie.

Sfinții Părinți învață că Duhul Sfânt *„purcede"* **doar** de la Tatăl, și *„este trimis"* de Tatăl prin Fiul. Părinții Bisericii cunoșteau din experiența lor această diferență. Și, întrucât erau conștienți de ceea ce știau și de ceea ce nu știau, nu filosofau,

* Vezi nota de la p. 61. (n. trad.)

nici nu speculau, așa cum vedem în Apus, îndeosebi după veacul al VIII-lea.

„Citindu-i pe vechii roméi ai Apusului, vedem la ei o Ortodoxie care nu diferă cu absolut nimic de Ortodoxia din Răsărit. Absolut nici o diferență. Aceeaşi curăţire, aceeaşi luminare, aceeaşi îndumnezeire, aceleaşi vieţi ale sfinţilor, aceeaşi teologie. Nu simţi că ar fi vreo diferenţă. Cât despre *Filioque*, (în primele veacuri) niciodată nu s-a iscat disputa între roméii [de Apus și cei de Răsărit]. Doar o dată s-a consemnat istoric că ar fi avut loc o răstălmăcire, în care a intervenit Maxim Mărturisitorul, și şi-a asumat Maxim Mărturisitorul rolul de-a le tâlcui roméilor răsăriteni ce înțeleg roméii apuseni prin *Filioque*.

Şi ne explică limpede că, în limba latină, cuvântul *procedere* (purcedere) are două sensuri. Când înseamnă «energie *esențială*» sau «trimitere *esențială*» – care arată identitatea de esență dintre Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh –, atunci Sfântul Duh purcede de la Tatăl şi de la Fiul. Este la nivelul esenței, adică, sau al energiei *esențiale*. Tradus în greaca capadociană, a Părinților capadocieni, aceasta înseamnă că Tatăl Îşi împărtăşeşte esența dimpreună cu energia firească Fiului şi, prin Fiul, Sfântului Duh. Așadar, Sfântul Duh Îşi primeşte esența şi energia *esențială*, energia firească a esenței, de la Tatăl şi de la Fiul. Nu înseamnă nimic altceva. Aici, în utilizarea aceasta a cuvântului «purcedere», purcederea nu înseamnă mod de existenţă, ci trimitere *esențială*.

Acum, în punctul acesta trebuie să intervin şi să vă atrag atenţia asupra unui lucru; să-mi amintiţi să fac asta și la cursul general: trebuie să încetaţi să mai concepeți trimiterea ca o «trimitere în timp», cum zic unii. Eu nu spun asemenea lucruri, nu este o trimitere în timp. Pentru că, atunci când Tatăl Îşi împărtăşeşte esența şi Sfântului Duh prin Fiul, nu este o trimitere în timp. Că Și-ar trimite esența

în timp şi Duhului Sfânt, asta-i o prostie. Nu este vorba de trimiterea în timp a Sfântului Duh, ci de împărtăşirea, de comunicarea esenţei şi a energiei *esenţiale* de la Tatăl către Duhul Sfânt – «prin Fiul», spunem în greacă; în latină se spune și «de la Fiul», dar înțelegem exact acelaşi lucru. Însă nu înseamnă mod de existenţă.

Deci aceasta este tâlcuirea pe care ne-o face Maxim Mărturisitorul. Şi spune că, atunci când înseamnă «trimitere» – și din context reiese clar că înseamnă «trimitere *esențială*», nu «trimitere în timp» –, atunci Duhul purcede de la Tatăl şi de la Fiul, iar acest lucru e cât se poate de ortodox. Însă, când termenul «purcedere» este folosit ca «mod de existenţă», atunci Fiul nu este cauză sau împreună-cauză (*συναιτία*) cu Tatăl a existenţei Sfântului Duh. Iar Duhul Îşi are existenţa doar de la Tatăl. Aici nu poate exista *Filioque*.

În latină, ambele sensuri sunt redate prin *procedere*, «purcedere». Așadar, cuvântul *procedere* are două sensuri. În Răsărit însă, cuvântul grec pentru «purcedere» (*ἐκπόρευση*) are doar sensul de «mod de existenţă». În locul celui de-al doilea sens al lui *procedere* avem în greacă alte nume, cum ar fi «împărtăşire» (*κοινωνία*), «transmitere» (*μετάδοση*), «strălucire» (*ἔκλαμψη*) şi nu mai știu câți alţi termeni ar putea să găsească cineva citindu-i pe Părinţii Bisericii. Termenul care se folosea, la capadocieni cel puţin, este de «împărtăşire»."

Într-adevăr, Sfântul Maxim, referindu-se la expresia Papei de atunci, a Sfântului Martin (645-655), *„Duhul Sfânt purcede şi de la Fiul"* – întrucât s-au ridicat câteva voci în Constantinopol – explică faptul că Sfântul Martin nu înţelege „purcederea" ca „mod de existenţă", ci ca „trimitere înainte" (*προϊέναι*). Scrie că roméii apuseni aduceau mărturii în același sens de la Părinţii roméi şi de la Sfântul Chiril al Alexandriei,

care dovedeau că *„nu-L fac pe Fiul cauză a Duhului Sfânt"*, de vreme ce știu că una este cauza Fiului şi a Duhului: Tatăl – a Fiului prin naştere şi a Duhului prin purcedere. Dar o spun ca să arate că Duhul Sfânt este «trimis înainte» de Tatăl prin Fiul, şi ca să arate „unitatea de esență şi imuabilitatea".

În altă parte, Sfântul Maxim Mărturisitorul scrie: *„Căci Duhul Sfânt, precum este prin fire, după esență, al lui Dumnezeu și Tatăl, la fel este prin fire, după esență, şi al Fiului, ca Cel ce purcede esențial din Tatăl, prin Fiul cel născut în chip negrăit din Tatăl"*.

„Sfântul Maxim foloseşte termenul grecesc *προϊέναι* (trimitere înainte), iar roméul apusean de limbă latină Anastasie Bibliotecarul foloseşte termenul *missio* (trimitere). Amândoi dovedesc că termenul latin *procedere* (purcedere) are două sensuri: de «cauză» (*αἰτία*) şi de «trimitere» (*ἀποστολή*). Când este folosit cu sensul de «cauză», ca în Crez, Duhul Sfânt purcede numai de la Tatăl. Când este folosit cu sensul de «trimitere», Duhul Sfânt purcede de la Tatăl şi de la Fiul, exprimând deofiinţimea Fiului cu Tatăl. Toţi Părinţii roméi răsăriteni spun acelaşi lucru, dar folosesc termenul *ἐκπόρευση* (purcedere) pentru a-l formula. Nici un Părinte roméu apusean nu a spus despre Cuvântul că ar fi «împreună-cauzator» (*συναιτίος*) cu Tatăl al Sfântului Duh. Această concepţie apare în teologia polemică a latinilor, şi e oficializată ca dogmă la Sinodul de la Florența[*]."

---

[*] Sinodul de la Ferrara-Florența (Italia), care a avut loc între anii 1438-1439, a constituit o încercare politică de refacere a unității creștine dintre Biserica ortodoxă (Constantinopol) și „Biserica" papistașă (Roma), în continuarea altor două tentative precedente: Sinodul de la Lyon din 1274 și Sinodul de la Basel din 1431. Rolul central în respingerea și anularea pseudo-unirii de la Ferrara-Florența l-a avut Sfântul Marcu Evghenicul, Episcopul Efesului, care nu a semnat documentul final, și în jurul căruia s-a organizat ulterior toată mișcarea antiunionistă. Sinodul de la Ferrara-Florența a fost respins de Sinoadele ortodoxe de la Constantinopol din 1484. (n. trad.)

Teologii franci au folosit unele pasaje ale Fericitului Augustin și au sfârșit prin a introduce dogma *Filioque*, afirmând că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl şi de la Fiul, şi considerându-I deopotrivă pe Tatăl şi pe Fiul drept cauză a existenţei Sfântului Duh. Această erezie au impus-o după ce, în 794, au condamnat Sinodul VII Ecumenic; după ce, în 809, au proclamat ca dogmă adaosul *Filioque* în Crez; iar mai târziu (1009), au impus-o și în romano-catolicism.

„Augustin şi toţi episcopii din Imperiu, inclusiv cei din Britania, acceptau «o esență – trei ipostasuri», în acord cu Simbolul de Credință al Sinodului II Ecumenic. (După al II-lea Sinod Ecumenic,) Augustin a încercat din răsputeri să-şi corecteze lucrarea *De Trinitate*, care circula şi crea probleme (...). De aceea, găsim asemenea nestemate capadociene, precum: «Cei mai mulţi dintre noi, care folosim limba greacă, suntem deprinşi să spunem *o esență – trei ipostasuri* sau, în latină, *Unam essentiam tres substantias* (...) astfel încât putem răspunde printr-un cuvânt, atunci când suntem întrebaţi ce sunt acestea trei, şi să spunem *trei ipostasuri* sau *trei persoane* (...) ca să nu existe nici confuzie între Persoane, nici (...) vreo inegalitate de nici un fel. Iar dacă acest lucru nu poate fi cuprins de înţelegerea noastră, atunci să se ţină prin credinţă». «Fiul se naşte din ipostasul Tatălui».”

Astfel, există un *Filioque* ortodox, care înseamnă trimiterea (*πέμψη*) Duhului Sfânt de la Tatăl (şi) prin Fiul, şi un *Filioque* eretic și neortodox, care înseamnă nu trimiterea, ci modul de existență, purcederea (*ἐκπόρευση*) Duhului Sfânt de la Tatăl şi de la Fiul, desfiinţând însuşirile ipostatice şi considerându-L și pe Fiul drept cauză a existenţei Duhului Sfânt.

„Ajungem la *Filioque*. Această împărtăşire de esenţă, Dumnezeu Tatăl o face prin Fiul. Împărtăşirea esenţei şi-a

energiei se face prin Fiul. De fapt, chiar Grigorie Palama spune că, dacă vrem, putem zice «şi de la Fiul»; cu ce ne deranjează, din moment ce nu înţelegem prin aceasta modul de existenţă? Există, prin urmare, şi un *Filioque* ortodox.

Filioque eretic este eretic pentru că-L face pe Cuvântul cauză a existenţei Duhului Sfânt. Aceasta este erezia. Cuvântul nu este cauza existenţei Duhului Sfânt împreună cu Tatăl. Ci Tatăl Îşi împărtăşeşte esența în același timp Cuvântului şi, prin Cuvântul, Duhului.

Asta înțelegem când spunem că toate energiile lui Dumnezeu lucrează «de la Tatăl, prin Fiul, întru Duhul Sfânt». În ceea ce privește energia nu sunt probleme, pentru că în felul acesta vorbesc toţi Părinții, că «energia este de la Tatăl, prin Fiul, întru Duhul Sfânt». Altfel spus, este de la Tatăl, prin Fiul, şi se odihneşte întru Duhul. Astfel, şi Cuvântul se arată Duhului în Tatăl din punct de vedere al energiei, adică au loc arătarea şi transmiterea. Desigur, precum se vede, este un mod de-a vorbi, nu însă și de-a înțelege."

Prin urmare, în Dumnezeul Treimic nu există identitate a Persoanelor, de vreme ce fiecare Persoană își are însușirea ei personală neîmpărtăşibilă, anume modul de existenţă (nenaşterea, naşterea şi purcederea); dar există identitate absolută de esență şi de energie. Diferența dogmatică în privința lui *Filioque* nu a provenit de la Părinţii Răsăritului şi ai Apusului, ci de la franci, care au folosit unele expresii ale Fericitului Augustin ca să ajungă la ereticul *Filioque* şi să se distingă de Ortodoxie.

„Acolo unde a existat o ierarhie roméică, niciodată nu a existat problema lui *Filioque*, din moment ce ierarhia era roméică. De ce între roméi nu exista nici o tendință de dezbinare? Întâi de toate, pentru că dogmatic erau uniţi.

Dogmatic. Era un creștinism, o Biserică. O Biserică, una, a tuturor roméilor, cu cinci Patriarhii roméice. Aceasta este realitatea istorică. În afară de asta însă, exista și-un alt motiv pentru care roméii nu voiau să se dezbine între ei. Faptul că roméii Apusului erau robiți, asupriți*. Și, fiind ei asupriți, căutau către Constantinopol pentru mângâiere."

* Acest fapt s-a petrecut după dezbinarea Imperiului Roman în 395 și, mai ales, după dezintegrarea Imperiului Roman de Apus din cauza invaziilor barbare în 476. (n. trad.)

3. Necreat şi creat

Din cele de mai sus, e limpede că Dumnezeu este necreat, în timp ce întreaga lume este creată. Cuvântul „necreat" este alcătuit din prefixul negativ „ne-" şi cuvântul „creat", și desemnează ceva ce nu a fost creat, nu a fost zidit şi nu este predeterminat. Astfel, necreatul nu are început, nu cunoaşte stricăciunea și nu are sfârşit, pe când creatul are un început al creării sale, cunoaşte stricăciunea şi are un sfârşit, afară de cazul în care Dumnezeu nu voieşte să aibă un sfârşit.

Sfinții, în experiență, văd energia-slava lui Dumnezeu, care se distinge clar de energia lucrurilor materiale. De pildă, Apostolul Pavel a văzut, la amiază, călătorind spre Damasc, *„o lumină din cer, mai puternică decât strălucirea soarelui, strălucind împrejur"* şi a auzit un glas (Fapte 26, 13-14), adică a văzut o Lumină ce se deosebea de lumina creată a soarelui.

a) Diferența dintre necreat şi creat

Este o învăţătură de bază a Părinţilor Bisericii, care au aceeași experiență cu Prorocii şi Apostolii, că nu există nici o asemănare între creat şi necreat, întrucât toată creația a fost zidită din neființă, a venit la existenţă din non-existenţă, prin energia creatoare a lui Dumnezeu, Care este „Cel ce este". Fiul este „Cel ce este", născut din Tatăl „Cel ce este", mai înainte de toți vecii, şi nu a provenit din neființă, așa cum s-a întâmplat cu cele create, de aceea este Dumnezeu necreat.

„Făpturile create sunt din nefiinţă, iar ceea ce este din Dumnezeu e necreat. Este, aşadar, Cuvântul din esenţa lui Dumnezeu Tatăl? Atunci e necreat. Este Sfântul Duh din Dumnezeu? Atunci e necreat. Este slava din Dumnezeu? E necreată. Este harul din Dumnezeu sau nu? Dacă este din Dumnezeu, e necreat. Acestea sunt cele mai de bază categorii ale gândirii patristice.

Așadar, «necreat» nu e pur şi simplu ceva ce nu are origine. Doar dacă o luăm din punct de vedere filosofic, atunci când un lucru are o cauză înseamnă că este creat, pentru că numai Dumnezeu este fără de cauză."

Îngerul slavei, pe Care Îl vedeau Prorocii în Vechiul Testament, era necreat şi nu putea fi reprezentat, pentru că nu există nici o asemănare între creat şi necreat. Însă, după Întrupare, Cuvântul poate fi reprezentat.

În timpul experienţei îndumnezeirii, văzătorul de Dumnezeu „ştie că slava este necreată şi energiile sunt necreate". E cu neputinţă să ajungă cineva la vederea lui Dumnezeu, să vadă slava Lui şi să susțină că Logosul-Cuvântul ar fi făptură creată.

„Arie spunea despre Cuvântul că ar fi făptură. Dar nu poate exista om care să fi ajuns la luminare şi să spună așa ceva. Pentru că și din experienţa îndumnezeirii ştie despre Cuvântul că este necreat; Cuvântul nu e din nefiinţă. Cuvântul este din Tatăl. Făpturile create sunt din nefiinţă. Pe treapta luminării nu mai există nici un dubiu, pentru că și învăţătorul celui ce este spre luminare tocmai asta l-a învățat.

Dar cel care ajunge la îndumnezeire ştie şi din experienţă că Logosul-Cuvântul este necreat, că slava este necreată, că Tatăl este necreat, că Duhul este necreat, că

Duhul este ipostas etc. De-acum, acestea țin de teologia empirică."

Termenul „deoființă" (*ὁμοοὺσιος*), care a fost folosit pentru a exprima faptul că Logosul-Cuvântul are aceeaşi esență cu Tatăl, este o redare a realității necreate pe care o vedeau Prorocii în Vechiul Testament.

Dar nici termenul „deoființă" nu trebuie înțeles rațional sau filosofic, pentru că, în esență, şi acest termen este echivalent cu „necreat", adică înseamnă „ceea ce nu este creat". Noi înțelegem rațional ceea ce este creat, dar esența lui Dumnezeu, de care nu ne împărtăşim, pe aceasta nu o cunoaştem, şi de aceea o caracterizăm ca necreată, nu creată.

„«Deoființă cu Tatăl», așa spunem. Lucrul acesta nu poate fi înțeles filosofic; nimeni nu are cum să-i pătrundă sensul. Ce înseamnă «deoființă»? «Deoființă» înseamnă «necreat». Nu înseamnă nimic altceva. «Deoființă» egal «necreat». Când spunem despre Cuvântul că este deoființă cu Tatăl, înseamnă că Cuvântul este necreat, aşa cum necreat este Tatăl. Nimic altceva nu înseamnă."

Cuvântul „necreat" înseamnă „ceva ce nu este creat", prin urmare, nu este accesibil înțelegerii raționale.

„Termenul «deoființă» nu transmite niciodată o înțelegere. După cum nici termenul «Dumnezeu» nu transmite o înțelegere. Dar termenii aceștia care se folosesc, cuvintele şi înțelesurile din Vechiul şi Noul Testament, scopul acestor cuvinte este să ne ofere nouă un mijloc de a-L cunoaşte pe Dumnezeu prin rațiune, sau prin îndumnezeire? Care e scopul cuvântului? Să ne ducă pe noi la înțelegerea rațională? Sau să ne ducă la experiența îndumnezeirii, care depășește rațiunea?"

Negreşit, cuvintele au drept scop să ne călăuzească la experienţa îndumnezeirii, iar nu la speculaţia raţională.

b) Puntea dintre necreat şi creat

Oamenii sunt făpturi create de Dumnezeul cel necreat. Între creat şi necreat nu există nici o asemănare, ci se observă chiar o diferenţă abisală între ele.

> „Necreatul este cu totul și cu totul de neconceput. Nu există nici o asemănare între creat și necreat. Intelectul uman se mișcă în timpul și spațiul materiei. Rațiunea umană aparține sferei lucrurilor create, iar rațiunea-raționamentul oamenilor nu poate ieși din sfera lucrurilor văzute. Mintea (*νοῦς*) are puterea de-a se afla în comuniune directă cu Dumnezeu, prin învierea minții și pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu, care e rugăciunea: «Doamne, miluiește, Doamne, miluiește», care se extinde și ajunge «Doamne Iisuse Hristoase, miluiește-mă pe mine, păcătosul». Mintea (*νοῦς*) se roagă, iar rațiunea (*λογική*) lucrează rațional. Nici una, nici alta nu pot să depășească noțiunea timpului. Chiar și sfera veacurilor, în care se mișcă îngerii, este cu totul de neconceput pentru om, cu atât mai mult ceea ce e mai presus de veacuri, unde este Dumnezeu."

În ciuda deosebirii dintre necreat și creat, omul ajunge în punctul de-a se împărtăşi de slava şi energia necreată a lui Dumnezeu, de-a se uni cu ea şi de-a avea cunoaştere duhovnicească a lui Dumnezeu. Este uimitor cum se petrece lucrul acesta. Puntea care uneşte creatul cu necreatul este însuşi harul lui Dumnezeu.

Filosofii vorbeau despre „fizic" şi „metafizic", și susțineau că raţiunea omului poate să înţeleagă metafizicul. Însă, conform Părinţilor, omul poate cunoaşte cu raţiunea numai lucrurile

create, în timp ce cunoaşterea realităţii necreate este darul lui Dumnezeu, săvâşindu-se prin „ochiul de-Sine-văzător necreat al lui Dumnezeu", adică prin însăşi slava-energia necreată a lui Dumnezeu, după cuvântul din Psalmi: *„Întru lumina Ta vom vedea lumină"* (Psalmi 35, 9).

> „De vreme ce nu există asemănare între Dumnezeu şi cele create, care este puntea dintre creat şi necreat, din moment ce necreatul nu are nici o asemănare cu creatul? Care este puntea?
>
> Acum, în vechea gnoseologie a filosofiei, de la filosofii antici greci până la Kant şi până în timpurile mai recente, puntea dintre creat şi necreat, la cei la care apare distincţia aceasta – pentru că, de obicei, aceasta este o distincţie musulmană și creştină, pentru că în alte religii nu există distincția aceasta dintre creat şi necreat –, puntea era raţiunea omului, deoarece se credea că rațiunea omului e în aşa fel creată, încât să poată înțelege metafizicul, necreatul. Pentru că filosofii puneau semnul egal între necreat și metafizic. Puntea este rațiunea omului; acum, rațiunea înțelege fie prin intermediul revelaţiei naturale, fie prin credinţă. Atunci când raţiunea nu poate să găsească ceea ce este de negăsit, [înțelegerea] vine ca un dar al revelației supranaturale, și omul până la urmă înțelege. În primul caz, înțelege prin credință, deci tot rațional, așadar rațiunea înțelege fie prin credinţă, fie prin metoda rațională. Vasăzică, o cunoaştere o completează pe alta.
>
> În tradiția patristică însă nu există punte. Adică există punte între creat şi necreat, dar puntea este însuşi necreatul. Pentru că omul care nu are ochiul de-Sine-văzător necreat al lui Dumnezeu, prin care Dumnezeu se vede pe Sine, nu vede necreatul. De aceea, după tâlcuirea Părinţilor, *«întru lumina Ta vom vedea lumină»* înseamnă că întru Lumina necreată vom vedea Lumina

necreată, cu alte cuvinte, cine nu se află în Lumină nu vede Lumina."

În Vechiul Testament, prin slava lui Dumnezeu, Prorocii ajungeau la vederea Cuvântului neîntrupat, iar în Noul Testament, cei îndumnezeiți, prin aceeași slavă necreată, vedeau Dumnezeirea Cuvântului. În Cuvântul întrupat s-au unit ipostatic firea cea dumnezeiască și firea cea omenească, de aceea în Persoana Lui s-au unit necreatul şi creatul, nepătimitorul cu pătimitorul, nemuritorul cu muritorul.

Puntea gnoseologică pentru experiența lui Dumnezeu nu sunt nici filosofii, nici gânditorii speculativi, ci îndumnezeiții; nu este o cunoaştere omenească, ci harul lui Dumnezeu care lucrează în cei îndumnezeiți. Și aceasta se întâmplă, desigur, pentru că există Dumnezeu-Omul Hristos, în Care s-au unit ipostatic firea dumnezeiască și firea omenească.

c) Vederea slavei necreate a Sfintei Treimi

Cunoaşterea Sfintei Treimi este dobândită prin energia de Dumnezeu văzătoare pe care omul o primește de la Dumnezeu. Îndumnezeitul dobândeşte experiența personală a faptului că energia slavei lui Dumnezeu este necreată.

„Îndumnezeitul, când vede Sfânta Treime, ştie că și slava este necreată etc. Din experiența îndumnezeirii decurg toate aceste lucruri."

Vederea Luminii necreate de către îndumnezeiți este nerătăcită, adică este adevărată, nu pătrunde în ea nimic mincinos, iar văzătorul de Dumnezeu nu cade în înşelare. Prin „ochiul de-Sine-văzător al lui Dumnezeu", văzătorul de Dumnezeu deosebește Lumina necreată atât de lumina creată a

soarelui, cât şi de lumina creată a diavolului, care uneori *„se preface în înger al luminii"* (II Corinteni 11, 14).

Există diferenţe clare între lumina necreată şi lumina creată, după cum o adeveresc cei „iniţiaţi prin cercare".

> „Lumina necreată nu are nici contur, nici structură, nici formă, de aceea se numeşte «fără de contur, fără de structură, fără de formă». Aceasta este o lovitură dată lui Platon, care credea că omul trebuie să cunoască formele, formele imuabile. Adică terminologia aceasta loveşte în Platon. Şi, când Părinţii spun că slava lui Dumnezeu este «fără de formă», înseamnă că formele lui Platon practic nu există. De aceea spunem că terminologia aceasta loveşte în Platon. La fel şi «fără de structură» ş.a.m.d."

După Întruparea celei de-a Doua Persoane a Sfintei Treimi, revelaţia lui Dumnezeu se săvârşeşte în firea omenească a Cuvântului. Aceasta înseamnă că şi firea omenească a lui Hristos se face izvor al energiei necreate a lui Dumnezeu, dar ceea ce se arată în Hristos este slava necreată a Dumnezeirii Sale. Ucenicii lui Hristos s-au învrednicit să vadă de câteva ori slava necreată a Dumnezeirii în firea omenească a Cuvântului. Această revelaţie se săvârşeşte în două moduri: prin minuni şi prin arătarea Împărăţiei lui Dumnezeu pe Tabor şi la Cincizecime. Dar despre acest subiect vom vorbi în continuare, în capitolul despre Întruparea Cuvântului.

Din cele de mai sus, este limpede că Dumnezeul Treimic există nu pentru că ne-ar fi spus lucrul acesta filosofii, nici pentru că am putea noi să obţinem dovezi raţionale despre El, ci pentru că Prorocii, Apostolii şi Părinţii s-au învrednicit să vadă slava Sa, Împărăţia Sa, Lumina Sa, în Cuvântul neîntrupat al Vechiului Testament şi în Cuvântul întrupat al Noului Testament.

Termenii „ipostas", „esență", „energie", „deoființă", „mod de existență" și „necreat" sunt o formulare a experienței îndumnezeiților. Nu este vorba de niște termeni filosofici, nici de speculații raționale, ci de cuvinte și înțelesuri care exprimă, pe cât îi este cu putință limbajului omenesc, experiența vederii lui Dumnezeu, pentru a-i călăuzi pe oameni la împărtășirea de slava cea dumnezeiască. Nimeni din cei ce speculează filosofic cu acești termeni nu poate dobândi o cunoaștere autentică și curată a slavei celei necreate a Dumnezeului Treimic.

Partea a II-a

Crearea lumii

Crearea lumii

Este o învăţătură clasică a Sfinţilor Părinţi, aşa cum a fost formulată de Marele Atanasie, aceea că *„Tatăl, prin Fiul, întru Duhul Sfânt, pe toate le săvârşeşte"*. Crearea lumii este lucrarea comună a Dumnezeului Treimic. Zidirea nu există prin sine, nici nu este produsul hazardului, ci este o creaţie a Dumnezeului Treimic.

Din lumea creată fac parte îngerii, demonii, lumea materială şi omul. Toate acestea, în diferite moduri, au fost create de Dumnezeu, Dumnezeu le-a adus din nonexistenţă la existenţă, din nefiinţă la fiinţă.

În cele ce urmează vom vedea câteva aspecte ale acestui fapt, din experienţa sfinţilor Bisericii.

1. Facerea lumii create

La început, Dumnezeu a creat lumea noetică*, duhurile noetice, „înțelegătoare", adică pe îngeri, apoi a creat lumea sensibilă, întreaga creație materială şi, în cele din urmă, ca o încununare, l-a creat pe om, alcătuit din elemente noetice şi sensibile. Astfel, avem în om rezumatul întregii creații.

a) Dumnezeu Creatorul

În capitolul anterior am făcut distincția dintre esența şi energia lui Dumnezeu, precum şi dintre creat şi necreat. Aceste două distincții teologice sunt extrem de importante în ceea ce privește crearea lumii. Distincția dintre esență şi energie în Dumnezeu arată că Persoanele Sfintei Treimi sunt unite între ele după esență, în timp ce întreaga făptură creată se împărtășește în moduri diferite de energia lui Dumnezeu.

O consecință a acestei învățături este că Dumnezeu nu este Creator după esență, ci după energie şi după voință. Aceasta înseamnă că „Dumnezeu ar fi putut foarte bine și să nu creeze lumea, pentru că lumea nu-I adaugă nimic lui Dumnezeu, şi de aceea Dumnezeu este liber, nu lucrează din necesitate".

Prin urmare, atât esența, cât şi energia lui Dumnezeu sunt necreate, deosebindu-se de esența şi energia făpturilor, care sunt create. Și amândouă aceste realități (esență-energie, creat-necreat) ale relației lui Dumnezeu cu lumea sunt cunoscute empiric de văzătorii de Dumnezeu, iar nu filosofic sau speculativ.

* Vezi nota de la p. 22. (n. trad.)

Pe durata experienţei lor, aşa cum am menţionat anterior, văzătorii de Dumnezeu au cunoscut că se împărtășesc de energia lui Dumnezeu, nu de esenţa Lui, de aceea și propovăduiau că Dumnezeu este Creator după energie şi după voință, că este Proniator al lumii şi are comuniune cu lumea prin energiile Sale necreate.

De asemenea, văzătorii de Dumnezeu au cunoscut din experienţă că „toate cele create provin din nefiinţă".

„Ceea ce este creat provine din nefiinţă, câtă vreme ceea ce este necreat nu este făptură, și a existat dintotdeauna şi va exista întotdeauna."

Lumea nu a fost creată prin copierea Ideilor arhetipale care existau în Dumnezeu, aşa cum susţinea doctrina platoniciană, ci a fost creată de Dumnezeu fără mijloace create. Iar acesta este un lucru care ţine de experienţa vederii dumnezeiești a sfinţilor.

„Din experienţa îndumnezeirii sau a vederii lui Dumnezeu, Prorocii, Apostolii şi Sfinţii știu că nu există nici o asemănare între creat şi necreat. Aceasta înseamnă că fiinţele create nu sunt cópii ale arhetipurilor şi modelelor necreate. Zidirea e unică, fiind creaţie în sine, la fel cum şi necreatul e unic în sine. Aceasta înseamnă că, dacă Ideile universale ar exista, nu ar putea în nici un caz să aparţină dimensiunii necreate a existenţei."

Astfel, Dumnezeu a creat întreaga făptură „după voia Sa", adică de bunăvoie. Nimic nu se săvârșește la Dumnezeu (şi de către El) din necesitate, lucru ce I-ar nega libertatea. La Dumnezeu nu este valabil principiul aristotelic al „entelehiei", care implică progresul de la „potenţialitate" la „actualitate", conform căruia Dumnezeu ar fi avut nevoie să creeze lumea

ca să desăvârşească muabilul, trecându-l de la potenţialitate la actualitate. Conform acestei concepţii eronate, „Dumnezeu era nedesăvârşit, căci, pentru a deveni desăvârşit, a creat lumea, de vreme ce avea nevoie de lume ca să se desăvârşească".

Apoi, lumea a fost creată de Dumnezeu „din materie nonexistentă", adică „din nefiinţă". Prin această învăţătură este răsturnată concepţia platoniciană conform căreia lumea este o copie a Ideilor.

„Toate lucrurile create sunt din nimic."

Acest „din nimic", pe care îl întâlnim în scrierile Sfântului Maxim Mărturisitorul, este redat prin expresia „din nefiinţă". Însă, deoarece filosofia existenţialistă contemporană consideră „nimicul" drept principiu ontologic, de aceea expresia „din nimic" este interpretată şi înţeleasă mai bine prin expresia „din nefiinţă". Și este folosită pentru a se face distincţie între crearea lumii pe de o parte, și naşterea Cuvântului şi purcederea Duhului Sfânt de la Tatăl pe de altă parte.

„Toate cele necreate există dintotdeauna şi nu au nici început, nici sfârşit. Iar toate cele create sunt din nimic, după voia lui Dumnezeu. Nici un lucru creat nu este din Dumnezeu. Din Dumnezeu sunt numai Fiul, Duhul, energiile etc. Tot ceea ce este din Dumnezeu este necreat. Cele create sunt din nimic. Categoria aceasta a gândirii patristice este extrem de importantă."

Discuţia despre lumea care a fost creată „din nefiinţă" este legată şi de înfruntarea ereziei ariene, având în vedere că Arie susţinea că Logosul-Cuvântul ar fi prima făptură creată, prima creaţie a lui Dumnezeu. Atunci era nevoie de un răspuns la întrebarea despre diferenţa dintre naşterea Cuvântului de către Tatăl şi crearea lumii de către Dumnezeu.

„Care era problema pentru Atanasie? Fiul, din cine este? Este din Tatăl, din esența Tatălui, din ipostasul Tatălui, sau din neființă? Acesta este unul din criteriile Ortodoxiei.

Apoi, dacă Fiul este din neființă, atunci avem erezia lui Arie. Dacă este din Tatăl, înseamnă că nu este făptură creată, pentru că făpturile create sunt doar din neființă. Tot ce nu este din neființă este necreat. Ceva ce nu este din neființă e imposibil să fie făptură creată. Pentru că Dumnezeu pe toate le-a făcut din neființă. Făpturile create sunt din neființă, iar tot ceea ce este din Dumnezeu este necreat."

Aceasta este o învățătură generală a Părinților Bisericii.

„Pentru Părinți, tot ceea ce este din nimic e făptură creată, iar tot ceea ce este necreat este din Tatăl. De aceea, Cuvântul este din Tatăl deci necreat, Duhul este din Tatăl deci necreat, în vreme ce toate câte sunt din nimic sunt lucruri create."

Prin urmare, această învățătură a Sfinților Părinți nu este teoretică-speculativă-filosofică, ci pur empirică. Aceste dogme „despre crearea lumii din nimic, despre creat și necreat", Sfinții Părinți le cunosc din experiență, pentru că, atunci când ajungeau la Revelație, vedeau diferența dintre Cuvântul și lumea creată, dintre slava necreată și energia făpturilor create. Această experiență o aveau încă dinainte ca învățătura aceasta să fie consemnată în Sfânta Scriptură, de vreme ce „Patriarhii existau dinaintea textelor scrise ale Vechiului Testament".

„Oricine a ajuns la îndumnezeire cunoaște cele despre crearea lumii, pentru că vede atunci ceea ce este din Tatăl și cele ce sunt din neființă. Adică, vede Persoana Cuvântului și a Sfântului Duh, Care provin de la Tatăl prin

naştere şi purcedere, şi le vede şi pe cele ce sunt din nefiinţă, dar atârnă de voia lui Dumnezeu. Tot ceea ce provine şi își are existența din Tatăl, iar nu din nefiinţă, este necreat, câtă vreme ceea ce provine din nefiinţă este creat."

b) Făpturile create

Făpturile create ale lui Dumnezeu se împart în văzute şi nevăzute. Văzută este întreaga zidire, nevăzuţi sunt îngerii.

„Toate făpturile, fiind creații ale lui Dumnezeu, sunt materiale şi se împart în văzute şi nevăzute. Iar cele nevăzute se numesc netrupeşti, pentru că sunt nevăzute."

Apoi, între cele create există o asemănare relativă şi o diferenţă relativă. „Baza cunoaşterii omeneşti create este asemănarea şi diferența." Această lege face ca ființele create să poată să fie descrise şi clasificate. Între toate cele create „există o asemănare şi o diferenţă relativă".

Asemănarea ține de esența, dar şi de structura fiecărui lucru creat. Toate cele create au una și aceeaşi esenţă, care în filosofie este numită „materie", în timp ce în limbajul teologic este numită „ţărână", „tină", „lut", „pământ". De asemenea, toate lucrurile materiale au o asemănare în structura lor. „Toate trupurile materiale sunt alcătuite din atomi, care au o asemănare relativă între ei".

În afară de asemănare, între cele create există şi diferențe. Diferența constă în „forma sub care se găseşte esenţa aceasta universală – dacă se află sub forma unei energii fizice sau sub forma concentrată a materiei –, precum şi în compoziția atomilor structurali ai făpturilor materiale".

Asemănarea şi diferența relativă sunt vizibile între organismele vii necuvântătoare şi oameni, între îngeri şi oameni, între îngeri şi demoni. Toate făpturile provin „din nefiinţă"

şi sunt create, însă toate se împărtăşesc în moduri diferite de energia necreată a lui Dumnezeu. Astfel, între făpturi există o asemănare relativă şi o diferenţă relativă.

Deşi acest lucru este valabil în cazul lucrurilor create, totuşi între Dumnezeu şi făpturi „nu există absolut nici o asemănare". Este definitorie învăţătura Sfântului Maxim Mărturisitorul: „Nemărginită e distanţa şi diferenţa dintre creat şi necreat".

În tot cazul, învăţătura celor îndumnezeiţi despre asemănarea şi diferenţa dintre făpturile create, ca şi despre absoluta neasemănare dintre făpturile create şi Dumnezeu, nu este una filosofică, ci empirică. Când sfinţii ajung la experienţa lui Dumnezeu, văd energia Lui susţinătoare-proniatoare în creaţie, care se deosebeşte clar de materie, dar văd şi slava Lui, care se deosebeşte foarte clar de toate cele create. Prima este aşa-numita „vedere* naturală a creaţiei", cealaltă este vederea slavei lui Dumnezeu în Lumină, atunci când creaţia însăşi este depăşită.

De asemenea, în tradiţia patristică se face distincţia între „veşnicie", „veac" şi „timp". Veşnicia Îi aparţine Dumnezeului Treimic; veacului celui fără de sfârşit îi aparţin îngerii şi sfinţii; iar în timp trăieşte întreaga zidire, omul inclusiv. Nici această distincţie nu este una filosofică, ci empirică, şi experienţă revelată a sfinţilor văzători de Dumnezeu.

Sfinţii au dezvoltat această învăţătură pentru a sublinia că Logosul-Cuvântul nu este legat de timp – nu există timp între Tatăl şi Cuvântul –, nici nu este legat de veacul fără de sfârşit, ci Cuvântul este împreună-veşnic cu Tatăl. Acesta este sensul în care spuneau în Crez despre Cuvântul că s-a născut din Tatăl „mai înainte de toţi vecii".

---

* În scrierile teologice, gr. θεωρία este tradus în mod obişnuit prin „contemplare", iar nu prin „vedere", care este sensul principal al cuvântului. Preferăm să folosim termenul „vedere", pentru că denotă realitatea şi concreteţea experienţei „vederii" creaţiei sau a lui Dumnezeu, în timp ce „contemplare" trimite la exerciţiile spirituale din creştinismul occidental sau la practicile orientale. (n. trad.)

„Părinţii fac o distincţie între «veacuri» şi «timp. «Timpul» şi «veacul» nu sunt acelaşi lucru. «Timpul» e timpul solar, adică anul, lunile, săptămânile, zilele. «Veacurile» sunt, după Sfinții Părinți, întregul interval de timp al făpturii create în tot Universul. «Timpul» este dimensiunea în care se află făptura creată. Dimensiunea înseamnă spațiul în care este făptura, în vreme ce timpul este succesiunea de luni, zile etc. De asemenea, în veacuri este și timpul îngerilor, pentru că îngerul nu este limitat de materie."

Aceste lucruri le vom vedea mai detaliat în cele ce urmează.

c) Scopul creației

La întrebarea de ce a creat Dumnezeu lumea pot fi aduse mai multe răspunsuri. Un răspuns, pe care îl găsim în învățătura patristică, este că lumea a fost creată pentru Întruparea Cuvântului.

Aceasta nu înseamnă că Întruparea a fost necesară ca act „teologic" pentru a-L desăvârși pe Dumnezeu, ci, întrucât Dumnezeu era Creator după voia Sa şi urma să creeze lumea, așa cum vom vedea mai departe privitor la rațiunile ființelor, de aceea lumea concretă a fost creată în scopul Întrupării.

„Întruparea nu a avut loc în vederea mântuirii, ci a fost mai dinainte hotărâtă, de aceea a fost creată lumea, iar căderea şi mântuirea se interpun, însă nu mântuirea este esenţa Întrupării şi a creaţiei. Acest lucru îl găsești la mulţi Părinţi.

Nicodim Aghioritul a scris ceva frumos despre asta în *Paza celor cinci simţuri*. Scrie acolo, într-un capitol despre Născătoarea de Dumnezeu, şi o spune foarte frumos, și lucrurile acestea sunt luate de la Părinţii Bisericii."

Desigur, se face o distincţie între crearea lumii şi desăvârşirea omului.

„Scopul creaţiei este Întruparea, potrivit Sfinţilor Părinţi. Omul a fost făcut pentru îndumnezeire."

Nu s-ar fi ajuns la îndumnezeire dacă nu ar fi existat acea Persoană în Care să se unească firea omenească cu firea dumnezeiască, şi Care să devină modelul îndumnezeirii omului. Este vorba de Dumnezeu-Omul Hristos.

d) Energia lui Dumnezeu în zidire

Două sunt dogmele de bază ale Bisericii în ceea ce privește zidirea. Prima este că Dumnezeu a făcut zidirea din nefiinţă, nu din așa-zisele Idei pre-existente, iar a doua, că Dumnezeu chivernisește, ţine zidirea şi îi poartă de grijă prin energia Sa necreată, iar nu prin legi create.

Desigur, energia lui Dumnezeu este una singură, dar, în funcţie de rezultatele ei, poate fi deosebită în mai multe energii, și anume: energia de-esenţă-făcătoare, de-viaţă-făcătoare, de-înțelepciune-făcătoare, de-dumnezeu-făcătoare, după cum există energia creatoare, susținătoare, proniatoare și îndumnezeitoare a lui Dumnezeu. Toată zidirea se împărtășește, în diferite măsuri, din energia lui Dumnezeu. În acest punct, în care vorbim despre energia lui Dumnezeu în zidire, ne referim la energia creatoare a lui Dumnezeu, iar nu la cea îndumnezeitoare, de care se împărtășesc numai îngerii şi sfinţii, aşa cum vom vedea în continuare.

„Toate ființele se împărtășesc de energia creatoare a lui Dumnezeu, nu însă și de cea îndumnezeitoare."

De energia de-dumnezeu-făcătoare și îndumnezeitoare se împărtășesc numai îngerii şi sfinţii. Iar în zidire există energia creatoare şi susţinătoare a lui Dumnezeu.

> „Creatoare e cea care aduce la existență, iar susținătoare e cea care susține, adică energia de întreținere. Cum face instalatorul, când vine la tine acasă și face lucrări de întreținere a țevilor."

Nicăieri în Univers nu există aşa-numitele „legi naturale" (*φυσικοὶ νόμοι*), pe care, chipurile, le-ar fi aşezat Dumnezeu în creaţie, după care ar fi părăsit zidirea, ci există raţiunile naturale (*φυσικοὶ λόγοι*), adică energia necreată a lui Dumnezeu. La acest lucru s-a referit Hristos când a spus despre păsările cerului că *„Tatăl vostru Cel ceresc le hrăneşte"*, despre crinii câmpului, pe care îi împodobeşte, şi despre om, de care se îngrijește personal (Matei 6, 26-33). Tot la aceasta se referă și cuvântul lui Hristos: *„Tatăl Meu până acum lucrează şi Eu lucrez"* (Ioan 5, 17). Mai mult, Psalmul 103, de la începutul Vecerniei, cuprinde multe expresii care arată intervenţia personală a lui Dumnezeu în zidire: *„Cel ce trimiţi izvoare în văi"*, *„Cel ce adăpi munţii din cele mai de deasupra ale Tale"*, *„Cel ce răsari iarbă dobitoacelor"* ș.a.m.d.

> „Energia lui Dumnezeu este peste tot – pretutindeni este prezentă şi impregnează Universul."

Mulţi Părinţi, îndeosebi Sfântul Maxim Mărturisitorul, când se referă la energia susţinătoare, energia de întreținere a lui Dumnezeu, care se găseşte în toată zidirea, vorbesc despre „raţiunile ființelor" (*λόγοι τῶν ὄντων*). Aceste „raţiuni ale ființelor" nu sunt arhetipurile Ideilor, cum susţineau filosofii antici, ci energia creatoare şi susţinătoare a lui Dumnezeu.

„Există o deosebire între Părinţi şi Augustin, în următoarea privinţă: de vreme ce Augustin a identificat slava lui Dumnezeu cu arhetipurile şi formele ideale ale lui Platon, de aceea luminarea, pentru Augustin, nu era pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu în inimă, ci vederea arhetipurilor în esenţa lui Dumnezeu, atunci când cineva își închipuie cu propriul său intelect arhetipurile sau Ideile.

Aici trebuie să fim foarte atenţi, pentru că arhetipurile sunt folosite uneori și de Părinți, dar, pentru Părinți, arhetipurile sunt fără formă, deci nu sunt formele lui Platon, în timp ce, pentru Augustin, formele sunt același lucru cu arhetipurile. La Augustin avem formele. Avem *rationes*, adică raţiunile. Ceea ce numim noi «raţiuni» *(λόγοι)*, în latină se numesc *rationes*. Augustin se referă uneori la *rationes*.

Bine, dacă se limita la asta, n-ar fi fost nici o problemă – aceasta este învăţătura religiei –, pentru că raţiunile fiinţelor trebuie să le cunoaștem. Însă raţiunile ființelor, pentru noi, nu sunt formele arhetipale. Nu sunt forme, ci sunt voințe dumnezeieşti, sunt meniri etc. Sunt voințe dumnezeiești. Pentru Platon însă nu sunt voințe dumnezeieşti. Pentru Platon sunt originalele, a căror copie este lumea. Adică, există forma ideală a omului, iar noi suntem o copie a Ideii de om. Da, dar omul nu e o copie a raţiunilor ființelor, pentru că raţiunile ființelor sunt fără formă, nu au formă. Raţiunile ființelor, în literatura patristică, nu au absolut nici o asemănare cu făpturile create."

Ceea ce e însă important este că învăţătura Părinţilor despre raţiunile ființelor nu era speculativă sau raţionalistă, ci empirică, deoarece ei înşişi au ajuns, la un moment dat, prin energia luminătoare şi îndumnezeitoare a lui Dumnezeu, să vadă energia susținătoare şi proniatoare în creaţie, lucru ce poartă numele de «vedere naturală»* (φυσική θεωρία).

* Vezi nota trad. de la p. 131. (n. trad.)

„Omul, când se află în starea de luminare, dobândeşte vederea naturală a fiinţelor, adică vede în creaţie energia necreată a lui Dumnezeu. Întrucât omul luminat are energia lui Dumnezeu înlăuntrul său, de aceea vede energia Duhului Sfânt în toate cele create."

Desigur, există trepte ale cunoaşterii duhovniceşti, în funcţie de starea duhovnicească a omului.

„Una e să vezi prin credinţă, adică să înţelegi energia lui Dumnezeu în creaţie atunci când primeşti învăţătura sfinţilor. Şi alta e când vezi însăşi energia lui Dumnezeu în creaţie, când te împărtăşeşti de însăşi energia luminătoare a lui Dumnezeu."

e) Consemnarea experienţei revelate

Îndumnezeiţii, toţi cei ce se împărtăşesc de energia luminătoare şi îndumnezeitoare a lui Dumnezeu, precum Patriarhii şi Prorocii Vechiului Testament de dinainte de Moise, Prorocul Moise şi văzătorii de Dumnezeu de după Moise, au dobândit experienţa comună a faptului că Dumnezeu comunică cu lumea prin energiile Sale necreate, iar lumea creată provine din nefiinţă, spre deosebire de Cuvântul necreat, Care s-a născut din Tatăl mai înainte de toţi vecii. Acest lucru ţine de experienţă, nu de o învăţătură speculativă sau imaginativă.

Aşa cum am subliniat într-un alt capitol, această experienţă revelată este formulată prin cuvinte şi înţelesuri create – adică Prorocii, Apostolii şi Părinţii de Dumnezeu văzători folosesc concepţiile oamenilor din epoca lor pentru a-şi pune în cuvinte experienţa. Învăţătura lor de bază este că Dumnezeu a creat lumea şi o conduce, însă formularea acestei experienţe se face pe baza cunoştinţelor acelei epoci. Predarea învăţăturii ţine de teologie, iar formularea ei ţine de comunicare.

Astfel, cosmologia Vechiului Testament, în ceea ce priveşte expresia şi formularea, este influenţată de cosmologia babiloniană a acelei vremi. Subliniem lucrul acesta pentru a nu se face nici o confuzie între teologia vederii dumnezeieşti a sfinţilor şi limbajul ştiinţific al fiecărei epoci în parte.

> „Există cosmologia Vechiului Testament. Când Vechiul Testament vorbeşte despre tărie, asta e cosmologie babiloniană. În vremea aceea, popoarele Orientului Mijlociu vedeau că săpau o fântână şi jos dădeau de apă, apoi vedeau că din cer cade ploaie şi adesea au loc revărsări de ape. Şi, dacă te uiţi cu atenţie la psalmi, o să vezi că există burdufuri în cer, cum ar fi nişte depozite de apă – deschizi uşa, ca la duş, şi cade apa.
>
> Vasăzică, aşa şi-au închipuit creaţia, că la început era Dumnezeu, Care a creat tăria, şi pământul era în mijlocul apelor, şi apoi a suspendat tăria, ca să ţină apele de sus, şi avem pământul care ţine apele de jos, iar noi suntem la mijloc şi trăim între ape. Asta-i cosmologia Vechiului Testament. Ce legătură are asta cu realitatea?"

Acelaşi lucru îl întâlnim şi în privinţa cronologiei existenţei lumii.

> „Cosmologia Genezei, comparată cu cosmologia babiloniană, prezintă asemănări uluitoare. Apoi, există şi o cronologie a creării lumii. Dacă luăm Vechiul Testament şi calculăm când a fost creată lumea, când a apărut omul pe pământ, nu ajungem mai departe de 6000-6500 de ani, aproximativ.
>
> Ştim acum că Universul e mult mai vechi de 6500 de ani, pentru că în urmă cu câteva luni s-a descoperit o nouă stea, care e la 15 miliarde de ani-lumină depărtare de Pământ. Soarele nostru e la circa 94 de milioane de mile

depărtare, şi durează cam șapte minute pentru un foton ca să ajungă de la Soare la Pământ. Un an-lumină e distanţa pe care o parcurge un foton într-un an. Dacă Soarele e la 94 de milioane de mile de Pământ, imaginaţi-vă care e distanţa pentru un an-lumină! Vasăzică, dacă am încerca să calculăm distanţa pentru 15 miliarde de ani-lumină, până şi computerele s-ar bloca la asemenea numere. Vasăzică, ştim că lumea are cel puţin 15 miliarde de ani-lumină.

Aceasta înseamnă că Sfânta Scriptură e complet depășită sub aspectul cronologiei Universului. Şi un alt lucru bizar – ca să nu mai spun că nu știm ce-o să apară mai încolo –, este că asta au descoperit ei acum, dar peste un an pot să descopere ceva care să fie la 20 de miliarde de ani-lumină ș.a.m.d. Acum, nu cunoaștem felul cum apar corpurile cereşti, nici dacă ele mai există încă la ora actuală, pentru că lumina care a ajuns acum la noi și-a început călătoria spre pământ cu 15 miliarde de ani-lumină înainte. Deci distanţele care există astăzi în astronomie sunt uluitoare.

Vasăzică, din punct de vedere ştiinţific, este evident că Sfânta Scriptură e depășită ca informație, şi nici nu aduce cine știe ce lămuriri despre cum s-a format Universul, ca întreg."

Conflictul dintre teologie şi ştiinţă, care a avut loc în Evul Mediu, a fost rezultatul ignorării faptului că Prorocii, Apostolii și Părinţii îndumnezeiți și văzători de Dumnezeu nu fac ştiinţă, ci doar îşi exprimă experienţa revelată prin cunoștințele ştiinţifice ale epocii lor.

„În Evul Mediu, europenii aveau o concepţie geocentrică despre Univers: Pământul era centrul Universului, şi toate se învârteau în jurul lui. Vin primii astronomi din epoca modernă, Galilei în special, şi demonstrează cu telescopul că nu Soarele se învârte în jurul Pământului,

ci Pământul se învârte în jurul Soarelui. A dovedit lucrul acesta prin observaţie [empirică], nu prin filosofie. Observaţiile au fost făcute cu primele telescoape, pe care însuşi Galilei le-a construit. Observaţia lui era extrem de simplă: vedea că, la fiecare şase luni, poziţiile petelor de pe soare se mută dintr-o extremitate în cealaltă a soarelui.

În tot cazul, Galilei şi-a avansat teoriile despre soare şi heliocentrism în opoziţie cu geocentrismul. N-au fost convinse atunci autorităţile, nici cei de la putere, cu toate că episcopii s-au uitat prin telescopul lui, şi Galilei le-a explicat cum să-i înţeleagă observaţiile. Era cât pe ce să-l ardă pe rug ca eretic, pentru că teoriile lui puneau problema ereziei, aşa că el însuşi le-a retractat, ca să-şi arate pocăinţa şi să scape de execuţie.

De-atunci a apărut o suspiciune că lucrurile cunoscute din lumea naturală n-ar fi întocmai aşa cum le descriau teologii, ci, printr-o observaţie mai atentă, cu ajutorul instrumentelor pe care omul e în stare să şi le facă, se putea dovedi că altfel este lumea şi altfel ar putea fi descrisă. Noi ştim că pământul e sferic, nu plat. Era o concepţie care existase şi în Alexandria, dar fusese uitată."

Extrapolând, lucrul acesta este valabil şi pentru ştiinţa contemporană.

„Mecanica cuantică, până la urmă, a distrus noţiunea de matematică pură, şi este clar că nu mai avem nici o dovadă că ar exista ceva imuabil în lume. Toate sunt într-o continuă mişcare, şi nimeni nu mai poate face previziuni exacte despre cum va funcţiona un electron într-un atom. Electronul nu mai este predeterminat prin teoria lui Max Planck. Acest lucru a fost dovedit prin experimente.

Aşadar, zice un episcop anglican: «Dacă reducem cunoaşterea omenească la nişte impulsuri electrice, atunci nu mai este cunoaştere». Nu mai spune, de ce să nu mai

fie cunoaştere? El spunea lucrul acesta pentru că voia să susțină o antropologie mai veche, a tradiției lui.

I-am răspuns: «Asta nu-i o problemă pentru noi, ortodocșii. Eu unul n-am nici o problemă cu faptul că în felul acesta este cunoaşterea, cu impulsuri electrice». Şi i-am spus și următorul lucru: «După felul cum gândiți dumneavoastră, dacă matematica ar fi dovada nemuririi şi a existenței veşnice a sufletului, atunci cu argumentul ăsta o să demonstrăm că până şi creierele electronice sunt nemuritoare, doar rezolvă cele mai grele probleme de matematică, şi încă mai repede ca mintea umană, nu? Din moment ce-am învățat maşinile să gândească, înseamnă că nu gnoseologia este cheia Universului»."

Din punctul de vedere al teologiei, nu putem vorbi despre credința în Dumnezeu din perspectiva armoniei Universului, ci numai din perspectiva cunoaşterii duhovniceşti personale.

„Îmi aduc aminte că eram odată la Geneva, şi era un grec de-ai noștri, specialist în mecanică cuantică. Ne întâlnim noi la biserică şi mă cheamă la el acasă, împreună cu un profesor de astronomie din Grecia.

Şi începe o discuție foarte stranie, pentru că astronomul, vezi bine, marcat de şcoala catehetică din copilărie, o dădea înainte cu armonia Universului. Iar eu zic: «Nu ştiu cât mai putem vorbi acum de armonia Universului; avem găurile negre, avem o mare dezordine în Univers și, cel mai probabil, armonia din Univers este doar aparentă; de fapt, omul îşi face o clasificare a cunoștințelor, și clasificarea aceasta este cea care dă impresia de armonie. Dar putem găsi în Univers şi multe elemente care dovedesc o anume dizarmonie. Armonie absolută nu există. Există ceva ce aduce a armonie, dar există și multe alte elemente care sunt semnele lipsei de armonie. Așa că, după cum, pe vremuri, adică până în secolul nostru, demonstrau existența

lui Dumnezeu cu argumente din vechea astronomie, tot aşa se poate dovedi acum că nu există Dumnezeu».

Pe urmă, am zis că inclusiv mecanica cuantică ne spune clar în ziua de azi că nu există nimic imuabil, pentru că s-a dovedit că matematica însăşi nu-i decât o estimare, aşa că vorbim în mod aproximativ despre ceva. Tot ce măsurăm e aproximativ. Şi, fie că măsurăm impulsul – aproximativ; fie poziţia – aproximativă. Şi cel mai frumos e că, în timp ce Einstein credea că electronii au o mişcare invariabilă în atom, s-a dovedit acum că «dovleceii» ăştia sar în toate părţile. Vasăzică, nu poate nimeni să calculeze matematic, precis, mersul lucrurilor, ci doar aproximativ. Şi sub semnul acestui «aproximativ» sunt făcute toate calculele fizicienilor de azi."

În orice caz, credinţa noastră nu este afectată de evoluţia ştiinţei, care cercetează Universul şi descoperă lucruri despre care nu se vorbeşte în Sfânta Scriptură.

„M-am dus la un botez într-o familie aristocrată din Anglia. Actualul Arhiepiscop de Canterbury ne-a luat cu el la un botez care urma să aibă loc într-un grup. S-a organizat o mare recepţie. Tatăl fetei trebuie să fi fost unul din marii astronomi ai Angliei.

Am stat de vorbă cu el în salon, şi bietul om suferea de o fobie despre ce va fi cu viitorul lumii. Şi stăm noi de vorbă. De ce-i era lui frică? Acum, că s-au descoperit găurile negre în galaxii, şi că pământul are fisuri, se deschide, iar luna, nu ştiu precis, face nu ştiu ce, în vreme ce noi mai înainte credeam în armonia Universului, şi armonia Universului ne era unul din marile argumente ale existenţei lui Dumnezeu, acum, dimpotrivă, avem argumente pentru inexistenţa lui Dumnezeu, din moment ce nu există armonie în Univers. Există o mare dizarmonie în Univers, şi totul se îndreaptă, precum se pare, înspre catastrofă."

Prorocii, Apostolii şi Părinţii de Dumnezeu văzători şi-au consemnat experienţa duhovnicească pentru a-şi călăuzi ucenicii la cunoaşterea personală a Creatorului lumii, iar nu pentru a le preda cunoştinţe ştiinţifice despre lume. Acesta este punctul esenţial al Sfintei Scripturi.

„Şi scopul înţelesurilor de Dumnezeu insuflate nu este să ne reveleze nouă ceva despre esenţa lucrurilor create, despre Univers. Vasăzică, toată problematica ştiinţelor pozitive, deşi este legată de teologie, totuşi teologia nu aduce lumină în privinţa celorlalte subiecte."

„Prin urmare, scopul înţelesurilor din Sfânta Scriptură este pur ascetic, iar nu ştiinţific; adică nu e să cercetăm noi, pe baza acestor înţelesuri, din ce este alcătuită materia şi corpurile cereşti, şi cum funcţionează structura Universului. Nu ăsta e scopul acestor înţelesuri.

Scopul înţelesurilor este însă că, afară de faptul că ne călăuzesc prin nevoinţă către Dumnezeu, adică ne călăuzesc prin curăţire şi luminare la îndumnezeire, în afară de scopul acesta, aceste înţelesuri au scopul să ne elucideze relaţia dintre creat şi necreat, astfel încât să cunoaştem că necreatul este fără de cauză, pentru că Tatăl este din nimic, Fiul este din Tatăl, Duhul Sfânt este din Tatăl, şi energiile sunt de la Tatăl, prin Fiul, întru Duhul Sfânt. Acestea sunt cele necreate. Şi apoi mai este şi relaţia creatului cu cele necreate. Cele create sunt din nimic.

Vasăzică, din experienţa îndumnezeirii, Părinţii cunosc relaţia dintre creat şi necreat; nu numai faptul că există creatul şi necreatul, ci şi relaţia dintre ele o cunosc. Dar asta nu înseamnă că ei cunosc sau pot afla ceva despre esenţa lui Dumnezeu; nici măcar despre esenţa lucrurilor create."

2. Crearea îngerilor

În cele de mai înainte am expus învățătura patristică despre diferența dintre timp, veac şi veşnicie. Și această învățătură este tot empirică, rod al vederii revelate pe care o au sfinții îndumnezeiți.

Văzătorii de Dumnezeu, împărtășindu-se de energia luminătoare şi îndumnezeitoare a lui Dumnezeu, îi văd în slava lui Dumnezeu pe îngeri şi pe sfinții adormiți întru Domnul, şi disting o altă dimensiune a timpului. Acest lucru, cel mai înalt nivel al timpului, l-au numit „veac" (αἰών), şi l-au deosebit atât de timpul sensibil al creației în care trăiau înainte de-a avea experiența vederii lui Dumnezeu, cât şi de Lumina cea neapropiată, în care sălăşluieşte Dumnezeu, și pe care au numit-o „veşnicie". Sfântul Grigorie Teologul spune că veacul este timpul care va înceta să mai curgă, iar timpul este veacul care se măsoară, în mişcare fiind. În orice caz, veacul este un alt nivel al timpului şi se deosebește de veşnicie, care Îi este atribuită lui Dumnezeu.

a) Îngerii cei luminoși

În veacuri trăiesc şi îngerii, duhurile noetice* care au fost create de Dumnezeu, de aceea îngerii se numesc şi ei „veacuri" (αἰῶνες). Este semnificativ în acest sens cuvântul Apostolului Pavel: *„În zilele acestea mai de pre urmă ne-a grăit nouă prin Fiul, pe Care L-a pus moştenitor tuturor, prin Carele şi veacurile a făcut"* (Evrei 1, 2).

---

* Vezi nota de la p. 22. (n. trad.)

„În veacuri este și timpul îngerilor, pentru că îngerul nu e limitat de materie. Așa că se mişcă în intervale de timp care nu seamănă cu ale noastre."

„Omul pricepe ceva, prea puțin, din timp. Din veac însă mai nimic; numai dacă ajunge la îndumnezeire şi are străvedere și vede el însuşi un înger, și are astfel experiența îngerului."

Având în vedere că îngerii sunt făpturi ale lui Dumnezeu şi au venit din neființă la ființă, înseamnă că sunt creați şi au un început. În Vechiul Testament se vorbeşte în paralel atât despre Îngerul necreat, Îngerul Marelui Sfat, Care este Cuvântul, cât şi despre îngerii creați, care sunt făpturi create ale lui Dumnezeu.

„Și există o cheie ermineutică, pe care Vasilie cel Mare o exprimă foarte clar: oriunde, în Vechiul Testament, Îngerul este numit «Dumnezeu» – pentru că există îngeri și îngeri, există şi îngeri creați –, oriunde Îngerul Care se arată Prorocilor este numit «Dumnezeu», El este Hristos."

Apostolul Pavel arată diferența dintre Cuvântul necreat şi îngerii creați:

„Căci căruia dintre îngeri a zis cândva: «Fiul Meu eşti Tu, Eu astăzi Te-am născut»; şi iarăşi: «Eu voi fi Lui Tată şi Acela va fi Mie Fiu»? Și iarăși, când duce pe Cel întâi născut în lume, zice: «Şi să se închine Lui toţi îngerii lui Dumnezeu». Şi de îngeri zice: «Cel ce face pe îngerii Săi duhuri şi pe slugile Sale pară de foc»; iar către Fiul: «Scaunul Tău, Dumnezeule, în veacul veacului; toiagul dreptăţii, toiagul Împărăţiei Tale. Iubit-ai dreptatea şi ai urât fărădelegea; pentru aceea Te-a uns pe Tine, Dumnezeule, Dumnezeul Tău, cu untdelemn al bucuriei, mai mult decât pe părtaşii Tăi»" (Evrei 1, 5-9).

Logosul-Cuvântul lui Dumnezeu stă de-a dreapta Tatălui, în timp ce îngerii sunt duhuri liturghisitoare și slujitoare: *„Şi căruia dintre îngeri a zis cândva: «Şezi de-a dreapta Mea până când voi pune pe vrăjmaşii Tăi aşternut picioarelor Tale»? Au nu toţi sunt duhuri slujitoare, care se trimit spre slujbă, pentru cei ce vor să moştenească mântuirea?"* (Evrei 1, 13-14).

Ca făpturi create ale lui Dumnezeu, îngerii sunt materiali, dar au o materie mai subtilă decât materia noastră. De aceea, ei nu sunt numiţi fiinţe nematerialnice, deoarece numai Dumnezeu este Duh nematerialnic, ci sunt caracterizaţi drept „fiinţe eterice".

„Părinţii Bisericii nu spun numai despre suflet că este trupesc, că este material, ci şi despre îngeri. Amintiţi-vă de pasajul acela celebru al Sfântului Ioan Damaschinul, unde spune că, în comparaţie cu cele văzute, îngerii sunt netrupeşti. De ce-i numim «netrupeşti» pe îngeri? Pentru că sunt nevăzuţi. Dar în comparaţie cu Dumnezeu, sunt materie densă.

Deci Părinţii nu acceptă existenţa lucrurilor nematerialnice. Singurul nematerialnic şi nemuritor după fire este Dumnezeu; nu sufletul, nici îngerii."

Calitatea de făptură creată este legată de materie şi de moarte. Singurul necreat, nematerialnic şi nemuritor după fire este Dumnezeu, în timp ce oamenii şi îngerii sunt după fire creaţi, materialnici şi muritori.

„Părinţii arată că numai Dumnezeu este nemuritor după fire, în vreme ce oamenii şi îngerii nu sunt nemuritori după fire.

Aşadar, întâlnim la Părinţii Bisericii învăţătura că îngerii sunt fiinţe materiale, cel puţin comparativ cu Dumnezeu. Nu sunt duhuri pur imateriale. Şi lucrul aceasta

> se întemeiază, desigur, pe distincţia patristică dintre creat şi necreat. Numai ceea ce este necreat e după fire nemuritor – Dumnezeu Însuşi, Care este necreat."

Astfel, îngerii şi sufletele oamenilor sunt „muritoare după fire", dar nemuritoare după har. Pentru că orice lucru care are un început are şi un sfârşit. Aceasta nu înseamnă că, la un moment dat, îngerii şi oamenii vor înceta să existe, căci Dumnezeu a vrut ca ei să rămână nemuritori. Mai mult, îngerii se numesc „minţi" [noetice]*, pentru că au energie noetică, nu însă și raţională. Omul are şi energie noetică şi raţională, în timp ce îngerii au numai energie noetică. Omul este rezumatul întregii creaţii şi cea mai desăvârşită făptură a lui Dumnezeu, de aceea Cuvântul lui Dumnezeu, pentru a-l mântui pe om și pentru a sfinți zidirea, a luat firea omenească, iar nu pe cea îngerească.

> „În afară de energia raţională, Părinţii vorbesc despre o energie noetică. Și au făcut o distincţie clară, şi au spus că îngerii sunt minţi [noetice], câtă vreme oamenii au raţiune. Omul are raţiune (*λόγος*) și îngerii au minte (*νοῦς*). Așa că una e energia noetică, şi alta e energia raţională. Părinţii Bisericii fac permanent distincţia aceasta.
>
> Dacă vreţi să vedeţi mai în detaliu, subiectul acesta, trebuie să-l citiţi pe Dionisie Areopagitul, care, atunci când vorbeşte despre oameni, ori de câte ori spune «raţiune», spune şi «minte», și ori de câte ori spune «minte», spune şi «raţiune». Se vede că mintea şi raţiunea merg mână în mână când vorbeşte despre om. Când vorbeşte despre îngeri, îi numeşte de obicei «minţi». Ei sunt minţile [noetice],

* Fiind făpturi create prin excelenţă noetice, îngerii sunt numiţi în literatura patristică și liturgică *minţi* (*νόες*), ca unii ce sunt în întregime *νοῦς*, fără elemente ale lumii sensibile. Vom folosi contextual formula pleonastică „minţi [noetice]", pentru a evidenţia antinomia *noetic* vs. *raţional*. (n. trad.)

puterile noetice. Noi suntem ființe raționale, dar suntem și ființe noetice, pentru că le avem pe amândouă, în timp ce îngerii sunt numai minți."

Apoi, un principiu de bază al învățăturii patristice este că nu există ființe imuabile, de aceea toate ființele se află în mișcare. Nici în viața de dincolo nu va exista o stare de nemișcare.

„Sfântul Dionisie crede în mișcarea veșnică, în faptul că desăvârșirea înseamnă mișcarea veșnică. Nu este de acord cu starea de nemișcare. Crede în desăvârșirea continuă, că până și Heruvimii, și Serafimii, și Stăpâniile și toți Îngerii, toate urcă din slavă în slavă, și se află într-un suiș neîncetat, chiar dacă sunt îndumnezeite și văd slava lui Dumnezeu, spre deosebire de tradiția platoniciană, în care desăvârșirea înseamnă nemișcarea și imuabilul.

Vasăzică, la filosofii antici greci avem imuabilul ca pe-o culme a desăvârșirii omenești. În timp ce, la acest Părinte al Bisericii – chipurile, prin excelență filosof elenizant –, avem mișcarea veșnică drept temelie a îndumnezeirii."

Nici măcar îngerii, în ciuda mișcării lor continue, nu pot ajunge vreodată la cunoașterea esenței lui Dumnezeu, nici nu pot deveni vreodată necreați. Esența lui Dumnezeu „nici măcar îngerii nu o cunosc".

b) Demonii cei întunecați

În afară de îngeri, există și demonii. Prorocii, Apostolii și Părinții au experiența acestui lucru și vorbesc despre prezența demonilor. În toată Sfânta Scriptură sunt descrise apariții ale demonilor, iar Ioan Evanghelistul chiar mărturisește că scopul Întrupării lui Hristos este *„ca să strice lucrurile diavolului"* (I Ioan 3, 8).

Demonii au fost la început îngeri, pentru că Dumnezeu nu a creat răul, dar prin mândria lor au căzut din slava lui Dumnezeu şi s-au făcut demoni. Hristos a spus: *„Văzut-am pe satana ca un fulger din cer căzând"* (Luca 10, 18).

Ne vom opri asupra câtorva puncte relevante pentru existenţa şi strategia de luptă a demonilor.

Demonii, ca făpturi create ale lui Dumnezeu şi duhuri, sunt „fiinţe eterice", dar din pricina căderii lor nu se împărtășesc de slava lui Dumnezeu ca Lumină, de aceea sunt fiinţe întunecate. Însă, dat fiind faptul că întreaga zidire se împărtășește de energia creatoare şi susţinătoare a lui Dumnezeu, acest lucru îi include şi pe demoni. „Chiar şi diavolul se împărtășește de energia necreată a lui Dumnezeu", adică de energia necreată creatoare şi susţinătoare, nu însă de cea îndumnezeitoare a lui Dumnezeu, ci de energia pedepsitoare.

Ca duh noetic, diavolul nu este limitat de timp şi spaţiu, fără a fi însă pretutindeni prezent, aşa cum este Dumnezeu. Se mișcă însă cu mare viteză.

> „Diavolul, de pildă, se mişcă atât de repede, încât poate să ispitească un milion de oameni, așa că va fi și-aici, și-acolo, și-n China, fără să fie însă pretutindeni prezent, doar că prin uriașa lui capacitate de mişcare poate să fie și-aici, și-acolo. Viteza lui de mişcare nu este limitată de materie. Vasăzică, nu e limitat nici de trupul nostru, nici de dimensiunile noastre."

Dumnezeu iubeşte întreaga făptură, dar nu toţi se împărtășesc la fel de dragostea aceasta. Ci este un fapt care depinde de terapia prin care trece fiecare, însă diavolul nu poate să fie tămăduit, pentru că el a născut răul.

> „Dumnezeu îl iubeşte şi pe diavol. Însă nu se pune problema mântuirii diavolului. Dumnezeu pe toţi îi iubește.

Problema nu e că mă mântuiesc eu dacă mă iubeşte Dumnezeu. Problema e dacă mă supun terapiei de care am nevoie ca să pot să ajung la starea luminării, astfel încât, atunci când voi ajunge la vederea slavei lui Dumnezeu, să văd slava lui Dumnezeu ca Lumină, iar nu ca foc veşnic şi întunericul cel mai dinafară."

În Apus se crede contrariul.

„Învăţătura că Hristos îl iubeşte şi pe diavol, Augustin nici în visele lui cele mai frumoase n-o poate accepta, atât e de străină de gândirea lui."

Desigur, această dragoste nu duce la mântuire, pentru că nu întâlneşte un răspuns pozitiv şi liber la ea. Părinţii cunosc din experienţă existenţa şi energia diavolilor, şi încă extrem de bine. Pentru că s-au eliberat de patimi şi au dobândit o subţirime sufletească, ei îi văd şi pe îngeri, şi pe demoni.

„Părinţii nu sunt gânditori speculativi. Când vorbesc despre vedere (*θεωρία*), vorbesc cu o foarte mare precizie, ştiu exact ce spun despre teologie, despre dogme şi despre uneltirile diavolului..."

Din experienţa lor, cei îndumnezeiţi cunosc şi uneltirile, şi energiile demonilor. Scrie Apostolul Pavel: *„Căci nu este să nu ştim amăgiturile lui"* (II Corinteni 2, 11).

„Dacă ajunge cineva expert în lupta cu diavolul, cunoaşte extrem de bine cum se mişcă diavolul sau demonii."

Diavolul L-a cunoscut pe Dumnezeu dinainte de cădere şi vede încă slava lui Dumnezeu, însă, fiind imposibil de tămăduit, firea lui este întunecată şi vede slava lui Dumnezeu ca foc, de aceea şi iconarii îl zugrăvesc negru, întunecat.

„Cel mai mare «teolog apofatic» e diavolul, pentru că vede slava lui Dumnezeu şi ca întuneric, şi ca foc."

Diavolul cunoaşte Sfânta Scriptură şi o tâlcuieşte din propria lui perspectivă, aşa cum reiese din ispitirile lui Hristos, când foloseşte pasaje scripturistice după propriile lui concepţii.

„Pentru Părinţi, «luminare» nu înseamnă că a studiat cineva şi a învăţat pe dinafară Vechiul şi Noul Testament. Şi diavolul ştie pe dinafară Vechiul şi Noul Testament, nu doar creştinii. Şi diavolul poate să facă tâlcuire a Sfintei Scripturi cât pofteşte."

Astfel, celor care îl primesc, diavolul li se face catehet.

„Cred că, probabil, cel mai bun catehet şi cel mai mare catehumen care exista pe atunci – când cateheza era doar intelectuală, iar nu curăţirea inimii – era diavolul însuşi."

Războiul diavolului împotriva oamenilor este de multe feluri.

„Când îi citim pe Părinţii Bisericii, aflăm acolo o strategie extrem de bine pusă la punct, în funcţie de diavol. Pentru că ce ştie diavolul de legile imuabile ca şi criterii de etică juridică şi adevăr? Diavolul nu ţine cont de nici o lege. Nu duce războiul după cum îl ducem noi astăzi. Ştiţi, Convenţia de la Geneva spune că, dacă cineva e luat prizonier, trebuie să i se acorde îngrijire medicală, trebuie să mănânce de trei ori pe zi, iar la fiecare două-trei zile să i se schimbe aşternuturile, să aibă faţă de pernă şi să nu doarmă cumva pe jos. Şi toate statele au acceptat reglementările acestea la nivel internaţional, iar acum războiul se duce pe baza unei legislaţii.

Ei bine, înainte de Convenția aceasta, când se duceau la război nu exista nici o lege. Fiecare îl lovea pe dușman după cum îi venea la îndemână. Nu exista nici o reglementare. Ceva de genul ăsta e şi războiul dintre oameni şi diavol. Diavolul nu recunoaşte nici o regulă de fair-play în lupta cu omul. De aceea și este atât de greu să ajungă cineva teolog ortodox. De ce?

Cel mai important îndrumător în problema aceasta este Sfântul Simeon Noul Teolog, care descrie în amănunt aceste lucruri. Şi spune, desigur, că prima grijă a diavolului e să nici nu auzim de numele lui Hristos; absolut nimic despre numele lui Hristos. Dacă, în ciuda speranței diavolului, auzim totuși de Hristos şi începe să ni se trezească interesul, ei bine, atunci și el își schimbă tactica. Pierde o bătălie, își ridică alte metereze. Duce alt tip de război, pentru că are apoi altă strategie pentru omul care a devenit catehumen. Îl învață: «Ei, lasă postul acum». Pe urmă îi zice: «Ți-a spus duhovnicul tâlcuirea asta la pasajul ăsta, dar mai există una, şi mai bună». Vasăzică, diavolul începe şi-l învață cum să tâlcuiască Sfânta Scriptură, cum să-i învețe pe alții despre Persoana lui Hristos, şi i se face diavolul învățător în creştinism.

Dacă omul ajunge de la curățire la luminare, atunci diavolul începe şi-și introduce propriul lui mod de luminare a omului. «Lasă acum, nu mintea e cea care trebuie să se lumineze, ci rațiunea să se lumineze. Las-o încolo de minte şi nu le mai tot da apă la moară ăstora care spun de curățire că ar înseamna curățirea minții (νοῦς). Curățirea înseamnă curățirea rațiunii (λογική). Vasăzică, trebuie să studiezi, să dai în brânci, să bagi la cap bine de tot, să înveți filosofie, una, alta».

Dacă ajunge cineva la luminare, diavolul are tehnica lui pe fiecare din aceste trepte. Chiar şi la îndumnezeire dacă ajunge monahul, şi acolo caută să-l doboare la pământ. Şi Părinții pomenesc multe pilde de îndumnezeiți care

au fost doborâți. De aceea, și icoana «Scării» Sfântului Ioan Sinaitul arată un monah care a ajuns sus de tot, cu un picior în Rai, iar diavolul îl trage de celălalt picior în jos.

Eu îi întreb acum pe studenții de la facultate: «Care dintre voi, când o să vă luați licența în Teologie, o să fiți astfel de teologi?». Pentru că teologia şi troparele Bisericii compară învăţarea teologiei cu strategia de luptă şi cu sportul.

Așa cum, în sport, mai ales în anii aceia, atunci când cineva intra în concurs nu existau regulile acestea de fair-play pe care le avem noi astăzi, unde îl avem pe arbitru, care fluieră și strigă: *fault*, *out* etc., în anii aceia, și sportul era ca războiul, fără reguli de fair-play, şi nu aveau nici arbitru. Nici diavolul nu are vreun arbitru, de aceea și creştinul trebuie să fie și sportiv, și ostaş.

De aceea, când cineva se duce să se facă teolog, trebuie să se ocupe mai degrabă de strategie şi de sport decât de filosofie. În general vorbind, mai multe o să învețe din felul cum duc război generalii decât de la filosofi. Deci, din toate acestea, este clar la Părinţi că între teolog şi Părinte duhovnicesc nu este nici o deosebire. Teologul este Părinte duhovnicesc, iar Părintele duhovnicesc este teolog."

Diavolul dă şi felurite insuflări, aduce gânduri (*λογισμοί*) şi chiar sentimente înălțătoare.

„Sunt unii oameni care au impresia că, dacă au sentimente nobile, de pildă când văd un sărac şi-i plâng de milă – acestea sunt sentimente omeneşti, care sunt firești –, își închipuie că, dacă omul are sentimente înălțătoare, trebuie să spunem că sunt neapărat insuflate de Dumnezeu. Da, dar sentimentele înălțătoare pot să fie la fel de bine insuflate şi de diavol.

Insuflările vin din multe părţi. Conform tradiției patristice, singurul sentiment neînşelat care poate exista în om

este atunci când Însuşi Duhul Sfânt se roagă înlăuntrul omului."

„Sentimentele înălţătoare pot foarte bine să vină şi de la diavol, nu doar de la Dumnezeu."

Putem să deosebim credinţa care este dar al Duhului Sfânt de credinţa ce provine de la diavol.

„Credinţa mântuieşte – da, bine, dar care credinţă? Credinţa pe care ne-o dă Duhul Sfânt. Nu credinţa pe care I-o oferim noi lui Dumnezeu. Pentru că noi îi oferim propria noastră credinţă, Îi dăm lui Dumnezeu faptele noastre, totul, apoi vine Dumnezeu şi ni le dă înapoi prin Duhul Sfânt, şi de-acum ele devin duhovniceşti, nu demonice. Pentru că o credinţă care nu este duhovnicească trebuie să devină duhovnicească.

Fapta care nu este faptă duhovnicească sfârşeşte ca faptă demonică. Pentru că fapta fariseului, ce era? Fariseul, dacă trăia în ziua de azi, ar fi fost cel mai bun creştin din parohiile noastre, în halul în care au ajuns acum."

Şi stările trăite în biserică pot fi demonice.

„Dacă muzica din biserică ne-ar trezi sentimente demonice, acea muzică ar fi demonică. Nu că dacă este erotic, dacă provoacă iubirea erotică ar fi demonic în sine, dar nu acesta-i scopul Bisericii. Nu putem avea relaţii erotice cu Sfinţii, cu Hristos şi cu Maica Domnului."

Stările extatice care se observă la neoplatonicieni sunt demonice.

„Pentru Părinţii Bisericii, extazul neoplatonician este o realitate, însă e un dar de la diavolul, nu de la Duhul Sfânt.

Iar Părinţii atrag atenţia asupra acestui lucru. De aceea găsim Părinţi care să-i condamne pe neoplatonicieni şi religiozitatea*, pentru că neoplatonicienii au fost făcuţi praf de energiile demonice, şi din motivul acesta au aceste experienţele ciudate. Astăzi, normal, oamenii serioşi nu se ocupă cu misticismul acesta al platonicienilor. Există însă mulţi oameni religioşi în Occident care se ocupă de spiritualitate în felul ăsta.

Aşa că succesul în platonism este un act demonic, cel puţin din punctul nostru de vedere, după criteriile noastre ortodoxe."

Şi unele acte ascetice pot fi demonice.

„Când Părinţii vorbesc despre asceză şi înfrânare, înfrânarea nu este doar pentru necăsătoriţi, ci şi pentru căsătoriţi. De aceea şi avem posturile, ca să ne înfrânăm în anumite perioade. Şi cei căsătoriţi se înfrânează, cel puţin de comun acord, după porunca Apostolului Pavel, pentru că, dacă înfrânarea asta se face cumva numai dintr-o parte, poate să fie periculoasă, după cum spune Apostolul Pavel. Pentru că diavolul are multe meşteşuguri, de aceea trebuie făcută de comun acord."

În plus, „asceza care nu cunoaşte înaintare, ci stă pe loc, ajunge demonică, pentru că o să sfârşească în mândrie".

Desigur, diavolul lucrează şi îl atacă pe om, dar nu poate să producă rezultate negative decât atunci când omul conlucrează şi răspunde uneltirilor lui. Omul devine victimă a diavolului când păstrează în el gânduri (*λογισμοί*) viclene.

* În viziunea Părintelui Ioannis Romanidis, religia și religiozitatea denotă forme bolnave de înțelegere și manifestare a relației cu divinul, pentru că nu se întemeiază pe întâlnirea reală cu Dumnezeu, nici pe îndumnezeirea omului, care este înviat prin lucrarea de nevoință și de păzire a poruncilor și se face părtaș vieții dumnezeiești, ci pe concepții și ritualuri de tip magic, care îl închid pe om în imanența morții. Vezi capitolul *Ateism, religie, Biserică*, pp. 508-515. (n. trad.)

În acest război al diavolului dus pe mai multe fronturi, omul trebuie să înveţe să deosebească gândurile simple de gândurile compuse, energia lui Dumnezeu de energiile demonice, arătarea Luminii lui Dumnezeu de lumina diavolului.

„Un lucru care poate să fie considerat demonic din punct de vedere ortodox, din alt punct de vedere poate să fie considerat cât se poate de corect. Ceea ce pentru teologia ortodoxă poate să fie considerat ca provenit de la diavol, pentru ziarele *Apogevmatiní* sau *Elefterotypía* poate fi considerat ca fiind spre binele omului.

Problema pentru ortodox este criteriul: care este criteriul?"

„Și, mai mult decât orice, trebuie să învățăm să distingem energiile diavolului, ca să putem să ne dăm seama care energie din cele care ne influențează este de la Dumnezeu și care energie este de la celelalte făpturi, în special de la diavolul.

Și capacitatea aceasta de-a deosebi energiile create de cele necreate este temelia harismei deosebirii duhurilor – deosebirea dintre energiile duhului viclean şi ale Duhului Sfânt."

Uneori, diavolul *„se preface în înger de lumină"* (II Corinteni 11, 14). Lumina demonică este diferită de Lumina lui Dumnezeu.

„Lumina necreată nu este niciodată din afară. Este totdeauna dinlăuntru. Cea demonică este din afară, lumina diavolului este din afară. Când diavolul îi revelează omului lumină, este din afară."

„Când i se arată omului, diavolul i se arată prin însoțire cu el, niciodată prin contopire. Nu poate exista contopire între lumina creată a diavolului și a omului.

De aceea și diavolul, când se arată, se arată întotdeauna cu formă şi culoare, şi întotdeauna este în afara omului. Este o lumină care, spun Părinţii, «stă alături». Lumina diavolului stă alături de om. În vreme ce, atunci când este Lumina necreată, este fără contur, fără formă, fără culoare, fără chip etc., şi este văzută prin contopire.

Așadar, îndumnezeitul se află în Lumină, şi tot ceea ce-l înconjoară este în Lumină. Iar Lumina străluceşte de peste tot, şi Lumina străbate tot. În timp ce lumina diavolului este limitată în spațiu, şi are și culoare."

Cine are darul deosebirii duhurilor poate imediat să sesizeze înşelarea şi să nu cadă în înșelare. De aceea, în limbajul patristic, cei îndumnezeiți sunt caracterizați ca fiind neînşelaţi, ceea ce înseamnă că nu rătăcesc.

În acest parcurs duhovnicesc, un rol important îl joacă Părintele duhovnicesc* cu discernământ. De altfel, Părintele duhovnicesc trebuie să fie teolog, în sensul harismatic al cuvântului, de vreme ce teologia înseamnă cunoaşterea lui Dumnezeu, iar cine dobândeşte această cunoaştere poate să deosebească *„duhurile, dacă sunt de la Dumnezeu"* (I Ioan 4, 1).

„Părintele duhovnicesc, având Rugăciunea minții, înseamnă că are și harisma deosebirii duhurilor, şi știe precis, fără ezitare, uneltirile diavolului, energiile diavolului, cu o precizie extraordinară. Acesta este Părintele duhovnicesc. Aceasta este însă teologia ortodoxă. Prin urmare, aceasta înseamnă că Părintele duhovnicesc inevitabil este ortodox, nu poate să fie decât ortodox.

* În tradiția ortodoxă se face o delimitare între *Părinte duhovnicesc* și *duhovnic*. Astfel, a fi Părinte duhovnicesc nu implică neapărat și hirotonirea, ci Părintele duhovnicesc este „cel ce cunoaşte şi tămăduieşte", deoarece „terapia aceasta nu e monopolul clericilor. Terapia poate fi făcută de oricine are Rugăciunea minții, în timp ce clericul este slujitor al Tainelor. Sunt două lucruri diferite. De aceea au fost întotdeauna separate în Ortodoxie. Slujitorul se ocupă cu slujbele. Dar Părinte duhovnicesc este cel ce a ajuns la luminare" (vezi capitolul *Definiția luminării minții*, pp. 358-383). (n. trad.)

Desigur, el trebuie să fie călăuzitorul duhovnicesc, nu unul care să speculeze asupra acestor chestiuni, ci să le știe precis, și tot precis să-și călăuzească fiii duhovnicești. Dacă speculează, atunci și el este pierdut, și cei care-i urmează se vor pierde. Lucrul acesta este inevitabil. Din punct de vedere patristic, aceasta este virtutea; de aceea și erezia îl duce pe om în Iad."

Diavolul i-a ispitit pe Adam şi Eva să păcătuiască, să nu asculte de voia lui Dumnezeu, iar rezultatul a fost apariția morții. Aceasta înseamnă că nu Dumnezeu este creatorul morții, ci diavolul. De atunci, diavolul l-a stăpânit pe om prin moarte. Apostolul Pavel, referindu-se la scopul Întrupării lui Hristos prin asumarea unui trup muritor și pătimitor, dar fără de păcat, scrie: *„Și El s-a împărtăşit de acestea, ca să surpe prin moartea Sa pe cel ce are stăpânirea morții, adică pe diavolul, şi să izbăvească pe acei pe care frica morții îi ținea în robie toată viața"* (Evrei 2, 14-15).

E limpede că diavolul este în strânsă legătură cu moartea şi îl stăpânește pe om, având în vedere că omul, din pricina fricii de moarte, trăiește trupeşte, dominat de dragostea egoistă și agonisindu-și patimile iubirii de slavă, iubirii de plăcere şi iubirii de arginți.

„Satana, fiind el însuşi obârșia păcatului, atrage, prin moarte şi stricăciune, întreaga omenire şi creaţie în păcat şi în moarte. Astfel, a fi sub puterea morţii, după Apostolul Pavel, înseamnă a fi rob diavolului şi păcătos, din pricina neputinței trupului de-a viețui după legea lui Dumnezeu, care este dragostea jertfelnică."

Hristos l-a biruit pe diavolul, moartea şi păcatul, prin Crucea şi Învierea Sa. De vreme ce moartea a intrat în trupul omului prin ispitirea diavolului, biruința asupra diavolului şi a

morţii nu poate veni prin speculaţii şi gândire raţională, ci doar prin Crucea, Mormântul şi Învierea lui Hristos.

> „Pentru Apostolul Pavel, e clar că Învierea cu trupul a lui Hristos este nimicirea diavolului, a morţii şi a stricăciunii. Hristos este Cel dintâi Care a înviat din morţi. Dacă nu este Înviere, nu poate să fie mântuire. De vreme ce moartea este urmarea ruperii comuniunii cu viaţa şi cu dragostea lui Dumnezeu – şi, de aceea, o înrobire a omului şi a creaţiei de către diavolul –, numai o Înviere reală poate să nimicească puterea diavolului. În centrul gândirii biblice şi patristice se află o hristologie a unirii efective, care e strâns legată de învăţătura biblică despre satana, moarte, stricăciune şi menirea omului. Satana stăpâneşte prin moarte, total şi fizic. Înfrângerea lui trebuie să fie totală şi fizică. Restaurarea comuniunii nu trebuie să aibă loc doar în planul dimensiunii noetice, ci, și mai important, în planul creației din care omul face parte integrantă."

În consecință, creştinii îl biruiesc pe diavolul, moartea şi păcatul, atunci când se fac părtași biruinței lui Hristos, altfel spus, atunci când sunt mădulare ale Bisericii, mădulare ale Trupului celui înviat al lui Hristos.

> „Cea mai mare putere a diavolului este moartea, care e nimicită înlăuntrul Trupului lui Hristos, unde credincioșii se luptă permanent împotriva satanei, silindu-se să dobândească dragostea jertfelnică. Lupta aceasta împotriva diavolului și silirea pentru dragostea jertfelnică își au drept centru viața euharistică de obște a parohiei locale."

Lupta creştinului se dă, în esenţă, împotriva diavolului: atât lăuntric, împotriva gândurilor (*λογισμοί*) şi a patimilor, cât şi în afară. Aceasta este şi lupta Bisericii.

„Lupta Bisericii nu este doar interioară, adică doar împotriva diavolului şi împotriva ispitelor, ca să poată ajunge fiecare la luminare, ci Tradiţia aceasta în sine intră permanent în conflict şi cu cele din afara Bisericii.

Dar, de multe ori, cele din afara Bisericii sunt greu de definit. Pentru că un ofiţer din armata Împăratului poate să nu fie botezat, şi să aibă un picior în Biserică şi altul în afara Bisericii.

Pentru noi, ortodocşii, hotarele dintre Biserică şi lume nu sunt clare. Nu putem să acceptăm ca ortodoxă poziţia lui Augustin din *De Civitate Dei*, cum că «acolo» [în lume] e rolul diavolului, iar «aici» [în Biserică] e rolul harului. Până când ne vom duce la Domnul, diavolul este cu noi, permanent, şi caută să ne înghită."

Creştinul trebuie să se elibereze de energiile demonilor. În primele veacuri, acest lucru avea loc în timpul catehezei, de aceea catehumenul învăţa arta aceasta a războiului împotriva diavolului. Părinţii au stabilit citirile evanghelice din această perspectivă. Astfel, în perioada curăţirii, se citeau Evangheliile după Matei, Marcu şi Luca, iar Evanghelia după Marcu chiar vorbeşte despre lupta împotriva energiilor demonice, tema ei predominantă fiind curăţirea. Curăţirea aceasta avea loc în vremea Postului Mare, prin exorcisme, pentru candidaţii la Botez, catehumenii. După Botez, care avea loc în Sâmbăta Mare, se citea Evanghelia după Ioan, care nu se ocupă aproape deloc cu diavolul.

„Mântuirea pentru om şi pentru creaţie nu poate veni printr-un simplu act de absolvire de tot păcatul consemnat în mod legalist, nici nu poate veni dându-i satisfacţie diavolului, ori lui Dumnezeu. Mântuirea vine prin nimicirea diavolului şi a puterii lui."

Cel ce, prin puterea lui Hristos, se luptă cu diavolul şi-l biruieşte, acela îi înţelege uneltirile şi devine teolog adevărat. Teologia ortodoxă este „polemică" şi poate fi tâlcuită prin „arta războiului".

> „A fi teolog înseamnă, în primul și-n primul rând, a fi expert în uneltirile diavolului. Luminarea, şi mai ales îndumnezeirea transmit harisma deosebirii duhurilor, pentru a-l birui pe diavolul, în special când acesta recurge la predarea teologiei şi-a duhovniciei celor ce încep să-i scape din gheare."

O teologie care nu cunoaşte uneltirile diavolului este eretică şi se află sub influența diavolului.

> „Vrăjmaşul vieţii şi-al morţii (diavolul) poate să fie nimicit numai atunci când creştinii pot spune cu certitudine: *«Căci nu este să nu știm amăgiturile lui»* (II Corinteni 2, 11). Orice teologie care nu poate defini precis metodele şi înşelăciunile diavolului este pur eretică, pentru că o astfel de teologie a fost deja înşelată de diavol. Tocmai de aceea Părinții puteau să confirme că erezia este lucrarea diavolului."

În orice caz, împărtășirea de Împărăția lui Dumnezeu se face după măsura războiului împotriva demonilor. Altfel omul nu poate să trăiască Împărăţia lui Dumnezeu.

> „Împărăţia lui Dumnezeu ajunge la om prin alungarea demonilor. Avem curăţirea, care, în esenţă, este alungarea demonilor. Iar după ce sunt alungaţi demonii, atunci vine Împărăţia lui Dumnezeu."

Prin urmare, „fiecare din Sfinții Bisericii reprezintă triumful credinţei asupra puterilor diavolului".

3. Crearea omului

Omul, cea mai desăvârşită creație a lui Dumnezeu, a venit la existență în ziua a şasea a Creației, conform relatării lui Moise, văzătorul de Dumnezeu. Este rezumatul întregii creații, fiind alcătuit din suflet şi trup, și având dimensiunea noetică, prin care se înrudește cu îngerii, şi dimensiunea sensibilă, prin care este legat de lume. În același timp, primul om avea, în amândouă aceste elemente, harul şi energia lui Dumnezeu, adică duhul. Această existență dihotomică a omului, dincolo de faptul că este un adevăr revelat, dăruit de Dumnezeu prin Moise şi prin Hristos, este totodată și o experiență personală a omului îndumnezeit.

Relatarea cărții Facerii ne prezintă felul cum a fost creat omul, dar şi înainte ca văzătorul de Dumnezeu, Moise, să fi scris cartea, văzătorii de Dumnezeu știau că omul este alcătuit din suflet şi din trup. În ceea ce priveşte trupul, au avut, și au, adeverirea simţurilor pentru existența lui într-un anume timp şi spaţiu, dar în ceea ce privește existența sufletului au dobândit certitudinea prin cunoaşterea de sine întru har. Simţeau mişcarea sufletului, care le punea în lucrare puterile trupului, aveau experiența energiei-lucrării minții (*νοῦς*) în inimă, cunoşteau din experienţă venirea Duhului Sfânt în suflet, precum şi retragerea energiei-lucrării lui Dumnezeu din suflet, așadar sufletul însuși avea experiența morții duhovnicești.

Vom vedea, în cele ce urmează, cum a fost creat omul şi cum funcționează existenţa lui psihosomatică, din perspectiva învăţăturii empirice a Părinţilor Bisericii.

a) Crearea omului după chipul şi după asemănarea lui Dumnezeu

Omul este cea mai desăvârşită făptură a lui Dumnezeu, fiind creat în cea de-a şasea zi a Creaţiei, după îngeri şi lume. *„Şi au zis Dumnezeu: Să facem om după chipul Nostru şi după asemănare, și să stăpânească peştii mării și păsările cerului și dobitoacele şi tot pământul și toate vietăţile cele ce se târăsc pe pământ! Şi au făcut Dumnezeu pe om, după chipul lui Dumnezeu l-au făcut pe dânsul; bărbat şi femeie i-au făcut pe ei. Şi i-a binecuvântat pe ei Dumnezeu"* (Facerea 1, 26-28).

Faptul că omul este creat *după chipul* şi *după asemănarea* lui Dumnezeu este o învăţătură fundamentală în toată tradiţia biblică şi patristică, adică în învăţătura celor îndumnezeiţi. Acest adevăr îl văd cei îndumnezeiți prin experiența lor în Duhul Sfânt.

Este o diferenţă între expresiile *„chipul lui Dumnezeu"* (*εἰκών Θεοῦ*) şi *„după chipul lui Dumnezeu"* (*κατ' εἰκώνα τοῦ Θεοῦ*). Adevăratul chip al lui Dumnezeu Tatăl este Cuvântul, cea de-a Doua Persoană a Sfintei Treimi, după cum spune Apostolul Pavel: *„Hristos, Care este chipul lui Dumnezeu"* (II Corinteni 4, 4), *„Carele este chipul lui Dumnezeu celui nevăzut, întâi născut decât toată zidirea"* (Coloseni 1, 15). Omul, care a fost creat de Tatăl, prin Fiul, întru Sfântul Duh, este după chipul Cuvântului şi trebuie să ajungă după asemănarea Sa.

> „Părinţii subliniază că omul nu este chipul lui Dumnezeu. Chip al lui Dumnezeu, întru totul identic, este numai Cuvântul, Fiul. Cuvântul este chipul Tatălui. De aceea, din moment ce Cuvântul este chipul Tatălui, Hristos (Cel ce s-a întrupat) este chipul Tatălui ca Logosul-Cuvântul. Însă, prin comunicarea însuşirilor, şi Cuvântul întrupat, adică firea omenească a lui Hristos, este de asemenea chipul Tatălui. Adică şi firea omenească a lui Hristos este chipul Tatălui, datorită Întrupării.

Omul nu este chipul lui Dumnezeu. Se spune, desigur, că omul e chipul lui Dumnezeu, dar este o folosire greșită a termenului. În înțelesul propriu, omul este «după chipul lui Dumnezeu», nu «chipul lui Dumnezeu»."

De la *după chip*, omul trebuia să ajungă la *după asemănare*, adică la îndumnezeire, prin lucrarea lui Dumnezeu şi propria sa împreună-lucrare. Sfântul Irineu, Episcopul Lugdumului, scrie: „Prin această orânduire şi armonie a tuturor lucrurilor, și prin această creștere este făcut omul, fiind creat și plăsmuit după chipul și după asemănarea Dumnezeului celui nenăscut: Tatăl plănuind tot binele și dând porunci, Fiul purtând de grijă și creând, iar Duhul hrănind și făcând să crească, așa încât omul sporește în pace și înaintează către ceea ce este desăvârșit, adică apropiindu-se de Cel singur necreat. Pentru că Cel nenăscut este desăvârșit, Cela ce este Dumnezeu".

Înlăuntrul omului exista „avântul" de-a fi călăuzit de la *după chip* la *după asemănare*, precum tot Sfântul Irineu spune: „Trebuia ca omul mai întâi să se nască, născându-se să crească, crescând, să se maturizeze, maturizându-se, să se înmulțească, înmulțindu-se, să se întărească, întărindu-se, să se proslăvească, iar proslăvindu-se, să-L vadă pe Stăpânul său. Pentru că Dumnezeu este Singurul vrednic de a fi văzut, iar vederea lui Dumnezeu este pricinuitoare a nestricăciunii".

Omul, creat după chipul şi după asemănarea lui Dumnezeu, are suflare de viață, care l-a făcut pe om sufletesc*, dar are

* Cuvântul *suflet* face parte din familia lexicală a lui *a sufla, suflare,* ca și în limba greacă, unde cuvântul *ψυχή* („suflet") derivă din verbul *ψύχω* („a sufla"), acest sens fiind strâns legat de actul biblic al *însuflețirii* omului prin *suflarea de viață* a lui Dumnezeu (Facerea 2, 7), când omul a fost făcut „ființă vie" sau, pentru mai multă acrivie, „suflet viu" (*ψυχὴν ζῶσαν*). În Epistolele Apostolului Pavel, acest *ψυχικός ἄνθρωπος* (I Corinteni 2, 14), redat în română fie ca „om sufletesc" (Biblia de la 1914), fie ca „om firesc" (ediția sinodală), îl denumește pe omul rămas la stadiul de simplă ființă însuflețită, care nu a primit Duhul Sfânt, de aceea nu este încă „om duhovnicesc" (I Corinteni 2, 15). (n. trad.)

şi duh făcător de viaţă, care l-a făcut duhovnicesc. Sfântul Irineu scrie: „Una e suflarea de viaţă, care l-a făcut pe om sufletesc, şi alta e Duhul de-viaţă-făcător, care l-a făcut duhovnicesc. (...) Fiindcă suflarea este trecătoare, câtă vreme duhul este veşnic".

Astfel, omul duhovnicesc este acela înlăuntrul căruia lucrează energia Duhului Sfânt.

> „Omul duhovnicesc, după chipul şi după asemănarea lui Dumnezeu, nu este unul care să trăiască prin elementul nematerialnic firesc al firii lui, adică prin suflet, ci unul care trăieşte după Duhul Sfânt, Care-i dă viaţă şi-l face nestricăcios, astfel împărtășindu-se de nemurirea dumnezeiască."

Omul, după crearea lui, avea suflet şi trup, dar se împărtăşea şi de Duhul Sfânt.

> „Doar omul care este templu al Duhului Sfânt este chip şi asemănare a lui Dumnezeu."

> Desigur, „cei întâi-zidiţi au fost creaţi ca niște prunci, pentru a crește, a se maturiza şi a ajunge desăvârşiţi sufleteşte şi trupeşte".

> „Energia de-viaţă-făcătoare a Duhului nu i se dă omului în mod automat și magic. Este nevoie de împreună-lucrarea lui de-a se sili să trăiască prin credinţă şi dragoste, după chemarea sa de început și de sfârșit. Când însă omul nu-I urmează Duhului, atunci este lipsit de energia de-viaţă-făcătoare şi devine sufletesc."

Adevăratul înţeles al cuvintelor *după chip* şi *după asemănare* s-a revelat deplin prin Întruparea lui Hristos, şi este trăit de cei îndumnezeiţi. Prin urmare, nu este vorba despre o învăţătură filosofică şi intelectuală.

> „Acest *după chipul lui Dumnezeu*, la care trimite Sfânta Scriptură când spune că omul a fost plăsmuit după chipul lui Dumnezeu – ce anume este acest *după chip* s-a revelat deplin abia la Întruparea lui Hristos. Pentru că menirea omului a fost încă de la început să devină ca Hristos, adică trebuia să devină «Dumnezeu după har». Să ajungă la *după asemănare*. A fi, concret, *după chipul lui Dumnezeu*, înseamnă a fi asemenea lui Hristos în milostivire. Așadar, omul, imitându-L de-acum pe Hristos, devine și el chip al Tatălui după har, împărtășindu-se de slava lui Hristos. Astfel, când cineva ajunge la îndumnezeire (adică la *după asemănare*), atunci devine «Hristos după har», adică «Dumnezeu după har»."

Antropologia Sfinţilor Părinţi se întemeiază pe învăţătura biblică despre crearea omului după chipul şi după asemănarea lui Dumnezeu, iar nu pe vreo învăţătură filosofică despre persoană. Iar dacă vreodată Părinţii fac referire la om ca „persoană", înţeleg omul după chipul şi, mai ales, după asemănarea lui Dumnezeu.

Este definitoriu cuvântul Sfântului Maxim Mărturisitorul: „Persoană, adică ipostas; fire, adică esenţă. Căci raţiunea *(λόγος)* este esenţa *după chipului*, în timp ce ipostasul este vieţuirea *după asemănare*. Virtutea e din amândouă alcătuită". Astfel, *după chipul* lui Dumnezeu este esența (*οὐσία*), adică rațiunea (*λόγος*), în vreme ce *după asemănarea* este ipostasul, adică viețuirea, îndumnezeirea. În această perspectivă trebuie tâlcuit cuvântul Apostolului Pavel: *„Căci părtaşi ne-am făcut lui Hristos, numai dacă vom păstra temeinic, până la urmă, începutul ipostasului* nostru întru El"* (Evrei 3, 14).

---

* Cuvântul gr. *ὑπόστασις*, care apare la Evrei 3, 14 (*μέτοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ Χριστοῦ, ἐάνπερ τὴν ἀρχὴν τῆς* ***ὑποστάσεως*** *μέχρι τέλους βεβαίαν κατάσχωμεν*), a fost redat în română prin „încheietură" (Biblia de la 1914) și prin „stare" (ediția sinodală). Preferăm să folosim termenul *ipostas*, pentru coeziunea semantică a textului. (n. trad.)

Cei întâi-zidiţi, Adam şi Eva, aveau suflet şi trup, dar şi harul Duhului Sfânt, care umplea întregul om de har. Prin aceasta nu se înţelege o alcătuire trihotomică, având în vedere că Duhul Sfânt era Cel ce lumina sufletul şi trupul, şi astfel omul se făcea duhovnicesc. Acest lucru îl cunosc foarte bine cei îndumnezeiţi, care văd din experienţă diferenţa dintre omul sufletesc şi omul duhovnicesc.

b) Crearea simultană a trupului şi a sufletului

O învăţătura fundamentală a Bisericii este că trupul nu a existat înaintea sufletului, nici sufletul înaintea trupului, ci sufletul şi trupul au fost create în acelaşi timp. În cartea Facerii este scris: *„Şi au plăsmuit Dumnezeu pe om, ţărână luând din pământ, şi au suflat în faţa lui suflare de viaţă, şi s-a făcut omul cu suflet viu"* (Facerea 2, 7). Plăsmuirea ţine de trup, iar suflarea – *„suflarea de viaţă"* – ţine de suflet. Crearea trupului s-a făcut prin energia de-esenţă-făcătoare a lui Dumnezeu, iar crearea sufletului, prin energia de-viaţă-făcătoare. În realitate, energia dumnezeiască este una, dar primeşte diverse denumiri în funcţie de rezultatele pe care le produce.

Astfel, după învăţătura Prorocilor, Apostolilor şi Părinţilor, care este învăţătura Bisericii, sufletul a fost creat de Dumnezeu simultan cu trupul şi coexistă cu trupul până la moarte. Atunci, cele două elemente se despart, temporar, până la învierea cea de obşte, când iarăşi sufletul se va uni cu trupul, atât în cazul drepţilor, cât şi al păcătoşilor.

În privinţa acestui subiect, altceva susţineau maniheiştii şi Platon, care l-au influenţat pe Augustin. Maniheiştii au introdus conflictul dintre lumină şi întuneric, care reprezintă doctrina lor de bază asupra relaţiei dintre suflet şi trup.

> „Maniheiştii susţineau că omul, aşa cum este el acum, a fost alcătuit din confruntarea celor două elemente. De

aceea este alcătuit din trup şi suflet. Sufletul e parte a lumii luminoase, iar trupul, parte a lumii întunecoase.

Din punct de vedere gnoseologic, lucrul acesta este important, pentru că omul, aşa cum este, aparţine, în concepţia lor, fie părţii luminoase, fie părţii întunecoase a Universului. Şi, desigur, exista în Antichitate principiul că «asemănătorul cunoaşte pe asemănător». Atunci când există asemănare, cele asemănătoare se cunosc. Altfel spus, omul, fiind alcătuit din elementul luminos şi elementul întunecos, le cunoaşte pe amândouă, şi pe cel luminos, şi pe cel întunecos. Prin urmare, atunci când este iniţiat în maniheism, omul cunoaşte adevărul. Acesta este adevărul, după maniheişti, şi este extrem de simplu."

Platon susţinea că sufletul aparţinuse mai înainte lumii nenăscute a Ideilor, fiind ulterior întemniţat în trup, drept pedeapsă.

„Filosofia platoniciană se bazează pe ideea că omul este alcătuit din trup şi suflet, dar sufletul provine din lumea inteligibilă, nefiind material. E spirit pur, aflat în afara materiei şi-a timpului, în afara dimensiunilor etc., fiind într-o stare de contact direct cu arhetipurile. Iar cele din lume sunt doar imagini ale acestor arhetipuri.

Vasăzică, obiectul cunoaşterii sufletului sunt aceste arhetipuri, care reprezintă adevărul. Pentru că, după Platon şi Aristotel, adevărul este imuabilul. Adevărul nu poate fi supus schimbării. Ceea ce se schimbă înseamnă că nu este adevărul. Ceea ce nu se schimbă este adevărul, în aceste sisteme filosofice."

Părinţii îndumnezeiţi nu au acceptat teoria aceasta, pentru că ştiau, în Duhul Sfânt, că sufletul şi trupul sunt creaţii ale lui Dumnezeu şi, mai mult, creaţii „bune" încă de la început, de

vreme ce Dumnezeu nu este cauza răului. Părinţii au cunoscut şi cunosc faptul că omul este conștient de sine însuși, dar este conștient și de mediul înconjurător, altfel spus „omul ştie că este în trup şi are conştiinţa celor ce-l înconjoară".

De asemenea, Părinţii văzători de Dumnezeu cunosc din experiență că omul are două sisteme de „memorie". Una este „memoria" localizată în celule, fiind legată de sistemul neurologic al organismului uman, iar cealaltă este „memoria duhovnicească", fiind legată de pomenirea* lui Dumnezeu şi lucrând în suflet-inimă.

> „Acum au găsit ADN-ul în inima celulei, și acesta e sistemul de memorie al fiecărei celule. Fiecare celulă are şi un sistem de memorie. Vasăzică, ştim că există memorie în celulă. De aceea și celula ştie deja ce are de făcut, ce gene să aprindă, pe care să le stingă ca să devină una nas, alta ochi ş.a.m.d.
>
> Apoi, avem memoria aflată în sistemul neurologic. Şi acesta este un sistem de memorie complet. Întregul sistem neurologic este un sistem de memorie, un sistem de comunicare între diferitele părți ale corpului şi creier. Şi creierul ăsta, s-a dovedit acum, face şi matematică, şi toate se întâmplă aici. Deci sistemul acesta neurologic, cu materia cenuşie, se află aici, sus, şi este tot un sistem de memorie.
>
> Spuneam aceste lucruri unui aghiorit, şi-mi zice: «Ehei, frumos!». Şi până să mai apuc eu să zic ceva, îmi spune: «Dar ştiu ei oare că și în inimă există o memorie, care e pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu? Și acolo este o memorie, amintirea lui Dumnezeu, dar care nu funcționează».
>
> Vasăzică, avem celulele, care funcționează normal; materia cenuşie, raţiunea, care funcționează normal; adaptarea

* În limba greacă, *μνήμη* este un cuvânt polisemantic, având atât sensul de „memorie", cât și de „pomenire", în contexte precum „pomenirea lui Dumnezeu" (*μνήμη τοῦ Θεοῦ*) sau „pomenirea morții" (*μνήμη τοῦ θανάτου*). (n. trad.)

omului la mediu, care funcționează bine; nutriția omului, care funcționează mai mult sau mai puțin bine, în funcție de ce mănâncă omul, dacă mănâncă prostii sau mâncare sănătoasă; și totuși, există încă ceva, care nu funcționează, dar există. Nu funcționează. Deci lucrul acesta care există și nu funcționează e nu doar o chestiune teologică, ci și biologică, chimică, psihologică, psihiatrică. Din motivul acesta cred, de aceea sunt şi ortodox."

Acest sistem duhovnicesc de memorie este cunoscut din experienţă, prin Rugăciunea minţii (*noetică*) şi rezultatele ei. „Cine suferă de depresie se vindecă prin refacerea legăturii chimice în sinapsele din creier". Dar, în paralel, prin lucrarea Duhului Sfânt se săvârșește și tămăduirea sufletului, care se extinde şi asupra trupului. Astfel, prin Rugăciunea minţii în inimă „se întâmplă anumite fenomene, în afară de dragoste, anume că la omul acesta nu mai există frică. Rămâne netulburat într-o asemenea măsură, încât poate să treacă şi prin cele mai cumplite chinuri şi să nu se lepede de Hristos".

Acest lucru se vede şi în bolile trupeşti şi sufleteşti.

„Afecțiunile omului cele mai grave nu sunt cele trupeşti, pe care le vindecăm când ne ducem la doctor şi luăm hapuri, aspirină etc. Nu acestea sunt afecțiunile grave ale omului. Cele mai grave afecțiuni ale omului sunt cele ce țin de personalitatea omului, care, la urma urmei, îl fac pe om să intre și în războaie, să ucidă și oameni, și să fure, și să mintă."

Sufletul lucrează împreună cu trupul, însă e diferit de acesta.

„De s-ar găsi o cale să schimbăm creierul omului şi el să rămână acelaşi om, atunci am avea dovada existenţei

sufletului, care nu se identifică cu trupul. Dar aşteptăm acum, și vom vedea ce-o să mai fie."

c) Sufletul omului

„Suflarea de viaţă", care dă viață încă de la început trupului omului, este strâns legată de trup, îl însufleţeşte şi-i dă viaţă, îl organizează şi-l unifică. Sfinţii dobândesc experienţa însuflării de viață a lui Dumnezeu prin rugăciune, şi mai ales prin Rugăciunea minţii, ce încălzeşte şi pune în mișcare întreaga lume lăuntrică a omului.

Şi filosofii antici au vorbit despre sufletul omului, despre existenţa lui, despre modul în care este unit cu trupul și despre viaţa lui de după moarte. Şi ei aveau cunoaşterea faptului că sufletul se deosebește de trup, dar, desigur, concepţiile lor erau cu totul diferite de experienţa sfinţilor văzători de Dumnezeu ai Bisericii. Filosofii vorbeau despre sufletul nemuritor prin fire şi trupul muritor prin fire. Însă Sfinţii Părinţi nu au acceptat distincția aceasta, ci, precum am văzut, învaţau că atât sufletul, cât şi trupul sunt creații ale lui Dumnezeu.

> „Ceea ce nu se schimbă, după Platon, sunt arhetipurile. Și sufletul, din moment ce seamănă cu arhetipurile, este spiritual, pentru că arhetipurile sunt spirituale; este imaterial, pentru că arhetipurile sunt imateriale. Vasăzică, asemănătorul cunoaște pe asemănător. Prin urmare, e firesc, e o putere firească a sufletului să cunoască aceste arhetipuri. Însă, din cauză că e întemnițat în trup, sufletul are în trup un obstacol care-l împiedică să cunoască direct aceste arhetipuri, pe care le știa, în mod cert, dintr-o viață anterioară.
>
> Vasăzică, în virtutea acestei analize, avem aşa-numita metodă maieutică*, prin care omul, pentru a cunoaște

* Literal: *obstetrică.* (n. trad.)

adevărul, nu trebuie decât să şi-l reamintească. Așadar, a avut loc o uitare, sufletul a uitat lucrurile pe care le ştia, deci trebuie să şi le reamintească. Și avem metoda aceasta celebră a lui Socrate, aşa-numita «maieutică», în care învăţătorul este cel care extrage* cunoştinţe deja existente în om. Vasăzică, în felul acesta, cunoaşterea arhetipurilor este înnăscută în om. Sufletul cunoştea aceste arhetipuri dinainte de-a fi încătușat în trup. Desigur, concepţia aceasta platoniciană a luat, în creştinism, forma cunoaşterii înnăscute a lui Dumnezeu şi a omului."

De asemenea, Platon susţinea că sufletul omului este din fire nemuritor, în timp ce Aristotel nu accepta „nemurirea sufletului individual", aşa-numitul „suflet pasiv".

„Există o anumită deosebire între Aristotel şi Platon, pentru că Aristotel nu este de acord cu nemurirea sufletului individual. Nu există la el nemurire a sufletului individual, pentru că, la Aristotel, aşa cum îl citim noi şi arabii, există două suflete. Există sufletul activ şi sufletul pasiv.

Sufletul pasiv, care e sufletul individual, nu este nemuritor, vine la existenţă prin unirea formei cu materia și, când se destramă unirea aceasta dintre formă şi materie, sufletul pasiv se destramă și el și dispare; așadar, pentru Aristotel, individul dispare.

Sufletul activ este unul singur pentru toţi oamenii, prin urmare există nemurire colectivă, care este nemurirea speciei umane, dar nu există și nemurire a indivizilor. În învăţătura lui Aristotel despre naştere şi stricăciune nu există nemurire. În timp ce, la Platon, din interpretările care se fac la Platon – dar nimeni nu poate să fie extrem de sigur în privința lui Platon –, se pare, deci, că pentru Platon

* Literal: *moșește*. (n. trad.)

există nemurire individuală, se pare, cel puțin, că există nemurire individuală şi este legată de învățătura lui Platon despre eudemonie*.

Acum, la Aristotel, din moment ce nemurirea individuală nu există, înseamnă că, înainte de naştere, omul ca individ nu există, iar după moartea trupului, iarăşi, omul, ca individ, nu există. Vasăzică, învățătura lui Aristotel despre eudemonie se referă la eudemonia temporară din viața aceasta. Vasăzică, la Aristotel nu se pune problema eudemoniei individului după moarte. După cum nu se pune nici înainte de naştere.

Pentru Platon însă, există subiectul eudemoniei şi înainte, şi după naşterea omului, de vreme ce nu doar că există nemurirea sufletului – în virtutea faptului că sufletul supravieţuieşte morţii trupului şi există ulterior în cealaltă viaţă –, dar, pentru Platon, nemurirea sufletului implică atât faptul că sufletul este fără de sfârşit, cât şi fără de început. După cum sufletul nu are sfârşit, nu are nici început. Așadar, pentru Platon, sufletul pre-există.

Desigur, legat de aceste subiecte, se pune problema dacă nu cumva Platon nu a fost influenţat de tradiţiile orientale prin religiile dionisiace, unde există învățătura despre pre-existenţa sufletului şi existenţa lui după moarte, ca şi învățătura despre reîncarnare, care sunt cunoscute astăzi în hinduism, în religiile orientale, și se pare că existau și în zoroastrism. Însă există teoria că subiectele acestea ar fi de proveniență orientală, iar nu parte a lumii antice greceşti, adică se crede că Aristotel, cel puțin, este mai reprezentativ pentru spiritul elen."

În tot cazul, Părinţii îndumnezeiţi nu au fost de acord cu aceste concepţii ale filosofilor antici, cu toate că le cunoşteau

* Vezi nota de la p. 50. (n. trad.)

din studiile lor, deoarece cunoșteau din experiență că lucrurile stau cu totul altfel.

> „Doctrina lui Platon nu a fost niciodată acceptată de tradiția patristică. Pentru că Părinții Bisericii nu au fost niciodată de acord cu nemurirea după fire a sufletului. Pentru Părinți Bisericii, sufletul este muritor prin fire, iar nu nemuritor prin fire.
>
> Este muritor prin fire și nu nemuritor prin fire pentru că, pentru Părinții Bisericii, singurul nemuritor prin fire este Dumnezeu. Singurul fără de început și fără de sfârșit este Dumnezeu. Omul, prin fire, are un început, deoarece este făptură creată, şi tot prin fire omul trebuie să aibă şi un sfârşit. Așadar, omul nu este nemuritor prin fire."

Dar sufletul este nemuritor după har, pentru că Dumnezeu a voit lucrul acesta.

Mai mult, în filosofia greacă antică se dezvoltă concepția despre eliberarea sufletului de trup, pentru a se întoarce în lumea nenăscută a Ideilor şi a avea experiența lui Dumnezeu. După Platon, „omul, prin fire, este asemănător cu Binele suprem și nematerialnic".

> „Din moment ce sufletul are asemănarea aceasta cu Binele suprem, de aceea și are în sine, prin fire, puterea de a-L cunoaşte pe Dumnezeu, cu condiția să se elibereze de materie, pentru că sufletul omului este întemnițat în trup, iar trupul e mormântul sufletului. Prin urmare, dacă sufletul se eliberează de trup, atunci sufletul se uneşte din nou cu Binele suprem şi are experiența lui Dumnezeu."

Însă cei îndumnezeiți învață că vederea lui Dumnezeu are loc prin darul-harul lui Dumnezeu făcut omului.

„A-L vedea cineva pe Dumnezeu este un dar pe care Dumnezeu îl face omului, şi la darul acesta se face părtaş şi trupul, care se îndumnezeieşte la rândul lui şi participă la vederea lui Dumnezeu. Iar experienţa îndumnezeirii pătrunde toată firea omenească; omul întreg participă la această experienţă."

„În platonism există o concepţie cu totul contrară. Trebuie ca sufletul să se elibereze de trup ca să-L vadă pe Dumnezeu, în timp ce, în Ortodoxie, lucrul acesta este o mare erezie.

Din punctul ăsta de vedere, e absolut irelevant pentru noi, ortodocșii, dacă sufletul este imaterial sau dacă este trupesc. Pentru că modul de cunoaștere a lui Dumnezeu este îndumnezeirea, care este darul lui Dumnezeu și, având în vedere că și trupul participă la experienţa îndumnezeirii, nu mai contează dacă sufletul este sau nu imaterial – și ca materie participă, din moment ce şi trupul participă la experienţa aceasta."

Și în ceea ce privește extazul, concepţia teologiei ortodoxe este diferită de cea a filosofiei. Părinţii Bisericii, având experienţa personală a acestor lucruri, făceau distincţie între experienţele vederii lui Dumnezeu şi experienţele demonice.

„Odată cu neoplatonismul, în care filosofia platoniciană se amestecă deja în mod clar cu religia şi cu fel de fel de superstiţii, a fost introdus criteriul extazului filosofului. Duhul pleacă din trup, din timp, din dimensiuni, din distanțe şi din gândirea deductivă, şi intră în contact cu transcendentul.

Iar lucrul acesta se întâmplă prin extaz, care este o stare în timpul căreia omul se eliberează deja complet de simţuri şi are contact direct cu divinul."

În ceea ce privește sufletul, și teologii apuseni au fost influențați de filosofia greacă antică, bazată pe rațiune și imaginație.

> „Augustin, înainte de-a se boteza, credea în pre-existența sufletelor. Are acolo întregul jargon platonician. Vorbește despre nevoia sufletului de-a se întoarce în patria sa. Întoarcerea sufletului înseamnă întoarcerea în lumea Ideilor, a arhetipurilor."

> „Marele franc, Toma d'Aquino, l-a interpretat [eronat] pe Aristotel, prezentându-l drept învățător al nemuririi sufletului individual al omului, nu doar a sufletului activ, așa că fiecare om este nemuritor."

Însă, pe baza datelor științifice contemporane, concepțiile metafizicii clasice au fost demolate, inclusiv cele privind „existența sufletului imaterial".

> „Ca urmare a acestei evoluții, avem un fenomen neobișnuit, anume că intelectul omului, capacitatea lui de-a se ocupa cu concepte abstracte nu se datorează existenței sufletului spiritual, după cum cred filosofii, pentru că însuși sistemul celular al omului este cel care se ocupă de toate conceptele complexe care preocupă spiritul uman.
>
> Așadar, vechile argumente ale teologilor franci, platonicieni și aristotelici, despre existența unui suflet imaterial, se duc de-acum pe apa sâmbetei. Argumentele filosofice de genul acesta nu mai au cum să demonstreze nemurirea sufletului, din moment ce în ziua de azi învățăm și computerele să gândească, ceea ce înseamnă că vechile temelii metafizice ale teologiei apusene sunt deja complet dărâmate."

Astfel, nu e cu putință în ziua de azi să fim susținători ai creștinismului apusean în privința concepției despre suflet,

care a fost influențată de concepțiile metafizicii clasice antice. Părinții îndumnezeiți ai Bisericii cunoşteau din experiență că sufletul este creație a lui Dumnezeu şi nu provine din lumea nenăscută a lui Dumnezeu.

> „Există niște manuale pietiste care scriu că sufletul omului este din Dumnezeu. Dacă sufletul omului ar fi din Dumnezeu, atunci omul ar fi Dumnezeu după fire. Sufletul omului, conform Părinților, nu este din Dumnezeu, ci din nimic. Așa cum şi trupul este din nimic, adică din neființă."

De asemenea, Părinții îndumnezeiți învață că sufletul, întrucât provine din neființă, este creat, iar nemurirea sufletului nu se datorează firii, ci harului.

> „Sufletul omului, în sine, este material, iar nu pur duhovnicesc, dacă duhovnicesc Îl considerăm pe Dumnezeu Însuşi."

> „Prin urmare, în tradiția ortodoxă, nemurirea sufletului nu are nici o legătură cu faptul că sufletul ar fi imaterial, necompus, indivizibil ş.a.m.d.; nu pe fire se bazează, ci pe voia lui Dumnezeu."

Din acest motiv, Părinții Bisericii dau o mare importanță îndumnezeirii omului, adică îndumnezeirii atât a sufletului, cât şi a trupului.

i. Energie rațională şi energie noetică

Sfinții îndumnezeiți au cunoscut din experiență faptul că sufletul este atât rațional, cât şi noetic. Lucrul acesta îl consemnează Sfântul Ioan Damaschinul, după cum îl vedem clar şi

în operele Sfântului Maxim Mărturisitorul, în scrierile Sfântului Grigorie Palama şi în învăţătura altor Sfinţi Părinţi. Cu alte cuvinte, sfinţii simţeau o energie care avea legătură cu harul lui Dumnezeu din inimă, energie pe care au numit-o „minte" (*νοῦς*)*, care, după nevoinţa în har, putea fi separată de energia raţională (*λογική*), pe care au numit-o „raţiune" (*λόγος*).

Pentru că mintea (*νοῦς*) lucrează în inimă, în aşa-numita inimă duhovnicească, termenii „minte" şi „inimă" sunt interschimbabili. Uneori se face distincţie între „minte" şi „raţiune", alteori între „inimă" şi „raţiune".

> „Există inima omului. După evreii Vechiului Testament, adică după Proroci, ca şi după Părinţii Bisericii, centrul duhovnicesc al vieţii omului este inima, pe când centrul intelectual este creierul.
>
> Vasăzică, unul se numeşte intelect și raţiune *(λόγος)*, iar celălalt inimă sau duh al omului. De aceea și Apostolul Pavel, când spune că *«Duhul Însuşi mărturiseşte împreună cu duhul nostru că suntem fii ai lui Dumnezeu»* (Romani 8, 16) etc., lucrul acesta are nevoie de o tâlcuire specială, fiind cheia învăţăturii ortodoxe asupra păcatului şi libertăţii."

Şi despre acest subiect, Apostolii şi Părinţii Bisericii au vorbit din experienţă personală, iar nu din speculaţie raţională. Simţeau o căldură în inimă, simţeau că atenţia le este concentrată acolo şi se roagă.

> „Oricum, mintea nu este o parte componentă a firii omeneşti separată de sufletul emoţional sau raţional. Mintea este o energie a sufletului, ca și raţiunea.
>
> Deosebirea nu e una de natură metafizică, ci doar o recunoaştere venită din experienţa duhovnicească. Lucrul

* Vezi nota de la p. 22. (n. trad.)

acesta se datorează faptului că omul luminat sau îndumnezeit este conştient în acelaşi timp de comuniunea lui deplină cu Dumnezeu şi de legătura cu semenii săi şi cu întreaga zidire, prin faptul că dragostea, voinţa şi patimile, curăţite de-acum, lucrează în ambele direcţii, către şi întru Dumnezeu, ca şi către semeni şi făpturile create."

Vom examina mai amănunţit acest subiect al energiei noetice şi energiei raţionale.

Fiecare fiinţă necreată şi creată are o energie, cu deosebirea că energia celei necreate este necreată, iar a celei create este creată. La fel şi sufletul, ca făptură creată a lui Dumnezeu, are o energie. Dar, în funcţie de locul unde lucrează, energia aceasta primeşte diverse denumiri, aşa că vorbim, de fapt, despre „energii ale sufletului".

Părinţii Bisericii, din experienţa lor, au făcut distincţia între energia noetică şi cea raţională.

„Ceea ce ştiau Părinţii este că există un organ al personalităţii omeneşti care nu este ceva adăugat, ci parte integrantă a personalităţii omeneşti, pe care l-au numit energie noetică, în antiteză cu energia raţională.

Vasăzică, energia raţională e ceea ce numim astăzi judecata omului, adică întregul sistem neurologic de memorie al omului, care are drept centru creierul. În opoziţie cu raţiunea, au numit cealaltă energie «noetică», despre care se presupune că ar trebui să fie în inima omului, dar care, atunci când nu funcţionează corect, nu este în inimă."

Este vorba despre două energii paralele ale sufletului.

„Sunt două funcţii paralele ale personalităţii omeneşti – energia raţională şi energia noetică. Un om poate, prin raţiunea lui, să fie un luminător, poate să fie, din punct de

vedere rațional, un teolog de marcă, iar la minte (νοῦς) să fie împietrit; mintea lui să fie în întuneric. Pe de altă parte, se poate să fie cineva complet analfabet din punct de vedere lumesc și totuși să aibă mintea (νοῦς) luminată, şi să ştie cum să lumineze și mintea altor oameni; adică el, care este analfabet, să știe cum să-i călăuzească pe alții de la curățire la luminare. Vasăzică, din punct de vedere creştin, cine este «analfabetul»?

Dar «luminatul»? Unul care are multă știință de carte și habar n-are de luminarea inimii? Sau unul care are luminarea inimii şi ştie să-i călăuzească şi pe ceilalţi oameni la luminare? De aceea vedem fenomenul acesta paradoxal că, în Ortodoxie, de cele mai multe ori, cei mai luminaţi sunt cei care n-au studiat Teologia pe la universități. Astfel, avem două fenomene. Unul e analfabetul într-ale rațiunii și luminat la minte (νοῦς). Iar celălalt e luminatul într-ale rațiunii și întunecat la minte (νοῦς).

Apoi, mai sunt şi alte exemple, când cineva e luminat şi cu rațiunea, şi cu mintea. Combinația aceasta ni i-a dat pe marii Părinți ai Bisericii. Când un Părinte al Bisericii are doar mintea luminată, îi avem pe marii Părinţi nevoitori, care în cele duhovniceşti sunt de neatins. Tot ce-au scris despre viața duhovnicească este de neegalat, însă nu ne-au lăsat scrieri, să zicem, ca ale lui Vasilie cel Mare sau Grigorie de Nyssa, care au avut şi o înaltă cultură profană. Apoi, mai avem și cealaltă categorie: omul care este și împietrit la inimă, şi dobitoc într-ale raţiunii."

Părinţii duhovniceşti sunt preocupați de această energie noetică a sufletului omului, pe care însă psihiatrii nu o cunosc, ci o confundă cu rațiunea.

„Pentru că se cunoșteau rezultatele stării de luminare, aceste rezultate le cercetau Părinții, exact cum astăzi analizează psihiatrii personalitatea umană.

Numai că psihologii şi psihiatrii contemporani nu știu că există energia noetică a omului. Hinduşii o știu, pentru că știu distincția aceasta dintre minte şi rațiune. Şi au chiar o anumită învățătură ascetică în acest sens.

Asta înseamnă că Părinții duhovnicești ai Ortodoxiei sunt un fel de psihiatri duhovnicești. Cu ce se ocupă? Cu fanteziile, ori cu realitatea? Pentru că, atunci când un om are Rugăciunea minții, asta ce este, fantezie, ori realitate? Dacă este realitate, atunci Ortodoxia este validă, se susține din punct de vedere ştiinţific. Dacă Rugăciunea minții nu este o realitate, atunci Ortodoxia însăşi este o fantezie."

Energia raţională a omului funcţionează în intelectul uman, iar energia noetică, la omul renăscut, funcţionează în inimă. Părinţii Bisericii vorbesc despre faptul că „mintea (*νοῦς*) este o energie a sufletului care nu se identifică cu intelectul, ci se află în inimă".

„În inimă e locul firesc al minţii, nu în raţiune, fiindcă mintea nu este raţiune. Nu muşchiul inimii este cel care se roagă, ci energia noetică se roagă în acel muşchi."

„În tradiţia patristică, această energie noetică este o funcţie firească a personalităţii umane, şi această energie ar trebui să lucreze în inimă. Când energia noetică funcţionează normal, corect adică, atunci funcţionează în locul acesta al trupului omenesc. Intelectul este creierul, materia cenuşie care se află în capul nostru. Aceasta, pentru Părinţi, este raţiunea."

Astfel, energia raţională nu este o energie a trupului şi a creierului, ci o energie a sufletului. Creierul este doar organul care primeşte energia raţională a sufletului, dar nu produce această raţiune. Şi animalele au creiere formate din celule şi

toată această alcătuire, dar nu produc raționamente complete. Rațiunea este o energie a sufletului. Şi, din moment ce sufletul nu aparține lumii nenăscute a Ideilor, ci este o creație a lui Dumnezeu, lucrul acesta este valabil şi pentru energia rațională. În Apus, s-a dezvoltat concepția că rațiunea (λογική), la om, dovedeşte existența rațiunilor (λόγοι) imateriale, deoarece credeau în nemurirea după fire a sufletului.

„În Apus, dovezile pentru existența lui Dumnezeu au fost legate de capacitatea omului de-a cunoaşte lucrurile imateriale. Iar aceste lucruri imateriale sunt raționamentele. Pentru ei, gândirea rațională nu este materială, pentru că exista credința, la antici, că omul se deosebeşte de celelalte ființe prin faptul că gândeşte rațional, în vreme ce nici animalele, nici plantele nu gândesc rațional. Numai omul gândeşte rațional, şi asta pentru că rațiunea nu e materială.

Deci lucrul acesta conduce la ideea că, din moment ce există rațiuni (λόγοι) – rațiuni inferioare, care sunt oamenii – trebuie să existe şi o rațiune superioară, care să le cuprindă pe toate celelalte rațiuni. Și ajungem la doctrina despre existența rațiunilor imateriale, care pot fi multe, caz în care avem mulți zei, sau poate fi o singură rațiune, şi să avem un singur Dumnezeu. Platon și Aristotel şi toți filosofii greci erau politeişti. Credeau în mulți zei."

Astfel, energia rațională nu aparține lumii nenăscute a Ideilor.

„Francii, mergând pe urmele lui Augustin, consideră o erezie ideea că sufletul este material."

„În teologia patristică avem lucrul acesta, alături de concepția că rațiunea omului aparține Universului creat şi este limitată, iar omul nu poate să-L cunoască pe Dumnezeu pe cale rațională."

ii. Rațiune (*λόγος*) și minte (*νοῦς*)

Părinții Bisericii, în scrierile lor, au numit energia rațională „rațiune" (*λόγος*) și energia noetică „minte" (*νοῦς*). Astfel, în multe din operele patristice întâlnim termenii de „rațiune" și de „minte".

> „Când îi citește cineva pe Părinți, mai ales pe alexandrinii din epoca lui Macarie Egipteanul, vede, ca și la Dionisie Areopagitul, că se vorbește permanent de rațiune și de minte."

Desigur, cuvântul *νοῦς* („minte") se înrudește etimologic cu *διάνοια* („intelect") și, cu toate că sunt aproape identice semantic, totuși Sfinții Părinți au făcut distincția între „minte" și „intelect" pentru a exprima experiența pe care o dobândiseră prin harul lui Dumnezeu.

> „În filosofia neogreacă, «rațiune» și «minte» sunt același lucru. Vasăzică, dacă spunem «energie rațională» sau «energie noetică», cei mai mulți din cei care-i citesc pe Părinți spun că este același lucru."

De asemenea, se creează confuzie și prin traducerea scrierilor niptice în alte limbi, în care se identifică mintea (*νοῦς*) cu intelectul (*διάνοια*).

> „Mi-a adus cineva astăzi o traducere a *Filocaliei* în engleză, și are la sfârșit un glosar de termeni cu definiții, cu ce înseamnă fiecare termen în parte. Și au acolo «mintea», și o identifică cu «intelectul». În timp ce, la Părinți, mintea și intelectul nu sunt același lucru."

Aceasta se vede din faptul că, atunci când Părinţii spun că mintea coboară în inimă, nu înțeleg că rațiunea-creierul coboară, lucru practic imposibil, ci energia noetică, care e diferită de energia rațională.

„Nu ştiu cum s-a schimbat terminologia pentru «minte» (*νοῦς*). Dar se pare că Părinții, pentru ca lumea elenistă să înțeleagă faptul că Rugăciunea aceasta a minții, Rugăciunea inimii, nu e ceva de domeniul afectivității, au luat cuvinte sinonime, cum ar fi «rațiune» şi «minte», şi au făcut distincția asta, spunând că «rațiunea» va fi gândirea, iar «mintea», energia noetică."

Cuvântul „minte" (*νοῦς*) este folosit şi pentru îngeri, care sunt numiți „minți" [noetice], aşa cum am văzut mai înainte. La folosirea cuvântului „minte", Părinții au fost conduși şi de faptul că Apolinarie a folosit acest termen.

„Apolinarie se știe că nega în Hristos nu rațiunea (*λόγος*) umană, ci mintea (*νοῦς*) umană. Spunea că Hristos a luat un suflet rațional, dar locul minții l-a luat Cuvântul-Rațiunea (*Λόγος*). Aceasta este învățătura lui Arie. Vasăzică, antropologia aceasta e clară până şi pentru eretici."

În același timp, Părinții, în afară de faptul că vorbeau despre „minte" şi „rațiune", făceau și distincția dintre „minte" şi „rațiune". Una e lucrarea minții, alta e lucrarea rațiunii.

De asemenea, în Vechiul Testament se vorbeşte despre „inimă", termen pe care îl folosește şi Apostolul Pavel, şi primii Părinți.

„La evrei este «inima». În Vechiul Testament este «inima». Au o percepție mai biologică. La Părinți însă este «inima» şi «ochii minții omului» [ochii noetici], este «intelectul»

(*διάνοια*) şi «mintea» (*νοῦς*), după cum spune Simeon Noul Teolog. Intelectul e rațiunea, iar mintea e ceea ce se roagă. Dar amândouă împreună se numesc «ochi noetici» sau «energii noetice» ale sufletului."

„Apostolul Pavel urmează terminologia mai veche, în care nu se face distincție între rațiune şi minte, aşa cum face Sfântul Dionisie Areopagitul sau Părinţii mai noi. La Capadocieni, practic, nu se face distincția dintre rațiune şi minte. Capadocienii se referă mereu numai la minte (*νοῦς*)."

„În tradiția patristică, probabil pentru prima dată la Macarie Egipteanul, e limpede că se face o distincție între rațiune şi minte, mintea (*νοῦς*) fiind identificată cu lucrarea dinlăuntrul inimii omului. De atunci, «rațiunea» (*λόγος*) și «intelectul» (*διάνοια*) au fost identificate cu energia raţională a omului."

La început, Părinţii „au moştenit o tradiţie cu termenul «inimă»". Aceasta era tradiția Vechiului Testament.

„Spuneau «inimă» la început şi nimic altceva; sau spuneau «duhul omului» şi nimic altceva, sau «inima omului». Apoi, după o vreme, Părinţii au început să folosească distincția dintre minte şi rațiune, ca să le deosebească, astfel încât energia noetică să nu fie confundată cu raţiunea.

Pentru aceasta au luat cuvinte sinonime – pentru că în greacă «*νοῦς*» [minte] şi «*λόγος*» [rațiune] înseamnă acelaşi lucru. Așa cum au făcut distincția dintre «ipostas» şi «esenţă», la fel au făcut şi aici. Au spus: «De-acum înainte, vom numi *rațiune* (*λόγος*) ceea ce este în capul omului, adică facultatea raţională a omului, iar ceea ce se roagă

> în inimă o vom numi *minte* (νοῦς), şi cu asta basta». Aşa au făcut.
>
> Vasăzică, mintea aceasta nu se identifică nici cu rațiunea, nici cu inima, dar atunci când mintea se roagă, întotdeauna se roagă în inimă. Acesta e paradoxul. Pentru că lucrul acesta se cunoaşte din observație [empirică], se aude. Se aude efectiv."

Trebuie subliniat că, la Părinții din vechime, de multe ori, prin termenul „minte" (νοῦς) este denumit sufletul (ψυχή), care are diverse energii.

> „Spunem «minte» (νοῦς) şi pentru intelect (διάνοια). Aşa că, dintr-un anumit punct de vedere, sufletul are diverse energii: are rațiune, are percepție senzorială, energie rațională şi minte. Sufletul are aceste energii.
>
> La alți Părinți, mintea e cea care are diverse energii, aşadar, mintea este sufletul, care are diverse energii: are rațiunea, are puterea de-a se ruga în inimă ş.a.m.d. Însă aceste lucruri țin exclusiv de terminologie."
>
> În definitiv, „Părinții spun că starea noetică nu este rațională. Una e mintea, alta e rațiunea; de aceea le-au separat pe cele două".

Lucrul aceasta înseamnă că trebuie să fim atenți la ce denotă şi transmit cuvintele. Pentru ca experiența să poată fi exprimată, este nevoie de o terminologie cât mai precisă şi mai completă.

> „Ceea ce contează nu sunt cuvintele în sine prin care se face rugăciunea aceasta, ci faptul că mintea nu se confundă cu rațiunea. Asta contează. Adică energia minții nu se confundă cu energia rațiunii, este absolut independentă."

Atunci când sufletul omului funcționează firesc, gândurile (*λογισμοί*) se află în rațiune (*λογική*).

> „Există materia cenușie, care se numește creier, unde există gândurile. Aceste gânduri sunt lucrarea rațiunii. Gândurile nu înseamnă ceea ce înseamnă azi gândurile imorale. Acestea sunt de la puritanii moderni ai Greciei.
>
> La Părinții Bisericii, «gând» (*λογισμός*) înseamnă pur și simplu «raționament», nimic mai mult. Este rațiunea; gândurile sunt reflecțiile rațiunii."

> „În mintea omului trebuie să stăpânească un singur gând, pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu, care se dobândește prin rugăciunea de-un-singur-gând (*μονολόγιστος*). Rugăciunea de-un-singur-gând înseamnă un gând, pomenirea lui Dumnezeu, și nimic altceva: «Doamne Iisuse Hristoase, miluiește-mă pe mine, păcătosul». Un gând, care să fie numai Domnul Slavei, în mintea omului, de aceea se și numește rugăciune de-un-singur-gând."

Este o învățătură de bază a celor îndumnezeiți, care au dobândit experiență, faptul că energia noetică, mintea (*νοῦς*), lucrează în inimă.

> „Când mintea funcționează firesc, atunci se află în inima omului și se roagă. Vasăzică, atunci când omul se roagă cu rațiunea lui, asta e rugăciunea omenească; atunci omul e cel care se roagă. Însă atunci când mintea omului se roagă în inimă, atunci Duhul e Cel care se roagă. De aceea Apostolul Pavel ne spune: *«Mă voi ruga cu duhul, dar mă voi ruga și cu mintea»* (I Corinteni 14, 15).
>
> Așadar, avem aici două rugăciuni. La Apostolul Pavel însă, «mintea», acolo, este în mod clar «rațiunea». Iar când spune *«mă voi ruga cu duhul»*, aceasta este rugăciunea

Duhului Sfânt în inima omului, despre care Apostolul Pavel vorbește de mai multe ori."

„Primii creştini aveau conştiinţa faptului că omul are o energie care trebuie să fie în inimă şi trebuie să devină organ al Duhului Sfânt, atunci când se roagă în inimă neîncetat, 24 din 24."

„Numai când energia aceasta funcționează, atunci mintea este în inima omului. Altfel, când nu funcționează corect, atunci rătăceşte încolo şi-ncoace şi s-a amestecat cu raţiunea omului."

„Nevoitorii, când se nevoiesc, ajung în punctul de a-și vedea mintea. Chiar o văd. Văd când este în afara trupului sau când este în inimă. Adică este ca o minge de ping-pong, ca o sferă; e luminoasă, şi o văd. Așadar, atunci când pleacă de-acolo de unde ar trebui să fie, o văd că pleacă, iar când se întoarce, o văd că se întoarce."

„De aceea și întreaga învățătură ascetică a Bisericii Ortodoxe se bazează pe separarea minții de rațiune şi pe adunarea ei în interiorul trupului, în special în locul inimii.

Și paradoxul e că cei ce se ocupă cu o asemenea lucrare de nevoință ştiu şi localizează mintea, adică știu unde se află, fie aici, fie acolo, sau pe unde mai umblă această energie. Şi trebuie să o adune, ca să poată veni Duhul Sfânt să se sălăşluiască acolo şi să se roage."

Pe durata experienței lui Dumnezeu, omul nu-și pierde raţiunea şi simţurile.

„Și cunoaşterea aceasta pe care o au sfinţii lui Dumnezeu, pe de o parte, include energia rațională a omului, pentru că raţiunea şi trupul omului rămân observatori ai acestei

experienţe. Omul nu-şi pierde simţurile, participă şi ele la experienţa vederii lui Dumnezeu, dar însăşi experienţa vederii lui Dumnezeu depăşeşte simţurile şi puterea raţiunii, de aceea cunoaşterea lui Dumnezeu este mai presus de raţiune.

Şi Părinţii o descriu ca necunoaştere nu pentru că ar fi lipsită de cunoaştere, ci pentru că transcende cunoaşterea. Nu face parte din tipurile de cunoaştere. Spre deosebire de cunoştinţele din lumea fizică, pe care omul le dobândeşte prin raţiune, aceasta este necunoaştere; dar nu e însă ignoranţă, pentru că e vedere a lui Dumnezeu. Pentru că omul chiar se împărtăşeşte de necreat, care nu are nici o asemănare cu cele create. Această experienţă pe care o au Prorocii, Apostolii şi Sfinţii Bisericii este temelia teologiei, şi singura punte sigură şi reală dintre Dumnezeu şi om."

Devine extrem de clar că unul e rolul raţiunii, şi altul rolul minţii. Cu raţiunea (*λογική*) cunoaştem lucrurile create ale mediului înconjurător, iar cu mintea (*νοῦς*) Îl cunoaştem pe Dumnezeu.

„Raţiunea îşi are locul ei în teologie. Raţiunea participă, desigur, la stadiul curăţirii şi al luminării, înţelege ceea ce putem cunoaşte despre Dumnezeu şi ceea ce nu putem cunoaşte despre Dumnezeu. Raţiunea mai înţelege şi că scopul acestor cuvinte este să ne insufle înţelesuri, care înţelesuri sunt însă doar călăuze către îndumnezeire, nu pot să fie identificate cu îndumnezeirea.

Încercarea ereticilor este de-a şterge diferenţa dintre îndumnezeire şi luminare; şi astfel ei folosesc înţelesurile ca să identifice înţelegerea cu îndumnezeirea. Astfel, cred despre sine că, prin cugetarea raţională, au ajuns pe culmile cunoaşterii despre Dumnezeu, încât au ajuns să-L cunoască mai bine decât cei ce au atins îndumnezeirea."

Omul, prin rațiune, își clasifică experiențele şi le descrie. De pildă, cineva se rănește şi îl doare. Aceasta este o experiență. După care rațiunea analizează experiența aceasta.

> „Am o experiență traumatică. M-am tăiat, mă doare. Apoi vine rațiunea și, pe baza experienței pe care o am, face o analiză, face conexiuni şi deducții şi încearcă să găsească o soluție. «Ce să fac acuma? Să chem doctorul? Să mă tratez singur? Să mă dau cu spirt?». Observă, ia parte la o observație în care este concentrat întregul sistem nervos. Se concentrează, apoi analizează, iar apoi hotărăște ce-i de făcut."

Din experiența lui Dumnezeu, prin minte (*νοῦς*), primește insuflare şi rațiunea, „care traduce experiența pe limba omului".

Dacă însă cineva caută să ajungă la cunoaşterea lui Dumnezeu prin rațiune, va cădea în înșelare, deoarece „rațiunea e ceva incontrolabil; fiecare îşi închipuie ce vrea".

Tentativa de a dobândi cunoaşterea lui Dumnezeu pe cale rațională duce la erezie.

> „Convingerea lui Augustin că omul Îl poate concepe pe Dumnezeu prin rațiune este punctul de plecare al tuturor deosebirilor dintre Ortodoxie şi franci."

Prin urmare, Sfinții Părinți fac distincția dintre minte şi rațiune. Distincția aceasta o cunosc și hindușii, care practică meditația transcendentală. Însă, la aceștia, mintea (*νοῦς*), deşi este golită de gânduri (*λογισμοί*), totuși ea deviază în altă direcție, pentru că nu se umple de Duhul Sfânt.

> „Hinduşii cunosc energia noetică, știu distincția aceasta dintre minte şi rațiune. Au şi o învățătură ascetică despre subiectele acestea."

„Hinduşii ştiu că, pe lângă raţiune, există şi mintea. Ştiu lucrul acesta, şi fac o gimnastică spirituală, şi ajung până în punctul în care alungă din minte toate gândurile, chiar şi fără a avea rugăciunea de-un-singur-gând.

Ai noştri alungă din minte toate gândurile, iar apoi rămâne rugăciunea de-un-singur-gând, care coboară din raţiune şi se mută în inimă. Adică, la fel cum un jucător pasează mingea unui alt jucător, aşa şi raţiunea, odată ce mintea s-a curăţit, îi pasează inimii rugăciunea. Aşa că inima se roagă noetic, iar raţiunea face Vecernia. Vasăzică, este posibil ca omul să se roage în două moduri concomitent, să facă şi Vecernie, şi Rugăciunea minţii. Sau să scrie, sau să facă de mâncare."

În timp ce hinduşii ştiu de existenţa energiei noetice şi de distincţia dintre minte şi raţiune, psihiatrii sunt ignoranţi în această privinţă.

„Numai că psihologii şi psihiatrii din ziua de azi nu ştiu de existenţa energiei noetice a omului."

„Psihiatrul, dacă ar şti că există minte (*νοῦς*), nu ar fi obligat să găsească un mod de-a pune în funcţiune mintea asta, astfel încât personalitatea omenească să funcţioneze aşa cum trebuie? Cred că acesta este punctul de legătură dintre teologia ortodoxă contemporană şi oamenii zilei de azi."

iii. Energia noetică în relaţie cu patimile, cu energia raţională şi cu mediul

În afară de partea raţională, există şi partea pătimitoare a sufletului. Părinţii Bisericii, având experienţa lăuntrică a lucrării-energiei patimilor, au acceptat împărţirea trihotomică

a sufletului, după învăţătura lui Platon. Astfel, în scrierile Părinţilor s-a consemnat că în partea raţională sunt gândurile (*λογισμοί*), iar în partea pătimitoare, care se împarte în „poftitoare" şi „irascibilă", lucrează patimile.

Desigur, Sfinţii Părinţi au acceptat această împărţire trihotomică a sufletului aşa cum a fost făcută de Platon, dar i-au dat un alt conţinut conceptual. După Platon, partea raţională ar fi legată de sufletul nemuritor, care se afla în lumea nenăscută a Ideilor, iar partea pătimitoare (pofta-mânia) ar fi provenită din cădere, prin legarea sufletului de trup, care este temniţa sufletului.

Prin urmare, potrivit filosofiei greceşti antice, lupta omului este ca sufletul să cunoască arhetipurile şi, prin intermediul părţii raţionale, să revină în lumea Ideilor, după omorârea părţii pătimitoare a sufletului.

> „Lucrarea dumnezeiescului har, la Augustin, e să înceteze toate poftele din om. Augustin e foarte influenţat de concepţia platoniciană despre om, că ar exista, adică, partea raţională a omului, şi aceasta ar fi în principal omul. Apoi, există patimile – există partea poftitoare şi partea irascibilă. Pentru Augustin, partea poftitoare şi partea irascibilă sunt urmările căderii. Din acest motiv, ca să ajungă cineva la mântuire, trebuie să scape de ele. Vasăzică, în omul desăvârşit nu există nici poftă, nici mânie. Şi de aici avem toate concepţiile acestea dubioase ale protestanţilor, calviniştilor etc. în aceste chestiuni, influenţaţi fiind de linia lui Augustin.
>
> Şi latinii* sunt influenţaţi de linia lui Augustin, dar nu în totalitate, pentru că au mai moderat lucrurile în privinţa părţii poftitoare şi irascibile. Toma d'Aquino nu-l urmează pe Augustin în această privinţă, în timp ce protestanţii

* Vezi nota de la p. 26. (n. trad.)

l-au urmat pe Augustin. Lutheranii şi calviniştii îl urmează pe Augustin în această linie.

În orice caz, oricine poate vedea la ce distanţă este concepţia lui Augustin de tradiţia ortodoxă, din moment ce, la noi, în omul îndumnezeit continuă să existe şi partea irascibilă, şi partea poftitoare, cu diferenţa că, în loc să se mânie pentru sine însuși, se mânie pentru nedreptăţile asupra celorlalţi, iar de poftit, poftește binele celorlalţi.

Există încă și pofta, şi mânia, dar sunt de-acum îndumnezeite. Au suferit o transfigurare, pentru că, datorită curăţirii minţii, dragostea egoistă a fost înlocuită de dragostea jertfelnică. Dragostea jertfelnică stăpânește de-acum partea poftitoare şi partea irascibilă. Și de aceea îndumnezeitul nu se mai mânie pentru sine însuși, ci se mânie pentru ceilalţi, când se săvârşesc nedreptăţi asupra lor, şi poftește binele celorlalți. Are loc transfigurarea aceasta înlăuntrul omului. De aceea, la noi, când spunem «omorârea patimilor», nu înțelegem desființarea patimilor, ci îndumnezeirea patimilor. Acest lucru este deosebit de important. Sfântul Grigorie Palama a discutat destul despre asta cu Varlaam."

Sfinţii Părinţi nu au acceptat concepţiile filosofiei antice, dându-i trihotomiei sufletului un alt înțeles. În afară de partea raţională, au vorbit şi de partea noetică, ce lucrează în inimă și, când mintea se reîntoarce în inimă, transfigurează şi patimile, nu le omoară, pentru că, aşa cum am văzut, atât sufletul, cât şi trupul au fost create bune de Dumnezeu.

Omul transfigurat de harul lui Dumnezeu nu respinge dragostea, care este legată cu pofta şi cu mânia, ci dobândeşte dragostea jertfelnică. Există dragoste – dar, când mintea luminată este în inimă, dragostea încetează să mai fie egoistă, devenind jertfelnică.

„Singura terapie care aduce dragostea este curăţirea şi luminarea minţii, iar tămăduirea, dragostea jertfel-

nică, vine în special prin îndumnezeire. Vasăzică, faptele bune pe care le face omul nu sunt pur și simplu nevoințele, ci sunt roadele, rezultatele dragostei, pe care omul a dobândit-o ca pe o stare firească. Nu sunt doar fapte exterioare, ci sunt manifestări ale ființei sale lăuntrice, pentru că omul este transfigurat. De aceea îndumnezeirea este schimbare; are loc o schimbare a personalității omului și din punct de vedere antopologic, și terapeutic."

Mintea (*νοῦς*), în starea firească a omului, dobândeşte comuniunea cu Dumnezeu prin Rugăciunea minții (*noetică*) şi vederea lui Dumnezeu (luminare-îndumnezeire), așa că și partea rațională, şi cea pătimitoare (pofta-mânia) primesc strălucirile minții luminate, şi astfel omul întreg, alcătuit din trup şi suflet, se transfigurează.

În timp ce, în teologia apuseană – aşa cum a fost formulată de Augustin și influențată în mare măsură de concepțiile lui neoplatoniciene –, luminarea minții înseamnă să cunoască cineva arhetipurile ființelor, în teologia Părinților Bisericii, luminarea minţii este „separarea energiilor rațiunii de energiile minții, iar mintea să fie curățită de toată influența pe care o avea de la rațiune şi de la patimi, şi să se ocupe doar cu rugăciunea".

Astfel, energia noetică – mintea (*νοῦς*) – în starea ei firească, nu numai că nu este influențată de energiile rațiunii, ale patimilor şi chiar ale mediului, ci, dimpotrivă, această energie luminată influențează rațiunea, patimile şi mediul, transfigurându-le. În omul aflat în această stare se unesc toate simțurile, iar mintea (*νοῦς*) se întoarce întreagă înlăuntrul inimii.

Din această perspectivă trebuie tâlcuită puterea mucenicilor şi a noilor mucenici de a nu se lepăda de Hristos, ca şi purtarea nebunilor pentru Hristos.

„(Părinţii duhovniceşti) știau că turcii aveau să-l prindă (pe creştinul care s-a pocăit), ca să-l facă se lepede iarăşi

de Hristos, şi-l pregăteau în aşa fel încât să nu se lepede de Hristos. Şi trecea prin cele mai cumplite chinuri şi nu se lepăda. Lucrul ăsta e foarte important, pentru că mintea, atunci când are Rugăciunea minţii, devine cu neputinţă de influenţat, nu mai primeşte nimic nici de la raţiune, nici de la patimi, nici de la mediu, nimic-nimic. Aceasta este curăţirea de patimi despre care scriu Părinţii, adică mintea să nu mai fie influenţată de absolut nimic. Şi de aceea avem tradiţia acestor nebuni pentru Hristos, şi pe alţii care mergeau până şi în bordeluri ca să scoată tinerele de acolo, şi intrau, şi vedeau femeie goală şi nu-i tulbura nimic. De ce? Pentru că aveau mintea luminată."

Cine are mintea luminată nu doar că nu mai este influenţat de raţiune, de patimi şi mediu, ci îşi luminează raţiunea, patimile şi mediul. Atunci, după cuvântul lui Hristos, se face *„lumina lumii"* (Matei 5, 14).

iv. Slăvire* raţională şi slăvire noetică

În cele de mai înainte am arătat felul cum funcţionează raţiunea (*λογική*) şi mintea (*νοῦς*) în omul firesc, aşa cum a fost creat de Dumnezeu. S-a vorbit despre energia raţiunii şi despre gânduri (*λογισμοί*), care sunt legate de mediu, ca şi despre energia minţii, care funcţionează în inimă şi se mişcă independent de raţiune, de patimi şi de mediu.

Distincţia dintre raţiune (*λογική*) şi minte (*νοῦς*) determină distincţia dintre slăvirea raţională (*λογική λατρεία*) şi

---

* Am preferat să redăm gr. *λατρεία* prin „slăvire", iar nu prin „cult" sau „adorare", pentru a evita rigiditatea limbajului tehnic teologic şi a ne apropia de cel liturgic. De asemenea, am evitat termenii „slujire" sau „închinare", care, deşi fac parte din limbajul liturgic, nu redau deplin noţiunea de „adorare" a lui Dumnezeu, ci forme particulare ale acesteia. (n. trad.)

slăvirea noetică (*νοερά λατρεία*)*, adică distincția dintre aceste două lucrări în timpul rugăciunii. Energia rațională este legată de fapturile create, iar mintea (*νοῦς*), de Dumnezeu. Uneori, însă, mintea atinge veșnicia și are comuniune cu îngerii, care se mișcă în veacul cel fără de sfârșit.

Prin urmare, există slăvirea rațională, „cuvântătoare", și slăvirea noetică, „înțelegătoare". Slăvirea de obște a Bisericii se săvârșește prin tropare, cântări, rugăciuni, folosindu-se rațiunea-cuvântul. Slăvirea noetică are loc în chip „de negrăit" și „fără de cuvinte" în inimă, prin energia Duhului Sfânt, în care este folosit un singur cuvânt: numele lui Hristos.

> „De aceea ne și referim în Liturghie la «slujba cuvântătoare» pe care I-o aducem lui Dumnezeu. Slăvirea de obște, Liturghiile, Vecernia și toate slujbele, împreună cu Tainele, aceasta este slăvirea rațională, care I se aduce lui Dumnezeu prin rațiune, de fiecare enorie, și acolo ne folosim rațiunea.
>
> Dar, în afară de slăvirea rațională, există și slăvirea noetică. Iar slăvirea noetică, «înțelegătoare», este săvârșită în inima omului – nu de om, ci de Însuși Duhul Sfânt, Care slujește în inimă ca preot și psalt. Așadar, omul aude în inimă și psalmi, și rugăciuni, odată ce a ajuns în starea luminării."

Acest lucru se vede și în învățătura Apostolului Pavel.

---

* În limbajul liturgic românesc, *λογική λατρεία* („slăvire rațională, prin cuvânt") și *νοερά λατρεία* („slăvire noetică") s-au tradus prin „slujbă cuvântătoare" și „slujbă înțelegătoare" („cu înțelegere"): *„Cântare de seară și slujbă cuvântătoare Ție, Hristoase, aducem"* (Vecernia de duminică, glasul al 8-lea) și *„Dumnezeu șade pe Scaunul cel sfânt al Său, și să-I cântăm Lui cu înțelegere, ca Împăratului Dumnezeu"* (irmos pe glasul al 5-lea). (n. trad.)

„Din acest motiv avem «slujbă cuvântătoare». «*...Ţie Îţi aducem*», spunem. Aducem lui Dumnezeu slăvire «cuvântătoare», raţională; aceasta este propria noastră slăvire, pentru că noi o rostim, cu creierul nostru, adică. E ceea ce spune Apostolul Pavel: «*Mă voi ruga cu mintea*» (I Corinteni 14, 15). La Apostolul Pavel, «minte» (*νοῦς*) înseamnă «raţiune» (*λογική*). «*Cu duhul*», la Apostolul Pavel, este Rugăciunea minţii. «*Mă voi ruga cu duhul, dar mă voi ruga şi cu mintea*» (I Corinteni 14, 15). Vrea să spună: mă voi ruga cu raţiunea mea, şi mă voi ruga cu duhul meu. Vine Duhul Sfânt şi se roagă în însuşi duhul meu."

În slăvirea raţională se folosesc multe cuvinte şi înţelesuri, câtă vreme în slăvirea noetică, „mintea (*νοῦς*) omului rămâne fără înţelesuri. Numai în Rugăciunea minţii are înţelesurile rugăciunii, dar, când vine îndumnezeirea, rugăciunea încetează".

Slăvirea raţională şi cea noetică, în omul firesc, aşa cum a fost creat el de Dumnezeu, au loc în acelaşi timp. „Şi e foarte clar lucrul acesta, după cum spun Părinţii. E uimitor."

Slăvirea noetică este cea care îl călăuzeşte pe om la vederea lui Dumnezeu şi la îndumnezeire. Mintea luminată este organul „calificat" pentru vederea lui Dumnezeu.

„În teologia patristică, mintea celor luminaţi este mai importantă decât cărţile. Când mintea se află în starea de luminare, ea este exact ca astronomul care priveşte prin telescop."

„În tradiţia creştină, mintea aceasta nu e luminată că mergem noi la supermarket şi cumpărăm o soluţie de curăţirea minţii. Nu cu soluţii chimice se face, ca în astronomie, unde curăţăm lentila ca să vedem mai clar. Aici lentila care trebuie curăţită e însăşi inima, care prin nevoinţă se curăţeşte."

Pentru că mintea, ca şi sufletul, este creată, de aceea îi este cu neputinţă să ajungă singură la vederea lui Dumnezeu, fără harul cel necreat al lui Dumnezeu. Când omul ajunge în punctul de a-L vedea pe Dumnezeu, atunci se află în starea firească, așa cum erau Adam şi Eva după crearea lor și înainte de cădere.

> „Fiecare îndumnezeit este pentru noi un om normal. Pentru că mintea (*νοῦς*) lui funcționează, adică se roagă etc., fiind luminat. De aceea este normal. Şi cel mai normal dintre toţi e cel ce a ajuns la îndumnezeire şi se numără printre îndumnezeiți."

În starea vederii lui Dumnezeu, omul întreg participă la această experienţă și cunoaşte energia lui Dumnezeu, nu însă și esenţa Lui, de aceea, chiar și atunci când i se revelează omului, Dumnezeu rămâne o taină. Astfel, Dumnezeu se revelează ascunzându-se.

> „Omul, când ajunge la vederea lui Dumnezeu, îl însoțesc toate experiențele obișnuite pe care le are. Simțurile lui, mintea lui, rațiunea lui, patimile lui, toate participă la experiența îndumnezeirii, dar nimic din rațiunea omenească nu-L percepe pe Dumnezeu. Dumnezeu transcende toate puterile omului. De aceea, în Revelaţia însăși, Dumnezeu rămâne taină."

Mintea (*νοῦς*), prin Rugăciunea minţii (*noetică*), mai ales când ajunge la vederea lui Dumnezeu, nu rătăceşte, şi atunci trăiește teologia neînșelată.

> „Dacă nu are Rugăciunea minţii, automat se află în înșelare. De ce? Pentru că mintea lui se află într-o stare de rătăcire. Fie el și ortodox, mintea lui se află în rătăcire. Scapă de rătăcire numai în starea de Rugăciune a minţii."

Adevărata teologie ortodoxă este strâns legată de mintea luminată.

> „Lucrarea minții (*νοῦς*) este teologia. Nu există altă teologie ortodoxă pentru Părinții Bisericii, pentru că prin lucrarea minții se dobândește harisma deosebirii duhurilor, iar aceasta este singura premisă a teologiei. Nu există alt obiect al teologiei, nici speculația, nici nimic altceva."

Dimpotrivă, când mintea (*νοῦς*) e plină de gânduri (*λογισμοί*), atunci omul nu poate teologhisi ortodox.

> „Cine teologhisește cu mintea plină de gânduri nu o să dea o teologie corectă, pentru că trebuie să aibă numai un singur gând în mintea lui. Dacă are alte gânduri în minte, nu poate teologhisi corect.
>
> Poate să teologhisească mai mult sau mai puțin **despre** teologia ortodoxă, pentru că va citi texte patristice, hotărâri sinodale, și are o cunoaștere formală despre credință, dar nu va putea niciodată să ordoneze corect întregul material și să înțeleagă relația pe care o au aceste nume și înțelesuri cu realitatea experienței duhovnicești a Părinților."

Concluzia tuturor celor de mai sus este că omul a fost plăsmuit de Dumnezeu cu tot ce are nevoie pentru a ajunge la vederea lui Dumnezeu, prin mintea (*νοῦς*) luminată care lucrează în inimă. Atunci se ridică la vederea lui Dumnezeu, și astfel dobândește cunoașterea Lui, pe care o transmite folosindu-și rațiunea. Acesta este omul firesc, așa cum l-a creat Dumnezeu.

d) Trupul omului

O învățătură de bază a Bisericii, așa cum este formulată în cartea Facerii, e că trupul omului este creație a lui Dumnezeu,

laolaltă cu sufletul, iar energia lui Dumnezeu îi dă viață, prin suflet. Sufletul omului este legat de viața lui.

Trupul este alcătuit din celule, care formează țesuturile, și aceste țesuturi alcătuiesc mai departe diferitele organe.

„Trupul este alcătuit din celule; tot trupul e un sistem de celule. Întrucât celulele suferă descompunere, de aceea trupul dispare şi se face ţărână."

„O celulă se duce într-o parte a trupului şi se face ureche, alta ochi etc. Celulele, în mod cert, au un sistem de memorie în interiorul lor. Ştiu cum să se dezvolte, unde să se ducă şi unde să se oprească, în ce loc să se înmulțească şi cum să-și îndeplinească rolul în locul în care se află."

Așa cum sufletul îi dă viață acestui trup unit cu el, la fel şi Duhul Sfânt îi dă viață sufletului, iar harul lui Dumnezeu se transmite, prin suflet, şi trupului. Astfel, omul întreg devine duhovnicesc.

„De aceea avem fenomenele acestea stranii în Ortodoxie – sihaștri, goi, stâlpnici etc., pentru că spiritualitatea ortodoxă îl ia pe omul care e neputincios trupeşte și-l face leu sufletește în capacitatea lui de-a îndura, chiar şi împotriva stihiilor naturii."

Concepţia neoplatoniciană, care este o continuare a platonismului – conform căreia sufletul trebuie să se despartă de trup, care este rău –, nu este acceptată de Părinţii Bisericii, ci este considerată demonică.

„La fel și neoplatonicienii, aceeaşi orientare aveau. În stările lor, pentru ca omul să ajungă în contact cu ce este dincolo, sufletul lui trebuia să scape de trup, să se elibereze din mormântul lui, care este trupul.

În tradiția patristică însă, experiența îndumnezeirii nu este doar a sufletului; este și o experiență a trupului. Omul întreg participă la experiența îndumnezeirii, pentru că nu doar sufletul omului se îndumnezeiește, ci și trupul lui, întreaga personalitate a omului se îndumnezeiește. Iar când omul Îl vede pe Dumnezeu, omul întreg Îl vede pe Dumnezeu, adică și rațiunea lui, și ochii, și nasul, și gura – omul întreg participă, și nu se află în vreo stare de afazie*.

Experiența afaziei la neoplatonicieni este considerată demonică în tradiția patristică ortodoxă. Pentru că tentativa de-a elibera sufletul de trup și de-a intra doar sufletul în contact cu necreatul – platonicienii nu-l numeau «necreat», pentru ei era ceea ce a existat dintotdeauna, și sufletul era parte a acestei lumi, și apoi a căzut din această lume, și apoi se va întoarce iarăși în această lume; așa că platonicienii nu fac distincția dintre creat și necreat – doctrina aceasta că omul trebuie să ajungă la extaz, și prin extaz să intre în contact cu realitatea, acest lucru este considerat demonic din punctul de vedere al Părinților. Pentru că Părinții nu acceptă lucrul acesta și-l condamnă, arătând că experiența este a omului întreg – și a sufletului, și a trupului."

În experiența îndumnezeirii este cuprins omul întreg.

„Și experiența aceasta a îndumnezeirii cuprinde omul întreg, nu doar sufletul, ci și trupul. Și avem îndumnezeire și a sufletului, și a rațiunii, și a minții și a trupului, avem până și îndumnezeire și curățire a patimilor."

---

* *Afazia* este pierderea definitivă sau temporară a facultății de a vorbi și de a înțelege limbajul articulat, ca urmare a unei leziuni cerebrale. La Platon și neoplatonicieni, denumește tăcerea survenită odată cu suspendarea raționării asupra lucrurilor. (n. trad.)

Sfinţii îndumnezeiţi cunosc empiric faptul că la experienţa îndumnezeirii participă şi trupul, dar, în plus, are loc și o suspendare a funcţiilor trupeşti.

„Atâta vreme cât este în îndumnezeire, nu doarme, nu mănâncă, nu bea, iertaţi-mă că spun, nu merge la toaletă, adică suspendare totală a tuturor funcţiilor trupeşti ale omului, ori de câte ori se află în această stare.

Și un an să dureze, omul se află într-o stare de suspendare a funcţiilor trupului. Asta nu înseamnă că nu e conștient şi nu vorbeşte. Starea aceasta nu e extazul neoplatonicienilor sau al idolatrilor, nu are nici o legătură cu misticismul sau cu extazul misticismului, pentru că, atâta vreme cât este în această stare, omul își păstrează toate simţurile, și vorbeşte, şi stă de vorbă cu ceilalţi, și este deplin stăpân pe simţurile lui, şi se află în legătură cu întregul mediu în care trăiește. Mintea nu pleacă din lume, din domeniul dimensiunilor, al culorilor ş.a.m.d.

Deci, acesta este un punct extrem de important şi cere o deosebit de mare atenţie, ca să nu fie confundată vreodată experienţa ortodoxă a îndumnezeirii cu misticismul budiştilor, al africanilor şi al feluritelor religii păgâne, filosofice ş.a.m.d. E cu totul și cu totul altceva."

Teologii apuseni, influenţaţi de platonicieni, vorbeau despre eudemonia* sufletului după învierea trupului.

„Din cauză că Augustin este influenţat de platonicieni, la el trupul nu are parte de eudemonie, vasăzică eudemonia ţine doar de sufletul omului. De aceea, vine acum Toma d'Aquino și se ocupă de subiectul eudemoniei, şi-şi pune lui însuși trei, patru, cinci întrebări de fiecare dată, după care expune o teză, după care răspunde la toate întrebările

---

* Vezi nota de la p. 50. (n. trad.)

pe care tot el și le pusese. Aceasta e metoda lui, știți. Începe cu întrebări, apoi vine teza, apoi răspunsurile. Şi scrie non-stop. Veniţi la birou şi-o să vă arăt care e planul cărţii sale.

Deci, se întreabă el, între altele, cu ce contribuie trupul înviat la eudemonia omului? Din moment ce eudemonia înseamnă ca omul să-L dobândească pe Dumnezeu, şi numai Dumnezeu îl face pe om fericit, atunci la ce ne mai trebuie trupul? Şi spune că, în esenţă, trupul nu contribuie cu nimic la eudemonia omului. Acceptăm învierea trupului doar pentru că o propovăduieşte Sfânta Scriptură, şi aduce «un anume şarm», e ceva deosebit. Dă şarm, aduce un farmec, acolo, ceva oferă ea, dar în esenţă nu contribuie cu nimic la adevărata eudemonie. Așa că, la ce ne mai trebuie înviere? Ca să ne împiedicăm pe-acolo şi de-un trup, lipit de noi, de care nu avem nevoie? Vasăzică, se vede că teologii scolastici, care-l urmează pe Augustin, nu sunt consecvenți cu propria lor doctrină."

Prin urmare, sufletul este strâns legat de trup, fără a se identifica absolut cu el. Și unul, și celălalt sunt creații ale lui Dumnezeu. Omul întreg este alcătuit din trup şi suflet, este dihotomic, dar trebuie să aibă şi harul lui Dumnezeu, care îi sfințeşte și sufletul, şi trupul.

Sfinţii cunosc din experienţă că omul întreg participă la experienţa îndumnezeirii, și se face strălucit, şi se proslăveşte. Și aceasta, în plus faţă de cuvântul lui Hristos, le dă încredinţarea că la a Doua Venire a lui Hristos va avea loc şi învierea trupului. Astfel, Sfinții nu sunt de acord cu concepţiile filosofilor antici despre sufletul „nemuritor prin fire" şi trupul „muritor prin fire". Sufletul este nemuritor nu prin fire, ci prin voia lui Dumnezeu, iar trupul se face părtaş experienţei îndumnezeirii.

Partea a III-a

Căderea omului

Căderea omului

În capitolul precedent am văzut în detaliu cum au fost create lumea și omul, cum funcționau sufletul și trupul, și cine era omul firesc după crearea sa.

Moise, văzătorul de Dumnezeu, în cartea Facerii, nu descrie doar cele despre crearea lumii, ci și ce s-a întâmplat la căderea omului și urmările căderii asupra întregii zidiri. Zidirea nu era liberă să cadă în stricăciune, ci a fost trasă de omul cel căzut. Având în vedere că omul este alcătuit și din elemente ale lumii sensibile, în consecință a transmis urmările păcatului întregii zidiri.

Înainte de cădere, mintea (*νοῦς*) omului se afla în comuniune cu Dumnezeu și cu îngerii, vedea slava lui Dumnezeu și, din această perspectivă, toate energiile sufletului și trupului se transfigurau. Toate erau în avânt și mișcare spre Dumnezeu. După cădere însă, acestea s-au răsturnat, deoarece mintea întunecată pierduse controlul asupra energiilor sufletului și ale trupului și nu mai răspândea lumina în zidire.

În cele ce urmează vom vedea care este cauza pentru care a avut loc căderea omului.

1. Viața de după cădere a celor întâi-zidiți

Atât starea de dinaintea căderii, cât și starea de după cădere a celor întâi-zidiți sunt consemnate de Moise, văzătorul de Dumnezeu, în cartea Facerii. El însuși a dobândit „ochi de-Sine-văzător", L-a văzut pe „Cel ce este" și a cunoscut, în Duhul, toate câte s-au petrecut. Mai departe, a descris aceste lucruri prin cuvinte și înțelesuri create.

Stări asemănătoare au fost descrise uneori și înaintea lui Moise, de către Prorocii și Părinții de dinainte de Lege. Și aceștia au dobândit cunoaștere personală a celor întâmplate la cădere.

Același lucru îl fac și Părinții de-a lungul veacurilor. Citesc în cartea Facerii cele ce s-au petrecut la crearea și la căderea omului, dar le tâlcuiesc prin experiența lor personală. Cu alte cuvinte, prin experiența personală pe care au dobândit-o, îl tâlcuiesc atât pe omul de dinainte de cădere, cât și pe omul de după cădere.

Există două tradiții referitoare la felul cum era Adam înainte de cădere: cea alexandrină și cea antiohiană. Ambele perspective sunt consemnate în opera Sfântului Ioan Damaschinul.

„Există o relatare despre crearea omului în cartea Facerii. Există o tâlcuire patristică despre creație, despre cădere etc., la capitolul acesta.

În teologia patristică, avem două tâlcuiri ale căderii. Prima, care predomină în Antiohia, este că omul, atunci când

a fost creat, a fost așezat de Dumnezeu într-o stare de luminare, și a căzut din luminare. În Capadocia, în Alexandria și în alte părți ale Bisericii primare, există tradiția că omul se afla în stare de îndumnezeire. Alte tradiții sunt o combinație a celor două."

„Anumiți Părinți ai Bisericii cred că mintea (*νοῦς*) celor întâi-zidiți era în stare de vedere dumnezeiască. Tradiția aceasta e una puternică, e Școala Alexandrină. În teologia antiohiană însă, exista pomenirea lui Dumnezeu, cu vederea lui Dumnezeu când și când, dar în special cu pomenirea și cu propria lor experiență ascetică. Și avem două trepte ale vederii. O treaptă este luminarea, care e rugăciunea neîncetată, iar cealaltă este strălucirea, vederea, vederea continuă, care e vederea lui Dumnezeu, îndumnezeirea."

„Sfântul Ioan Damaschinul ne descrie ambele concepții, fără a lua însă vreo poziție în acest sens. Îl lasă pe cititor să aleagă ce dorește."

„Am publicat un studiu în care fac o prezentare a lui Ioan Damaschinul. Damaschinul îi descrie pe cei întâi-zidiți în două moduri: în primul caz au Rugăciunea minții, în celălalt au îndumnezeirea. Acum, dacă aveau îndumnezeirea sau Rugăciunea minții, adică dacă mintea avea pomenirea lui Dumnezeu sau mintea Îl vedea pe Dumnezeu, acestea sunt două tradiții. Care e cea corectă, nu știm."

Părinții Bisericii, tâlcuind cartea Facerii, „nu se ocupă de Adam ca Adam, ci de mintea (*νοῦς*) lui Adam. Adam s-a îmbolnăvit pentru că mintea i s-a întunecat". De aceea nu sunt descrise în detaliu diferitele evenimente din viața celor întâi-zidiți înainte de cădere. Pe Părinți îi interesează ce a survenit prin cădere. De fapt, se subliniază starea minții de dinainte de

cădere și de după cădere, deoarece, „practic, omul a fost zidit pentru îndumnezeire".

„În esență, pe Părinți nu-i interesa când anume au fost creați cei întâi-zidiți, cum au fost ei creați, în ce stare se aflau etc. Dar ce făceau Părinții? Luau experiența actuală a luminării și îndumnezeirii și, pe baza ei, tâlcuiau Vechiul Testament.

Cunoșteau experiența aceasta a luminării și de la Proroci, și din Noul Testament, dar mai ales din propria lor experiență, pentru că aveau un Părinte duhovnicesc* în stare de luminare, care, probabil, «călătorea» când și când în starea de îndumnezeire. Acesta avea fii duhovnicești și, din experiența lui personală, îi călăuzea pe baza Prorocilor Vechiului Testament și a Apostolilor, și făcea o tâlcuire corectă a Sfintei Scripturi."

Părinții Bisericii tâlcuiau cele despre crearea lui Adam și Evei și despre viața lor în Rai de dinainte de cădere pe baza experienței vederii lui Dumnezeu pe care înșiși o aveau, sau după cum o văzuseră la Părinții îndumnezeiți. Când vedeau, adică, sfinți care se înnoiseră duhovnicește și aveau experiențe ale luminării și îndumnezeirii, spuneau că oarecum în felul acesta ar fi trăit și cei întâi-zidiți în Rai. Expresia „oarecum în felul acesta ar fi trăit" arată că acum, prin Întruparea lui Hristos și îndumnezeirea firii omenești în ipostasul Cuvântului, i s-a dat omului posibilitatea de-a se uni cu Hristos și, prin urmare, îndumnezeirea lui să fie mai puternică, iar cel îndumnezeit să trăiască o stare duhovnicească mai înaltă decât cea pe care au trăit-o Adam și Eva în Rai.

„Astfel, Părinții îl iau pe îndumnezeit, așa cum este el acum, și pe cel care trăiește în vederea lui Dumnezeu, așa

---

* Vezi nota de la p. 156. (n. trad.)

cum este el acum, și-l proiectează pe omul duhovnicesc de azi în epoca lui Adam și Evei. Altfel spus, Părinții iau starea de azi a vederii lui Dumnezeu, care este Rugăciunea minții, îndumnezeirea, și spun: «Acesta este omul. Aceasta este starea de cădere a omului. Aceasta este starea de înviere a omului». Așadar, când teologhisesc despre Adam și Eva, pur și simplu teologhisesc din punctul ăsta de vedere.

Dacă Adam și Eva aveau Rugăciunea minții sau îndumnezeirea, dacă aveau vederea lui Dumnezeu sau Rugăciunea minții, putea fi ori una, ori alta, indiferent ce era, ei se aflau în starea de vedere a lui Dumnezeu. În privința aceasta nu e nici un dubiu. Dacă vederea lui Dumnezeu era pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu sau dacă era vederea dumnezeiască, asta e cu totul altă discuție."

De asemenea, trebuie să avem în vedere faptul că Părinții Bisericii au analizat starea duhovnicească a celor întâi-zidiți din perspectiva înnoirii omului, adică a tămăduirii lui, iar nu dintr-o dispoziție de curiozitate științifică sau duhovnicească.

„Spuneam cum erau cei întâi-zidiți. Și erau fie cu Rugăciunea minții, fie cu vederea lui Dumnezeu, adică la îndumnezeire. Nu contează cum anume erau, nu contează dacă aveau Rugăciunea minții sau îndumnezeirea. Ceea ce contează e că în felul acesta se tămăduiește omul. Și înainte de-a se îmbolnăvi, în starea lui harismatică firească, era ori așa, ori așa – nu contează. Mintea (*νοῦς*) este însă un fenomen antropologic.

Așa cum avem celule, inimă, artere etc., la fel, omul are în plus și mintea aceasta, care este întunecată. Dar mintea nu e un fenomen teologic, nici unul filosofic. Este un fenomen antropologic, o parte integrantă a personalității omenești, așa cum sunt ochii, dinții, nasul ș.a.m.d."

2. Păcatul strămoșesc

Există multe căi de înțelegere a păcatului strămoșesc, din punct de vedere patristic ortodox. În cele ce urmează vom pune în lumină esența păcatului strămoșesc. Asupra acestui subiect, în care se arată diferența dintre teologia ortodoxă și alte confesiuni, au fost formulate mai multe puncte de vedere.

Esența păcatului strămoșesc este mai profundă decât ceea ce i se atribuie în mod obișnuit. Întâi de toate, Sfinții Părinți învață, din experiența lor, că omul are două feluri de memorie: memoria celulelor trupului, care ajută la buna funcționare a trupului, și memoria inimii, în care este înscris numele lui Dumnezeu și se săvârșește neîncetat Rugăciunea minții.

„În ziua de azi, oamenii de știință știu că există în om două feluri de memorie. Există memoria celulară, ADN-ul, care e ca o bandă într-un casetofon și «rulează» înnoirea celulelor omului, cu dezvoltări programate ale celulei. Și, pentru că există memoria asta, celulele știu ce să facă, adică știu cum să se înmulțească, la fel ca un computer care ar efectua operațiunea aceasta de înmulțire a celulelor.

Aici avem ceva straniu, anume că celula se divide indivizibil. Celula se împarte neîmpărțit în cele împărțite. E foarte straniu lucrul acesta, pentru că seamănă cu taina prezenței lui Dumnezeu în lume pe care o descriu Părinții Bisericii, în care Dumnezeu se împarte neîmpărțit în cei împărțiți.

Cam același lucru îl fac și celulele. O celulă se înmulțește fără să-și piardă propria identitate, pentru că, de

fiecare dată când oricare dintre celule se înmulțește, celula în sine rămâne întreagă, și toate genele, toate rămân la fel. Și în celulele acestea există ADN-ul, care programează toată această dezvoltare și înmulțire a celulelor etc. Lucrul acesta nu ar fi fost posibil dacă celula nu ar fi avut memorie. Există un sistem de memorie care garantează dezvoltarea corectă a tuturor organismelor biologice din lume, a tuturor ființelor vii.

În afara acestei memorii a celulelor, avem și memoria creierului, memoria care există în materia cenușie, pe care o are lumea vie și omul. Chiar și lumea plantelor are memorie.

Acum, în afara acestor memorii pe care le cunoaște știința astăzi, în tradiția ortodoxă există și o altă memorie, pomenirea* neîncetată a lui Dumnezeu, care își are sediul în inima omului. Dar sistemul acesta de memorie a încetat să mai funcționeze din cauza căderii omului. Și, când Părinții vorbesc despre cădere, înțeleg practic întreruperea funcționării sistemului de memorie care exista la cei întâi-zidiți."

„Esența păcatului strămoșesc este că Dumnezeu l-a creat pe om cu două centre ale personalității. Un centru este sistemul nervos. Coordonatorul sistemului nervos este creierul, materia cenușie, care e conectat la întregul sistem nervos al omului și conduce relațiile omului cu lumea din afară. Apoi, există și sistemul celular al omului, care, după cum bine știm astăzi de la biologi, constituie un sistem complet de memorie celulară, ca un computer."

În afara acestui centru al personalității umane mai există încă un centru, care își are sediul în inimă: centrul duhovnicesc al personalității umane. Astfel, căderea omului este,

---

* Vezi nota de la p. 168. (n. trad.)

de fapt, întreruperea funcționării sistemului său duhovnicesc de memorie. Acest lucru a avut și consecințe morale, însă, în esență, a fost o problemă ontologică.

„Mulți înțeleg azi căderea ca pe o cădere morală, în timp ce Sfântul Simeon Noul Teolog, atunci când vorbește de cădere, nu înțelege o cădere morală, pentru că Sfântul Simeon Noul Teolog nu are un sistem moral. Sfântul Simeon Noul Teolog este un ascet. Învață asceza, nu morala, și gândește ascetic, nu moral. Vrea să spună că oamenii nu au Rugăciunea minții. Asta vrea să spună."

Această întrerupere a funcționării „sistemului de memorie" al inimii se numește, la Sfinții Părinți, „înnegrire" a *după chipului*, „întunecare a minții (νοῦς)", „minte fără de socotință". „Peste tot în literatura patristică, subiectul acesta al căderii este legat de întunecarea minții omului." „Om căzut e unul care are minte întunecată – și cu asta, basta."

În același timp, această minte căzută este definită și ca „nelucrătoare", adică a încetat să mai lucreze în mod firesc, după cum a fost ea creată de Dumnezeu.

Așa cum am afirmat mai înainte, Sfinții Părinți studiau „descrierea istorică a căderii, la care se referă Sfânta Scriptură", dar tâlcuiau acest eveniment prin propria lor experiență, de vreme ce au cunoscut ce este mintea luminată.

„Luminarea omului este sălășluirea Duhului Sfânt în inima omului, așadar omul se face templu al Duhului Sfânt, și același Duh Sfânt al lui Dumnezeu lucrează înlăuntrul minții omului și o luminează."

„Noi cum știm că mintea lui Adam s-a întunecat? Foarte simplu, pentru că știm că noi înșine avem acum mintea întunecată."

Așadar, experiența minții întunecate și luminate i-a călăuzit pe Sfinții Părinți la tâlcuirea atât a stării lui Adam de dinainte de cădere, cât și a stării de după cădere. Este esențial să subliniem lucrul acesta, pentru a înțelege că Sfinții Părinți nu vorbeau filosofic, nici după închipuirea lor, ci empiric.

După această explicație, trebuie să definim în ce constă nelucrarea și întunecarea minții (*νοῦς*), cu alte cuvinte trebuie să analizăm ce este „mintea nelucrătoare".

Mintea omului, așa cum a fost creată ea de Dumnezeu, trebuia să se miște către El, să fie caracterizată de așa-numita mișcare „mai presus de fire". Prin cădere însă a pierdut această mișcare, și se mișcă „după fire" și „împotriva firii". Cu alte cuvinte, energia minții este „defectă", și lucrul acesta se manifestă în faptul că omul devine iubitor de sine, își îndreaptă atenția către trup și, în loc să aibă dragoste jertfelnică, are dragoste egoistă.

> „Mintea se află în stare de cădere și e nelucrătoare; are o lucrare rudimentară și trebuie activată."

Minte nelucrătoare este numită mintea care „nu lucrează corect".

> „Pentru noi, căderea este localizată la nivelul minții, adică atunci când mintea a încetat să mai lucreze. Aceasta este căderea."

Lucrarea nefirească a minții înseamnă că mintea nu mai primește energia Luminii lui Dumnezeu, așa că se întunecă, motiv pentru care vorbim despre „întunecarea minții (*νοῦς*)", care este însușirea caracteristică a căderii. Mintea întunecată „înseamnă că energia noetică a inimii omului nu lucrează corect". Și lucrul acesta este păcatul. „Păcatul este întunecarea

minții, întunericul din inima omului." Toți Părinții au vorbit despre întunecarea minții.

„Citiți orice Părinte vreți voi. O să vedeți că zice de cei întâi-zidiți și de urmașii lor că au minte întunecată. Mintea s-a întunecat. Lucrul acesta îl spunem și în Acatistul Bunei-Vestiri. În orice caz, mintea asta întunecată este diagnosticul, faptul că mintea s-a întunecat, iar terapia este luminarea acestei minți."

Cei îndumnezeiți înțeleg păcatul ca boală.

„În tradiția augustiniană, păcatul a fost înfățișat sub formă morală, în timp ce la Părinții Bisericii, sub forma bolii, iar ștergerea păcatului a fost înfățișată sub forma tămăduirii. Vasăzică, avem boala și avem tămăduirea. Păcatul este o boală a omului, nu doar o purtare urâtă a omului care nu ascultă de Dumnezeu ca o slugă. Pentru că păcatul nu este o faptă și o încălcare a poruncilor lui Dumnezeu, ca în cazul încălcării legilor statului. Există legi, și cine le încalcă contravine legii și trebuie pedepsit de lege etc. Augustin a înțeles păcatul în felul acesta, adică Dumnezeu a dat porunci, omul a încălcat porunca lui Dumnezeu și a fost pedepsit ca atare."

Părinții știu că, prin cădere, omul s-a îmbolnăvit, de vreme ce „boala este întunecarea minții". De aceea se vorbește despre diagnostic și terapie.

„Diagnosticul este că omul suferă de boala aceasta numită păcat, care este întunecarea. Și de câte ori nu găsești termenul ăsta la Părinți, «întunecarea minții»? Permanent. Oriunde ai deschide un Părinte, toți vorbesc despre întunecarea minții.

> Deci întunecarea asta a minții este diagnosticul. Și tămăduirea, ce este? Luminarea minții. Avem întunecare, și avem luminare. E aceeași terminologie. Întuneric și lumină. Întunecare și luminare. Aceasta este toată problema, adică."

Pentru că Dumnezeu este Lumină, iar absența Luminii provoacă întuneric, atunci când mintea nu este luminată de Dumnezeu înseamnă că este întunecată, adică înnegrită.

> „Care este diagnosticul? Este că inima omului s-a înnegrit. Ceea ce numim în limbajul ulterior al Părinților «minte» (νοῦς), adică inima aceasta, s-a înnegrit; din pricina căderii a pierdut pomenirea lui Dumnezeu, și pomenirea aceasta a lui Dumnezeu trebuie să se întoarcă."

Există o analogie între minte și lentilele unui telescop. Când lentilele telescopului au o problemă, lumina nu poate trece prin ele și omul nu poate vedea. Tot astfel, când mintea omului este înnegrită, omul nu-L poate vedea pe Dumnezeu.

> „Ochii necreați pe care îi are, adică harul necreat care sălășluiește în om, înlăuntrul minții omului, înlăuntrul inimii omului, harul acesta necreat a fost întunecat de petele de pe lentila care se numește «minte» (νοῦς). Și, pentru că lentila din telescopul acesta nu este curățită, de aceea nici lumina nu strălucește prin ea, sau nu lasă lumina să treacă, astfel încât să poată cineva să folosească telescopul, să vadă stelele așa cum trebuie.
>
> La fel, lentila care se numește mintea sau inima omului s-a înnegrit, de aceea omul nu vede întru sine Împărăția lui Dumnezeu care este înlăuntrul său, ori harul necreat care este înlăuntrul său. Și lucrul acesta se cheamă orbire. Omul este orb – a fost zidit să-L vadă pe Dumnezeu, dar

nu-L vede pe Dumnezeu. Prin urmare, din punctul ăsta de vedere, omul este orb și nu vede Lumina."

Când vorbim despre întunecarea minții, nu înțelegem întunecarea rațiunii. În capitolul precedent s-a făcut distincția dintre minte (*νοῦς*) și rațiune (*λογική*)*; astfel, prin căderea lui Adam, a fost afectată nu rațiunea, ci mintea.

„Mintea era în starea vederii lui Dumnezeu și s-a întunecat. Nu rațiunea. Nu avem nici un indiciu că rațiunea omului s-ar fi întunecat. Și oricine cunoaște câte ceva din știința modernă, vede că, la creier, omul funcționează foarte bine."

„Din moment ce omul poate să fie foarte deștept într-ale rațiunii, nu pare să fi suferit nimic din pricina căderii celor întâi-zidiți, pentru că, atunci când Părinții spun că i s-a întunecat mintea, nu la rațiunea lui se referă. Dacă mintea ar fi același lucru cu rațiunea, s-ar ajunge la concluzia că, dacă în urmă cu trei milioane de ani s-a întunecat mintea, când omul avea un cap mic, cu un volum de 700 de centimetri cubi, în timp ce acum are 1400 de centimetri cubi, deci, dacă am fi început cu o minte întunecată, acum ea ar fi teribil de luminată în comparație cu ce era la început.

Când Părinții spun că s-a întunecat mintea celor întâi-zidiți, nu la rațiune se referă, ci la o altă energie a sufletului, al cărei centru este inima."

„Poate să fie cineva o somitate în științele pozitive, dar din punctul de vedere al teologiei să fie un agramat, pentru că are mintea întunecată. Rațiunea lui este luminată, da, dar de științele pozitive. Vasăzică, rațiunea omului nu

---

* Vezi nota de la p. 22. (n. trad.)

a suferit nimic din cauza căderii. Cea care a suferit e mintea omului. Mintea s-a întunecat."

Părinții cunosc întunecarea minții și din experiența lor, dar și din experiența lor pastorală, când îi călăuzesc pe fiii lor duhovnicești. Prin urmare, din acest punct de vedere, oamenii se împart în cei ce au mintea întunecată și cei ce au mintea luminată.

Pe lângă întunecarea minții, păcatul strămoșesc înseamnă amestecarea minții cu rațiunea, cu patimile și cu mediul. Mintea de dinainte de cădere se mișca spre Dumnezeu cu avânt, liberă de energia rațiunii, a patimilor și a mediului, însă, atunci când a rămas nelucrătoare, s-a confundat cu rațiunea, cu patimile și cu mediul. Acest lucru este definit drept cădere.

„După cădere, mintea s-a întunecat. De ce? Pentru că este plină de gânduri (*λογισμοί*). Când ajunge mintea să fie întunecată de gânduri? Când gândurile intelectului coboară în inimă și se fac gânduri ale minții. Există, adică, gânduri în minte, care nu ar trebui să fie acolo, pentru că țin de rațiune și de intelect. Mintea trebuie să fie complet goală de gânduri ca să poată veni la om Duhul Sfânt, să se sălășluiască și să rămână înlăuntrul lui."

„Căderea omului, din punct de vedere patristic, înseamnă identificarea energiilor minții cu energiile rațiunii.

Când mintea s-a întunecat, atunci mintea întunecată, în energia ei, se identifică cu rațiunea și cu patimile."

Când energia noetică „nu funcționează corect, atunci rătăcește încoace și-ncolo și se amestecă cu rațiunea omului. Și energia aceasta, pe care au numit-o «energie noetică», este mintea omului, care nu e rațiunea lui".

Mintea, în starea aceasta, „nu lucrează, ci s-a făcut prizonieră a rațiunii (*λογική*), adică a gândurilor (*λογισμοί*). Nu funcționează normal".

În concluzie, păcatul strămoșesc este nelucrarea minții, întunecarea minții și identificarea ei cu rațiunea, cu patimile și cu mediul. Lucrul acesta are urmări cumplite.

3. Urmările căderii

Urmările căderii nu sunt doar morale, duhovnicești, psihologice și sociale, ci antropologice și ontologice. Din cauză că mintea (*νοῦς*) se pervertește, toate puterile sufletești ale omului se denaturează. Când mintea, care conduce lumea sufletească lăuntrică a omului, devine nelucrătoare, întunecată, atunci și întreaga alcătuire sufletească a omului se dezorganizează. Atunci omul se face vrăjmaș al lui Dumnezeu. Iacov, fratele Domnului, vorbește despre vrăjmașii lui Dumnezeu: *„Cine, deci, va voi să fie prieten cu lumea se face vrăjmaş lui Dumnezeu"* (Iacov 4, 4). Potrivit erminiei patristice, nu Dumnezeu îi este vrăjmaş omului, ci omul se face vrăjmaş al lui Dumnezeu.

> „Omul ajunge vrăjmaș al lui Dumnezeu prin întunecarea minții (*νοῦς*). Când mintea este întunecată şi nelucrătoare, înseamnă că nu lucrează, dar și când lucrează, lucrează demonic. Omul acesta a cărui minte este întunecată e vrăjmaş al lui Dumnezeu, în sensul că nu face voia lui Dumnezeu, și asta pentru că se află în întuneric."

Apoi, omul a cărui energie noetică nu lucrează, sau lucrează rudimentar, este bolnav și rob al păcatului.

Urmarea fundamentală a păcatului strămoșesc a fost moartea, după cuvântul lui Dumnezeu către Adam:

„A dat apoi Domnul Dumnezeu lui Adam poruncă şi a zis: «Din toţi pomii din Rai poţi să mănânci, iar din pomul cunoştinţei binelui şi răului să nu mănânci, căci, în ziua în care vei mânca din el, vei muri negreşit!»" (Facerea 2, 16-17).

Astfel, după păcat, în existența omului a intrat moartea; mai întâi moartea duhovnicească, pierderea harului lui Dumnezeu, și apoi moartea trupească. Moartea duhovnicească este întunecarea minții (*νοῦς*) și întreruperea legăturii sufletului-minții cu Dumnezeu.

> „Moartea sufletului este lipsa îndumnezeirii, adică a vederii lui Dumnezeu."

Mintea a încetat să se mai miște către Dumnezeu, a încetat să mai fie luminată de Lumina necreată a slavei Sale, s-a întunecat, și a transmis această întunecare atât trupului, cât și întregii zidiri.

În urma păcatului, Adam și Eva, prin marea purtare de grijă a lui Dumnezeu, au îmbrăcat hainele de piele. Potrivit învățăturii patristice, „hainele de piele" sunt stricăciunea și moartea, precum și modul de viață propriu animalelor necuvântătoare. Astfel, și modul zămislirii, al purtării în pântece și al nașterii omului se înscriu între urmările căderii. Era de așteptat ca moartea sufletească-duhovnicească să se transmită și trupului, așa că omul a experimentat ce înseamnă moarte trupească.

> „Nu Dumnezeu e Cel ce a cauzat moartea. Omul a adus moartea întru sine, din cauză că s-a despărțit de slava lui Dumnezeu, care este izvorul vieții sale. Dumnezeu, prin urmare, nu i-a impus omului moartea drept pedeapsă pentru vreo vinovăție moștenită. Dumnezeu mai degrabă a îngăduit moartea, datorită bunătății și dragostei Sale, pentru ca păcatul și răul la om să nu ajungă nemuritoare."

Astfel, și moartea este o boală, dar și bătrânețea, care duce inevitabil la moarte, este tot o boală. Lucrul acesta este susținut acum și de către știință.

„S-a demonstrat, într-un final, că bătrânețea este o boală; nu-i firesc pentru om să îmbătrânească. Și au făcut acum niște experimente importante, în care sunt prelevate părți din glandele animalelor și puse la congelator. Calculează câți ani trăiește un animal; în jur de cincisprezece ani. După zece ani scot glandele din congelator și le cos la loc în glandele animalului, și au reușit acum să prelungească viața unor cobai. Asta înseamnă că pot prelungi viața omului cu 30% sau cu 50%. Și discută acum gerontologii dacă moartea este sau nu o boală. Cu alte cuvinte, s-a demonstrat că bătrânețea este o boală."

„Avem aici un fenomen straniu, că celulele obișnuite se înmulțesc și se regenerează, de obicei, odată la șapte luni. Odată la șapte luni, toate celulele din trupul omului se schimbă, în afară de celulele oaselor, care trec printr-o schimbare completă odată la șapte ani. Vasăzică, în timp ce, în primul caz, se schimbă odată la șapte luni, în celălalt, odată la șapte ani are loc o regenerare totală, în afară de glande. Și aici avem un fenomen straniu. Glandele nu se mai regenerează, ci mor treptat.

Și acum, în gerontologie – de vreo doisprezece ani încoace s-a dezvoltat știința asta – se ocupă cu bătrânețea și cu moartea, să vadă dacă sunt firești sau sunt boli. Cât despre bătrânețe, au ajuns la concluzia că este vorba de o boală. Despre moarte nu sunt siguri dacă e boală sau ceva firesc. Bătrânețea, în orice caz, nu-i ceva firesc. Și lucrul acesta se vede din faptul că glandele, se pare, controlează îmbătrânirea omului. Acolo nu mai are loc o regenerare a celulelor. În timp ce toate celelalte celule se regenerează și se schimbă periodic, chiar și sângele, toate, toate se schimbă, are loc o regenerare totală, și nu este vizibilă nici o diferență între celulele unui om de 80 de ani și ale unuia de 20 de ani, celulele sunt identice, totuși glandele suferă o îmbolnăvire.

Așadar, experimentele acestea i-au convins că bătrânețea este o boală care afectează sistemul glandular. Iar una din glandele acestea este creierul uman, parte a sistemului neurologic. Vasăzică, ceea ce tot spuneau Părinții, că moartea și bătrânețea sunt o boală, a fost deja pe jumătate demonstrat și acceptat, în timp ce, mai demult, când citeau vreun Părinte al Bisericii care spunea că lucrurile acestea sunt o boală, toată lumea zicea că sunt o stare firească. S-a demonstrat acum că bătrânețea nu este o stare firească. Prin urmare, Părinții s-au arătat moderni și în acest domeniu. N-au acceptat niciodată bătrânețea ca pe o evoluție firească, ci ca pe o boală a omului. Părinții susțin că moartea este o stare nefirească, în timp ce gerontologii încă dezbat chestiunea asta.

În om există acest ADN, care este o bandă, o bandă spiralată. Există ADN în fiecare celulă, și ADN-ul se multiplică odată cu celula atunci când are loc multiplicarea celulelor. Teoria predominantă în prezent este că banda aceasta e ca o bandă într-un computer, într-un aparat de genul ăsta, și are o anumită lungime și, adică, banda rulează și, la un moment dat, banda se termină. Vasăzică, în felul acesta rulează viața omului, are loc permanent multiplicarea celulelor și, când banda multiplicării se termină, omul moare.

Da, adică este programat și, când se termină, s-a terminat. În afară, bineînțeles, de cazul în care nu e omorât cumva de vreo mașină sau nu i se întâmplă vreo complicație în corp, însă moartea naturală, a unui bătrân, există."

Drepții și Prorocii Vechiului Testament, deși ajungeau la vederea lui Dumnezeu, starea aceasta era totuși provizorie, pentru că firea omenească, înainte de-a fi asumată de firea dumnezeiască în Ipostasul Cuvântului lui Dumnezeu, era

bolnavă, și nu putea să țină multă vreme acest har al lui Dumnezeu. Astfel, și Drepții, și Prorocii mureau nu doar cu trupul, ci și cu sufletul, pentru că se pogorau la Iad, în tărâmul morții.

„Cei ce [în Vechiul Testament] au văzut slava necreată a Cuvântului au murit și cu trupul, și cu sufletul."

4. Moștenirea păcatului

Părinții Bisericii, când vorbesc despre moștenirea păcatului strămoșesc, nu înțeleg moștenirea vinovăției celor întâi-zidiți, cu alte cuvinte păcatul strămoșesc nu a fost o ofensă adusă lui Dumnezeu, ci o boală a omului. Omul s-a îndepărtat de Dumnezeu, cu urmarea, precum am văzut, că sufletul, prin minte (*νοῦς*), a pierdut harul lui Dumnezeu, iar trupul a murit.

Am văzut, de asemenea, că trupul omului a fost creat din pământ, și sufletul a fost creat prin insuflarea suflării lui Dumnezeu. Acest lucru se repetă la zămislirea fiecărui om. Sfântul Maxim Mărturisitorul învață că sufletul și trupul omului sunt create de Dumnezeu în același timp, dar „fiecare printr-un mod diferit de naștere". Adică, unul este modul în care se naște trupul „din materia existentă", și altul este modul în care se naște sufletul, „fiind alcătuit din suflarea dumnezeiască și de-viață-dătătoare". Aceasta înseamnă că sufletul este curat, mintea (*νοῦς*) este luminată, dar trupul moștenește de la părinți caracterul stricăcios și muritor, adică bătrânețea și moartea. Desigur, crearea sufletului și a trupului, ca și unirea dintre ele au loc odată cu zămislirea omului.

Astfel, moștenirea păcatului strămoșesc este, în realitate, o moștenire a urmărilor căderii, care sunt caracterul stricăcios și muritor, așa-numitele „haine de piele". Moartea trupească, aflată în celule, controlează partea pătimitoare a sufletului pe durata dezvoltării omului, și astfel se dezvoltă patimile trupești, iar mintea (*νοῦς*) omului se îmbolnăvește și se întunecă.

Este semnificativ în acest sens cuvântul Apostolului Pavel: *„Că, după omul cel lăuntric, mă bucur de legea lui Dumnezeu; dar văd în mădularele mele o altă lege, luptându-se împotriva legii minţii mele şi făcându-mă rob legii păcatului, care este în mădularele mele. Om nenorocit ce sunt! Cine mă va izbăvi de trupul morţii acesteia?"* (Romani 7, 22-24).

În acest pasaj al Apostolului Pavel, este limpede că mintea (*νοῦς*) își găsește bucuria în legea lui Dumnezeu, însă cealaltă lege, legea morții trupului, se luptă împotriva legii minții și o înrobește; astfel, patimile iubirii de arginți, iubirii de plăcere și iubirii de slavă, care sunt legate de caracterul stricăcios și muritor, înrobesc și întunecă mintea omului.

Am subliniat în capitolul precedent că omul deține o memorie a inimii, noetică, și o memorie cerebrală. Prin urmare, memoria cerebrală, care este legată de celulele nervoase și dezvoltarea creierului, se dezvoltă gradual, în timp ce memoria inimii, noetică, există de la începutul existenței sufletului omului.

> „Preasfânta Fecioară, la trei ani, ajunsese la îndumnezeire. Copilul este receptiv. Inima lui nu s-a împietrit încă, el nu a ajuns viclean. Căderea copilului se datorează mediului, părinților, unchilor, prietenilor etc. Dacă se află într-un mediu bun, copilul acesta poate să crească fără probleme cu Rugăciunea minții. Copilul are mai puține probleme ca adulții. Învață mai repede. Pe copil, mediul îl distruge.
>
> De aceea și Părinții subliniază că fiecare om se naște ca Adam și Eva. Și fiecare trece, adică, prin aceeași cădere. Întunecarea minții are loc în fiecare om. În embrion, în care mintea (*νοῦς*) există, mintea nu este întunecată încă. Fiecare om trece prin căderea lui Adam și Evei din cauza mediului."

Moștenirea păcatului strămoșesc, potrivit Părinților, este în special moștenirea urmărilor căderii, care sunt caracterul stricăcios, pătimitor și muritor, fapt cu implicații și asupra sufletului.

> „Concepția noastră despre păcatul strămoșesc, despre ereditate etc. coincide cu concepția științei medicale de astăzi, de pildă, acum cu ADN-ul. Au găsit acum un mod nu doar de-a identifica deficiențele ereditare în scara spiralată a ADN-ului, dar cunosc și compoziția ADN-ului, ce elemente trebuie să se găsească și unde, cunosc secvența care ar trebui să urmeze. Și, când examinează oameni care se nasc cu șase degete la mâini și la picioare, sau cu trei ochi, cu un ochi, cu jumătate de nas, fără urechi etc., examinează compoziția celulei și văd că există o anomalie în ADN, fapt pentru care omul s-a născut în felul acesta."

Prin urmare, pătrunderea morții în viața noastră nu a survenit drept pedeapsă de la Dumnezeu, ci drept rezultat al pierderii dumnezeiescului har, al îndepărtării omului de Lumina lui Dumnezeu, drept boală a firii omenești, care are nevoie de terapie. Pe acest lucru se sprijină toată lucrarea pastorală a Bisericii.

Dimpotrivă, în Apus, care a fost influențat și în această privință de Augustin, „pe care îl consideră cel mai mare teolog, cel mai învățat în cele despre dumnezeiescul har, cădere etc.", moștenirea păcatului strămoșesc a fost interpretată cu totul altfel, consecința fiind că lucrarea pastorală a Bisericii a fost pervertită. Augustin avea vederi platoniciene despre crearea și căderea omului.

> „Augustin, la început, pornește de la premise platoniciene, abandonează unele teze ale platonicienilor, iar apoi încearcă iarăși să-l adapteze pe Platon la creștinism. Așadar, din acest moment, contradicțiile devin inevitabile."

„Augustin a introdus concepţiile platoniciene în dogma Sfintei Treimi. A introdus ideea că Adam şi Eva au avut cunoaşterea omenească deplină, toată cunoaşterea omenească pe care o poate avea cineva. Ei bine, fireşte, din moment ce pentru Augustin cunoaşterea omenească constă în vederea arhetipurilor, atunci oricine cunoaşte arhetipurile Îl cunoaşte pe Dumnezeu, cunoaşte esenţa lui Dumnezeu. Deci, din moment ce Adam şi Eva au cunoscut toate arhetipurile, înseamnă că au avut toată cunoaşterea pe care o poate avea omul.

Şi apusenii i-au închipuit pe cei întâi-zidiţi ca pe nişte oameni desăvârşiţi; desăvârşiţi în sens platonician. Când cei întâi-zidiţi au căzut, au pierdut memoria acestor arhetipuri, de aceea şi Augustin dădea întotdeauna o mare importanţă în viaţă memoriei omului. Credea că în memoria oamenilor este întipărită cunoaşterea despre Dumnezeu. Şi luminarea, pentru Augustin, însemna să-şi reamintească omul cele despre Dumnezeu. Şi cum să lege asta acum cu învăţătura despre pre-existenţa sufletelor, pe care în cele din urmă a respins-o – aceasta este o mare problemă a gândirii lui Augustin."

„Luminarea omului (după Augustin) înseamnă pur şi simplu ca mintea să cunoască arhetipurile. Aceasta este luminarea. Şi apoi, îndumnezeirea omului este când omul s-a îndumnezeit şi vede arhetipurile direct cu raţiunea (*λογική*)."

În continuare, Augustin, potrivit concepţiilor lui Platon, consideră că, după cădere, omului i se adaugă partea pătimitoare a sufletului, adică partea poftitoare şi irascibilă.

„Augustin are ideea aceasta că omul era desăvârşit şi avea dumnezeiescul har, nu avea partea poftitoare şi

irascibilă a sufletului, se afla în starea de eudemonie a părții raționale etc. Însă, din cauza căderii, apare partea poftitoare și irascibilă."

Merge și mai departe și învață că păcatul strămoșesc a fost o ofensă adusă dreptății lui Dumnezeu, de aceea și omul a fost pedepsit. Nu percepe moartea ca pe o boală rezultată din pierderea vieții dumnezeiești, ci ca pe o pedepsire a omului de către Dumnezeu.

„Important, la Augustin, este că el gândește moartea ca pedeapsă a lui Dumnezeu. Toți au fost pedepsiți de Dumnezeu, pentru că sunt vinovați."

Pornind de la aceste premise, trebuie să abordăm concepția lui Augustin despre păcatul strămoșesc ca ofensă adusă dreptății lui Dumnezeu, precum și interpretarea legalistă și contractuală a păcatului, felul cum vina aceasta a trecut la neamul omenesc și modul în care această viziune este legată de predestinarea absolută.

„După Augustin, când Adam și Eva au păcătuit, au păcătuit împotriva dreptății lui Dumnezeu și L-au ofensat pe Dumnezeul cel nemărginit. Prin urmare, din moment ce toți moștenesc păcatul, vina lui Adam și a Evei, asta înseamnă că toți merită să fie pedepsiți. Prin urmare, pe drept suntem pedepsiți de Dumnezeu, dar Dumnezeu, pentru că așa vrea El, dintre osândiții aceștia la Iadul veșnic a ales un grup anume pentru mântuire.

Vasăzică, din perspectiva aceasta, cine n-a fost ales pentru mântuire n-are de ce să se plângă, pentru că pe drept este pedepsit. De fapt, trebuie chiar să se bucure, pentru că triumfă dreptatea dumnezeiască. Cine însă se mântuiește, nici el nu poate să spună că pe drept se mântuiește,

pentru că mântuirea pentru el este cu totul și cu totul gratuită, n-are nici un merit. Așa că nu poate să se dea mare.

În contextul acesta, un indiciu că cineva ar fi predestinat la mântuire e și faptul că este om bun. Adică, pentru protestanți, asta înseamnă că e cumpătat, nu fură, nu minte, nu umblă cu femei, e om bun. Vasăzică, ei îi împart pe oameni în buni și răi.

Dincolo de aceasta, în special în lumea anglo-saxonă, dar și între franci, a fost posibilă susținerea rasismului pe baza învățăturii lui Augustin. Vasăzică, cine era predestinat la mântuire trebuia să fie, cum ar veni, alb, înalt, blond etc. etc., adică un om chipeș. Un om, dacă este hidos la față, sărac, prăpădit, nenorocit, sclav, handicapat etc., pentru franci nu este cu putință să fie predestinat."

Era de așteptat ca vederile lui Augustin despre păcatul strămoșesc să fie puse în legătură cu teoria despre predestinarea absolută a omului, care denaturează dragostea lui Dumnezeu față de om, scopul Jertfei lui Hristos pe Cruce, ca și întreaga lucrare pastorală a Bisericii.

„Toți au fost pedepsiți de Dumnezeu, pentru că toți sunt vinovați. Problema este cum sunt vinovați – este vinovăția aceasta ereditară în mod biologic, sau sunt vinovați în mod reprezentativ? Cum ar veni, Adam și Eva, ca reprezentanți ai neamului omenesc, au păcătuit și, drept urmare, n-au fost pedepsiți doar ei, ca reprezentanți, ci și întreg neamul omenesc.

O altă abordare este că, numai în calitate de reprezentanți, au suferit o pierdere în detrimentul întregului neam omenesc. Ca atunci când un tată face prostii și-și pierde averea și, din cauza tatălui, copiii vin pe lume săraci. Copiii sunt săraci pentru că tatăl, care era bogat, și-a pierdut averea. Există și concepția aceasta. Depinde ce vrea fiecare

să scoată din Augustin în aceste chestiuni. Dar ceea ce contează este cum sunt aceste lucruri din perspectiva lui Dumnezeu.

Augustin este de acord cu învățătura despre predestinarea absolută. Prin urmare, introduce ideea că toți oamenii, pe drept, sunt osândiți la Iad. Osânda aceasta e ceea ce merită omul. Dar Dumnezeu, Care este și dragoste, nu lasă lucrul mâinilor Sale să se piardă întru totul, așa că pe unii oameni i-a predestinat la mântuire. O parte a omenirii este predestinată la mântuire.

Dar predestinarea aceasta a unei părți a omenirii nu se datorează meritelor omului, pentru că, după meritul lor, oamenii ar trebui să se ducă drept în Iad. Prin urmare, cine va primi dumnezeiescul har pentru mântuire nu poate să se dea mare că prin faptele sale s-a mântuit, ci s-a mântuit prin predestinarea pe care o are de la Dumnezeu, prin voia lui Dumnezeu. De aceea, trebuie să fie umil și să stea cuminte și să nu se creadă mai bun ca ceilalți în meritele sale. Dar și un om care nu este predestinat, nici el nu trebuie să se plângă, din moment pe drept este pedepsit.

Din punctul ăsta de vedere, Augustin mai are încă o idee ciudată, că, atunci când spunem că Dumnezeu îi iubește pe păcătoși, nu înseamnă că-i iubește chiar pe toți păcătoșii. Înseamnă doar că Dumnezeu îi iubește pe acei păcătoși care sunt predestinați. Pe ceilalți păcătoși Dumnezeu nu-i iubește. Vasăzică, dragostea Lui are o limită.

Adam și Eva au păcătuit, și vinovăția lor a trecut la tot neamul omenesc. Și, din cauza acestei vinovății, tot omul merită Iadul. Deci, dacă există unii care sunt predestinați la mântuire, pe aceștia Dumnezeu îi iubește pentru că așa vrea El. Ceilalți nu pot să se plângă, pentru că pe drept sunt pedepsiți. Nu pot să aibă nici o pretenție la mântuire, pentru că merită să fie pierduți. Pentru că oricum erau pierduți din cauza lui Adam și a Evei.

Iar cei care se mântuiesc, se mântuiesc nu pentru că ar merita, ci pentru dragostea lui Dumnezeu, Care i-a ales. De aceea, nu trebuie să se mândrească, ci să fie umili. Astfel, s-a creat distincția aceasta curioasă, conform căreia Dumnezeu îi iubește pe păcătoșii care sunt predestinați. Dar nu ca păcătoși îi iubește; îi iubește ca și cum ar fi oameni desăvârșiți. Pentru că Dumnezeu nu-i iubește pe păcătoși.

Apoi, Hristos a murit ca oamenii să se mântuiască. Dar Hristos nu a murit pentru toți oamenii. A murit doar pentru unii. Aceste pasaje există în scrierile lui Augustin și, din cauza acestor pasaje, francii tind foarte mult să creadă în predestinarea absolută."

Dacă va compara cineva aceste opinii ale lui Augustin cu întreaga învățătură a Părinților, așa cum a fost exprimată pe scurt mai înainte, va vedea diferența. Dumnezeu îi iubește și pe drepți, și pe nedrepți, dar se vor îndreptăți doar cei ce se tămăduiesc, cei ce răspund liber la dragostea lui Dumnezeu și dobândesc ei înșiși dragoste jertfelnică. Acest lucru se săvârșește prin puterea lui Hristos.

5. Vechiul și noul Adam

Căderea lui Adam a îmbolnăvit toată firea omenească, iar Întruparea Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu, a noului Adam, a tămăduit firea omenească. Aceasta este învățătura de bază a Bisericii despre căderea și tămăduirea omului.

Înlăuntrul nostru ducem boala vechiului Adam, ca o cădere de la Lumina slavei lui Dumnezeu și ca întunecare a minții (*νοῦς*), dar va trebui să simțim și viața noului Adam, ca întoarcere a noastră la perspectiva luminării și îndumnezeirii.

> „Nu poate nimeni să devină creștin, zicem noi, ortodocșii, dacă nu l-a nimicit înlăuntrul lui pe vechiul Adam. Trebuie să fie un nou Adam ca să poată să fie om în adevăratul sens al cuvântului. Lucrul acesta îl spun Părinții. Dar cum ajunge un nou Adam? Cum se șterge vechiul Adam? În vechiul Adam, mintea (*νοῦς*) s-a întunecat, de aceea s-a întâmplat ce s-a întâmplat în trecut.
>
> Nu știu, dar nu cumva cuvântul grecesc pentru «nemernic», *παληάνθρωπος*, care literal înseamnă «om vechi», nu e o versiune a lui «Adam cel vechi»? Nu știu, dar când cineva este «om vechi» înseamnă că nu este «om nou».
>
> Prin urmare, fiind el «om vechi», înseamnă că nu este creștin, adică este un *παληάνθρωπος*, un «nemernic». Etimologia are semnificație teologică. Adică, *παληάνθρωπος* are rădăcini teologice, cel puțin. Acest *παληάνθρωπος*, «nemernic», pe care-l folosim noi în limba vorbită, mi se pare că este Adamul cel vechi."

Viața dintru început a lui Adam era viața luminării și a îndumnezeirii. Prin păcat, omul și-a pierdut *după asemănarea*

și i s-a înnegrit *după chipul*, și omul a căzut în afara vieții dumnezeiești. Acum i se cere să treacă prin curățirea inimii, să ajungă la luminarea minții și să trăiască îndumnezeirea. Lucrul acesta îl vedem în viețile sfinților, însă și mai limpede îl vedem la mucenici.

> „Mucenicii sunt cei ce ajunseseră la Rugăciunea minții, aveau pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu, mintea le era lucrătoare, adică inima le ajunsese la curățire, aveau rugăciunea de-un-singur-gând, aveau pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu, astfel încât, atunci când s-au dus la mucenicie și-au trecut prin chinuri, Rugăciunea a fost cea care i-a păzit de lepădare, și nu s-au lepădat de Hristos.
>
> Cum au îndurat mucenicia aceasta? Când omul este în această stare duhovnicească, nimic nu-l mai influențează de-acum, decât rugăciunea, care îi stăpânește întreaga ființă, și nu mai e îngenunchiat nici de chinuri, nici de mutilări. A deveni mucenic, a trece prin chinuri nu este o realizare omenească, ci este de la harul lui Dumnezeu, care săvârșește acest lucru. Din acest motiv, în Biserica primară, cine se lepăda de Hristos în prigoană era dat afară din Biserică, și-l mai împărtășeau doar pe patul de moarte."

Parcursul acesta de la curățirea inimii la luminarea minții și la îndumnezeire este scopul Întrupării Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu, dar și lucrarea Bisericii, așa cum vom vedea în capitolele următoare.

Concluzia acestui capitol este că Sfinții Părinți au cunoscut căderea lui Adam din proprie experiență, au trăit „tânguirea lui Adam", după ce mai înainte cunoscuseră personal împărtășirea de slava lui Dumnezeu în Lumina necreată, în ipostasul Cuvântului. Acesta este cadrul în care Părinții au tâlcuit viața omului de dinainte și de după cădere.

Partea a IV-a

Întruparea Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu

Întruparea Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu

Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu, cea de-a Doua Persoană a Sfintei Treimi, s-a întrupat, adică Și-a asumat firea omenească, și astfel firea dumnezeiască s-a unit ipostatic cu firea omenească în Persoana Lui. Aceasta înseamnă că Logosul-Cuvântul este ipostas în firea omenească.

Întruparea Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu s-a săvârșit prin voința Fiului, bunăvoința Tatălui și împreună-lucrarea Sfântului Duh, așadar toate cele trei Persoane ale Sfintei Treimi au împreună-lucrat la taina dumnezeieștii iconomii. Acest lucru s-a săvârșit la vremea potrivită, după cum scrie Apostolul Pavel: *„Iar când a venit plinirea vremii, a trimis Dumnezeu pe Fiul Său, Cel născut din femeie, născut sub Lege, ca pe cei de sub Lege să-i răscumpere, ca să dobândim înfierea"* (Galateni 4, 4-5).

Astfel, Cuvântul neîntrupat al Vechiului Testament ia trup prin Întrupare. Astfel, comuniunea omului cu Dumnezeu este de-acum statornică. Cu alte cuvinte, firea omenească, pierzând după cădere comuniunea cu Dumnezeu, nu a mai reușit să ajungă la *după asemănare,* însă acum, unindu-se cu firea dumnezeiască în Persoana Cuvântului și îndumnezeindu-se, fiecărui om i se dă posibilitatea dobândirii unei comuniuni statornice cu Dumnezeu. Prin urmare, Întruparea lui Hristos este un eveniment istoric, așa cum îl descriu toți evangheliștii, dar este în același timp și un eveniment duhovnicesc, adeverit prin cunoașterea empirică.

1. Fapte empirice

Pentru început, trebuie să subliniem că Întruparea Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu nu este o învățătură teologică teoretică, ci un fapt empiric, adeverit prin experiența personală a Apostolilor și Sfinților de-a lungul veacurilor. Apostolii sunt martori oculari ai evenimentului dumnezeieștii Întrupări, și mai ales ai slavei firii celei dumnezeiești. Acest lucru se poate vedea în toate textele și Epistolele păstrate și cuprinse în Noul Testament.

Mărturia Evanghelistului Ioan are o importanță aparte:

„Ce era dintru început, ce am auzit, ce am văzut cu ochii noştri, ce am privit şi mâinile noastre au pipăit despre Cuvântul vieţii, și Viaţa s-a arătat şi am văzut-o şi mărturisim şi vă vestim viaţa cea veșnică, care era la Tatăl şi s-a arătat nouă. Ce am văzut şi am auzit vă vestim şi vouă, ca şi voi să aveţi împărtăşire cu noi. Iar împărtăşirea noastră este cu Tatăl şi cu Fiul Său, Iisus Hristos. Şi acestea noi vi le scriem, ca bucuria noastră să fie deplină. Şi aceasta este vestirea pe care am auzit-o de la El şi v-o vestim: că Dumnezeu este Lumină şi nici un întuneric nu este întru El. Dacă zicem că avem împărtăşire cu El şi umblăm în întuneric, minţim şi nu săvârşim adevărul. Iar dacă umblăm întru Lumină, precum El este în Lumină, atunci avem împărtăşire unul cu altul, şi sângele lui Iisus, Fiul Lui, ne curăţeşte pe noi de orice păcat" (I Ioan 1, 1-7).

În acest pasaj, care este prin excelență empiric și revelat, se vorbește despre faptul că Dumnezeu este Lumină și viață, că Apostolii au văzut, au auzit și au pipăit Lumina și au gustat

viața, iar creștinii trebuie să aibă comuniune cu Lumina și să umble *„în Lumină"*.

În acest context ar trebui inclusă și o altă mărturie revelată a aceluiași evanghelist, care spune că Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu *„era la Dumnezeu"*, și *„întru El era viața, și viața era Lumina oamenilor"*. *„Și Cuvântul s-a făcut trup și s-a sălășluit întru noi, şi am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut din Tatăl, plin de har şi de adevăr"* (Ioan 1, 14).

Evanghelistul Ioan dă această mărturie pentru că, dincolo de toate, a fost de față pe Muntele Tabor, a văzut slava lui Dumnezeu și a fost martor al Învierii Sale.

La fel de importantă este și mărturia Apostolului Petru, care s-a aflat pe Muntele Tabor și a văzut slava Dumnezeirii în firea cea omenească a Cuvântului. Această mărturie se păstrează în Epistola sa Sobornicească, unde adeverește clar, din proprie experiență, că Hristos este Cuvântul Tatălui, Dumnezeul cel adevărat:

„Pentru că noi v-am adus la cunoştinţă puterea Domnului nostru Iisus Hristos şi venirea Lui, nu luându-ne după basme meşteşugite, ci fiindcă am văzut slava Lui cu ochii noştri, căci El a primit de la Dumnezeu-Tatăl cinste şi slavă atunci când, din înălţimea slavei, un glas ca acesta a venit către El: «Acesta este Fiul Meu cel iubit, întru Care am binevoit». Şi acest glas noi l-am auzit, pogorându-se din cer, pe când eram cu Domnul în muntele cel sfânt. Şi avem cuvântul prorocesc mai întărit, la care bine faceţi luând aminte, ca la o făclie ce străluceşte în loc întunecos, până când va străluci ziua şi Luceafărul va răsări în inimile voastre" (II Petru 1, 16-19).

Expresia *„basme meșteșugite"* se referă la metafizica greacă clasică, ce filosofa prin mituri, în timp ce, dimpotrivă, slava lui Dumnezeu este o realitate empirică. Însă, în afară de mărturia pe care Apostolii o dau creștinilor, și creștinii, la rândul lor, sunt chemați să adeverească în viața lor această mărturie. La asta se referă Apostolul Petru când vorbește despre strălucirea

zilei și răsăritul Luceafărului în inimile creștinilor (II Petru 1, 19).

Tot la această adeverire personală se referă și Evanghelistul Ioan când scrie: *„Şi din plinătatea Lui noi toţi am luat, şi har peste har"* (Ioan 1, 16). Și Apostolul Pavel prezintă, de asemenea, experiența personală a oricărui creștin care se bucură în Hristos Iisus de înfierea cea de către Hristos: *„Şi pentru că sunteţi fii, a trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile voastre, care strigă: Avva, Părinte! Astfel dar, nu mai eşti rob, ci fiu; iar de eşti fiu, eşti şi moştenitor al lui Dumnezeu, prin Iisus Hristos"* (Galateni 4, 6-7).

Omul, prin întreaga lui viață în Biserică, dobândește cunoașterea empirică a Întrupării lui Hristos. În afara credinței prin auzire, dobândește și credința din vedere.

> „Creștinul este tămăduit și inițiat în taina Întrupării de Părintele său duhovnicesc. Și, pe baza acestei experiențe, omul spune că există Dumnezeu, Cuvântul Întrupat, Hristos, există cinstirea Sfinţilor ş.a.m.d. De unde ştim noi lucrul acesta? Din filosofie îl ştim? Din ştiinţele pozitive? De unde-l ştim? Îl ştim din Revelaţie. Cum îl ştim din Revelaţie? Pentru că există văzătorii de Dumnezeu, care au văzut slava lui Dumnezeu, au ajuns la îndumnezeire şi sunt martorii oculari ai slavei necreate a lui Dumnezeu, pentru că între Dumnezeu şi lume nu există absolut nici o asemănare."

Întruparea Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu nu este o doctrină teoretică sau intelectuală, ci o experiență adeverită – este vedere a slavei Dumnezeirii lui Hristos, este părtășie la slava Dumnezeirii Sale și împărtășire de viața Lui, ce schimbă la față viața creștinilor.

2. Hristos-Mesia

În capitolul precedent s-a afirmat că revelațiile lui Dumnezeu din Vechiul Testament sunt revelații ale Cuvântului lui Dumnezeu, ale celei de-a Doua Persoane a Sfintei Treimi, înainte de a lua trup. În Noul Testament, Cuvântul neîntrupat se întrupează.

Astfel, Cuvântul se arată în istorie nu la Întruparea Sa, ci a existat și s-a arătat Prorocilor încă din Vechiul Testament. La Întrupare, Cuvântul cel neîntrupat ia trup.

> „Pentru Părinții Bisericii, Hristos nu se arată pentru prima oară atunci când se naște din Fecioară, crește și începe să-i învețe pe Apostoli – ca Hristos din Nazaret, adică. Hristos nu atunci începe să existe, ci exista din Vechiul Testament, nu ca om, ci doar ca Înger-Dumnezeu, ca Domn al slavei."

Iahve din Vechiul Testament, Îngerul Marelui Sfat devine Hristos în Noul Testament. Cuvântul lui Dumnezeu devine Hristos după ce firea omenească a fost unsă de firea dumnezeiască. În Vechiul Testament, regii erau unși și se numeau *„unșii Domnului"* (*χριστοί*). Prin Întrupare, firea omenească a fost unsă de firea dumnezeiască; astfel, când Ucenicii Îl vedeau pe Hristos, Îl vedeau pe Tatăl, dar aceasta se săvârșea întru Duhul.

> „În Vechiul Testament, Hristos nu avea fire omenească. Este doar Cuvântul – Cuvântul și nimic altceva, a doua

Persoană a Sfintei Treimi, Care, în Vechiul Testament, se numește «Domnul Slavei» și «Iahve». Este Îngerul Domnului, Îngerul Slavei, Îngerul Marelui Sfat care se arată Prorocilor.

Așa că Prorocii, văzându-L pe Îngerul Domnului, Îl văd pe Dumnezeu. De aceea și Hristos spune: *«Cel ce M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl»* (Ioan 14, 9). Oricine Îl vede pe Hristos Îl vede pe Tatăl. Desigur, nu firea omenească a lui Hristos, pentru că nu-L vedem pe Dumnezeu când vedem o fire omenească. Ci, văzând Persoana necreată a lui Hristos întru Duhul Sfânt, Îl vedem pe Tatăl, adică pe Elohim."

Astfel, numele de „Hristos" este folosit doar după Întrupare.

„Numele de «Hristos» se referă la firea omenească, și înseamnă «Cel uns». Așadar, înainte de-a lua firea omenească, Cuvântul nu este uns. Ci Însuși Cuvântul este Ungerea. Dumnezeu este Ungerea. Pentru că omul este uns cu slava necreată a lui Dumnezeu. De aceea, nu Dumnezeu e Cel ce este uns, ci omul.

Cuvântul ca om a fost uns, cu toate că este în același timp și izvorul Ungerii, și Unsul. Și aceasta este taina Întrupării, că Cel ce este Ungerea după fire se unge pe Sine ca om. Dar Hristos nu are ungerea după har. Are ungerea după fire. Hristos este Cel uns după fire. Aceasta este cea mai importantă diferență dintre Vechiul și Noul Testament.

Din acest motiv, Vechiul Testament, când se referă la Hristos, nu se referă la Hristos ca «Mesia» [«Cel uns»]. Și toate câte s-au scris despre «Mesia, Fiul Omului», sunt din perspectiva eterodoxului. Au trecut prin sită toate pasajele despre Hristos-Mesia din Vechiul Testament. Și e clar că, în Vechiul Testament, «mesia» [«unsul»] este un om. Ei nu pot să înțeleagă cum acest simplu om-mesia din Vechiul Testament apare în Noul Testament ca fiind

pre-existent și Persoană a Sfintei Treimi, așa cum Îl prezintă tradiția creștină.

Desigur, în Vechiul Testament, «unsul» este «mesia», adică omul, «cel uns». Iar în Vechiul Testament, «mesia» se numesc și Prorocii, și feluriții conducători ai lui Israel etc., pentru că «mesia» înseamnă cel ce este uns de Dumnezeu pentru o anumită misiune. Dacă vrem într-adevăr să-L vedem pe Hristos în Vechiul Testament, așa cum Îl cunoaștem din tradiția patristică, trebuie să-L căutăm nu în pasajele despre «Mesia», ci în teofaniile Vechiului Testament."

Numele atribuite lui Hristos în Vechiul Testament sunt „Iahve", „Îngerul Marelui Sfat", „Îngerul sau Domnul slavei" și „Înțelepciunea lui Dumnezeu" – nu „Mesia", care se referă exclusiv la om.

„Și ceea ce subliniază Părinții, ca și Noul Testament însuși, e că *«nici pe Tatăl nu-L cunoaşte nimeni, decât numai Fiul, şi cel căruia va voi Fiul să-i descopere»* (Matei 11, 27). Aceasta înseamnă că nimeni nu-L cunoaște pe Dumnezeu, afară de cei care-L văd în Hristos pe Tatăl: *«Cel ce M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl»* (Ioan 14, 9). Când Hristos se arată Prorocilor, Prorocii, văzându-L în Duhul Sfânt pe Hristos, Domnul Slavei, Îl văd pe Dumnezeu. Vasăzică, Dumnezeu este nevăzut, dar se face văzut prin Hristos celor ce sunt în Duhul Sfânt. Și acest lucru se numește «îndumnezeire» la Părinții Bisericii, și «proslăvire» în Vechiul Testament. Se proslăvește Prorocul și, după ce s-a proslăvit, Îl vede pe Dumnezeu în Duhul Sfânt.

Terminologia «Tată» și «Fiu» nu există în Vechiul Testament. Dumnezeu, în Vechiul Testament, nu este «Tatăl», nici Îngerul nu se numește acolo «Fiul», în locurile unde Vechiul Testament spune că Acesta este Dumnezeu. Fiul

Omului este «mesia», care în Vechiul Testament nu este Dumnezeu, ci om, și oricine primește ungere se numește «mesia», adică «uns» – iar pe grecește, *χριστός*. «Mesia», *χριστός* și «uns», toate înseamnă «cel ce are ungere». «Mesia» sunt și Prorocii, și Arhiereii, și diferiții conducători politici ai lui Israel. Există mulți «mesia» în Vechiul Testament. În Pentateuh, numele «mesia» apare doar de cinci ori, în Levitic.

Când Hristos spune, în Noul Testament, *«căci despre Mine a scris acela (Moise)»* (Ioan 5, 46), ne uităm în Pentateuh să vedem, unde scrie de Hristos? Dacă însă credem că Moise scrie despre Hristos ca despre «Cel uns», o să vedem că, în Pentateuh, numele «Hristos» («mesia», «cel uns») apare de cinci ori, în Levitic; nicăieri altundeva nu mai apare."

Hristos, când le spunea iudeilor că Prorocii și Drepții au vorbit despre El în Vechiul Testament, se referea la „Iahve", „Îngerul Slavei", [nu la „Mesia"]. Numai prin Întrupare, acest Înger al slavei a devenit Hristos-Mesia.

„Ce este acesta care se numește Hristos? Evreii au preferat să-L vadă pe Hristos ca «Mesia» ridicat la rangul de Dumnezeu. Dar Noul Testament nu spune că Mesia a devenit Dumnezeu. Spune că Dumnezeu a devenit Mesia, adică Însuși Dumnezeul Slavei s-a făcut Mesia și s-a născut din Fecioară.

Bine, o spune sau n-o spune Apostolul Pavel? Asta-i problema. Cine-o spune? Apostolul Pavel o spune. Există în Noul Testament texte mai vechi decât ale Apostolului Pavel? Nu avem nimic mai vechi decât Apostolul Pavel; tot ce se vehiculează despre sursele lui Marcu, Matei, Luca etc., toate nu sunt decât niște teorii în momentul de față. Ce avem sigur, începând cu anul 52 d.Hr., la câțiva

ani după Înviere, primele texte pe care le avem sunt ale Apostolului Pavel. Epistolele lui către corinteni sunt printre cele mai vechi texte care există în creștinism. Iar acolo spune: *«piatra era Hristos»* (I Corinteni 10, 4), piatra *«care îi urma»* a fost Hristos, *«au răstignit pe Domnul Slavei»* (I Corinteni 2, 8) etc."

Așa cum am menționat mai sus, Hristos, prin Întruparea Sa, a devenit Mesia, Proroc, Preot și Împărat.

„Dogmatiștii s-au muncit să explice cum se face că Noul Testament are o învățătură despre Sfânta Treime pe care Vechiul Testament nu o are. Unii au venit cu teoria că în Vechiul Testament ar exista un mesia pământesc, un mesia al lumii acesteia, iar apoi, la un moment dat în istoria lui Israel, apare un Mesia ceresc, și se vorbește mult în tradiția ebraică despre momentul când se arată Mesia. Și unii sunt de părere că El este «Cel vechi de zile» al lui Daniel, și că acest Mesia al lui Daniel a intrat în Noul Testament și a fost considerat Mesia ceresc etc.

Părinții Bisericii nu-L vedeau pe Hristos ca Mesia în Vechiul Testament, ci ca Domn al slavei, după cum spune Apostolul Pavel. Adică Hristos din Vechiul Testament nu este Mesia, ci este Îngerul Domnului, Care se arată Prorocilor, așa că Prorocul Îl vede pe Dumnezeu, adică Îl vede pe Dumnezeu în Înger, iar Îngerul acesta este Hristos.

Desigur, în Vechiul Testament este neîntrupat, iar în Noul Testament este întrupat. În Vechiul Testament, Îngerul acesta nu este «Mesia». Abia în Noul Testament, odată ce devine om, devine «Mesia». Așadar, Îngerul a devenit Mesia, dar Îngerul nu era Mesia înainte de-a se întrupa. Lucrarea mesianică a lui Hristos este legată exclusiv de Întrupare; nu exista înainte de Întrupare. Când s-a făcut trup, s-a făcut și Proroc, și Preot, s-a făcut și Împărat, s-a făcut și Mesia.

În Pentateuh, numele «mesia» apare de cinci ori, și doar în Levitic. Se vede clar că e vorba de un om pământesc – adică «uns» înseamnă «cel ce are ungerea», și nimic mai mult. Desigur, Hristos a fost uns, însă Hristos Însuși este Ungerea, Cuvântul este Ungerea. Așadar, Hristos este izvorul Ungerii, pentru că El este Ungerea, și tot El este și Hristos, «Cel uns». Este Ungerea ca Dumnezeu, și Cel uns ca om. Hristos are permanent această dublă calitate.

De aceea și Apostolul Pavel spune că piatra *«care îi urma»* era Hristos, adică Hristos îi urma. Așa că luăm numele «Hristos», începând cu Întruparea, și-l atribuim de-acum înainte Cuvântului neîntrupat, pentru că există o identitate de persoane – nu însă și de firi, de vreme ce Hristos în firea omenească nu exista în Vechiul Testament. Firea Sa omenească vine la existență din Preasfânta și, atunci când Cuvântul se naște din Preasfânta, se face om și ia toate caracteristicile omului, cu trăsăturile acestuia etc.

Ei bine, aceasta e o tâlcuire care, desigur, este a Părinților Bisericii, dar și a Apostolului Pavel: că Hristos, în Vechiul Testament, este Îngerul Domnului. Asta înseamnă că, de fiecare dată când Îngerul Domnului se arată unui Proroc, avem aici vedere a lui Dumnezeu."

Prin urmare, conform tâlcuirii Părinților, în Vechiul Testament se arată Cuvântul neîntrupat, iar nu un mesia pământesc. Cuvântul se face Mesia prin Întruparea Sa. Hristos este și Ungere, ca Dumnezeu, și Uns, după firea Sa omenească.

„Când Părinții citesc Vechiul Testament, nu caută în Vechiul Testament vreun «mesia» pe care să-l identifice cu Hristos. Vasăzică, nu-i nevoie să existe un Mesia transcendent, ceresc, așa cum caută unii eshatologiști școliți prin America, care vor să ne învețe pe noi metoda asta. Noi învățam metoda asta de mici copii în America."

Discuția dintre Sfinții Părinți și arieni era dacă acel Cuvânt Care s-a arătat Prorocilor era necreat sau creat; de aceea Părinții au introdus termenul „deoființă" (*ὁμοούσιος*). Important este că, în discuția aceasta, Părinții foloseau argumente atât din Vechiul, cât și din Noul Testament.

„În disputa ariană dintre ortodocși și arieni, ceea ce-i surprinde pe toți care studiază scrierile Părinților împotriva arienilor e felul cum Părinții folosesc, fără părtinire, și Vechiul, și Noul Testament. Adică Părinții își extrag argumente din ambele Testamente.

De ce? Pentru că toată disputa aceasta dintre Părinți și ereticii arieni, ce-a fost, de fapt? Arienii susțineau că, atunci când, în Vechiul Testament, Prorocii Îl vedeau pe Cuvântul lui Dumnezeu, vedeau un Cuvânt creat, o făptură creată. De unde rezultă că și Cuvântul Care s-a întrupat este tot creat. Și, împotriva arienilor, Părinții au așezat învățătura tradiției, că Prorocii nu au văzut un Cuvânt creat, ci un Cuvânt necreat.

Deci, disputa lor e dacă Hristos Care se arată în Vechiul Testament este creat sau necreat. Altfel spus, disputa e în jurul vederii lui Dumnezeu. Arienii susțineau că nu există vedere a lui Dumnezeu în Vechiul Testament, și că ori de câte ori Îl vede cineva pe Hristos, vede un Hristos creat, un Cuvânt creat. Și iarăși, că nu vede ceva necreat, ci vede prin intermediul făpturii create, care făptură creată e doar un simbol al necreatului; este și nu este ea însăși necreată.

Prin urmare, atunci când Părinții și arienii discutau între ei și polemizau dacă este sau nu este Cuvântul deoființă cu Tatăl, Părinții susțineau că Prorocii învață că Hristos este deoființă cu Tatăl, iar arienii spuneau că Prorocii învață că nu este deoființă cu Tatăl. Vasăzică, termenul «deoființă» este elementul nou. «Deoființă» se adaugă

acum tradiției. Însă «deoființă» nu-i decât un cuvânt, ceva ce spunem noi, o expresie creată. Dar înțelesul lui «deoființă» este nou, sau exista dinainte? Exista, pentru că e purtător al experienței îndumnezeirii Prorocilor, care experiență exista dinaintea cuvântului «deoființă».

De-asta se luptau ei, dacă este creat sau necreat Cuvântul Care s-a arătat Prorocilor. Cuvântul este necreat în Vechiul Testament. Experiența arătării necreatului este o experiență care pre-exista, o avem în Vechiul Testament. Iar ceea ce se adaugă tradiției ortodoxe este cuvântul «deoființă». Ca să redea ce? Înțelesul care exista deja din experiență."

Astfel, Hristos este Iahve din Vechiul Testament.

„Cineva, care este acum profesor, a scris la un moment dat o disertație post-doctorală ca să aplice la un post de lector, și susținea următoarele: Elohim, Iahve – Iahve este Hristos etc. Iar un coleg, care nici măcar nu era specialist în Biblice, s-a trezit să spună: «Auziți ce zice candidatul, că Hristos e Iahve din Vechiul Testament! Unde s-a mai pomenit așa ceva?». Îi zic: «Mă iertați, colega, asta o spun toți Părinții Bisericii. Nu-i o teorie nouă, Părinții o spun»."

În concluzie, Sfinții Părinți, ținând cont de învățătura Vechiului Testament despre Cuvântul neîntrupat, despre Îngerul Marelui Sfat, dar și de învățătura despre Întruparea Cuvântului lui Dumnezeu, au alcătuit dogma despre Dumnezeul Treimic.

3. Naşterea şi Botezul lui Hristos

Când vorbim despre Naşterea lui Hristos, ne referim, de fapt, la două naşteri. Una este naşterea cea mai înainte de veci a Cuvântului din Tatăl, după firea dumnezeiască, iar cealaltă este naşterea în timp din Preasfânta Fecioară, după firea omenească. Este vorba despre cele două firi ale lui Hristos, cea dumnezeiască şi cea omenească.

> „Ceea ce contează este că acest Cuvânt, înainte de Naşterea Sa în trup, este asemenea întru toate cu Dumnezeu. Nu este din nimic. Căci Cuvântul are două naşteri. Una e naşterea cea mai înainte de veci, iar cealaltă e naşterea în timp, care e naşterea Lui ca om, Întruparea."

Acest adevăr teologic este revelator şi, mai presus toate, este empiric, întrucât Trupul îndumnezeit al lui Hristos se face izvor de viaţă pentru mădularele Bisericii, mai ales pentru sfinţi.

> „Nu doar Vechiul şi Noul Testament ne învaţă clar că acest Cuvânt, Domnul Slavei, care e Dumnezeu după fire şi deofiinţă cu Tatăl, s-a întrupat cu adevărat şi s-a născut în omenitatea sa normală şi distinctă din Fecioara Maria – care şi în literă, şi în fapt, şi în adevăr este Născătoare de Dumnezeu (*Θεοτόκος*) sau Maica lui Dumnezeu – şi Cuvântul s-a făcut astfel om după fire, iar nu printr-o simplă sălăşluire, şi Care, astfel, fiind Cuvânt în trup, Însuşi a

devenit deoființă cu noi prin omenitatea Sa. Ci adevărul acesta se revelează cu putere tuturor celor ce au ajuns la îndumnezeire, unde învață empiric că Hristos este Cuvântul: și Dumnezeu după fire, și om după fire, și izvor al slavei după fire, transmițând firii Sale omenești existența izvorului slavei, prin care însuși Trupul Cuvântului se face izvor al vieții noastre și dătător de viață, pentru că este Însuși Cuvântul în trup, și pentru că avem unirea și comunicarea însușirilor firești dintre firea dumnezeiască și firea omenească a Cuvântului."

În Vechiul Testament exista cortul Mărturiei, unde, în Sfânta Sfintelor, se păstrau năstrapa cu mană, tablele Legământului și toiagul lui Aaron. Acum, în Noul Testament, cortul este trupul pe care Cuvântul l-a luat de la Preasfânta Fecioară.

„De aceea, este extrem de important acest «*și Cuvântul s-a făcut trup și s-a sălășluit* (literal: «și-a făcut cort») *întru noi*» (Ioan 1, 14). Acest sălaș, acesta e cortul, adică. Dumnezeu «Și-a făcut cort» întru noi. Cum? Făcându-se trup și sălășluindu-se întru noi."

„Cortul Mărturiei e forma creată a Templului necreat, pentru că Templul necreat este Însuși Hristos, Cuvântul, acest Înger al Domnului. De aceea spune Hristos: «*Eu întru Tatăl, și Tatăl întru Mine este*» (Ioan 14, 10-11). A fi Hristos întru Tatăl și Tatăl întru Hristos, în limba ebraică, înseamnă că Hristos este Templul lui Dumnezeu. Vasăzică, avem Templul necreat, așa cum avem și Legea necreată, Care este Hristos; și avem templul creat, care este cortul Mărturiei, pe care l-au cuprins apoi în templul lui Solomon. Și de aceea templul creat, care e templul lui Solomon, a fost desființat și înlocuit cu Templul creat, care e firea omenească a lui Hristos."

În orice caz, Hristos, ca Dumnezeu-Om, este asemenea întru toate cu Dumnezeu Tatăl și cu Duhul Sfânt după Dumnezeire, și asemenea întru toate cu omul, după firea omenească. Versetul despre Hristos ca fiind *„chipul lui Dumnezeu celui nevăzut"* (Coloseni 1, 15) se referă la firea Lui dumnezeiască necreată.

> „O spune Apostolul Pavel: *«Chip al Dumnezeului celui nevăzut»*, Hristos adică. Și când spune *«chip»*, nu înțelege ceva creat, pentru că nu poate să existe chip creat al lui Dumnezeu. Altceva e să spunem «chip al lui Hristos» – atunci avem chip al unei făpturi create, pentru că Hristos este om, și avem un chip al omului Hristos, iar nu al Dumnezeirii lui Hristos. Dar când spunem că Hristos este chipul lui Dumnezeu, iar Dumnezeu, nefiind întrupat, cum ar putea Dumnezeu să aibă un chip creat? E *«chip al Dumnezeului celui nevăzut»* ca realitate necreată, nu ca realitate creată."

Întruparea celei de-a Doua Persoane a Sfintei Treimi a fost în planul cel mai înainte de veci al lui Dumnezeu, pentru că prin unirea firii dumnezeiești cu firea omenească în Persoana Cuvântului se putea săvârși îndumnezeirea a tot omul. În perspectiva aceasta, și Născătoarea de Dumnezeu a fost în planul cel mai înainte de veci al lui Dumnezeu. Sfântul Nicodim Aghioritul a scris un text anume, *„Despre Doamna noastră Născătoarea de Dumnezeu"*, în care, citând cuvinte ale Părinților, susține că *„toată lumea noetică și sensibilă s-a făcut pentru acest scop, adică pentru Doamna Născătoarea de Dumnezeu – și, la rândul ei, Doamna Născătoarea de Dumnezeu s-a făcut pentru Domnul nostru Iisus Hristos"*.

> „Maica Domnului este în planul cel mai înainte de veci al lui Dumnezeu, așa cum spun troparele și Părinții Bisericii.

Vasăzică, aceasta este o chestiune care ține de descriere, nu de filosofie, cum ar fi: este sau nu este nevoie de Preasfânta pentru Întrupare? Este o realitate faptul că Preasfânta este pururea Fecioară, nu putem să filosofăm pe seama acestui lucru, care este o realitate, și să spunem că Întruparea ar fi putut să aibă loc și fără Maica Domnului, sau dintr-o Maică a Domnului care să nu fi fost fecioară."

Maica Domnului a fost cel mai mare dar al creației și al omenirii pentru Hristos. Curățirile succesive ale Strămoșilor ei, propria ei luptă și mai ales harul lui Dumnezeu au făcut-o vrednică a se face Maica Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu. În Sfânta Sfintelor a trăit îndumnezeirea.

„Din Tradiție știm despre îndumnezeirea Preasfintei, care la trei ani a intrat în Templu, a ajuns în Sfânta Sfintelor, ceea ce înseamnă că Preasfânta, la trei ani, ajunsese la experiența îndumnezeirii. Asta înseamnă că trăia în slava lui Dumnezeu. Și avea și vederea lui Dumnezeu de la trei ani, cel puțin, și așa se pregătea să fie și Maica lui Dumnezeu."

Hristos este deoființă (*ὁμοούσιος*) cu Tatăl după firea Sa dumnezeiască, și deoființă (*ὁμοούσιος*) cu noi după firea Sa omenească. În Biserica primară, unii au susținut că Hristos a fost deoființă cu Tatăl și cu Maica Sa.

„Hristos este deoființă cu Maica Sa. Asta înseamnă că Hristos este deoființă cu noi. Nu poate să fie deoființă cu Maica Sa, și Maica Sa deoființă cu noi, iar Hristos să nu fie deoființă cu noi."

Biserica a hotărât, la Sinodul al III-lea Ecumenic, ca Preasfânta să se numească „Născătoare de Dumnezeu" (*Θεοτόκος*), pentru că nu a născut un simplu om, ci pe Cuvântul

lui Dumnezeu. Astfel, învățătura despre Născătoarea de Dumnezeu face parte din învățătura infailibilă a Bisericii.

Născătoarea de Dumnezeu are un loc însemnat în Biserică.

> „În Tainele Bisericii este prezentă întreaga Biserică sobornicească, Hristos cu Născătoarea de Dumnezeu, cu Prorocii, cu Apostolii și cu Sfinții."

Credincioșii au o relație duhovnicească cu Biserica. Oricine Îl iubește pe Hristos o iubește și pe Maica Domnului, care a slujit taina Întrupării Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu, și de la care Hristos a luat firea omenească și a îndumnezeit-o. De aceea, relația credincioșilor cu Maica Domnului nu este doar afectivă, ci duhovnicească.

Slava Născătoarei de Dumnezeu nu este o învățătură teoretică, ci empirică, de vreme ce mulți sfinți au văzut slava Născătoarei de Dumnezeu.

În orice caz, firea omenească asumată de Cuvântul, care s-a unit cu firea dumnezeiască în chip neschimbat, nedespărțit, neîmpărțit și neamestecat, s-a îndumnezeit „odată cu zămislirea" în pântecele Născătoarei de Dumnezeu. Așadar, în Hristos nu există o desăvârșire în trepte, așa cum se întâmplă la om. Hristos este Dumnezeu după esență, în timp ce omul [este dumnezeu] prin participare. Mai mult, potrivit Părinților Bisericii, Hristos este Cel ce săvârșește îndumnezeirea, El este sursa îndumnezeirii omului, iar nu Cel ce pătimește îndumnezeirea. Astfel, Hristos este Dumnezeu și îndumnezeitor, la fel ca celelalte Persoane ale Sfintei Treimi, în timp ce omul este îndumnezeit. Această fire omenească îndumnezeită a fost revelată de Hristos oamenilor treptat.

> „Nici nu se pune problema ca Hristos să fi trecut prin treptele desăvârșirii, prin curățire și luminare, ca să ajungă la îndumnezeire sau la vederea lui Dumnezeu. Nu a

existat nici un progres către desăvârșire la Hristos, de vreme ce El avea îndumnezeirea sau vederea lui Dumnezeu sau participarea la unirea slavei necreate încă de la zămislirea firii Sale omenești în pântecele Născătoarei de Dumnezeu.

Și o avea nu prin harul lui Dumnezeu, ci prin fire, dat fiind faptul că El Însuși era Dumnezeu după fire și ipostasul real al Cuvântului, singurul din Sfânta Treime Care s-a făcut om după fire, unindu-se pe Sine cu propria Lui fire omenească normală, cu toate însușirile ei firești, și cu voința, și cu energia, care sunt comune firii omenești în general.

Hristos a revelat treptat în Sine stadiile desăvârșirii (cu alte cuvinte, îndumnezeirea firii omenești în Sine Însuși), ca să le fie pildă celor aflați pe calea către îndumnezeire. Astfel, Și-a asumat toate câte erau comune firii omenești, afară de păcat, însă nu printr-o înfățișare exterioară, așa cum susțineau dochetiștii, ca să-i amăgească, chipurile, pe martorii oculari ai vieții Sale omenești, ci în mod real."

„După Întruparea Cuvântului, exact aceeași modalitate de revelație și proslăvire care a avut loc la Proroci se repetă și la Apostoli. Numai că acum Cuvântul se revelează pe Sine în slava firească și necreată a firii Sale comune cu Tatăl și cu Duhul Sfânt prin intermediul propriei Sale omenități, care nu a mai înaintat către vederea continuă a slavei dumnezeiești, ci s-a proslăvit și s-a îndumnezeit prin însăși unirea sa, nu după har, ci după fire, cu Logosul-Cuvântul, încă de la începutul existenței Sale în pântecele Născătoarei de Dumnezeu.

Hristos nu a înaintat ca om în îndumnezeire, ci s-a zămislit deja ca om îndumnezeit, nu în virtutea unirii cu slava dumnezeiască pe care o cunosc Sfinții, ci în virtutea unirii celei una și unice firești sau ipostatice cu firea și cu energia dumnezeiască.

Astfel, Hristos, ca om, se împărtășește după fire de slava dumnezeiască, fiind totodată și izvorul firesc al acestei slave. Îndumnezeirea Prorocilor, Apostolilor și a Sfinților este o unire după har cu slava și energia firească a firii dumnezeiești, dar îndumnezeirea firii omenești a Cuvântului este unirea ei ipostatică cu Logosul-Cuvântul și, prin urmare, cu firea dumnezeiască, ce rezultă din aceasta. Toate fäpturile îndumnezeite văd slava dumnezeiască și se împărtășesc de ea. Doar Hristos, fiind după fire Cuvântul, vede și se împărtășește după fire de esența dumnezeiască."

Sfinții au înțeles acest lucru din propria lor experiență. Când ajung la îndumnezeire, la vederea slavei lui Hristos în firea Lui omenească, înțeleg că Hristos este izvorul Luminii necreate, în timp ce ei înșiși sunt doar părtași la Lumină.

Faptul că Hristos era desăvârșit dintru început s-a arătat în multe situații, până și în lupta Sa cu diavolul.

„În Hristos, starea aceasta de desăvârșire era firească, nu dobândită. Din acest motiv, lupta Sa cu diavolul în pustie și postul de patruzeci de zile nu au fost ceva dobândit, ci o manifestare a desăvârșirii, și în același timp o luptă reală cu ispitele, nu din lăuntrul Său, ci de la diavolul."

Hristos și-a asumat de bunăvoie partea pătimitoare și partea stricăcioasă a firii omenești, pentru că s-a întrupat în mod real, însă așa-numitele patimi ireproșabile sau firești – foamea, setea, oboseala, somnul – nu lucrau prin constrângere în Hristos, ci asupra lor stăpânea firea Sa cea dumnezeiască. De aceea, lui Hristos Îi era foame când El voia să-I fie foame, Îi era sete când El voia să-i fie sete, dormea sau se odihnea când El voia aceasta.

Lucrul acesta Sfinții îl înțeleg în parte din propria lor experiență, pentru că și ei, atunci când ajung la îndumnezeirea

după har, văd suspendarea patimilor firești și ireproșabile, adică a foamei, a setei, a somnului etc. Acest lucru se întâmpla în mod firesc la Hristos, pentru că era Dumnezeu adevărat, iar firea omenească urma firea dumnezeiască.

„Cuvântul întrupat nu numai că are starea de vedere dumnezeiască după fire, nu după har, ci și ca om, El Însuși este izvorul firesc al îndumnezeirii și al slavei. Dacă unele dintre patimile firești și ireproșabile se suspendă în cei care, prin har, se află într-o stare temporară de proslăvire, cu atât mai mult ar trebui ca patimile acestea să nu-și aibă locul firesc în Hristos, Care este îndumnezeit după fire și izvorul proslăvirii ca om.

Astfel, se poate vedea de ce una din dogmele de bază ale Bisericii Ortodoxe este că Logosul-Cuvântul, ca om, voiește să aibă și să se facă părtaș patimilor firești și ireproșabile, și în mod real li se face părtaș, preschimbându-le în izvor al mântuirii noastre și în mijloace prin care noi înșine îl biruim pe diavolul și trecem prin treptele curățirii și luminării în drumul nostru spre proslăvire. Pe de o parte, aceste patimi sunt un rezultat al căderii, însă, în același timp, prin slava Crucii, ele devin izvorul mântuirii, al desăvârșirii și al proslăvirii noastre, și mijloacele prin care diavolul e biruit și distrus.

Astfel, diavolul este distrus, paradoxal, prin însăși patimile prin care el încearcă să-l distrugă pe om. Iar arma cea mai fundamentalăprin care satana încearcă să-l distrugă pe om este moartea – dar tocmai prin moarte Hristos și Sfinții îl distrug pe diavolul."

Aici trebuie menționat că Dumnezeul Treimic, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, este pretutindeni prezent în lume după energie, dar nu și după esență. Însă Dumnezeu-Omul Hristos este absent din lume după esență ca Logosul-Cuvântul, dar „firea

omenească a lui Hristos este pretutindeni prezentă după esență", datorită unirii ipostatice dintre firea dumnezeiască și firea omenească. Iar lucrul acesta este legat de învățătura despre esența și energia lui Dumnezeu, și despre unirea ipostatică dintre firea dumnezeiască și cea omenească în Hristos.

„Temelia acestei învățături este însăși experiența îndumnezeirii. Distincțiile acestea pe care le fac Părinții Bisericii nu sunt rezultatul speculației filosofice, pentru că ei cunosc din însăși experiența îndumnezeirii că, în experiența îndumnezeirii, îndumnezeitul este unit cu Dumnezeu după energie."

La Botezul lui Hristos în râul Iordanului, Ioan Înaintemergătorul s-a învrednicit de experiența Dumnezeului Treimic.

„Şi în zilele acelea, Iisus a venit din Nazaretul Galileii şi s-a botezat în Iordan, de către Ioan. Şi îndată, ieşind din apă, a văzut cerurile deschise şi Duhul ca un porumbel coborându-se peste El. Şi glas s-a făcut din ceruri: Tu eşti Fiul Meu cel iubit, întru Tine am binevoit" (Marcu 1, 9-11).

„Pentru Înaintemergătorul, cel puțin în ziua Botezului, aceasta este experiența îndumnezeirii. Când a văzut cerurile deschise, asta înseamnă că a avut o revelație a slavei necreate a lui Hristos. De aceea și cântăm, în troparul Botezului, că Sfânta Treime s-a arătat la Botez. Cum s-a arătat Sfânta Treime la Botez? Prin arătarea slavei lui Dumnezeu, care este experiența îndumnezeirii pentru Ioan Botezătorul."

4. Revelarea energiilor necreate ale lui Hristos

Hristos, după Botezul Său în râul Iordan, Și-a început în mod oficial lucrarea. De fapt, Hristos Și-a manifestat Dumnezeirea, energiile Sale necreate, prin firea Sa omenească. Cu alte cuvinte, după Întruparea lui Hristos, Revelația este legată de Dumnezeu-Omul Hristos.

Apostolii vedeau energia firii necreate în Hristos prin minunile Sale și prin învățătura Sa, iar, mai târziu, trei dintre ei au văzut Lumina Dumnezeirii Sale pe Tabor. Trupul lui Hristos este izvor al energiilor necreate ale lui Dumnezeu.

> „Trebuie subliniat că și în viața Sa pământească, Hristos nu firea omenească Și-a revelat-o, pentru că pe cea omenească oricum o vedeam. Ceea ce trebuia revelat era firea necreată a lui Hristos – căci, văzându-L pe Hristos, oricine știa că este om. Ceea ce trebuia revelat era firea necreată a lui Hristos, faptul că este din aceeași esență cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, și că energiile Sale sunt aceleași [cu ale Tatălui și ale Duhului], și că El Însuși este necreat după ipostas, necreat după esență, și necreat după energie.
>
> Această revelare a energiilor lui Hristos se face în două moduri. Un mod este prin minuni. Adică face minuni, și din minuni se vede clar că El este izvor nu doar al energiilor create, ci și al celor necreate, pentru că face minuni pe care numai energia necreată le poate săvârși. Adică minunile

acestea rezultă din energiile necreate, nu din cele create. Cineva ar putea crede că Hristos e doar mijlocul sau instrumentul prin care se revelează necreatul, fără a fi El Însuși izvor al energiilor necreate. Adică se poate considera că Dumnezeu lucrează prin Hristos ca om și, chiar dacă Hristos s-ar părea că face minunile, Dumnezeu Însuși e Cel care face minunile prin Hristos. Așa că am putea avea minuni și printr-o hristologie ariană, tot la fel cum avem minuni și prin Proroci, adică.

Însă esența învățăturii ortodoxe despre Hristos e că Hristos Însuși este Cuvântul lui Dumnezeu, și Hristos, ca Logosul-Cuvântul lui Dumnezeu, nu este doar un instrument de făcut minuni, ci este Însuși izvorul energiilor de-minuni-făcătoare. Pentru că El este Cuvântul Care s-a făcut trup și, de vreme ce există comunicarea însușirilor, prin urmare Cuvântul lucrează și ca om, dar lucrează și ca Dumnezeu. Astfel, Hristos nu e doar un «vehicul» al energiilor necreate, ci și un izvor al energiilor necreate. Această revelație a firii necreate a lui Hristos are loc mai ales prin minuni. El face minuni pe care numai Dumnezeu le poate face.

Celălalt mod este învățătura Lui. Învață lucruri cu autoritatea și puterea lui Dumnezeu Însuși. El Însuși, adică, învață ca Dumnezeu. Avem minunile, avem învățătura. Minunile sunt rezultatele văzute ale energiilor necreate. Așa că omul, văzându-I lucrările, poate să fie convins de ceea ce spune Hristos: *„Chiar dacă nu credeți în Mine, credeți în aceste lucrări"* (Ioan 10, 38), cu alte cuvinte, credeți că rezultatele pe care le produc lucrările acestea sunt rezultate ale energiilor necreate. Credeți măcar asta, de vreme ce nu credeți în Mine, pentru că mă vedeți om, adică."

În afară de minunile și învățătura Sa, există situații în care Hristos Și-a revelat slava Dumnezeirii Sale ca Lumină.

„Dacă ne uităm cu atenție în Sfânta Scriptură, vedem că există trei stadii ale învățăturii. Hristos Însuși spune că *«pentru cei din afară, totul se face în pilde»* (Marcu 4, 11). *«Pentru cei din afară»*. Pe cei care sunt în afară îi învață prin pilde. Dar *«vouă vă e dat să cunoașteți taina Împărăției lui Dumnezeu»* (Marcu 4, 11). Prin urmare, cei dinăuntru, care sunt Apostolii, află în mod direct tainele Împărăției lui Dumnezeu, nu prin pilde.

Vasăzică, avem învățătura în pilde, apoi avem învățătura tainelor – că tainele Împărăției lui Dumnezeu sunt tainele Bisericii –, și apoi, în afară de aceasta, avem și o altă treaptă a învățării adevărului, care este cea despre care vorbesc Părinții: îndumnezeirea, proslăvirea, revelația Împărăției sau a slavei lui Dumnezeu."

O primă Schimbare la Față a lui Hristos, adică o arătare a slavei Dumnezeirii lui Hristos, a avut loc în cazul celor doi ucenici ai lui Ioan Botezătorul. Evanghelistul Ioan relatează:

„A doua zi iarăşi stătea Ioan şi doi dintre ucenicii lui. Şi privind pe Iisus, Care trecea, a zis: Iată Mielul lui Dumnezeu! Şi cei doi ucenici l-au auzit când a spus aceasta şi au mers după Iisus. Iar Iisus, întorcându-se şi văzându-i că merg după El, le-a zis: Ce căutaţi? Iar ei I-au zis: Rabi (care se tâlcuieşte: Învăţătorule), unde locuieşti? El le-a zis: Veniţi şi veţi vedea. Au mers deci şi au văzut unde locuia; şi au rămas la El în ziua aceea. Era ca la ceasul al zecelea. Unul dintre cei doi care auziseră de la Ioan şi veniseră după Iisus era Andrei, fratele lui Simon Petru" (Ioan 1, 35-40).

„Când cei doi ucenici ai Înaintemergătorului s-au făcut ucenici ai lui Hristos, L-au întrebat «*Unde locuiești?*» (Ioan 1, 39). Asta înseamnă cumva că L-au rugat pe Hristos să le arate apartamentul Lui? Nu. Ci să le arate unde sălășluiește. Înseamnă că Apostolii L-au rugat pe Hristos să le descopere sălașul Său, care e slava necreată a lui Dumnezeu.

Și, vreme de o zi întreagă, acești Apostoli au fost părtași experienței îndumnezeirii. Prin urmare, avem prima experiență a îndumnezeirii, după Înaintemergătorul. Așa cum Înaintemergătorul a avut această experiență de la Hristos, la fel au experiența și Ucenicii lui."

Cea mai mare revelație a slavei lui Hristos a avut loc pe Muntele Tabor, înaintea celor trei Ucenici ai Săi, Petru, Ioan și Iacov. Aici se arată că Trupul lui Hristos este cortul creat ce acoperea Dumnezeirea, și în felul acesta se tâlcuiește pasajul *„și s-a sălășluit* [literal: „Și-a făcut cort"] *întru noi"* (Ioan 1, 14).

„Îi ia Hristos pe cei trei Apostoli mai întâi-chemați și se schimbă la Față înaintea lor. Își revelează Împărăția și slava celor trei Apostoli, în prezența lui Ilie și Moise. Și apoi face Petru gafa aceea și spune: *«Bine este nouă să fim aici; şi să facem trei corturi»* (Marcu 9, 5). Nu a înțeles, adică, ce cort aveau. Aveau de-acum Însuși Cortul, pe cel creat (firea omenească) care înlocuiește celălalt cort, pe care îl făcuse Moise. Deci avem aici, din nou, experiența îndumnezeirii, pentru că firea omenească a lui Hristos este izvor al slavei necreate."

Apariția lui Moise și a lui Ilie în timpul Schimbării la Față a lui Hristos pe Tabor arată că El Însuși era Cel care s-a înfățișat neîntrupat în Vechiul Testament, și pe Acesta L-a văzut reprezentantul Legii (Moise) și reprezentantul Prorocilor (Ilie).

„Avem Schimbarea la Față. Acolo e esența învățăturii ortodoxe. Apostolii L-au văzut pe Hristos revelându-le Dumnezeirea necreată, și revelându-le că El este Însuși Hristos, Cel ce i s-a înfățișat lui Moise și lui Ilie, de aceea și sunt de față. Aceasta este Revelația. Aceasta este dogma Sfintei Treimi, că Hristos este Iahve, Domnul Slavei, care

se înfățișează în Vechiul Testament și revelează, întru Sine Însuși, pe Tatăl. Aceasta este Sfânta Treime."

„Aceeași Revelație o avem și în Noul Testament, însă acum se adaugă firea omenească a lui Hristos. La Schimbarea la Față avem o revelare a slavei lui Hristos prin firea omenească a lui Hristos, dar și în norul care i-a adumbrit pe Apostoli."

Pe Muntele Tabor se arată taina Întrupării Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu, de vreme ce firea omenească este izvor al slavei necreate a lui Dumnezeu. Și la această taină a Întrupării s-au făcut părtași cei trei Apostoli.

„La Schimbarea la Față, Hristos întrupat este văzut întru slavă. Așadar, în timp ce, în Vechiul Testament, slava izvora din Îngerul Domnului, din Domnul Slavei, din Îngerul Marelui Sfat, întru Duhul Sfânt, iar îndumnezeitul avea contactul acesta direct cu Domnul Slavei, cu Iahve, acum exact același lucru se întâmplă în Noul Testament la Schimbarea la Față, doar că acum se interpune firea omenească a lui Iahve sau a Îngerului Domnului, a Îngerului Marelui Sfat.

Lumina necreată izvorăște însă din firea omenească a lui Hristos. Și e clar, din revelația aceasta, că firea omenească, această fire omenească a lui Hristos, nu este doar un purtător al slavei lui Dumnezeu, ci și un izvor al slavei lui Dumnezeu, pentru că unirea ipostatică este după fire, iar nu după har, ca în cazul unui apostol, să zicem. Pentru că putem să-l vedem pe Moise în slavă, dar Moise nu este izvor al slavei necreate a lui Dumnezeu, ci doar purtător al slavei necreate a lui Dumnezeu, în timp ce, la Schimbarea la Față, însăși firea omenească este izvorul slavei. De aceea se și revelează Hristos, clar, ca a Doua Persoană a

Sfintei Treimi. De vreme ce Tatăl slavei este izvor, Hristos este izvor din izvor. Prin urmare, izvor Tatăl, izvor Cuvântul, izvor și Duhul Sfânt.

Aceste lucruri le știm din experiența îndumnezeirii, nu doar citind Sfânta Scriptură. Cineva ar putea să le intuiască citind Sfânta Scriptură, dar încununarea celor citite în Sfânta Scriptură, dacă sunt tâlcuite corect, este însăși experiența îndumnezeirii. Pentru că cine are experiența știe și ce scrie Sfânta Scriptură despre acest subiect. Unul care nu are experiența ar putea să le intuiască, dacă urmează tâlcuirea patristică. Dacă însă urmează experiența vreunui protestant sau vreunui papistaș, n-o să priceapă nimic din Schimbarea la Față a lui Hristos.

De aceea și «Biserica» Papistașă, în urmă cu niște ani, a redus sărbătoarea Schimbării la Față la statutul de sărbătoare de rangul al doilea. Nu mai e praznic împărătesc, cum era pe vremuri, ci praznic de rangul al doilea în «Biserica» Papistașă acum. Și dacă citești erminia pe care o fac papistașii la Schimbarea la Față – luați-l pe marele teolog în teologie patristică al «Bisericii» Papistașe, pe Daniélou adică, și citiți ce scrie despre Schimbarea la Față – o să-ți smulgi părul din cap. Aberații peste aberații."

Și cei trei Ucenici pe Muntele Tabor „s-au schimbat la față", adică s-au transfigurat, „și astfel au văzut Schimbarea la Față". Nimeni nu poate să vadă Lumina necreată dacă nu se află în starea de îndumnezeire, dacă nu îi sunt transfigurate și simțurile trupești. Astfel, Lumina necreată a fost văzută de Ucenici prin îndumnezeirea lor, adică dinlăuntru. Se aflau înlăuntrul Luminii, și așa au văzut Lumina. *„Întru Lumina Ta vom vedea Lumină."* Dar, în timp ce Lumina lucra dinlăuntru, prin îndumnezeire, Trupul dumnezeiesc-omenesc al lui Hristos, care era izvorul Luminii necreate, se afla în afara Ucenicilor.

„Acum, faptul că Apostolii pot să vadă Lumina necreată izvorând din firea omenească a lui Hristos, ca izvor al ei, e pentru că aceeași Lumină necreată izvora și din nor, adică Apostolii se află înlăuntrul Luminii, și astfel văd că firea omenească a lui Hristos este izvor al Luminii, înlăuntrul căreia se află ei. Însă Trupul lui Hristos nu-i luminează pe Apostoli din lăuntru, ci din afară. Trupul luminează din afară, dar Lumina luminează din lăuntru. Nu-i același lucru.

Un rus scria că Lumina luminează din afară și Trupul luminează tot din afară, dar Părinții spun că lumina care luminează din afară este demonică. Așa că, din felul cum tâlcuiește respectivul Schimbarea la Față, reiese că, la Schimbarea la Față, Apostolii au avut energie demonică, de vreme ce erau luminați din afară."

„La Schimbarea la Față, slava lui Dumnezeu se revelează Apostolilor într-un mod paradoxal. Lumina are ca izvor Trupul lui Hristos, așa că Trupul lui Hristos, firea omenească a lui Hristos transmite Lumina, și Lumina aceasta se face văzută Apostolilor celor întâi-chemați, care sunt însoțiți de Ilie și de Moise.

Dar știm următorul lucru: că, atunci când are experiența Revelației, omul vede Lumina [fiind el însuși] în Lumină. «*Întru Lumina Ta vom vedea Lumină*» (Psalmi 32, 10). Cu alte cuvinte, ca să vadă cineva Lumina trebuie să fie înlăuntrul Luminii. Așadar, Lumina necreată nu este niciodată din afară."

„În cazul Schimbării la Față, slava lui Hristos se revelează din firea omenească a lui Hristos. Așa că aici, unii teologi de-ai noștri, luându-se după un teolog rus, au venit cu interpretarea cum că, după Sfântul Grigorie Palama, Lumina care se revelează din firea omenească a lui Hristos

ar fi din afara Apostolilor la Schimbarea la Față, în timp ce după Cincizecime ar fi din lăuntru.

Asta-i erezie. Pentru că, dacă e din afară, e demonică. E demonică energia asta a Apostolilor, dacă așa stau lucrurile. Este din lăuntru, nu din afară. Pentru că însuși Sfântul Grigorie Palama subliniază apoi că slava care se revelează din trupul lui Hristos se revelează și din nor, pentru că norul însuși este slava lui Hristos. Pentru că, în Vechiul Testament, atunci când spunem *«stâlp de foc»* și *«stâlp de nor»*, cuvântul *«nor»* înseamnă slavă.

Vasăzică, înseamnă că Apostolii nu vedeau slava doar din firea omenească a lui Hristos, ci vedeau slava din firea omenească a lui Hristos tocmai pentru că erau înlăuntrul slavei, adumbriți de nor, care e slava și Împărăția lui Dumnezeu. Vasăzică, asta înseamnă că Lumina era din lăuntru, dar trupul lui Hristos era din afară. Așadar, aveau luminare dinlăuntru – dar, la fel cum aveau luminare dinlăuntru, și trupul lui Hristos strălucea, dar cu aceeași Lumină cu care erau luminați dinlăuntru și ei, și trupul lui Hristos. Nu Lumina era din afară, ci doar trupul lui Hristos, care era în afara Apostolilor la Schimbarea la Față."

Lumina care izvora din firea omenească a Cuvântului era Lumina Dumnezeirii, și era necreată.

„[Lumina] nu are nici contur, nici structură, nici formă. De aceea se numeşte «fără de contur, fără de structură, fără de formă»."

Cei trei Ucenici au văzut Lumina Dumnezeirii, s-au făcut părtași acestei Lumini și, pentru că Lumina aceasta este Împărăția lui Dumnezeu, de aceea și cei trei Ucenici au dobândit părtășie la Împărăția lui Dumnezeu.

După relatarea Evangheliștilor, ca și după mărturia Apostolului Petru, cei trei Ucenici pe Muntele Tabor au văzut slava lui Dumnezeu revărsându-se din trupul lui Hristos, au auzit glasul Tatălui și L-au văzut pe Duhul Sfânt prin norul luminos. De altfel, Hristos niciodată nu s-a despărțit de Tatăl și de Duhul Sfânt.

Acest lucru se repetă la fiecare experiență a vederii lui Dumnezeu. Sfinții, în timpul vederii dumnezeiești, nu-L văd pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfântul Duh, ci văd „O Dumnezeire în Trei străluciri", Care au aceeași slavă, aceeași Lumină, dar Care au și ceva particular, anume însușirile ipostatice particulare, care sunt nenașterea Tatălui, nașterea Fiului și purcederea Duhului Sfânt. Toate cele trei Persoane au esență și energie comune, iar energia lor este văzută ca Lumină.

Arătarea slavei lui Hristos pe Muntele Tabor a fost un eveniment însemnat în viața Apostolilor și un eveniment central în viața Bisericii, așa cum vom vedea în capitolele următoare.

5. Taina Crucii și a Învierii lui Hristos

Jertfa pe Cruce a lui Hristos de pe Golgota, care e strâns legată de Învierea lui Hristos, este punctul central al învățăturii și vieții Bisericii. De fapt, vorbim despre taina Crucii și a Învierii lui Hristos, care se referă la biruința lui Hristos asupra păcatului, a diavolului și a morții.

Astfel, facem distincție între „răstignirea și învierea în trup a Cuvântului lui Dumnezeu întrupat" și „taina puterii Crucii și a Învierii lui Hristos, cea dinainte de jertfa pe Cruce de pe Golgota, ai cărei martori au fost Prorocii și unii dintre Apostoli". Însă, în ciuda acestei distincții, există o strânsă legătură între taina Crucii și jertfa pe Cruce a lui Hristos de pe Golgota.

Cuviosul Isaac Sirul, vorbind despre Crucea lui Hristos, scrie că „lucrarea Crucii este îndoită"*. O lucrare-energie a Crucii se numește „făptuire" (πρᾶξις), fiind trăită ca răbdare în necazurile trupului, și se manifestă în partea irascibilă a sufletului, iar cealaltă lucrare-energie se numește „vedere" (θεωρία)**, și constă în lucrarea subtilă a minții (νοῦς), fiind prezentă în vorbirea cu Dumnezeu și stăruința în rugăciune, care sunt înfăptuite în partea poftitoare a sufletului. Astfel, Crucea este făptuire (πρᾶξις) și vedere (θεωρία).

Această dublă lucrare a tainei Crucii este tâlcuită și de Sfântul Grigorie Palama, prin faptul că și în Vechiul Testament

---

* Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte despre sfintele nevoințe*, în: *Filocalia sfintelor nevoințe ale desăvârșirii*, vol. 10, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 165. (n. trad.)

** Vezi și nota de la p. 131. (n. trad.)

lucra Crucea, așa cum a fost ea trăită de Avraam, de Moise și de Drepții Vechiului Testament. Astfel, „aceasta este Crucea lui Hristos, nimicirea păcatului", prin care Cruce Drepții s-au împăcat cu Dumnezeu, așa că „mulți sunt prietenii lui Dumnezeu, cei de dinainte de Lege și de după Lege, pe când Crucea nu se arătase încă, după cum Însuși Dumnezeu a mărturisit". Astfel, „și Crucea a existat la cei de dinainte, chiar înainte de a se săvârși [Răstignirea]". În mod evident, „Crucea lui Hristos se propovăduia și se preînchipuia tainic la generațiile din vechime, și nimeni niciodată nu s-a împăcat cu Dumnezeu decât numai prin puterea Crucii".

Crucea Domnului este dragostea Sa, care este energia Sa necreată.

> „Puterea Crucii și a Învierii este dragostea lui Dumnezeu, care lucrează *«la Dumnezeu dinainte de a fi lumea»*, apoi la crearea și chivernisirea lumii, înainte de Întrupare, la Întrupare, înainte de jertfa pe Cruce, la jertfa pe Cruce și după aceasta."

> „Este energia iubitoare a lui Dumnezeu, care *«nu caută ale sale»* (I Corinteni 13, 5) și transcende orice categorie creată și orice experiență omenească și îngerească, sensibilă și noetică. Mai este încă și putere ce pedepsește, nimicind păcatul și puterea celor ce se împotrivesc voii lui Dumnezeu, desăvârșindu-i, pe cât e cu putință, și pe dușmanii cei nepocăiți ai lui Dumnezeu, prin pedepsirea lor."

Cu toate că puterea Crucii lucra și în Prorocii și Drepții Vechiului Testament prin curățire, luminare și îndumnezeire, totuși nu îi elibera de moarte și de sub puterea diavolului, care prin moarte lucrează. Această biruință triumfătoare a lui Hristos asupra diavolului și a morții s-a săvârșit prin Întruparea Sa, și mai ales prin jertfa Sa pe Cruce și prin Învierea Sa.

Hristos *„ne-a făcut vii, împreună cu Sine, iertându-ne toate greșealele, ștergând zapisul ce era asupra noastră, care ne era potrivnic cu rânduielile lui, și l-a luat din mijloc, pironindu-l pe Cruce. Dezbrăcând (de putere) începătoriile și stăpâniile, le-a dat de ocară în văzul tuturor, biruind asupra lor prin Cruce"* (Coloseni 2, 13-15).

Apostolul Pavel, vorbind despre înțelepciunea ascunsă a lui Dumnezeu, pe care a așezat-o Dumnezeu mai înainte de veci pentru slava noastră, și pe care o propovăduim *„în taină"*, spune că această înțelepciune nu a fost cunoscută de stăpânitorii veacului acestuia, pentru că, *„dacă ar fi cunoscut-o, n-ar fi răstignit pe Domnul Slavei"* (I Corinteni 2, 8). Domnul Slavei este Îngerul Marelui Sfat din Vechiul Testament, Cuvântul lui Dumnezeu văzut de Proroci. Acest Cuvânt neîntrupat a luat trup, și în trup s-a răstignit. Hristos răstignit este Însuși Domnul Slavei, și se numește astfel în virtutea unirii ipostatice dintre firea dumnezeiască și firea omenească în ipostasul Cuvântului, și a comunicării însușirilor fiecărei firi.

Evenimentul istoric al Răstignirii lui Hristos pe Golgota arată marea dragoste a lui Dumnezeu pentru om. Acest lucru se vede din faptul că Însuși Hristos a legat evenimentul ridicării șarpelui de către Moise în Vechiul Testament cu jertfa Sa pe Cruce: *„Așa trebuia să se înalțe Fiul Omului"*, dar și cu dragostea lui Dumnezeu: *„Căci Dumnezeu așa a iubit lumea, încât pe Fiul Său cel Unul-Născut L-a dat, ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică"* (Ioan 3, 13-16).

Dragostea lui Dumnezeu, care s-a vădit și în evenimentul istoric al răstignirii, este împăcarea omului cu Dumnezeu. Aceasta este taina Crucii și a Învierii lui Hristos.

> „Nu Dumnezeu se împacă cu omul, ci omul cu Dumnezeu, prin taina Crucii, iar omul, prin împăcarea aceasta, se schimbă la față, făcându-se, din dușman al lui Dumnezeu, prieten al Său, și împărtășindu-se de Învierea lui Hristos."

Dumnezeu îi iubește și pe cei ce I se împotrivesc, însă aceștia nu pot înțelege dragostea Lui.

> „Dumnezeu nu încetează niciodată să le fie prieten chiar și dușmanilor Săi și să-Și arate dragostea față de ei. Se face dușman și putere pedepsitoare doar din perspectiva celor ce se împotrivesc dragostei Sale, după propria lor voie și judecată."

Hristos l-a împăcat pe om cu Dumnezeu biruindu-l pe diavolul, păcatul și moartea. Astfel, omul este mântuit prin taina Crucii și a Învierii lui Hristos. Așa că taina Crucii, deși este altceva decât jertfa lui Hristos pe Cruce, totuși s-a manifestat prin Crucea de pe Golgota. Tot astfel, taina Crucii nu doar că a fost preînchipuită în Vechiul Testament, ci a fost și lucrătoare, numai că nu putea să-l slobozească pe om *„de cel ce are stăpânirea morții, adică diavolul"* (Evrei 2, 14), fapt împlinit prin Crucea și Învierea lui Hristos.

Prin împărtășirea de taina Crucii și a Învierii lui Hristos, credinciosul se schimbă la față, se sfințește, căci harul lui Dumnezeu preschimbă dragostea egoistă în dragoste jertfelnică, și astfel omul se îndumnezeiește „și se face prieten și împreună-lucrător al lui Dumnezeu, frate și împreună-împărat după har cu Hristos, și fiu înfiat al Fecioarei".

> „Fără a ne asuma taina Crucii și a Învierii lui Hristos – prin care, curățindu-se, luminându-se și îndumnezeindu-se, omul își depășește egoismul sau iubirea de sine înrădăcinate în frica de moarte – este cu neputință să ajungă cineva la împărtășirea de dragostea îndumnezeitoare a lui Dumnezeu, prin care se face prieten al Său."

Taina Crucii este lucrătoare în taina Dumnezeieștii Euharistii și în întreaga viață duhovnicească a credincioșilor.

„Puterea Crucii și a Învierii lui Hristos actualizează jertfa pe Cruce – adică puterea Învierii, în Dumnezeiasca Euharistie și în Taine și, prin aceasta (prin Dumnezeiasca Euharistie), să lucreze împăcarea și hrănirea credincioșilor, și creșterea și înaintarea lor duhovnicească spre îndumnezeire."

Împărtășirea de taina Crucii și a Învierii lui Hristos se face prin împreună-lucrarea Tainelor cu nevoința.

„Fiecare credincios trebuie să se răstignească de bunăvoie, așa cum s-a răstignit Hristos, pentru că numai prin această răstignire de bunăvoie se poate dobândi împărtășirea de taina Crucii, care îl schimbă la față pe om, făcându-l, din iubitor de sine, prieten al lui Dumnezeu și dumnezeu după har."

Un scop fundamental al Tainelor și al nevoinței este slobozirea omului de păcat, și lucrul acesta se săvârșește la diferite măsuri, la diferite trepte, având în vedere că, prin curățire, omul ocolește păcatul; prin luminare, păcatul îl ocolește pe om; iar prin îndumnezeire, mintea (*νοῦς*) se face sălaș al lui Hristos și, prin El, al Tatălui și al Duhului Sfânt, iar omul nu mai este influențat de rațiune, de patimi și de lucrurile înconjurătoare.

Prin urmare, taina Crucii – Crucea „nematerialnică" – și a Învierii lui Hristos este dragostea cea mai dinainte de veci a lui Dumnezeu pentru om, prin care omul se împacă cu Dumnezeu, Cel neîntrupat în Vechiul Testament și Cel întrupat în Noul Testament. Jertfa pe Cruce a lui Hristos de pe Golgota și Învierea Sa au fost expresia acestei dragoste a lui Dumnezeu, cea mai presus de toate. Hristos, prin Crucea și Învierea Sa, l-a biruit pe diavolul și moartea, dându-i omului posibilitatea ca, la rândul lui, să le biruiască, atunci când se unește cu Hristos în Trupul Său, în Biserică. Astfel, împărtășirea de

taina Crucii și a Învierii lui Hristos este dobândită de omul care se face părtaș la Taine și la nevoință, așadar se face prieten al lui Hristos, leapădă iubirea de sine și dobândește dragostea jertfelnică.

Hristos, prin felurite întâmplări și prin arătarea slavei Sale pe Tabor, i-a pregătit pe Ucenici pentru împărtășirea de taina Crucii și a Învierii Sale. În rugăciunea Sa arhierească, I-a spus Tatălui: *„Și slava pe care Tu Mi-ai dat-o, le-am dat-o lor"* (Ioan 17, 22). Și apoi a spus: *„Părinte, voiesc ca, unde sunt Eu, să fie împreună cu Mine şi aceia pe care Mi i-ai dat, ca să vadă slava Mea pe care Mi-ai dat-o"* (Ioan 17, 24).

„Faptul că Apostolii au primit slavă ține de trecut, dar ei vor vedea slava și în viitor. Au primit slavă, dar vor vedea slavă, cu alte cuvinte au ajuns la luminare și se îndreaptă spre îndumnezeire. «*Slava Mea pe care Mi-ai dat-o, pentru că Tu M-ai iubit pe Mine mai înainte de întemeierea lumii*» (Ioan 17, 24). Desigur, la Schimbarea la Față, cei trei au văzut deja slava, dar aveau poruncă să nu spună nimic până la Învierea lui Hristos. După Înviere au spus lucrul acesta, și l-au aflat și ceilalți.

«*Părinte drepte, lumea pe Tine nu Te-a cunoscut, dar Eu Te-am cunoscut, şi aceştia au cunoscut că Tu M-ai trimis. Şi le-am făcut cunoscut numele Tău, şi-l voi face cunoscut, ca iubirea cu care M-ai iubit Tu să fie în ei şi Eu în ei*» (Ioan 17, 25-26). Și aici, iarăși: «*Le-am făcut cunoscut numele Tău, şi-l voi face cunoscut*».

Așa că sunt două lucruri, «*am făcut cunoscut*» și «*voi face cunoscut*». Vasăzică, am învățat despre luminare prin numele create, iar acum vom înainta către cealaltă cunoaștere, adică. Ce vor cunoaște? «*Iubirea cu care M-ai iubit Tu*», care «*să fie în ei, şi Eu în ei*».

Deci lucrul acesta devine astfel foarte clar. Este evident că prin Înviere și, după aceea, prin arătările Sale, Hristos

s-a arătat; dar cui s-a arătat? Hristos s-a arătat doar credincioșilor – nu s-a arătat nici lui Pilat, nici lui Caiafa, nici Cezarului, nimănui altcuiva, adică. Arătările au fost doar pentru credincioși.

De aceea, toți apologeții aceștia care caută să demonstreze Învierea lui Hristos prin argumente lumești bat câmpii, pentru că habar n-au de diferența dintre Hristos după trup și Hristos după duh. Pentru că Apostolii L-au cunoscut pe Hristos după trup, dar acum nu-L mai cunosc după trup, Îl cunosc după duh. Ce înseamnă a cunoaște după duh? Oricine Îl are pe Duhul, oricine, adică, e templu al lui Dumnezeu, după Vasilie cel Mare, [Îl cunoaște după duh]."

„Toate arătările lui Hristos de după Înviere sunt experiențe ale îndumnezeirii. Nimeni nu-L mai vede pe Hristos, ci doar acela care ajunge la slava Lui, la îndumnezeire. De aceea, capitolul 15 al Epistolei către corinteni, întreg capitolul, e despre cei care au ajuns la îndumnezeire, la proslăvire."

Hristos, după Învierea Sa, s-a arătat Ucenicilor, care fuseseră pregătiți cum se cuvine, spre a-i duce la desăvârșire.

„Când Hristos înviază, nu se arată oricui. Se arată Ucenicilor Săi. Pentru că îi pregătise prin luminare, și lor li se arată. În ce scop? Ca să-i desăvârșească, așa cum face cu toți care ajung la luminare, pentru a-i îndumnezei, adică."

Hristos, după Învierea Sa, s-a arătat Ucenicilor Săi, nu vrăjmașilor Săi, pentru că Ucenicii L-au cunoscut după trup pe Hristos, și erau vrednici să-L cunoască și înviat. Desigur, Îl vor cunoaște după duh la Cincizecime.

La patruzeci de zile de la Învierea Sa, Hristos s-a înălțat la Ceruri. Asta înseamnă că firea omenească a lui Hristos, care

fusese îndumnezeită de la zămislirea Sa, a lepădat moartea și stricăciunea la Înviere, și astfel a șezut de-a dreapta lui Dumnezeu la Înălțare.

Hristos, în ultimul Său cuvânt către Ucenici, printre altele, a spus: *„Dar Eu vă spun adevărul: vă este de folos ca să mă duc Eu. Căci dacă nu Mă voi duce, Mângâietorul nu va veni la voi, iar dacă Mă voi duce, Îl voi trimite la voi"* (Ioan 16, 7). Înălțarea lui Hristos trebuia să aibă loc pentru ca Ucenicii să-L cunoască la Cincizecime după duhul, adică în Duhul Sfânt, și să devină mădulare ai Trupului Său înviat.

> „Se duce la Dumnezeu, așa cum explicase mai înainte: trebuie să Mă duc, trebuie să Mă duc (vezi Ioan 14, 28; 16, 5, 7, 10, 16, 17 etc.) ca totul să fie desăvârșit și să aveți bucurie (vezi Ioan 15, 11; 16, 20, 22; 17, 13). De ce trebuia să se ducă? Trebuia să aibă loc Înălțarea, ca să se întoarcă la Cincizecime, ca să se facă Trupul, și astfel fiecare Apostol să-L aibă de-acum pe Hristos viu înlăuntrul său, pe Hristos cel înviat."

Prin Taine și viața de nevoință, credinciosul trăiește duhovnicește taina Întrupării lui Hristos, așa cum învață Sfinții Părinți. Astfel, prin credință trăiește Întruparea lui Hristos; prin durerile nevoinței trăiește purtarea Lui în pântece; prin Botez și Mirungere trăiește Nașterea și Botezul lui Hristos; prin Dumnezeiasca Euharistie trăiește învățătura și Dumnezeiasca Împărtășanie; prin curățirea inimii trăiește împreuna-răstignirea cu Hristos; prin diferitele trepte ale vederii lui Dumnezeu trăiește Schimbarea la Față, Învierea și Înălțarea. Trăirea treptelor Dumnezeieștii Iconomii se săvârșește în *„omul cel dinlăuntru"* (Efeseni 3, 16), fiind legată de renașterea duhovnicească a creștinului și având loc în diferite grade și corelații.

În capitolul următor vom vedea cele despre Cincizecime și întemeierea Bisericii ca Trup al lui Hristos, care e strâns legată de Întruparea lui Hristos, pentru că lucrarea lui Hristos este aceeași cu lucrarea Duhului Sfânt. Hristos Îl trimite pe Duhul Sfânt, Care de la Tatăl purcede, iar Duhul Sfânt Îi „dă chip" lui Hristos în inimile creștinilor. Iar prin Hristos Îl cunoaștem pe Tatăl.

Partea a V-a

Biserica, Trup al lui Hristos și societate a îndumnezeirii

Biserica, Trup al lui Hristos și societate* a îndumnezeirii

Fiul şi Cuvântul lui Dumnezeu a intrat în istorie prin Întruparea Sa. Firea dumnezeiască s-a unit cu firea omenească în Ipostasul Său, în chip neamestecat, neschimbat, neîmpărțit și nedespărțit, iar în Trupul Său se lucrează mântuirea omului. Cuvântul cel neîntrupat al Vechiului Testament se întrupează: *„Cuvântul trup s-a făcut şi s-a sălăşluit întru noi"* (Ioan 1, 14).

Biserica exista și înainte de crearea îngerilor şi a oamenilor. După căderea lui Adam şi a Evei, Biserica se păstrează în persoanele Patriarhilor şi Drepților Vechiului Testament care au ajuns la vederea lui Dumnezeu. În Vechiul Testament, Biserica era duhovnicească, în vreme ce, în Noul Testament, prin Întruparea lui Hristos, devine și trupească – Trupul lui Hristos. Centru al Bisericii este acum, pe de o parte, Dumnezeiasca Euharistie, în care mâncăm şi bem Trupul şi Sângele lui Hristos, iar pe de altă parte, viața bisericească în ansamblul ei, adică Tainele, rugăciunea, dogmele, învățătura.

În continuare vom pune în lumină aspectele acestei taine a Bisericii ca Trup al lui Hristos şi societate a îndumnezeirii.

---

* Corespondentul grecesc este κοινωνία, un cuvânt polisemantic format de la adj. κοινωνός, „cel care participă la, se asociază cu, asociat". Astfel, sensul principal al subst. κοινωνία denotă „acțiunea de a avea ceva în comun, a participa la, a împărtăși ceva cu alții", și de aici derivă sensul secundar de „comunitate, societate". Am optat pentru sensul de „societate, comunitate" pentru că, în context, accentul cade nu pe acțiunea „comuniunii", a „împărtășirii", ci pe „societatea, comunitatea, adunarea" celor ce se află pe această cale a îndumnezeirii. Biserica este o „societate" care are drept scop îndumnezeirea, spre deosebire de diferitele societăți ale lumii, reunite în virtutea diferitor altor scopuri. (n. trad.)

1. Biserică necreată şi creată

Biserica este o taină, şi doar în acest fel se poate apropia cineva de ea. Nu este o organizaţie omenească, ci un organism dumnezeiesc-omenesc. Noi cunoaştem Biserica, după învăţătura Apostolului Pavel, ca Trup al lui Hristos. Dincolo de aceasta însă, Biserica este slava şi Împărăţia necreată în care sălăşluieşte Dumnezeu, şi unde sunt chemaţi să se sălăşluiască prietenii Săi. Astfel, Biserica este necreată şi creată, partea creată primind harul cel necreat al lui Dumnezeu.

Mai întâi de toate, Biserica este slava necreată a lui Dumnezeu.

> „Şi înainte de creaţie exista Biserica necreată, ca Împărăţie şi slavă ascunsă întru Dumnezeu, în care sălăşluieşte Dumnezeu dimpreună cu Cuvântul şi cu Duhul Sfânt."

Astfel, Biserica este necreată, adică este slava necreată a Dumnezeului Treimic, Ierusalimul cel de Sus, fiind maică a noastră, a tuturor (Galateni 4, 26). De aceea, *„cetatea noastră este în Ceruri"* (Filipeni 3, 20) şi, prin urmare, asemenea Împărăţiei lui Dumnezeu, nici Biserica *„nu este din lumea aceasta"* (Ioan 18, 36). Mai departe, prin această slavă necreată a Dumnezeului Treimic a fost creată lumea, în care se arată Biserica necreată cea din Ceruri.

> „Prin hotărârea lui Dumnezeu au fost create veacurile şi, în ele, puterile cereşti şi minţile netrupeşti, adică îngerii,

și apoi a fost creat timpul şi, în timp, lumea, în care a fost creat omul, ce unește întru sine energia noetică a îngerilor cu raţiunea şi cu trupul omenesc."

Adam şi Eva, în Rai, înainte de cădere, aşa cum am văzut mai înainte, trăiau în această Împărăţie necreată a Dumnezeului Treimic – Biserica. Însă, după cădere, au pierdut părtășia la Împărăţia lui Dumnezeu, așa că Biserica se păstrează în Drepţii şi Prorocii Vechiului Testament, cu toate că ei se aflau, totodată, și sub stăpânirea morţii.

Întruparea lui Hristos a arătat această Biserică necreată în Trupul îndumnezeit al lui Hristos, care se face izvor al harului şi al energiei necreate a lui Dumnezeu. Așa cum vom vedea în continuare, acest lucru reiese din faptul că, la fel cum harul necreat al lui Dumnezeu „se împarte neîmpărțit în cei împărțiți" şi „se înmulţeşte neînmulţit în mulți", tot la fel se întâmplă și cu Trupul lui Hristos în Taina Dumnezeieştii Euharistii.

În tot cazul, cei ce trăiesc în Biserica necreată, care se arată acum mai desăvârşit în Trupul lui Hristos, se sfințesc prin împărtășirea de harul cel necreat al lui Dumnezeu, şi trec în Împărăţia necreată a lui Dumnezeu, în Rai, în Biserica cerească, în slava cea necreată a Sfintei Treimi. Pornind de la aceste premise, spunem că Biserica este Împărăția lui Dumnezeu; nu este vorba de o realitate creată, ci de slava necreată.

Astfel, Biserica este necreată şi creată, fiind slava necreată şi totodată firea omenească creată pe care a asumat-o Hristos. Dar şi această fire omenească creată, pe care Hristos a asumat-o şi a îndumnezeit-o, se împărtăşeşte de harul cel necreat al firii dumnezeieşti, în virtutea unirii ipostatice a firii dumnezeieşti cu firea omenească în Ipostasul Său, făcându-se la rândul ei izvor al harului necreat. Iar cei ce se unesc cu Hristos se fac părtaşi slavei necreate a lui Dumnezeu şi se îndumnezeiesc după har, devenind fără de început şi necreaţi după har. Acest lucru se săvârșește prin taina Cincizecimii.

2. Taina Cincizecimii

După Înălțarea Sa la Ceruri, așa cum îi încredințase pe Ucenici, în cea de-a cincizecea zi de la Înviere şi a zecea de la Înălţare, Hristos L-a trimis pe Duhul Sfânt, Carele de la Tatăl purcede.

Hristos Însuşi le vestise mai înainte Ucenicilor trimiterea Sfântului Duh: *„Şi Eu voi ruga pe Tatăl, şi alt Mângâietor va da vouă ca să rămână cu voi în veac, Duhul Adevărului, pe Care lumea nu poate să-L primească, pentru că nu-L vede pe El, nici nu-L cunoaşte; voi Îl cunoaşteţi pe El, că cu voi petrece, şi întru voi va fi"* (Ioan 14, 16-17). Iar îndată după aceea, a spus: *„Iar Mângâietorul, Duhul Sfânt, pe Care-L va trimite Tatăl întru numele Meu, Acela pe voi vă va învăța toate, şi va aduce aminte vouă toate cele ce am grăit vouă"* (Ioan 14, 26). Şi apoi: *„De folos este vouă ca să mă duc Eu, că de nu Mă voi duce Eu, Mângâietorul nu va veni la voi, iar de Mă voi duce, Îl voi trimite pe El la voi"* (Ioan 16, 7).

Venirea Duhului Sfânt la Ucenici s-a petrecut în ziua Cincizecimii (Fapte 2, 1-13). Cincizecimea a avut o mare însemnătate în viaţa Apostolilor. După ce mai înainte trecuseră prin curăţirea inimii şi luminare – care existau și în Vechiul Testament, la Proroci şi la drepţi –, L-au văzut apoi pe Hristos cel înviat, iar în ziua Cincizecimii au devenit mădulare ale Trupului celui înviat al lui Hristos. Acest lucru are o semnificație aparte, căci fiecare Apostol trebuia să-L aibă înlăuntrul său pe Hristos cel înviat.

La Cincizecime, Duhul Sfânt i-a făcut pe Ucenici mădulare ale Trupului dumnezeiesc-omenesc al lui Hristos. Astfel,

în vreme ce, la Schimbarea la Faţă, Lumina lucra în cei trei Ucenici din lăuntrul lor prin îndumnezeire, dar trupul lui Hristos se afla în afara lor, apoi, la Cincizecime, Ucenicii se unesc cu Hristos, devin mădulare ale Trupului dumnezeiesc-omenesc şi, ca mădulare ale Trupului lui Hristos, se împărtăşesc de Lumina cea necreată. Aceasta este și diferenţa dintre Vechiul Testament şi Cincizecime.

„Toţi cei ce au văzut slava lui Hristos înainte de Înălţare au văzut-o de două ori. Pe de o parte, au fost acoperiţi de nor, pentru că *«întru Lumina Ta vom vedea Lumină»* (Psalmi 35, 9). Au fost acoperiţi de norul cel luminos şi, în Lumina necreată fiind, văd Lumină necreată. Dar şi firea omenească a lui Hristos este izvor al Luminii, ca la Schimbarea la Faţă.

Firea omenească a lui Hristos este izvor al Luminii, care Lumină, însă, Apostolii au văzut-o aflându-se în Lumină, îndumnezeiţi fiind. Adică *«întru Lumina Ta vom vedea Lumină»*. Că se aflau în Lumină dă mărturie faptul că au fost acoperiţi de norul cel luminos, şi au văzut și firea omenească a lui Hristos ca izvor al Luminii. Din lăuntru strălucea Lumina, dar din trup strălucea din afară. Din lăuntrul lor strălucea Lumina, dar trupul lui Hristos, care răspândea Lumină, aceeași Lumină, era în afară. Odată cu Cincizecimea însă, firea omenească a lui Hristos răspândeşte Lumina «din lăuntru, de-acum». Vasăzică, nu există experienţă a Luminii din afară fără să existe şi experienţa lui Hristos din lăuntru. Cele două sunt de-acum legate. Cu alte cuvinte, una e aceeași cu cealaltă."

„De ce a fost nevoie să aibă loc Înălţarea şi să se pogoare Duhul Sfânt – cu ce scop, adică? De ce spunem că Biserica s-a întemeiat în ziua Cincizecimii? Biserica nu s-a întemeiat în ziua Cincizecimii. Biserica s-a întemeiat din vremea

când Dumnezeu l-a chemat pe Avraam şi pe Patriarhi şi pe Proroci. De-atunci s-a întemeiat Biserica. Biserica există în Vechiul Testament. Biserica exista și în Iad. Dar aici Biserica prinde formă. Biserica se întemeiază, în sensul că Biserica se întemeiază ca Trup al lui Hristos de-acum."

Acest aspect este important, deoarece arată că Cincizecimea este ziua de naştere a Bisericii ca Trup al lui Hristos, şi mai arată că toți cei ce se unesc cu Trupul lui Hristos biruiesc moartea.

„În Vechiul Testament există şi împăcare, şi prietenie cu Dumnezeu, şi îndumnezeire, toate există și în Vechiul Testament, cu deosebirea că nu există Cincizecime. Pentru că Biserica există în Vechiul Testament, dar sub stăpânirea morţii.

Cincizecimea, ce este? Este revelarea a tot adevărul. În acel moment, Biserica devine Trup al lui Hristos, de aceea şi prăznuim ziua de naştere a Bisericii, a Bisericii înviate întru Hristos, în ziua Cincizecimii."

„În ziua Cincizecimii vine Hristos în Duhul Sfânt. Așa cum energiile lui Dumnezeu sunt prezente în lume, la fel şi oricine se împărtășește de energia lui Dumnezeu înţelege că Dumnezeu, prin energiile Sale, se împarte neîmpărţit şi se înmulţeşte neînmulţit. Cu alte cuvinte, oricine se împărtășește de Dumnezeu nu are doar o bucată din Dumnezeu. Dumnezeu întreg este prezent în fiecare om, şi pretutindeni este prezent, în toată lumea.

Iar la Cincizecime, firea omenească a lui Hristos se întoarce de-acum în Biserică. Și e ziua întemeierii Bisericii pentru că firea omenească a lui Hristos se împarte neîmpărţit acum, şi Hristos întreg, cu firea Sa omenească, se află în fiecare credincios.

Și aceasta este Biserica, în care fiecare credincios e templu; nu doar templu al Duhului Sfânt, ci şi Trup al lui

Hristos, adică având-L înlăuntrul său pe Hristos întreg. Şi acesta este noul mod în care firea omenească a lui Hristos este prezentă în lume. De aceea și Cincizecimea e considerată ziua de întemeiere a Bisericii. La experiența aceasta a Cincizecimii sunt părtași toți cei ce ajung la îndumnezeire. Şi-i avem exemple chiar în Sfânta Scriptură pe toți cei ce L-au văzut pe Hristos după Înviere şi cei ce L-au văzut pe Hristos după Cincizecime, până în ziua de azi."

Cincizecimea se mai numeşte și „ultimul praznic", pentru că este ultima etapă a Întrupării lui Hristos. Acum are loc o mare schimbare, deoarece îndumnezeitul se uneşte în Duhul Sfânt cu Dumnezeu-Omul Hristos.

„Ultima etapă, și cea mai eficientă, a fost Cincizecimea. Atunci a avut loc marea schimbare. Pentru că, până acum, Duhul se sălăşluia în Proroci, pentru că Prorocii aveau Duhul lui Dumnezeu, Rugăciunea minții şi îndumnezeirea, dar de la Cincizecime înainte, sălăşluirea aceasta a Duhului Sfânt înlăuntrul celui de Dumnezeu insuflat se face şi prin firea omenească a lui Hristos. De aceea Biserica este acum Trupul lui Hristos. Adică Biserica a devenit, în ziua Cincizecimii, Trupul lui Hristos. Iar Hristos, ca om, de-acum sălăşluieşte în om.

Aceasta e împărtăşirea permanentă de slava lui Dumnezeu. Pentru că avem acum o îndumnezeire permanentă, iar nu una temporară, aşa cum o aveau Prorocii care ajungeau la îndumnezeire, după care e slava ce trecea, adică, și mureau. Acum, cei care ajung la îndumnezeire nu mai mor.

Aceasta este diferența. Ceea ce diferă în experiența Cincizecimii este că, în ziua Cincizecimii, Biserica devine Trupul lui Hristos; dar mai este și permanentizarea – nu a funcționarilor publici – ci a îndumnezeiților."

De la Cincizecime, Dumnezeu se împărtăşeşte neîmpărtăşit fiecăruia în Trupul lui Hristos. Astfel, prezenţa lui Dumnezeu este cu putere.

„Taina prezenţei lui Dumnezeu în lume, aşa cum a fost descrisă de Părinţi, este că energia necreată a lui Dumnezeu se împarte neîmpărţit în cei împărţiţi. Se împarte la fiecare, dar neîmpărţit în cei împărţiţi. Înseamnă că se împarte ca Pâinea Dumnezeieştii Euharistii. Spunem: *«Cel ce se sfărâmă şi nu se desparte, Cel ce se mănâncă pururea şi niciodată nu se sfârşeşte...»*. Este exact acelaşi lucru. Ceea ce se întâmplă la Dumnezeiasca Împărtăşanie cu Trupul lui Hristos este exact ceea ce se întâmplă şi cu energia lui Dumnezeu. Se împarte neîmpărţit în cei împărţiţi.

Vasăzică, atunci când un îndumnezeit se împărtăşeşte de energia necreată a lui Dumnezeu, nu are doar o bucăţică din Dumnezeu în el – de parcă Dumnezeu ar putea fi făcut bucăţi, ca să aibă tot omul o bucată de Dumnezeu –, pentru că Dumnezeu nu se împarte. Și totuși El se împarte şi se înmulţeşte, fără a se înmulţi însă.

Aceste antinomii nu sunt o figură de stil; sunt taina prezenţei lui Dumnezeu în lume. Dumnezeu întreg e prezent pretutindeni, în toate, peste tot, fără a se împărţi, şi împărțindu-se neîmpărţit. Aceasta este taina. Acest mod al prezenţei lui Dumnezeu în lume, mai ales în cei îndumnezeiţi, începe pentru prima oară la Înălţare şi la Cincizecime.

Așadar, când Hristos se întoarce în Biserică, în Duhul Sfânt, la Cincizecime, firea omenească a lui Hristos împărtăşeşte de-acum această însușire de-a se împărţi neîmpărțit în cei împărțiți și, din acest motiv, la Dumnezeiasca Euharistie, când ne împărtăşim, nu ia unul un deget, altul piciorul, altul nasul sau urechea etc., ci la Dumnezeiasca Euharistie fiecare Îl primește pe Hristos întreg înlăuntrul lui.

Aceasta este taina Cincizecimii, şi din acest motiv Cincizecimea e considerată ziua de naştere a Bisericii. Aceasta este Biserica Cincizecimii care se naşte, cu toate că exista Biserică şi în Vechiul Testament. Pentru că Biserica, Biserica prin excelenţă, este necreată, este slava lui Dumnezeu, este sălaşul necreat în care sălăşluieşte Dumnezeu şi în care şi noi trebuie să ne sălăşluim. Şi sălaşul acesta se înmulţeşte, de aceea sunt multe sălaşuri, după cum spune Hristos în Noul Testament. Există un sălaş, şi totuşi multe sălaşuri. De ce? Pentru că se împarte neîmpărţit în cei împărţiţi. Aceasta este taina Cincizecimii."

Mai mult, în ziua Cincizecimii, Ucenicii au ajuns la *„tot adevărul"*. Înainte de Patima Sa, Hristos le-a spus Ucenicilor: *„Încă multe am a zice vouă, dar nu puteţi a le purta acum. Iar când va veni Acela, Duhul Adevărului, vă va povăţui pe voi la tot adevărul"* (Ioan 16, 12-13).

Prin acest cuvânt al lui Hristos, venirea Duhului Sfânt în ziua Cincizecimii este strâns legată de revelarea a *„tot adevărul"*, pe care Ucenicii nu puteau să-l poarte, nu puteau să-l primească mai înainte, fără Duhul Sfânt.

Acest *„tot adevărul"* care s-a revelat Apostolilor în ziua Cincizecimii este adevărul Bisericii ca Trup al lui Hristos – faptul că Ucenicii aveau să devină mădulare ale acestui Trup înviat şi, în Biserică, aveau să cunoască tainele Împărăţiei lui Dumnezeu în Trupul lui Hristos. În ziua Cincizecimii au cunoscut întregul adevăr. Prin urmare, în afara Bisericii nu există adevărul deplin, ci Biserica are adevărul, pentru că este Trupul lui Hristos şi societate a îndumnezeirii.

„În afară de învăţătura şi minunile lui Hristos, avem şi un alt fel de Revelaţie, care e esenţa învăţăturii Sfintei Scripturi despre Revelaţie.

Pe când Hristos îi învață pe Apostoli și-i pregătește, ajunge într-un punct când le spune: «*Încă multe am a zice vouă, dar nu puteți a le purta acum. Iar când va veni Acela, Duhul Adevărului, vă va povățui pe voi la tot adevărul*» (Ioan 16, 12-13).

În tradiția patristică, acest «*vă va povățui pe voi la tot adevărul*» s-a împlinit în ziua Cincizecimii, așa că în această zi e revelat «*tot adevărul*». Asta înseamnă că nici chiar Însuși Hristos nu le-a revelat Apostolilor (înainte de Învierea Sa) «*tot adevărul*». De ce? Pentru că nu puteau să poarte «*tot adevărul*» acesta. Nu erau încă pregătiți îndeajuns."

Acest adevăr, pe care Duhul Sfânt l-a revelat Ucenicilor în ziua Cincizecimii, e că Biserica este Trupul lui Hristos, și că Ucenicii vor deveni mădulare ale Trupului lui Hristos. Dincolo de acest adevăr nu mai există nici un alt adevăr.

„Și aceasta e cheia erminiei patristice, că va trimite alt Mângâietor, Care «*vă va povățui pe voi la tot adevărul*». Care e «*tot adevărul*» acesta? În Vechiul Testament Îl avem pe Hristos neîntrupat, Care s-a revelat. Îl avem apoi pe Hristos întrupat, Care se revelează; și prin cuvinte omenești se revelează pe Sine, dar se revelează și prin slava Sa anumitor Apostoli, anumitor Ucenici. Și apoi ajungem la Înviere. Iar după Înviere se revelează de-acum în slavă Ucenicilor Săi și femeilor ș.a.m.d. Avem toate aceste arătări ale lui Hristos de după Înviere. Apoi avem Înălțarea, și apoi avem Cincizecimea.

Acum, de la Cincizecime, avem o schimbare în Biserică. În Vechiul Testament, Biserica este poporul lui Dumnezeu, alcătuit din oameni care trec prin curățire și ajung la luminare, unii dintre ei ajungând până la îndumnezeire și devenind conducători ai lui Israel, Proroci, Patriarhi etc. Același lucru îl avem și în Noul Testament, până la Înălțare. Apoi se întâmplă ceva, care dă o nouă dimensiune

Bisericii Vechiului Testament şi Noului Testament de până atunci.

Înainte de asta, Dumnezeu se împarte neîmpărţit în cei împărţiţi, aşa că fiecărui îndumnezeit i se arată Dumnezeu întreg întru slava Sa. Prorocul nu se împărtăşeşte de o bucăţică din Dumnezeu, pentru că Dumnezeu nu se face bucăţi, ci se împarte neîmpărţit în cei împărţiţi. Şi avem această taină paradoxală despre prezenţa lui Dumnezeu în Vechiul Testament. În fiecare energie, Dumnezeu se înmulţeşte pe Sine fără a se împărţi, Dumnezeu fiind cu desăvârşire întreg în fiecare energie. Prezent după energie, absent după esenţă. Prezent după voinţă, absent după esenţă. Şi prezent, şi absent. Şi împărţit, şi neîmpărţit. Întreg în fiecare caz, acelaşi pretutindeni.

La Cincizecime are loc împărţirea energiilor Duhului Sfânt, aşa încât în fiecare Apostol se află întreaga energie a Duhului Sfânt. O limbă de foc la fiecare Apostol. Dar odată cu pogorârea Duhului Sfânt avem şi pogorârea lui Hristos. Adică, este ca o a doua Întrupare. Biserica se preschimbă în Trupul lui Hristos.

Prin urmare, cel ce în ziua de azi înaintează de la curăţire la luminare nu este doar templu al Duhului Sfânt, cum erau Prorocii Vechiului Testament, nu este doar Biserică, ca templu al lui Dumnezeu, ci este Biserică şi ca sălaş al firii omeneşti a lui Hristos. Vasăzică, fiecare credincios care se află în starea luminării Îl are pe Hristos întreg înlăuntrul său.

De aceea şi avem o oglindire a acestei realităţi în Taina Dumnezeieştii Euharistii, în care pâinea şi vinul sunt preschimbate în Trupul şi Sângele lui Hristos, Hristos fiind însă prezent întreg în fiecare părticică de pâine şi de vin. Cel care se împărtăşeşte nu ia doar o bucăţică din Hristos când se împărtăşeşte. Îl ia pe Hristos întreg. De aceea spunem: «*Se sfărâmă şi se împarte Mielul lui Dumnezeu, Cel ce*

se sfărâmă și nu se desparte, Cel ce se mănâncă pururea și nicidată nu se sfârşeşte» ş.a.m.d.

Rugăciunea aceasta pe care o citește preotul la Taina Dumnezeieştii Euharistii e cheia tainei Cincizecimii. Acesta este *«tot adevărul»*, care de-acum s-a revelat. După această revelație a adevărului, nimic altceva nu se mai revelează. Adică, în ziua Cincizecimii, s-a revelat taina Bisericii, în noua ei dimensiune. Acest lucru s-a revelat, nimic altceva.

Așadar, cuvintele *«vă va povățui pe voi la tot adevărul»* s-au împlinit în ziua Cincizecimii. Din acest motiv, conform tâlcuirii patristice, capitolele 15, 16 şi 17 de la Ioan, toate aceste capitole s-au împlinit în ziua Cincizecimii. Aceasta este tâlcuirea patristică despre Cincizecime."

„*«Tot adevărul»* din ziua Cincizecimii, conform Părinților Bisericii, se referă, desigur, şi la revelația că Duhul Sfânt este Ipostas, are ipostas propriu, așa cum are și Tatăl, şi Cuvântul. Dar și la faptul că trupul lui Hristos, care era în afară şi se revela oamenilor din afară, acest trup al lui Hristos este înlăuntru din ziua Cincizecimii. Însuşi Trupul lui Hristos este înlăuntrul omului.

La Schimbarea la Față, trupul se află în afară, așa că revelația este şi din lăuntru, dar trupul se află în afară. Însă acum şi Trupul este înlăuntru. Iar motivul pentru care ziua Cincizecimii e considerată ziua de naştere a Bisericii este că, din acel moment, Biserica devine «Trup al lui Hristos», adică Hristos se sălăşluieşte înlăuntrul credincioşilor şi ca om. Cu alte cuvinte, avem întemeierea Bisericii, din acest punct de vedere.

Vasăzică, putem rezuma că, în Vechiul Testament, avem o revelație deplină; avem în Vechiul Testament o revelație a adevărului din punctul de vedere al dogmei Sfintei Treimi. Apoi, avem revelația Întrupării în Hristos. Apoi, avem revelația Dumnezeirii lui Hristos, când Hristos se revelează pe Sine nu doar prin cuvinte şi pilde şi minuni,

ci și revelându-Și Dumnezeirea prin experiența îndumnezeirii. Iar apoi, forma finală a revelației este, de-acum, în ziua Cincizecimii, când nu doar Lumina strălucește dinlăuntrul omului, ci și firea omenească a lui Hristos strălucește dinlăuntrul celor ce ajung la experiența îndumnezeirii.

De atunci, de la Cincizecime, omul care ajunge la desăvârșire parcurge treptele curățirii, luminării și, când ajunge la îndumnezeire, ajunge la aceeași experiență – la măsuri diferite, desigur – la care au ajuns și Apostolii în ziua Cincizecimii."

„Avem încununarea învățăturii Evangheliei după Ioan la praznicul Cincizecimii, care este suprema împlinire a Evangheliei după Ioan. Iar apoi avem încununarea Cincizecimii în Duminica Tuturor Sfinților, care este rodul Cincizecimii. Rodul Cincizecimii este sfințirea mădularelor Bisericii. Acum vorbim despre sfințire ca și cum ar fi doar pentru câțiva monahi ieșiți din minți. Atunci, fără doar și poate, acesta era scopul tuturor creștinilor, să ajungă de la curățire la luminare.

De-acum, acesta este cadrul în care vedem că Părinții Bisericii ne spun că Duhul Sfânt *«vă va povățui la tot adevărul»*, și aceasta s-a împlinit în ziua Cincizecimii. S-au împlinit cele învățate de Hristos înainte de Patimi, din capitolele 14, 15, 16 de la Ioan."

Oricine Îl cunoaște pe Hristos din experiență, *„față către față"*, și are rugăciune neîncetată înlăuntrul său, unul ca acesta, citind Vechiul Testament, Îl vede peste tot pe Hristos, și vede că Prorocii au experiența Rugăciunii minții și a vederii Îngerului Marelui Sfat, a Îngerului Slavei. Și unul ca acesta e în măsură să tâlcuiască Vechiul Testament.

„Ceea ce e important este că, începând cu Cincizecimea, când firea omenească a lui Hristos se împărtășește de energia lui Dumnezeu, care se împarte neîmpărţit în cei împărţiţi, Hristos întreg se sălăşluieşte în fiecare credincios, dar numai în acela în care Hristos «a luat chip» în el. Apostolul Pavel folosește acest termen. Hristos «ia chip» în fiecare. Lucrul acesta se săvârșește prin rugăciune.

Prin urmare, acela Îl are pe Hristos înlăuntrul lui şi este templu al Duhului Sfânt, şi este Trup al lui Hristos, şi se face părtaș harismei Cincizecimii. Și din acest motiv, pentru că-L cunoaşte personal pe Hristos înlăuntrul lui şi e templu al lui Dumnezeu, acest om citeşte Vechiul Testament şi-l înţelege. Pentru că vede ca şi Prorocii. Fiecare avea legătura aceasta personală cu Hristos, dar, iarăşi, prin rugăciune. Vasăzică, acesta este harisma prorocească."

Însă, în tradiţia apuseană, acest cuvânt al lui Hristos, că venirea Duhului Sfânt avea să le descopere *„tot adevărul"*, a fost interpretat diferit.

„În tradiţia augustiniană, acest pasaj de la Ioan, ceea ce le spune Hristos Apostolilor, Augustin l-a interpretat că nu doar individul e călăuzit *«la tot adevărul»*, ci şi că Biserica, treptat, e călăuzită *«la tot adevărul»*.

Pentru Părinţi, Apostolii au fost călăuziţi *«la tot adevărul»* în ziua Cincizecimii, când a fost desăvârșită Revelaţia, şi dincolo de Cincizecime nu mai există nimic. Oricine ajunge la îndumnezeire este călăuzit *«la tot adevărul»*, pentru că se împărtășește de experienţa îndumnezeirii Cincizecimii. Aceasta înseamnă că lucrarea teologilor Bisericii nu este îmbunătățirea sau aprofundarea învățăturii Bisericii, aşa cum cred papistaşii şi unii protestanţi, ci cu totul și cu totul altceva."

„Toată această problemă a înţelegerii credinţei, cum că ar fi aprofundată treptat de Biserica însăşi, e linia papistașilor. Potrivit teologilor papistași, odată cu trecerea timpului, Biserica însăşi ar ajunge la o înțelegere superioară a credinţei. Câtă vreme la noi, cea mai profundă înțelegere a credinţei, care depășește înțelegerea, este Cincizecimea."

„Avem Cincizecimea, în care s-a revelat «*tot adevărul*», așa că nu mai există nici o altă «prorocie» despre lucrurile viitoare, ci prorocia, de-acum înainte, este tâlcuirea prorociei Prorocilor. Şi de ce anume are nevoie cineva ca să-i tâlcuiască corect pe Proroci? De Rugăciunea minţii."

Prin urmare, „nu mai există nici o înţelegere mai presus de Cincizecime. Fiecare îndumnezeire este o repetare a Cincizecimii în Biserică. Iar această experienţă a Cincizecimii depășește înțelegerea, depășește cuvintele şi înţelesurile, pentru că, în această experienţă, încetează şi cuvintele, şi înţelesurile, nu în sensul că sunt desfiinţate, deoarece cuvintele şi înţelesurile rămân, ca formă de exprimare. Îndumnezeitul însuşi are o cunoaştere care depășește cunoaşterea, dar foloseşte şi cuvintele, şi înţelesurile, ca să le vorbească celorlalţi".

„Mai presus de experiența aceasta a Cincizecimii nu există nici o altă înţelegere mai profundă. Pentru că, în esenţă, experienţa Cincizecimii depășește înțelegerea şi exprimarea. Şi repet ceea ce spunea Sfântul Grigorie Teologul: «a-L exprima pe Dumnezeu este cu neputinţă, iar a-L înțelege, și mai cu neputință».

Dar cei ce au experienţa Cincizecimii nici nu-L exprimă, nici nu-L înţeleg pe Dumnezeu, pentru că experienţa depășește înțelegerea şi exprimarea. Cu toate acestea, Cincizecimea este totuși exprimată, în sensul că nu le transmitem altora Revelaţia, pentru că experienţa aceasta este o Revelaţie, ci le transmitem cele **despre** Revelaţie."

Un alt aspect important, legat de taina Cincizecimii, este rugăciunea lui Hristos către Tatăl, ca Ucenicii să dobândească unitate între ei. În rugăciunea Sa arhierească, Hristos spune: *„Ca să fie una, precum şi Noi"* (Ioan 17, 11). În altă parte, spune: *„Şi Eu, slava pe care Mi-ai dat-o Mie, le-am dat-o lor, ca să fie una, precum Noi una suntem"* (Ioan 17, 22). Și, mai departe, se roagă: *„Pe care i-ai dat Mie, voiesc ca unde sunt Eu şi aceia să fie împreună cu Mine, ca să vadă slava Mea, care ai dat Mie"* (Ioan 17, 24). Şi, desigur, văzând această slavă, se vor desăvârşi: *„Ca să fie ei desăvârşit întru una"* (Ioan 17, 23).

„*«Părinte, pe care i-ai dat Mie, voiesc ca unde sunt Eu şi aceia să fie împreună cu Mine, ca să vadă slava Mea, care ai dat Mie, pentru că M-ai iubit pe Mine mai înainte de întemeierea lumii»* (Ioan 17, 24). *«Unde sunt Eu»*, așa cum spusese mai devreme: *«mai înainte Mă duc să gătesc vouă loc»* (Ioan 14, 2). Acest *«loc»* e slava lui Dumnezeu. Vasăzică, una e slava pe care *«le-am dat-o lor»*, deci slava pe care au primit-o deja, și alta e locul despre care vorbeşte apoi: unde voi fi Eu, să fie şi ei. Şi pentru ce? *«Ca să vadă slava Mea, care ai dat Mie, pentru că M-ai iubit pe Mine mai înainte de întemeierea lumii»*. Așadar, ţine de trecut faptul că Apostolii au primit slava, şi ţine de viitor faptul că vor vedea slava. Au primit slavă, dar vor vedea slavă. Cu alte cuvinte, au ajuns la luminare şi se îndreaptă spre îndumnezeire."

„Aceasta se roagă (Hristos) să se săvârșească în viitor. Acum, toţi ai noştri se iau de mână cu protestanţii și cred că Hristos se roagă pentru unirea Bisericilor. Absolut nici o legătură. Se roagă pentru îndumnezeire. Este o rugăciune pentru îndumnezeire. *«Ca să fie una, precum şi Noi»* (Ioan 17, 11). Aşa cum Noi avem o slavă, şi ei vor deveni una între ei dacă vor avea aceeaşi slavă. Așa că devenim una toţi împreună, unul cu celălalt, şi una cu Dumnezeu, pentru

că toţi, Sfânta Treime şi noi, avem una și aceeaşi slavă. Asta înseamnă unitatea întru slava lui Dumnezeu."

La Cincizecime, Apostolii, ca unii ce deveniseră în Duhul Sfânt mădulare ale Trupului lui Hristos, au văzut slava lui Dumnezeu şi au primit darurile Sfântului Duh.

Apostolii au primit limbile de foc şi au dobândit harisma învăţăturii. Vorbeau poporului, iar poporul auzea învăţătura revelată în propria lui limbă.

„La Cincizecime, Apostolii mai întâi au avut darul limbilor, și după aceea au grăit. La fiecare Apostol s-a pogorât o limbă de foc întreagă, harul Duhului Sfânt. După aceea însă, urmarea acestei primiri a fost că vorbeau poporului şi propovăduiau. Poporul nu a văzut limbile; Apostolii au primit limbile şi au grăit poporului. Poporul înțelegea fiecare în propriul lui dialect, chiar şi în arabă, ce spuneau Apostolii. Fiecare auzea în limba lui.

Apostolul Pavel le scrie corintenilor: «*Cel ce grăieşte în limbă nu grăieşte oamenilor, ci lui Dumnezeu; că nimeni nu-l aude, iar cu duhul grăieşte taine*» (I Corinteni 14, 2). Se pare că și la Cincizecime nu a auzit nimeni harisma limbilor pe care a primit-o Apostolul, ci a auzit doar predica Apostolului, şi a înțeles-o în limba lui."

Experienţa Cincizecimii este cea mai înaltă experienţă a vederii dumnezeiești.

„Experienţa Cincizecimii e cea mai înaltă experienţă a îndumnezeirii înainte de a Doua Venire. Nu există nimic mai înalt decât Cincizecimea."

„Şi de ce în teologia ortodoxă nu poate să mai existe nici o altă revelaţie după Cincizecime, ci revelaţia s-a sfârșit

odată cu Cincizecimea, şi nu mai există alte revelaţii? De fiecare dată când un om ajunge la îndumnezeire, se repetă aceeaşi experienţă a Cincizecimii. Omul poate să ajungă la experienţa Cincizecimii. Nu poate să ajungă la nici o altă experienţă mai înaltă, pentru că aici se sfârșește revelația; «*tot adevărul*» este revelat la Cincizecime."

Un alt aspect important legat de Taina Cincizecimii e că, deşi experiența Cincizecimii este un eveniment care s-a petrecut o singură dată în istoria Bisericii, totuși oamenii care împlinesc premisele corespunzătoare se ridică la aceeași înălțime a experienţei Cincizecimii; așadar, experiența Cincizecimii se repetă de-a lungul veacurilor.

„Iar după Cincizecime, toate experienţele îndumnezeirii sunt pe o scală, mai sus sau mai jos în cadrul experienţei Cincizecimii, pentru că întotdeauna, de-a lungul vieții Bisericii, aceeaşi experienţă se va repeta în cei îndumnezeiţi. Și din această experienţă rezultă sfintele moaşte, întreaga viață liturgică şi evlavia Bisericii Ortodoxe, pe care tare mi-e teamă că mai bine le înţeleg credincioşii simpli decât unii teologi, cel puţin. Cei care au evlavie la moaşte înţeleg sau simt ceva din fenomenul acesta al sfintelor moaşte. Deci, această repetare a experienţei Cincizecimii în istoria Bisericii, aceasta este coloana vertebrală atât a istoriei bisericeşti, cât şi a istoriei dogmelor în Biserica Ortodoxă."

„Potrivit Tradiţiei patristice, această experienţă a Cincizecimii se repetă şi după Cincizecime. Iar primul exemplu pe care îl avem e chiar în Sfânta Scriptură, în cazul lui Cornelie, care a ajuns la grăirea în limbi şi la îndumnezeirea Cincizecimii, de aceea l-a şi botezat Petru.

Şi când a fost chemat să dea răspuns evreilor conservatori, Petru a descris experienţa lui Cornelie dinainte ca el să fie botezat ca fiind *«întocmai darul»* (Fapte 11, 17) pe care îl aveau Apostolii. Şi ne spune însuşi Apostolul Petru că, înainte de-a fi botezat, Cornelie avea acelaşi har pe care l-au avut Apostolii în ziua Cincizecimii. De aceea, luaţi, vă rog, Faptele Apostolilor, şi citiţi foarte atent ce scrie acolo despre Cincizecime şi cele două capitole referitoare la Cornelie, ca să vedeţi că sunt acelaşi lucru (v. Fapte 10-11).

Sfânta Scriptură însăși dă mărturie că după Cincizecime există Cincizecime, și este în viața acestor oameni care ajung la îndumnezeire. De-a lungul întregii istorii a Bisericii avem nenumărate cazuri de oameni care ajung la aceeaşi experienţă a Cincizecimii, așa cum au ajuns Apostolii, Cornelie etc.

Din punct de vedere geografic, aceste lucruri se petrec nu doar în Răsărit, ci şi în Apus, pentru că experienţa Cincizecimii există şi în Apus, cel puţin până în Evul Mediu. Dacă vreţi să vedeţi astfel de exemple, luaţi vieţile Sfinţilor, în special așa cum se păstrează din epoca francilor merovingieni în statele papale ale Apusului, unde avem nu doar mărturia lui Ioan Casian, ci mai ales a lui Grigorie de Tours, care a scris multe vieţi de sfinţi, în care se vede clar experienţa aceasta a îndumnezeirii. Mai avem şi exemple de oameni din Apus care au ajuns la o asemenea sfinţenie, încât li s-au păstrat și moaştele acestor oameni. Vasăzică, avem sfinte moaşte şi toate celelalte care vin împreună cu experienţa îndumnezeirii.

Avem fenomenul bizar că, deşi avem sfinte moaşte în Apus, avem, dimpotrivă, o teologie scolastică a francilor din Evul Mediu care nu se împacă deloc cu experienţa aceasta a îndumnezeirii."

„Din moment ce orice experienţă a îndumnezeirii este o repetare a Cincizecimii, şi în toate veacurile au fost oameni

care au ajuns la această experiență, atunci, din punctul ăsta de vedere, ce sunt toți acești Sfinți ai Bisericii, și care este cea mai înaltă înțelegere a Ortodoxiei? Dacă nu este Cincizecimea, atunci care este? Papa de la Roma? Sau vreun protestant care habar n-are ce zice și se-apucă să tâlcuiască Scripturile?"

Desigur, experiența Cincizecimii este o taină, și nu este legată de rațiune.

„Teologia ortodoxă are caracter ciclic. Este ca un cerc. Indiferent de unde ai apuca cercul, îl cunoști în întregime, pentru că e același în orice punct. Toate încep la Cincizecime: Tainele Bisericii – Preoția, Cununia, Botezul, Spovedania și celelalte, hotărârile Sinoadelor etc. Aceasta este cheia teologiei ortodoxe: Cincizecimea. Așadar, cel ce ajunge la îndumnezeire după Cincizecime este călăuzit *«la tot adevărul»*.

Și care este acest *«tot adevărul»*? Este ceva ce depășește rațiunea omului. Cuprinde firea omenească a lui Hristos și se sălășluiește în omul care a ajuns la luminare și îndumnezeire. Toată taina Întrupării, a Sfintei Treimi, despre harul dumnezeiesc, despre tămăduirea personalității omenești, despre mântuirea în trecut, în Vechiul Testament, despre viitor și a Doua Venire, toate sunt în taina Cincizecimii.

De aceea, teologia ortodoxă este uluitor de simplă. Altceva e însă, dacă circumstanțele o impun, când se confruntă cu erezii, să vorbească cineva din partea Ortodoxiei, unul care-i cunoaște foarte bine pe eretici, care cunoaște bine filosofia etc. Nu aceste lucruri sunt însă esența teologiei ortodoxe. Esența teologiei ortodoxe este curățirea, luminarea și îndumnezeirea."

„Dincolo de Cincizecime nu mai există nici o altă înțelegere. Desigur, rațiunea participă la experiență – participă

şi trupul la experienţa aceasta –, dar Dumnezeu şi Întruparea şi firea omenească a lui Hristos, care este izvor al Luminii datorită Întrupării Cuvântului în firea omenească, toate acestea rămân taine, şi nu pot fi înţelese filosofic sau speculativ."

Pentru că experienţa îndumnezeirii-Cincizecimii continuă de-a lungul veacurilor, de aceea şi Cincizecimea este baza adevăratei istorii bisericeşti. Atunci când, în fiecare epocă, există Sfinţi care ajung la îndumnezeire, la experienţa Cincizecimii, atunci acea epocă este caracterizată drept „veac de aur" al Bisericii.

> „Ori ce câte ori un creştin ajunge la luminare, se împărtășește deja de urmările experienţei îndumnezeirii, care este pregustată prin luminare și este desăvârșită când omul ajunge la îndumnezeire. Vasăzică, «veacul de aur» poate fi descris, după părerea mea, în felul următor: când cea mai mare parte a creştinilor ajunge la luminare, la curăţirea inimii, iar mulţi dintre ei ajung şi la îndumnezeire, atunci avem un «veac de aur». Prin urmare, acesta este criteriul după care ne dăm seama unde suntem. Deci, aveau creştinii primelor veacuri lucrul acesta? Normal că-l aveau. Dau mărturie atât de multele moaşte pe care le avem din vremea aceea de la mucenici."

Prin urmare, centrul Revelaţiei-Cincizecimii este Hristos, pe Care Prorocii L-au trăit neîntrupat, iar Apostolii şi Părinţii, întrupat. Aceasta este esenţa tradiţiei ortodoxe.

3. Biserica una, sfântă, sobornicească şi apostolică

În Simbolul credinţei mărturisim că Biserica este *„una, sfântă, sobornicească şi apostolică"*.

Este **una**, pentru că este Trupul lui Hristos. Este **sfântă**, pentru că este sfinţită de către Capul ei, iar toţi cei ce se unesc cu ea se sfinţesc. Este **sobornicească**, pentru că deţine *„tot adevărul"* şi făptuirea desăvârşită, dar şi pentru că este răspândită în întreaga lume. Şi este **apostolică**, pentru că se întemeiază pe Apostoli, iar cei ce sunt mădulare ale Bisericii au tradiţia apostolică, în timp ce clericii au succesiunea apostolică.

Aşa cum s-a menţionat deja, Biserica exista şi înainte de Întrupare, dar era netrupească, duhovnicească, era Împărăţia şi slava necreată a Dumnezeului Treimic. După Întruparea lui Hristos şi Cincizecime, Biserica a devenit Trupul lui Hristos.

Această slavă necreată este cea care îi mântuieşte pe credincioşi, care sunt uniţi cu Biserica prin Taine.

> „Biserica este Trupul lui Hristos, care e alcătuit din cei ce cred în Hristos, care participă la prima înviere, au arvuna Duhului, sau chiar o pregustare a îndumnezeirii."

Prima înviere este împărtăşirea de harul cel necreat al lui Dumnezeu prin Sfintele Taine, când omul îşi trăieşte încă

viaţa biologică şi este mădular al Bisericii; iar a doua înviere este trăirea energiei îndumnezeitoare a lui Dumnezeu după moarte.

> „Mădulare ale Bisericii sunt toţi cei ce au arvuna Duhului şi cei îndumnezeiţi."

Bisericii îi aparţin toţi creştinii vii, care primesc harul Duhului Sfânt ca arvună [sau logodnă]*, şi sfinţii adormiţi, care trăiesc nunta duhovnicească, şi se numesc îndumnezeiţi.

> „Ca Trup al lui Hristos, Biserica este sălaşul slavei necreate a lui Dumnezeu. Nu-L putem despărţi pe Hristos de Biserică, și nici Biserica de Hristos.
>
> În papism şi protestantism se face o distincție clară între Trup şi Biserică. Cineva poate să fie părtaș al Trupului lui Hristos fără să fie membru al Bisericii papale. Acest lucru este cu neputință în Biserica Ortodoxă."

De aceea, nu există alte Biserici în afara Bisericii celei una, aşa cum un mădular al trupului nu poate să trăiască atunci când e tăiat de restul organismului trupului.

> „Biserica este văzută şi nevăzută. La protestanţi predomină concepția că Biserica este doar nevăzută, așa că Tainele Botezului şi Dumnezeieştii Euharistii sunt doar acte simbolice, şi numai Dumnezeu cunoaşte adevăratele mădulare ale Bisericii. Dimpotrivă, Biserica Ortodoxă subliniază şi caracterul văzut al Bisericii."

---

* Gr. ἀρραβών însemna inițial, în greaca veche, „garanție, gaj, zălog", după care, în limba contemporană, a ajuns să însemne cu precădere „logodnă". (n. trad.)

Sfinţii cunosc din experienţă că elementul văzut al Bisericii coexistă cu cel nevăzut. Faptul că mulţi sfinţi se înfăţişează mădularelor vii, îndumnezeite, ale Bisericii arată această realitate. De aceea, toţi cei ce au experienţă personală au o adevărată cunoaştere a ceea ce este Biserica.

> „După calvinişti, Hristos, de la Înălţare, locuieşte în cer şi, prin urmare, este imposibil ca pâinea şi vinul să se prefacă cu adevărat în Trupul şi Sângele lui Hristos. Hristos este absent cu desăvârşire. Cam acelaşi lucru susţin şi papistaşii, pentru că, prin rugăciunea preotului, Hristos, deşi nu era prezent, se pogoară din cer şi se face prezent. Deci Hristos e absent din Biserică."

În papism se face o distincţie clară între Trupul lui Hristos, în care reprezentant al lui Hristos este papa, şi Pâinea euharistică. Însă, conform tradiţiei patristice, această concepţie nu se susţine. La Părinţii Bisericii există identitate între Trupul Bisericii şi Pâinea euharistică.

Sobornicitatea Bisericii este exprimată de fiecare Biserică locală. Fiecare în parte este întregul. Acelaşi lucru se întâmplă şi în Taina Dumnezeieştii Euharistii. Când ne împărtăşim cu un „mărgăritar", cu o părticică a Pâinii euharistice, ne împărtăşim cu Hristos întreg. Acelaşi lucru se petrece şi cu Biserica, cea care este Trupul lui Hristos.

Fiecare Biserică locală este Biserica întreaga în miniatură. Desigur, acest lucru înseamnă că fiecare Biserică locală, pentru a fi sobornicească, trebuie să păzească *„tot adevărul"* şi toată făptuirea ce adevereşte adevărul şi călăuzeşte la trăirea lui.

> „În Biserica primară, când vorbeau despre Trupul lui Hristos şi despre Hristos – Capul Bisericii, nu voiau să spună că Hristos ar fi întins cu trupul în toată lumea şi ar avea, de exemplu, capul la Roma, o mână în Răsărit şi

cealaltă în Apus, ci că Hristos întreg există în fiecare Biserică locală, cu toate mădularele ei, adică sfinţii şi credincioşii din lume.

Astfel, după învăţătura Părinţilor, atunci când săvârşim Dumnezeiasca Euharistie, nu doar Hristos este prezent, ci și toţi sfinţii, după cum sunt prezenţi şi creştinii din toată lumea. Când ne împărtăşim cu o părticică din Sfânta Pâine, Îl primim pe Hristos întreg în noi. Când creştinii se adună împreună, întreaga Biserică se adună, nu doar o parte din ea. Din motivul acesta, în Tradiţia patristică, biserica unei mănăstiri a ajuns să se cheme *katolikon**."

Dogmele, care sunt punerea în cuvinte a adevărului revelat, sunt strâns legate de Taine. Există o identitate între teologia ortodoxă și Taine.

„Unde nu există dogmă ortodoxă, Biserica nu e în măsură să se pronunțe asupra validității Tainelor. Potrivit Părinţilor, dogma ortodoxă nu se desparte niciodată de duhovnicie. Acolo unde există dogmă greşită, există și duhovnicie greșită, şi reciproc. Mulţi despart dogma de evlavie. Aceasta este o greşeală. Când Hristos spune: *«Fiţi desăvârşiţi precum Tatăl vostru desăvârșit este»*, înseamnă că omul trebuie să cunoască sensul desăvârşirii.

Pentru noi, ortodocşii, criteriul validităţii Tainelor este dogma ortodoxă, în timp ce, pentru eterodocşi, este succesiunea apostolică. În tradiția ortodoxă, nu este suficient ca hirotonia să vină de la Apostoli, ci trebuie să avem și dogmă ortodoxă. Evlavia şi dogma ortodoxă sunt unul şi acelaşi lucru, şi nu pot fi despărțite. Unde există dreaptă

---

* Biserica centrală a unei mănăstiri, în care se adună la slujbe toţi monahii acesteia. De la adj. gr. καθολικός, „conform cu întregul, care cuprinde toate părţile unui întreg, universal". (n. trad.)

învăţătură, există şi dreaptă făptuire. Ortodoxia înseamnă dreaptă credinţă şi dreaptă făptuire."

Părtăşia credincioşilor la Trupul Bisericii şi împărtăşirea de harul cel necreat al lui Dumnezeu, prin Taine şi rugăciune, îi izbăveşte de moarte, de diavol şi de păcat.

Hristos îi mântuieşte pe oameni prin Biserica Sa, şi prin orice alt mijloc de El ştiut, dar noi cunoaştem modul în care ne mântuim: prin Tainele Bisericii şi evlavia ortodoxă, care înseamnă curăţire, luminare şi îndumnezeire – sau, altfel spus, prin făptuire (*πράξη*) şi vedere (*θεωρία*).

„În afara Bisericii nu există mântuire. Hristos le dăruieşte harul mântuitor tuturor oamenilor. Atunci când cineva se mântuieşte în afara Bisericii văzute, asta înseamnă că Însuşi Hristos îl mântuieşte. Dacă acesta este un mădular eterodox, atunci el se mântuieşte pentru că Hristos îl mântuieşte, iar nu «ramura» de care aparţine. Mântuirea lui, deci, nu este realizată de «ramura Bisericii» căreia îi aparţine, pentru că una este Biserica ce mântuieşte, şi aceea este Hristos."

4. Scopul Bisericii

Scopul Bisericii nu este social, moral, filosofic etc., ci prin excelenţă soteriologic şi teologic. Acest lucru, între altele, se vede în relaţia dintre Paşte, Cincizecime şi praznicul Tuturor Sfinţilor.

„Care este scopul Ortodoxiei? Se vede clar din calendarul sărbătorilor. Avem întâi Paştele, apoi avem Cincizecimea. La Paşte avem botezul cu apă. La Cincizecime avem botezul cu Duh. Vasăzică, până la Cincizecime, credincioşii sunt cercetaţi de Duhul Sfânt. Iar rezultatul, care este? Duminica Tuturor Sfinţilor. Cu alte cuvinte, toţi ortodocşii să se numere în rândul Sfinţilor. Roada Duhului Sfânt la Cincizecime e sfinţirea omului. Acesta este scopul Botezului.

Acum, lucrul ăsta a ajuns doar scopul monahilor, «meseria» lor de bază. Adică, cum, n-ar trebui toţi să ajungem sfinţi? Numai călugării? Dar ce înseamnă asta? N-au toţi, adică, nevoie de tămăduire? E ca şi cum am avea cancer, şi spunem că numai doctorii au dreptul la tratament, nu fitecine. Care ştiinţă medicală ar accepta să trateze doar un grup de oameni? Tămăduirea este pentru toţi bolnavii."

În perioada Paştelui se citeşte Evanghelia după Ioan, considerată a fi „evanghelie duhovnicească", unde este cuprinsă Rugăciunea Arhierească a lui Hristos, care se referă la vederea slavei lui Dumnezeu de către Apostoli şi la dobândirea

unității între ei, înlăuntrul slavei lui Dumnezeu. Acest lucru s-a înfăptuit în ziua Cincizecimii, fiind arătat şi de praznicul Tuturor Sfinţilor, care e rod al Cincizecimii.

Scopul Bisericii, adică îndumnezeirea-sfințirea omului, este scopul inițial al creării celor întâi-zidiți. Acest lucru se vede din faptul că şi copiii mici pot ajunge la sfinţenie. La naştere, mintea (*νοῦς*) lor este luminată, energia noetică le funcționează, dar această energie noetică le va fi întunecată de întunericul şi de condițiile din mediul lor de viață.

Biserica, unii o percep ca pe o religie care le satisface sentimentele şi grijile lumeşti. Însă Biserica nu este o religie.

> „Avem oameni religioşi, care se duc la biserică, aprind o lumânare şi se roagă să li se mărite fetele cu bărbaţi cu stare, sau să-și găsească băieții lor neveste cu zestre bună. Adică, cum, asta-i Biserica? Să batem metanii, cum ar veni, pentru averile noastre? Da, acestea țin fără doar și poate de religie, pentru că Dumnezeu se interesează de toate aspectele vieţii omului, nu-i așa? Vasăzică, dacă avem o problemă, normal că o să-L rugăm să ne ajute."

Alții consideră că scopul Bisericii nu e altul decât mântuirea sufletului după moarte.

> „Vezi care e marea problemă în ziua de azi? Că Ortodoxia a ajuns să însemne grija pentru mântuirea sufletului după moarte. Asta-i problema. Că s-a redus la viața după moarte, şi nu mai există astăzi criteriul care să arate dacă e cineva mădular al Bisericii sau nu, dacă s-a tămăduit sau nu, dacă s-a luminat sau nu. Nu mai aplicăm criteriile patristice la viața de astăzi a omului."

Biserica reprezintă un regim „politic" în care avem alte legi decât cele ce se aplică în regimurile seculare.

„Ce este Ortodoxia? Desigur, Ortodoxia are legătură cu Dumnezeu, Ortodoxia Îl slăvește pe Dumnezeu şi se împărtăşeşte de slava lui Dumnezeu. Biserica este alcătuită din oameni, care sunt Trupul lui Hristos, dar se deosebesc între ei după starea lor duhovnicească. Adică în Ortodoxie nu avem democrație şi egalitate absolută între cetățenii Trupului lui Hristos. Avem inegalitate. Şi, de fapt, de multe ori avem chiar o foarte mare inegalitate.

Asta înseamnă că regimul «politic» al Bisericii nu are legătură nici cu democrațiile, nici cu dictaturile, cu absolut nimic. Este o societate harismatică de oameni care alcătuiesc Trupul lui Hristos. În rândul lor, se disting Patriarhii, Prorocii, Apostolii, episcopii, preoții, diaconii şi mirenii. Și apoi, îndumnezeiții, luminații, cei ce se curățesc ş.a.m.d. Avem o foarte mare diversitate."

De asemenea, nu există hotare între Biserică şi lume. Lucrul acesta înseamnă că mentalitatea lumească poate să pătrundă şi între mădularele Bisericii. Este posibil și ca unele mădulare să nu răspundă la activarea harului Botezului. Din această perspectivă, trebuie să vedem cine anume este mădular al Bisericii, care sunt mădularele Trupului lui Hristos. Mădulare ale Bisericii sunt toți cei botezați şi mirunşi, care se împărtăşesc cu Trupul şi Sângele lui Hristos şi au Rugăciunea minții în inimă.

„După cum spun Părinții Bisericii, mădulare ale Bisericii sunt toți care se află în această stare. Dacă-l luați pe Gură de Aur, de exemplu, omul care este «de sine»*, care

* Termenul gr. ἰδιώτης are o istorie în sine și reflectă diferitele grade de înțelegere și adâncire a versetului de la I Corinteni 14, 16. Astfel, traducerile în limba română au preluat sensul secundar de „om simplu" (ediția sinodală) și „prost" (Biblia de la 1914), însă, conform interpretării Sfinților Părinți, adecvat contextului este sensul principal, de om „particular, in

spune «Amin»-ul, este mireanul în Biserică. Înseamnă că toți ceilalți nu sunt mireni. Atunci ce sunt? Ce sunt ei? Clerici*. Pentru că în Biserică există clericii şi poporul. Nu-i aşa?

Vasăzică, cel ce spune «Amin»-ul, acolo, în capitolul al 14-lea din Epistola întâi către corinteni, omul care este «de sine» al Apostolului Pavel, la Părinţii Bisericii este mireanul, care nu este cu ceilalți *«pe care i-a pus Dumnezeu, în Biserică, întâi apostoli...»* şi până la *«felurile limbilor»* (I Corinteni 12, 28). El este în afară, adică omul *«de sine»*."

Mădulare ale Bisericii sunt cei ce L-au primit pe Duhul Sfânt. Aceasta se vede din pasajul Apostolului Pavel: *„Pe unii i-a pus Dumnezeu, în Biserică: întâi apostoli, al doilea proroci, al treilea învăţători; apoi cei ce au darul de a face minuni; apoi darurile vindecărilor, ajutorările, cârmuirile, felurile limbilor"* (I Corinteni 12, 28).

„Dumnezeu îi pune în Biserică întâi pe apostoli, al doilea pe proroci, al treilea pe învăţători etc., şi încheie cu *«felurile limbilor»*. Dumnezeu i-a pus în Biserică. Pentru că, în Biserica primară, mădular al Bisericii era considerat cel în care a venit şi s-a sălăşluit Duhul Sfânt. Iar dovada sălăşluirii Duhului Sfânt în om era grăirea în limbi. Cu alte cuvinte, să grăiască Duhul Sfânt în om, să se roage în om, aceasta era Mirungerea."

---

dividual, de sine", cu viață autonomă, care nu s-a integrat deplin în Trupul Bisericii. Este omul care nu a primit Duhul Sfânt, prin urmare nu are Rugăciunea minții (*noetică*), de aceea nu poate spune „Amin"-ul la rugăciunea „cu duhul" (I Corinteni 14, 16), tocmai pentru că nu o aude. Vezi și capitolul *Mireni și clerici...*, p. 442. (n. trad.)

* Aici se face referire la „preoția împărătească" (I Petru 2, 9), universală, nu la preoția sacramentală. Vezi capitolul *Mireni și clerici*, pp. 443-456. (n. trad.)

Astfel, cine nu-L are pe Duhul Sfânt înseamnă că nu are legătură cu Hristos, nu-L cunoaşte pe Hristos şi va ajunge să se lepede de Hristos.

„De aceea, în Biserica primară, când se lepăda cineva de Hristos era dovada că nu se afla în starea luminării, deci nu era mădular al Bisericii. De aceea Apostolul Pavel spune: *«Pe care i-a pus Dumnezeu în Biserică, întâi pe apostoli...»* şi încheie cu *«felurile limbilor»*. Cine nu este templu al Duhului Sfânt înseamnă că nu este mădular al Bisericii, iar dovada că nu este mădular al Bisericii e că se leapădă de Hristos.

De aceea, în Biserica primară, cine se lepăda de Hristos nu-i era îngăduit să se împărtăşească, decât pe patul de moarte. De ce? Nu pentru că Biserica ar fi aspră, ci pentru că cine se lepăda de Hristos însemna că nu era în starea luminării. Nu era o pedeapsă. Era o recunoaştere a faptului că nu era luminat; drept urmare, nu se împărtăşea."

Învăţătura de bază a Părinţilor despre Biserică este definirea Bisericii drept centru terapeutic, spital care îi tămăduieşte pe oameni de căderea lor, care este o rană adâncă.

„Să ne închipuim că Biserica, de la întemeierea ei, a fost o clinică, un spital, în care oamenii intrau ca să se tămăduiască, iar tămăduirea aceasta era curăţirea minţii, apoi luminarea minţii, apoi îndumnezeirea omului, astfel încât omul să ajungă la o stare firească, care stare firească este să iubească fără a se interesa de sine, să aibă, adică, dragostea care *«nu caută ale sale»* (I Corinteni 13, 5)."

„Ca să fim în măsură să evaluăm şi să identificăm problema teologiei din Grecia, starea Bisericii, putem să definim Biserica primară drept un mare spital care îi tratează

pe bolnavi. Vasăzică, directorul acestui spital se numeşte episcop, iar doctorii se numesc preoţi şi diaconi. Diaconii şi diaconiţele, să zicem, sunt infirmierii. Iar preoţii sunt doctorii. Episcopul este șeful preoţimii, adică al spitalului, adică al enoriei.

Vasăzică, spitalul este enoria. Înăuntru sunt cei care aplică terapia și cei care sunt supuși terapiei. Acesta este spitalul. Nu-i aşa? Vasăzică, există tradiţia că am avea un spital excepţional, avem toate mijloacele să-i tratăm pe oameni cu un tratament de foarte mare succes, şi puţini mai ies din spital fără a fi tămăduiţi. Bine, în spital există şi o şcoală medicală. Ca în America, unde în marile spitale există de obicei o şcoală medicală în cadrul spitalului. Există o şcoală medicală în care sunt formaţi doctorii.

Însă, dintr-un motiv anume, ştiinţa aceasta medicală a decăzut treptat şi, cu toate că în primii ani ai spitalului procentul celor vindecaţi era de 80-85%, bolnavii fiind tămăduiţi de orice boală, odată cu trecerea timpului procentul ăsta începe să scadă. Să spunem, de la 85% scade la 75%, 55%, 50%, ca să ajungem apoi la 30% ş.a.m.d. Asta înseamnă că medicina nu merge bine, pentru că ştiinţa medicală nu este urmată cum trebuie, nu există o tradiţie care să o păstreze cum trebuie, pentru că au intrat în sistem niște doctori incompetenţi, pe care nu-i duce prea mult mintea, s-au limitat la puţin şi nu şi-au perfecţionat competenţa în precizie, lucrând mai mult la întâmplare.

Vasăzică, cei 30% spun că nu merge deloc bine acum. Şi-au zis: «Nu-i mai bine să facem un alt spital, o anexă?». Şi o fac. Acesta este monahismul. Înţelegeţi? Când au decăzut enoriile, au plecat din enorii cei care aveau făptuire, curăţire, luminare şi îndumnezeire, adică Rugăciunea minţii, metaniile, toată învăţătura ascetică, şi astfel a înflorit monahismul.

Normal, protestanţii nu pot în ruptul capului să accepte că monahismul e biblic, că monahismul își are rădăcinile

în Sfânta Scriptură. Pentru ei, monahismul este un cancer care a apărut în Biserică. Monahismul este un cancer, n-ar fi ceva autentic creştin. Din cauza asta, protestanţii sunt toţi porniţi împotriva monahismului.

Acum au început fel de fel de mişcări, şi până și americanii ajung la ideea de mănăstire, se întorc la gândul că trebuie să aibă neapărat monahi şi monahii. Dar în Anglia, de pildă, sunt niște monahi, şi s-au dus unii de-ai noştri la o recepţie, și nici n-au ajuns bine, că i-au și văzut pe monahii ăștia dansând rock'n'roll. Așa că pe drept cu-vânt se intră la idee că poate-poate ceva nu merge bine în privința asta, dacă se dansează rock'n'roll.

Deci clădirea aceasta care se numește spital are o mică anexă, care se numește mănăstire. Acolo, în mănăstire, din cei care intră, aproape toți se tămăduiesc, în timp ce, în clădirea mare, iarăşi, 80% nu se tămăduiesc. Înainte 80% se tămăduiau, acum 80% nu se mai tămăduiesc."

„Avem spital, toate anexele şi tot echipamentul, tot ce e nevoie ca să funcţioneze bine spitalul şi să se vindece oamenii. Dar avem un director de spital care habar n-are ce-i cu toate acestea. Avem doctori în spital care nu ştiu ce-i cu toate lucrurile acestea, şi-am ajuns în punctul în care ne întoarcem la epoca Sfântului Simeon Noul Teolog.

Călugării au făcut un spital lângă celălalt, dar apoi au recâştigat ierarhia, şi-am intrat în perioada stăpânirii otomane cu ierarhia de partea noastră, datorită isihasmului, care l-a readus în Biserică pe episcopul şi pe clericul terapeut, care ştie și să pună diagnosticul, şi să tămăduiască. Episcopul acesta a revenit în Biserică prin revigorarea monahismului, datorată Sfântului Simeon Noul Teolog."

„Ceea ce e însă important este că, dacă examinează cineva acum Biserica primară şi clerul, relaţiile dintre episcopi, preoţi, diaconi, mireni, își dă seama imediat de-un

> lucru paradoxal: că teologia ortodoxă primară seamănă extrem de bine cu psihiatria de astăzi. Pentru că scopul teologiei ortodoxe, ca şi al psihiatriei, care este? Tămăduirea omului. Iar tămăduirea omului se realizează printr-o metodă anume."

> „Biserica, dacă e lăsată în pace, îşi face lucrarea ei. Şi care este lucrarea ei? Să-i tămăduiască pe oameni de starea în care se află, să-i treacă de la curăţire la luminare. Aceasta este lucrarea Bisericii – să lumineze lumea."

Învăţătura că Biserica este un spital duhovnicesc este legată de cealaltă învăţătură, conform căreia clericii sunt terapeuţii-medicii care pun diagnosticul şi aplică terapia. Uneori, clericii îşi asumau şi alte atribuţii, mai ales în perioada stăpânirii otomane, când episcopii aveau şi îndatoriri de etnarhi, cunoscând totodată foarte clar și lucrarea clericilor.

> „Există o legătură între Biserică şi societate, exact la fel cum există între medici şi societate. Clerul să presupunem că este un Colegiu al Medicilor care se ocupă cu diagnosticul şi terapia. Când medicul ăsta, pe care-l vom numi episcop, îşi asumă şi sarcini de natură politică, n-o să spunem acum că încetează să mai fie medic. Acum e şi lider politic.
>
> Că are și atribuții politice, ăsta nu-i un motiv să confundăm ştiinţa medicală cu politica. Pentru că individul acesta, atunci când lucrează ca doctor, lucrează ca doctor. Tratează bolile. Când însă exercită atribuții de politician, ştim cu toţii că exercită atribuții de politician, şi nu confundăm atribuțiile doctorului cu atribuțiile politicianului."

„Biserica are diagnostic şi terapie. Trebuie să faci asta, asta şi asta, ca să te tămăduieşti. Şi de ce ai nevoie de terapie? Pentru că o să vezi slava lui Dumnezeu și, dacă personalitatea ta n-a trecut printr-o transfigurare, dacă nu ți-ai preschimbat dragostea egoistă în dragoste jertfelnică, dacă inima îți este împietrită, atunci, în loc să-L vezi pe Dumnezeu ca slavă, o să-L vezi ca foc mistuitor și întunericul cel mai din afară. Pricepi?

Toți o să-L vedem pe Dumnezeu, numai că unul o să-L vadă într-un fel, iar celălalt, într-un alt fel. Dacă nu te tămăduieşti, o să-L vezi în felul acesta, şi o să vină Ziua Judecăţii, şi una, și alta. Pocăința, ce este pocăinţa? Pocăinţa (*μετάνοια*)* înseamnă schimbarea minţii (*νοῦς*). Trebuie ca mintea să se schimbe, să se curățească ș.a.m.d."

Din păcate, în multe etape ale vieţii istorice a Bisericii, acest caracter terapeutic al ei s-a pierdut, și aceasta înseamnă secularizare.

„În așa hal a ajuns Biserica, încât, în loc să fie spital, a devenit spaţiu de ritualuri magice. Iar Ortodoxia, fără această perspectivă terapeutică şi fără acest tratament, care e curăţirea, luminarea şi îndumnezeirea, este în pericolul de-a sfârși într-o simplă superstiție.

---

* Substantivul gr. are la bază verbul *μετανοῶ (-έω)*, format din prefixul *μετα-* („*după*"), și verbul *νοῶ* („*a înțelege*"), de la care provine și substantivul *νοῦς* („minte"). În terminologia ascetică, *μετάνοια* nu denotă un simplu regret pentru faptele săvârșite, oricât de profund ar fi acesta, ci este folosit cu sensul de „schimbare a minții (*νοῦς*)", „schimbare a orientării minții (*νοῦς*)". Astfel, schimbarea nu este una a gândirii, deci nu este legată de planul rațional, ci de planul noetic, omul schimbându-și, prin nevoință, mintea (*νοῦς*) și dobândind „mintea lui Hristos" (I Corinteni 2, 16). Pocăința reală îl preschimbă pe om cu totul, din ființă autonomă acesta devenind una cu Hristos, mădular al Trupului lui Hristos, și nu doar că nu mai săvârșește păcatul, ci Însuși Hristos lucrează de-acum în el. (n. trad.)

Singurul lucru care ne mântuiește sunt toate rânduielile liturgice, care ne-au rămas moștenire de la oameni aflați în starea luminării sau a îndumnezeirii. Deci cărțile noastre liturgice sunt foarte în regulă, hotărârile Sfintelor Sinoade sunt foarte în regulă – calapodul este în regulă, dar ceea ce îl umple, viața lăuntrică a Bisericii, asta e ceva care trebuie văzut mai îndeaproape."

„Aceasta este lucrarea Bisericii. Dar după cum a evoluat Biserica, în loc să fie un sobor de Părinți duhovnicești – cum ar fi un spital, care are, să zicem, cincizeci de medici –, au trecut două mii de ani şi a rămas spitalul fără doctori, deși încă se mai numesc doctori cei care sunt în spital, cu toate că nu mai vindecă pe nimeni. Există pericolul să ajungem în situația acesta, și singurul lucru care ne mai poate salva este întoarcerea la Părinții Bisericii."

Succesul Bisericii este văzut, de obicei, în funcție de relația ei cu societatea şi cu mediul. Este și aceasta tot un aspect al luptei Bisericii.

„De-a lungul parcursului acestuia, Biserica se confruntă şi cu evenimente istorice, care nu au formă sau caracter bisericesc intern, ci sunt lupta Bisericii cu structura societății. Avem o structură socială. Nu avem numai o structură bisericească, avem şi o structura socială."

Succesul Bisericii însă constă în măsura în care îl sfințeşte pe om.

„Criteriul de bază pentru Biserică, dacă merge sau nu merge bine, este succesul. Dacă într-un secol avem mii de îndumnezeiți, atunci Biserica merge bine. Dacă suntem din ce în ce mai puțini, ceva nu merge bine. Aşa trebuie

judecată istoria Bisericii. În epocile când avem foarte mulţi tămăduiţi, adică luminaţi, Biserica merge bine.

Criteriul nu e dacă suntem noi în vreme de prigoană sau dacă a căzut sau nu Constantinopolul. Criteriul e câţi ajung la luminare şi la îndumnezeire, indiferent de starea naţiunii. În epoca modernităţii elene, ne-am învăţat să cântărim succesul Bisericii după succesul statului. Vasăzică, s-a pus semnul egal între succesul statului și succesul Bisericii. Din punct de vedere patristic, statul poate să aibă succes absolut, iar Biserica eşec absolut. Nu putem judeca ştiinţa medicală în funcţie de cum se-nvârte economia naţională. Grecii moderni au suprapus însă destinul Bisericii peste destinul statului. Încearcă să explice căderea Imperiului Bizantin făcând din Biserică ţap ispășitor."

„Trebuie să avem în vedere lucrurile acestea, pentru că, astăzi, istoria Bisericii este redusă de obicei la o istorie de evenimente ieșite din comun – un Sinod Ecumenic, un scandal al vreunui papă de la Roma, un război sau o prigoană. Adevărata istorie a Bisericii este însă lucrarea Duhului Sfânt în inimile credincioşilor, şi trecerea lor de pe o treaptă a desăvârşirii pe alta. Aceasta este istoria Bisericii.

Și marele praznic al Bisericii este calendarul Sfinţilor, calendarul sărbătorilor, când facem pomenirea Sfinților, pentru că fiecare Sfânt al Bisericii este triumful credinţei asupra puterilor diavolului.

Prin urmare, afară de faptul că, prin Taine, ne facem părtași cu toții Trupului lui Hristos şi suntem împreună pe cale către Ziua Judecăţii, trecem prin lupta aceasta ca să fim în regulă cu Dumnezeu în Ziua Judecăţii.

În acest parcurs al Bisericii, marile ei biruințe sunt sfințirile oamenilor. Din acest motiv, după Trupul şi Sângele lui Hristos, avem chipul lui Hristos şi al Maicii Domnului, dar şi sfintele moaşte. Ele sunt semnul care arată că Biserica

e pe drumul cel bun, pentru că-i are pe aceşti oameni pe post de conducători şi călăuzitori duhovniceşti.

Scopul Bisericii e să producă sfinte moaşte. Nu există alt scop al Bisericii, pentru că în sfintele moaşte e cuprins întregul edificiu dogmatic al Bisericii."

Succesul Bisericii, așadar, nu este și succesul statului, ci are cu totul alte coordonate care îl definesc. Prin urmare, când vorbim despre succesul Bisericii, ne referim la faptul că există Părinţi isihaşti şi niptici care îi tămăduiesc pe creştini.

„Aceasta este duhovnicia. Noi îi spunem «duhovnicie» – este o terminologie modernă. Dar la Părinții Bisericii nu există «duhovnicie» şi lucruri de genul ăsta.

Și acum se mai creează încă o terminologie bizară – vorbim de «Părinții niptici ai Bisericii». De ce vorbim de «Părinții niptici ai Bisericii»? Toţi creştinii erau niptici în Biserica primară, pentru că, dacă nu erai niptic, cum puteai să te faci templu al Duhului Sfânt? Cum să ajungi la *«felurile limbilor»*? Aceste *«feluri ale limbilor»* erau prima treaptă în a fi mădular al Bisericii."

Există dovezi clare ale succesului Bisericii, iar acestea, după cum s-a menţionat anterior, sunt sfintele moaşte, care arată împlinirea scopului Bisericii.

„Experienţa îndumnezeirii îl cuprinde pe omul întreg, nu doar sufletul, ci şi trupul. Și, când a trecut cineva la Domnul, după moaşte știm că este vorba de un îndumnezeit, şi automat e numărat în rândul Sfinților Bisericii.

De aceea noi nu avem, ca papistaşii, o tradiție de făcut sfinți, ci Dumnezeu este Cel care ni-i descoperă pe sfinți, de obicei prin moaşte şi minuni."

Existenţa sfintelor moaşte este o dovadă că Biserica se află pe calea cea dreaptă, conform scopului ei, care este sfințirea oamenilor. Sfintele moaşte sunt o realitate care arată biruinţa asupra morţii. Pentru că trupul omului este o alcătuire de celule care se descompun prin moarte. Când însă trupul unui om rămâne nestricat, înseamnă că există o putere mai înaltă care nu-l lasă să se descompună. Această putere este energia harului necreat al lui Dumnezeu. Aşadar, faptul acesta trebuie studiat atât din punct de vedere teologic, cât şi din punct de vedere biologic.

> „Sfintele moaşte, ce sunt? Nu sunt o realitate chimică? Sunt o realitate. De ce nu există nici o explicaţie? De ce nu le putem găsi o explicaţie biologică sau medicală? Nu există nici o explicaţie. Nu sunt şi aceste sfinte moaşte alcătuite din celule? Sunt alcătuite din celule, şi totuși nu se descompun.
>
> De ce nu există descompunere, din moment ce trupul e alcătuit din celule? Nu-i tot trupul un sistem celular? Normal, și celulele trec prin descompunere, de aceea se face trupul praf și pulbere. Dar cu moaștele ce se întâmplă? Trec printr-o suspendare a descompunerii celulelor, de aceea se află în starea aceasta.
>
> Nu este ăsta un subiect pentru un biolog sau un chimist? Dar în Grecia, din păcate, cum doctorii sunt așa de complexaţi, singurii cărora le-au trezit interesul aceste chestiuni sunt cei care sunt împotrivă. S-au apucat de treabă şi apoi au lăsat baltă problema."

Există trupuri întregi ale sfinţilor care sunt nestricate, cum este cel al Sfântului Spiridon. Astfel, problema moaştelor nestricate este o realitate teologică de necontestat.

„Sfintele moaşte ale Sfântului Spiridon, care se păstrează întregi, sunt o suspendare a descompunerii sistemului celular. Adică faptul că există pielea şi toate celelalte înseamnă că sistemul celular nu s-a descompus. Asta înseamnă.

Și de ce nu s-a descompus? De ce au sfintele moaşte această bună mireasmă? Mă mir că pe biologii din Grecia nu i-a interesat subiectul acesta. Singurii care au arătat interes au făcut-o doar ca să-și râdă de moaşte, nu ca să facă un studiu obiectiv."

Apoi, scopul Bisericii, care este mântuirea mădularelor ei, continuă şi după moarte. De aceea, Biserica se roagă mereu pentru mădularele ei, pentru că şi după moarte există creștere în mântuire, adică un suiș continuu în părtășia la harul lui Dumnezeu, numai dacă și creștinul, prin pocăință, se află pe calea curăţirii şi a luminării minţii.

5. Desăvârşirea duhovnicească a creştinilor

Omul, prin crearea lui de către Dumnezeu, a primit *după chipul* şi *după asemănarea*. *După chipul* este un dat şi nu a dispărut, nici nu a fost distrus prin cădere, doar s-a întunecat, în timp ce *după asemănarea*, care este acelaşi lucru cu îndumnezeirea, e ceva la care omul trebuie să ajungă prin lucrarea harului dumnezeiesc şi împreună-lucrarea sa. Parcursul omului de la *după chip* la *după asemănare*, care e cel mai profund scop al omului, se numeşte desăvârşire duhovnicească. Iar această desăvârşire are loc în Biserică, adevăratul Trup al lui Hristos. În cele ce urmează vom pune în lumină câteva aspecte importante ale acestui subiect.

a) Rob, năimit, fiu

O învăţătură caracteristică a Sfintei Scripturi, în care se arată cum se dobândeşte desăvârşirea duhovnicească, este cea legată de trecerea omului prin stadiile de rob, năimit şi prieten-fiu.

Omul, când a fost creat de Dumnezeu, se afla pe treapta luminării, avea o strânsă legătură cu Dumnezeu, mintea (*νοῦς*) îi era luminată de Lumina lui Dumnezeu, şi astfel tot trupul îi era luminat; chiar şi zidirea primea străluciri ale acestui har. După cădere, însă, mintea (*νοῦς*) i s-a întunecat, omul a pierdut legătura cu Dumnezeu şi s-a robit patimilor şi lucrurilor

create. Astfel, a devenit rob al raţiunii, al patimilor şi al lumii înconjurătoare. Ca rob, se închină zidirii în loc să se închine Ziditorului şi îşi făureşte dumnezei mincinoşi.

Scopul Întrupării lui Hristos este slobozirea omului din robie şi readucerea lui la înfierea cea după har. Astfel, omul, în parcursul lui către îndumnezeire, la început se poartă ca un rob, apoi ca un năimit, iar în cele din urmă ajunge prieten-fiu al lui Dumnezeu.

Acest lucru îl întâlnim în toată învăţătura patristică. Ca rob, omul se luptă să ţină poruncile lui Dumnezeu din frica Iadului; ca năimit, păzeşte voia lui Dumnezeu din dorinţa de a câştiga Raiul; iar ca fiu-prieten al lui Dumnezeu împlineşte poruncile Lui din dragoste faţă de El, fără a aştepta răsplată.

Cu puţin înainte de Patima Sa, Hristos le-a spus Ucenicilor: *„Voi prietenii Mei sunteţi de veţi face câte Eu poruncesc vouă. De acum nu vă mai zic vouă slugi, că sluga nu ştie ce face domnul său, ci vouă v-am zis prieteni, că toate câte am auzit de la Tatăl Meu am arătat vouă"* (Ioan 15, 14-15).

Prin crearea noastră de către Dumnezeu suntem făpturi create, iar prin naşterea noastră duhovnicească şi crearea din nou am devenit fii ai lui Dumnezeu, dobândind înfierea. Evanghelistul Ioan spune: *„Iar câţi L-au primit pe Dânsul, le-a dat lor stăpânire ca să se facă fii ai lui Dumnezeu, celor ce cred întru numele Său. Care nu din sânge, nici din poftă trupească, nici din poftă bărbătească, ci de la Dumnezeu s-au născut"* (Ioan 1, 12-13). Înfierea cea după har este rodul şi urmarea naşterii din nou întru Hristos. Apostolul Pavel vorbeşte despre această înfiere, care este legată de îndumnezeirea omului: *„Şi nu numai aceia, ci şi noi, care avem pârga Duhului, şi noi singuri întru noi suspinăm, aşteptând înfierea, răscumpărarea trupului nostru"* (Romani 8, 23).

În altă epistolă, Apostolul Pavel leagă înfierea de Rugăciunea lăuntrică a minţii în inimă: *„Iar zic: Câtă vreme moştenitorul prunc este, nimic nu se osebeşte de slugă, măcar de este stăpân tuturor; ci sub epitropi şi iconomi este până la vremea cea rânduită*

de tatăl său. Aşa şi noi, când eram prunci, sub stihiile lumii eram robiţi; iar când a venit plinirea vremii, a trimis Dumnezeu pe Fiul Său, Cel născut din femeie, Care s-a născut sub Lege ca pe cei de sub Lege să-i răscumpere, ca să luăm moştenirea fiiască. Iar căci sunteţi fii, a trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile voastre, care strigă: Avva, Părinte!" (Galateni 4, 1-6).

Pruncii sunt robi stihiilor lumii, câtă vreme fiii lui Dumnezeu sunt slobozi de toată robia şi simt dragostea părintească a lui Dumnezeu. Așadar, ei sunt fii ai lui Dumnezeu şi-L strigă și-L cheamă pe Tatăl în inimile lor. Și asta se întâmplă pentru că L-au primit pe Duhul Fiului lui Dumnezeu în inima lor, şi în numele acestui Duh se roagă cu inima, așadar nu mai sunt robi, ci fii, iar ca fii sunt și moştenitori ai Împărăției lui Dumnezeu.

Această învățătură este extrem de clară. Omul, cu harul lui Dumnezeu, trăind în Biserică, trebuie să treacă prin aceste trei stadii: din rob să ajungă năimit, iar apoi fiu al lui Dumnezeu.

> „Menirea tuturor credincioşilor este îndumnezeirea. Îndumnezeirea aceasta este și scopul ultim al tuturor. De aceea, creştinul trebuie să urce din slavă în slavă, adică din rob să ajungă năimit, iar apoi fiu al lui Dumnezeu şi mădular credincios al lui Hristos. Acest lucru se săvârșește în Biserică."

Adevăraţii prieteni ai lui Hristos sunt Sfinţii, numiți și „îndumnezeiţi". Aceştia s-au unit cu adevărat cu Hristos şi se împărtășesc de slava Sa.

> „Îndumnezeirea sau vederea lui Dumnezeu sau vederea slavei Dumnezeirii lui Hristos presupune o schimbare radicală a stării duhovniceşti a omului. Din rob, sau năimit, sau vrăjmaş, omul trebuie se preschimbe în prieten al lui Dumnezeu. Prietenia aceasta se dobândește prin harul

lui Dumnezeu şi împreună-lucrarea omului, prin împăcarea lui cu Dumnezeu prin taina Crucii şi a Învierii."

Prieteni ai lui Dumnezeu existau şi în Vechiul Testament, numai că se aflau sub stăpânirea morţii.

„Pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu şi vederea lui Dumnezeu şi dragostea jertfelnică, care i-a preschimbat pe Proroci în prieteni ai lui Dumnezeu, lucra deja cu putere înainte de Întruparea Cuvântului. În tot cazul, înainte de Întrupare, vederea şi îndumnezeirea erau un mod şi o formă temporară de îndumnezeire – care era, totuși, o realitate, încă de-atunci de când prietenii lui Dumnezeu erau sub stăpânirea osândei morţii, iar prin moartea trupurilor rămâneau cu sufletele lor în Iad (starea morţii), laolaltă cu toate sufletele tuturor morţilor. Şi cei care aveau să fie înviaţi şi proslăviţi de Hristos, şi cei care, într-un sfârșit, aveau să fie osândiţi au rămas împreună în Iad până la Întruparea şi Învierea lui Hristos."

Trecerea omului de la robie la înfierea cea după har şi nimicirea morţii reprezintă esenţa Întrupării lui Hristos şi prezenţa Bisericii în lume. Acest fapt se petrece, în realitate, prin preschimbarea iubirii de sine în iubire de Dumnezeu, a dragostei egoiste în dragoste jertfelnică.

„Robul face voia lui Dumnezeu din frica Iadului, năimitul lucrează pentru răsplată, în vreme ce prietenul le face pe toate ca rod al dragostei jertfelnice. Prin îndumnezeire sau vederea lui Dumnezeu, prietenul lui Dumnezeu se apropie de starea de nepăcătoşenie, ajunge în cele din urmă la ea şi urcă neîncetat către treptele cele mai de sus ale desăvârşirii. Astfel el aduce roadă multă, şi roada lui rămâne în veac."

Robia se exprimă mai ales prin frica de moarte, în vreme ce starea fiului după har al lui Dumnezeu este dragostea. Apostolul Pavel defineşte Întruparea lui Hristos ca izbăvire a omului de frica de moarte. *„De vreme ce pruncii s-au făcut părtaşi sângelui şi trupului, în acelaşi fel şi El s-a împărtăşit acelorași, ca prin moarte să surpe pe cel ce are stăpânirea morții, adică pe diavolul, şi să izbăvească pe aceia care cu frica morții în toată viața erau supuşi robiei"* (Evrei 2, 14-15).

> „Fără a fi părtaș la taina Crucii şi a Învierii lui Hristos, prin care – prin curățire, luminare şi îndumnezeire – omul depășește egoismul sau iubirea de sine care-şi au rădăcina în frica de moarte, este cu neputință să ajungă să se împărtăşească de dragostea îndumnezeitoare a lui Dumnezeu, prin care I se face prieten."

Numai atunci leapădă frica de moarte: *„Frică nu este întru dragoste, ci dragostea cea desăvârşită scoate afară frica, că frica pedeapsă are, iar cel ce se teme nu este deplin întru dragoste"* (I Ioan 4, 18). Îndumnezeiţii sunt prin excelență prietenii lui Dumnezeu, pentru că au depăşit orice dependență şi orice robie, şi se îndreaptă spre „nesfârşita desăvârşire".

> „Cine dobândeşte, prin taina Crucii şi a Învierii, curățirea de patimi şi eliberarea de energiile demonice – depăşind luminarea de la Botez prin îndumnezeire şi făcându-se prieten al lui Dumnezeu – e teolog şi Părinte duhovnicesc prin excelență, pentru că este călăuzit «la tot adevărul» de Mângâietorul, Duhul Adevărului, aşa cum s-a întâmplat cu Apostolii în ziua Cincizecimii".

Ne-am referit mai sus la cuvintele Apostolului Pavel din Epistola către galateni (Galateni 4, 1-6), unde înfierea cea după har este legată de Rugăciunea minții.

„Spune Apostolul Pavel: «*Când a venit plinirea vremii, a trimis Dumnezeu pe Fiul Său, Cel născut din femeie, Care s-a născut sub Lege. Ca pe cei de sub Lege să-i răscumpere, ca să luăm înfierea*». Şi ce e înfierea aceasta? «*Iar căci sunteți fii, a trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile voastre, Care strigă: Avva, Părinte!*».

Adică, asta înseamnă că cineva care L-a primit pe Duhul Sfânt, Duhul Sfânt se roagă în el. Asta înseamnă să-L primești pe Duhul Sfânt. Nu că mergem noi la preot şi ne zice una, alta, mai ştiu eu ce, și-L primim aşa, magic, pe Duhul Sfânt. Duh Sfânt înseamnă chiar să-L primim pe Duhul Sfânt, pentru că Duhul Sfânt e Cel ce se roagă acum în noi, nu noi. Adică noi ne rugăm împreună cu Duhul, dar Duhul e Cel care se roagă, strigând «*Avva, Părinte!*».

Așa că «*nu mai eşti rob, ci fiu*». Atunci încetezi să mai fii rob şi te-ai făcut fiu. Asta înseamnă înfierea, adică Rugăciunea minţii. «*Iar de eşti fiu, și moștenitor ești lui Dumnezeu prin Iisus Hristos*» (Galateni 4, 4-7)."

Stările de rob, năimit şi fiu-prieten al lui Dumnezeu sunt strâns legate de celelalte suișuri duhovniceşti despre care se vorbește în toată tradiția biblio-patristică – curățirea, luminarea şi îndumnezeirea.

„În stadiile de rob şi de năimit, omul se face părtaș desăvârşirii lui Dumnezeu prin împărtăşirea de harul curățitor, luminător şi îndumnezeitor al tainei Crucii, care curăţeşte patimile şi-l luminează şi-l sfinţeşte pe omul întreg; şi, împreună-lucrând omul, ajunge să rămână ascultător până la moarte de voia lui Dumnezeu. Prin ascultarea aceasta, harul lui Dumnezeu preschimbă dragostea egoistă în dragoste jertfelnică, şi astfel omul se îndumnezeieşte şi se face prieten şi împreună-lucrător cu Dumnezeu, şi

frate şi împreună-împărat cu Hristos după har, şi fiu înfiat al Fecioarei."

Despre curăţire, luminare şi îndumnezeire vom vorbi în cele ce urmează. Cert este că prieteni-fii ai lui Dumnezeu sunt cei care Îi transmit mai departe voia Sa. Aceştia sunt îndrumătorii poporului lui Dumnezeu, şi lor le datorăm ascultare.

b) Curățire, luminare, îndumnezeire

În întreaga tradiție biblico-patristică se vorbeşte despre desăvârşirea duhovnicească a omului, despre parcursul lui de la *după chip* la *după asemănare*. Înainte de cădere, omul se afla pe treapta luminării minții, dar, prin cădere, mintea (*νοῦς*) i s-a întunecat, după cum am văzut într-un capitol anterior. Acum, mintea trebuie să i se curățească, să revină la starea în care se găsea Adam în Rai, şi de acolo să ajungă la îndumnezeire, la vederea slavei lui Dumnezeu.

În acest context se vorbește despre curăţire, luminare şi îndumnezeire, parcurs definit drept pocăință (*μετάνοια*) sau schimbare a minții (*νοῦς*).

Pocăința este posibilă în om prin harul lui Dumnezeu, pentru că ispitirea a venit de la diavolul, din afară; nu omul e cel ce a generat răul, ci voința lui liberă a primit ispitirea diavolului.

„Asta înseamnă că omul a suferit un atac de la diavolul, din afara firii sale omeneşti, în așa fel încât el însuși, prin voia lui liberă, iar nu pentru că n-ar fi putut să se împotrivească, a acceptat să i se schimbe mintea din starea activă într-o stare pasivă. Starea activă e când mintea se ocupă doar cu vederea dumnezeiască sau cu pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu, care stare activă i-a luminat şi i-a sfinţit partea raţională şi trupul, în aşa fel încât să fie

hrănit şi susţinut de Însuşi Dumnezeu. Starea pasivă e când omul acceptă să i se înlocuiască vederea sau pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu cu pătrunderea în minte a grijii pentru trup şi pentru zidirea materială, despărţindu-se astfel pe sine de Izvorul vieţii, (stare) care este moartea.

Prin pocăinţă şi prin ajutorul ce depinde totdeauna de Dumnezeu, omul ajunge capabil să întoarcă înfrângerea de la început în biruinţă, şi chiar înfrângerile ulterioare pe care le-a suferit din partea diavolului şi, în cele din urmă, să ajungă biruitor asupra satanei, dobândind pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu, îndumnezeirea, ca şi schimbarea iubirii de sine în iubire dumnezeiască, ce nu caută ale sale."

Așadar, diavolul nu poate să se pocăiască, aşa cum o poate face omul.

„Deşi pentru diavolul şi îngerii căzuţi nu poate exista nici pocăinţă, nici mântuire sub forma îndumnezeirii, de vreme ce sunt netrupeşti şi au fost creaţi în dimensiunea veacurilor, pentru om există totuși pocăință datorită firii sale trupeşti, pentru că omul datorează slăbiciunii trupului său putința de-a se pocăi."

i. Tâlcuirea bisericească a treptelor desăvârşirii duhovniceşti

Hristos a spus: *„Fiţi, dar, voi desăvârşiţi, precum Tatăl vostru cel din Ceruri desăvârşit este"* (Matei 5, 48). Aceasta înseamnă că, prin harul lui Dumnezeu, creştinul trebuie să urce necontenit treptele desăvârşirii duhovniceşti.

Desigur, când vorbim despre treptele desăvârşirii, nu înţelegem nişte puncte fixe, nişte trepte în timp şi spaţiu, ci ne

referim la felul cum lucrează harul lui Dumnezeu în om. Harul necreat al lui Dumnezeu lucrează în întreaga zidire şi în om; când îl curăţeşte pe om, harul lui Dumnezeu se numeşte „curăţitor", când îl luminează, „luminător", iar când îl îndumnezeieşte, „îndumnezeitor".

Vedem lucrul acesta în Sfânta Scriptură, unde se vorbeşte despre curăţirea omului: *„Să ne curăţim pe noi de toată spurcăciunea trupului şi a duhului, făcând sfinţenie întru frica lui Dumnezeu"* (II Corinteni 7, 1). Un pasaj semnificativ, în care sunt arătate treptele desăvârşirii duhovniceşti, îl găsim în Epistola Întâi către Corinteni a Sfântului Apostol Pavel: *„Ci v-aţi spălat, ci v-aţi sfinţit, ci v-aţi îndreptat în numele Domnului Iisus Hristos şi în Duhul Dumnezeului nostru"* (I Corinteni 6, 11). *„V-aţi spălat"* este curăţirea, *„v-aţi sfinţit"* este luminarea, şi *„v-aţi îndreptat"* este îndumnezeirea.

Apoi, Hristos este Lumină, iar cei ce se unesc cu El primesc Lumină şi răspândesc Lumină. Hristos le-a spus Ucenicilor: *„Voi sunteţi lumina lumii"* (Matei 5, 14) şi *„Aşa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca să vadă lucrurile voastre cele bune şi să-L slăvească pe Tatăl vostru cel din Ceruri"* (Matei 5, 16).

Acesta este cadrul în care se mişcă Sfinţii Părinţi. Sfântul Dionisie Areopagitul vorbeşte despre curăţire, luminare şi desăvârşire. Sfântul Maxim Mărturisitorul vorbeşte permanent despre filosofia practică, vederea naturală şi teologia mistică. Sfântul Simeon Noul Teolog scrie Capetele practice şi teologice, iar Sfântul Grigorie Palama vorbeşte despre Capetele naturale, teologice, morale şi practice etc.

În parcursul său către îndumnezeire, omul se împărtăşeşte mai întâi de energia curăţitoare, apoi de energia luminătoare şi, în cele din urmă, de energia îndumnezeitoare a lui Dumnezeu. Negreșit, pe calea aceasta există suişuri şi coborâşuri. Curăţirea constă în eliminarea gândurilor (*λογισμοί*) din inima omului, în aşa fel încât să rămână acolo un singur gând: numele lui Hristos. În acelaşi timp, se curăţeşte şi partea

pătimitoare a sufletului, adică pofta şi iuţimea. În continuare, luminarea minţii se săvârșește când mintea (νοῦς) se desparte de raţiune (λογική) şi este strălucită de harul lui Dumnezeu; atunci are Rugăciunea minţii, iar mintea luminată stăpânește partea pătimitoare a sufletului.

Cu toate că există un parcurs ascendent de la curăţire la luminare şi îndumnezeire, în același timp poate exista şi un parcurs descendent. Adică experienţa vederii lui Dumnezeu durează un interval de timp mai mic sau mai mare, iar omul, după aceea, coboară la luminare. Se poate întâmpla și ca omul să piardă luminarea, lepădându-se practic de Hristos, motiv pentru care e socotit apoi în rândul celor ce se pocăiesc.

În linii mari, aceasta este învăţătura Sfinţilor Părinţi despre stadiile sau treptele desăvârşirii duhovniceşti. Vom analiza în continuare mai detaliat acest parcurs duhovnicesc.

Deşi nimeni nu poate nega faptul că teologia despre desăvârşirea duhovnicească este răspândită în întreaga tradiţie biblică şi patristică, totuși unii susţin că Apostolii şi Părinţii au fost influenţaţi în acest sens de filosofia greacă antică, în special de neoplatonism, care aborda aceste teme.

Este adevărat că termenul de „curăţire" (κάθαρσις) şi sensul acestuia sunt întâlnite în tragedia antică, ce urmărea să curăţească de patimi sufletul spectatorului prin împreună-pătimire şi teamă, iar mai apoi, după cum spunea Aristotel, să-l conducă la o stare mai înaltă decât cea în care se afla înainte de urmărirea tragediei. Temenul de „curăţire" (κάθαρσις) a mai fost folosit şi de Plotin şi neoplatonism în general, dar l-au definit ca plecare a sufletului din lumea senzorială şi din trup pentru a ajunge în lumea nenăscută a Ideilor. Astfel, bărbăţia îl curăţeşte pe om de frica de moarte, iar mărinimia, de lucrurile stricăcioase. De asemenea, termenul „strălucire" (ἔλλαμψη) este întâlnit la Platon, conform căruia omul, atunci când este permanent preocupat cu esenţa Binelui, i se aprinde dintr-odată în suflet o lumină şi dobândeşte cunoașterea Binelui.

Astfel, strălucirea şi luminarea, după Platon şi neoplatonişti, înseamnă cunoaşterea prin strălucire a arhetipurilor fiinţelor, care sunt Ideile nenăscute.

„Există teoria că învăţătura despre desăvârşire a Sfinţilor Părinţi ai Bisericii ar fi de origine idolatră, şi că Părinţii Bisericii ar fi fost, chipurile, influenţaţi de aceste distincţii dintre curăţire, luminare şi îndumnezeire – pentru că există paralele și cu neoplatonismul –, există împărţirea asta clară, adică, între treptele desăvârşirii. Şi, din cauza acestei asemănări, au preluat și-ai noştri teoria asta, care vine în special din studiile făcute de protestanţi.

Adică protestanţii, din moment ce-au respins monahismul şi-au adoptat fie predestinarea absolută a lui Calvin, fie doctrina lui Luther despre mântuirea omului doar prin credinţă etc., și fiind împotriva unui monahism pe care-l întâlniseră în tradiția franco-latinilor, care se întemeia pe merite; și, din moment ce-au descoperit că învăţătura despre merite este greşită, din cauza asta au desfiinţat și celibatul, monahismul. Mai mult, în special Luther, dar şi Calvin, au declanșat o puternică contrareacție împotriva treptelor desăvârşirii. Mai târziu, istoricii protestanţi, ocupându-se de acest subiect, au fost extrem de încântați să găsească uimitoarea asemănare între învăţătura patristică şi învăţătura idolatrilor, şi-au susţinut că învăţătura despre treptele desăvârşirii ar fi de origine idolatră.

De-aceea și-ai noştri, care bat din pinteni să studieze pe la universitățile străine – nu zic să nu meargă să studieze, dar măcar să meargă să studieze cu spirit critic, pentru că se duc fără spirit critic – și vezi acum scrierile teologilor ortodocşi pline de teoria asta, peste tot te împiedici de ea, că Biserica ar fi fost influenţată de idolatri, în special în chestiunea treptelor desăvârşirii."

Vom vedea însă în continuare că Prorocii, Apostolii și Părinții, deși foloseau aceste cuvinte – „curăţire", „luminare", „îndumnezeire" – le dădeau un cu totul alt sens decât filosofii antici. De altfel, lucrul acesta se întâmplă cu mulţi alţi termeni, cum ar fi „esenţă", „energie", „persoană", „nepătimire", „împărţirea tripartită a sufletului", „Fiinţă supremă" etc. Ca atare, nu trebuie cercetăm şi să investigăm dacă aceşti termeni au fost sau nu folosiți de filosofia antică, ci să vedem sensul anume pe care l-au dat Sfinţii Părinţi.

Învăţătura patristică despre treptele sau stadiile desăvârşirii duhovniceşti este în mod clar diferită de învăţăturile analoage ale filosofilor antici.

> „Părinții Bisericii nu acceptă realitatea desăvârșirii omului în vedere* în contextul platonician, neoplatonician sau augustinian al fericirii. Menirea omului nu e satisfacerea dorințelor lui egoiste prin posedarea a ceea ce-l face pe el fericit, ci mai degrabă transfigurarea iubirii de sine, ce caută ale sale, în iubire ce nu caută ale sale. Astfel, înaintarea către desăvârşire este fără de sfârşit şi în viaţa aceasta, şi în cea viitoare.
>
> Asta înseamnă că, în sine, vederea nu reprezintă o garanţie împotriva păcatului şi a căderii, nici în stadiile ei iniţiale, nici ulterioare. Astfel, e foarte probabil – fără ca lucrul acesta să însemne vreo acuzaţie de nedesăvârșire împotriva lui Dumnezeu sau a făpturilor Sale – că satana, îngerii şi omul au căzut dintr-o stare sau de pe un nivel inferior al vederii."

Biserica urmăreşte tămăduirea omului, de vreme ce iubirea de sine trebuie să devină iubire de Dumnezeu şi de oameni, iar dragostea egoistă, să devină dragoste jertfelnică.

---

* Vezi nota de la p. 131. (n. trad.)

Aceasta se săvârşeşte prin lucrarea lui Dumnezeu şi împreunălucrarea omului – *συνέργεια*, în sensul teologic al termenului.

Dacă în orice ştiinţă este nevoie de o metodă pentru ca ea să-şi poată atinge scopul, acelaşi lucru se întâmplă şi în viaţa bisericească. Pentru a avea succes, omul trebuie să răspundă dragostei lui Dumnezeu, iar scopul acesta se împlineşte prin treptele desăvârşirii duhovniceşti.

„În orice ştiinţă avem o continuitate. Astronomii moştenesc de la astronomi o tradiţie şi o dezvoltă. Acelaşi lucru îl fac şi teologii, chimiştii, medicii etc. Orice ştiinţă are o tradiţie. Scopul ei este să transmită tradiţia generaţiilor viitoare. Scopul fiecărei ştiinţe este transmiterea cunoştinţelor ştiinţei respective. Iar transmiterea cunoaşterii urmăreşte atingerea unor anume rezultate. Criteriul de bază al fiecărei ştiinţe este succesul scopului ştiinţei: pentru chirurgie, succesul în intervenţiile chirugicale, pentru biologie, în cercetarea şi descoperirea fenomenelor biologice. Fiecare ştiinţă cu scopul ei.

Acum, Ortodoxia ce scop are? În teologia patristică, scopul e pocăinţa omului. Dar, la Părinţi, pocăinţa înseamnă schimbarea direcţiei minţii omului*, tămăduirea minţii, curăţirea, luminarea şi îndumnezeirea. Iar cine nu trece prin tămăduirea aceasta nu este considerat teolog.

Criteriul e succesul. Dacă are cineva tradiţia care-l călăuzeşte pe om de la curăţire la luminare, şi de la luminare la îndumnezeire, atunci este un continuator al tradiţiei, este în cadrele tradiţiei. Şi, călăuzindu-i pe alţii la luminare şi îndumnezeire, este nu doar el însuşi în tradiţie, ci îi aduce şi pe alţii în tradiţia aceasta. Şi astfel avem continuitatea tradiţiei.

Criteriul, care este? Este tămăduirea omului. Avem un tratament terapeutic, iar criteriul acestui tratament tera-

---

* Vezi nota de la p. 313. (n. trad.)

peutic este succesul, adică să ajungem să ne tămăduim. Din punctul ăsta de vedere, teologia nu diferă cu nimic de nici o altă știință, din cele pozitive. Toate științele au scopul acesta. Succesul în cercetare, analiza, și apoi succesul în rezultatele acestei cercetări."

Omul trebuie să se împace cu Dumnezeu, să ajungă prietenul Său. Nu Dumnezeu trebuie să se împace cu omul, de vreme ce Dumnezeu nu vrăjmășește pe nimeni, ci omul trebuie să se împace cu Dumnezeu, omul trebuie să se întoarcă la prietenia cu Dumnezeu.

„În primul stadiu, al curățirii, omul fuge de păcat. Adică omul se luptă cu păcatul. Însă când ajunge pe treapta luminării, păcatul însuși începe să fugă de om. Și dacă ajunge de-acum la îndumnezeire – care începe cu luminarea minții, când mintea nu mai primește influențe nici de la rațiune, nici de la patimi, nici de la mediul înconjurător, ci doar de la Dumnezeu, pentru că înlăuntrul ei lucrează energia necreată a lui Dumnezeu –, atunci mintea devine sălaș al lui Hristos și, prin Hristos, al Sfintei Treimi."

Sfinții Părinți au tâlcuit Vechiul Testament din perspectiva treptelor desăvârșirii duhovnicești. Ei nu se opresc doar asupra unor evenimente istorice, ci văd cum Prorocii și Drepții trăiau curățirea, luminarea și îndumnezeirea.

Desigur, așa cum s-a explicat în capitolele precedente, există o diferență între Vechiul și Noul Testament, de vreme ce în Vechiul Testament se arăta Cuvântul neîntrupat, iar în Noul Testament, Cuvântul întrupat, iar omul, prin Hristos, biruiește moartea. Dar în privința modului și treptelor desăvârșirii nu există nici o diferență.

„Aceste trepte – curățire, luminare, îndumnezeire – există foarte clar și în Vechiul Testament. Iar dacă o să vă

ocupaţi vreodată cu teologia patristică, nu din auzite, dar dacă o să vă ocupaţi vreodată chiar cu scrierile Părinţilor, o să tot vedeţi lucrurile acestea la Părinţii Bisericii. Nu întâmplător Grigorie de Nyssa, de exemplu, vrând să scrie despre desăvârşirea omului, a scris *Viaţa lui Moise*. Vasăzică, Episcopul Nyssei propune drept pildă de desăvârşire – desăvârşire la care poate să ajungă omul – viaţa lui Moise. Dar Moise este din Vechiul Testament.

Există în Grecia, chiar şi în ziua de azi, o idee preconcepută, care vine de la protestanţi, în special de la lutherani, că am avea o separare: Vechiul Testament ar fi cartea Legii, iar Noul Testament, cartea harului dumnezeiesc. Vasăzică, în Vechiul Testament evreii aveau Legea, iar noi, în Noul Testament, avem harul dumnezeiesc. Adică, vezi bine, acolo e păcatul, păcatul strămoşesc, toate păcatele sunt în Vechiul Testament, iar toate lucrurile bune, în Noul Testament. Dar în teologia patristică nu există separare între Vechiul şi Noul Testament. Separarea e doar între stadiile desăvârşirii.

Adică Legea este valabilă şi în Vechiul Testament, dar şi în Noul Testament. Nu doar în Vechiul Testament este Legea. Şi în Noul Testament este Legea. De ce? Pentru că este *«învăţătoare spre Hristos»*. O spune limpede Apostolul Pavel: *«Legea învăţătoare ne-a fost nouă spre Hristos»* (Galateni 3, 24). Dar când spune *«învăţătoare spre Hristos»*, Apostolul Pavel nu înţelege, aşa cum cred lutheranii şi ceilalţi, că Legea Vechiului Testament este învăţătoare [în sensul că ne-ar călăuzi] spre Noul Testament. Nu. Ci legea este învăţătoare în starea de curăţire, [în sensul că ne călăuzeşte către luminare].

Când cineva se află în starea de curăţire, Legea, adică Legea creată, i se face învăţătoare, până când omul va ajunge în starea de luminare. Iar când ajunge la luminare sau la vedere, atunci Legea, ca învăţătoare, l-a iniţiat pe om în Hristos, şi Hristos ia locul Legii în viaţa omului, dar

Legea este scrisă în inimă etc. Şi Legea nu mai este scrisă *«în tablele de piatră»*, ci în *«tablele inimii celei trupeşti»* (II Corinteni 3, 3), adică Legea este scrisă în inima lui.

Dar asta nu o avem doar în Noul Testament, ci şi în Vechiul Testament. De aceea şi Noul Testament, când vorbeşte despre desăvârşirea Prorocilor, nu-i arată lipsiţi de desăvârşire. Prorocii au ajuns la desăvârşire. De aceea şi Grigorie de Nyssa s-a gândit automat la Moise ca să explice cum a ajuns Moise la suprema desăvârşire. De fapt, Grigorie de Nyssa ne demonstrează că Moise a ajuns la dragostea ce *«nu caută ale sale»* (I Corinteni 14, 5).

Deci nu există desăvârşire mai înaltă decât să iubească cineva fără a ţine cont de sine, din moment ce a ajuns şi la îndumnezeire, de care este nevoie pentru a ajunge la starea aceasta. Și asta înseamnă că modul, mijlocul prin care se realizează desăvârşirea nu există doar în Noul Testament, ci şi în Vechiul Testament. Prin urmare, harul desăvârşirii îl avem în amândouă Testamentele.

Tot timpul ne lovim de problema aceasta a celor cu elanuri pioase – mulţi, de altfel – care fie fac pe evlavioşii, fie vorbesc despre evlavie și morală, împărţindu-i pe oameni în buni și răi. În tradiţia ortodoxă nu-i împărţim pe oameni în buni și răi, morali și imorali. Nu există aşa ceva în Biserica Ortodoxă. În Biserica Ortodoxă există trepte de desăvârşire. Nu moral-imoral, bun-rău."

„Orice slujbă aţi lua, o să vedeţi că tot interesul se învârte în jurul acestor trei categorii – curăţirea, luminarea şi îndumnezeirea. Aceasta este temelia. În afara curăţirii, luminării şi îndumnezeirii, nimic altceva nu mai există. Nu mai există teologie, adică.

Pot să existe anumite centre de interes; cineva poate fi interesat, să zicem, ce-a făcut Nabucodonosor, sau Samson, sau David, şi să le ia pe toate acestea drept istorie. Căci sunt relatări istorice, şi-l pot interesa pe un istoric.

Să le ia drept izvoare istorice, să se ocupe de personalitățile acestea independent de ştiința teologiei ortodoxe – da, se poate, dar atunci aceste texte ajung să fie folosite în alt scop decât scopul pentru care au fost menite.

Scopul textelor nu e pur şi simplu să facă istorie sau filologie sau relatări ale istoriei regilor etc. Scopul lor e să spună istoria unui popor care s-a consacrat împlinirii voii lui Dumnezeu. Şi voia lui Dumnezeu au aflat-o de la cei numiți Patriarhi sau Proroci. Pe ei i-au avut conducători.

Dacă citeşte cineva cu luare-aminte Vechiul Testament să vadă cine sunt aceşti Patriarhi şi Proroci, va observa un lucru uimitor. Sunt aceiaşi oameni. Atât în viețile Sfinților, cât şi în Noul Testament, Patriarh şi Proroc este cel care a atins îndumnezeirea – Părinții numesc îndumnezeirea «vedere a lui Dumnezeu» –, cel care a trecut prin curățire şi a ajuns la luminare.

Vasăzică, Părinţii Bisericii, când citesc Vechiul Testament, îl citesc ca şi cum ar exista deja în Vechiul Testament curățirea şi luminarea, pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu şi Rugăciunea minții etc., şi în felul acesta tâlcuiesc psalmii. Psalmii se tâlcuiesc ca imne ce exprimă experiența aceasta a curățirii, luminării şi îndumnezeirii."

„Dacă citeşte cineva cu atenție, de exemplu, Pentateuhul sau Deuteronomul, toate dispozițiile privitoare la Lege, vede că, în Vechiul Testament, Legea are caracter ascetic. Absolut nici o legătură cu teoriile despre lege ale lui Platon şi Aristotel. Are în mod clar scop ascetic. Iar scopul acestor lucruri e de a induce curățirea la credincioşi. Şi se pune chiar foarte mult accent pe tema curățirii în Vechiul Testament.

Scopul ritualurilor de curățire, al întregii ascetici despre curățire este ca omul să fie pregătit pentru pomenirea lui Dumnezeu zi şi noapte, chiar şi atunci când doarme. Să aibă pomenirea lui Dumnezeu, adică permanenta aducere-aminte

de Dumnezeu, ceea ce înseamnă luminarea minţii (*νοῦς*), care exista deja în Vechiul Testament.

Paradoxul e că, atunci când Părinţii Bisericii vorbesc despre desăvârşire şi vor să arate parcursul omului către desăvârşire, îl iau ca exemplu pe Moise, motiv pentru care avem *Viaţa lui Moise* scrisă de Grigorie de Nyssa. Dacă citiţi *Viaţa lui Moise* de Grigorie de Nyssa o să vedeţi că, după Episcopul Nyssei, Moise a trecut prin toate stadiile desăvârşirii, a trecut de curăţire şi a ajuns la luminare şi la îndumnezeire. De ce? Pentru că, după Sfinţii Părinţi, îndumnezeirea înseamnă vederea lui Dumnezeu.

A avea cineva experienţa Sfintei Treimi, asta este şi Revelaţia, dar şi desăvârşirea omului. Astfel, odată ajuns la îndumnezeire, omul ajunge şi la desăvârşire, prin urmare acestea două sunt corelate, merg mână în mână. Nu poate să existe îndumnezeire fără desăvârşire, nici nu poate să ajungă omul la desăvârşire fără să ajungă la îndumnezeire. Nu putem niciodată să despărţim desăvârşirea de îndumnezeire în Biserica Ortodoxă.

Dacă stă cineva şi scrie despre desăvârşirea creştină şi nu scrie şi despre luminarea minţii (*νοῦς*), şi n-are habar de vederea lui Dumnezeu, înseamnă că scrie despre o desăvârşire care nu e nici ortodoxă, nici scripturistică. Pentru că, în Sfânta Scriptură, desăvârşirea este vederea lui Dumnezeu, care vedere a lui Dumnezeu e cea mai înaltă treaptă a curăţirii şi luminării omului. Pentru Părinţii Bisericii, Vechiul Testament în sine conţine treptele desăvârşirii: curăţirea, luminarea şi îndumnezeirea. Iar temelia Vechiului Testament este experienţa îndumnezeirii. De aceea şi Părinţii subliniază că Prorocii au atins aceste trepte.

Repetăm că, atunci când Părinţii vor să prezinte stadiile desăvârşirii, îl iau pe Moise drept exemplu. Moise, desigur, e din perioada de dinainte de Întrupare. Asta înseamnă că în Vechiul Testament nu exista doar desăvârşirea omului, ci şi împăcarea, pentru că Prorocii Vechiului Testament

sunt prieteni ai lui Dumnezeu. Iar ca să fie cineva prieten al lui Dumnezeu trebuie să aibă parte de împăcarea cu Dumnezeu.

După Părinţi Bisericii, Dumnezeu întotdeauna este prieten cu omul. Dumnezeu întotdeauna îl iubeşte pe om şi întotdeauna îi este prieten. Nu Dumnezeu îi este vrăjmaș omului, ci omul îi este vrăjmaș lui Dumnezeu. Și cum ajunge omul vrăjmaşul lui Dumnezeu? Omul ajunge vrăjmaşul lui Dumnezeu prin întunecarea minţii (*νοῦς*). Când mintea este întunecată şi nelucrătoare, înseamnă că nu lucrează, dar și când lucrează, lucrează demonic. Omul acesta a cărui minte este întunecată e vrăjmaş al lui Dumnezeu, în sensul că nu face voia lui Dumnezeu, și asta pentru că se află în întuneric.

Deci nu Dumnezeu îi este vrăjmaș omului, ci omul îi este vrăjmaș lui Dumnezeu. Se poate însă ca şi în Vechiul Testament omul să se redreseze și să iasă din vrăjmăşia aceasta, să se nevoiască şi să ajungă la curăţirea minţii şi la luminarea minţii. Vasăzică, dacă ajunge la luminarea minţii, deja începe să se împace cu Dumnezeu, ceea ce înseamnă că deja începe să se facă prieten al lui Dumnezeu. Şi dacă ajunge la îndumnezeire, de-acum chiar este prieten al lui Dumnezeu."

Trăsătura comună a tuturor Prorocilor, Apostolilor şi Sfinţilor este Rugăciunea minţii în inimă, care este dovada că omul a ajuns templu al Duhului Sfânt.

„Părinţii învaţă că Rugăciunea minţii nu este doar în Noul Testament. Şi în Vechiul Testament există Rugăciunea minţii. Este o tradiţie a Vechiului Testament şi a Noului Testament şi a întregii tradiţii creştine."

„A fi templu al Duhului Sfânt este o experienţă. Dacă-l citim cu atenţie pe Apostolul Pavel, nu degeaba spune, ori

de câte ori Îl descrie pe Duhul Sfânt, că strigă *«în inimile voastre: Avva Părinte!»* (Galateni 4, 6), că se roagă în inima omului. Chiar asta e realitatea. Iar această tradiție există şi în Vechiul Testament, nu doar în Noul Testament."

Diferența e că în Vechiul Testament se dă mărturie despre experiența Cuvântului neîntrupat, câtă vreme în Noul Testament, despre experiența Cuvântului întrupat.

„Mintea omului se face sălaş al lui Hristos şi, prin Hristos, al Sfintei Treimi. Nu doar în Noul Testament se întâmplă lucrul acesta, ci şi în Vechiul Testament, cu deosebirea că acolo Hristos este neîntrupat. Și, când Hristos se sălăşluiește în om, El este prezent, dar, desigur, fără trup, pentru că nu se întrupase încă."

De altfel, scopul Sfintei Scripturi şi al întregii vieți bisericeşti e să-l călăuzească pe om la îndumnezeire. Nu există alt scop – nici istoric, nici religios.

„Singurul și unicul scop al limbajului Sfintei Scripturi, Părinților şi Sinoadelor este să fie folosit drept mijlocul duhovnicesc prin care omul să fie călăuzit pe treptele desăvârşirii, sub îndrumarea Părintelui duhovnicesc. Nu are nici un alt scop."

Lucrul acesta se vede clar din rânduiala citirii cărților Evangheliilor în cadrul cultului Bisericii.

„Oricum, în Sfânta Scriptură există clar această diferență, și de aceea există o organizare corespunzătoare a materialului evanghelic. Avem Evanghelia după Marcu, a cărei lucrare e în mod clar lupta împotriva energiilor demonice, și tot duhul Evangheliei după Marcu e preponderent despre

curăţire. Acelaşi lucru este valabil şi cu Evangheliile după Matei şi Luca. Aceste Evanghelii au fost scrise cum au fost scrise în Biserica primară pentru că erau folosite înainte de Botez. Erau manualele catehetice pentru catehumenii aflaţi pe treapta curăţirii. Iar după ce erau botezaţi, foloseau «Evanghelia duhovnicească», Evanghelia pentru cei care Îl au pe Duhul.

De vreme ce omul Îl primea pe Duhul Sfânt la Botez şi Mirungere, apoi se făcea o cateheză specială, pe baza Evangheliei lui Ioan. Din acest motiv, este evident că Evanghelia după Ioan nu se preocupă aproape deloc de diavol, în vreme ce Evangheliile pe care azi le numim «sinoptice» sunt foarte preocupate de demoni şi de alungarea lor. Vasăzică, este vizibil imediat, din însăşi organizarea materialului evanghelic, că există o diferenţă evidentă între învăţătura pentru cei ce înaintează pe calea curăţirii, şi învăţătura pentru cei ce L-au primit pe Duhul Sfânt şi se află în stare de luminare.

De aceea, şi în calendarul bisericesc vedem că cele trei Evanghelii sinoptice se citesc şi se tâlcuiesc pe parcursul întregului an, iar când ajungem la Paşte, Evanghelia Paştelui de la A doua Înviere începe cu *«La început era Cuvântul şi Cuvântul era la Dumnezeu şi Dumnezeu era Cuvântul...»* (Ioan 1, 1). Iar de la A doua Înviere, de la Paşte şi până la Cincizecime, în fiecare zi e tâlcuită cea de-a patra Evanghelie. Evanghelia după Ioan este, în principal, o Evanghelie apologetică şi dogmatică, al cărei scop e luminarea, de vreme ce [credincioşii, la Paşte,] în calitate de catehumeni, au trecut de treapta curăţirii şi sunt acum nou-luminaţi. Nu întâmplător Evanghelia după Ioan se citeşte şi se tâlcuieşte de la Paşte până la Cincizecime. De aceea, şi Părinţii Bisericii au numit-o «Evanghelia duhovnicească». Şi nu e pentru toţi, e pentru cei ce s-au botezat. Ce zic unii azi că a fost influenţată de filosofia greacă este – iertaţi-mi expresia – o aberaţie."

Tainele Bisericii sunt centrul vieţii sale, nucleul tradiţiei şi expresia vieţii sale lăuntrice. Dar toate Tainele urmăresc să-l suie pe creştin pe calea desăvârşirii – adică pe treptele curăţirii, luminării şi îndumnezeirii. Vedem acelaşi lucru în întreaga tradiţie liturgică.

„Faptul că Ortodoxia are aceeași bază cu metodologia folosită în ştiinţele pozitive trebuie valorificat corect, adică trebuie identificat foarte clar lucrul acesta şi pus în centrul interesului ortodocşilor, acolo unde și trebuie să fie.

De ce avem tradiția noastră liturgică? Tradiția liturgică este o expresie a acestei tradiții [isihaste]; nu exprimă nimic altceva decât curăţirea, luminarea, îndumnezeirea. Luaţi toate slujbele: Vecernia, Utrenia, Dumnezeiasca Liturghie, slujbele Botezului și Mirungerii, slujba Sfințirii Mirului pe care o fac episcopii în Joia Mare, tunderea monahală, Cununia, toate sunt despre curăţire, luminare, îndumnezeire."

Această metodă de desăvârşire nu este ceva exterior, ceva din afară, ci este parcursul firesc al omului, pentru că urmăreşte restaurarea funcţionării minţii (*νοῦς*), care este un organ pe care toţi oamenii îl au. Nu este vorba, așadar, de ceva psihologic sau sentimental, nici măcar religios.

„Există organul folosit în teologia ortodoxă, și este elementul indispensabil al teologiei ortodoxe, fără de care nu poate exista teologie ortodoxă. Este un organ numit «energie noetică» – un instrument și acesta, dar nu unul din registrul ştiinţei, ci singurul instrument de care este nevoie în vederea lui Dumnezeu.

Adică, dacă în celelalte ştiinţe construim telescopul, construim microscopul, construim cântarul, construim toate instrumentele, în teologia ortodoxă nu construim nici un

instrument, adică îl avem gata construit, face parte din personalitatea omului, nu noi îl facem. Tot ce facem este să-l punem în funcţiune. Noi săvârșim curăţirea, și provocăm luminarea şi îndumnezeirea. Noi doar le provocăm, nu săvârşim noi nici luminarea, nici îndumnezeirea. Dumnezeu săvârșește luminarea şi îndumnezeirea. Luminarea şi îndumnezeirea sunt daruri de la Dumnezeu. Însă curăţirea este lucrarea omului, cu ajutorul lui Dumnezeu.

Pentru că, la urma urmei, ca să aibă loc curăţirea minţii (ca să fie alungate gândurile) nu e nici măcar nevoie să fie cineva creştin. Pentru că asta face şi călugărul hindus. Face o gimnastică, adică. Nu-i nevoie să fie creştin ca să facă gimnastica asta. Însă curăţirea minţii (alungarea gândurilor) e una, iar curăţirea de patimi e alta. Vasăzică, ceea ce determină venirea harului dumnezeiesc este curăţirea nu doar a minţii, ci şi curăţirea de patimi."

Sunt împrejurări când toată această tradiţie patristică despre curăţire, luminare şi îndumnezeire se deformează, se alterează şi se secularizează.

„În tot cazul, când s-a pierdut din vedere concepţia patristică despre curăţire, luminare şi îndumnezeire, deși slujbele noastre sunt pline de curăţire şi luminare – luaţi orice slujbă, noi ne rugăm permanent pentru curăţire, luminare şi îndumnezeire, le avem în toate troparele. Slujba Botezului, a Mirungerii, Paraclisele, Pavecerniţa, troparele, psalmii, toate sunt pline de învăţătura aceasta.

Însă, odată cu desfiinţarea tâlcuirii patristice a acestor lucruri, curăţirea a fost redusă la abstinenţa de păcate, care de obicei erau fie sexuale, fie morale, cum ar fi minciunile, furturile etc. A sfârșit prin a fi pur și simplu o morală lipsită de tămăduire. Vasăzică, omul, în loc să fie preocupat de tămăduirea centrului personalităţii sale, aşa cum ar fi

făcut un psihiatru, este preocupat de fapte exterioare, şi are o atitudine extrem de ipocrită. Se preface că n-ar avea ispite, deși în realitate are. Şi crede că le poate depăşi, dar pe urmă vede că, de fapt, nu poate. Așadar, crede că ceilalți n-au ispite, şi are mustrări de conştiinţă ş.a.m.d. Iar tinerii sunt şocaţi ce ispite au.

Câtă vreme în tradiţia patristică, problemele acestea se rezolvă prin Rugăciunea minţii. Adică una e să înveţi pe cineva cum să se poarte, şi alta e să găsească şi resursele să se poarte în acest fel. Vasăzică, din moment ce nu reuşeşte s-o facă, se preface c-a reuşit. Sunt foarte nostime lucrurile acestea, pentru că există în special multă ipocrizie printre creştini şi, cu cât sunt mai pioși, cu atât, adică, sunt mai ipocriţi în ziua de azi. Asta-i situaţia. Ce să facem?"

Sfântul Maxim Mărturisitorul, care vorbeşte permenent în scrierile sale despre curăţire, luminare şi îndumnezeire, face şi o altă distincţie, și vorbește despre „făptuire" (*πράξη*) şi „vedere" (*θεωρία*). Nu este vorba de o altă împărţire, ci, dacă studiem cu atenţie această învăţătură a lui, constatăm că prin „făptuire" înţelege curăţirea, motiv pentru care vorbeşte de „filosofie practică sau făptuire"; iar prin „vedere" înţelege luminarea (sau „vederea naturală") şi îndumnezeirea – „teologia". Învață că vederea începe de la luminarea minţii şi Rugăciunea minţii, iar când omul se împărtăşeşte de harul luminător al lui Dumnezeu, atunci, prin bunăvoirea lui Dumnezeu, în clipa când se aşteaptă mai puţin, ajunge şi la vederea lui Dumnezeu. Odată ce vederea s-a sfârșit, văzătorul de Dumnezeu se întoarce la luminarea minţii, adică la Rugăciunea minţii. Astfel, făptuirea este baza vederii. Despre făptuire (curăţire) şi vedere (luminare-îndumnezeire) se vorbeşte în toate scrierile Părinţilor, inclusiv la Sfântul Vasilie cel Mare, Sfântul Grigorie Teologul ş.a.

Desigur, în Apus, în Evul Mediu, termenii „făptuire" şi „vedere" au primit o interpretare diferită. Prin „făptuire" înțelegeau lucrarea misionară, iar prin „vedere"/„contemplare"* înțelegeau speculația asupra chestiunilor teologice.

În tradiția patristică însă, „făptuirea" înseamnă pocăința omului prin curățirea inimii, iar „vederea" înseamnă strălucirea-luminarea minții (*νοῦς*) şi vederea Luminii necreate, prin îndumnezeirea omului.

> „În monahismul de tip apusean se face o distincție între viața practică şi viața contemplativă. Viața practică e când omul se dedică lucrării misionare: să se ducă în Africa, în China, de exemplu, sau în administrația Bisericii, adică să devină cardinal, sau paroh într-o enorie, sau membru într-un ordin religios. Asta e viața practică. Toți papii de la Roma sunt aleși din rândul celor cu viață practică. Pe urmă, în «Biserica» francă mai sunt câțiva, foarte, foarte puțini, care se numesc «contemplativi», care se ocupă cu rugăciunea şi vederea, «contemplația» apusenilor. «Contemplația» e o speculație spirituală, complet străină de tradiția ortodoxă. În tradiția ortodoxă avem făptuirea (*πράξη*) şi avem vederea (*θεωρία*)."

Treapta curățirii-făptuirii este treapta pocăinței, iar de la luminare începe vederea. De aceea și teologia începe să se dezvolte începând cu luminarea minții. Însă, când omul se află pe treapta luminării, se numeşte teologhisitor (*θεολογῶν*), iar când se înalță la îndumnezeire-vedere este teolog (*θεολόγος*) autentic.

> „Teologhisitorul se află pe treapta luminării şi teologhiseşte pe baza experienței depuse a celor îndumnezeiți,

* Vezi nota de la p. 131. (n. trad.)

adică pe baza Vechiului şi Noului Testament şi a scrierilor Părinţilor Bisericii. Când omul ajunge în starea luminării, foloseşte cererile liturgice şi cântările și rugăciunile pe care le aude la biserică. Adică Duhul Sfânt se roagă în omul aflat în stadiul luminării cu cererile și rugăciunile tradiției liturgice. Iar când se află pe treapta luminării, atunci teologhiseşte. Astfel, există o deosebire fundamentală între cel ce a ajuns la îndumnezeire, care este adevăratul teolog, şi teologhisitorul, adică cel aflat în starea luminării, cu toate că şi el gustă puţin din experienţa îndumnezeirii. Așadar teologhiseşte teologul, dar teologhisesc şi teologhisitorii.

Faptul că teologhisesc şi teologhisitorii nu înseamnă că sunt şi ei teologi. Teolog, în sensul propriu al cuvântului, este numai cel ce ajunge pe treapta îndumnezeirii şi-L vede pe Hristos întru slavă, așadar cel căruia i se descoperă tot adevărul, atât cât poate omul să cunoască în această viaţă. Hristos este Adevărul, care este ipostatic. Deci până să ajungă îndumnezeit, omul nu-i decât un teologhisitor, adică student la teologie. Absolvent în teologia aceasta este îndumnezeitul. Desigur, astăzi, absolvenţi de teologie sunt cei care și-au luat diploma de licenţă la o facultate de Teologie a unei universități oarecare. Aceştia se autointitulează «teologi», însă n-au absolut nici o legătură cu adevăraţii teologi ai tradiţiei patristice.

Cât despre cine este cu adevărat teolog, dacă foloseşte cineva criteriile Apostolului Pavel şi ale Părinţilor Bisericii, de exemplu ale lui Simeon Noul Teolog, atunci își va da seama că teologia ortodoxă modernă de astăzi, care este influențată de teologia rusă, nu este teologie patristică, ci o deformare a teologiei patristice, pentru că a fost scrisă de oameni care nu împlinesc condiţiile duhovniceşti de mai sus."

În cele din urmă, parcursul omului de la curăţire la luminare şi îndumnezeire este adevăratul scop al teologiei.

„Acolo e scopul teologiei, spun Părinţii. Unul e scopul teologiei: curăţirea, luminarea şi îndumnezeirea. Teologia nu are nici un alt scop. Aţi înţeles? Nici un alt scop nu are teologia. Decât curăţire, luminare şi îndumnezeire."

Fără aceste trepte ale desăvârşirii nu există Ortodoxie.

„Ce-ar fi Ortodoxia fără curăţire, luminare şi îndumnezeire? Poate să-mi spună cineva? Nu ştiu dacă se poate trage concluzia asta, pentru că nici Biserica n-a făcut-o. De ce? Pentru că existau totuși mănăstirile. Adică felul cum se făcea curăţirea, luminarea şi îndumnezeirea din punct de vedere tradiţional a devenit treptat lucrarea monahismului. Episcopul stătea, ca să zic aşa, şi se ocupa cu administraţia, şi zicea: «Eu am cinci mănăstiri. Dacă vreţi să trăiţi o astfel de viaţă, mergeţi la mănăstire. Noi aici ne ocupăm cu administraţia»."

Din păcate, această tradiţie a fost deformată şi, în principal, acesta este punctul în care este evidentă secularizarea în teologie.

„Curăţirea a devenit absolvirea de căderi morale, adică dintr-un punct de vedere moral. Se vede treaba că mintea grecului avea o problemă mai mare cu sexul decât cu orice altceva. Problema sexului a devenit o obsesie la grecii moderni. Vasăzică, curăţirea, pentru cei pioși, înseamnă să n-ai ispite trupeşti.

Iar luminarea a devenit o şcoală catehetică, unde înveţi Sfânta Scriptură, istoria bisericească, vieţile câtorva sfinţi, adică să umplem cât putem raţiunea omului. În timp ce curăţirea este luminarea minţii omului, ei s-au apucat să lumineze raţiunea omului. În loc să lumineze mintea (*νοῦς*), ei luminează în ziua de azi raţiunea (*λογική*)."

Trebuie să înţelegem că nimeni nu poate trăi o viaţă bisericească fără curăţire, luminare, îndumnezeire.

> „Fără curăţire şi luminare nu există mântuire. Aceasta este mântuirea: curăţirea şi luminarea."

Sfinţii cunosc din experienţă că stadiile desăvârşirii duhovniceşti decurg unul din celălalt.

> „Trebuie să fim atenţi și la faptul că, pentru Părinţi, pe scara desăvârşirii, treptele nu sunt separate una de alta, nici nu există vreo delimintare între nedesăvârşit şi desăvârşit. Există mai degrabă o scară ascendentă a desăvârşirii, care nu are sfârşit. Astfel, şi curăţirea este tot un stadiu al desăvârşirii, alături de strălucire şi vedere. Mai mult, în vederea dumnezeiască nu există sfârşit în urcuşul pe treptele cele mai înalte ale desăvârşirii. Așa stau lucrurile nu doar la om, ci şi la îngeri, fapt care indică în mod clar că învăţăturile Părinţilor despre desăvârşire n-au nimic de-a face cu filosofii greci, sau cu oricare altă filosofie."

Este vorba despre un suiș continuu în vederea lui Dumnezeu, cu harul necreat al lui Dumnezeu. Slăbirea harului dumnezeiesc are consecinţe asupra acestui parcurs.

> „Trebuie să subliniem, de asemenea, că existenţa treptelor desăvârşirii nu înseamnă că o treaptă care este mai prejos decât o alta mai înaltă înseamnă o nedesăvârşire, nici măcar o nedesăvârşire relativă. Desăvârşirea este aceeași, pentru că slava necreată se împarte neîmpărţit. Ea este aceeaşi între şi întru cei creaţi care se împărtăşesc de ea. Suișul fără de sfârșit în desăvârşire este o sporire, în sensul că omul primeşte tot mai multă slavă, pentru totdeauna.

Fără doar și poate, din moment ce dragostea celor proslăviți a încetat să mai fie posesivă încă din stadiile cele mai de jos ale vederii, nu se mai pune problema în continuare a satisfacerii altor dorințe nesatisfăcute. În schimb, există realitatea lărgirii veşnice şi creatoare a dragostei jertfelnice."

Aceasta înseamnă că dragostea nu cunoaşte sfârşit, ci o desăvârşire veşnică neîncetată.

În continuare vom analiza pe larg ceea ce înseamnă curăţirea, luminarea şi îndumnezeirea.

ii. Definiția curățirii

Tradiția noastră nu doar vorbește despre curățire, ci îi definește şi sensul, deosebind-o de orice alt fel de curățire, religioasă, socială etc. Vom vedea acest lucru în analizele ce urmează.

Mai întâi de toate, trebuie să examinăm ce anume este curățirea. De obicei, oamenii vorbesc despre curățirea societății sau a statului. Negreșit, trebuie îmbunătățite condițiile sociale de viață. Însă, conform tradiției ortodoxe, curățirea este una lăuntrică.

„Aici, în Grecia, toți vorbesc despre curățire, în sensul că trebuie să curățăm aparatul de stat de opozanți – adică cei de dreapta, când spun «curățare», înțeleg să plece cei de stânga; iar cei de stânga, când spun «curățarea aparatului de stat», că trebuie să plece cei de dreapta ş.a.m.d. Vasăzică, aici, în Grecia, curățirea înseamnă să ne descotorosim de dușmanii noștri.

Duşmanii noştri însă, dacă o luăm în sensul ăsta, nu mai sunt diavolul și gândurile, care n-au ce căuta în energia noetică, ci curățarea se face aici prin legislaţie şi

supravegherea poliției, adică a celorlalți. Aceasta este curățarea, epurarea societății, așa cum vedem în regimurile totalitare. Însă curățirea reală se face nu prin legi, nici prin supravegherea unuia și-a altuia. Curățirea este o curățire lăuntrică."

La început, curățirea are o orientare morală.

„Curățirea, în esență, este nevoința pe care o face omul când se ferește să facă lucruri rele şi face lucruri bune. Adică începe cu o morală; are o orientare morală la început. Omul învață să postească și tot ce mai e nevoie pentru a înainta în stadiile de început."

Pentru că orice păcat şi patimă este un rezultat al conlucrării dintre energia demonică şi propria noastră voință, de aceea și curățirea se dobândeşte odată cu alungarea din suflet a energiilor diavolului.

În Evanghelii vedem că Hristos alunga demonii ca să-i elibereze pe oamenii stăpâniți de diavol. În această perspectivă ermineutică [a curățirii] trebuie să vedem tămăduirile demonizaților.

Dar, desigur, Părinții Bisericii definesc concret curățirea ca pe eliberarea inimii şi a minții de sub stăpânirea gândurilor şi a patimilor. Ca să înțelegem la ce anume se referă Sfinții Părinți când vorbesc despre curățire, trebuie să subliniem, așa cum am menționat și în capitolele anterioare, că sufletul omului are două energii: energia noetică şi energia rațională. Omul, prin energia noetică (*νοῦς*), intră în contact cu Dumnezeu, iar prin energia rațională (*λογική*) cunoaşte lumea înconjurătoare. În starea lor firească, energia noetică se află în inimă şi are pomenirea lui Dumnezeu, iar energia rațională se află în creier şi alcătuiește gândurile. Când aceste energii se amestecă, iar gândurile din intelect iau în stăpânire mintea şi coboară în

inimă – adică în partea pătimitoare a sufletului, unde se află pofta şi iuţimea –, atunci se naşte necurăţia minţii şi a inimii. Astfel, curăţirea, în tradiţia ortodoxă, este înţeleasă ca eliberarea energiei noetice de gânduri (*λογισμοί*) – nu doar de gândurile rele, ci şi de cele bune.

> „Ce înseamnă curăţirea? Curăţirea înseamnă să se ducă din minte toate gândurile şi să rămână numai un singur gând. Iar gândul ăsta este pomenirea lui Dumnezeu, întipărirea în inima omului a pomenirii lui Dumnezeu, care lucrează de-acum 24 de ore din 24."

În starea de cădere, mintea (*νοῦς*) este stăpânită de multe gânduri (*λογισμοί*), fiind în stare de nefuncţionare, de aceea trebuie activată.

> „Punem în funcţiune ceva nefuncţional, iar ceva-ul ăsta este mintea. O curăţim, o frecăm bine-bine, scoatem toate înţelesurile din minte, toate gândurile; mintea asta o facem de-un-singur-gând, începe rugăciunea de-un-singur-gând; nu de multe gânduri, de-un-singur-gând. Și aceasta este tămăduirea minţii, aceasta este redobândirea pomenirii lui Dumnezeu. Și mintea aceasta îşi recapătă de-acum memoria pe care o pierduse."

Astfel, omul începe cu lucrurile exterioare, adică cu evitarea păcatului, iar după aceea înaintează spre lumea sa lăuntrică.

> „Vedem la Părinţi că există curăţirea, există şi luminarea. Iar curăţirea am subliniat că nu înseamnă o curăţire în sens pur moral, ci într-un sens moral care are o semnificaţie ascetică. Vasăzică, la Părinţi, curăţirea este o stare ascetică, la care omul ajunge după o luptă, nu doar de

evitare a păcatului, pentru că evitarea păcatului face oricum parte din nevoință, parte intregrantă din nevoință, ci și de curăţire a inimii.

Curăţirea inimii nu înseamnă doar să eviți păcatul. Curăţirea inimii înseamnă să plece din inimă orice gând, şi să se ducă în rațiunea omului. Să fie ținute în rațiune toate gândurile, adică modul în care gândește omul, iar inima să rămână fără gânduri. Numai cu un singur gând, numai cu rugăciunea. Acest lucru este extrem de important. Odată dobândită, se numește Rugăciunea inimii; se mai numește şi rugăciune de-un-singur-gând. Este un singur gând, care e însăşi rugăciunea, care înseamnă pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu. Aceasta este curățirea inimii, după Sfinții Părinți. Nu doar evitarea păcatului. Aici, în Grecia, s-a impus o concepţie puritană despre starea de curăție a omului."

Este o învăţătură de bază a Părinților faptul că mintea (*νοῦς*) trebuie să se golească de toate gândurile (*λογισμοί*), și bune, şi rele. Desigur, gândurile, chiar şi gândurile viclene, trebuie să existe în rațiune (*λογική*), pentru că altfel omul nu poate să trăiască în mediul înconjurător; astfel, când Părinţii spun că trebuie să nu avem gânduri, nu înțeleg să eliminăm gândurile (*λογισμοί*) din rațiune-intelect, ci din mintea (*νοῦς*) care lucrează în inimă.

„Trebuie ca mintea omului să se curățească de toate prejudecățile. Dar ce anume înțeleg Părinţii prin asta? Înțeleg şi prejudecăţile morale, şi prejudecățile imorale, și aici este ciudățenia, că cineva trebuie să elimine absolut toate gândurile."

Unii care citesc scrierile patristice, şi nu au sesizat distincția dintre minte (*νοῦς*) şi intelect (*διάνοια*), au impresia că

trebuie să elimine toate gândurile viclene din raţiune (*λογική*) şi să lase acolo numai gândurile bune. Aceasta însă nu este o interpretare corectă, nici ceva care să poată fi realizat.

> „Cine face asta o să ajungă până la urmă puritan, ori mai degrabă o să ajungă la balamuc; nu aşa se fac lucrurile. Scopul nu e să elimini gândurile viclene, pentru că, dacă nu ştii ce-i un gând viclean, cum o să ştii de ce să te fereşti? Cum să elimini gândurile viclene? Este posibil aşa ceva?
>
> E ca şi cum nu te-ai mai gândi deloc la lucruri rele, ci doar la lucruri bune. Bine, atunci cum o să fii Părinte duhovnicesc şi-o să îndrumi lumea, dacă nu ai, ca să zic aşa, în cap, adică în raţiunea ta, gânduri viclene? Trebuie să ştii ce sunt lucrurile acestea viclene. Dacă n-ai viclenia în cap, şi vine diavolul, o să-i cazi imediat în gheare, pentru că nu să ştii să discerni. Nu sunt posibile lucrurile acestea.
>
> Dar Părinţii nu vorbesc despre eliminarea gândurilor din raţiune (*λογική*), pentru că din raţiune n-ai cum să elimini gândurile, lucrul ăsta este exclus, pentru că scopul raţiunii e tocmai să raţioneze, să gândească. Când spunem «gând» (*λογισμός*) înţelegem ceea ce avem în gândirea (*λογική*) omului, dar eliminarea gândurilor se face nu din gândirea omului, ci din mintea omului. Mintea (*νοῦς*) trebuie curăţită de gânduri şi să se golească de tot, ceea ce înseamnă că mintea trebuie să scape nu doar de gândurile rele, ci şi de cele bune, şi să se golească de tot. Şi numai atunci, din moment ce raţiunea se ocupă cu bazele Rugăciunii minţii, atunci poate rugăciunea să meargă din raţiune în minte, după ce a avut loc separarea lor. Asta înţeleg Părinţii când vorbesc despre curăţire."

E limpede că, în tradiţia Părinţilor, curăţirea de gânduri are loc în minte (*νοῦς*), pentru ca ea să lucreze în inimă doar cu un singur gând, rugăciunea de-un-singur-gând.

„Părinţii Bisericii, când vorbesc despre curăţirea minţii, înţeleg că mintea trebuie să se golească nu doar de gândurile rele, ci şi de gândurile bune. Pentru că atunci când mintea se goleşte, iar patimile omului sunt biruite, atunci vine Duhul Sfânt și-l cercetează pe om, și atunci Duhul preia Rugăciunea și Duhul Însuși se roagă în inima omului."

„Când se goleşte mintea, pleacă toate gândurile. Aţi înţeles? Asta nu-i treabă de amatori, trebuie s-o facem ca profesioniştii. Şi sigur o să se întâmple.

Și o să se întâmple, numai să facă omul ascultare. Dacă se duce la un Părinte duhovnicesc care are Rugăciunea minţii, şi ucenicul face o ascultare reală, sigur o să ajungă la asta. La urmă poate să meargă și-n Iad, dar de dobândit Rugăciunea minţii, sigur o va dobândi."

Cu alte cuvinte, când omul are un Părinte duhovnicesc isihast, poate ajunge să cunoască Rugăciunea minţii, însă de va cădea în greşeli duhovniceşti, va pierde acest dar şi se va osândi.

„Rugăciunea Duhului Sfânt înlăuntrul inimii omului nu poate veni în om dacă mintea mai înainte nu s-a golit. Trebuie să se golească de tot. Şi de gândurile bune, şi de gândurile rele. De toate gândurile. De ce se numesc «gânduri» (*λογισμοί*)? Pentru că sunt energii ale gândirii, ale rațiunii (*λογική*) care au pătruns în minte (*νοῦς*), dar nu trebuie să fie acolo. Gândirea are gânduri. De aceea, trebuie să plece din mintea (*νοῦς*) omului şi să rămână în gândire, în rațiune (*λογική*).

În minte să existe numai rugăciunea de-un-singur-gând. Un gând, şi nimic mai mult. Şi acesta este începutul tămăduirii omului. Rugăciune de-un-singur-gând înseamnă să existe doar un singur gând, care e pomenirea lui

Dumnezeu, şi nimic mai mult: «Doamne Iisuse Hristoase, miluieşte-mă pe mine, păcătosul». Un gând, care e Domnul Slavei, în mintea omului. De aceea se numeşte «rugăciune de-un-singur-gând»."

„Când distinge cineva în mod clar deosebirea dintre minte şi raţiune, vede că și cultivarea minţii omului, prin curăţire şi luminare, nu exclude și cultivarea raţiunii. Pentru că și raţiunea se cultivă împreună, în paralel cu mintea, dar se cultivă de-o asemenea manieră, încât curăţirea raţiunii nu este o curăţire morală, nu este o curăţire care să aibă un scop moral. Scopul acestei curăţiri e ascetic. De ce? Când are loc curăţirea minţii, pleacă din memorie gândurile rele, ca şi gândurile bune. Are loc o golire."

Ceea ce e important este că mintea omului e centrul celor cinci simţuri. Când mintea este distrasă în creaţie, se risipeşte prin cele cinci simţuri şi se întinează. Când însă se curăţeşte de prejudecăţi şi de diferitele gânduri, atunci toate simţurile se reunesc, şi are loc o mișcare unitară de întoarcere a minţii (*νοῦς*). În asta constă curăţirea minţii.

„Astăzi, când ne gândim la aceste subiecte, credem despre curăţire că înseamnă să încetăm noi să mai păcătuim; adică, dacă suntem hoţi, să nu mai furăm, dacă facem alte lucruri, să nu le mai facem, dacă spuneam minciuni, să nu mai spunem, și am limitat sensul curăţirii la ideea de fapte păcătoase. Adică, fapta păcătoasă e păcatul, iar curăţirea omului e să încetezi să mai faci fapte păcătoase, nu-i aşa? Asta e concepţia dominantă.

Dacă te uiţi însă la Părinţi, curăţirea nu e doar lucrul acesta; aceasta este doar o parte a nevoinţei. Sensul real al curăţirii e să se curăţească însăşi mintea, care e centrul tuturor celor cinci simţuri, unde, în inima omului şi în minte,

cele cinci simţuri sunt un singur simţ – un singur simţ sunt. Acolo are loc reunirea celor cinci simţuri, ajung, aşadar, să fie unul. Și de aceea şi energia inimii trebuie să fie unitară. Unitară înseamnă că trebuie să aparţină categoriei lui «unu», să înceteze să mai fie cinci simţuri, şi să fie de-acum un singur simţ, unitar; și, în acest fel, când mintea va fi adunată sau când se va aduna în inimă, atunci îşi poate păzi și simţurile, pentru că este suficient să-și păzească mintea. Şi, din moment ce mintea se ocupă numai cu rugăciunea, omul ajunge la această energie unitară a minţii în inimă, motiv pentru care se rezolvă şi problemele celor cinci simţuri. Toate înţelesurile pleacă din inimă, din minte, tot ceea ce provine de la simţuri și de la raţiune, şi golirea asta a minţii este şi curăţirea minţii; chenoza asta a minţii este curăţirea minţii. Și apoi, după ce mintea a fost curăţită prin pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu şi prin Rugăciunea minţii, înseamnă că, de-acum, singurul lucru care mai ocupă mintea este pomenirea lui Dumnezeu sau rugăciunea neîncetată, nimic mai mult.

Și când ajunge omul la starea aceasta, de-acum stă nemaipomenit de bine împotriva ispitelor. De aceea, la Părinţii nevoitori, care ajunseseră la Rugăciunea minţii, se observă fenomenul acesta că obișnuiau să intre până şi-n bordeluri ca să le scape pe curve, multe din ele fiind ţinute acolo roabe. De ce? Pentru că se aflau în această stare, şi nu-i mai atingea de-acum mediul, nu-i mai influența de-acum mediul înconjurător. În loc să-i influenţeze mediul înconjurător, ei influenţau mediul înconjurător, în loc să fie întunecaţi de mediul înconjurător, ei luminau și mediul înconjurător. De aceea Părinţii îi numeau «făclii luminoase». Ei sunt făcliile luminoase."

Ceea ce în Sfânta Scriptură poartă numele de „inimă" („lăuntrică", „duhovnicească") este aşa-numita parte pătimitoare a sufletului – pofta şi iuţimea. Mintea curată trebuie să lucreze

în această parte a sufletului şi să o conducă în mod corect, astfel încât inima să fie curată. Odată curăţită mintea (νοῦς), nu mai aduce în inimă (poftă și iuțime) imaginile şi prejudecățile provenite de la lucrurile sensibile. În același timp, mintea, reunind toate simţurile şi rostind rugăciunea de-un-singur-gând, mişcă şi inima spre dragoste şi râvnă pentru Dumnezeu.

Hinduşii știu ce înseamnă golirea minții, de vreme ce resping toate gândurile, dar nu ştiu ce înseamnă curăţirea inimii, şi mai ales nu știu cum lucrează harul lui Dumnezeu în inima omului şi ce înseamnă ca omul să devină templu al Duhului Sfânt.

„Hinduşii ştiu cum se face curățirea minții. Ceea ce nu ştiu cum se face e curățirea inimii. Există o diferenţă între inimă, care este o pompă care lucrează, şi minte. Locul inimii trebuie să se curăţească, pentru ca mintea să se poată ruga în inimă. Hinduşii fac curățirea asta a minții şi o golesc de toate gândurile, și bune, şi rele.

Când vorbesc despre curățirea minții, o golesc şi fac meditaţie. La ei asta se cheamă «meditaţie» (θεωρία). În engleză o numesc *meditation*, şi chiar *transcendental meditation*. Şi o fac de mai multe ori pe zi, unii de două, alţii de trei ori. Așa ajung la o stare de bine, de relaxare. Lucrul acesta are și consecințe fiziologice, deoarece calmează nervii, și omul îşi petrece mai bine ziua. De exemplu, nu se mai ceartă aşa mult cu nevasta ş.a.m.d. Fără îndoială, hinduşii se folosesc mult de aceste exerciţii pe care le fac. Dar ce e straniu este că în tradiţia hindusă nu există rugăciune. Nimic. Pur şi simplu își golesc mintea şi-şi țin gândurile în rațiune. Şi fac gimnastica aceasta.

Călugării noştri fac exact acelaşi lucru, dar prin asta fac şi curăţirea de patimile care se încuibează în inima omului. Și are loc curățirea inimii. Iar când omul e pregătit, având el credință în Hristos, în tradiţie ş.a.m.d., vine

Duhul Sfânt, şi se roagă înlăuntrul omului. La hinduşi nu se întâmplă acelaşi lucru."

Chiar dacă în aspectele exterioare tradiţia patristică isihastă pare a avea unele asemănări cu asceza hinduismului, există totuşi diferenţe. În tradiţia ortodoxă, curăţirea minţii este legată de curăţirea de patimi şi de credinţa în Dumnezeu.

„Nevoinţele sunt însoţite de curăţirea minţii, curăţirea de patimi, credinţa în Hristos şi rugăciune. Toate merg mână în mână."

Curăţirea minţii şi a inimii exista şi în Vechiul Testament. De altfel, în Psalmul 50, printre altele, cerem de la Dumnezeu: *„Inimă curată zideşte întru mine şi duh drept înnoieşte întru cele dinăuntru ale mele"*.

„Ne amintim de Vechiul Testament, care vorbeşte foarte mult de curăţirea inimii, şi avem Psalmul 50, pe care-l spun preoţii când tămâiază. Şi vedem acolo o rugăciune întreagă să nu plece Duhul Sfânt, ca să existe curăţire.

În acest punct, Părinţii subliniază că a nu pleca Duhul Sfânt înseamnă a nu pierde cineva Rugăciunea minţii, pentru că Părinţii învaţă că Rugăciunea minţii nu este doar în Noul Testament şi în tradiţia creştină, de vreme ce şi Prorocii aveau Rugăciunea minţii."

Din toate aceste motive, era nevoie ca, în Biserica primară, catehumenii să înveţe în practică cum se curăţeşte mintea şi cum se întoarce în inimă, astfel încât mintea să conducă pofta şi iuţimea, ca ele să lucreze după fire şi mai presus de fire.

„În tradiţia patristică, care e a Sfintei Scripturi, mai întâi se face curăţirea, apoi omul e botezat, primeşte botezul apei, i se iartă păcatele, şi apoi se face mirungerea."

Din toate cele de mai sus, e limpede că orice om are posibilitatea să-şi curăţească inima.

„În Ortodoxie, până și cel mai rău dintre oameni poate să se curăţească şi să ajungă la luminare."

Curăţirea inimii este „o treaptă a cunoaşterii lui Dumnezeu". Iar la aceasta ajută în mod eficient dogma.

„Din acest motiv, dogma este o călăuză pentru cei care trec prin curăţire, şi continuă să fie o călăuză pentru cei care înaintează în luminare."

Astfel, curăţirea minţii şi a inimii îl orientează pe om spre luminare.

„Curăţirea este o orientare, o orientare practică, extrem de asemănătoare cu ordinea morală la care aspiră toţi politicienii şi filosofii. Comparativ, e similară cu lucrurile acestea. Dar când ajunge cineva la acest nivel al nevoinţei, apoi are loc și luminarea."

Din păcate, toată această viaţă de nevoinţă, aşa cum este trăită în viaţa Bisericii şi descrisă în tradiţia patristică, a fost denaturată în Apus de către creştinismul apusean, iar forma aceasta denaturată a fost adusă după aceea şi în Grecia.

„Din acest motiv și curăţirea a fost redusă astăzi la morală. Curăţit, în ziua de azi, în Grecia, e omul moral."

Această deformare şi denaturare are urmări inclusiv asupra întregii vieţi liturgice a Bisericii.

„Din cauza pietismului care a pătruns în Grecia, curăţirea, din ascetică, s-a transformat în curăţire morală. Unde

mai pui că ziceau unii că, din moment ce canoanele spun să ne împărtăşim în fiecare duminică, atunci ne vom împărtăşi în fiecare duminică. Adică, din moment ce am fost catehizaţi şi suntem morali, trebuie să ne împărtăşim în fiecare duminică."

iii. Definiţia luminării minţii (*νοῦς*)

După curăţirea inimii, vine luminarea minţii (*νοῦς*), care este al doilea stadiu al desăvârşirii duhovniceşti a omului. În cele ce urmează, în plus faţă de cele menţionate deja, vom identifica ce este luminarea minţii şi care sunt urmările ei pentru om.

Mai întâi de toate, trebuie amintit că omul, în Rai, înainte de cădere, se afla pe treapta luminării minţii, care e prima treaptă a vederii lui Dumnezeu. Aceasta este starea paradisiacă a omului.

Am subliniat anterior că sufletul omului are două energii care funcţionează în paralel, energia noetică şi energia raţională. În starea de cădere, aceste două energii se identifică, motiv pentru care se vorbeşte despre întunecarea minţii (*νοῦς*). Când aceste energii sunt separate, iar energia noetică funcţionează independent de energia raţională, aceasta este luminarea minţii (*νοῦς*).

„Ce este luminarea? Adevărata luminare nu este luminarea raţiunii. Bine, există și-o luminare a raţiunii, când omul se roagă, merge la biserică, postește, se folosește de raţiune să facă binele, să-i elibereze pe robi, să-i ajute pe săraci, să meargă voluntar, să doneze sânge, mai ştiu eu ce, lucruri de genul ăsta."

„Luminarea, la Părinţi, e luminarea nu a raţiunii, ci a inimii. Curăţirea inimii, luminarea inimii, care nu este luminarea

raţională, ci este luminarea duhovnicească – aceasta este luminarea. Deci aceasta este tămăduirea. Boala e întunecarea minţii, iar tămăduirea e luminarea minţii."

După cum spun Părinţii, luminarea are loc în minte (*νοῦς*), nu în raţiune (*λογική*), pentru că, dacă ar fi avut loc în raţiune, omul nu ar fi putut să facă nici o muncă. Însă, în continuare, este influențată și rațiunea.

„Omul trebuie să se îngrijească de traiul de zi cu zi, de familie, de societate, de serviciu etc. Așa că, pe durata unei zile, omul se poate ruga cu rațiunea doar când și când, adică la Utrenie, Vecernie, Miezonoptică ș.a.m.d. În restul zilei, el ar putea încerca să se roage în timp ce lucrează, dar, dacă o să încerce prea mult, nu o să mai fie un muncitor corect, și asta în cel mai bun caz. O să fie considerat un leneş, un pierde-vară, adică nu poate fi un muncitor corect. Vasăzică, ceea ce trebuie el să facă e să-și separe energia noetică de energia rațională. Şi cum să facă asta? Trebuie să elimine din energia noetică, din minte (*νοῦς*), toate gândurile (*λογισμοί*)."

„Nu trebuie să fie cineva filosof ca să învețe aceste lucruri. De aceea şi Părinţii spuneau că n-ai nevoie de științță de carte pentru a ajunge la luminare. Nu ştiinţa şi învăţătura îl conduc pe om la luminarea minţii, ci nevoința. Și lucrul acesta îl spun Părinţii iar și iar."

Luminarea minţii este definită în principal de prezenţa Rugăciunii noetice lăuntrice. Când mintea (*νοῦς*) se detașează de raţiune (*λογική*) şi este luminată de harul lui Dumnezeu, atunci se roagă neîncetat.

„Unde există curăţirea minţii, începe luminarea minţii. Întâi avem nou-botezatul, apoi luminatul, şi se presupune

că luminatul e unul care are pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu. Mintea lui s-a eliberat de rațiune, de patimi etc. şi se ocupă doar cu rugăciunea, Rugăciunea minții, şi are pomenirea lui Dumnezeu."

„În tradiția noastră, luminarea este curățirea inimii şi înlocuirea multelor gânduri cu un singur gând, care este o rugăciune simplă."

„Asta era acel *«Neîncetat vă rugați»* (I Tesaloniceni 5, 17) al Apostolului Pavel. Asta e luminarea propriu-zisă. Și asta e ceea ce descrie Apostolul Pavel drept luminare. Şi în Biserica primară, asta este luminarea."

„Cunoaşterea pe care o dobândeşte omul prin luminare nu este o cunoaștere filosofică, ci este rugăciune. Nu este o cunoaştere rațională [o cunoaștere a rațiunii], ci este o cunoaştere a rugăciunii, deoarece cunoaşterea rațională se limitează la rațiunea omului."

„Luminarea este o stare neîntreruptă, durează 24 de ore din 24, chiar şi în timp ce dormi."

„Toate rugăciunile sunt cuvinte şi înțelesuri, așa că sunt folosite în experiența luminării de Însuşi Duhul Sfânt, Care preia cuvintele cu care noi ne rugăm, psalmii ș.a.m.d., preia însăși cuvintele şi înțelesurile acestea, şi Duhul se roagă în noi cu propriile noastre cuvinte."

Desprinderea minții (*νοῦς*) de rațiune (*λογική*) se numeşte eliberare din robie.

„Desființarea acestei robii are loc prin restaurarea pomenirii neîncetate a lui Dumnezeu în cel mai înalt punct

al energiilor sufletului, numit «minte» (νοῦς), care este preschimbată din starea ei de putere robită şi împătimită."

Luminarea minţii nu este o metodă tehnică prin care energia noetică să se separe de energia raţională, ci este o stare de cercetare a Duhului Sfânt. Aceasta se săvârşeşte prin lucrarea-energia Duhului Sfânt.

„Potrivit Părinţilor Bisericii, cine are cercetarea aceasta a Duhului Sfânt dobândeşte luminarea minţii. Duhul Sfânt vine în inima omului independent de raţiune. Duhul Sfânt e Cel ce ne dă rugăciunea, și dobândim Rugăciunea noetică, slăvirea noetică, «înțelegătoare». Noi Îi dăm lui Dumnezeu slăvirea raţională, «cuvântătoare»*."

De altfel, lipsa Duhului Sfânt este întunecarea minţii.

„Ce înseamnă minte întunecată? Nu-L are pe Duhul Sfânt rugându-se în inimă."

Luminarea minţii este prima vedere, de la care omul urcă la vederea slavei lui Dumnezeu.

„În general, aceste experienţe ale lui Dumnezeu se împart în stadiul luminării şi stadiul îndumnezeirii. Stadiul îndumnezeirii nu este o stare permanentă în această viaţă, ci durează doar atât cât omul atinge îndumnezeirea şi rămâne în acea stare; după care se întoarce la luminare. Starea constantă duhovnicească e starea luminării."

Experienţa luminării minţii (νοῦς) este trăită prin Rugăciunea minţii (*noetică*), pentru că, dacă omul „are luminare, are și Rugăciunea minţii".

* Vezi nota de la p. 195. (n. trad.)

„Îi avem pe cei de Dumnezeu insuflaţi, care se află în starea de luminare, care au Rugăciunea minţii, rugăciunea Duhului Sfânt în inimă. De ce sunt ei de Dumnezeu insuflaţi? Pentru că Însuşi Duhul Sfânt se roagă în lăuntrul lor. Pentru că rugăciunea aceasta nu este a lor; Duhul e Cel ce se roagă în ei. Și aceasta este insuflarea dumnezeiască. Iar acestea două, în terminologia bisericească, sunt numite «vedere» *(θεωρία).*"

„Pentru Părinţii Bisericii, luminarea e alcătuită din cuvinte şi înţelesuri, dar sub formă de rugăciune. Vasăzică, în rugăciuni, în starea de luminare există cuvinte şi înţelesuri. Iar la omul care are rugăciunea în starea luminării, adică Rugăciunea minții în inimă, însăși rugăciunea aceasta îi luminează mintea; și de-acum vede în inima lui prin credinţă, cu mărturia Duhului Sfânt, lucruri pe care până atunci nu le vedea – dar le vede prin credinţă, şi înţelege duhovniceşte, nu filosofic, cuvintele şi înţelesurile.

Citeşte Sfânta Scriptură și are înţelegerea cuvintelor şi a înţelesurilor, dar nu din punctul de vedere al metodei filosofice, ci din punctul de vedere al metodologiei. De ce? Pentru că aceste cuvinte şi înţelesuri sunt considerate medicamente pentru om. Adică, așa cum ia omul medicamente pentru că-i bolnav, atunci când se face bine le dă la o parte, nu-i aşa? Nu o să dăm medicamente la oamenii sănătoşi, ci la cei bolnavi, pentru că sunt bolnavi. Şi, pentru că omul e bolnav, de aceea ia medicamentul luminării. Iar luminarea aceasta este alcătuită din cuvinte şi înţelesuri sub formă de rugăciune, Rugăciunea neîncetată în inimă.

Vasăzică, starea aceasta de luminare este contactul omului cu Dumnezeu, este prima comuniune cu Dumnezeu, și astfel omul devine templu al Duhului Sfânt. De ce? Pentru că Duhul Sfânt se roagă în inima lui.

Dacă luaţi Epistolele Apostolului Pavel şi le citiţi din perspectiva aceasta, o să înţelegeți punct cu punct că exact

asta este realitatea, conform Apostolului Pavel. Și când vorbeşte despre grăirea în limbi, tot la asta se referă. Când spune: «*Ruga-mă-voi cu mintea...*» (I Corinteni 14, 15), înseamnă că mă voi ruga raţional, pentru că avem şi rugăciunea raţională; dar [când spune: „*ruga-mă-voi cu duhul*", înseamnă că] mă voi ruga şi duhovniceşte, adică noetic. Și cu inima se roagă neîncetat, 24 din 24, în timp ce, cu rațiunea, omul se roagă când și când, pentru că, în rest, rațiunea e prinsă cu treburile de zi cu zi."

În vreme ce, la adult, Rugăciunea minții lucrează prin cuvintele pe care le cunoaște, la copiii mici lucrează fără cuvinte. Mintea (*νοῦς*) se roagă prin cuvintele pe care le oferă rațiunea (*λογική*). Însă, la copiii mici, rațiunea nu are cuvintele formate, de aceea mintea se roagă în modul în care se exprimă raţiunea încă neformată a copilului.

„Nu contează forma propriu-zisă a cuvintelor, e suficient să fie din psalmi, din rugăciunile Bisericii etc. Duhul Sfânt se roagă cu aceleași cuvinte pe care le spui tu, cu raţiunea ta. Însă copilul mic, din moment ce nu a conştientizat încă cuvintele, atunci când se întâmplă luminarea la un copil, se întâmplă fără cuvinte. Nu-i nevoie de aceste cuvinte, există doar pomenirea. Așadar, copiii mici au pomenirea aceasta. De aceea, când luaţi un copil mic şi-l învăţaţi să creadă şi raţional, el ar putea să fie un sfânt. La doi-trei ani poţi să-l înveţi şi Rugăciunea minţii."

În orice caz, Rugăciunea minţii în inimă nu este ceva emoţional, ci o experienţă reală.

„Rugăciunea în inimă este un fenomen empiric, pentru că omul, când are rugăciunea în inimă, chiar o aude, adică este martor la experienţa asta, nu-i vreo închipuire. Luminarea este experienţă, îndumnezeirea este experienţă.

Apoi, mai avem încă un fenomen, încă o viziune asupra temei. E partea religioasă a problemei. Omul are o energie pe care o numim «energie noetică», care nu este energia rațională. Energia rațională are ca centru sistemul neurologic; energia noetică are ca centru inima omului. Astfel încât, atunci când energia noetică se separă de energia rațională și are Rugăciunea, și energia noetică este ținută în spațiul inimii, și stă în inimă şi lucrează ca preot şi psalt, 24 de ore din 24, atunci omul se face templu al Duhului Sfânt, datorită acestei experiențe."

„Să plece gândurile și omul să se pună sub paza unui Părinte duhovnicesc care să-l poată călăuzi, ca să devină cu adevărat templu al Duhului Sfânt, adică să ajungă să aibă Rugăciunea minții în inimă, şi aşa să devină templu al Duhului Sfânt. Și aceasta este luminarea propriu-zisă, conform Părinților Bisericii. Rugăciunea, adică starea de rugăciune, aceasta este luminarea.

Și când se află în starea aceasta, atunci rugăciunea poate să fie completă, poate să nu fie. În Biserica primară nu exista numai, să zicem, *«Doamne Iisuse Hristoase, miluieşte-mă pe mine, păcătosul»*. În Apus, Rugăciunea minții se făcea pe psalmii Vechiului Testament. Și e clar lucrul acesta la Apostolul Pavel, în Epistola către Efeseni, unde spune: *«Cântând și psălmuind Domnului întru inimile voastre»* (Efeseni 5, 19). Acolo, *«cântând și psălmuind»* nu se referă la psalmodia modernă care se face în Biserică. Pentru că, în Biserica primară, numele de «psalt» vine de la cel ce zice psalmi [«întru inima lui»]. Vasăzică, acolo unde spune *«cântând și psălmuind»*, astăzi am fi spus doar *«psălmuind»*, nu l-am mai fi spus şi pe *«cântând»*, pentru că *«psălmuind»* îl cuprinde deja pe *«cântând»*. Pe atunci însă exista o deosebire între *«cântând»* şi *«psălmuind»*. *«Psălmuind»* se referă numai la psalmi."

„Iar când omul e restaurat în această stare, atunci este luminat, şi atunci devine firesc, are comuniune cu Dumnezeu. Acesta este templu al lui Dumnezeu."

Unii confundă Rugăciunea minţii, Rugăciunea noetică, cu rugăciunea raţională. Rugăciunea pe metanier nu este Rugăciunea minţii.

„Am auzit până și maici zicând: «Acum o să fac Rugăciunea minţii». Adică se aşază, își iau metaniile în mână, şi cred că asta este Rugăciunea minţii. E suficient să se roage cu metaniile și gata, este Rugăciunea minții. Nu înțeleg că rugăciunea trebuie să fie şi în inimă, nu doar pe metanier şi-n cap. Pentru că nu cunosc diferenţa dintre slăvirea raţională şi slăvirea noetică. Nu sunt acelaşi lucru. Sunt diferite."

În primul stadiu, omul începe prin a repeta rugăciunea „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă" cu gura, cu rațiunea și, la un moment dat, rugăciunea intră în inimă.

„Începătorul, pentru că nu poate să ajungă la asta, din moment ce nu s-a făcut încă separarea dintre minte (*νοῦς*) şi rațiune (*λογική*), de aceea se pune şi se roagă cât poate el cu rațiunea, sub călăuzirea Părintelui său duhovnicesc, şi se roagă tot timpul, până în ziua când rugăciunea aceasta pe care-o făcea el cu raţiunea începe şi-o face cu mintea în inimă."

Și ceea ce e uimitor este că atunci când mintea (*νοῦς*) intră şi se roagă în inimă, rațiunea (*λογική*) stă în afară și observă când mintea intră şi iese din inimă.

„E clar ce spun Părinţii, că atunci când mintea se roagă, şi când intră şi iese din inimă, raţiunea interioară, adică

rațiunea, stă şi o observă. Când se nevoieşte, omul ajunge în punctul în care rațiunea lui poate să vadă mintea când intră şi iese din inimă, pentru că are de-acum controlul. Iar când omul vrea şi se adună, își ia mintea şi o pune în inimă, iar rațiunea observă lucrul acesta.

Și când mintea aceasta se roagă neîncetat, lucrul acesta se întâmplă – biologic, fiziologic – aici, în zona inimii. În inimă se întâmplă. Adică, la propriu, lucrul acesta se întâmplă în inima omului, iar rațiunea interioară a omului stă, şi chiar se bucură. Adică rațiunea se poate să nu se roage, și numai inima să se roage. Iar când cineva merge la biserică, se roagă şi inima, se roagă şi rațiunea, şi asta relativ independent una de cealaltă. Și astfel rațiunea stă şi se uită la inimă şi la minte, şi ascultă.

Deci lucrurile acestea, pe care le găsiți peste tot la Părinții Bisericii, o să le aflați într-un mod foarte minunat în cartea aceasta, *Pelerinul rus*, care pelerin, oriunde mergea, se ruga în inimă, purta cu el rugăciunea în inima lui. Este un fenomen uimitor."

Starea luminării minții (*νοῦς*), exprimată prin Rugăciunea noetică lăuntrică neîncetată, nu este o stare abstractă, ci poate fi verificată şi probată de Părintele duhovnicesc, şi confirmată de cei ce au aceeaşi experiență.

„Participarea în Biserică, în starea luminării, este o experiență care poate fi constatată, adică există un diagnostic pentru lucrul acesta. Un Părinte duhovnicesc ştie dacă cineva este în această stare."

Părintele duhovnicesc care are experiența Rugăciunii minții își ajută fiii duhovniceşti să dobândească Rugăciunea minții.

„Cum să ajungă creştinul la luminare fără Părinte duhovnicesc? Părintele duhovnicesc e cel care-l călăuzeşte la luminare, catehetul adică."

„Apoi avem luminarea inimii, care e starea aceasta de rugăciune. Așadar, în tradiția patristică, luminarea e o anumită stare duhovnicească în care trebuie să se verifice dacă există sau nu Rugăciunea. Acest lucru numai un Părinte duhovnicesc îl poate face.

Dar şi psihologul şi psihiatrul ar trebui să se ocupe de subiectul acesta. Pentru că este o stare a sufletului cu implicații aparte. Nu există doar rugăciunea, sunt şi anumite urmări."

Mai mult, cei ce au experienţa duhovnicească a luminării minţii (*νοῦς*) îşi dau seama, când citesc diferite texte, dacă și scriitorul are experienţa acestei stări.

„Unii călugări spun că, atunci când citesc vreun Părinte al Bisericii, ştiu că Părintele Bisericii scrie în diferite stări; se află într-o anumită stare de fiecare dată, şi-şi pot da seama când scrie în stare de îndumnezeire și când scrie în stare de luminare. Pentru că starea de îndumnezeire nu este permanentă; durează o vreme, poate fi câteva zile, poate fi o vedere continuă, poate fi strălucire iar nu vedere, şi apoi să revină la luminare. Şi iarăşi are Rugăciunea. Iar când este în îndumnezeire, nu are rugăciune, Rugăciunea încetează. Deci, ei spun că unul care a trecut prin aceste stări, în momentul în care citeşte un scriitor, ştie în ce stare era când scria.

Și apoi poate să-şi mai dea seama dacă era în stare de luminare şi nu ajunsese niciodată la îndumnezeire, sau dacă nu se afla nici pe treapta luminării, lucrul acesta îl înțelege, adică, cineva. De aceea n-avem cum să ne ascundem de Părinţii duhovniceşti."

Luminarea minţii (*νοῦς*) nu este o stare abstractă, psihologică, emoţională, ci este insuflată de Duhul Sfânt şi trăită ca

rugăciune neîncetată, cu urmări asupra întregului organism psiho-somatic al omului, cu implicații asupra întregii sale existențe. Vom pune în lumină câteva dintre ele.

Rugăciunea minții mai este numită şi „învierea minții", pentru că mintea întunecată a fost luminată şi pusă în lucrare. Acest lucru se deosebește în mod clar de tehnicile şi stările analoage ale spiritualității orientale.

> „Extazul sau învierea minții în starea de strălucire prin Rugăciunea neîncetată sau pomenirea lui Dumnezeu, precum şi în starea de vedere, nu are nici o legătură cu extazul filosofilor şi-al religiilor de mistere, ce caută să-și elibereze sufletul de trup şi de patimile lui.
>
> În stările creștine ortodoxe ale luminării și vederii, intelectul, memoria și energiile firești ale sufletului şi ale trupului nu doar că nu-și încetează funcționarea, dar trec și ele prin curățire, luminare și îndumnezeire. Omul întreg participă la curățire, la luminare şi la unire (*ἕνωση*), sau la vedere (*θεωρία*), sau la îndumnezeire (*θέωση*), sau la proslăvire (*δοξασμός*). Ultimii patru termeni denotă aceeaşi realitate revelată şi duhovnicească."

Omul luminat nu depinde de lume, nu este legat de bunurile materiale.

> „Unul din lucrurile de care are nevoie omul pentru a ajunge la luminare este lipsirea de averi. Dacă omul nu se lipsește de averi, nu poate să ajungă la luminare. E imposibil lucrul acesta."

Dobândeşte eliberarea de patimi şi de mediul înconjurător.

> „Rugăciunea minții este învierea minții, eliberarea minții de rațiune și de patimi și de trup şi de mediul înconjurător.

Pentru că scopul pentru care există mintea (νοῦς) este să fie în legătură doar cu Dumnezeu. Iar scopul pentru care există rațiunea (λογική) este ca omul să se adapteze la mediu, la lucrurile create, și să poată trăi în armonie cu mediul înconjurător."

Mediul nu mai are absolut nici o influență asupra omului aflat pe treapta luminării.

„Rugăciunea minții nu era doar pentru chinurile prigoanelor. De aceea şi călugării, prin nevoința lor, dobândeau în acest mod Rugăciunea minții, şi de-acum și stihiile naturii se îmblânzeau. Elementele naturii nu aveau asupra lor aceeaşi influență pe care o aveau asupra celorlalți oameni."

Chiar dacă omul luminat se ocupă, prin rațiune (λογική), de grijile lumești, totuși mintea (νοῦς) lui poate să se roage neîncetat.

„Vasilie cel Mare scrie că templu al lui Dumnezeu e omul a cărui pomenire neîncetată a lui Dumnezeu nu suferă nici cea mai mică întrerupere din pricina grijilor zilnice; cu alte cuvinte *«toată grija cea lumească să o lepădăm»*. În tradiție, care este înțelegerea acestor învățături ale lui Vasilie cel Mare? Care este? Este Rugăciunea minții, adică omul trebuie să dobândească luminarea minții, astfel încât, atunci când se ocupă cu grijile lumeşti, grijile acestea lumești să nu-l întrerupă de la pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu. De ce? Pentru că rațiunea se ocupă cu grijile acestea lumeşti, în timp ce mintea lui se ocupă neîncetat cu pomenirea lui Dumnezeu. Lucrurile acesta se întâmplă concomitent – concomitent se întâmplă, nu unul după celălalt."

Apoi, având comuniune cu Dumnezeu, Îl are înlăuntrul său pe Duhul Sfânt și nu se simte singur.

> „Monahul nu e niciodată singur, pentru că-L are înlăuntrul său pe Duhul, Care se roagă şi-i ţine companie în singurătate, în pustie ș.a.m.d. În afară de asta, atunci când e nevoie, atunci când consideră Dumnezeu că e spre binele lui, i se revelează."

Omul luminat este eliberat şi de lege, pentru că, în starea aceasta, adevărata lege, Duhul Sfânt, a pătruns în existenţa lui. Când există mulţi luminaţi, care-L au pe Duhul Sfânt, ei rezolvă şi aşa-numita „problemă socială", alcătuind societatea perfectă, precum se vede în Faptele Apostolilor.

> „În societatea aceasta a parohiei sau a mănăstirii, în care toți au ajuns cel puțin pe treapta luminării, mai întâi și mai presus de toate a fost desființată legea. Pentru că nu mai au nevoie de lege cei aflați pe treapta luminării. Pentru că în ei lucrează legea necreată a lui Dumnezeu, care este energie a Duhului Sfânt.
>
> Vasăzică, pentru oamenii aceştia, legea e Însuşi Hristos întru Duhul, Care se sălăşluieşte în inimile lor şi se roagă, iar ei sunt călăuziți de Însuşi Dumnezeu. Oamenii aceştia n-au nevoie de lege, nici de închisori, nici de tribunale. Și, din motivul acesta, judecătorul, pentru enorie, este episcopul. Există un tribunal separat pentru nevoile creştinilor.
>
> Din motivul acesta, în primele veacuri nu-i era îngăduit creştinului să facă apel la tribunale seculare. Pentru că se considera că un creştin care a ajuns la luminare nu mai are nevoie de tribunale seculare. De ce? Pentru că el depăşise de-acum legile societății, chiar şi legile Vechiului Testament, după măsura stării duhovnicești în care se afla. Așa

că parohia sau mănăstirea cu astfel de creştini e societatea ideală. Aceasta este societatea ideală."

Omul aflat pe treapta luminării minții se transfigurează deplin.

„Lucrul acesta își are şi aspectul lui terapeutic. Pentru că omul care nu a ajuns la luminare este egocentric, dominat de instinctul de autoconservare, ajunge hrăpăreț, umblă să se îmbogățească, să adune, să facă, să dreagă, să se aranjeze, şi are toate atitudinile acestea dubioase, duşmănoase față de seamănul lui, că e în stare până să şi omoare, să fure, să mintă ş.a.m.d.

Aceste stări nu se vindecă doar prin credința în Evanghelie. Există foarte mulți care cred în Evanghelie; stau popii de dimineața până seara şi ne zic să ne iubim unul pe altul, și nimeni nu ne spune și cum să iubim. Dragostea «*nu caută ale sale*» (I Corinteni 13, 5) – ei, cum să dobândim noi dragostea aceasta? Cum să ajung eu, concret, la acest lucru?

Psihologii şi psihiatrii de azi au înțeles ei ceva, din moment ce trebuie să intervină, cum s-ar spune, cu anumite tratamente asupra personalității omului, ca să-l vindece de stările anormale, de una, de alta, ca să-l facă să fie mai normal. Și «mai normal»-ul ăsta este vreo definiție de-a lor, despre ce e normalul omului din punct de vedere social şi din punctul de vedere al relațiilor cu ceilalți oameni."

„Când începe această luminare a minții şi a intelectului, şi devine o stare unitară şi constantă, atunci iubirea de sine, egoismul şi egocentrismul sunt înlocuite treptat de dragostea ce «*nu caută ale sale*» (I Corinteni 13, 5).

Și când ajunge cineva la acest nivel, atunci a ajuns la vedere ($\theta \varepsilon \omega \rho i \alpha$) şi este pe treapta îndumnezeirii, iar cu

voia şi harul lui Dumnezeu poate să dobândească un extaz al minţii, când pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu este înlocuită, mai presus de orice nădejde, de îndumnezeire, ca să cunoască vederea lui Dumnezeu, la început printr-o scânteiere a strălucirii slavei lui Hristos, apoi prin vederea dumnezeieştii slave şi, în cele din urmă, ori la moartea trupului, ori dincolo de groapă, prin vederi continue sau o vedere a slavei dumnezeieşti care radiază din firea omenească a lui Hristos către el şi către sfinţi."

Omul luminat dobândeşte jertfelnicia, adică preschimbă dragostea din interesată, în jertfelnică, încetând să mai fie rob al iubirii de sine.

„Acum, Rugăciunea are o foarte mare importanță în cultivarea personalităţii omeneşti. Nu numai importanță eshatologică, pentru Ziua Judecăţii, când o să-L vedem pe Dumnezeu ca lumină, nu ca foc, ca să scăpăm de Iad şi să ne facem părtași Raiului. Nu numai o importanță eshatologică are lucrul acesta, ci şi anumite implicații sociale. Pentru că omul care are această Rugăciune are şi relaţii diferite cu semenii lui față de relaţiile pe care le au ceilalți oameni. Pentru că, mai întâi de toate, nu-l mai stăpânește egoismul. Îl stăpânește jertfelnicia.

Vasăzică, un om jertfelnic este produsul acestei metode duhovnicești, ceea ce înseamnă că Rugăciunea are nu numai implicații sociale, ci şi de tămăduire a personalităţii omeneşti. Pentru că, astăzi, psihiatrii şi psihologii au ajuns la concluzia, după ce au căutat ani de zile să găsească omul normal, adică ce este omul normal, după ce au scris cărți peste cărți și au făcut studii peste studii, când au tras linie, au văzut că fiecare e mai mult sau mai puţin bolnav, şi că nici unul nu poate să fie caracterizat drept om normal."

„Cine este rob al păcatului e bolnav, pentru că personalitatea lui suferă din cauză că energia lui noetică nu funcționează, sau funcționează rudimentar. Desăvârşirea dragostei se împlinește prin arătarea lui Hristos «întru slavă» celui trezvitor. Ajunge la îndumnezeire, şi vine dragostea, şi se desăvârşeşte. Aceştia sunt Sfinţii Bisericii. Nu unii care au făcut fapte morale, ci unii care s-au tămăduit în centrul personalităţii lor."

Nu este suficient ca omul să facă fapte bune, ci trebuie să aibă şi dragoste jertfelnică.

„Și aşa tâlcuiesc Părinții smochinul care s-a uscat, care era plin de frunze dar fără roade. Frunzele sunt faptele bune ale omului. Vasăzică, dacă are cineva fapte bune, dar nu are rodul dragostei jertfelnice, care este tot un rod al stării de luminare şi îndumnezeire, pe copacul acesta Hristos îl va blestema. Copacul acesta nu-i bun de nimic. Frunzele – faptele bune – nu ajung ca omul să se mântuiască."

Rugăciunea minții schimbă în mod pozitiv întreaga personalitate a omului. Este o transformare reală a omului, căci, prin lucrarea Sfântului Duh, au loc schimbări lăuntrice în modul său de-a gândi, de-a acționa şi de-a se purta.

„Cine ajunge la Rugăciunea minții nu dobândește doar întoarcerea dragostei egoiste în dragoste jertfelnică, nu dobândește doar ceea ce-am putea numi «parte morală», ci dobândește și o schimbare psiho-biologică a percepției lui."

„Faptul că există energia noetică nu are nici o legătură cu teologia, pentru că toată lumea are energie noetică. La unii funcţionează, la alţii nu funcţionează.

Acum, avem aici un fenomen uimitor, faptul că există puntea aceasta de bază, aici, în punctul ăsta, între teologia patristică – sau teologia biblică, cum ar trebui s-o numim – şi ştiinţa medicală. Ar trebui cercetat lucrul acesta, pentru că există în om o energie care poate fi pusă în funcţiune ca să facă ceva anume, cu implicaţii asupra formării personalităţii omeneşti, cu implicaţii asupra societăţii, cu implicaţii şi asupra modului în care omul se poartă cu ceilalţi oameni. Pentru că lăcomia e ţinută în frâu, sălbăticia dispare, şi toate acestea sunt înlocuite cu o dragoste care îl covârşeşte pe om.

Adică are loc o schimbare reală. Omul se schimbă în mod esenţial. Nu mai avem un om normal, în sensul de om ca toţi oamenii. Este un om care se transformă în însăşi structura lui sufletească, într-un asemenea fel, încât omul acesta devine altceva. Are dragostea care *«nu caută ale sale»*. Se poartă cu ceilalţi oameni într-un mod care nu e moralist. Şi nu dintr-o «lege morală» îi vine. Nu că s-a dus el la şcoala catehetică şi-a învăţat lecţii frumoase despre Hristos şi sfinţii noştri, şi se-apucă să-i imite acum. Nu, ci apare o schimbare în însuşi centrul caracterului său.

Schimbarea este esenţială. E o schimbare reală, o schimbare dinlăuntru. Nu este exterioară, pentru c-am impune noi nişte legi, şi-am spune «să nu faci asta, să nu faci aia». Vasăzică, omul acţionează atunci de la sine şi judecă lucrurile altfel decât toţi ceilalţi oameni. E o schimbare reală. Aşadar, aici, în locul acesta (inima), unde se întâmplă schimbarea personalităţii omului, aici spun Părinţii că începe teologia. În acest loc."

În starea luminării, omul dobândeşte libertatea duhului.

„Din acest motiv, pentru că i-am avut pe aceşti oameni în toată perioada stăpânirii otomane, de aceea nu s-a stins Ortodoxia. Dacă ortodocşii, atunci, în perioada stăpânirii

otomane, ar fi fost ca cei din zilele noastre, Ortodoxia s-ar fi stins. Acesta e crudul adevăr istoric.

Deci, potrivit Bisericii Ortodoxe, liber e cel ce se află în starea luminării. De aceea şi zicem în biserică: «Pace tuturor», pentru că în felul acesta este pacea. «*Pacea Mea dau vouă*» (Ioan 14, 27). Iar când spune că «vă dau pace» înseamnă că «vă dau pe Duhul Sfânt», rugăciunea în inimă, și astfel omul dobândește pacea, îndreptarea, împăcarea cu Dumnezeu, începe să devină prieten al lui Dumnezeu prin luminare și, după aceea, la îndumnezeire e de-acum 100% prieten al lui Dumnezeu şi liber.

Aceasta este libertatea omului, când ajunge să se elibereze nu doar de propriul interes – lucru care se întâmplă atât în starea luminării, cât și în starea îndumnezeirii se eliberează de robia și de stihiile firii, pentru că este hrănit de Însuşi Dumnezeu, şi starea aceasta, dacă durează, poate să rămână ani și luni de zile. Vasăzică, cel mai bun studiu e să ne întoarcem la vieţile sfinţilor, să ne uităm acolo și să înţelegem că păcatul este lipsa luminării, iar libertatea începe de la luminare până la îndumnezeire. Acestea sunt lucruri extrem de simple, şi sunt tămăduirea personalităţii omului. De aceea spun că, dacă s-ar arăta astăzi Ortodoxia la adevărata ei înălţime, iar nu în decădere, ca în zilele noastre, ar fi considerată din toate punctele de vedere o ştiinţă pozitivă, şi-ar fi mai presus de psihologie şi psihiatrie."

Când omul are Lumina lui Dumnezeu înlăuntrul său, el însuşi este lumină, așa că se adeverește cuvântul lui Hristos: *„Voi sunteţi lumina lumii"* (Matei 5, 14).

„Când spune: «*Voi sunteţi lumina lumii*» înseamnă că voi, cei ce vă aflaţi în starea de luminare, voi sunteţi lumina lumii. Nu sunteți lumina lumii, voi, toţi creştinii, doar pentru că pur şi simplu credeți în Hristos."

Când are Lumina lui Dumnezeu, omul cunoaşte ce este tradiţia ortodoxă, transmite tradiţia şi-i luminează şi pe ceilalţi.

> „Esenţa Sfintei Tradiţii – când spunem Sfânta Tradiţie –, centrul Sfintei Tradiţii este luminarea, predarea făcliei; cu alte cuvinte, cine devine făclie aprinsă să-i lumineze şi pe ceilalţi.
>
> Aşadar, esenţa creştinismului este luminarea. Cine e luminat luminează. Transmiterea Luminii, acesta este creştinismul, nimic altceva. Creştinismul nu-i nici vlădica, nici popa etc. Creştinismul e predarea Luminii, adică diagnostic şi terapie. Iar terapia e luminarea omului. Din acest motiv spunem azi: «*Îndreptatu-te-ai, miruitu-te-ai, luminatu-te-ai...*». Numai că acest «*luminatu-te-ai*» pe care-l spunem noi azi e de multe ori luat în derâdere."

Cine este luminat de Lumina lui Dumnezeu vede totodată şi energia lui Dumnezeu în întreaga zidire.

Omul Îl iubeşte jertfelnic pe Dumnezeu şi devine prieten al lui Dumnezeu.

> „În starea luminării, omul depăşeşte frica şi egoismul, şi ajunge în punctul în care începe şi-L iubeşte pe Dumnezeu şi pe seamănul său fără a se mai gândi la sine şi la propriul interes.
>
> Iar când ajunge să fie prieten al lui Dumnezeu, încă se ia şi la harţă cu Dumnezeu – nu ştiu dacă asta este expresia –, prietenul se ia la ceartă cu Dumnezeu pentru seamănul său, aşa cum a făcut Avraam. De ce? Omul devine împreună-împărat cu Hristos. Împreună-împărat înseamnă că încetează să mai fie rob. Asta înseamnă că omul devine dumnezeu după har. Vasăzică, în societatea ortodoxă nu există slugărnicie."

Credinţa se împarte în „credinţă din auzire" şi „credinţă din vedere". Această a doua credinţă au dobândit-o cei aflaţi pe treapta luminării minţii (νοῦς), de aceea o şi mărturisesc; aşa au îndurat toate muceniciile, pentru că Lumina lui Dumnezeu le pătrunsese toată fiinţa lor. Când cineva nu îndura mucenicia, când nu mărturisea credinţa, când nu voia să mucenicească, aceasta era dovada că nu se află în starea luminării minţii.

„Firesc era însă ca, pe baza experienţei luminării, să nu cedeze şi să treacă prin mucenicie. În anii stăpânirii otomane avem aceeaşi tradiţie [a primelor veacuri] prin noii mucenici.

Cei care se lepădaseră de Hristos şi se făcuseră musulmani, sau cei care erau născuţi turci și deveniseră creştini erau ajutaţi să fugă în mănăstiri și să petreacă în nevoință, ca să poată după aceea să meargă și să mărturisească public credinţa în Hristos, şi să mărturisească fără să cedeze. Mucenicia lor era un mare praznic al Bisericii, pentru că era mărturia că adevărul lui Hristos continuă să existe.

Concepţia aceasta despre mucenicie e foarte limpede consemnată la Ignatie Teoforul. Și dacă-l citeşte cineva cu luare-aminte pe Sfântul Ignatie, vede în mod clar că e vorba de Rugăciunea minţii şi de mersul spre mucenicie cu această convingere înlăuntrul său."

Însuşi Hristos, vorbind despre mucenicia pe care aveau să o îndure Apostolii, a spus: *„Paharul pe care Eu voi bea cu adevărat veţi bea, şi cu botezul cu care Eu mă botez vă veţi boteza"* (Marcu 10, 39). Mucenicia este un Botez și un rod al Rugăciunii minţii şi al vederii lui Dumnezeu.

„Faptul că se lepăda cineva de Hristos era dovada că nu este în starea luminării. Pentru că, dacă ar fi fost în starea luminării, care e Rugăciunea minţii, nu s-ar fi putut lepăda de Hristos. Simplul fapt că s-a lepădat de Hristos arăta că nu este în starea Rugăciunii minţii, deci nu este în starea luminării, de aceea nici nu se putea împărtăşi. Nu pentru că Biserica ar fi vrut să-l pedepsească. Era nici mai mult, nici mai puţin, decât o recunoaştere a faptului că nu este în starea luminării."

„În Biserica primară, cine ceda în prigoană din cauza torturilor şi se lepăda de Hristos era considerat ca nefiind în stare de luminare. Vasăzică, dacă era cineva copleșit de frica mutilării trupeşti şi se lepăda de Hristos din frică, aceasta era dovada că nu avea harul lui Dumnezeu și, prin urmare, nu era în stare de luminare, deci nu trebuia să se împărtăşească."

Desigur, dincolo de toate, cine are minte luminată, ceea ce se numeşte „prima vedere", are posibilitatea, dacă e voia lui Dumnezeu, să vadă şi slava Dumnezeirii.

„Dacă nu ajung la luminare, nu sunt pregătit să văd slava lui Dumnezeu."

Acest lucru îl vedem şi la Apostoli. Fuseseră luminaţi de Dumnezeu, de aceea li s-a arătat Hristos cel înviat.

„Hristos li se arată ca să-i desăvârşească, aşa cum face cu toţi care au ajuns la luminare, adică [toţi care sunt deja pe calea] spre îndumnezeire."

Aceasta înseamnă că un astfel de om e părtaş la sfinţenie.

Luminarea minţii este dovedită şi de moaştele pe care le lasă sfinţii, căci harul lui Dumnezeu pătrunde, prin minte (*νοῦς*), şi în trupul omului.

> „Dacă a ajuns cineva la luminare şi la Rugăciunea minţii, înseamnă că, dacă rămâne credincios până la capăt, lasă sfinte moaşte."

> „Aşa că, mă întreb acum: poate să existe curăţire şi luminare fără să existe sfinte moaşte? Pentru că sfintele moaşte sunt rezultatul luminării. Cine ajunge la starea de luminare ajunge, în cealaltă viaţă sau chiar din viaţa aceasta, și la îndumnezeire, care e vederea lui Dumnezeu. Și un astfel de om lasă sfinte moaşte, care răspândesc bună-mireasmă. Așadar, avem aici mărturia empirică a stării duhovnicești a omului din timpul vieții sale: lasă sfinte moaşte care răspândesc bună mireasmă, şi fac și minuni."

Aceasta este teologia Bisericii despre luminarea minţii. Din păcate însă, în Apus, luminarea a fost corelată cu raţiunea, cu speculaţia raţională. Acest lucru i-a influenţat și pe mulţi ortodocşi, care leagă luminarea de cultivarea raţiunii (*λογική*), în loc să privească luminarea ca fiind corelată cu mintea (*νοῦς*) şi cu rugăciunea.

> „Pentru Augustin, mintea se ocupă nu cu rugăciunea, ci cu arhetipurile. Aceasta e luminarea pentru Augustin. Din punct de vedere ortodox, lucrul ăsta este îngrozitor, o înşelare îngrozitoare."

Ca omul să dobândească luminarea minţii (*νοῦς*) şi Rugăciunea neîncetată a minţii, care e cercetarea Duhului Sfânt, este necesară prezenţa Părintelui duhovnicesc, care cunoaşte empiric aceste lucruri şi-l poate călăuzi duhovnicește pe om.

„Ca să dobândească Rugăciunea minții, omul are nevoie de un Părinte duhovnicesc cu Rugăciunea minții. Asta e baza bazei. Pentru că e imposibil, sau aproape imposibil să învețe cineva Rugăciunea minții numai citind despre Rugăciunea minții. Cu cititul nu iese nimic. Trebuie să aibă un Părinte duhovnicesc. Asta e cât se poate de clar."

Părintele duhovnicesc, numit și catehet, îl călăuzește pe om prin lucrarea-energia Duhului Sfânt, trecându-l de la curățire la luminare. Mai este numit și învățător.

În acest sens, cineva poate să fie călăuzitor duhovnicesc chiar și fără a fi cleric. Nu este vorba aici despre Taina Spovedaniei, ci despre călăuzirea duhovnicească prin care omul ajunge la Rugăciunea minții.

„Și când a ajuns cineva la luminare, atunci e Părinte duhovnicesc şi fără să fie hirotonit. Poate să fi ucis chiar și oameni, dar dacă şi-a curățit inima şi s-a luminat, luminarea însăși îl face egal cu toți ceilalți.

Și dacă e egal duhovniceşte nu înseamnă neapărat că va fi și hirotonit. Poate să nu fie niciodată hirotonit, pentru că are impedimente și nu poate să fie hirotonit. Și totuși, el poate fi un mare sfânt al Bisericii. Terapia aceasta nu este monopolul clericilor. Terapia poate să fie făcută de oricine are Rugăciunea minții, în timp ce clericul este un slujitor al Tainelor. Sunt două lucruri diferite. De aceea au fost întotdeauna separate în Ortodoxie. Slujitorul se ocupă cu slujbele. Dar Părinte duhovnicesc este cel ce a ajuns la luminare."

Aceasta este o tradiție vie în Biserica Ortodoxă. Întotdeauna există organisme duhovniceşti vii, pe care omul care aspiră la această viață trebuie să le caute.

„Însă unul care nu înțelege luminarea şi îndumnezeirea, poate să fie el și teolog, și profesor universitar, indiferent

cât de citit ar fi, o să zică: «Ia mai lasă-mă cu astea! Îți pierzi vremea cu basme și superstiții!». Păi, dacă-i așa, atunci am terminat-o cu Sfânta Scriptură, iar Moise nu mai face doi bani.

Dar îi avem pe înșiși oamenii aceștia, în carne și oase, care sunt exact ca cei din vechime. Există asemenea oameni în viață, care au Rugăciunea minții, care ajung la vederea lui Dumnezeu, și experiențele acestea sunt realități cât se poate de concrete. Dar ca să știe cineva că sunt realități cât se poate de concrete trebuie să meargă să-i caute și să-i găsească pe oamenii aceştia. Dacă oamenii aceștia nu există, şi tradiția aceasta a dispărut, înseamnă că o întreagă ştiinţă a dispărut.

Adică, dacă în ziua de azi ar dispărea doctorii şi nu ne-ar mai rămâne decât cărțile lor, iar noi le-am citi fără să avem tradiția vie a medicinii, ne-ar fi imposibil să readucem medicina la stadiul în care este astăzi. Acelaşi lucru este valabil pentru orice altă ştiinţă, dacă tradiția vie ar dispărea. De aceea şi Ortodoxia, dacă tradiția vie ar dispărea, ar fi uitată. Așa cum a dispărut în Apus: a fost uitată."

Calea Rugăciunii minții este descrisă minunat în cartea *Pelerinul rus*.

„Dacă vreți să vă faceți în foarte scurt timp o idee concisă asupra acestui lucru, vă rog mult să citiți o cărticică numită «Pelerinul rus» – aș fi putut, dacă aș fi vrut, să v-o impun ca parte a cursului, să vă ameninț că vă întreb din ea – deci, vă rog, citiți cartea aceasta, *Pelerinul rus;* măcar primul volum. Nu ştiu dacă sunt ambele volume în greacă, pentru că sunt două cărți traduse, şi nu se ştie sigur dacă sunt de acelaşi autor. Era un rus, un pelerin, unul despre care am spune noi astăzi că era un țăran şi-un incult – aşa am spune noi astăzi, că era un incult, deşi de multe ori inculții ăștia sunt mai cultivaţi decât culții – și a găsit el un

Părinte duhovnicesc, şi a învăţat Rugăciunea minţii, şi zice acolo cum a dobândit-o."

Acest om simplu avea o asemenea tradiţie, încât citea *Filocalia,* care circula în Imperiul Otoman înainte de Revoluţia din 1821, fiind răspândită şi în afara Greciei, „în alte zone ale Romeităţii, Epir, Macedonia, Tessalia, Tracia, Pont, Capadocia, Asia Mică, în insule, în Creta, în tot Orientul Mijlociu până la Dunăre, până în Basarabia rusească".

„Și apoi, mai este o carte, care s-a publicat în greacă, despre Stareţul Siluan. Și aceasta e foarte importantă, pentru musteşte de teologie patristică, e patristică de la un cap la altul, are cele mai adânci probleme gnoseologice, fără ca Siluan însuşi să-şi dea seama. El, pentru că nu ştia filosofie, și istoria filosofiei, şi psihologie, psihiatrie ș.a.m.d. – nu avea de unde să știe lucrurile acestea, de aceea nici nu era în măsură să aprecieze ceea ce spune. Dar ceea ce spune şi scrie are o importanţă covârșitoare pentru istoria filosofiei şi a gnoseologiei. O importanţă covârșitoare.

Și tare mi-e teamă că aici, în Grecia, cine citește *Pelerinul rus* și *Cuviosul Siluan* le citește pietist şi sentimental. E cea mai mare greşeală să citeşti aceste cărţi sentimental şi pietist, pentru că aceste cărţi nu sunt sentimentale sau pietiste, nici una, nici alta. Sunt cărţi extrem de serioase din punct de vedere psihiatric, psihologic şi filosofic, și trebuie citite cu toată seriozitatea, iar nu ca să dea apă la moară imaginaţiei pietiştilor.

Așa se întâmplă aici, în Grecia. Lumea îi citește pe pietiști, și poate să citească și vreun Kierkegaard sau vreun francez, după care să citească vreun englez, apoi vreun neamț despre rugăciune, poate să citească și viața lui Hristos de vreun italian, şi să citească şi *Pelerinul rus* şi *Cuviosul Siluan*

şi să nu-şi dea seama că este o diferenţă, şi să le facă talmeş-balmeş. Să le amestece pe toate. Toate la grămadă.

Poate să-i cadă în mână şi-o carte despre evlavie scrisă de diavolul însuşi fără să-şi dea seama. De aceea e nevoie de foarte multă atenţie; atenţie şi foarte multă rugăciune. Deci acrivia în rugăciune este extrem de importantă."

iv. Definiţia îndumnezeirii (θέωση)

După curăţirea inimii şi luminarea minţii, urmează îndumnezeirea omului, care este cel de-al treilea stadiu al parcursului său către desăvârşire. Îndumnezeirea este legată de vedere (*θεωρία*), adică de vederea slavei lui Dumnezeu. Prin urmare, când spunem „îndumnezeire", înţelegem vederea energiei necreate a lui Dumnezeu, care este văzută ca Slavă, ca Lumină. De aceea, curăţirea trebuie să preceadă – adică alungarea tuturor gândurilor (*λογισμοί*) din inimă şi transfigurarea părţii pătimitoare a sufletului (poftă şi iuţime) –, ca şi luminarea minţii (*νοῦς*), adică Rugăciunea minţii (*noetică*).

Dintru început, trebuie subliniat că îndumnezeirea este experienţă, nu speculaţie sau filosofie.

> „Îndumnezeirea este o stare empirică; nu are nici o legătură cu metafizica."

Omul nu este de la sine capabil să ajungă la această stare, ci primeşte putere de la Dumnezeu, de aceea îndumnezeirea este darul lui Dumnezeu pentru omul care s-a luptat să-I păzească poruncile. Psalmistul scrie: *„Întru lumina Ta vom vedea lumină"* (Psalmi 33, 9).

> „Omul nu are nici o capacitate să-L cunoască pe Dumnezeu – lucrul acesta este exclus, nu are cum. Numai cine se află în Lumina necreată vede Lumina necreată. Adică

trebuie să fie cineva întru Dumnezeu ca să-L vadă pe Dumnezeu. Prin Dumnezeu Îl vede omul pe Dumnezeu."

Această capacitate de a-L vedea pe Dumnezeu se numeşte, în tradiţia patristică, „ochi de-Sine-văzător necreat". Sunt multe cuvinte care definesc îndumnezeirea. Cine este îndumnezeit, când se află în această stare duhovnicească, vede Lumina necreată a lui Dumnezeu, se împărtăşeşte de Lumină, iar lucrul acesta se numește „proslăvire". Atunci omul se împărtășește de slava lui Dumnezeu. Îndumnezeirea este împărtăşirea de slava lui Dumnezeu, de Lumina necreată, tocmai de aceea poartă numele de „unirea omului cu Dumnezeu."

„Unire înseamnă aici îndumnezeire, vedere a lui Dumnezeu."

Când omul se împărtăşeşte de Lumină, de slava lui Dumnezeu, atunci dobândeşte unirea cu Dumnezeu, iar aceasta îi conferă o cunoaştere mai presus de cunoaşterea omenească.

„În tradiţie, unirea însăşi se numeşte «proslăvirea omului», «îndumnezeirea omului» ş.a.m.d. Omul devine dumnezeu după har – adică în timpul vederii lui Dumnezeu, dacă ajunge vreodată în punctul acesta."

„Asta se numeşte «proslăvire» (*δοξασμός*). Când omul este proslăvit înseamnă că vede slava (*δόξα*) în care se află. Acum, sunt pline paginile Vechiului Testament şi Noului Testament de experienţa aceasta a proslăvirii. De vreo câteva ori, îmi zice un profesor deştept de-aici, din Atena: «Unde vezi tu, domnule, *îndumnezeire* în Vechiul Testament? Nu există nicăieri! Cuvântul *îndumnezeire* nu există!». Nu există «îndumnezeire», dar există «proslăvire». «S-a proslăvit», spune Apostolul Pavel. Când cineva s-a proslăvit,

trebuie să ne bucurăm, zice, cu cel ce s-a proslăvit (I Corinteni 12, 26). Și cine este cel ce s-a proslăvit?"

Este cel ce se îndumnezeiește, pentru că atunci omul este sfințit de harul lui Dumnezeu.

„Sfinţirea omului înseamnă îndumnezeire, împărtăşire de slavă."

De asemenea, îndumnezeirea este definită și ca vedere a lui Dumnezeu.

„Pentru Părinţii Bisericii, îndumnezeirea este vederea lui Dumnezeu, nimic altceva. Când Părinţii spun «îndumnezeire» sau «proslăvire», este vederea lui Dumnezeu, adică vederea slavei lui Dumnezeu. Când omul vede slava lui Dumnezeu, aceasta înseamnă îndumnezeire. Deci, din moment ce, în Vechiul Testament, Prorocii văd slava lui Hristos, asta înseamnă că ajung la îndumnezeire. Şi din moment ce şi în Vechiul Testament există îndumnezeire, există şi în Noul Testament îndumnezeire."

„Vederea lui Dumnezeu este îndumnezeirea, vederea (*θεωρία*). Îndumnezeirea este vederea lui Dumnezeu. Pentru că omul, fără a ajunge la vederea lui Dumnezeu, la îndumnezeire, nu-L poate vedea pe Dumnezeu. Prin Dumnezeu Îl vede pe Dumnezeu."

„Cea mai sigură cunoaștere despre Dumnezeu e îndumnezeirea. Adică îndumnezeirea transcende înțelegerea, de aceea spune Sfântul Grigorie Teologul că «a-L înțelege pe Dumnezeu este cu neputinţă». Nici măcar cel ce ajunge la îndumnezeire nu-L înţelege pe Dumnezeu, de aceea nu le spune numai necredincioşilor, nefilosofilor, că «a-L înţelege

pe Dumnezeu este cu neputinţă». «A-L înţelege pe Dumnezeu le este cu neputinţă» tuturor oamenilor, îndumnezeiţilor inclusiv.

De aceea, nici măcar cel ce ajunge la îndumnezeire nu-L înţelege pe Dumnezeu, şi înţelege că nu-L înţelege. Tocmai de aceea cunoaşte fără a cunoaște, înțelege fără a înțelege, aude fără a auzi, vede fără a vedea etc. Toată această terminologie patristică, atunci când se vorbeşte despre îndumnezeire, este o terminologie bazată pe realitate."

Prin urmare, experienţa lui Dumnezeu ca Lumină se numeşte „îndumnezeire", „proslăvire", „vedere a lui Dumnezeu", „unire", „cunoaştere". Această stare este trăirea Cincizecimii.

„Orice îndumnezeire este o repetare a Cincizecimii pentru noi, nimic altceva. Vasăzică, cine ajunge la îndumnezeire are acelaşi har cu Apostolii Cincizecimii. Nu există nici o diferenţă, cel puţin din punct de vedere patristic."

Îndumnezeirea este legată de mântuirea omului.

„Omul a fost făcut pentru îndumnezeire. Astăzi spunem că îndumnezeirea este mântuirea. Dar omul a căzut din starea de îndumnezeire."

Așa cum s-a menționat anterior, există trepte ale îndumnezeirii.

„Ce este vederea (*θεωρία*), în tradiția patristică? Vederea are două stadii. Vedere este și luminarea, adică Rugăciunea minţii, vedere este şi îndumnezeirea. Şi amândouă se numesc «vedere». Şi avem aceste două stadii. Şi numai când omul ajunge la luminare şi îndumnezeire, dar în special la luminare, care e prima treaptă, numai unuia

ca acestuia îi este îngăduit să teologhisească şi să-i învețe pe alții, adică să fie Părinte duhovnicesc."

„Iar vederea (θεωρία) are două niveluri: unul e starea Rugăciunii; dar tot vedere se numeşte și strălucirea, şi vederea, şi vederea continuă. Strălucirea este doar începutul îndumnezeirii, așa că în stadiul cel mai de jos al vederii nu avem încă îndumnezeire. Pe stadiile mai de sus avem şi îndumnezeire.

Şi, în clipele când cineva se află în stare de îndumnezeire, rugăciunea încetează. Locul rugăciunii îl ia însăşi vederea lui Dumnezeu, așa că omul nu se mai roagă, ci are vederea lui Dumnezeu, iar când încetează experiența îndumnezeirii, se întoarce la rugăciune. Așadar, starea de îndumnezeire nu este o stare permanentă.

Acum a ieşit o carte, şi are un capitol despre îndumnezeire, şi îți lasă impresia că starea de îndumnezeire este permanentă. Nu e o stare permanentă. Pentru că îndumnezeirea poate să fie strălucire, care poate să dureze o clipă; apoi este vederea, care poate să fie de cinci minute, de o jumătate de oră, nu ştiu; apoi vederea continuă, de patruzeci de nopți, nu ştiu, poate să țină şi-un an, cât vrea Dumnezeu adică, și aceasta se numeşte «vedere continuă». Dar îndumnezeirea se sfârșește."

„Există o vedere care ține de îndumnezeire, şi o vedere care ține de luminare. Aceste două stări sunt insuflare dumnezeiască. Dar starea de îndumnezeire nu este o stare permanentă. Poate să fie strălucire, poate să fie o simplă vedere care să dureze câteva secunde, cinci-zece minute, nu ştiu. Se poate să fie, adică, şi o vedere continuă. Dar niciodată nu e permanentă, pentru că, după ce ajunge cineva la îndumnezeire, revine la luminare.

Şi sunt cei care se află pe treapta luminării și nu ajung niciodată la îndumnezeire, pentru că nu au avut nevoia

duhovnicească de a ajunge la îndumnezeire. Îndumnezeirea e dată de Dumnezeu nu doar pentru nevoia personală a celui îndumnezeit; de obicei se dă pentru nevoia celorlalţi."

Pe durata îndumnezeirii sau a vederii sau a vederii lui Dumnezeu sau a proslăvirii participă omul întreg, alcătuit din suflet şi trup. Cu alte cuvinte, nu este vorba de o stare psihologică, sentimentală sau sufletească. Şi trupul omului se îndumnezeieşte.

În vreme ce învăţătura patristică vorbeşte mereu despre îndumnezeire şi o defineşte, adică leagă îndumnezeirea de proslăvire, de vederea slavei lui Dumnezeu, de vederea lui Dumnezeu, de unire, de comuniunea şi de cunoaştere, totuşi, la unii creştini se observă o răstălmăcire a acestei experienţe a vederii lui Dumnezeu.

„Augustin habar n-avea de luminare şi îndumnezeire. În aceste chestiuni era complet paralel, pentru că mergea pe urmele platonicienilor. Francii l-au copiat, l-au citit, şi-aşa a intrat în teologie toată spiritualitatea şi pietismul lui Augustin, până în epoca modernă."

„Cei ce au ajuns la îndumnezeire sunt Apostolii, care L-au văzut pe Hristos întru slavă. Aici avem o problemă, pentru că există preocuparea rusă modernă pentru subiectul îndumnezeirii – care i-a influenţat şi pe grecii de-aici, din Grecia –, care-şi închipuie îndumnezeirea ca pe-un fel de injecţie cu dumnezeire, că facem noi, adică, un vaccin, şi-l băgăm în om şi-l umplem cu dumnezeire, adică e ceva ce intră în noi prin Taine etc.

Însă nu aceasta este îndumnezeirea la Părinţi, pentru că, la Părinţi, îndumnezeirea este vederea lui Hristos întru slavă. Să-L vezi pe Hristos întru slavă, aceasta e

îndumnezeirea. Așadar, în Vechiul Testament, avem situația în care un Proroc Îl vede pe Hristos întru slavă, şi aceasta este îndumnezeirea Prorocului."

„În orice caz, există o oarecare confuzie pe marginea acestor teme.

Acum, îndumnezeirea a fost ştearsă din teologia neogreacă şi, dacă te uiţi în manualele mai vechi, rar o să mai dai peste vreun cuvânt despre îndumnezeire, extrem de rar. Numai când se referă la Părinți, din când în când se mai foloseşte cuvântul «îndumnezeire». Şi a fost înlocuit în principal prin «sfințire»."

Îndumnezeire există şi în Vechiul Testament, dar este o diferență între îndumnezeirea din Vechiul şi cea din Noul Testament.

„Și în Vechiul Testament avem îndumnezeirea, proslăvirea – că ar putea cineva să nu recunoască acum că e vorba de proslăvire atunci când Prorocul se află în slava lui Dumnezeu, vede slava lui Dumnezeu?"

Există însă o diferenţă, pentru că, în Vechiul Testament, văzătorii de Dumnezeu ajungeau în Iad, de vreme ce moartea nu fusese nimicită încă.

De asemenea, diferenţa majoră între îndumnezeirea din Vechiul Testament şi îndumnezeirea din Noul Testament este legată de firea cea omenească a lui Hristos.

„Când omul ajunge, în Vechiul Testament, la îndumnezeire, are vederea lui Dumnezeu, dar nu-L vede pe Hristos în trup, de vreme ce nu se întrupase încă. Îl vede pe Hristos neîntrupat, purtându-L pe Tatăl în Duhul Sfânt. Așadar, în Vechiul Testament, experiența îndumnezeirii

înseamnă revelaţie a Sfintei Treimi. Și atunci, de vreme ce și în Vechiul Testament, în experienţa îndumnezeirii, avem revelaţie a Sfintei Treimi, întrebarea de bază e: care este diferenţa între Vechiul şi Noul Testament?

Desigur, diferenţa cea mai de bază este că ori de câte ori se arată Cuvântul în Vechiul Testament, El este neîntrupat, câtă vreme în Noul Testament este în trup, din moment ce a avut loc Întruparea. Vasăzică, diferenţa cea mai de bază este Întruparea. După Întrupare este exclus să mai ajungă cineva la îndumnezeire, la vederea lui Dumnezeu, fără firea omenească a lui Hristos."

„În Vechiul Testament există îndumnezeire fără firea omenească a lui Hristos. Fiecare Proroc ajungea la îndumnezeire fără să vadă firea omenească a lui Hristos, din moment ce Cuvântul nu luase încă trup. Dar fiecare Proroc Îl cunoştea pe Însuşi Hristos. Şi vorbea cu Însuşi Hristos, așa cum un prieten vorbeşte cu un prieten. Așadar, Hristos se arată prietenilor Săi nu numai după Întrupare, ci și înainte de Întruparea Sa. Hristos este deja în comuniune cu prietenii Săi încă din Vechiul Testament."

Vederea lui Dumnezeu exista şi în Vechiul Testament, şi înainte de Cincizecime, dar avem o diferenţă majoră faţă de vederea lui Dumnezeu de după Cincizecime.

„După cuvântul Părinţilor care tâlcuiesc Sfânta Scriptură, experienţa Cincizecimii este cea mai înaltă experienţă a îndumnezeirii înainte de a Doua Venire. Nu există nimic mai presus de Cincizecime. Nimic mai presus de Cincizecime. De ce? Pentru că este îndumnezeirea care exista și în Vechiul Testament, dar având în plus Întruparea. Pentru că, în Vechiul Testament, îndumnezeirea nu are nici Întrupare, nici mântuire. Este îndumnezeirea fără mântuire, motiv pentru care şi îndumnezeiţii mureau. Se aflau în

stăpânirea morții. Nu exista nici mântuire, nici Întrupare în Vechiul Testament. Acum însă avem Întrupare la Cincizecime."

Dincolo de toate, scopul creării omului este de-a ajunge la vederea lui Dumnezeu, la vederea slavei lui Dumnezeu, la îndumnezeire.

„Omul a fost făcut ca să fie în stare de luminare sau de îndumnezeire."

„Scopul Sfintei Scripturi este să-l călăuzească pe om la vederea lui Dumnezeu, la îndumnezeire, adică să-L vadă pe Hristos întru slavă."

Orice om poate ajunge la această stare de îndumnezeire.

„Să vă mai spun ceva: după cum merg lucrurile, cineva ar putea să intre cel puțin la idee că-i mai uşor în ziua de azi să ajungi la îndumnezeire în lume decât la mănăstire. Pentru că sunt mănăstiri şi mănăstiri, călugări şi călugări, adică. Asta-i problema."

În timpul experienței îndumnezeirii-vederii au loc diverse modificări în constituția psiho-somatică a omului. Adică omul rămâne acelaşi, nu pierde contactul cu realitatea, dar el însuși este transfigurat şi trăieşte starea lui Adam de dinainte de cădere şi starea sfinților de după a Doua Venire a lui Hristos.

„Cine e îndumnezeit transcende înțelesurile şi cuvintele, şi vede realitatea necreată, care nu are nici o asemănare cu acestea."

„Dacă cineva, văzând o făptură creată, crede că-L vede pe Dumnezeu, înseamnă că n-o să ajungă în veci la

îndumnezeire, pentru că a ajuns să vadă făpturi create, care sunt provenite din energii demonice, şi crede că-L vede pe Dumnezeu. Numai când vede cele necreate a ajuns la îndumnezeire."

Pe durata vederii, Sfânta Scriptură, dogmele, şi însăşi Rugăciunea minţii încetează.

„Toate încetează în îndumnezeire. Desigur, când omul se întoarce din îndumnezeire, când nu mai are vederea lui Dumnezeu, atunci continuă iarăşi cu dogmele, cu rugăciunea, iar Duhul se roagă iarăși înlăuntrul său, ca şi mai înainte. În viața aceasta, îndumnezeirea nu este o stare permanentă."

Apostolul Pavel le scrie corintenilor despre *„vedeniile şi descoperirile Domnului"*, când a fost răpit în Rai și a auzit cuvinte de negrăit (II Corinteni 12, 1-6).

De asemenea, mai scrie că, în timpul vederii lui Dumnezeu, cunoaşterea și prorociile se vor sfârși, iar rugăciunea va înceta. *„Şi ori prorociile de se vor sfârşi; ori limbile de vor înceta; ori cunoştinţa de se va sfârşi; pentru din parte cunoaştem şi din parte prorocim. Iar când va veni ceea ce este desvârşit, atunci ceea ce este din parte se va sfârși"* (I Corinteni 13, 8-10).

„Potrivit teologiei patristice, în îndumnezeire Rugăciunea încetează. Nu mai există Rugăciune pe durata îndumnezeirii. Când încetează îndumnezeirea, se întoarce Rugăciunea.

Dar şi cunoaşterea se sfârșește. Teologia se sfârșește deacum. Deci, când spune aici «cunoaştere», nu înțelege orice cunoaştere, înțelege doar cunoaşterea despre Dumnezeu, nu orice fel de cunoaştere. Cunoaşterea despre Dumnezeu se sfârșește, pentru că omul Îl vede de-acum pe Hristos

«faţă către faţă», Îl vede pe Însuşi Dumnezeu. Însă cunoaşterea lumii create pe care o are cineva nu se sfârșește, pentru că nu-şi pierde simțurile. Și Apostolul Pavel a fost orbit de Lumină, dar vorbea şi auzea în starea aceasta, şi timp de trei zile nici n-a mâncat, nici n-a băut, pentru că a încetat aspectul acesta al funcţiilor fireşti. Când însă cineva se întoarce [din îndumnezeire] şi începe din nou Rugăciunea şi prorocia, continuă şi-i zideşte pe alţii, ţine şi predici, şi învaţă etc."

„Dacă ajunge cineva și la îndumnezeire din când în când, de două-trei ori, ştiu eu, atunci, pe treapta îndumnezeirii, în experiența îndumnezeirii, Rugăciunea inimii încetează. Încetează. Prin urmare, şi cunoaşterea se sfârșește, adică se sfârșește cunoaşterea raţională a credinţei, se sfârșește şi cunoaşterea luminării, se sfârșește pentru că omul Îl vede pe Dumnezeu prin Dumnezeu. Prin Lumina necreată vede Lumina necreată, prin Dumnezeu Îl vede pe Dumnezeu.

Omul, de la sine, nu-L poate vedea pe Dumnezeu, pentru că Dumnezeu poate fi văzut numai prin revelație; dar vede cu o vedere mai presus de vedere, aude cu un auz mai presus de auz, miroase cu un miros mai presus de miros ş.a.m.d. Pentru că nu este o stare fiziologică, nu ține de cunoştinţele fireşti ale omului, nici de revelația supranaturală – în sensul apusean de revelație supranaturală –, pentru că nu există înțelegere."

„În experiența îndumnezeirii nu există Rugăciunea minții. Rugăciunea minții încetează. Şi, când încetează experiența îndumnezeirii, adică vederea lui Dumnezeu, reîncepe Rugăciunea minții. Și, când se află cineva în stare de luminare, proroceşte şi teologhiseşte, adică prin teologie şi prin Sfânta Scriptură etc. Însă, când ajunge la îndumnezeire, nu-L mai cunoaşte pe Dumnezeu prin prorocii,

nici prin cunoaștere, nici prin rugăciuni, ci Îl cunoaşte direct, față către față."

Cu toate că, în timpul îndumnezeirii, Rugăciunea minții încetează, pentru că mintea (*νοῦς*) vede slava lui Dumnezeu, totuși rugăciunea rațională nu încetează. Se poate ca văzătorul de Dumnezeu să se afle la Dumnezeiasca Liturghie şi în același timp să vadă realitatea necreată. Cu alte cuvinte, în timpul vederii lui Dumnezeu, el nu trece printr-un extaz neoplatonician*.

„În îndumnezeire, Rugăciunea încetează. Și când cineva, în starea de îndumnezeire fiind, stă de vorbă cu un «coleg», foloseşte cuvinte. Însuși cel aflat în stare de îndumnezeire se poate să liturghisească și să rostească rugăciunile Bisericii ca de obicei.

Ceea ce a încetat înlăuntrul său este rugăciunea Sfântului Duh cu aceste cuvinte, pentru că vede acum cele necreate. Când vede cele necreate, atunci Rugăciunea aceasta încetează înlăuntrul lui, dar slăvirea rațională**, nu încetează. Omul poate să liturghisească."

Există o legătură între făptuire (*πράξη*) şi vedere (*θεωρία*).

„Avem făptuirea, care se desăvârșește în vedere. În timpul vederii însă nu este niciodată părăsită făptuirea. Niciodată. Poate că exemplul cel mai clasic de vedere ortodoxă e Simeon Noul Teolog, la care, acolo, în biografia lui scrisă de Nichita Stithatul, vedem următorul paradox. Aşa cum Apostolul Pavel mai întâi a pătimit îndumnezeirea şi abia apoi a fost botezat – fenomen neobișnuit, pentru că mai întâi a văzut slava necreată pe drumul Damascului și s-a suit

---

* Vezi nota de la p. 200. (n. trad.)

** Vezi nota de la p. 195. (n. trad.)

până la al treilea cer, după cum însuşi scrie, şi după experienţa aceasta a îndumnezeirii Apostolul Pavel s-a botezat –, la fel şi Simeon Noul Teolog, mai întâi a avut experienţa îndumnezeirii, şi abia apoi a fost tuns monah.

Ceea ce înseamnă că, atunci când omul ajunge la îndumnezeire, ca și pe parcursul îndumnezeirii, își încetează nevoința ş.a.m.d., datorită stării în care se află. Nici nu mănâncă, nici nu bea, nici nu doarme, nici nu merge, mă iertați, la toaletă, pentru că are loc o suspendare a funcţiilor firești ale trupului său atâta vreme cât se află în starea de vedere a slavei necreate a lui Dumnezeu. Când însă revine din starea aceasta, continuă iarăși cu nevoința. Şi posteşte, şi se roagă, şi priveghează, şi are iarăși Rugăciunea minţii. În îndumnezeire însă încetează Rugăciunea minții, rugăciunea de-un-singur-gând, pomenirea lui Dumnezeu, de vreme ce-L avem în fața noastră pe Însuşi Dumnezeu. Pomenirea încetează, nu mai este nevoie de ea.

Aceasta înseamnă că vederea cea mai înaltă, care e îndumnezeirea, nu este o stare permanentă, fie sub forma strălucirii pentru o scurtă perioadă de timp, fie sub forma vederii, care poate să ţină şi patruzeci de zile şi de nopţi, ca în cazul lui Moise, dar când revine la starea de luminare, deşi are Rugăciunea minţii, iarăși se nevoiește, ţine toate posturile, se înfrânează. Nu încetează nevoința."

Cu toate că nu are loc o suspendare a energiei raţionale, totuşi energiile trupeşti sunt suspendate. Sfinţii învaţă, din experienţa lor, că în timpul vederii lui Dumnezeu, sunt suspendate patimile fireşti şi ireproșabile, după cum, de asemenea, diavolul este făcut neputincios.

„Din experienţa lui Moise pe Sinai şi a sfinţilor, care, asemenea lui Moise, au ajuns la vedere înainte de moartea trupului, știm că în timpul acestei experiențe a

îndumnezeirii, patimile fireşti şi ireproşabile sunt suspendate, aşa că nu mai există foame, sete, oboseală, teamă, nelinişte şi somn. Este o asemenea stare de desăvârşire, încât diavolul devine, în mare măsură, dacă nu cu totul și cu totul neputincios."

Cel îndumnezeit, când se află în îndumnezeire, trăieşte în slava lui Dumnezeu, simte suspendarea energiilor firești ale trupului, nu ale sufletului, însă starea în care se află este firească.

„În celelalte privințe e firesc, vorbeşte, umblă etc. în starea aceasta, îi învață pe ceilalți, până când încetează vederea lui Dumnezeu şi se întoarce la luminare. Atunci începe iarăși Rugăciunea minții, care încetase pe parcursul îndumnezeirii, şi acesta este sfântul nostru. Avem o diferență imensă față de hinduşi. Nici cea mai mică legătură. Singura asemănare cu hinduşii e distincția dintre minte (*νοῦς*) şi rațiune (*λογική*). De asemenea, nu există nici cea mai mică legătură cu extazul religiilor de mistere sau al neoplatonismului.

Acum, lucrul acesta nu prezintă nici un interes pentru nutriționiști? Că e posibil s-o ducă unul și-un an de zile fără să mănânce, fără să doarmă, fără să bea şi fără să se ducă la toaletă? O asemenea stare poate să dureze o săptămână, două săptămâni, o lună, patruzeci de zile, patruzeci de nopți, poate să țină şi-un an întreg."

Toate aceste lucruri nu sunt teoretice, ci sunt consemnate în viețile sfinților, aşa-numitele Sinaxare ale Bisericii, care sunt adevărata istorie a vieții bisericeşti.

„În mod repetat, în vieţile sfinţilor – nu doar în Răsărit, ci şi în Apus, la sfinţii apuseni, la romeii Apusului

adică –, întâlnim fenomenul acesta al îndumnezeirii asociat cu suspendarea funcţiilor trupeşti. Dacă ţine o săptămână – poate să ţină şi-o lună, poate să ţină şi-un an, şi ani de zile, depinde cât vrea Dumnezeu să stea cineva în starea aceasta, şi de nevoile lui şi ale celor din jurul său."

Cei cunoscuţi sub numele de pustnici şi stâlpnici au trăit acest fenomen paradoxal pentru raţiunea omenească, şi nu doar că au revenit la starea de dinainte de cădere, dar au urcat încă şi mai sus, trăind stări eshatologice, adică pregustând viaţa sfinţilor din Rai.

„Acolo, în pustie, ce făceau călugării? De ce avem toate aceste tropare despre pustii, despre lacrimile care au adăpat pustia şi oamenii aceştia care trăiau acolo unde nu exista de mâncare? Cum trăiau? Adică stâlpnicii, ce erau? Îl vedeau pe un Daniil Stâlpnicul, care în fiecare iarnă era acoperit de gheaţă, de zăpadă, şi nu ştiau dacă la primăvară o să-l mai vadă viu. Cum trăia el în gheaţă şi-n zăpadă? Pustnicii goi, cum umblau ei prin munţi şi prin nămeţi?"

Vederea lui Dumnezeu conferă adevărata teologie. Adevărata teologie este expresia experienţei de Dumnezeu văzătoare. Aceasta înseamnă că un om începe să teologhisească numai atunci când ajunge la luminare. Dacă Dumnezeu îl învredniceşte să ajungă la vederea lui Dumnezeu, la vederea energiei necreate a lui Dumnezeu, atunci, în ceasul acela al vederii lui Dumnezeu, însăşi teologia încetează, pentru că-L vede pe Însuşi Dumnezeu. Când experienţa văzătoare încetează, atunci începe teologia.

Aşadar, teologia este expresia şi punerea în cuvinte şi înţelesuri create a realităţii necreate.

„Trebuie să încetăm să mai facem o separație strictă în «teologie apuseană» şi «răsăriteană», după cum se obişnuieşte, şi să mergem să vedem care este rezultatul teologiei. Acolo unde există îndumnezeire, acolo fără discuție există şi teologia corectă. Acolo unde nu există îndumnezeire, acolo cel mai probabil nu există nici teologia corectă, chiar dacă cei ce promovează o asemenea teologie își zic ortodocşi.

Așadar, criteriile nu trebuie să fie dogmatice în mod formal, ci pur terapeutice. Teologia terapeutică şi numai ea este teologia corectă. Aceasta este teologia, aşa cum e exprimată în vieţile sfinţilor."

„În teologia patristică, temelia teologiei, temelia teologhisirii e Rugăciunea minții. În Biserica primară, îi era îngăduit cuiva să teologhisească numai dacă ajunsese la luminare. Și era numit «teolog» dacă ajungea la îndumnezeire. Așadar, cineva teologhiseşte când are Rugăciunea minţii, şi e numit «teolog» când ajunge la îndumnezeire. Acesta este uzul istoric al acestor termeni."

„Cineva începe să devină teolog atunci când devine templu al Duhului Sfânt. Pentru că, fără să devină templu al Duhului Sfânt, cum să devină teolog? Și teolog al Bisericii, prin excelenţă, este cel ce a ajuns la îndumnezeire. Acesta este teologul.

De aceea, şi în Biserica noastră, titlul acesta a fost dat cu zgârcenie până la întemeierea statului neogrec. Pentru că, înainte de înființarea Universității din Atena, teologii Bisericii erau Grigorie Teologul, Ioan Teologul, Simeon Noul Teolog, şi încă vreo cinci-şase pe care-i numim «teologi» în Biserică. Şi principala trăsătură pentru care-i numim «teologi» este pentru că au ajuns la îndumnezeire, adică la vederea lui Dumnezeu. Acesta este teologul, teologul prin

excelenţă – dar ce teolog! Pentru că, în starea de îndumnezeire, teologia încetează."

„Teologia Bisericii este expresia experienţei îndumnezeirii, a proslăvirii omului, adică atunci când omul ajunge la Revelaţie. Pentru că teologia se naște din vederea de Dumnezeu a Prorocilor, Apostolilor, Sfinţilor etc., a celor ce au ajuns îndumnezeiţi.

Este expresia unei realităţi inexprimabile, care expresie nu poate fi înţeleasă raţional, ci are scop terapeutic, nimic mai mult. Teologia ortodoxă nu are nici un alt scop – are scop terapeutic, nu are scop filosofic. Niciodată nu a avut scop filosofic."

„Teologia este un mijloc. Nu un scop în sine. Înţelesurile nu sunt un scop în sine. Sunt mijloace."

„Teologia ortodoxă înseamnă să vadă cineva şi, pe baza experienţei vederii lui Dumnezeu, a îndumnezeirii, să teologhisească. Pentru că, la îndumnezeire, ce vede el? Vede toate dogmele."

„Teolog, în esenţă, e unul la care teologia a încetat, de vreme ce a ajuns la experienţa îndumnezeirii. La el, teologia încetează – şi, pentru că trăieşte în stare de luminare, cunoaște scopul teologiei şi al rugăciunii, care sunt unul și acelaşi lucru. Cel ce se roagă teologhiseşte, şi cel ce teologhiseşte se roagă. Adică teologia şi rugăciunea sunt unul și acelaşi lucru."

Teologia încetează pe timpul experienţei îndumnezeirii, pentru că ceea ce vede văzătorul de Dumnezeu nu poate fi descris în termenii cunoaşterii omenești.

Dincolo de toate, ceea ce vede văzătorul de Dumnezeu este că Dumnezeu e necreat, ceea ce înseamnă că există o diferență abisală între El și cele create.

> „Deci unul care ajunge la îndumnezeire nu L-a văzut niciodată pe Duhul Sfânt [ca fiind] creat, nici pe Cuvântul nu L-a văzut [ca fiind] creat. Ştie că este o slavă necreată a Sfintei Treimi, şi că este o slavă firească a energiei necreate a lui Dumnezeu, deoarece Cuvântul are slava de la Tatăl în mod firesc, nu după har, pentru că şi Duhul Sfânt are slava necreată de la Tatăl, nu după har, ci după fire.
>
> Toate aceste elemente centrale, care reprezintă ansamblul teologiei ortodoxe, toate provin din experiența îndumnezeirii. Vasăzică Părinții, când teologhisesc, nu teologhisesc numai din Sfânta Scriptură; teologhisesc din însăşi experiența lor."

Numai prin vederea lui Dumnezeu poate cineva să ajungă la cunoaşterea lui Dumnezeu.

După experiență-vederea lui Dumnezeu, cel ce este văzător de Dumnezeu-teolog foloseşte cuvinte create, simboluri, pentru a exprima pe cât îi este cu putință realitatea necreată.

> „De aceea, expresiile despre Dumnezeu sunt simbolice. Şi apoi avem şi termenul de «teologie simbolică», şi folosim simbolurile ca să vorbim despre Dumnezeu. Însă scopul acestor simboluri nu e să-L înțelegem noi pe Dumnezeu, ci, prin intermediul simbolurilor, să fim călăuziți la unirea cu Dumnezeu, care este îndumnezeirea ce transcende înțelegerea."

Prin această cunoaştere de Dumnezeu văzătoare, cel ce este văzător de Dumnezeu devine Părinte duhovnicesc*, deoarece

* Vezi nota de la p. 156. (n. trad.)

ştie cum să-l tămăduiască pe om şi să-l călăuzească la îndumnezeire. Boala care trebuie tămăduită este îndepărtarea omului de Dumnezeu, iar sănătatea este comuniunea cu El, vederea lui Dumnezeu.

> „Există tâlcuirea aceasta, că teolog e cel «înaintat în vedere», că teologul e cel ce a ajuns la luminare sau la îndumnezeire, şi că el este şi Părintele duhovnicesc, cel ce cunoaşte şi tămăduieşte. Așadar, cunoaşterea şi tămăduirea sunt unul și acelaşi lucru. Cunoaşterea este tratamentul terapeutic, şi tratamentul terapeutic este cunoaşterea; amândouă merg împreună."

Văzătorul de Dumnezeu are cuvinte de Dumnezeu insuflate ca să-i călăuzească pe fiii săi duhovniceşti la îndumnezeire. Îi călăuzește prin înțelesuri, ca să ajungă „prin curățire, la luminare, şi în cele din urmă la îndumnezeire".

Experiența îndumnezeirii, în afară de harisma teologiei, are şi alte urmări pentru cel îndumnezeit. Una dintre ele este că văzătorul de Dumnezeu devine liber de orice robie față de lucrurile create.

> „În starea de îndumnezeire, se slobozeşte de robie chiar şi față de stihiile naturii, pentru că este hrănit de Însuşi Dumnezeu şi, în această stare, dacă durează, poate să rămână ani şi luni de zile."

> „Pentru Părinții Bisericii, libertatea deplină este îndumnezeirea, iar începutul libertății sunt curățirea şi luminarea."

Văzătorul de Dumnezeu dobândeşte adevărata dragoste, care este jertfelnică.

„Îndumnezeirea, desăvârşirea omului pe baza unei dragoste care «*nu caută ale sale*» (I Corinteni 13, 5) nu-i acelaşi lucru cu dragostea pe care o are un om bun. Pot fi asemănări, dar nu-i acelaşi lucru."

Întrucât se eliberează de patimi, iar cea mai mare patimă e iubirea de sine, de aceea dobândeşte iubire de Dumnezeu şi iubire de oameni. Toţi cei îndumnezeiţi dobândesc egalitate în energia noetică. Dacă în capacităţile omeneşti nu poate exista egalitate, pentru că există diferenţe la nivelul raţiunii şi al harismelor, totuşi în privinţa energiei noetice şi a teologiei, cei îndumnezeiţi dobândesc egalitate, ceea ce înseamnă că au aceeaşi cunoaştere. Dar în acelaşi timp se detaşează de bunurile materiale şi se identifică cu săracii.

„Noi niciodată nu am încetat să credem în egalitatea oamenilor. De ce? Reflectaţi puţin asupra subiectului egalităţii. Egalitatea oamenilor, din punct de vedere ortodox, se bazează pe faptul că fiecare are energie noetică, care e separată de energia raţională. Vasăzică, un om poate să ajungă pe culmile energiei noetice, la îndumnezeire, iar în privinţa energiei raţionale să fie nul.

E ceea ce spunem în troparul Cincizecimii, al Sfintei Treimi: «*Binecuvântat eşti, Hristoase, Dumnezeul nostru...*». Hristos a luat nişte pescari şi i-a înălţat pe culmile îndumnezeirii, şi au devenit suprapământeşti, i-au depăşit pe toţi oamenii în îndumnezeire. Cine? Nişte pescari analfabeţi. Asta înseamnă că energia lor noetică a fost înălţată până la experienţa Cincizecimii, dar din punctul de vedere al facultăţii raţionale, nimic! Dacă i-ar fi dat cineva Apostolului Petru o problemă de matematică, fiţi siguri că nu era în stare să rezolve nici probleme de matematică, nici de geofizică, nici de politică. Şi totuşi el este întâiul între Apostoli.

Pe de altă parte, omul poate să ajungă pe culmile intelectualităţii raţionale şi să fie praf în energia noetică, iar inima să-i fie împietrită. Pe de altă parte, este posibil să ajungă cineva atât pe culmile desăvârşirii noetice, cât şi pe culmile desăvârşirii raţionale, pentru că are studii însemnate. Pe culmile amândurora.

Pe de altă parte, este posibil şi să ajungă unul la pragul cel mai de jos al energiei raţionale, adică să fie prost de dă în gropi, fără minte şi zevzec, şi pe deasupra să mai fie şi împietrit la inimă. Pe de altă parte, este posibil să fie unul pe jumătate nebun şi să nu-i funcţioneze bine facultatea raţională, dar să aibă un Părinte duhovnicesc care să-l elibereze de neputinţele raţiunii, şi omul să ajungă până la îndumnezeire, şi să fie şi prost, adică, sub aspectul științei de carte.

Deci, din punctul de vedere al egalităţii duhovniceşti, există o egalitate absolută a oamenilor, pentru că toţi oamenii au energie noetică. Iar culmile teologiei n-au nici o legătură cu energia raţională. Mă urmăriţi? Deci, din acest punct de vedere, în teologia ortodoxă avem o egalitate care nu există în nici un alt domeniu, pentru că, orice-am spune, n-o să existe niciodată egalitate în privința raţiunii. Pentru că energia raţională a omului este legată de materia cenuşie, de problemele ereditare, pe care le are de la părinţi ş.a.m.d. Orice-am face, unul dă examene şi intră la facultate, altul dă de cincisprezece ori examene și nu intră la facultate. Unul ia bacalaureatul, altul nu ia bacalaureatul etc. E cât se poate de clar că nu există egalitate – și totuși în teologie există egalitate. Vasăzică, noi, teologii ortodocși, știm mai multe despre egalitate decât ştiu ceilalţi din societate.

Apoi, egalitatea în desăvârşire înseamnă şi egalitate în bogăţii. Pentru că cine a ajuns la îndumnezeire este bogat, cu toate că, din perspectiva lumii, el devine sărac. Vasăzică, pentru că e sărac, el se face egal cu toţi săracii lumii,

devine egal cu ei. Așadar, din perspectiva aceasta nu mai există problemă socială, pentru că îndumnezeitul nu se identifică niciodată cu bogatul, ci cu săracul. Acest lucru vine de la sine în teologia ortodoxă, şi nici nu poate să fie altfel. Pentru că, dacă s-ar identifica cineva cu bogații, ar dovedi că nu are Rugăciunea minții. Ca să aibă Rugăciunea minții trebuie să se identifice cu săracii."

O altă consecință a îndumnezeirii-vederii lui Dumnezeu este că trupul văzătorului de Dumnezeu devine sfinte moaşte. Deoarece la vederea lui Dumnezeu participă omul întreg, din acest motiv se îndumnezeiește și sufletul, şi trupul. Deci, când sufletul se desparte de trup, atunci harul lui Dumnezeu rămâne nedespărțit atât de suflet, cât şi de trup, și astfel avem sfintele moaşte.

„Moaştele sunt rezultatele îndumnezeirii. Pentru că omul care a ajuns la îndumnezeire se află într-o stare suspendată între stricăciune şi nestricăciune.

Așadar, atunci când moare, trupul nu se descompune, pentru că se conservă. Există stricăciune, dar se conservă identitatea celulară, adică s-a conservat în mare parte, nu deplin, dar în mare parte. Însă trupul nu este nici nestricat, dar nici desăvârşit – n-aș vrea să folosesc cuvântul «stricat», pentru că în neogreacă are o conotație morală, câtă vreme, la Părinți, stricăciunea înseamnă descompunere deplină."

„Ce sunt sfintele moaşte, conform Părinților Bisericii? Sfintele moaşte sunt o stare în care ajunge văzătorul de Dumnezeu atunci când ajunge la îndumnezeire. Este o stare între nestricăciune şi mortalitate, adică. Avem stricăciunea, şi avem şi nestricăciunea. Așadar, cine ajunge la îndumnezeire nu a devenit nestricat, ci a ajuns să trăiască

nestricăciunea, pentru că experienţa îndumnezeirii este descrisă ca fiind nestricăciune după har. Îndumnezeirea este nestricăciune după har.

Cine a trecut prin experienţa aceasta lasă sfinte moaşte, care îşi păstrează semnalmentele biologice, celulele, de vreme ce există piele, celulă – toate sunt acolo, nu-i aşa? Şi nu a trecut prin stricăciune; dar nu a ajuns nici la nestricăciune, pentru că nestricăciunea ar fi însemnat ca organul să fie viu; el este mort, dar nu s-a descompus, nu-i aşa? Ăsta-i un fenomen.

Acum, nici mumie, cum s-ar spune, nu este, nici nu s-a realizat lucrul acesta prin substanţe chimice, nici pentru că pământul în care a stat ar fi fost atât de uscat încât să nu se poată descompune, pentru că de multe ori moaștele se află într-un pământ extrem de umed."

Când cineva ajunge la vederea slavei necreate a lui Dumnezeu, dobândeşte comuniune cu Dumnezeu. După vedere se întoarce la treapta luminării minţii (*νοῦς*), şi este pusă în lucrare Rugăciunea minţii (*noetică*). Dar, dacă nu este cu luareaminte, poate să ajungă până la a se lepăda de Dumnezeu.

„Şi a avut loc în trecut o mare dispută între catari şi ceilalţi ortodocşi, deoarece catarii spuneau că cine s-a lepădat de Hristos în prigoană trebuie să moară neîmpărtăşit. Îl lăsau în mâinile lui Dumnezeu.

Ceilalţi ortodocşi aveau argumentul: cum adică, din moment ce însuşi Apostolul Petru a trecut întâi prin îndumnezeire la Schimbarea la Faţă, şi după îndumnezeire s-a lepădat de Hristos? Şi cum adică, Hristos, chiar după Înviere, l-a reabilitat și l-a pus din nou Apostol? Şi încă primul între Apostoli? Vasăzică, vedem că nu doar după luminare, ci şi după îndumnezeire poate să cedeze şi să se lepede cineva."

Îndumnezeirea e desăvârşirea omului, şi acesta este scopul creării lui. Atunci omul transcende toate cele omeneşti şi trăieşte ca un înger în trup. Oamenii care au cuget lumesc nu pot să înțeleagă starea aceasta, pentru că ei duc o viață împotriva firii.

> „În ochii lumii, nebuni nu sunt doar cei de la casa de nebuni, ci pot să fie considerați nebuni, în ochii lumii, şi cei care sunt în stare de îndumnezeire.
>
> Vasăzică, din acest motiv, nu ne mai miră că unii ortodocşi îl consideră puțin nebun pe Simeon Noul Teolog. Pentru că, dacă-l citeşte cineva pe Simeon Noul Teolog și nu e orientat în ceea ce scrie, de ce scrie şi în ce stare se află când scrie, nu este greu să creadă că Simeon Noul Teolog era nebun."

Însă această „nebunie", după mentalitatea oamenilor lumeşti, este viața firească a omului, conform motivului şi scopului creării sale.

c) Îndumnezeiții, temelia vieții bisericeşti

Cei îndumnezeiți, care se împărtăşesc de slava lui Dumnezeu – adică Prorocii, Apostolii, Părinții, cuvioşii, sfinții – sunt temelia şi baza vieții bisericeşti. Biserica nu este o organizație antropocentrică, ci Trupul îndumnezeit* al lui Hristos și

---

* Există o diferență între îndumnezeirea lui Hristos ca om și îndumnezeirea oamenilor. Firea omenească a lui Hristos s-a îndumnezeit în chip deplin și desăvârșit din clipa zămislirii, după cuvântul Sfântului Ioan Damaschinul («ἐξ ἄκρας συλλήψεως», *Ἔκδοσις ἀκριβὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 46, PG 94, 985 B Kotter II, 109 și urm.), iar această diferență este exprimată morfologic în greaca veche prin participiul perfect *τεθεωμένος*, „Cel ce s-a îndumnezeit", fiind vorba aici de un proces încheiat. În ce îi privește pe oameni, ei se află într-un proces continuu de îndumnezeire, într-o infinită desăvârșire a îndumnezeire; de aceea atributul folosit cu referire la oameni este un participiu prezent, *θεούμενος*, „cel ce se îndumnezeiește". (n. trad.)

societatea îndumnezeirii. Capul ei este Hristos, iar mădularele ei sunt cei ce participă în diferite grade la îndumnezeire și se numesc „îndumnezeiţi"*.

Toţi cei ce au experienţa lui Dumnezeu sunt adevăratele mădulare ale Bisericii, din moment ce Biserica „nu este o idee abstractă", ci „cei ce au experienţă". Mădularele Bisericii nu sunt definite de constituţia lor morală, ci de măsura în care participă la îndumnezeire şi sunt îndumnezeiţi.

> „Vasăzică, nu mai avem un om care e bun sau rău. Avem oameni care sunt luminaţi sau nu sunt luminaţi, sunt îndumnezeiţi sau nu sunt îndumnezeiţi."

Cei îndumnezeiţi sunt autoritatea în Biserică, pentru că au dobândit cunoaşterea adevărată și nerătăcită a lui Dumnezeu. Poporul care îi urmează pe îndumnezeiţi are credinţa cea adevărată. Dar una e cunoaşterea **lui** Dumnezeu, şi alta e credinţa **despre** Dumnezeu.

> „Dacă ajunge cineva la luminare şi la îndumnezeire, atunci va avea aceeaşi experienţă pe care o au toţi îndumnezeiţii şi, deci, exact aceeaşi cunoaştere pe care o au îndumnezeiţii, de aceea toţi îndumnezeiţii, de-a lungul istoriei, au una și aceeași cunoaştere a lui Dumnezeu.
>
> Cei ce ajung să cunoască despre Dumnezeu prin intermediul celor îndumnezeiţi sunt cei ce au dreapta credinţă despre Dumnezeu. Dar dreapta credinţă **despre** Dumnezeu nu înseamnă şi cunoaşterea **lui** Dumnezeu. Una e să-L cunoaştem pe Dumnezeu «faţă către faţă», şi alta să credem noi corect despre Dumnezeu, avându-i călăuze pe îndumnezeiţi. Este ca studentul în astronomie faţă de

* Vezi nota anterioară. (n. trad.)

astronomul specialist, care se uită [empiric] prin telescop. Exact acelaşi lucru, aceeaşi relaţie există."

Îndumnezeiţii sunt învăţătorii neînşelaţi în Biserică, şi pe învăţătura lor ne sprijinim pentru a-L cunoaşte și noi empiric pe Dumnezeu. Învăţătura îndumnezeiţilor este formulată pe baza cuvintelor şi înţelesurilor create ale experienţei necreate pe care au trăit-o.

> „Îndumnezeitul însuşi are o cunoaştere mai presus de cunoaştere, dar foloseşte cuvinte şi înţelesuri ca să le vorbească celorlalţi. De aceea Sfânta Scriptură nu este dată la o parte, ci este folosită chiar de îndumnezeiţi, deoarece cuprinde cuvintele şi înţelesurile prin care și ceilalţi sunt călăuziţi la aceeaşi experienţă."

Pentru că îndumnezeiţii sunt învăţători cu autoritate, de aceea, când se întrunesc în Sinoade Locale sau Ecumenice, formulează învăţătura Bisericii în chip neînşelat și cu dumnezeiască insuflare.

> „De aceea găsim sfinţi îndumnezeiţi nu doar în Răsărit, ci şi în Apus, veacuri de-a rândul. Oamenii aceştia, când se întruneau în Sinod, cunoşteau imediat ce este învăţătura Bisericii."

Pentru că, în Biserică, un criteriu de bază care stabileşte autenticitatea mădularelor ei sunt cei îndumnezeiţi, de aceea în Biserica primară se observă că episcopii şi preoţii erau aleşi din rândul acestor îndumnezeiţi şi Proroci. Vedem lucrul acesta în Faptele Apostolilor, la alegerea Apostolului Matia, care a luat locul lui Iuda. Trebuia să fie martor al Învierii lui Hristos.

Trebuia ca, de altfel, clericii să fie îndumnezeiţi, pentru că numai atunci erau doctori adevăraţi, ştiau cum să-i tămăduiască pe oameni şi să-i călăuzească de la întunecarea minţii (*νοῦς*) la luminarea minţii (*νοῦς*) şi la îndumnezeire. Unul din scopurile şi misiunile Bisericii este îndumnezeirea oamenilor. Biserica, aşa cum am afirmat deja de atâtea ori, este asemenea unui spital, iar clericii, asemenea doctorilor.

Aceasta este perspectiva în care trebuie să vedem virtutea ascultării. Nu ascultăm de orice învăţătură care apare, ci de cei îndumnezeiţi, care au experienţa lui Dumnezeu, pentru că doar în felul acesta ascultarea ne va duce la îndumnezeire, la împărtăşirea de slava necreată a lui Dumnezeu.

„În Biserica Ortodoxă, ascultarea nu a fost niciodată înţeleasă drept ascultare oarbă faţă de cineva, care are o autoritate bazată doar pe hirotonie, doar pentru că ar fi episcop sau egumen ş.a.m.d. Nu! Autoritatea este o autoritate duhovnicească.

Când cineva e îndumnezeit sau luminat, şi a dobândit experienţă în călăuzirea altor oameni la tămăduire, vom face ascultare de el ca să învăţăm metoda, până ce vom ajunge noi înşine într-un anume punct. De acesta vom face ascultare. Nu de fitecine."

Este nevoie să facem ascultare de cei „iniţaţi prin experienţă" pentru a înainta către îndumnezeire. Aceasta nu înseamnă că este subminată sau desconsiderată instituţia canonică a Bisericii.

Şi rugăciunea către sfinţi este, de asemenea, importantă, pentru că ei rămân îndumnezeiţi, sunt prieteni ai lui Dumnezeu şi au îndrăzneală către El, prin urmare mijlocirile lor au efect.

„Îndumnezeitul, când se mută la Domnul, rămâne îndumnezeit, nu încetează să fie îndumnezeit şi să se împărtăşească de slava lui Dumnezeu, de vederea lui Dumnezeu.

Şi din acest motiv ne rugăm acestor oameni, şi-i chemăm să mijlocească pentru noi."

Prin urmare, îndumnezeiţii sunt baza şi temelia vieţii bisericeşti, trăiesc viaţa celor întâi-zidiţi de dinainte de cădere, dar participă şi la Trupul îndumnezeit al lui Hristos. Părinţii tâlcuiesc subiectele teologice prin propria lor experienţă, iar nu prin speculaţii raţionale.

S-a lăsat impresia că istoria Bisericii înseamnă diferitele evenimente legate de activitatea exterioară a membrilor ei: prigoanele, Sinoadele Locale şi Ecumenice, schismele şi divizările, ereziile şi războaiele etc. Este și aceasta o parte a istoriei care se predă în facultăţile de teologie şi în şcoli ca materie aparte.

Însă adevărata istorie bisericească este viaţa sfinţilor, lucrarea-energia Sfântului Duh în inima credincioşilor, parcursul de la Duminica lăsatului sec de brânză până la Paște, şi de acolo la Cincizecime şi la Duminica Tuturor Sfinţilor. Aceste evenimente nu sunt doar exterioare, istorice, nu sunt evenimente singulare, ci se repetă în viaţa fiecărui credincios care, prin pocăinţă şi prin curăţirea inimii, ajunge la Cincizecime, adică se împărtăşeşte de energia de Dumnezeu văzătoare şi prăznuiește la Praznicul Tuturor Sfinţilor.

„Iar acest lucru este vizibil din calendarul Bisericii. Avem ziua de Paşte. Înainte au fost botezurile din Sâmbăta Mare. Apoi ajungem până la Cincizecime cu Evanghelia după Ioan, care este «Evanghelia duhovnicească» a Bisericii, pentru cei ce s-au botezat. Apoi ajungem la ziua Cincizecimii, şi apoi vine Duminica Tuturor Sfinţilor. Acesta este scopul Cincizecimii."

„Deci acestea sunt predicile vii ale Ortodoxiei, de aceea Ortodoxia se sprijină întotdeauna pe vieţile sfinţilor. Așa că sinaxarul sfinţilor e coloana vertebrală a teologiei ortodoxe."

6. Tainele Bisericii

Biserica nu este o ideologie, nici o organizație socială sau religioasă, ci Trupul lui Hristos. Credinciosul care participă la viața bisericească în realitate participă la viața lui Hristos. Aceasta se săvârșește prin Taine, prin care omul primește harul cel necreat al lui Dumnezeu și se unește cu Hristos, este hrănit de El și este proslăvit. Astfel, înțelegem că Biserica *„este întruchipată în Taine"*, iar harul, prin Taine, lucrează în om în diverse moduri. Apostolii și Părinții stabilesc un cadru în care poate fi interpretată viața bisericească.

a) Unitatea Tainelor

Biserica însăși, ca Trup al lui Hristos și societate a îndumnezeirii, este o taină, și viața omului în sânul ei este o împărtășire de taina îndumnezeirii. Astfel, tot ceea ce se petrece în Biserică este taină, chiar și rugăciunea însăși, din moment ce Rugăciunea minții este semnul că omul a ajuns la luminarea minții (*νοῦς*) și trăiește energia luminătoare a lui Dumnezeu.

În general, așa cum am văzut mai înainte, creștinul credincios, prin curățire, luminare și îndumnezeire, se împărtășește de energia curățitoare, luminătoare și îndumnezeitoare a lui Dumnezeu, și aceasta este o împărtășire de taina Bisericii.

„Îndumnezeirea este taina Bisericii prin excelență. Aceasta este taina. Și luminarea este o manifestare a tainei

îndumnezeirii. Pentru că îndumnezeirea este chiar această Cincizecime, așa cum s-a arătat îndumnezeirea în faza ei finală. Așadar, când spunem îndumnezeire, înțelegem Cincizecimea, care Cincizecime e taina Bisericii prin excelență."

„Când omul ajunge la stadiul de-a «cunoaște tainele Împărăției lui Dumnezeu» înseamnă că se află în stadiul luminării și al îndumnezeirii."

Astfel, taina prin excelență este prezența lui Dumnezeu și împărtășirea de această slăvită prezență. La trăirea acestei taine a Bisericii se ajunge în urma călăuzirii de către un Părinte duhovnicesc experimentat.

„Cine vrea să învețe taina Bisericii din punct de vedere patristic trebuie să găsească un Părinte duhovnicesc bun, să aibă metaniile în mână și să treacă prin diferitele trepte ale desăvârșirii, de la curățire la luminare. Iar când ajunge la îndumnezeire, atunci va cunoaște despre Biserică tot ceea ce poate să cunoască un om în această lume. Din punctul de vedere al posibilităților omenești, aceasta e cunoașterea deplină a ceea ce este Biserica."

Parcursul oamenilor de la curățire la luminare și la îndumnezeire, după Întruparea lui Hristos și transformarea Bisericii în Trupul lui Hristos, se realizează prin Tainele Bisericii, prin care omul se împărtășește de harul cel necreat al lui Dumnezeu.

În perioada Noului Testament, curățirea, luminarea și îndumnezeirea sunt legate de Botez, Mirungere și Dumnezeiasca Euharistie; astfel, există o unitate între Tainele Bisericii și viața duhovnicească, care este împărtășirea de harul cel necreat al lui Dumnezeu.

„Tradiția Bisericii este alcătuită din Taine. Aceste Taine sunt centrul vieții Bisericii. Dumnezeiasca Euharistie,

Botezul, pocăința ș.a.m.d., acestea sunt nucleul tradiției și expresia vieții lăuntrice a Bisericii. Toate Tainele Bisericii se sprijină pe întreaga strădanie a creștinilor ortodocși de-a urca treptele desăvârșirii. Iar acestea sunt sintetizate de Părinți în termenii pe care i-am menționat deja de atâtea ori: curățire, luminare, îndumnezeire. Acesta este nucleul tradiției ortodoxe.

Și toate slujbele Tainelor Bisericii, toate rugăciunile Bisericii, toată nevoința postului și toate au acest unic scop: ca toți creștinii să înainteze împreună către luminare și, prin luminare, către îndumnezeire."

În tradiția Bisericii, Taina Botezului este strâns legată de Taina Mirungerii, omul fiind eliberat prin ele de sub tirania diavolului și primind înfierea Duhului.

„Calea prin care omul se eliberează de diavol este deosebit de grea și cere o lungă perioadă de rugăciune, post și instruire în învățăturile Prorocilor și ale lui Hristos. Inima trebuie să se îndepărteze de rău și să se întoarcă spre Hristos. Omul trebuie să-și lase interesul propriu și să se umple de dorința de-a muri împreună cu Hristos în Botez.

Botezul trebuie să fie precedat de sporirea duhovnicească printr-o pregătire treptată pentru răstignire și moarte în apele Botezului, și pentru înfierea prin pecetea Duhului."

Înainte de Botez, omul se afla în viața de după cădere, sub stăpânirea diavolului, trăind în moarte și în stricăciune. Prin Botez și Mirungere, omul dobândește comuniunea cu Dumnezeu. Însă Botezul și Mirungerea trebuie să fie însoțite de împărtășirea cu Trupul și Sângele lui Hristos, pe care omul le primește în Taina Dumnezeieștii Liturghii. Astfel, aceste trei Taine, adică Botezul, Mirungerea și Dumnezeiasca Euharistie, sunt strâns legate între ele.

„Comuniunea anterioară cu moartea și cu stricăciunea trebuie preschimbată în comuniune cu viața lui Dumnezeu. Omul, prin moartea în Botez, este înviat la o nouă viață prin pecetea de viață făcătoare a darului Sfântului Duh, ce consfințește înfierea omului de către Dumnezeu. Sălășluirea lui Dumnezeu în om prin Duhul Sfânt îl face pe om capabil să participe la viața de un singur Trup a Euharistiei."

Participarea omului la Tainele Bisericii nu este una formală, nici magică, adică nu primește harul lui Dumnezeu independent de propria lui strădanie. Desigur, Dumnezeu lucrează, dar omul împreună-lucrează. Și după Taine se cere luptă împotriva puterilor întunericului.

„Restaurarea comuniunii omului cu Dumnezeu și cu aproapele prin moarte în Botez și prin darul Sfântului Duh nu reprezintă nici un fel de garanție magică împotriva unei eventuale posibilități de-a ajunge iarăși rob al diavolului și de-a se rupe de Trupul lui Hristos. La Botez se declară un război necruțător împotriva diavolului și-a puterilor dezbinării și stricăciunii. Acest război se continuă în viața de un singur Trup a Bisericii. Dezertarea din lupta aceasta aduce după sine osândirea."

Între cele trei stadii ale vieții duhovnicești (curățire – luminare – îndumnezeire) și cele trei Taine fundamentale ale Bisericii (Botezul – Mirungerea – Dumnezeiasca Împărtășanie) este o unitate indisolubilă. Tot la fel cum și întreaga viață liturgică a Bisericii este indisolubil legată de viața isihastă a tradiției ortodoxe.

„Biserica trăiește în cadrele Cincizecimii. Iar luminarea, care e scopul Botezului și se presupune că se identifică cu

Mirungerea – pentru că Mirungerea este luminarea –, luminarea e inima Tainelor, iar Cincizecimea e inima inimii. Amândouă merg împreună. Pentru că cine atinge luminarea, când vrea Dumnezeu și dacă vrea Dumnezeu, ajunge și la îndumnezeire. Dar îndumnezeirea nu este o stare permanentă, așa că omul se întoarce apoi la luminare. Îndumnezeirea nu este o stare permanentă în viața aceasta. Așadar, se presupune că luminarea este o stare permanentă. Iar cine nu se află în luminare înseamnă, după Părinții Bisericii, că a căzut. Și prin Taina pocăinței se întoarce la luminare.

Vasăzică, avem primul Botez, avem Mirungerea, și apoi avem al doilea Botez. Al doilea Botez poate să fie pocăința monahului pentru a trece la luminare, pe care nu a aflat-o la Botez, sau poate să fie Taina pocăinței, care este însoțită uneori și de Mirungere, în cazul celor care s-au lepădat de Hristos.

În acest cadru se poate vedea cât este de concentrată în Tainele Bisericii așa-numita tradiție isihastă. Nu există în Biserica Ortodoxă misticism în afara Tainelor Bisericii. Nu există așa ceva.

Iar noi, în teologia ortodoxă, nu vorbim despre misticism. Vorbim despre teologie mistică și mistagogie. Există mistagogie*. Iar mistagogia trece prin stadiile curățirii, luminării, îndumnezeirii. Vorbim de mistagogia Sfântului Duh – este inițierea care-l călăuzește pe om la îndumnezeire. Pentru că scopul întregii teoriei acesteia este îndumnezeirea."

---

* În terminologia teologiei creștine, subst. gr. μυσταγωγία înseamnă „introducere, inițiere, catehizare" în Tainele credinței și ale Bisericii. O lucrare de referință în acest sens este *Mistagogia* Sfântului Maxim Mărturisitorul (PG 91, 657-718), „care explică ce simbolizează cele ce se săvârșesc în Sfânta Biserică în timpul Liturghiei": Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mystagogia, cosmosul și sufletul, chipuri ale Bisericii*, introducere, traducere și note de Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000. (n. trad.)

b) Taina Botezului

Taina Botezului este „Taină introductivă", prin care omul este introdus în Biserică. Însuși Hristos le-a poruncit Ucenicilor să-i boteze pe cei ce cred în El.

„Și apropiindu-se Iisus, le-a grăit lor, zicând: Datu-Mi-s-a toată puterea în cer și pe pământ. Drept aceea, mergând învățați toate neamurile, botezându-i pe ei în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-i pe dânșii să păzească toate câte am poruncit vouă; și iată Eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârșitul veacului; amin" (Matei 28, 18-20).

Apostolul Pavel leagă Taina Botezului de moartea și Învierea lui Hristos, și astfel, prin Botez, creștinul moare păcatului și trăiește o viață înviată după Hristos.

„Au nu știți că ori câți în Hristos Iisus ne-am botezat, întru moartea Lui ne-am botezat? Împreună cu El ne-am îngropat prin botez întru moarte; ca în ce chip s-a sculat Hristos din morți prin slava Tatălui, așa și noi întru înnoirea vieții să umblăm. Că de vreme ce împreună-odrăsliți ne-am făcut cu asemănarea morții Lui, deci și învierii Lui vom fi părtași. Aceasta știind, că omul nostru cel vechi cu Dânsul împreună s-a răstignit, ca să se strice trupul păcatului, ca să nu mai slujim noi păcatului. Pentru că Cel ce a murit s-a îndreptat de păcat. Că de am murit împreună cu Hristos, credem că vom și via împreună cu Dânsul, știind că Hristos, Cel ce a înviat din morți, nu mai moare, că moartea pe Dânsul nu-L mai stăpânește. Că ce a murit, păcatului odată a murit, iar ce viază, viază lui Dumnezeu. Așa și voi, socotiți-vă pe voi a fi morți păcatului și vii lui Dumnezeu, în Hristos Iisus, Domnul nostru" (Romani 6, 3-11).

Desigur, Botezul, ca și toate celelalte Taine ale Bisericii, nu sunt simple ritualuri formale, ci Taine prin excelență, prin care omul se împărtășește de harul cel necreat al lui Dumnezeu. Dar lucrul acesta presupune și o participare personală din partea omului. De altfel, Dumnezeu lucrează și omul împreună-lucrează. Astfel, Tainei Botezului îi precede cateheza,

care nu este o simplă învățătură, ci un parcurs al nașterii din nou a omului întru Duhul. Înainte de Botez se făcea cateheza, care era legată de exorcisme, adică de alungarea diavolului și a puterilor-energiilor demonice din inima omului. La aceasta se referă Canonul al 7-lea al Sinodului II Ecumenic:

„Şi în prima zi îi facem creştini, a doua zi îi catehizăm, iar a treia zi le facem lepădările de satana, după ce s-a suflat asupra lor de trei ori în faţă şi în urechi, şi astfel îi catehizăm şi facem să petreacă timp îndelungat în biserică şi să asculte Scripturile, şi atunci îi botezăm".

În acest cadru se făcea cateheza de dinainte de Botez.

„Când suntem botezați – dacă citim cu atenție slujbele de dinainte de Botez, avem curățirea, din Biserica primară și până acum o vreme. Înainte de Botez sunt lepădările. Tot Postul Mare citim lepădările pentru candidații la Botez. Nu doar în ziua Botezului citim lepădările. Și citim multe lepădări, și de multe ori. Pentru ce? Pentru că toată lupta era să se slobozească cel chemat la Botez de energiile diavolului. Aceasta este principala grijă a curățirii.

Dar acum să ne gândim la starea credinței într-o perioadă în care-i pregătim pe candidați cu morala. «Să fiți copii buni, să nu faceți asta, să nu faceți aia» ș.a.m.d. Și, din moment ce-și reduc faptele rele, se abțin de la faptele rele, vasăzică, atunci când ajung în punctul de-a se abține de la faptele rele și trec totodată prin cateheză și-și umplu rațiunea de cunoaștere – Vechiul Testament, Noul Testament, Crezul ș.a.m.d. –, dau probe, trec prin probe și sunt botezați – și acesta e Botezul.

Și credem acum că omul acesta a devenit templu al lui Dumnezeu doar pentru că s-a botezat. Spunem *«miruitu-te-ai, botezatu-te-ai, spălatu-te-ai»*. Vasăzică, s-a botezat, și rugăciunile spun că este templu al lui Dumnezeu. De ce?

Pentru că a fost miruns. Da, slujbele spun toate acestea, iar noi suntem de acord cu ce spun slujbele, și credem azi că, de vreme ce omul s-a făcut moral, și-a fost catehizat, și-a fost botezat, și-a fost miruns, acum e templu al lui Dumnezeu. Da, dar pe vremea Părinților, templu al lui Dumnezeu era cel ce avea pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu în mintea (*νοῦς*) lui, ceea ce înseamnă că, de fapt, cateheza era mai mult decât o simplă cateheză formală. Era ceva mult mai mult decât atât. Vasăzică, luminarea nu este o cateheză. Luminarea nu are nici o legătură cu cateheza. Cateheza este ceva despre care am putea spune că se învăța intelectual."

Templu al lui Dumnezeu nu este cel ce doar a fost botezat, ci cel ce are în el lucrător harul lui Dumnezeu. De aceea Botezul era precedat de cateheză, care este o întreagă practică a Bisericii.

„Cine e templu al lui Dumnezeu? Nu pur și simplu cel botezat. Vasilie cel Mare nu ne spune că tot creștinul botezat e templu al lui Dumnezeu. Asta spunem noi astăzi. Asta predăm astăzi la facultate, toți popii spun că acum, când s-a botezat omul, s-a făcut templu al lui Dumnezeu. Și că toți care suntem botezați Îl avem pe Dumnezeu în noi.

Și eu am ținut multe predici de genul ăsta, că «suntem temple ale lui Dumnezeu», «sunteți temple ale lui Dumnezeu» ș.a.m.d. Ca să avem noi de unde să spunem predicile acelea frumoase, că nu putem să facem ce vrem cu trupul nostru, că trebuie să avem grijă, că suntem temple ale lui Dumnezeu și nu trebuie să facem una și alta ș.a. m.d. Ținem predici în care ne batem cu pumnul în piept că, de vreme ce suntem botezați, suntem temple ale lui Dumnezeu.

Da, dar dacă vă uitați mai atent la textele patristice, o să vedeți că templu al lui Dumnezeu este cel care a primit cercetarea Duhului Sfânt. Atunci înțelegem de ce Vasilie cel Mare și Grigorie Teologul au amânat Botezul și s-au botezat târziu. Profesorii noștri din America spun: știi, e bine să amâne omul Botezul, pentru că așa poate să păcătuiască și să-și facă de cap. Și, când se botează, i se spală toate păcatele și, din moment ce e stors de vlagă deja, se botează și ajunge un bun creștin și este în afara oricărui pericol.

Am o bănuială, o vagă bănuială: mai degrabă pentru că era dificilă curățirea, și pentru că trebuia să treacă prin curățire, care nu era o simplă cateheză și morală, de aceea nu erau botezați; nu din motive morale, ci pentru că nu trecuseră prin asceza curățirii minții: să se ducă toate gândurile, să rămână un singur gând – pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu. Așadar, cateheza și exorcismele erau însoțite de nevoință. Așadar, ca să se boteze cineva, trebuia să facă nevoință, nu doar să-și îndrepte moral viața. Pregătirea pentru Botez nu este o îndreptare morală. Pregătirea pentru Botez este o nevoință.

De aceea și avem paralelismul acesta ciudat acum, că slujba tunderii monahului se numește «al doilea Botez», și are loc o repetare a lepădărilor de satana. La slujba tunderii se repetă ceea ce se presupune că a avut loc la Botez. Dar de ce se repetă? Pentru că acolo, la Botez, a avut loc fără curățire. Acum, la tundere, are loc și cu curățire. Ceea ce nu s-a întâmplat la Botez se întâmplă acum la tunderea în monahism."

Cateheza, în realitate, urmărea separarea energiei noetice de energia rațională.

„Paradoxul nevoinței ortodoxe este că omul care se nevoiește pentru a fi botezat – sau acum, când avem botezul pruncilor, care s-a încetățenit și avem o situație

particulară în Biserică –, deci acela care se nevoiește să ajungă la starea luminării, așa cum înțeleg Părinții această luminare, trebuie să se nevoiască în așa fel încât energia noetică să se separe de energia rațională. Energia rațională se ocupă cu rugăciunea, dar nu poate să se ocupe permanent cu rugăciunea, nu-i așa?"

Astfel, ceea ce nu se mai face acum, din cauza introducerii botezului pruncilor, are loc la tunderea monahului, care este numită „al doilea Botez". În esență, este vorba de pocăință, care pune în lucrare harul Botezului și al Mirungerii.

„În Ortodoxie, lucrul acesta, adică cercetarea Duhului Sfânt, se numește «al doilea Botez» – e tunderea în monahism. Ceea ce nu se întâmplă la Botez, la Botezul ritualic, se presupune că are loc la botezul monahal, și se numește «al doilea Botez». La tunderea în monahism se repetă ceea ce avusese loc la Botez, atunci când copilul era prunc. Deși nu a avut loc acolo, vine monahismul și face ceea ce nu s-a făcut la Botez. Aceasta este tunderea în monahism.

Acum trebuie să mai găsim ceva, pentru că în monahism nu se întâmplă totdeauna lucrul acesta, ci uneori poate să aibă loc și un simplu ritual mecanic. Vasăzică, nu e ceva care să poată fi stabilit cu exactitate, ritualic cel puțin."

Din această perspectivă teologică a fost definită și practica liturgică, de cult, a Bisericii.

„Credința trebuie să fie convertită în cunoaștere, iar aceasta se întâmplă după Botez. Desigur, în Biserică, precum se știe, înainte de Botez se făceau lecții pe baza Vechiului Testament, a Evangheliilor după Marcu, Matei și Luca. După Botez, Biserica tâlcuia cea de-a patra Evanghelie,

adică a lui Ioan. Din acest motiv începem în Duminica Paștelui cu: *«La început era Cuvântul, și Cuvântul era la Dumnezeu»* (Ioan 1, 1), și citim Evanghelia lui Ioan până la Cincizecime și, de atunci încolo, cateheza se făcea pe baza Evangheliei după Ioan.

Pentru că era considerată Evanghelia despre tainele Bisericii și despre dogmă, pentru că înainte de Botez era interzis să li se vorbească catehumenilor despre tainele Bisericii. Abia în Săptămâna Mare începeau catehumenii să afle câte ceva despre tainele Bisericii, și abia după Botez era definitivată cateheza, pe baza tainelor și a dogmelor.

Deci, de aceea avem ordonarea catehetică a lecturilor Bisericii, pe baza acestei clasificări din Biserica primară a cărților Noului și Vechiului Testament."

În Biserica primară, omul, în timpul catehezei, trecea prin stadiul curățirii, și abia după aceea urma Botezul. Acestea erau condițiile în care se săvârșea Botezul. Când însă a fost introdus Botezul pruncilor, Biserica a dat o mare însemnătate părinților și nașilor creștini, care aveau să-l catehizeze pe pruncul botezat atunci când urma să crească. Din acest motiv nașul rostește Crezul și spune în numele pruncului: „M-am lepădat".

„Pentru că a trecut prin curățire, îl botezăm. Alta e însă problema botezului pruncilor. Acolo se presupune că nașul e luminat, la fel și părinții.

Dar avem acum altă problemă. Mergem la biserică pentru un Botez. Nu știu care-i treaba în Grecia, dar în America vine doamna Fifí, spatele gol, fardată, părul vopsit, și stă ea acolo, o doamnă bine, nașa, cică, și preotul spune: «Te lepezi de satana?», și ea răspunde: «Mă lepăd!!». Și mai încolo ajunge la întrebarea: «Te-ai lepădat?». De la «Mă lepăd» și până la «M-am lepădat» se așteaptă cineva la vreo

minune? Acum, ea a zis «Mă lepăd!!», și-o spune în așa fel, că până și preotul ar putea să cadă pe spate. «Mă lepăd... M-am lepădat!!». La urma urmei, doar e nașa, ce vreți!"

Când precede cateheza, împreună cu întregul proces al curățirii, cel ce se botează trăiește prima Înviere.

„Prin Botez participăm la prima Înviere – și Botezul chiar este prima Înviere, conform teologiei patristice. Are loc curățirea, pe urmă vine Botezul, ungerea cu mir, și omul devine Trup al lui Hristos. Și faptul că devine Trup al lui Hristos și participă la Trupul lui Hristos, care este Biserica, aceasta este prima Înviere. Aceasta este Învierea."

Cu aceste premise ortodoxe și cu Mirungerea care urma, omul devenea templu al Duhului Sfânt.

c) Taina Mirungerii

În practica liturgică contemporană a Bisericii, Taina Botezului este legată de Taina Mirungerii, fiind săvârșite amândouă în cadrul aceleiași slujbe. Cu toate acestea, sunt două Taine diferite ale Bisericii.

Taina Botezului se săvârșește prin întreita afundare a omului în apă și prin chemarea Numelui Dumnezeului Treimic, iar Mirungerea se săvârșește prin ungerea cu Sfântul Mir, împreună cu rostirea cuvintelor *„pecetea darului Duhului Sfânt"*. În Biserica primară, Botezul era încheierea curățirii omului și intrarea în Trupul lui Hristos, iar Mirungerea era confirmarea că omul are mintea (*νοῦς*) luminată și este templu al Duhului Sfânt.

În Faptele Apostolilor se observă practica săvârșirii Mirungerii prin punerea mâinilor Apostolilor. Filip, în Samaria, Îl propovăduia pe Hristos, și propovăduirii îi urmau minunile.

Din mulți care aveau duhuri necurate, ele ieșeau *„strigând cu glas mare"*. Cei ce credeau în propovăduirea Apostolului Filip, care propovăduia *„despre Împărăția lui Dumnezeu și numele lui Iisus Hristos, se botezau bărbați și femei"* (Fapte 8, 5-12). În continuare, au fost trimiși Petru și Ioan, *„care, pogorându-se, s-au rugat pentru ei, ca să ia Duh Sfânt. Pentru că încă nu se pogorâse peste nici unul dintre ei, ci numai erau botezați în numele Domnului Iisus. Atunci puneau mâinile peste ei și luau Duh Sfânt"* (Fapte 8, 14-17).

În acest pasaj este clară deosebirea între Taina Botezului și Taina Mirungerii. Prin Sfântul Botez, omul primește cuvântul Împărăției lui Dumnezeu, după ce mai înainte demonii au fost alungați și inima a fost curățită, iar prin Sfânta Mirungere se pecetluiește prezența Duhului Sfânt în om.

> „Eu, unul, am o bănuială: că, în Biserica primară, Mirungerea era făcută atunci când omul primea cercetarea Sfântului Duh, așa cum se întâmplă în monahism, adică. Cineva trece prin curățire, și apoi așteaptă cercetarea Sfântului Duh, ceea ce înseamnă că Sfântul Duh vine la om, și de acum înainte se roagă Însuși Duhul Sfânt în om, în inima omului."

Când citește cineva cu luare-aminte rugăciunile slujbei Botezului și rugăciunile slujbei Mirungerii, vede cum lucrează harul lui Dumnezeu prin amândouă aceste Taine. Taina Mirungerii era „pentru cei ce primiseră cercetarea Sfântului Duh în inima lor, adică pentru cei luminați".

> „Se pare că, în Biserica primară, Taina Mirungerii nu era săvârșită odată cu Taina Botezului. Taina Botezului era săvârșită «spre iertarea păcatelor», în timp ce Taina Mirungerii se făcea pentru cei ce deveniseră deja mădulare ale Trupului lui Hristos. Pentru că se presupune că la aceștia

venise deja Sfântul Duh și se ruga în inima lor, adică erau de Dumnezeu chemați.

Taina Mirungerii era săvârșită ca o pecetluire a acestui fapt. De aceea, în timpul săvârșirii acestei Taine, preotul rostea: *«Pecetea darului Sfântului Duh»*, când îl ungea pe creștin. Pecetluirea aceasta era atunci confirmarea din partea Bisericii că acel creștin, care tocmai fusese miruns, se afla în starea luminării. De aceea, în tradiția latină, Mirungerea se numește *confirmatio*, confirmare. Confirmare că acel creștin, după ce trecuse prin curățire, ajunsese în starea luminării. Vasăzică, vine Biserica și-l pecetluiește, și de atunci e considerat mădular al Trupului lui Hristos.

Astfel, în Biserica primară, cel botezat era considerat mădular al Bisericii doar prin Mirungere. La Botez primea iertarea păcatelor, iar la Mirungere devenea mădular al Bisericii. Astăzi Mirungerea se săvârșește la prunci imediat după Botez."

„Desigur, nu mi-am terminat cercetarea pe această temă, dar acolo trimite, pentru că altfel termenul n-ar avea nici un sens."

E deosebit de importantă învățătura Apostolului Pavel despre creștini ca temple ale Duhului Sfânt.

„Au nu știți că sunteți templul lui Dumnezeu și Duhul lui Dumnezeu locuiește în voi? De va strica cineva casa lui Dumnezeu, strica-l-va pe acela Dumnezeu; căci casa lui Dumnezeu sfântă este, care sunteți voi" (I Corinteni 3, 16-17). Și, în altă parte: *„Au nu știți că trupul vostru este templu al Duhului Sfânt ce locuiește întru voi, pe care Îl aveți de la Dumnezeu, și nu sunteți ai voștri? Că sunteți cumpărați cu preț; proslăviți dar pe Dumnezeu în trupul vostru și întru duhul vostru, care sunt ale lui Dumnezeu"* (I Corinteni 6, 19-20).

„În Biserica primară, când spuneau *«templu al Duhului Sfânt»*, nu înțelegeau doar un om care fusese botezat și

primise Botezul așa cum facem noi astăzi cu copiii mici, și spunem că omul acesta a devenit templu al Duhului Sfânt pentru că a fost botezat. În terminologia patristică, templu al Duhului Sfânt este acea minte care-L are pe Duhul Sfânt rugându-se înlăuntrul ei, independent de slăvirea rațională*."

Dovada că cineva a ajuns templu al Duhului Sfânt este existența înlăuntrul său a Rugăciunii minții. Iar lucrul acesta se întâmpla prin Botez și Mirungere.

„Când Părinții spun «templu al Duhului Sfânt», înțeleg la propriu templu al Duhului Sfânt, care înseamnă o minte și o inimă în care Însuși Duhul Sfânt se roagă, și de aceea este omul templu al Duhului, nu pentru că ar fi fost botezat cu apă. Asta îl face pe om templu al Duhului Sfânt. Prin urmare, participarea în Biserică, în starea luminării, este o experiență care poate să fie constatată, adică există un diagnostic pentru lucrul acesta. Un Părinte duhovnicesc știe dacă cineva este în această stare, și cine este în această stare știe bine că este în această stare.

Nu există în Biserică o percepție vagă asupra participării reale la Taine."

„Când spunem că-L avem pe Duhul înlăuntrul nostru înseamnă că Duhul se roagă înlăuntrul nostru. Pentru că toți Îl au pe Duhul înlăuntrul lor, dar nu toți sunt temple ale Duhului Sfânt. Numai cine Îl are pe Duhul rugându-se înlăuntrul său e templu al Duhului Sfânt. Aceasta este diferența. Așa că cine se crede templu al Duhului Sfânt doar pentru că a fost botezat este foarte departe de realitate."

„Rugăciunea minții este un dar de la Dumnezeu și dovada că omul a devenit templu al Duhului Sfânt. Astăzi,

---

* Vezi nota de la p. 195. (n. trad.)

când profesorii de Noul Testament îl interpretează pe Apostolul Pavel, spun că oricine a trecut prin Botez e templu al Duhului Sfânt. Și, din moment ce suntem botezați de mici copii, automat suntem și temple ale Duhului Sfânt. Doar pentru că suntem botezați. Câtă vreme în Tradiția patristică, templu al Duhului Sfânt e numai cel care-L are înlăuntrul său pe Duhul Sfânt rugându-se neîncetat, zi și noapte, chiar și atunci când doarme. Acesta e templu al Duhului Sfânt.

Bine ar fi, din curiozitate, să luați capitolul Sfântului Ioan Damaschinul, «Despre sfinți și moaștele sfinților», din *Expunerea exactă a credinței ortodoxe*, și-o să vedeți acolo de ce sunt ei sfinte moaște și de ce sunt sfinți. Iar răspunsul e: pentru că sunt temple ale Duhului Sfânt.

Vasăzică, interpretarea aceasta, dacă o vom corela cu interpretarea contemporană a profesorilor de Noul Testament, o să deducem că toți suntem sfinți, din moment ce suntem botezați. Și ne spun profesorii noștri că suntem temple ale Duhului Sfânt pentru că suntem botezați și ne mai și împărtășim din când în când."

Întrucât aceasta era viața duhovnicească a primilor creștini și-L aveau pe Duhul Sfânt înlăuntrul lor și erau temple ale Duhului Sfânt, de aceea nici nu foloseau multe icoane în cult.

„În Biserica primară nu existau multe icoane, nu existau multe auxiliare liturgice, slujbe lungi și altele. De ce? Nu era nevoie. De ce nu era nevoie? Pentru că orice creștin botezat trecuse deja prin stadiul de nou-luminat ca să intre în stadiul luminării. Cine? Orice creștin – adică toți creștinii, tot clerul* era în stare de luminare.

* Vezi nota de la p. 308. (n. trad.)

Deci, când se află cineva în starea aceasta de luminare, mai are nevoie de vreo icoană ca să-și aducă aminte de Hristos? Mai are nevoie de Sfânta Scriptură? De vreme ce are pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu, a lui Hristos, în inima sa, iar mintea (νοῦς) lui se roagă neîncetat, indiferent ce-ar face, 24 de ore din 24, săptămână de săptămână, în orice zi din săptămână și în orice săptămână din an, nu mai are nevoie de cine știe ce auxiliare exterioare. De aceea nici nu existau în Biserica primară."

Darul Mirungerii este adeverit de prezența Rugăciunii minții. Atunci grăiește Duhul Sfânt în inima omului, și aceasta era „grăirea în limbi" (γλωσσολαλία) din Biserica primară. Astăzi, harisma grăirii în limbi se manifestă prin strigătul Duhului Sfânt în inima omului.

„În Biserica primară, era considerat mădular al Bisericii cel în care venise și se sălășluise Duhul Sfânt. Și dovada că Duhul Sfânt se sălășluise în om era grăirea în limbi, adică Duhul Sfânt să grăiască în om, să se roage în om. Aceasta era Mirungerea."

Această cercetare a Duhului Sfânt în inima omului îl face pe om *„preoție împărătească"*, după adeverirea și mărturia Apostolului Petru. *„Și voi înșivă, ca niște pietre vii, vă zidiți casă duhovnicească, preoție sfântă, ca să aduceți jertfe duhovnicești, bine primite de Dumnezeu prin Iisus Hristos"* (I Petru 2, 5).

„Clerul Bisericii, acesta era «preoția împărătească» – toți care erau templu al Duhului Sfânt. Din acest motiv, dacă luați slujba Mirungerii sau slujba Sfințirii Mirului pe care o fac episcopii, se spune clar acolo că Mirungerea se face *«ca să fie popor ales, preoție împărătească»*. Adică cei care vor primi Mirungerea vor fi popor ales, preoție împărătească,

iar Mirungerea este hirotonia în clerul Bisericii, care-i cuprinde pe toți credincioșii. Ei au aceeași preoție.

Asta, normal, nu e același lucru cu episcopii etc. din Biserică, cu cei care slujesc Liturghia și săvârșesc Tainele. Nu e același lucru. Pentru că în «preoția împărătească» sunt și femei, nu doar bărbați. Sunt toți acolo, laolaltă. Dar ca să fie cineva membru al acestei Biserici și să aparțină clerului, trebuie să fie templu al Duhului Sfânt. Pentru că dacă nu e templu al Duhului Sfânt înseamnă că a pierdut harisma Mirungerii."

Toți creștinii care Îl au pe Duhul Sfânt înlăuntrul lor aparțin „preoției împărătești", au aceeași preoție duhovnicească. Dar preoția sacramentală o au numai clericii, așa cum vom vedea în continuare.

d) Taina Dumnezeieștii Liturghii

Dumnezeiasca Liturghie este centrul vieții bisericești. Întruparea Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu a avut loc pentru ca firea omenească să fie îndumnezeită și Hristos să se dăruiască omului, ca omul să se împărtășească de Trupul și Sângele Lui. Acesta este și scopul cel mai înalt al Tainelor. Toate Tainele converg spre împărtășirea cu Trupul și Sângele lui Hristos. Hristos a spus: *„De nu veți mânca trupul Fiului Omului și de nu veți bea sângele Lui, nu veți avea viață întru voi"* (Ioan 6, 53). Suntem botezați și mirunși ca să ne împărtășim, ca mădulare ale Bisericii și mădulare ale Trupului lui Hristos.

„Din principiile de bază ale slujbelor Botezului, din rugăciunile Liturghiilor și din canoanele Bisericii e clar că a fi mădular al Trupului lui Hristos înseamnă nu doar a participa la rugăciunile comune ale Bisericii, ci și a te împărtăși cu Trupul și Sângele lui Hristos. Orice separare între

rugăciune și împărtășire e de neconceput, pentru că întregul Trup al Bisericii locale se roagă «cu o gură și o inimă», întreaga Biserică spune «Amin» la sfârșitul rugăciunii euharistice, și întreg trupul Bisericii este chemat de Hristos la împărtășanie."

Pruncul, după naștere, după ce iese din pântecele maicii sale, trebuie să fie hrănit ca să trăiască, pentru că altfel va muri. Creștinul, de îndată ce iese din pântecele duhovnicesc al Bisericii, care e sfânta colimvitră, și este confirmat prin Mirungere ca mădular al Trupului lui Hristos, al Bisericii, trebuie să se împărtășească cu Trupul și Sângele lui Hristos.

> „Omul nu are viață proprie. Poate să aibă viață numai dacă moare pentru stihiile lumii acesteia și trăiește viața dragostei în viața euharistică a comunității. Mântuirea lui, deci, nu poate veni dintr-un pietism moralist individual. E dobândită doar prin har, și după măsura luptei împotriva diavolului și-a deșertării de sine întru viața lui Hristos, al Cărui Trup, Biserica, e alcătuit din oameni adevărați."

Însă Dumnezeiasca Împărtășanie cu Trupul și Sângele lui Hristos nu se primește necondiționat, ci trebuie îndeplinite niște condiții clare pentru ca Dumnezeiasca Împărtășanie să lucreze spre viață, iar nu spre moarte.

De vreme ce omul are energie rațională și energie noetică, înseamnă că există, pe de o parte, slăvire rațională, „cuvântătoare", iar pe de altă parte, slăvire noetică, „înțelegătoare"*. Slăvirea rațională se săvârșește prin cuvinte rostite, în vreme ce slăvirea noetică se săvârșește lăuntric, prin rugăciunea în inimă. Dumnezeiasca Liturghie este o slăvire rațională, dar înlăuntrul ei se săvârșește și o slăvire noetică de către cel ce

---

* Vezi nota de la p. 195. (n. trad.)

și-a pus în lucrare energia noetică. Din acest motiv, cea mai bună participare la Dumnezeiasca Liturghie este a celui ce aduce și slăvire noetică.

„De aceea spunem în Liturghie: «*Încă aducem Ție această slujbă cuvântătoare*». Noi Îi aducem lui Dumnezeu slăvire «cuvântătoare», rațională, iar Dumnezeu ne dă slăvirea «înțelegătoare», noetică. Acesta este un dar al lui Dumnezeu către om. Și când avem cercetarea aceasta a Duhului Sfânt, e dovada că suntem templu al Duhului Sfânt."

Cei ce participă la Dumnezeiasca Liturghie se folosesc după măsura stării lor duhovnicești.

„De aceea, Dumnezeiasca Liturghie e slăvire rațională. Dar slăvirea rațională nu-l folosește pe om dacă nu are și slăvire noetică. Pentru că omul nu este doar energie rațională; este și noetică. De aceea omul nu trebuie să se roage numai cu rațiunea, ci trebuie să aibă și rugăciunea Duhului Sfânt în inimă, care e rugăciunea neîncetată. Deci, conform Părinților Bisericii, doar cei aflați în această stare sunt mădulare ale Bisericii."

Știm că energia necreată a lui Dumnezeu „se împarte neîmpărțit în cei împărțiți și se înmulțește neînmulțit în cei mulți". După Întruparea lui Hristos, când firea cea omenească s-a unit cu firea cea dumnezeiască în chip nedespărțit, neîmpărțit, neschimbat, neamestecat, firea cea omenească a lui Hristos a devenit, de asemenea, izvor al energiei necreate a lui Dumnezeu.

„Modul în care Dumnezeu se arată și se revelează omului este și prin firea omenească a lui Hristos, care și ea, acum, se împarte neîmpărțit în cei împărțiți și se înmulțește neînmulțit în cei mulți."

Acestea spune preotul când împarte Sfântul Trup în multe părticele: *„Se sfărâmă şi se împarte Mielul lui Dumnezeu, Cel ce se sfărâmă şi nu se desparte, Cel ce se mănâncă pururea şi niciodată nu se sfârşeşte, ci pe cei ce se împărtăşesc îi sfinţeşte"*.

> „Când ne împărtășim cu Trupul și Sângele lui Hristos, nu luăm doar o bucățică din Hristos în noi, ci fiecare din cei ce se împărtășesc Îl primește pe Hristos întreg întru sine. Asta nu înseamnă însă că ar exista mai mulți Hristoși. Hristos este unul, și acest Hristos, Care este unul, se află întreg în fiecare dintre credincioșii care s-au împărtășit cu Preacuratele Taine. Adică, pe Sfântul Disc, acolo unde Mielul este împărțit în părticele de către preot, nu este împărțit în părticele Hristos, ci se înmulțește neînmulțit în mulți. Adică Hristos întreg există în fiecare părticică din Sfântul Trup. Aceasta este taina prezenței lui Dumnezeu în om."

Mai înainte s-a vorbit despre participarea la Dumnezeiasca Împărtășanie urmând anumite condiții de rigoare. Acesta este un subiect extrem de important. Apostolul Pavel, vorbind despre Taina Dumnezeieștii Împărtășanii, pune și condițiile necesare apropierii de ea.

> *„Drept aceea, oricare va mânca Pâinea aceasta sau va bea Paharul Domnului cu nevrednicie, vinovat va fi Trupului și Sângelui Domnului. Ci să se ispitească omul pe sine și așa să mănânce din pâine și să bea din pahar. Căci cel ce mănâncă și bea cu nevrednicie, judecată luiși mănâncă și bea, nesocotind Trupul Domnului. Pentru aceasta, între voi mulți sunt neputincioși și bolnavi, și au murit mulți"* (I Corinteni 11, 27-30).

Ispitirea nu constă într-o examinare morală, ci se examinează în ce măsură creștinul este cu adevărat mădular al Bisericii, în ce măsură este templu al Duhului Sfânt sau, cel puțin,

se examinează dacă se află în starea curățirii, sau pe cale. Pentru că Hristos este curățirea celor ce se curățesc, luminarea celor ce se luminează și îndumnezeirea celor ce se îndumnezeiesc. Tot astfel, Hristos devine și Iadul celor necurați, așa cum, de altfel, va fi și la a Doua Venire. Atunci, Același Hristos le va fi celor drepți Lumină, iar celor nepocăiți, foc, după cum vom vedea în capitolul următor.

În Biserica primară, încredințarea că un creștin se poate împărtăși cu Trupul și Sângele lui Hristos nu însemna încredințarea că viața lui este morală, ci în ce măsură se află în stare de luminare.

> „La noi întotdeauna a fost așa. Potrivit Părinților, cine se împărtășește este în stare de luminare. Când se încredințau că nu este în stare de luminare, atunci nu se împărtășea. Acesta era criteriul. Prin «cei care se împărtășesc cu vrednicie», când spunem «cu vrednicie», nu-i înțelegeau pe cei care se fereau de păcat și erau în regulă din punct de vedere moral, ci pe cei care erau în stare de luminare, și tocmai de aceea se împărtășeau. Bine, luminarea avea temeiuri morale, dar nu se identifica cu morala."

Se împărtășește cineva cu Trupul și Sângele lui Hristos atunci când face parte din Biserică, cea care este Trupul lui Hristos. Adică se împărtășește ca mădular al Bisericii, ca mădular al Trupului lui Hristos. Dar creștinul trebuie să aibă clar simțirea că este mădular al Trupului lui Hristos.

> „Este Trupul lui Hristos, care se alcătuiește prin pogorârea Duhului Sfânt. Experiența vederii lui Dumnezeu este și experiența firii omenești a lui Hristos în om. De aceea și Părinții subliniază că cine nu-L simte pe Hristos înlăuntrul lui, acela nici nu-L are pe Hristos în el. Nu-i suficient numai să spunem că suntem Trupul lui Hristos, ci trebuie

să avem și simțirea că suntem mădulare ale Trupului lui Hristos. Unul care simte că nu simte, acela chiar nu simte. Acela însă care simte, care are simțirea înlăuntrul lui, acela are mărturia înlăuntrul lui.

Una din cele mai mari probleme care există astăzi în Ortodoxie e mișcarea aceasta a lui Makrákis* și a membrilor «Zoí»**. Au distrus conceptul acesta. Pentru că, după Părinții Bisericii, în Biserica primară se împărtășeau în fiecare duminică. Iar Canoanele Bisericii presupun în mod firesc să se împărtășească creștinii în fiecare duminică. Da, dar asta numai până când se dovedea că au căzut din luminare. Dacă vreunul cădea din luminare însemna că apoi nu se mai putea împărtăși. Pentru că Dumnezeiasca Împărtășanie este pentru cei luminați. Cade din luminare – înseamnă că nu se mai împărtășește.

De aceea Părinții au construit Sfântul Altar cu dvere etc. Marea parte a credincioșilor nu se mai afla în starea de luminare, în care erau mai mult călugării și câțiva credincioși de pe la țară, așa că slujbele se săvârșeau cam cum se săvârșesc astăzi în mănăstiri. De aceea și monahii se feresc să se împărtășească regulat, și se împărtășesc la răstimpuri, după starea duhovnicească în care se află.

Bine, acum, dacă se află cineva în starea luminării și-L vede pe Dumnezeu, poate să se împărtășească în fiecare săptămână. Cine nu se află, nu se împărtășește. Însă Părintele duhovnicesc știe dacă fiul său duhovnicesc se află în starea luminării.

---

* Apóstolos Makrákis (1831-1905), teolog și filosof creștin grec cu vederi protestante și pietiste. Își întemeiază propria „Biserică", independentă de orice autoritate bisericească oficială, în care era subminată sfințenia Tainei Dumnezeieștii Euharistii. (n. trad.)

** „Zoí" (gr. ζωή, „viață") este o organizație ortodoxă filantropică și misionară, de influență protestantă și pietistă, care activează în Grecia de la începuturile secolului XX. (n. trad.)

Au venit acum deștepții din ziua de azi, au citit canoanele Bisericii și gata, zic că trebuie să ne împărtășim în fiecare duminică. Canoanele nu spun că noi trebuie să ne împărtășim în fiecare duminică. Spun că cei luminați trebuie să se împărtășească în fiecare duminică. Și au făcut acum din Dumnezeiasca Împărtășanie un soi de magie, în special printre cei evlavioși. O să ne ducem acolo, o să ne împărtășim etc.

Și fix aceiași oameni care au făcut asta, care vorbeau de deasa Împărtășanie, s-au apucat să ne desființeze și monahismul. Le spuneau tinerilor: «Să nu vă duceți la mănăstire». Călugării ar fi, cică, o adunătură de analfabeți. Abia acum, în ultimii ani, au început să se mai deștepte un pic."

Dincolo de toate, Dumnezeiasca Împărtășanie lucrează în funcție de starea duhovnicească a omului, adică îi curățește pe cei care se curățesc, îi luminează pe cei ce se luminează și îi îndumnezeiește pe cei îndumnezeiți, după cum îi și arde pe cei ce nu trec prin curățire.

„În Dumnezeiasca Împărtășanie ne împărtășim cu Trupul și Sângele lui Hristos. Dacă suntem în stare de luminare, ne folosim. Dacă nu suntem în stare de luminare, Împărtășania aceasta nu ne ajută. Și asta se înțelege prin «cu vrednicie». Cine vine cu vrednicie se folosește. Cine vine cu nevrednicie nu se folosește, ci mai degrabă îi este spre moarte, pentru că rămâne mort, și nu viu în Hristos. Această Împărtășanie cu Trupul și Sângele lui Hristos în mod empiric nu doar că este o realitate, ci devine și văzută. Și acesta este scopul Dumnezeieștii Euharistii: îndumnezeirea credincioșilor. Citiți rugăciunile Dumnezeieștii Împărtășanii și-o să vedeți clar care este scopul Dumnezeieștii Euharistii.

Acum, recent, un episcop a afirmat undeva, unde eram și eu de față, că toți suntem îndumnezeiți, din moment ce la rugăciunea Împărtășaniei citim că «mă îndumnezeiește și mă hrănește». Bine, asta e rugăciunea lui Simeon Noul Teolog, și se referă la experiența lui strict personală, nu la experiența oricărui creștin ortodox care se împărtășește în ziua de azi. Asta e rugăciunea lui Simeon Noul Teolog. Prin urmare, când ne rugăm în felul acesta, spunem și noi că «mă îndumnezeiește și mă hrănește», dar nu înseamnă că «mă îndumnezeiește și mă hrănește» pe mine – pentru că numai cine se împărtășește cu vrednicie se îndumnezeiește și se hrănește ca Simeon Noul Teolog."

Din păcate, Taina Dumnezeieștii Euharistii s-a secularizat, creștinii se împărtășesc necondiționat, sau, în cel mai bun caz, se pregătesc cu post și cu o spovedanie formală.

„Astăzi, lucrurile au ajuns într-un asemenea hal, că nici preotul n-ar trebui să se mai împărtășească. Și, dacă-l citești pe Vasilie cel Mare, care vorbește despre pregătirea clericului pentru Liturghie, e clar că Vasilie cel Mare arată că cel puțin clericul trebuie să fie în stare de luminare ca să săvârșească Dumnezeiasca Liturghie."

Pentru că lucrurile s-au schimbat, și adevăratele premise ortodoxe au fost denaturate, de aceea Biserica a pus niște restricții. A așezat sfinte canoane care stabilesc felul în care ar trebui să participe omul la Dumnezeiasca Euharistie, a rânduit Taina Sfintei Spovedanii, care implică pocăința, ca o condiție de bază, și a făcut unele ajustări în lăcașul de cult și în modul de citire a rugăciunilor. În Biserica primară, întregul lăcaș de cult era un singur compartiment, și rugăciunile se citeau cu glas tare. Însă, pentru că au fost desființate aceste clase – a catehumenilor, a celor pentru luminare, a credincioșilor și a

celor îndumnezeiți –, de aceea au fost puse și unele separări exterioare.

„De aceea a apărut iconostasul. La început nu exista iconostas. Pentru că naosul era doar pentru luminați. Catapeteasma era practic intrarea în naos. Nu era catapeteasmă de lemn, ca astăzi. De aceea, în mănăstirile din Sfântul Munte, sau la Kalambaka, la Meteore, acolo, intrarea în naos este un iconostas pictat cu icoane. Iconostasul se afla pe pereții de la intrarea în naos, iar spațiul Altarului era deschis; avea cel mult un suport pe care puneau o icoană a lui Hristos și una a Preasfintei.

Acesta a fost la început iconostasul. Apoi iconostasul celălalt* a fost făcut mai înalt, iar Liturghia a fost alcătuită în așa fel încât, din moment ce li se îngăduia și celor neluminați să participe la Liturghie, accesul celor neluminați la Dumnezeiasca Împărtășanie a fost limitat doar la anumite posturi din an. Pentru că se presupune că la Botez primiseră luminarea prin Mirungere, dar prin viața pe care o duceau nu mai aveau înlăuntrul lor mintea luminată, așa că nu se mai împărtășeau.

Clericii slujeau Liturghia în spatele dverei, de-acum ascunși de popor, pentru că nu trebuia ca Tainele să fie văzute de cei care nu erau în starea luminării. De aceea nici nu luau parte la rugăciuni. Și rugăciunile au început să fie făcute în taină, pentru că sunt pentru cei luminați, nu pentru toată lumea."

Una din lucrările de bază ale episcopilor și clericilor este formarea creștinilor, astfel încât să fie trecuți de la curățire la luminare și la îndumnezeire, pentru a se împărtăși cu Trupul și Sângele lui Hristos, iar Dumnezeiasca Împărtășanie

* Este vorba de catapeteasma care există în zilele noastre, care delimitează naosul de altar. (n. trad.)

să lucreze spre curățire, luminare și îndumnezeire. Credinciosul trebuia să trăiască slăvirea noetică, pentru a participa cu vrednicie la slăvirea rațională. Aceasta este lucrarea Părinților duhovnicești.

„Nu mă refer la duhovnicul din parohiile de azi, la care toată lumea merge să primească sfaturi sociale sau familiale, iar la final duhovnicul le citește o rugăciune de iertare, și toată lumea pleacă mulțumită c-a fost iertată și poate de-acum să meargă să se împărtășească, fără ca preotul sau cel ce se spovedește să aibă idee de Rugăciunea minții. În Biserica primară, era un fapt simțit dacă unul era luminat, iar altul nu. Unul se împărtășea, altul nu se împărtășea. Era un fapt simțit în Biserica primară. Acum, aceste lucruri nu mai sunt simțite. Și toți simt doar o mângâiere la spovedanie, la Dumnezeiasca Împărtășanie – dar atât, și nimic mai mult."

Pe vremuri, în Biserică, episcopul era Părintele duhovnicesc prin excelență, care îi pregătea pe credincioși pentru Dumnezeiasca Împărtășanie. Tot el îi pregătea și pe preoți pentru a deveni buni Părinți duhovnicești. Se întâmpla la fel ca în cunoașterea omenească.

„Profesorul de astronomie le predă doctoranzilor, ca să ajungă și ei profesori tot la fel de buni ca el. De ce? Ca să lase pe cineva în urmă, ca să fie continuată tradiția astronomiei, pentru că, dacă va înceta această învățătură și pregătire a doctoranzilor, a viitorilor profesori care să-i continue pe astronomii de astăzi, atunci astronomia, ca știință, va dispărea."

Acest lucru se întâmplă și în Biserică, în privința metodei terapeutice de pregătire pentru Dumnezeiasca Împărtășanie.

De aceea, în învățătura Sfântului Simeon Noul Teolog, învățătura-cateheza este legată de spovedanie-pocăință, fiind lucrarea episcopului, la fel ca în exemplul astronomului de mai sus.

„Exact același lucru se întâmpla în Biserica primară. Episcopul este profesorul universitar și le predă doctoranzilor. Cine sunt doctoranzii? Sunt călugării, care-l vor continua pe episcop. De ce-l vor continua pe episcop? Nu pentru că sunt călugări în sensul de azi al cuvântului, ci pentru că sunt cei ce învață [de la episcop] pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu și modul cum se curățește mintea, cum se ajunge la luminare și cum se ajunge la îndumnezeire. De aceea episcopul este învățătorul monahilor.

Apoi, am ajuns la jalnica perioadă pe care o descrie Simeon Noul Teolog, care se luptă și se contrazice cu mulți din vremea lui, pentru că începeau călugării să devină învățători, câtă vreme, mai înainte, doar episcopul era învățător, iar acum călugării deveneau învățători. Deci care era argumentul episcopilor? Că numai episcopul se cade să-i învețe pe ceilalți, monahul nefiind învățător.

Acum, fiți foarte atenți la lucrul acesta. Episcopul este învățătorul, monahul este ucenicul; nu poate monahul să facă pe învățătorul. Dar care era problema? Dacă sunteți atenți, disputa era legată de Taina spovedaniei, Taina pocăinței, dacă le e îngăduit monahilor să spovedească. Pentru că, în Biserica primară, doar episcopul spovedea. Dar s-a ajuns apoi ca episcopul acesta să le îngăduie și preoților să spovedească. Aici însă avem și monahi care spovedesc. Și, în acest punct, disputa pendulează. Uneori se referă la spovedanie, alteori la învățătură.

Dacă citiți cu atenție, Simeon Noul Teolog echivalează învățătura cu spovedania, cu Taina pocăinței. De ce le echivalează? Pentru că, în Biserica primară, lucrarea

episcopului era să-i învețe pe oameni cum să treacă prin stadiul curățirii și să ajungă la luminare, lucru pe care-l făceau Părinții duhovnicești, preoții în parohiile lor, sub supravegherea episcopului. Pentru că, în anii aceia, nu erau cinci-șase catehumeni, ci sute. Era un întreg sistem educațional în Biserică. Erau sute de catehumeni în fiecare an, și îi botezau de obicei în Sâmbăta Mare.

Pentru a fi organizată cateheza în mod corect, preotul, sub călăuzirea episcopului, își asuma să-i învețe pe noubotezați, pe cei luminați, pe anumiți catehumeni, iar apoi diaconii, pe restul catehumenilor. Aceste lucruri le descrie foarte detaliat Dionisie Areopagitul. Dacă vreți să vedeți practica Bisericii primare, puneți mâna și-l citiți pe Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia bisericească*. Le veți găsi pe toate acolo.

Deci episcopul era considerat învățătorul monahilor. Și pentru ce? Pentru că, în acei ani, cineva trecea prin starea curățirii, ajungea la luminare și avea putere duhovnicească etc. Adică pe cel botezat de curând îl prelua după aceea episcopul, și el era ultimul care-l învăța. Pentru ce? Ca să-l desăvârșească pe om, ca să-l facă «doctor în teologie». Ce înseamnă «doctor în teologie»? Pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu, Rugăciunea minții ș.a., care se limitaseră în mare măsură la cercurile monahilor, pentru că monahii se pregăteau în acest fel. În continuare, din ceata monahilor erau aleși episcopii Bisericii; nu întotdeauna, dar putem spune că în mare parte din cazuri."

Odată cu trecerea timpului, această tradiție s-a pierdut, motiv pentru care și monahii erau învățători, adică nu săvârșeau Taina spovedaniei, dar învățau-catehizau, cu alte cuvinte îi ajutau pe credincioși să se elibereze de gânduri, astfel ca energia noetică să se separe de energia rațională și să înceapă Rugăciunea minții. În felul acesta înțelegem ce

este învățătura, ce este pocăința și care este legătură lor cu Dumnezeiasca Împărtășanie.

„Dacă luăm scrierile lui Simeon Noul Teolog, când vorbește despre învățătură, la ce se referă? Cine este învățătorul? Adică explică de ce au devenit și călugării învățători, deși, în epoca mai veche, călugărilor nu li se îngăduia să fie învățători. Pentru că, spun Părinții din vechime, călugărul este ucenic, iar învățător este episcopul. Și explică de ce călugării din vremea lui au devenit învățători, și ce este învățătura. Înțelege prin aceasta spovedaniile și iertarea păcatelor.

Când Simeon Noul Teolog vobește despre învățătură și despre călugării care au datoria să învețe, se referă la datoria de a spovedi. Pentru că învățătura Bisericii prin excelență este spovedania, pentru că în Taina spovedaniei se făcea învățătura despre curățire și despre cum să ajungă cineva la luminare.

Câtă vreme astăzi, când spunem «învățător», n-are absolut nici o legătură cu spovedania. Învățătorul, în ziua de azi, este un catehet, un profesor universitar, un profesor de Religie, însă, atunci când predă, predă rațiunii (*λογική*) omului, nu mai antrenează mintea (*νοῦς*) omului. De-aceea nici învățătura nu mai are nici o legătură cu călăuzirea duhovnicească; are doar o legătură indirectă în ziua de azi. De-aceea și călugărul a devenit învățător sau Părinte duhovnicesc, pentru că, în vremea lui Simeon Noul Teolog, episcopii nu-și mai făceau treaba în acest sens."

Din acest punct de vedere trebuie să privim și predica de la Dumnezeiasca Liturghie, care se referă la **cum** să dobândim o relație cu Dumnezeu, **cum** să trăim îndumnezeirea, **cum** să dobândim dragostea. Faptul că astăzi predicile din Biserică nu vorbesc prea mult despre **cum**, ci despre **ce**, arată că nu se mai

pun în acord cu Dumnezeiasca Euharistie. Astfel de predici nu sunt nici euharistice, nici bisericești, pentru că nu implică isihasmul.

„Aici avem cea mai mare problemă a creștinismului de azi. Auzim predici frumoase de la amvon, toți preoții vorbesc despre dragoste, îndrugă verzi și uscate.

Eu am scris o carte întreagă numită *Păcatul strămoșesc* și, când am scris-o, habar n-aveam cum poate să ajungă cineva la dragostea aceasta jertfelnică. Acolo am descris-o, să spunem, analitic, dar metoda de-a ajunge la ea, care este? Stăm și vorbim despre dragostea jertfelnică. Dar cine este în stare să ajungă jertfelnic? Și cine a ajuns la jertfelnicie? Cine a ajuns la dragoste? Și, când stăm și spunem că avem dragoste, ce suntem? Avem noi cu adevărat dragostea, sau doar ne facem c-o avem? Asta-i problema.

Și sunt ceva de nedescris predicile acestea, umplu amvonul, lucruri frumoase, creștinii stau și se entuziasmează când le ascultă, dar tot ascultăm la predici, și eu unul n-am auzit **cum**-ul. **Ce**-urile, da, **unde**-urile, da. **Cum**-ul? De obicei, **cum**-ul e să nu faci una, să nu faci alta, asta-i păcat, cealaltă-i păcat, să faci aia, să faci fapte bune – da, toate bune și frumoase, dar fapte bune poate să facă oricine, iar la sfârșit, în loc să ajungă-n Rai, ajunge-n Iad."

În Biserica primară, în loc să țină predici proprii, citeau cuvinte de la Părinți.

„La Părinții Bisericii, e suficient să citească omul predicile lui Ioan Gură de Aur ca să vadă cât de dezvoltat era simțul dreptății sociale la Ioan Gură de Aur, care e unul din marii Părinți ai Bisericii, citit de-a lungul veacurilor de toți ortodocșii.

> În trecut exista frumosul obicei ca, în loc să-l ascultăm pe preot cum explică duminică de duminică Evanghelia, predicile astea pietiste, citeau la fiecare Evanghelie predici patristice."

În definitiv, întreaga tradiție liturgică ortodoxă și toate celelalte Taine și slujbe îi privesc pe membrii Bisericii și urmăresc participarea la Taina Dumnezeieștii Euharistii, astfel încât Hristos să le fie curățire, luminare, îndumnezeire. Nu există alte scopuri. Nu există Taine pentru ele însele. Nu pot fi despărțite toate celelalte slujbele bisericești de împărtășirea cu Trupul și Sângele lui Hristos. Iar toate acestea nu pot fi separate de adevărata taină – care este curățirea, luminarea și îndumnezeirea. Există o unitate foarte clară între dogmă, rugăciune, Taine, nevoință și Dumnezeiasca Euharistie. Toate acestea sunt axele în jurul cărora se învârte viața bisericească.

e) Clerici, monahi și mireni

În Biserica primară, catehumenii erau pregătiți pentru a primi Botezul și Mirungerea, pentru a deveni credincioși, mădulare cinstite ale Bisericii, mădulare ale Trupului lui Hristos, temple ale Duhului Sfânt. Biserica, așa cum s-a spus deja, este Trupul real al lui Hristos în care omul se mântuiește, se îndumnezeiește. În epoca apostolică, Apostolii, care-L primiseră pe Duhul Sfânt, erau cei ce conduceau Bisericile locale și le călăuzeau, precum se vede din Epistolele Apostolilor.

Însă, odată cu trecerea timpului, a fost nevoie să se organizeze și clerul după cele trei trepte ale preoției – diaconii, preoții, episcopii –, pentru a împlini lucrarea Bisericii, care este mântuirea oamenilor, împărtășirea de energia curățitoare, luminătoare și îndumnezeitoare a lui Dumnezeu. Astfel, în Biserică au apărut categorii speciale de creștini, care aveau diferite

harisme-slujiri. Apostolul Pavel, în Epistola sa către corinteni, face referire la aceste harisme, și chiar într-o ordine ierarhică.

La început scrie: *„Iar voi sunteți Trupul lui Hristos și mădulare fiecare în parte"*. Și continuă: *„Și pe unii a pus Dumnezeu în Biserică, întâi pe apostoli, al doilea pe proroci, al treilea pe dascăli, după aceea pe puteri, apoi darurile tămăduirilor, ajutorințele, isprăvniciile, felurile limbilor. Au doară toți sunt apostoli? Au doară toți sunt proroci? Au doară toți dascăli? Au doară toți puteri? Au doară toți au darurile tămăduirilor? Au doară toți în limbi grăiesc? Au doară toți tălmăcesc? Ci să râvniți darurile cele mai bune"* (I Corinteni 12, 27-31).

În continuare, s-au format în Biserică două „cete" de membri, mirenii și clericii, la care s-au adăugat mai târziu monahii.

Mireni și clerici

Credincioșii, prin Tainele Botezului și Mirungerii și prin strădania lor de a împlini poruncile lui Dumnezeu, aveau o anume harismă duhovnicească, cel puțin Rugăciunea minții în inimă, și aparțineau *„preoției împărătești"*. Apostolul Pavel, în enumerarea harismelor din versetul de mai sus, pune la urmă harisma grăirii în limbi – *„felurile limbilor"* – care este Rugăciunea minții. Și din alte Epistole ale Apostolilor reiese în mod clar faptul că toți membrii Bisericii aveau Rugăciunea minții, care este dovada că omul e templu al Sfântului Duh și Îl iubește pe Dumnezeu.

Astfel, toți credincioșii, inclusiv femeile, aveau preoția duhovnicească, *„preoția împărătească"*, erau luminați, afară numai dacă unul dintre ei nu cădea în păcat, motiv pentru care pierdea rugăciunea și era numărat iar între catehumeni, ca unul ce se pocăia. În orice caz, credincioșii nu erau unii care să nu aibă nici o harismă, ci aveau cel puțin harisma Rugăciunii minții.

Apostolul Pavel vorbește despre oamenii care se rugau noetic: *„Ruga-mă-voi cu duhul, ruga-mă-voi și cu mintea"*, dar și despre cei ce sunt „de sine"*, care nu au această Rugăciune noetică. *„Pentru că, de vei binecuvânta cu duhul, cel ce este de sine, cum va zice «Amin», după mulțumirea ta?"* (I Corinteni 14, 16). Și mai jos scrie: *„Deci de s-ar aduna toată biserica împreună, și toți ar grăi în limbi și ar intra și cei ce sunt de sine sau cei necredincioși, au n-ar zice că sunteți nebuni?"* (I Corinteni 14, 23). Este evident că, în Biserica primară, după descrierea Apostolului Pavel, existau pe de o parte oameni harismatici, cu o ierarhie de harisme, și pe de altă parte cei ce erau „de sine" – mirenii. În afara Bisericii erau cei necredincioși.

> „În acest context vedem însă o evoluție curioasă în istoria Bisericii, de-a lungul căreia preoția împărătească a Bisericii nu a rămas calitativ ceea ce era la început. La început, adică în epoca primilor creștini, avem mireni și clerici. Apostolul Pavel îi numește pe mireni «cei care sunt de sine», iar Părinții Bisericii îi tâlcuiesc pe «cei care sunt de sine» ai Apostolului Pavel ca fiind mirenii. Mirean este cel botezat, dar care încă nu a fost chemat de Sus, astfel încât să devină *«preoție împărătească»*, adică cleric.
>
> Cleric era considerat cel de Dumnezeu chemat, adică cel ce primise cercetarea Duhului Sfânt în inima sa și în care Duhul începuse să se roage. Adică cel ce devenise templu al Duhului Sfânt și, prin urmare, mădular al Trupului lui Hristos, adică al Bisericii."

Aceasta înseamnă că, în Biserica primară apostolică, toți credincioșii erau harismatici și aparțineau *„preoției împărătești"*.

---

* Vezi nota de la p. 307. În acest context, la I Corinteni 14, 16, „de sine" este tradus prin *„cel prost"* (Biblia 1914) sau *„omul simplu"* (ediția sinodală), iar la I Corinteni 14, 23, cei ce sunt „de sine" sunt văzuți ca *„cei neînvățați"* (Biblia 1914) sau *„neștiutori"* (ediția sinodală). (n. trad.)

Aveau preoția duhovnicească, pentru că toți aveau cel puțin Rugăciunea minții, care este o ierurgie duhovnicească.

Dintre acești credincioși se alegeau câțiva pentru a fi făcuți diaconi, preoți și episcopi, astfel încât să aibă harisma specială a preoției, cu care urmau să săvârșească Tainele și să călăuzească duhovnicește mădularele Bisericii.

Când Apostolii erau pe cale să-i hirotonească pe primii diaconi, le-au spus credincioșilor: *„Socotiți, drept aceea, fraților, dintre voi șapte bărbați mărturisiți, plini de Duhul Sfânt și de înțelepciune, pe care să-i rânduim la treaba aceasta"* (Fapte 6, 3). Întâiul Mucenic Ștefan era *„un bărbat plin de credință și de Duhul Sfânt"* (Fapte 6, 5). Pentru a fi aleși să devină diaconi, trebuia să-L aibă pe Duhul Sfânt. Faptul că-L aveau pe Duhul Sfânt înseamnă că aveau Rugăciunea minții, care e dovada cea mai clară a prezenței și lucrării Duhului Sfânt, lucru știut de mădularele Bisericii, care îi recunoșteau, de bună seamă, pe astfel de oameni, prin darul duhovnicesc pe care ei înșiși îl aveau.

În Biserica primară, clericii, așa cum au fost rânduiți pe treptele preoției – diaconi, preoți și episcopi –, aveau o harismă duhovnicească, și în felul acesta săvârșeau Tainele, dar în același timp îi călăuzeau și pe credincioși la împărtășirea de energia curățitoare, luminătoare și îndumnezeitoare a lui Dumnezeu, astfel încât, cu aceste premise, să ia parte la Taine cu vrednicie. Aceasta este calea prin care sunt tămăduiți creștinii. Treptele preoției corespundeau treptelor vieții duhovnicești.

> „Dionisie Areopagitul ne spune clar că diaconul corespunde treptei curățirii, preotul, treptei luminării, iar episcopul, treptei îndumnezeirii."

Acest fapt reiese și din practica Bisericii, conform căreia un creștin nou-botezat nu trebuia să fie făcut cleric. Întâlnim lucrul acesta și în porunca pe care Apostolul Pavel i-o dă Episcopului Timotei: *„Însă se cade episcopului să fie (...) nu de*

curând botezat, ca nu umflându-se, în osânda diavolului să cadă" (I Timotei 3, 2,6).

„Și-l hirotonim când ajunge la luminare. Atunci îl hirotonim. Nu hirotonia îl face luminat. Ci pentru că este luminat îl hirotonim."

„Avem facultate, avem liceu, avem școală primară. Ca să devină cineva episcop sau cleric în Biserica primelor veacuri trebuia să nu fie nou-botezat, de aceea și există un canon care-i interzice nou-botezatului să fie hirotonit.

De ce-i interzice nou-botezatului să fie hirotonit? Pentru că nou-botezatul nu ajunsese încă la pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu; abia trecuse de stadiul curățirii și, fiind nou-botezat, învăța cele ce țineau de treapta luminării, și apoi, odată cu pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu, se considera că a intrat în stadiul vederii. Acest stadiu al vederii, care e prima treaptă, este cea mai înaltă treaptă a luminării și prima treaptă către îndumnezeire.

Episcopii erau aleși din rândul celor care se aflau în această stare, de aceea nu erau făcuți episcopi nou-botezații, ci luminații. Luminatul acesta nu e unul care să fi absolvit Universitatea din Atena sau vreo Academie din Rusia, ci unul care a dobândit luminarea, pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu, Rugăciunea minții etc. – în esență, unul care se curățise."

Însă, odată cu trecerea timpului, Biserica se secularizează. La început, clericii erau hirotoniți din rândul credincioșilor care aveau rugăciune, dar, mai târziu, au ajuns să fie hirotoniți oameni care aveau doar o bună purtare exterioară, însă, din moment ce nu aveau nici o harismă, nu știau cum să-i tămăduiască pe oameni. Cu toate acestea, continuau să săvârșească Tainele.

„Clerul este un grup de oameni care se află cel puțin pe treapta luminării, după învățătura Părinților. Dacă nu se află în starea luminării, atunci trebuie suplinite neputințele clerului. De-a lungul veacurilor, ori de câte ori clerul, în general, a căzut din starea luminării, a avut loc o decădere generalizată, nu doar a clerului sacerdotal, adică a preoților și diaconilor etc. Decăderea a fost într-atât de generalizată, că i-a cuprins și pe episcopi. Și episcopii au căzut din starea aceasta a luminării, ba nu mai ajungeau nici măcar să treacă prin starea curățirii."

„Aceste lucruri, dacă le are cineva în vedere și se-apucă să-i studieze pe clericii Bisericii primare, vede că acei creștini care treceau prin curățire și ajungeau la luminare, la vedere, erau de la sine învățători, pentru că ajungeau la o anumită stare duhovnicească.

Din acest motiv, avem fenomenul acesta paradoxal că parohiile Bisericii primare aveau foarte mulți preoți. În epoca lui Heraclius, Aghia Sofia avea optzeci de preoți și o sută cincizeci de diaconi, și asta după ce numărul lor fusese redus! Erau mult mai mulți, dar știm doar numărul rămas după ce-a fost redus, nu de dinainte. Hirotonia era o practică a Bisericii prin care Biserica adeverea că este cineva bun de preot, din moment ce ajunsese într-un anume punct, și de aceea era bun de Părinte duhovnicesc. Dacă însă nu ajunsese acolo, nu era bun de Părinte duhovnicesc, prin urmare nici nu putea ajunge să fie hirotonit preot sau episcop.

Asta înseamnă că, în Biserica primară, parohia era formată din cei luminați, dar nu pentru că ar fi dobândit ei cunoștințe raționale – pentru că cel mai «luminat» din punctul ăsta de vedere ar trebui atunci să fie diavolul; el e cel mai bun teolog dintre cei aflați în afara Raiului."

„În Noul Testament, cei care ajung la îndumnezeire se numesc Apostoli sau Proroci. Din rândul lor erau aleși episcopii, din rândul celor îndumnezeiți, dintre Proroci erau episcopii și preoții. Apoi veneau învățătorii și toți ceilalți din Biserică. În fruntea fiecărei parohii sunt Prorocii. Adică ei sunt doctorii spitalului. Printre doctorii spitalului există și un doctor care este director. După doctori vin asistentele și toți ceilalți care alcătuiesc spitalul.

Ceea ce s-a petrecut în Biserică e în felul următor: votul, cum s-ar spune, dreptul de-a alege episcopi îl aveau Prorocii, pentru că ei administrau Biserica. Și nu erau Proroci pentru că ar fi fost aleși Proroci de popor, ci pentru că erau chemați de Dumnezeu, de aceea îi și avem pe cei «de Dumnezeu chemați». Vasăzică, Părinții Bisericii spun că omul, ca să devină cleric, trebuie să aibă chemare de la Dumnezeu. Acum, să ai chemare de la Dumnezeu înseamnă ca Însuși Duhul Sfânt să vină și să se sălășluiască în tine și să se roage. De aceea și Apostolul Pavel spune: «*Și pe unii a pus Dumnezeu în Biserică, întâi pe apostoli, al doilea pe proroci, al treilea pe învățători*» (I Corinteni 12, 28) etc. Ei formează acum personalul medical, adică doctorii, care aleg dintre ei și un director al spitalului, numit episcop, și aceștia administrează Biserica."

Biserica era considerată un spital duhovnicesc, iar clericii – doctori duhovnicești, care tămăduiesc bolile duhovnicești ale oamenilor.

„Clerul Bisericii e corpul medical, adică doctorii spitalului. Și după ei vin cei aflați la luminare – adică cei aflați la luminare sunt asistentele spitalului. Iar după asistente îi avem pe cei cei ce se curățesc, adică bolnavii spitalului.

Bine, nu-i o comparație exactă, ci aproximativă. Odată cu trecerea timpului, treptat, dintr-un anumit spital dispare îndumnezeitul, doctorul; și după ce-au dispărut doctorii, în locul lor vin cei luminați; și treptat dispar și ei, și în locul lor vin cei bolnavi. Acum spitalul este condus de bolnavi.

De aceea și Simeon Noul Teolog spune că în ziua de azi ajung episcopi cei care, în vremea Apostolului Pavel, spuneau «Amin»-ul, adică cei ce sunt «de sine», mirenii. Pentru că cine spune «Amin»-ul, în capitolul 14 și 13 din Epistola întâi către corinteni, cei care sunt «de sine», după Părinții Bisericii, aceștia sunt mirenii. Iar acum, cei care spuneau doar «Amin»-ul, zice Simeon Noul Teolog, acum aceștia sunt episcopii Bisericii. Adică n-au nici îndumnezeire, nici luminare, și totuși au ajuns episcopi ai Bisericii.

Întrebare a unui student: Și nici măcar nu știu aceste lucruri?

Răspuns: Nici măcar nu știu. Și, dacă le spui cumva, nu-i exclus să te facă și eretic. Din fericire, Biserica l-a recunoscut pe Simeon Noul Teolog ca sfânt al Bisericii și, dacă spunem ceva ce spune Sfântul Simeon Noul Teolog, nu ne punem în pericolul de-a fi condamnați ca eretici."

Clericii cunoșteau metoda de diagnosticare și de tratare a bolii, la fel ca doctorii trupului.

„... Se duce și se face doctor după ce învață să pună diagnosticul și să aplice terapia.

Deci omul trecea prin curățire ca să ajungă la Botez; după care era botezat, era luminat, ajungea templu al lui Dumnezeu și, după ce ajungea templu al lui Dumnezeu, atunci, luminat fiind, îi lumina și pe ceilalți.

Vasăzică, nu hirotonia îl luminează pe candidatul la preoție, ci hirotonia implică deja luminarea candidatului. Se presupune că un candidat la hirotonie a fost ales pentru

hirotonie tocmai pentru că e luminat, pentru că are deja capacitatea să fie Părinte duhovnicesc. Nu devine Părinte duhovnicesc pentru că i-am citit noi o rugăciune magică pe cap; nu l-am făcut duhovnic pentru că i-am zis o rugăciune. Luați un popă țicnit, citiți-i o rugăciune, și o să-nceapă să nenorocească mii de oameni. În loc să-i trimită în Rai, un popă care nu știe cum să spovedească o să-i trimită fix în Iad.

Deci, pe Părintele duhovnicesc îl recunoaștem după faptul că se află într-o anumită stare duhovnicească, și tocmai de aceea îl hirotonim. Însă, pentru că tradiția aceasta a suferit o alterare, de-aceea a apărut și cealaltă tradiție în care episcopul, care are răspunderea, care e Părintele duhovnicesc prin excelență, așadar episcopul, când are un preot care este bun și știe aceste lucruri, atunci când are încredințarea că a ajuns pe-o anumită treaptă duhovnicească, îl face duhovnic, îl hirotesește duhovnic, iar acela primește un certificat că e duhovnic. El poate să spovedească etc. Acum, însă, ce legătură are asta cu subiectul diagnosticului și al terapiei, așa cum le vedem în Biserica primară? Aceasta este problema numărul unu.

Evoluția istorică a concepțiilor pe care le avem noi astăzi despre episcop – adică la noi există de foarte curând o concepție nouă despre episcop, dar în Apus există o lungă istorie a evoluției episcopatului, din care evoluție se poate înțelege de ce episcopul, în Apus, a ajuns să fie considerat administrator. Titlul lui este de «administrator al Bisericii». Adică face administrație.

Și astăzi, de regulă, s-a ajuns într-un asemenea hal, încât cel care săvârșește liturghia e preotul de parohie – asta se întâmpla în Apus, iar acum se întâmplă și la noi –, în timp ce episcopul se duce la biserică și, de obicei, dacă este de față, prezidează slujba [dar nu slujește], în vreme ce, în Biserica primară, și până la căderea Constantinopolului, și până la Revoluția elenă, episcopul slujea duminică de

duminică. Aceasta este treaba lui, să slujească duminică de duminică, și să învețe oamenii, și să supravegheze întreaga cateheză și întreaga lucrare a parohiei și a Bisericii, nimic altceva.

În tot cazul, nu văd nici o diferență între concepția patristică despre creștinism și știința medicală. Nu pot vedea nici o diferență. Ați înțeles? Absolut nici o diferență. Atâta vreme cât, desigur, în știința medicală este inclusă și psihiatria. Aici avem ceva și mai fundamental decât ce știe psihiatria zilelor noastre.

Prin urmare, succesiunea apostolică face parte din tradiția apostolică. Iar diferitele trepte ale preoției există pentru acest scop: diagnostic și tămăduire. Așadar, când cineva este tămăduit, atunci este tămăduit, iar parohia îl recunoaște ca tămăduit, de aceea îl și aleg să le fie conducător, episcop sau cleric. Nu-l fac cleric în speranța că pe parcurs o să învețe el diagnosticul și terapia. Pentru că este tămăduit, de aceea îl fac episcop."

Episcopul este garantul acestei metode de tratament terapeutic.

„Astăzi, de obicei, se spune că ceea ce garantează transmiterea tradiției ortodoxe e treapta episcopală, episcopatul. Așa se spune astăzi de obicei. Normal, avem această tradiție patristică, conform căreia tradiția se transmite în principal prin episcopi, care sunt centrul tradiției, centrul unității Bisericii, centrul datoriei de-a învăța a Bisericii, centrul vieții liturgice a Bisericii, al vieții sacramentale a Bisericii, iar fără episcop nu se poate face nimic. Aceasta este o realitate. De ce este o realitate? Pentru că aveau o punere a mâinilor neîntreruptă din vremea Apostolilor? Sau pentru că aveau harul terapeutic?

Să mutăm discuția în știința medicală. Să-i luăm pe chirurgi. Chirurgii sunt «hirotoniți» prin examene. Se duc

la cursuri, fac practică, învață prin examene în laborator și, din momentul în care profesorii îi consideră pregătiți, le dau o diplomă și sunt numiți chirurgi.

Episcopii Bisericii sunt profesorii universitari în Biserica primară. Acum episcopii au ajuns studenții profesorilor. În Biserica primară, episcopii sunt profesorii. Ei produc fii duhovnicești. Au toată răspunderea pentru tratamentul terapeutic în parohie etc., și acesta este motivul pentru care episcopul îi dă dreptul preotului să se facă Părinte duhovnicesc. Nu are preotul dreptul să fie Părinte duhovnicesc doar prin hirotonie, așa cum spun unii, pentru că a fi Părinte duhovnicesc* nu e ceva care să vină prin hirotonie. Hirotonia este pentru săvârșirea Sfintelor Taine, pentru cultul public al Bisericii și Tainele după tipic. Faptul că preotul nu devine Părinte duhovnicesc prin hirotonie înseamnă că hirotonia nu le dă pe toate.

Dar cineva poate să fie făcut Părinte duhovnicesc doar de un Părinte duhovnicesc. Și aceasta este esența succesiunii apostolice și a tradiției apostolice. Adică, așa cum profesorul-chirurg produce medici chirurgi, la fel și Părinții duhovnicești produc Părinți duhovnicești. Nu poate cineva să devină Părinte duhovnicesc doar prin hirotonie. Este cu neputință.

Deci, din punctul acesta de vedere, episcopul era un purtător. Pentru că se presupune că episcopul e Părintele duhovnicesc prin excelență și purtătorul tradiției de diagnostic și terapie a Bisericii. Și el, prin excelență, știe și să pună diagnosticul corect, și să aplice terapia corectă. Și, în felul acesta, episcopatul predă, de la o generație la alta, tradiția apostolică, al cărei nucleu este diagnosticul și terapia, culminând cu îndumnezeirea."

---

* Vezi nota de la p. 156. (n. trad.)

„Și ajung ei în punctul în care – ne informează Simeon Noul Teolog – mulți episcopi din ziua de azi, din Biserică, ar fi fost doar mireni, nu clerici, în Biserica primară. Deci asta înseamnă că există o diluare în spital și, în loc să avem doctori adevărați, întâi au fost înlocuiți de asistente, care, oricum ar fi, o asistentă tot mai știe câte ceva. Apoi, nici măcar de asistente. Și ajungem în punctul în care spitalul este plin de șarlatani."

Astăzi lucrurile s-au deteriorat încă și mai mult. Clericii săvârșesc Tainele, dar mulți dintre ei nu cunosc metoda terapeutică și nu-i pot vindeca pe oameni conform tradiției ortodoxe, adică nu știu și nu sunt în stare să-i ajute pe creștini să treacă de la curățire la luminare și la îndumnezeire.

„Cât despre teologia ortodoxă din ziua de azi, practica bisericească a fost împărțită în două zone. Pe de-o parte, promitem o tămăduire viitoare, după moarte; adică ne-am făcut doctori nu pentru acum, ci pentru după moarte. Și cum așa? Primim o hirotonie, și pe urmă începem: «*Binecuvântată este Împărăția...*». Executăm ritualul, și după aceea spunem că cine se împărtășește cu Sfintele Taine va avea viață după moarte și va ajunge în Rai. Cine nu se împărtășește va ajunge în Iad. Vasăzică, am lăsat tămăduirea pe seama vieții viitoare a omului.

Preotul însuși nu mai tămăduiește pe nimeni, nu face decât liturghii. Episcopul nu mai tămăduiește pe nimeni, nu face decât liturghii. Cine-i mai învață azi pe oameni? Cine-i mai aduce, adică, de la curățire la luminare?

Viața liturgică a Bisericii Ortodoxe astăzi – nu doar în Grecia, ci peste tot – nu mai are nici o legătură cu tămăduirea omului, din punctul de vedere al curățirii și al luminării. Dacă vrei astăzi curățire și luminare, tot ce poți să faci e să te duci la o mănăstire. Dar trebuie să fii atent și la

ce mănăstire; nu te duci așa, la orice mănăstire. Asta e Ortodoxia zilelor noastre."

„Am ajuns în punctul în care doar conservăm niște texte liturgice, și nimic mai mult. Asta în afară de viața viitoare, pe care o promitem tuturor: «Veniți la biserică, altfel o să ajungeți în Iad! Dacă veniți, o să ajungeți în Rai». Ăsta-i mesajul de azi. Da, dar și dintre cei care vin astăzi la biserică, câți se tămăduiesc, și câți preoți mai știu cum să tămăduiască? Aceasta este întrebarea.

Și acum, încă un lucru. Ne preocupă viața de dincolo. Mare parte din cei ce suferă de psihoza asta și se tem de Iad ar trebui în mod normal să se ducă la mănăstire și de-acum înainte să-și poarte grijă de suflet, ca să-și asigure un loc în Rai, că doar asta e «meseria» monahilor.

Apoi, preoții de parohie, ce treabă au în parohiile lor, dacă nu duc lumea de la curățire la luminare? Aceștia sunt oamenii care se ocupă cu viața de acum. Că doar există atâția tați în căutare de gineri buni pentru fetele lor, așa că le fac paraclise, rugăciuni. Merg și le sfințesc casele, magazinele, ca să le meargă bine afacerile, mai fac sfeștanie la câte-un vapor, ca să se umple de bani armatorul, permanent fac rugăciuni, sfeștanii, parastase. Ajunge, vasăzică, un executant de rutină – însă preotul de parohie nu se mai ocupă de curățirea și luminarea poporului, lucru care ar fi trebuit să fie grija lui de căpătâi, cel puțin așa reiese din cărțile liturgice."

„E atât de bine conservată viața liturgică a Bisericii: Liturghii frumoase, veșminte frumoase, mai știu eu ce, muzică, icoane frumoase, una, alta – dar tămăduire, ioc! Asta-i problema.

Vasăzică, am ajuns în punctul în care nu numai că extrem de rar mai dai peste vreun duhovnic sau preot care să fie în starea de luminare, dar, și dacă-i întrebi, să zicem,

de Părinți, de luminare, de îndumnezeire și curățire, habar nu au – și nu doar clericii; ci și profesorii universitari."

O episcopie are succes dacă episcopul și clericii cunosc metoda terapeutică, adică dacă ei înșiși urmează calea de sfințire. În caz contrar, are loc un eșec.

„Dacă un episcop ajunge el însuși sfânt, și clericii lui ajung sfinți, și o mare parte din turmă se sfințește, asta înseamnă succes. Dacă însă într-o episcopie nici episcopul nu ajunge la sfințenie, nici clericii, nici vreunul din mădularele Bisericii, din moment ce episcopia asta e lipsită de oameni care să treacă de curățire și să ajungă la luminare și la îndumnezeire, asta înseamnă, din perspectiva criteriilor strict ortodoxe, un imens eșec."

Desigur, faptul că astăzi clerul nu mai cunoaște metoda de tămăduire nu înseamnă că nu mai avem nevoie de cler. Așa cum am subliniat mai sus, clericii au o îndoită lucrare: de a săvârși Tainele și de a-i tămădui pe oameni, ca să participe cu vrednicie la Taine. E cu putință clericii să nu cunoască metoda ortodoxă de tămăduire, dar să săvârșească Tainele în mod canonic, afară doar de cazul în care nu au fost caterisiți oficial de Biserică.

„Preotul sau episcopul poate fi cel mai rău om din lume. Câtă vreme nu există însă nici un act bisericesc împotriva lui, câtă vreme omul nu a fost caterisit, toate Tainele pe care le săvârșește ca reprezentant al ierarhiei sunt valide. Și Botezurile sunt valide, și hirotoniile lui sunt valide, și chiar și rugăciunile lui de dezlegare sunt valide, deși el poate fi un ticălos. Toate sunt valide.

Însă, din clipa în care e caterisit, nimic din ceea ce face nu mai este valid. Același om e și înainte de caterisire, și

după caterisire, dar caterisirea a schimbat situația, pentru că avem acolo o hotărâre oficială a Bisericii că e caterisit acum.

Același lucru se întâmplă și cu cei care au fost afurisiți. Cât timp Biserica nu a afurisit oficial un om și nu a luat nici o atitudine și l-a înmormântat, asta înseamnă că rudele acestui om au tot dreptul să-i facă parastas în Biserică. Dacă însă a fost afurisit, pentru că era mason sau eretic, unul ca acesta nu mai este înmormântat [de Biserică]. Și, nefiind el înmormântat [de Biserică], nu-i vom face nici parastas."

În general, preoția ca harismă are o mare valoare în Biserică. În același timp, toți creștinii, pentru a fi mădulare vii ale Bisericii, trebuie să dobândească preoția împărătească, după cuvântul Apostolului Petru: *„Iar voi, rod ales, preoție împărătească, neam sfânt, norod spre câștigare; ca să vestiți bunătățile Celui ce v-a chemat pe voi dintru întuneric la minunata Sa lumină; care odinioară nu erați norod, iar acum norodul lui Dumnezeu, care erați nemiluiți, iar acum miluiți"* (I Petru 2, 9-10), și după cuvântul Apostolului Pavel către coloseni: *„Cu bucurie mulțumind Tatălui, Care ne-a învrednicit pe noi în partea preoției* sfinților întru lumină"* (Coloseni 1, 11-12).

Monahi

În Biserica primară, așa cum se păstrează în Epistolele Apostolului Pavel, creștinii Îl aveau pe Duhul Sfânt lucrător în inimile lor, erau temple ale Duhului Sfânt, aveau harisma Rugăciunii minții și diferite alte harisme ale Duhului Sfânt. Despre aceasta dau mărturie, între altele, cele două Epistole

* Gr. κλήρος, „soartă" (Biblia 1914), „moștenire" (ediția sinodală). Am optat pentru sensul secundar de „cler, preoție", pentru a rămâne consecvenți contextului (n. trad.).

ale Apostolului Pavel către corinteni. Din rândul acestor credincioși-mireni harismatici erau aleși clericii.

Însă, odată cu trecerea timpului, Bisericile locale și parohiile au început să se secularizeze, iar această tradiție să se piardă, mutându-se la început în pustie, și după aceea în schituri și în mănăstiri. Astfel, ceea ce în perioada Bisericii primare se realiza în parohii, acum se realizează în monahism.

„Odată cu trecerea anilor, ajungem în punctul în care episcopul, în loc să fie ales din rândul doctorilor, este ales din rândul asistentelor și, încet-încet, din rândul bucătarilor, al femeilor de serviciu ș.a.m.d. Adică, în spital, Prorocii sunt dați la o parte, ca să zic așa, în mod democratic din ierarhie, și din acel moment se adună în pustie și devin călugări în mănăstiri, și se creează o discrepanță între mănăstiri și parohii. De aceea, unul din primele nume ale mănăstirii este de «spital». Se obișnuia ca însăși mănăstirea să fie numită spital, în loc de biserică.

Și ce viață duceau în spitalul acesta? Îi ziceau viață apostolică. Aceasta era viața apostolică, cea care se păstrează mai degrabă în mănăstiri decât în parohii. Și vedem exemple de pelerini care pleacă din lume în pustie și se întâlnesc cu pustnici, și pustnicul îi întreabă dacă mai există Biserică în lume. Nu înțelege prin asta dacă mai există episcopi, preoți și enoriași în lume, ci înțelege dacă în lume mai există încă grăirea în limbi, dacă mai există Rugăciunea minții, pentru că asta înseamnă mădular al Bisericii. Și se ajunge în punctul în care mădular al Bisericii este cel «de sine»*, cel care spune «Amin»-ul – acesta este mireanul, potrivit Părinților Bisericii."

„De aceea, monahismul nu e un fenomen nou în Biserică. Monahismul exista în orice parohie, pentru că toți creștinii erau călugări în Biserica primară."

---

* Vezi nota de la p. 307. (n. trad.)

În realitate, prin apariția monahismului și înființarea mănăstirilor, Biserica își duce mai departe scopul său, care este sfințirea oamenilor. Acest scop, desigur, este continuat și în parohii de către cei care urmează învățătura ortodoxă. Episcopii cunoșteau dogmele și făceau o mărturisire la hirotonie că le vor păzi nealterate. Creștinii erau catehizați de episcopi pe baza dogmelor, iar unii dintre ei, care aveau mai multă râvnă, mergeau la mănăstire „ca să convertească dogmele în viață". Astfel, mănăstirile ajung spații în care oamenii devin temple ale Duhului Sfânt, împlinind scopul Botezului și al Mirungerii.

„Dacă privește cineva monahismul din perspectiva aceasta, vede în mod clar că mănăstirea Evului Mediu și-a perioadei stăpânirii otomane nu este nici mai mult, nici mai puțin, decât continuarea vieții de parohie a Bisericii primare.

În Biserica primară, fiecare parohie era condusă de astfel de Părinți duhovnicești care practicau nevoința aceasta [isihastă] și erau capabili să-i călăuzească pe credincioși la luminarea minții (*νοῦς*). Și, când parohia a decăzut și a ajuns laxă în această privință, adică nu prea se mai găseau Părinți duhovnicești care să călăuzească poporul, din acel moment au înflorit mănăstirile. Că s-a ajuns pe urmă și la situația în care parohia, și însăși episcopia, să fie doar un stadiu pregătitor, și apoi desăvârșirea convertirii dogmei în trăire să fie lăsată pe seama Părinților care se adunau în jurul sihăstriilor și mănăstirilor."

Oricine intra în mănăstire era tratat ca un catehumen ce trebuia să ajungă la luminare, adică să-și pună în lucrare harul primit la Botez și la Mirungere. Astfel, terapia, care este metoda vieții ortodoxe, era trăită în mănăstiri, care erau centre ale vieții duhovnicești și bisericești.

„Când a luat amploare monahismul, adevărata terapie s-a mutat în mănăstiri, iar parohiile au rămas în

urmă. Acolo se făceau diagnosticul și terapia. Și s-a impus ca episcopul, cel puțin – adică mitropoliții, arhiepiscopii, patriarhii, cel puțin – să fie provenit din mănăstire, așa că avem mitropoliți necăsătoriți ș.a.m.d. Și se pare că s-a impus tradiția aceasta, să fie proveniți mai ales din rândul celor necăsătoriți.

Și de aceea trebuie să-l citim cu mare atenție pe Vasilie cel Mare: de ce fuge cineva la pustie? Deoarece fecioria și fuga din lume îl ajutau să dobândească pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu. Îl ajutau, pentru că atunci când cineva este extrem de ocupat și angrenat în fel de fel de lucruri, nu poate să se mai dăruiască ușor pe sine. Pentru că e mare lucru să se mute pomenirea lui Dumnezeu de aici (din rațiune) mai jos (în inimă), și-apoi pomenirea aceasta să fie neîncetată. Lucrul acesta cere multă nevoință, nu se ajunge aici cu una, cu două. Și atenția omului trebuie să nu fie distrasă ca să poată să ajungă acolo.

Când însă cel care a dobândit Rugăciunea aceasta, Rugăciunea de-un-singur-gând, ajunge în acest punct, atunci poate să devină și episcop și poate să se ocupe și cu administrația, pentru că are Rugăciunea și, orice ar face și oriunde s-ar duce, el are Rugăciunea. Vasăzică, pleacă din lume să o dobândească, și pe urmă revine în lume. Ați înțeles? Nu-i așa? Și revine, și are Rugăciunea, și continuă să fie un nevoitor."

Scopul creștinului este să devină sfânt, după îndemnul: *„Căci scris este: fiți sfinți, că Eu sfânt sunt"* (I Petru 1, 16). Din păcate, mulți consideră că acest scop poate fi trăit doar în monahism, câtă vreme, în Biserica primară, toți creștinii duceau o viață de nevoință, astfel încât și Apostol Pavel a spus: *„Vremea de acum scurtă este; că și cei ce au femei să fie ca și cum n-ar avea; și cei ce plâng, ca și cum n-ar plânge; și cei ce se bucură, ca și cum nu s-ar bucura, și cei ce cumpără, ca și cum n-ar stăpâni. Și cei ce se folosesc cu lumea aceasta, ca și cum nu s-ar folosi, că trece chipul*

lumii acesteia. Și voiesc ca voi fără de grijă să fiți" (I Corinteni 7, 29-32).

Astfel, monahismul nu este o formă de viață antiscripturistică, nici nu este ceva care să fi provenit din influențe străine, nici ceva adăugat, care să fi pătruns ulterior în Biserică, ci este autentica viața creștină și evanghelică.

„Monahismul nu este rezultatul vreunei influențe siriene. Nu știu de ce istoricii caută de unde provine monahismul."

Monahismul este aplicarea poruncilor evanghelice. Aceasta este perspectiva în care se mișcă monahismul ortodox. În mănăstire era trăită nevoința ortodoxă.

„Practica ascetică a Bisericii Ortodoxe este pentru toți creștinii, dar succesul ei, istoric cel puțin, a fost înregistrat mai ales în centrele monahale și ascetice ale Bisericii. Și, de-atunci înainte, monahismul devine foarte puternic. Nu doar în pustie, ci și în cetăți erau mănăstiri, și Constantinopolul însuși era plin de mănăstiri, dacă vă amintiți. Nu erau mănăstiri doar în afara Constantinopolului, ci și în Constantinopol erau mănăstiri.

Tendința de azi e să se scoată mănăstirile din orașe și să se mute în munți, ca să nu mai influențeze așa de mult lumea și să contamineze neoelenismul, care a vrut dintotdeauna să ducă modul de viață burghez, ca să se dezvolte societatea burgheză – *la bourgeoisie* – europeană și americană. Normal, monahismul era periculos pentru burghez. Acum, nu pot să pricep și pace de ce comuniștii cred că monahismul și religia sunt periculoase."

„Astăzi predomină concepția că tradiția aceasta [isihastă] ar fi doar pentru călugări, nu și pentru ceilalți. Bine, adică numai călugării sunt bolnavi? Nu suntem și noi,

restul, bolnavi? Adică ei au nevoie și noi să n-avem nevoie? De ce? Pentru că, dacă cineva nu parcurge drumul acesta, e exclus să ajungă la dragostea care *«nu caută ale sale»* (I Corinteni 13, 5). Nici nu încape vorbă, nu are cum să ajungă acolo, este cu totul imposibil. Doar prin harul lui Dumnezeu poate să ajungă omul la dragostea aceasta jertfelnică."

„În mănăstire parcurgeau cele trei stadii ale desăvârșirii și, după ce ajungeau cel puțin la luminare, pe oamenii aceștia îi luau mitropoliții și-i puneau episcopi în episcopii sau în mitropolii, sau mitropoliți în patriarhii."

Într-o rugăciune la tunderea în schima mare, preotul îi spune celui ce urmează să se tundă: *„O, chemare nouă! O, dăruire a tainei! Al doilea botez iei astăzi, frate, prin bogăția dăruirilor Iubitorului de oameni Dumnezeu, și păcatele tale le curățești, și fiu al Luminii te faci, și Însuși Hristos Dumnezeu împreună se bucură cu sfinții Săi îngeri de pocăința ta, junghiind ție vițelul cel binehrănit"*. Este vorba de pocăință ca adevărată curățire a inimii și cale spre luminare, fiind punerea în lucrare a harului Botezului.

„Slăvirea noetică* nu este săvârșită însă de către om. Nu omul e cel ce săvârșește slăvirea noetică, ci Duhul Sfânt o săvârșește. Și, când întreba cineva cine e templu al Duhului Sfânt, Părinții îi răspundeau că templu al Duhului Sfânt e cel în care a venit și s-a sălășluit Duhul Sfânt. Și cum știau ei că a venit și s-a sălășluit Duhul Sfânt? Dacă avea Rugăciunea în inimă. Acesta era criteriul. Și astfel știau Părinții duhovnicești cine e templu al Duhului Sfânt și cine nu. Nu era, adică, ceva care să țină doar de Botez și

* Vezi nota de la p. 195. (n. trad.)

de Mirungere, în mod automat, ci era această realitate a cercetării Duhului Sfânt."

Astfel, monahismul continuă viața Bisericii primare, fără ca lucrul acesta să însemne, desigur, că ar fi fost desființată Biserica în lume – dimpotrivă, monahismul fiind manifestarea ei vie. Așadar, după secularizarea creștinilor, monahismul devine „purtătorul spiritualității ortodoxe", „purtătorul tradiției ortodoxe, numită psihiatrie duhovnicească", fapt care înseamnă „tămăduirea energiei noetice a omului".

Deoarece monahii au dobândit experiența dogmei și nu speculează rațional, nici nu folosesc silogisme, așa cum se întâmplă în teologia scolastică, de aceea sprijină în permanență tradiția ortodoxă și sunt apărători ai dogmelor Bisericii.

„Una din cheile spiritualității ortodoxe este monahismul. Și ceea ce e uimitor este că monahii sprijină în permanență tradiția ortodoxă. Pentru că, deși mulți dintre ei nu sunt cultivați din punct de vedere lumesc, cu toate acestea cunosc dogmele Bisericii din experiență."

Este firesc ca episcopii, care sunt învățătorii creștinilor și ai monahilor, să provină din mănăstiri, după ce mai înainte au dobândit cunoașterea empirică a adevărurilor de credință. În acest sens se spune că episcopul este învățătorul monahilor, iar monahii sunt ucenici.

„În epoca lui Fotie cel Mare, episcopului îi era interzis să se facă monah, pentru că monahul era ucenic, în timp ce episcopul se presupunea că e învățător. La Dionisie Areopagitul, episcopul este numit «învățătorul monahilor»."

Există și o explicație importantă a acestui lucru:

„Episcopul este prin excelență învățătorul monahilor. De ce? Pentru că episcopul era responsabil cu pregătirea urmașilor săi, așa cum face un astronom: studiază cineva astronomie la școala primară, apoi merge la liceu, apoi merge la universitate, iar la universitate îl are profesor pe unul care știe cum să folosească telescopul și toate hărțile, știe clasificarea aștrilor, măsurarea aștrilor, metoda de analiză a aștrilor ș.a.m.d. Și profesorul acesta de astronomie de la universitate are mai întâi studenți, care studiază pentru o diplomă de licență, și își iau o anumită specializare legată de astronomie. Și după aceea va veni și doctoratul".

Același lucru se întâmpla și în Biserica primară. Episcopul provenea din monahism, avea o cunoaștere empirică a dogmelor Bisericii, și apoi îi învăța pe monahi, pentru a dobândi, la rândul lor, „conștiință dogmatică".

„Episcopul era considerat învățătorul monahilor, în special al monahilor. De ce? Dacă mergeți în Paros, o să vedeți acolo catedrala, care este *katolikonul** mănăstirii. Acolo există o mănăstire: catedrala din Paros are de jur-împrejur chilii, e mănăstire. De aceea și episcopul sau mitropolitul au protosinghel**. Ce înseamnă *protosinghel*? Mănăstirea, din ce-i formată? Din chilii. [Cei ce locuiesc în aceeași mănăstire, la chilii, se numesc] *síngheli*. Sínghelii sunt călugării mănăstirii, și primul sínghel (proto-singhelul) este primul între monahi. Iar monahii, desigur, îl au egumen pe episcop. Episcopul este egumenul mănăstirii.

---

* Vezi nota de la p. 303. (n. trad.)

** Gr. *πρωτοσύγκελλος*, „primul singhel", unde „singhel" provine din gr. *σύγκελλος*, cu sensul de „împreună-chileot" (*συγ-κελλος*), cu referire la cei ce viețuiesc la chilii (*κελλιά*), în aceeași mănăstire. În tradiția elenă, protosinghelul este clericul care îl secondează pe episcop, care era pe vremuri și egumenul mănăstirii în cadrul căreia activa episcopia. (n. trad.)

Chiar și Aghia Sofia din Constantinopol e numită, în tradiția populară, «Marea Mănăstire». De ce «Marea Mănăstire»? Pentru că e catedrală, acolo există o mănăstire, iar patriarhul e egumenul. Asta înseamnă catedrală; iar catedrala are un protosinghel, care e «primul între monahi». Acum, în America au protosinghel căsătorit. Protosinghelul Arhiepiscopiei Americii este preot de mir. O să le cer și eu să mă facă protosinghel aici, în Grecia.

Deci episcopul este învățătorul monahilor, îi învăța pe monahii aceștia și, desigur, monahii aceștia erau în măsură apoi să devină mitropoliți și patriarhi. De ce? Pentru că aveau diagnosticul și terapia. De ce era episcopul învățătorul monahilor? Ca să-i învețe diagnosticul și terapia, ca să poată să facă și ei același lucru cu ceilalți."

Așadar, viața monahală este o cale de cunoaștere a lui Dumnezeu, prin metoda pe care o urmează monahii: curățirea, luminarea și îndumnezeirea. Din acest motiv, unii monahi cultivați, cu toate că studiau, cunoșteau și copiau lucrările filosofilor antici greci, totuși nu le urmau învățătura. Unii cercetători, ignorând acest fapt, îi catalogheză drept „inculți".

„Nu exista în Biserică episcop care să nu fie monah. Și ieșeau monahii din mănăstiri, și de fiecare dată când vedeau un înțelept, fugeau după el. Călugării nici nu voiau să audă de filosofii antici greci. Când auzeau de Platon și Aristotel, repetau ceea ce spuneau Părinții despre Platon și Aristotel. Îi luau peste picior și pe unul, și pe altul. Și vine Koraís* și-i

* Adamántios Koraís (1748-1833), reprezentant al iluminismului neoelen, unul din creatorii limbii și literaturii grecești moderne. A avut de asemenea un rol important în elaborarea primei Constituții a statului elen modern, fiind influențat de iluminismul francez, în special de Montesquieu. Raportarea sa la Biserică este însă una problematică, dar reprezentativă pentru mentalitatea modernității europene, care aspiră la remodalarea Ortodoxiei după criteriile sincretiste ale pluralismului religios. Încă

face inculți pe acești călugări, că n-ar avea habar ce spun ș.a.m.d."

Monahii aveau înlăuntrul lor puterea și energia Duhului Sfânt, aveau experiența Cincizecimii – putere ce era superioară cunoașterii filosofilor.

„Sunt unii care-i cataloghează drept inculți pe monahi. Și-ți zici, în sinea ta: «Haida-de! Un om care este în stare să ia un musulman care s-a făcut ortodox, să-l învețe Rugăciunea minții, ca să se ducă în piață și să-L mărturisească public pe Hristos, și apoi să treacă prin asemenea chinuri și să nu se lepede de Hristos, călugărul ăsta, care l-a învățat Rugăciunea minții, îmi zici tu mie că-i incult?»."

Există unii care-i acuză pe monahi, mai ales pe isihaști, că ar fi contribuit la căderea Constantinopolului. Dar lucrul acesta nu este adevărat, pentru că există o diferență între politică și teologie, tot la fel cum există o diferență între știința politică și știința medicală. Spitalele și doctorii continuă să vindece indiferent de situația politică. De altfel, isihasmul e cel ce a păstrat învățătura ortodoxă în anii stăpânirii turcești.

„Sunt unii care spun că de vină sunt călugării pentru căderea Imperiului de la Constantinopol. «Călugării au

---

de la începuturile Revoluției elene, a enunțat necesitatea reformării Bisericii Elene după modelul reformelor de tip protestant introduse în Biserica Rusă de Petru cel Mare, precum și redefinirea relațiilor dintre Biserică și noul stat elen din perspectiva gândirii politice liberale. Este un critic acid al monahismului și al ignoranței clerului ortodox, pe care le evaluează cu un raționalism exacerbat; astfel, pentru Koraís, monahii sunt niște „cetățeni leneși", „unități economice lente" și „purtători ai unei culturi obscurantiste". În practica politică se dovedește însă inconsecvent, deoarece, pe de o parte, militează pentru secularizarea averilor mănăstirești, iar pe de altă parte nu protestează atunci când aceste averi ajung pe mâna milionarilor capitaliști, iar nu la agricultorii săraci. (n. trad.)

ruinat Bizanțul. Călugării sunt de vină pentru toate nenorocirile care s-au abătut asupra neamului ș.a.m.d.». Asta e ca și cum am spune că doctorii ăștia bătrâni, care au găsit leacul pentru cancer, pentru tuberculoză, care au găsit tratamentul pentru atâtea și-atâtea boli înainte de căderea Constantinopolului, ei sunt de vină că a căzut Constantinopolul.

Nu mai spune! Ce treabă are medicina cu politica? Una e medicina, alta e politica. N-au nici o legătură. Normal, doctorii s-au dat peste cap să salveze Imperiul, dar Imperiul ajunsese într-un asemenea hal, că nu mai avea cum să fie salvat. Dar știința medicală a fost salvată. Și-a fost păstrată de-a lungul perioadei stăpânirii turcești. Și ceea ce e strigător la cer este că inclusiv statul grec a distrus știința medicală, care opera cu succes de atâția ani."

Când vorbim despre știința medicinii duhovnicești, înțelegem metoda bunei-cinstiri ortodoxe – tradiția isihastă. Însă, după eliberarea Greciei de sub jugul otoman, a avut loc o tentativă de dezrădăcinare a monahismului patristic și de introducere, în schimb, a unui monahism străin de tradiția ortodoxă, așa-numitul monahism apusean.

„Câțiva din neogrecii conservatori s-au întors acum în favoarea monahismului. Dar ei, când se întorc în favoarea monahismului, se întorc în favoarea unui monahism de tip apusean, nu în favoarea monahismului patristic. Bine, ei spun că sunt în favoarea monahismului patristic, pentru că-și închipuie că Părinții din vechime aveau un monahism care semăna mai degrabă cu monahismul apusean al zilelor noastre decât cu monahismul din perioada stăpânirii otomane.

Așadar, ei spun că monahismul din perioada stăpânirii otomane și al Constantinopolului robit și al isihasmului,

monahismul acesta trebuie smuls din rădăcini, ca să ne putem noi întoarce la vechiul monahism al lui Vasilie cel Mare și Gură de Aur, care, după proștii ăștia, ar fi cam ca monahismul pe care-l au apusenii, cu spitalele și tot restul. Desigur, monahii din vechime făceau și spitale, dar nu acesta era scopul lor, nu acesta era scopul monahismului. E o confuzie aici în Grecia, din cauza lui Koraís."

În această perspectivă trebuie integrată și decizia Bisericii Greciei, ca și decizia Conferinței Panortodoxe din 1930, ca monahismul să fie folosit pentru lucrări sociale și filantropice.

„Este cunoscută hotărârea Bisericii Greciei din anul 1930 de a propune la Conferința Panortodoxă a Bisericilor Ortodoxe – unde? în Sfântul Munte! – că noi, ortodocșii, trebuie să desființăm monahismul tradițional și să primim monahismul de tip apusean. Erau ăștia insuflați de Dumnezeu? Erau ăștia Părinți insuflați de Dumnezeu, din moment ce-au hotărât, cu alte cuvinte, desființarea a însăși insuflării de Dumnezeu? De ce? Pentru că, pentru Părinții Bisericii, insuflarea de Dumnezeu este rugăciunea neîncetată a Duhului Sfânt în inima omului.

Acesta este scopul monahismului ortodox, iar episcopii ăștia au hotărât – ce?! Să desființeze teologia ortodoxă. Asta au hotărât, cu alte cuvinte. Și de ce să desființeze teologia ortodoxă? Pentru că au hotărât să desființeze terapia. Au hotărât s-o termine cu metoda de diagnostic patristică și scripturistică."

Astfel, oricine luptă împotriva monahismului ortodox luptă, practic, împotriva Ortodoxiei.

„Fie că vorbește împotriva monahismului, fie că vorbește împotriva sfintelor moaște înseamnă că este un dușman al Ortodoxiei."

7. Erezii și Sinoade

Încă de la întemeierea Bisericii au apărut diverse erezii, pe care Biserica le-a înfruntat sinodal.

Cuvântul „erezie" denotă o concepție ce se abate de la învățătura oficială a unei religii sau a Bisericii – adică este o falsă învățătură, o etero-învățătură. Apostolul Pavel, în cuvântul său către preoții din Efes, vorbește despre ereticii care aveau să provină din însuși sânul Bisericii. *„Că eu știu aceasta, că după ducerea mea vor intra lupi grei între voi, care nu vor cruța turma. Și dintre voi înșivă se vor scula bărbați, grăind îndărătnicii, ca să tragă pe ucenici după dânșii"* (Fapte 20, 29-30).

Într-una din Epistolele sale, Apostolul Pavel se referă la ereziile care începuseră să se dezvolte încă din Biserica primară: *„Căci trebuie să fie între voi şi eresuri, ca să se învedereze între voi cei încercaţi"* (I Corinteni 11, 19). Apariția ereziilor îi dovedește încercați pe creștini, pentru că le arată statornicia. Într-o altă epistolă a sa vorbește despre cum trebuie înfruntat ereticul: *„De omul eretic, după una și a doua sfătuire, te ferește, știind că s-a abătut unul ca acesta și păcătuiește, fiind singur de sine osândit"* (Tit 3, 10-11).

Biserica primară combătea ereziile atât personal, cât și sinodal. În Epistolele sale, Apostolul Pavel înfruntă multe asemenea false învățături, dar și Biserica a convocat Sinodul Apostolic la Ierusalim, ca să se ocupe de modul intrării în Biserică a iudeilor care voiau să se boteze (Fapte 15, 6-29). Acest prim Sinod Apostolic a devenit modelul tuturor celorlalte Sinoade convocate

ulterior în Biserică. În continuare vom arunca o privire mai atentă asupra subiectului ereziilor și Sinoadelor.

a) Ereziile

Erezia este formulată de unul sau mai mulți oameni care susțin o falsă învățătură și formează diverse grupări eretice, care la început acționează în interiorul Bisericii, dar ulterior o părăsesc și activează în afara Bisericii, luptând în diverse moduri împotriva credinței revelate.

i. Ce este erezia?

Erezia, în relație cu învățătura dogmatică a Bisericii Ortodoxe, este de obicei o falsă învățătură, articulată și formulată prin false dogme. Însă, datorită faptului că dogmele, învățăturile teoretice, sunt strâns legate de viața practică, la fel și erezia este strâns legată de modul de viață al celor ce o propovăduiesc. De pildă, concepția conform căreia Cuvântul este o făptură creată a lui Dumnezeu Tatăl dezvăluie că cel ce o propovăduiește nu are o adevărată cunoaștere duhovnicească a lui Dumnezeu, căci, dacă ar fi fost un adevărat teolog-văzător de Dumnezeu, ar fi știut că Hristos, ca Dumnezeu, este necreat, și slava firii dumnezeiești este necreată. Așadar, este un filosof speculativ, iar nu un văzător de Dumnezeu.

Erezia se limitează de obicei la învățătura teoretică, iar eretic este considerat cel ce se abate de la dogmele consacrate ale Bisericii. Va trebui să privim însă erezia în dimensiunea ei lăuntrică. Pentru că, așa cum dogmele sunt o expresie a Revelației, iar punerea în practică a dogmelor conduce la experiență, la fel și erezia, este o abatere de la Revelație, dar în același timp desființează calea ce duce la îndumnezeire. Este asemenea unui spital care nu-l poate tămădui pe om.

„Când Biserica înfruntă o erezie, criteriul că este vorba despre o erezie constă în faptul că răstoarnă experiența Cincizecimii, când a fost revelat tot adevărul, și blochează parcursul oamenilor către îndumnezeire. De aceea este erezia primejdioasă."

Răsturnarea experienței Cincizecimii survine deoarece ereticii resping învățătura Părinților de Dumnezeu văzători ai Bisericii, adică leapădă adevărul revelat pentru a se sprijini, în principal, pe propria lor rațiune și speculație.

„Schimbă tradiția din cauza schemelor raționale pe care le concep. Au mai multă încredere în rațiunea lor decât în experiența celor îndumnezeiți, de aceea concep cu rațiunea lor ceva, după care îl identifică cu realitatea despre Dumnezeu. Toate ereziile provin dintr-o asemenea bază eronată."

Aceasta înseamnă că ereticii se sprijină în principal pe filosofie – care e plină de gânduri (*λογισμοί*), speculații și închipuiri –, și nu se sprijină pe revelațiile lui Dumnezeu. Și, din cauză că se sprijină pe principii filosofice, resping, în fapt, și învățătura ce călăuzește la vederea lui Dumnezeu.

„Arianismul nu e o erezie doar din punctul de vedere al științei teoretice și al speculațiilor greșite. Arianismul este o erezie pentru că distruge învățătura despre îndumnezeire. Nu înțelege problematica îndumnezeirii, relațiile dintre creat și necreat etc. Și o erezie nu poate în veci să convertească dogma în trăire, pentru că întotdeauna dogma ei se sprijină pe o trăire eronată, nefiind trăirea îndumnezeirii. Și, dacă vă uitați la toate ereziile, o să vedeți că întotdeauna criteriile [diagnosticării] ereziilor sunt duhovnicești. Ereziile sunt erezii pentru că nu conduc acolo unde

ar trebui să conducă. Iar erezia nu poate să conducă la o viață duhovnicească sănătoasă."

„Erezia se naște din lipsa curățirii și a luminării. Când cineva nu are luminare, îl paște pericolul să cadă în erezii, deoarece confundă ceea ce-și închipuie el despre Dumnezeu cu Însuși Dumnezeu."

Ereticul nu-L poate cunoaște pe Dumnezeu, pentru că nu cunoaște metoda de cunoaștere a lui Dumnezeu. Orice știință are o teorie, și această teorie este confirmată prin experiment, iar orice verificare prin experiment va conduce de fiecare dată la aceeași teorie.

„Ereticul nu deține metoda curățirii, luminării și îndumnezeirii, tocmai de aceea e imposibil să învețe cineva de la el metoda îndumnezeirii."

„Erezia constă în incapacitatea cuiva de-a face deosebirea între energiile create și energiile necreate, întrucât erezia provine din faptul că mintea (*νοῦς*) este întunecată. Și, pentru că mintea (*νοῦς*) este întunecată, omul teologhisește prin închipuire și speculație, câtă vreme teologia patristică nu e speculativă. Părinții duhovnicești nu speculează, pentru că, dacă ar specula, n-ar mai exista nici o modalitate prin să scape cineva de diavol. Și chiar e cu putință să scape cineva de uneltirile diavolului."

Erezia nu se referă doar la chestiunile dogmatice, ci și la viața duhovnicească. De exemplu, separarea vieții creștine în „teorie" (dogmă) și „practică" (ascetică) este o înșelare. Unii acceptă dogmele și resping premisele dogmelor.

ii. Diferența dintre ortodocși și eretici

E limpede din cele de mai sus că, așa cum există o diferență între adevăr și erezie, la fel există o diferență între ortodocși și eretici. Așa cum dogmele sunt formulate de anumiți oameni, de cei îndumnezeiți, la fel și ereziile sunt formulate de teologi care filosofează.

Părinții ortodocși cunosc terminologia despre Dumnezeu, dar cunosc și metoda prin care se ajunge la cunoașterea personală a lui Dumnezeu.

> „Îndumnezeitul știe cum să folosească terminologia despre Dumnezeu, și nu-și îngăduie nici lui, nici catehumenilor, nici fiilor săi duhovnicești să cadă în greșeală, adică să creadă că ar fi posibil să-L conceapă pe Dumnezeu prin intermediul rațiunii."

Diferența între ortodocși și eretici trebuie formulată în termeni medicali. Părinții ortodocși sunt adevărații medici specialiști, câtă vreme ereticii, care folosesc o altă metodă (speculația), nu sunt decât niște șarlatani (pseudo-medici).

> „În Evul Mediu, conducătorii poporului știau foarte bine care este diferența între Ortodoxie și erezie. Care este diferența? Diferența este extrem de simplă: în erezie nu avem tămăduirea minții omului. Însă în Ortodoxie, mintea omului este tămăduită. În Ortodoxie există tămăduirea personalității omenești, iar sfinții sunt dovada.
>
> Ereticii erau oarecum corespondentul șarlatanilor, venind cu promisiunea unui soi de viață de după moarte. Însă în viața de aici nu ofereau nici o tămăduire credincioșilor lor, nici nu ofereau nimic altceva decât o superstiție în plus. Ereziile au fost – și sunt – religii de «după moarte». Eretic era cel ale cărui dogme nu erau ortodoxe

și, în consecință, nu-i permiteau să ajungă la curățire și luminare. Ortodoxia însă oferă tămăduirea aceasta, călăuzindu-l pe om la curățire și luminare."

„Care era diferența între eretici și ortodocși? Unii aveau tămăduirea energiei noetice – curățire, luminare și îndumnezeire –, iar ceilalți n-o aveau. Aceasta era diferența dintre ei. În erezie nu există terapia corectă."

„Dacă am dobândit cheile ermineutice patristice, din perspectiva aceasta se poate constata ce-i ortodox și ce-i eretic, iar criteriul de bază e succesul. Succesul unei credințe însemna tămăduirea omului. Adică tradiția ortodoxă oferea o tămăduire reală, iar dovada era însăși starea de luminare, câtă vreme la eretici starea de luminare nu exista. Aceasta era problema. Criteriul consta în faptul că unii rămâneau netămăduiți, iar ceilalți se tămăduiau. Vasăzică, așa cum s-ar purta astăzi o distincție între șarlatani și adevărații doctori, la fel și pe baza acestor criterii ale curățirii, luminării și îndumnezeirii, pe care ereticii nu le aveau, pe baza acestor criterii, statul hotăra* că ereticii sunt șarlatani."

„Cei mai mulți dintre eretici – dacă o să cercetați viețile ereticilor, o să vedeți că ereticii erau, în genere, oameni buni. Dacă n-ar fi fost oameni buni, n-ar fi avut adepți. Și nu erau – cum se cheamă ăștia care-i duc de nas pe ceilalți? – nu erau demagogi, pentru că demagogul, de obicei, e unul care vorbește bine, convinge lumea, e persuasiv, spune lucruri faine, se ocupă cu vorbele frumoase –, iar lumea le primește ereziile, pentru că există destui demagogi și printre eretici care să îmbrace ereziile în cuvinte frumoase.

* În Imperiul Bizantin, religia oficială a statului era creștinismul ortodox, de aceea și toate hotărârile Bisericii, validate în Sinoade Ecumenice, constituiau legi ale statului. (n. trad.)

Pentru că, dacă ar spune cineva cuvinte urâte, cum va mai strânge adepți? Va strânge adepți pentru că spune cuvinte frumoase. Nu-i așa? Aduce a frumos, aduce a adevăr – la fel ca șarlatanul, adică."

Ereticii care au fost osândiți sau care ei înșiși s-au îndepărtat de Biserică nu aparțin Trupului Bisericii. Acesta este motivul pentru care ortodocșii nu se roagă împreună cu eterodocșii-ereticii.

Mădularele Bisericii se adună pentru a se ruga ca mădulare ale Bisericii. Biserica se roagă concret pentru fiecare caz în parte: se roagă de obște pentru cei ce se curățesc, ca să se curățească și să fie călăuziți la îndumnezeire, iar pentru cei îndumnezeiți, ca să fie călăuziți din slavă în slavă.

Astfel, Biserica se roagă și pentru eretici, ca să se întoarcă la credința ortodoxă. În Dumnezeiasca Liturghie a Sfântului Vasilie cel Mare avem rugăciunea: *„Pe cei rătăciți îi întoarce și-i unește cu sfânta Ta sobornicească și apostolească Biserică"*.

„Dacă avem un Părinte duhovnicesc care este în stare de luminare și are Rugăciunea minții, putem să ne punem la rugăciune pentru luminarea lui? Nu merge, adică este o prostie. De aceea se spune că trebuie să ne rugăm în funcție de starea în care se află fiecare. Ceea ce înseamnă că, potrivit Părinților Bisericii, există moduri prin care putem ști precis unde se află fiecare, și să ne rugăm ca atare.

Când avem în vedere aceste lucruri, atunci ne sare-n ochi prostia ortodocșilor din ziua de azi care se roagă în comun cu eterodocșii – nu pentru că eterodocșii ar fi oameni răi; nu, ei nu sunt oameni răi. Mai degrabă să ne rugăm de mii de ori pentru eterodocși, asta da. Să ne rugăm pentru eterodocși, asta suntem obligați s-o facem. Dar să ne rugăm în comun cu ei, ce rost are?

Din moment ce nu ne putem ruga în comun, dacă suntem în stare de luminare, nu ne rugăm în comun nici măcar cu catehumenii, nu ne rugăm în comun nici cu cei afurisiți, nu ne rugăm în comun nici cu cei aflați în ceata celor ce se pocăiesc*. Ne rugăm pentru eretici, dar nu ne rugăm în comun cu ei."

Acest lucru se întâmplă pentru că Biserica se roagă întotdeauna la slujbe și în Taine ca un Trup.

iii. Dialoguri între Biserica Ortodoxă și alte confesiuni

Îndepărtarea unor grupări eretice din Biserică a generat felurite probleme, și se urmărește aducerea lor înapoi – demers cunoscut sub numele de „unirea Bisericilor". Au loc dialoguri pentru a se identifica ce le desparte și ce le unește, sunt examinate punctele comune și diferențele. Dialogurile pot avea loc, dar trebuie să aibă loc într-un mod corect.

„În acest context, dialogul dintre «Biserici» e bun, nu vatămă cu nimic, ba chiar ne face bine și nouă, și celorlalți creștini. Nouă, pentru că ne obligă să ne gândim mai serios și mai științific și mai istoric, iar pe ceilalți îi va folosi foarte mult, pentru că până în clipa de față e uimitor cât de ignoranți sunt protestanții și papistașii în privința tradiției ortodoxe.

Deci dialogul trebuie purtat în toate direcțiile. Dar cred, totuși, că dialogul cu științele pozitive ar trebui să aibă

---

* Este vorba de ceata *energumenilor*, a celor care, după Botez, au săvârșit păcate opritoare de la Împărtășanie, au căzut din luminare, excluzându-se pe ei înșiși dintre membrii Bisericii și revenind practic la starea catehumenilor, de aceea trebuie să treacă prin pocăință pentru a redobândi harul lui Dumnezeu. (n. trad.)

prioritate, pentru că acest dialog cu științele pozitive va influența foarte mult și dialogul cu ceilalți creștini, protestanți, papistași și monofiziți."

Dialogul între Biserica Ortodoxă și celelalte confesiuni poate să identifice diferențele, dar unire nu poate să aibă loc dacă ereticii nu se îndreaptă. Și asta pentru că premisele de la care pornesc sunt diferite. Nu poate exista unire între ortodocși și eretici, așa cum nu poate exista unire între oamenii de știință astronomi și astrologii care speculează.

„Vechea astronomie se chema astrologie, și avem aici o distincție clară între astronomie și astrologie. Astronomia este o știință care se bazează numai pe experiență, numai pe realitate. Dimpotrivă, astrologia se bazează atât pe observație, cât și pe speculație. În domeniul observației însă, astrologia era deficitară, pentru că se folosea de ochiul liber și nu lua în calcul posibilitatea de-a folosi sau de-a construi instrumente științifice care să ajute la amplificarea puterii ochiului și-a capacității omului de observație, pentru a vedea realitatea cu mai multă precizie.

Astronomul își folosește ochii, simțurile, dar ajutate de instrumente pe care omul însuși le-a inventat. Astrologia însă face un pas în afara observației și, prin speculație și prin intermediul superstițiilor, crede că ar putea chiar să practice o religie prin astrologie, și să facă profeții, și să aducă venerație, și să explice diverse fenomene, și pe deasupra să mai prezică și viitorul.

Vasăzică, astrologia iese din hotarele științei verificabile empiric și experimental și-o ia pe arătură, și uite-așa a ajuns astrologia să fie identificată de-acum cu superstiția.

Imaginați-vă acum că ni s-ar cere, prin plângeri permanente ale politicienilor, să facem un efort pentru binele societății și să găsim o cale prin care astrologia să se unească

cu astronomia, ca să nu se mai certe între ei astrologii cu astronomii, și să vină un ordin, și presiuni din partea societății contemporane să se unească astrologii cu astronomii, ca, în loc să fie două asociații diferite, să se subordoneze unei singure asociații mondiale.

Să presupunem că ar exista două-trei *associations* de astrologi și-o asociație de astronomi. Ar fi oare posibil astăzi, pentru orice om serios din lumea aceasta, fie el conducător sau condus, ar fi oare posibil vreodată să se facă un efort serios ca cei de la putere, liderii politici și toți, să facă presiuni ca astrologia să se unească cu astronomia? Și să devină o singură știință, cu oameni de știință de rang egal și o administrație unitară? Este realizabil un asemenea lucru? Întreb, adică. N-ar fi de râsul lumii și numai dacă ar propune cineva așa ceva? Întreb. Ce părere aveți? Ar fi de tot râsul. N-ar fi de tot râsul? Normal c-ar fi de tot râsul."

„În orice caz, în astronomie și astrologie niciodată nu i-ar trece cuiva prin cap ideea, în ziua de azi, că ar trebui să existe o mișcare ecumenică pentru unirea astronomilor și astrologilor."

Aceasta se poate vedea și în diferența dintre medicină și magie.

„Același lucru cred că s-ar întâmpla și în știința medicală. Adică, am putea să ne imaginăm vreodată o propunere ca știința medicală modernă – care cere pregătire la Facultatea de Medicină de la Universitate, care Universitate e recunoscută de universitățile din Europa și America, din spațiul occidental, și poate și din Rusia, pentru că și acolo medicina e foarte bună – să se unească cu astrologia sau magia?

E posibil să-și dea seama cineva de exigențele recunoașterii acestor facultăți de medicină de către facultățile

de medicină din Europa, Rusia și America, iar Facultatea de Medicină a Universității din Atena să ceară recunoaștere din partea acestor «doftori», exponenți ai lui Buddha, adică a celor care practică budismul prin America, sau a vrăjitorilor din Africa, sau a vracilor care, atunci când mi ți se îmbolnăvește câte unul, se-apucă și învârt licori magice, și pot să-ți joace chiar și tontoroiul, să țopăie împrejur ca să plece spiritele rele?

Deci, și-ar putea imagina cineva vreodată o unire între niște doctori care au terminat o universitate de tip european, cu niște doctori care nu și-au terminat nici măcar liceul, dar au dobândit știința medicală dintr-un sistem de magie? Și-ați fi în stare să credeți că ăștia, prin magie, chiar pot să vindece bolnavi?"

Aceste două exemple ale imposibilității unirii dintre astronomi și astrologi, ca și dintre doctori și vrăjitori, arată că nu poate să existe unire între ortodocși, care cunosc adevăratul mod de tămăduire a omului, și eterodocși, care nu știu și nu pot să-l tămăduiască pe om.

„În orice caz, ar fi inadmisibil ca liderii politici – sau orice alți lideri – să le pretindă doctorilor să facă o asociație împreună cu vracii, care n-au terminat o facultate de medicină de tip european. Așa-i sau nu-i așa?

Nu există oare și în religie un criteriu de genul acesta? Adică, nu există o religie sau o formă de creștinism care să aibă în metoda ei științifică o oarecare asemănare cu astronomia, și apoi o altă grupare creștină, care în metoda ei să n-aibă nimic care să semene cu astronomia, ci mai degrabă cu astrologia – am putea spune, serios vorbind, că aceste două grupări de creștini ar trebui să renunțe la diferențele lor și să se unească, așa, doar de dragul nevoii de

unire a creștinilor? Adică, din ce motiv s-ar uni teologii astronomi cu teologii astrologi?"

O asemenea „unire" însă nu poate să fie validă, deoarece metodologiile și scopul sunt diferite.

„Mai întâi de toate, din punctul de vedere al rigorii științifice, nu-i este niciodată permis unei metode științifice de tipul astronomiei să se amestece cu o metodă științifică de tipul astrologiei și să devină una. Din punct de vedere științific, lucrul acesta nu se susține. Pe de altă parte, în știința medicală e încă și mai rău dacă o metodă tămăduiește, iar cealaltă metodă nu tămăduiește – și nu numai că nu tămăduiește, ci chiar dăunează grav sănătății.

Cum să se unească și să se facă una aceste două metode teologice sau medicale? Pot ele să se facă una? Adică, o metodă operează cu succes în majoritatea cazurilor, face operații, intervenții chirurgicale etc. și au succes, prescrie medicamente cu un mare procent de reușită, și să presupunem că are 85% succes în vindecarea bolnavilor. Cealaltă metodă are o rată a succesului de 10%, iar aceste 10% din succese pot fi explicate ca fiind datorate unor procese fiziologice ale omului și unei vindecări fiziologice, iar nu unei vindecări obținute de vraci. Pot să se unească acestea două? Aceasta este întrebarea. Da ori ba?

Nu există și-n teologie ceva asemănător? De aceea am și atins deja subiectul în câteva aspecte, ca să putem face o comparație între anumite premise ale teologiei creștine, pe care le poate dobândi cineva dintr-o simplă descriere a realității teologiei patristice, în comparație cu teologia protestanților, a papistașilor și a monofiziților, ca să vadă ce coordonate are fiecare, ce analiză despre căderea omului și ce tratament oferă fiecare din grupările acestea de creștini."

Toate aceste probleme sunt menționate aici deoarece teologia patristică diferă în mod clar de teologia apuseană, scolastică și protestantă. Interpretarea medicală a acestui subiect ne ajută să vedem atât mentalitatea ereticilor, cât și modul în care se urmărește unirea. Însă unirea va avea loc doar dacă se vor dobândi adevăratele criterii duhovnicești.

> „Vasăzică, așa cum nu e cu putință să aibă loc vreodată o unire între o asociație de doctori șarlatani și Colegiul Medicilor, tot la fel nu-i cu putință să aibă loc o unire între ortodocși și eretici. Un adevărat doctor nu este unul care doar stă și citește cărți peste cărți de medicină, ci unul care a absolvit o facultate de medicină a unei universități, și în același timp a ucenicit o vreme pe lângă un profesor experimentat, cu o capacitate dovedită de a vindeca bolnavi."

Se știe însă că, în creștinismul apusean, pentru a-L cunoaște pe Dumnezeu a fost folosită rațiunea, speculația, desființându-se stadiile desăvârșirii duhovnicești – curățirea, luminarea și îndumnezeirea. Modul de viață isihast a fost pierdut. Deci, problema nu e pur și simplu identificarea deosebirilor și a falselor învățături, ci restaurarea acestui mod de viață isihast-terapeutic. Pentru că nu vorbim aici despre o diferență de terminologie, ci despre un mod de terapie.

> „De aceea pun problema cheilor ermineutice, pur științific adică, nu doar a preocupării cu subiectul sau a unei anumite tradiții. Aceasta nu este o problemă care să țină de-o anumită tradiție; este o problemă de tratament, o problemă terapeutică. Vorbim din punctul de vedere al științei medicale, nu al teologiei."

Când există mai mulți doctori, și fiecare susține că el e cel care cunoaște medicamentul care vindecă de cancer, nu

ne rămâne decât să cercetăm care din ei este în stare să și vindece.

În acest cadru putem aborda așa-numita „Mișcare Ecumenică".

„Unde este vindecarea? Există sau nu vindecare? Deci, vine un doctor și zice: «Am descoperit metoda de vindecare a cancerului». Mai vine unul și declară și el: «Am descoperit metoda de vindecare a cancerului». Apare și-un al treilea și zice: «Am descoperit metoda de vindecare a cancerului». Deci, din moment ce avem trei declarații despre vindecarea cancerului, spunem: «Bine, acum, să le probăm pe toate trei, să vedem care din ele vindecă într-adevăr cancerul».

Deci, doctorul anglican susține: «Eu cred că toate trei pot să vindece cancerul». Vine papistașul și spune: «Acest cancer îl vindecă numai cei care acceptă infailibilitatea Papei de la Roma, numai ei vindecă acest cancer, numai acești doctori». Apoi mai vine unul și zice: «Numai doctorul protestant e în stare să vindece de cancer». Pe urmă vine și-un ortodox și zice: «Numai doctorul ortodox știe să vindece de cancer».

Deci, să stăm acum și să vedem care din toți acești doctori vindecă de cancer și, dacă putem să fim siguri că toți vindecă de cancer, atunci să-i dăm înainte cu Mișcarea Ecumenică – și cui nu-i convine, n-are decât să strige cât o vrea – și să-i băgăm pe toți creștinii, la grămadă, într-o oală, și-o să vedem dacă din oala asta poate să iasă un creștinism unit."

Aceasta înseamnă că va trebui să examinăm cine îl tămăduiește în mod real pe om, cine îl poate călăuzi pe creștin la îndumnezeire, la comuniunea cu Dumnezeu. Latinii au ajuns în punctul în care îl considera pe papă infailibil ca instituție,

însă au desființat metoda care îl călăuzește pe om la teologia neînșelată. Atunci cum ar putea să fie papa infailibil? Infailibil, adică neînșelat, e numai cel ce ajunge la îndumnezeire.

„Din acest motiv, le spuneam latinilor că eu n-aș avea nimic împotrivă să-i accept «infailibilitatea» papei, dacă aș putea să mă asigur că papa e în stare de îndumnezeire. Vasăzică, orice ar spune papa ar fi neînșelat. Când însă papa nu știe nici măcar ce e vederea (*θεωρία*), și nu știe ce e făptuirea (*πράξις*), și nu știe ce e Rugăciunea minții, și nici n-o practică, și habar n-are de existența ei, cum aș putea să accept că papa este infailibil?

Bine, sunt de acord că Apostolul Petru era infailibil, pentru că a fost și la Schimbarea la Față, și la Cincizecime. Dar papa de la Roma, cum să accept în mod automat că este infailibil, atâta timp cât n-am dovezi că e părtaș la experiența îndumnezeirii și e îndumnezeit? Doar pe baza hirotoniei lui? Asta n-o pot face. Științific nu se susține, psihiatric vorbind. De asta, cine crede în infailibilitatea papei probabil că și-o caută pe la spitalul de nebuni. Nu poate fi normal omul acesta.

De asta, problema trebuie privită din punct de vedere ortodox, iar nu cu lozinci. Pentru că aici, în Grecia, există multă lozincăreală pe tema infailibilității bietului Papă. Un cercetător academic nu poate însă exclude nimic. Ci trebuie să cerceteze care este criteriul infailibilității, ce înseamnă infailibil, ce înseamnă neînșelat etc. Pentru că în propria noastră tradiție există conceptul de «neînșelat». Dar cine sunt aceștia care au harisma deosebirii duhurilor, care-i face teologi, astfel încât să nu facă greșeli când teologhisesc despre energiile demonilor și energiile făpturilor create?"

Latinii se sprijină pe autoritatea papei.

„Într-o discuție pe care am avut-o cu un papistaș, îl întreb:

- Dar voi chiar vreți unirea?

Îmi răspunde:

- Da, chiar o vrem.

- Să vă dau un plan pentru unire, i-am zis, și unirea va avea loc imediat.

Ca să aibă loc unirea dintre ortodocși și latini pe-o temelie papistașă, sunteți obligați să-l convingeți pe fiecare ortodox în parte s-o accepte. Sunt două sute de milioane de ortodocși, imaginați-vă câți ani o să vă ia să-i convingeți pe toți. În timp ce, din punctul vostru de vedere, unul singur trebuie convins să se schimbe: papa. La noi trebuie să se schimbe două sute de milioane. Haideți, deci, convingeți unul, pe papă, și unirea va avea loc imediat."

În general, erezia este o abatere de la învățătura Prorocilor, Apostolilor și Părinților, o abatere de la hotărârile Sinoadelor Locale și Ecumenice, dar și o deviere de la premisele dogmei ortodoxe, care sunt sfântul isihasm și treptele desăvârșirii duhovnicești, anume curățire, luminare, îndumnezeire, sau făptuire și vedere.

b) Sinoadele Bisericii

Sinoadele au fost convocate pentru a se înfrunta ereziile, deoarece Biserica ia hotărâri sinodal. Modelul acestei structuri sinodale, așa cum s-a menționat mai înainte, a fost primul Sinod Apostolic. Acest lucru se vede și din Epistolele Apostolului Pavel, în care îi amintește pe cei împreună-lucrători cu el.

În primul volum, la capitolul „Teologia de Dumnezeu insuflată a Părinților", a fost subliniat în mod special faptul că Părinții îndumnezeiți sunt cei ce au conferit valoare Sinoadele

Ecumenice, iar nu invers. În acest capitol vom cerceta subiectul Sinoadelor Locale și Ecumenice, precum și nevoia întrunii lor pentru Biserică.

Trebuie înțeles că Biserica funcționează și lucrează într-un anume spațiu și timp, iar pentru forma și structura ei canonică recurge la circumstanțele exterioare pe care le întâlnește. În felul acesta, și pentru unitatea ei, a adoptat modul de funcționare a societății din epoca respectivă.

> „Se observă ceva uimitor în istorie: criteriile de adaptare a Bisericii la lumea din jur sunt menționate în Dreptul Canonic, adică are loc o adaptare a Bisericii la lumea din jur.
>
> Acest lucru îl vedem foarte clar din dezvoltarea sistemului sinodal în Biserica primară. Biserica se adapta la mediul roman. Așadar, vedem că mitropolitul este episcopul metropolei unei provincii romane. Toți ceilalți episcopi din Sinod sunt în sate mai mici sau în orașe. Și, automat, președintele Sinodului este mitropolitul. Transferurile dintr-o eparhie în alta nu erau permise niciodată în Biserica primară, așadar episcopii Bisericii primară nu aveau pretenția niciodată să obțină poziții mai înalte."

Astfel, s-a creat ceea ce poartă numele de sistemul mitropolitan, iar mai târziu sistemul patriarhal de administrare a Bisericii. Pe baza acestui sistem de administrare au fost convocate Sinoadele Locale, iar mai târziu Sinoadele Ecumenice, care au fost o mai bună reprezentare a sistemul de administrare a Bisericii.

i. Sinoade Locale și Ecumenice

Sinoadele se împart în **Locale**, care sunt alcătuite din episcopi ai provinciilor locale, și **Ecumenice**, la care participă toți

episcopii Imperiului Roman. Întâi de toate, hotărârile Sinoadelor au o mare însemnătate, la fel ca și textele Sfintei Scripturi. În Biserica Ortodoxă, vorbim despre Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, iar în Sfânta Tradiție sunt cuprinse și hotărârile Sinoadelor Ecumenice. Textele acestea sunt medicamente care călăuzesc la curățire, luminare și îndumnezeire. Doar când ajunge cineva la îndumnezeire, la trăirea cuvintelor de negrăit, atunci sunt depășite cuvintele și înțelesurile create, fără a fi însă și înlăturate.

Sinoadele Locale, care se întruneau în diferite eparhii, erau instituții sinodale mai vechi și mai bisericești.

> „Dacă nu ar fi avut loc nici un Sinod Ecumenic, dacă Biserica nu ar fi ajuns să predomine în Imperiul Roman, dacă împărații nu ar fi hotărât ca Biserica Ortodoxă să fie Biserica oficială a statului, ce instituție am fi avut în schimb? Ar mai fi fost instituția aceasta ceea ce a fost dintotdeauna? Episcopii – organizați în Sinoade Locale, care erau sinoadele ce supervizau hirotonia episcopilor –, aceștia supervizau hirotonia, apoi un sinod îi trimitea celuilalt sinod scrisori de pace. În special când era ales conducătorul unui sinod se trimiteau scrisori celorlalte sinoade, în care, să zicem, se anunțau alegerea și hirotonia. Și acestea își trimiteau reprezentanți pentru a participa la hirotonie. Deci, când apărea o erezie într-o Biserică, era condamnată de însăși Biserica locală respectivă, iar apoi hotărârile erau trimise celorlalte Biserici, și toți erau de acord că cel osândit este eretic."

Arie a fost condamnat ca eretic inițial de Sinodul Local din Alexandria, unde slujea ca preot, atunci când a susținut că Logosul-Cuvântul este făptură creată.

Înainte de-a fi convocat Sinodul I Ecumenic, multe erezii își făcuseră apariția în Biserică, și pe toate le înfruntaseră

Sinoadele Locale. Sinodul I Ecumenic a fost convocat de Împăratul roman Constantin, pentru a i se aduce la cunoștință care este credința Bisericii. Alți împărați au vrut să instaureze creștinismul ca religie oficială a statului. Exact același lucru s-a întâmplat și cu Sinoadele Ecumenice ulterioare.

„Sunt unii fără minte care cred că arianismul a fost condamnat la Sinodul I Ecumenic. Asta-i o prostie. A fost condamnat în Alexandria mai întâi. Și condamnarea arianismului în Alexandria a fost acceptată de toate Sinoadele Locale ale Bisericii Ortodoxe, și în Apus, și în Răsărit. Condamnarea începe din Alexandria, și apoi condamnarea aceasta este comunicată tuturor celelalte Biserici, și condamnarea lui Arie e acceptată de toți ortodocșii.

Cu alte cuvinte, uniformitatea în credință exista dinainte de convocarea Sinodului I. După aceea s-a convocat Sinodul I Ecumenic și l-au condamnat pe Arie episcopii care deja îl condamnaseră în Sinoadele Locale. Vasăzică, arianismul nu a fost condamnat prima oară la Sinodul I Ecumenic.

Acum, dacă n-ar fi existat un împărat creștin, și dacă unii conducători ai Imperiului Roman n-ar fi vrut să instaureze creștinismul ca religie a statului roman, n-am mai fi avut nici Sinodul I Ecumenic, nici pe-al II-lea, nici pe-al III-lea, nici pe-al VIII-lea etc. Am fi avut niște Sinoade Locale ale episcopilor, care s-ar fi ocupat local de erezii, ar fi făcut cunoscută hotărârea lor tuturor celorlalte Sinoade ale Bisericii, care Sinoade ar fi recunoscut imediat că respectivul este eretic și fusese pe drept condamnat.

Înainte de Sinodul I Ecumenic, prima erezie în Biserică nu a fost a lui Arie. Au mai fost și alte erezii. Cele mai flagrante au fost erezia sabelienilor și erezia samosatienilor. Avem două erezii: a lui Pavel de Samosata adică, și a lui

Sabelie, care par diametral opuse, dar nu sunt diametral opuse."

Sinoadele Ecumenice sunt, de fapt, „o extindere și o unificare" a tuturor Sinoadelor Locale, fiind rezultatul nevoii statului de-a introduce hotărârile Sinoadelor Ecumenice în propria legislație, pentru a se putea impune unitatea în Imperiul Roman.

„De ce a avut loc Sinodul I Ecumenic? Pentru că avem disputa ariană. Adică arianismul izbucnise ca erezie în sânul Bisericii, iar statul recunoscuse Biserica drept religie a Imperiului. Deci avem o Biserică recunoscută de stat, iar acum episcopii se ceartă între ei.

O partidă sunt arienii, și cealaltă sunt ortodocșii. Dat fiind că e religia oficială a statului, statul trebuie să știe care este credința Bisericii. Vasăzică, împăratul este obligat să convoace reprezentanți ai tuturor Sinoadelor Ortodoxe ale Bisericii, să se adune undeva și să se ocupe de toate problemele – de problema Paștelui, pentru că Imperiul dorea ca toți creștinii, cel puțin cei din interiorul Imperiului, să sărbătorească împreună Paștele. Cei din Asia Mică sărbătoreau la echinocțiu, pe 14; sărbătoreau Paștele odată cu evreii, indiferent de ziua săptămânii. Toți ceilalți sărbătoreau Paștele în duminica de după Paștele evreiesc. Asta era practica Bisericii.

Așadar, și acest subiect a fost de interes pentru Sinod, poate mai mult chiar decât dogma lui Arie. Arie a fost condamnat imediat, pentru că toți știau că este eretic. Nu s-a discutat cine știe ce la Sinod despre doctrina lui Arie. Vasăzică, Arie fusese deja condamnat de toate Sinoadele Locale, în afară de Sinoadele unde nu exista arhiepiscop ortodox, tocmai pentru că unele Biserici aveau o tendință ariană.

În tot cazul, în general, concluzia pe care o poate trage ușor cineva din studiul Actelor Sinoadelor Ecumenice,

> cel puțin din cele care se păstrează, e că acest Sinod este o lărgire, o unificare a tuturor Sinoadelor Locale, și că Sinodul nu a fost convocat pentru nevoile Bisericii – pentru că Biserica nu avea nevoie de nici un Sinod Ecumenic. Toate ereziile care au fost condamnate în Sinoadele Ecumenice fuseseră deja condamnate în Sinoadele Locale. Așadar, Biserica nu avea nici o nevoie de acest Sinod. Statul era cel care avea nevoie de Sinod, ca să poată legifera Ortodoxia și Dreptul Canonic al Bisericilor Ortodoxe ca legi ale Statului."

Biserica știa că Arie este eretic. La Sinodul I Ecumenic doar s-a confirmat și s-a ratificat că Arie era eretic. Sunt însă unii care privesc Sinoadele de-o asemenea manieră, ca și cum între Părinți și Arie ar fi avut loc o dispută rațională pentru aflarea adevărului.

> „Și cum s-a ocupat Sinodul I Ecumenic de problemă? Ai noștri răspund speculativ. Cum că, adică, exista filosofia Părinților despre Dumnezeu, și filosofii creștini se certau între ei despre Dumnezeu: Arie cu Atanasie, și cu unul, și cu altul, și-apoi a venit Duhul Sfânt să le spună ce este ortodox și ce este eretic.
>
> Vasăzică, nu știau ce este eretic până n-a venit Sinodul să condamne erezia. Atunci aflau ei ce-i eretic, la Sinod, adică. Înainte de Sinod nu știau că Arie era eretic? Era nevoie să se întrunească Sinodul ca să ne spună că Arie era eretic? E ca și cum am zice că vine astăzi un șarlatan, un chirurg-măcelar, și alți doi medici nu-și dau seama că-i măcelar, până nu se-adună într-o conferință și hotărăsc ei acolo că-i măcelar. Adică, nu-și dau singuri seama că-i măcelar din faptul că omoară oameni. Nu-i de-ajuns că omoară oameni, trebuie să se hotărască și oficial lucrul acesta, că este măcelar.

Cam așa ceva se-ntâmplă și în Biserică. Nu știam că Arie este eretic, pentru că, vezi Doamne, e om bun, învață lucruri faine, filosofice, frumoase – și trebuie să se întrunească Sinodul ca să ne arate că Arie este eretic?"

Biserica, ori de câte ori apărea o erezie, o înfrunta după criterii teologice și eclesiologice. Când însă statul voia să dea legi bisericești pentru unitatea Imperiului, dorea să fie informat de episcopii tuturor provinciilor despre hotărârile lor. În acest cadru funcționau Sinoadele Ecumenice.

„Avem Sinodul II Ecumenic. Bine, așteptau Bisericile convocarea Sinodului II Ecumenic ca să-i condamne pe pneumatomahi și eunomieni? Pe pneumatomahi și eunomieni îi întorseseră pe toate părțile aceiași episcopi ai Bisericii înainte de-a se convoca Sinodul II, iar doctrinele lor fuseseră deja condamnate de Sinoadele Locale, și abia apoi se întrunește Sinodul II și-i condamnă. Nu face decât să reitereze condamnarea.

Același lucru se întâmplă și cu Sinodul III Ecumenic. Acolo, Nestorie fusese condamnat, oficial de-acum, de Sinodul Alexandriei. Hotărârea fusese comunicată și celorlalte Sinoade. Cele două Biserici care nu au acceptat hotărârea Alexandriei au fost Biserica Constantinopolului, unde Nestorie însuși era Patriarh, și apoi Biserica Antiohiei, care era dezbinată, pentru că toți discipolii lui Teodor de Mopsuestia se aflau în Antiohia. Vasăzică, exista o dificultate, și exista un dezacord radical privind chestiunea lui Nestorie. Biserica Romei l-a condamnat imediat pe Nestorie."

„Apoi avem Sinodul IV Ecumenic. Și iarăși, Eutihie n-a fost condamnat la Sinodul IV Ecumenic – fusese deja condamnat la Sinoadele Locale din Constantinopol. Și aceste hotărâri au fost acceptate de Roma și Antiohia, în timp ce Alexandria a fost oscilantă, pentru că nu era cert care

anume era doctrina lui Eutihie. Cert este însă că Alexandria a condamnat erezia lui Eutihie fără să facă referire la persoana lui Eutihie, pentru că nu aveau certitudinea că Eutihie învăța cele de care fusese acuzat."

Prin urmare, Sinodul Ecumenic a fost instituționalizat de Imperiul Roman pentru a fi soluționate chestiunile ecleziale ce preocupau toate provinciile, astfel încât hotărârile lor să devină legi ale statului și să fie pace în Imperiu. Asta înseamnă că Sinoadele Ecumenice nu înlocuiau sau substituiau Sinoadele Locale, ci erau o ratificare a lor pe bază ecumenică. Statul, în măsura în care urmărea unitatea politică, în aceeași măsură urmărea și unitatea lui religioasă.

„Sinoadele Ecumenice sunt o adunare de Sinoade Locale pe o bază imperială, adică Sinodul Ecumenic are loc sub egida împăratului, așa încât Sinoadele Locale să poată informa statul, Imperiul, în chestiunile de credință și de practică ale Bisericii. Și atunci era un prilej pentru Biserică, în ansamblul ei, sau pentru Bisericile locale, să se adune și să informeze statul atât despre credința Bisericii, cât și despre practica Bisericii, astfel încât hotărârile pe care le luau să fie comune pentru tot Imperiul.

De aceea, canoanele Sinoadelor Ecumenice nu aveau drept scop să înlocuiască canoanele Sinoadelor Locale. Sinoadele Locale aveau canoane, adică existau canoane ale Sinoadelor Locale, canoane de funcționare a Sinodului sau a diferitelor Biserici ale Sinodului, și era o ocazie de-a se da o formă legală practicii comune a Bisericii, de-a se întocmi canoane ale Sinoadelor Ecumenice care urmau să fie recunoscute ca legi ale Bisericii de către stat. Și formularea credinței, și tot ce ținea de credință."

„Când studiem cu atenție fundamentele istorice, contextul istoric dimpreună cu tradiția Bisericii de până la

Sinodul I Ecumenic, vedem clar că, izbucnind acest conflict major dintre arieni și ortodocși, statul a vrut să ia poziție în această chestiune. Pentru că exista ideea că – deși statul a fost dintotdeauna divizat în privința chestiunii religioase și exista o unitate politică bazată mai ales pe arme și poliție; exista și o identitate națională între romani, mai ales după legislația lui Caracalla din 212, când toți cetățenii liberi din Imperiu au obținut cetățenie romană și drepturile de cetățeni romani, din 212 până în 313 – după o sută unu ani, deci exista ideea că, pentru a putea supraviețui, înflori, crește, pentru a se consolida acest Imperiu, era nevoie și de-o unitate religioasă în acest stat."

Cu toate că Sinoadele Ecumenice au fost create de Statul Roman, totuși își au și semnificația lor teologică, pentru că la ele participă episcopi care discută chestiuni teologice și dogmatice, lărgind astfel lucrarea Sinoadelor Locale. Aceasta înseamnă că și Sinoadele Locale, când se întrunesc pe baza unor premise ortodoxe, sunt de Dumnezeu insuflate.

„Instituția Sinoadelor Ecumenice este pur romană, și nimic mai mult. Dacă Biserica n-ar fi fost recunoscută de Imperiul Roman, mă îndoiesc că am mai fi avut Sinoade Ecumenice, pentru că asta era treaba împăraților, în fond.

De aceea, după căderea Constantinopolului, există părerea printre ai noștri că nu mai putem avea de-acum Sinoade Ecumenice, din moment ce nu mai avem împărat. Știți, profesorii de Drept Canonic încearcă acum să-l înlocuiască pe împărat cu Patriarhul Constantinopolului.

În tot cazul, avem pe de-o parte chestiunea istorică, iar pe de altă parte chestiunea teologică, adică dogmatică. Chiar și înainte de căderea Constantinopolului s-a ivit la noi aceeași idee, că autoritatea supremă în Biserică este Sinodul Ecumenic, și că numai Sinodul Ecumenic are

autoritatea de-a legifera lucruri pe care ierarhia urma să le execute de-a lungul evoluției istorice a Bisericii. Și lucrul acesta este legat, astăzi cel puțin, și de subiectul insuflării dumnezeiești.

Vasăzică, toată lumea e în general de acord că Sfânta Scriptură este de Dumnezeu insuflată. Există insuflarea dumnezeiască a celor ce au scris Sfânta Scriptură, apoi mai există și cei care cred că există insuflare dumnezeiască și la Sinodul Ecumenic. Dintre aceștia însă, nu se găsesc prea mulți care să fie de acord că poate exista insuflare dumnezeiască și la un Sinod Local. Mai degrabă Sinodul Ecumenic are dumnezeiască insuflare, care se manifestă și prin intermediul ierarhiei, atunci când se pune de acord asupra unui subiect."

La Sinoadele Ecumenice, Părinții nu participau doar ca persoane particulare, ci și ca reprezentanți ai unor Biserici Locale în ansamblu. Aceasta înseamnă că nu exista o diferență între Sinoadele Locale și Ecumenice, în sensul că unele ar fi superioare iar celelalte inferioare, ci mai degrabă în sensul că Sinoadele Ecumenice erau o prelungire a Sinoadelor Locale.

„Așadar, avem Senatul Roman, adunarea bătrânilor romani și Senatul Romanilor, și-l avem pe împărat, care decreta legile. Senatul adopta decretele împăratului și punea pecetea ș.a.m.d. Și, când împăratul semna o lege, devenea lege a statului, și era inclusă de-acum în Dreptul Roman. Statul a aplicat aceeași metodă legislativă și în chestiunile religioase. Vasăzică, împăratul nu putea hotărî care era dogma Bisericii. Biserica era cea care trebuia să hotărască. Marele Constantin, în urma unei insuflări, nu știu dacă a fost sau nu insuflare dumnezeiască, a convocat Sinodul I Ecumenic, nu numai ca să afle care este credința Bisericii, ci și ca să poată norma legislativ credința Bisericii.

Așadar, Biserica se întrunește în Sinod Ecumenic, toate Bisericile își trimit reprezentanții, și este extrem de important că Sinoadele Locale sunt reprezentate la Sinodul Ecumenic. Episcopii nu merg acolo ca episcopi. Episcopii merg întotdeauna la Sinodul Ecumenic ca membri ai Bisericii de care aparțin. Așadar, șeful fiecărei delegații este mitropolitul sau arhiepiscopul fiecărei Biserici, care apoi devine patriarhul sau reprezentantul patriarhului.

La fiecare Sinod Ecumenic, episcopii vorbesc nu ca indivizi, ca membri ai Bisericii Panortodoxe, ci vorbesc ca reprezentanți ai Sinodului lor local. La fel cum se-ntâmplă azi la Conferința Panortodoxă. Nimeni nu se duce la Conferința Panortodoxă ca să se reprezinte pe sine, ci se duce ca reprezentant al Bisericii lui, și fiecare Biserică are aceeași reprezentare, același vot etc. De aceea, și în Actele Sinoadelor care s-au păstrat, nu episcopii vorbesc la Sinoade, ci vorbesc mitropoliții, vorbește președintele fiecărui Sinod, sau unul pe care îl desemnează să expună părerea Sinodului său. Vasăzică, la fiecare Sinod Ecumenic este exprimată părerea Bisericii Locale.

Cel mai clasic exemplu îl vedem la Sinodul IV Ecumenic. Episcopii Egiptului, când au fost chemați să semneze Actele, au spus: «Nu putem să semnăm Actele, pentru că nu avem Arhiepiscop». Cu alte cuvinte, ca să semneze Actele, Biserica Egiptului trebuia să se întrunească ca Biserică, cu întâi-stătătorul ei ca președinte, și Sinodul Egiptului trebuia să hotărască să semneze Actele. Dar nu aveau întâi-stătător, pentru că Dioscur fusese condamnat la Sinodul IV Ecumenic.

Această justificare este un indiciu clar despre cum vedeau Sinoadele Locale Sinodul Ecumenic. Nu considerau Sinodul Ecumenic superior Sinodului Local; desigur, nici inferior. Nu e nici superior, nici inferior, e doar o prelungire a Sinodului Local. Și încă un lucru foarte important este că Sinodul II Ecumenic nu a făcut adaosuri la Crez,

ci doar a îndreptat Crezul pe baza noii terminologii, care nu exista în epoca Sinodului I Ecumenic. Se face o îndreptare din punctul de vedere al terminologiei, dar nu din punctul de vedere al învățăturii; nu s-a făcut nici un adaos din punctul de vedere al învățăturii. S-au făcut anumite ajustări la terminologie, care se impusese de-acum în toate Bisericile. Pentru că Bisericile aveau credința comună, dar doreau să aibă și terminologia comună. Nu mai era suficient să aibă o credință comună, trebuia să aibă și o terminologie comună.

Adoptă canoane ca toate Bisericile să aibă o practică comună. Era un bun prilej să actualizeze și Dreptul Canonic; era un prilej, și o făceau. Dar de ce o făceau? Pentru că hotărârile Sinodului Ecumenic și Canoanele Sinoadelor Ecumenice, după ce erau semnate de împărat, deveneau legi ale statului. Așadar, trebuia ca practica aceasta a Bisericii Locale să intre în Dreptul Canonic – care, acum, pentru prima oară, este întocmit pe baza marii unități imperiale, pentru a putea fi înregistrat în Dreptul Roman, astfel încât orice judecător, orice demnitar roman al Imperiului să fie obligat să aplice această hotărâre, care devine de-acum lege a statului. Deci, avem Sinodul I, II etc. – o întreagă serie de Sinoade Ecumenice cu hotărâri canonice, dogmatice etc., care devin legi ale statului.

În acest cadru trebuie văzut Sinodul Ecumenic. Concepția aceasta «ortodoxă» modernă, cum că Sinodul e convocat ca să afle Biserica care îi este învățătura, sau ca să hotărască Sinodul ce să învețe Biserica, astea-s prostii. Prostie pură. Nici o legătură cu realitatea."

Împărații, atunci când întruneau Sinoade Ecumenice, în afara faptului că doreau să cunoască pozițiile Bisericilor Locale pentru a pune la punct o legislație comună, în același timp înțeleseseră și caracterul terapeutic al Bisericii Ortodoxe, așa că

doreau să impună credința ortodoxă pentru locuitorii Imperiului ca sistem terapeutic. Cu alte cuvinte, doreau să sprijine coeziunea cetățenilor pe o adevărată metodă terapeutică.

> „Criteriul de bază al împăratului și al statului era faptul că știau că Biserica, prin curățire și luminare, tămăduiește energia noetică. Acest lucru îl știau toți, nu exista om care să nu știe asta. În Actele Sinoadelor, oricine poate să vadă că împăratul zice: «Să judece fiecare cu mintea sa». «Fiecare cu mintea (*νοῦς*) sa» nu înseamnă «cu rațiunea (*λογική*) sa». Înseamnă cu duhul pe care îl are în inima sa."

Astăzi prevalează opinia că nu mai poate fi convocat un Sinod Ecumenic, pentru că nu mai există împăratul ca să-l convoace, de aceea se vorbește despre un „Sinod Panortodox" sau de un „Sfânt și Mare Sinod". Sinoadele Panortodoxe sunt convocate de Patriarhul Ecumenic, în vreme ce Sinoadele Ecumenice cunoscute erau convocate de Împăratul Roman.

> „Patriarhul Ecumenic are dreptul să convoace un Sinod Ecumenic cu încuviințarea tuturor celorlalte Biserici. Bine, fără doar și poate că există un asemenea drept, pentru că, dacă Bisericile Ortodoxe vor să se sfătuiască și să se întrunească într-un Sinod, e dreptul lor, până la urmă.
>
> Dar nu trebuie confundat lucrul acesta cu tradiția Sinoadelor Ecumenice. Pentru că tradiția Sinoadelor Ecumenice înseamnă tradiția Sinoadelor Imperiale. Adică, atunci când romanii spuneau *οἰκουμένη* (lumea locuită), *οἰκουμένη* însemna, pe latinește, *universa Romana*, Universul Roman, Romanía* Ecumenică, adică Imperiul Universal. Și, atunci când romanii spuneau *οἰκουμένη*, nu înțelegeau întreaga lume; înțelegeau Imperiul.

---

* Vezi nota de la p. 30. (n. trad.)

De aceea, la Constantinopol, exista învățător «ecumenic», cutare «ecumenic», cutare și cutare «ecumenic» – fiecare lucru avea și un atribut «ecumenic»; cel mai mare din Imperiu, în orice poziție, era numit «ecumenic». Și nu doar Patriarh «ecumenic». Altfel spus, cuvântul «ecumenic» la Constantinopol avea sensul de «imperial», cum am spune astăzi: «cutare oficial guvernamental»."

ii. Premisele ortodoxe ale Sinoadelor

Acest cadru istoric al Sinoadelor Ecumenice, pe care l-am văzut în cele de mai sus, nu alterează marea lor valoare și importanță, având în vedere faptul că au dobândit o mare însemnătate în viața Bisericii. Nu are importanță nici de ce, nici cine le-a convocat, ci valoarea lor constă în premisele teologice și ecleziale sub care erau convocate.

„Premisa de bază, nu doar a Sinoadelor Ecumenice, ci și a Sinoadelor Locale, este că cei ce se întrunesc într-un Sinod Local sau Ecumenic sunt cel puțin în stare de luminare. Dar starea de luminare nu începe din momentul când zic ei rugăciunea de inaugurare a unui Sinod Ecumenic. Nu atunci începe luminarea.

Vasăzică, unii fundamentaliști ortodocși, nu știu cum să descriu asta, și-i închipuie pe episcopii din istorie ca pe episcopii din ziua de azi, care habar n-au de dogme, dar îi au după ei pe dogmatiști, adică pe consilieri, care-i consiliază despre dogme. Vlădica-i om bun, care se ocupă cu orfelinatele, cu casele de bătrâni, cu spitalele, face fapte bune, construiește biserici și mai știu eu ce, adună fonduri ca să ajute sărmanele victime ale cutremurelor; ăsta-i vlădica, e omul de acțiune adică, sau mai degrabă de fierbere, nu știu precis care. Pentru că, îmi zice un prieten comun, mitropolit, că-i spunea duhovnicul său: «Acțiune, acțiune,

acțiune, apoi fierbere, fierbere – și aburi», adică la sfârșit nu se-alege cu nimic.

Își închipuie unii că s-au adunat toți episcopi ăștia – care, pe când erau studenți la Teologie, treceau examenele cu 5, și oricum nu pricepeau o iotă – și, după ce se întrunesc ei în Sinod, vine Duhul Sfânt așa, ca un topor, și le dă una-n cap, le despică țeasta și Duhul Sfânt intră pe-acolo, și-apoi, de pe buzele lor, ca să zic așa, se revarsă numai cuvinte de înțelepciune. Adică intervine Duhul Sfânt în Sinodul Ecumenic sau într-un Sinod Local și-i luminează în felul acesta pe episcopi, ca să emită ei hotărâri corecte."

Ceea ce determină caracterul ortodox al unui Sinod, Local sau Ecumenic, este în ce măsură majoritatea episcopilor care iau parte la el se află în starea de luminare a minții (*νοῦς*)*. Studiul Sinoadelor Locale și Ecumenice dă mărturie că hotărârile lor sunt ortodoxe pentru că s-au sprijinit pe acei Părinți care aveau nu doar cunoașterea teoretică a teologiei Bisericii, ci erau și purtători ai Revelației. Prin urmare, Părinții îndumnezeiți sunt cei ce au validat Sinodul, iar nu Sinodul i-a validat pe Părinți.

„Și se presupune că, atunci când reprezentanții Bisericilor Ortodoxe erau convocați la Sinodul Ecumenic sau la un Sinod Local, cel puțin majoritatea episcopilor, pe vremea aceea, se afla măcar în stare de luminare, și poate că unii ajunseseră uneori până la îndumnezeire. Însă erau oameni care știau foarte bine lucrurile acestea în discuție.

De aceea, ei nu vorbesc niciodată despre credința Sfintei Scripturi. Eu n-am auzit niciodată de lucrul ăsta până acum, «credința Vechiului și-a Noului Testament». Astăzi, pentru că am dat la o parte experiența Prorocilor și-a Apostolilor,

* Vezi nota de la p. 22. (n. trad.)

cu alte cuvinte, am desființat luminarea și îndumnezeirea, și vorbim despre învățătura Vechiului Testament și-a Noului Testament, în timp ce Părinții Bisericii vorbesc despre credința Prorocilor și-a Apostolilor și-a Sfinților. Nu vorbesc niciodată despre credința unei cărți."

„Părinții Sinoadelor Ecumenice – vorbim acum în termenii teologiei ortodoxe moderne – în hotărârile Sinoadelor Ecumenice, erau infailibili. Adică, pe durata Sinoadelor Ecumenice, Părinții erau de Dumnezeu insuflați și luau hotărâri cu dumnezeiască insuflare despre dogmele Bisericii. Foarte bine. Lucrul acesta a fost moștenit din tradiție. Dar cum se explică? Când episcopii care se întrunesc într-un sinod se ocupă de subiecte dogmatice, de subiecte pastorale etc., au anumite criterii.

Primul criteriu este Sfânta Scriptură, Vechiul și Noul Testament. Ei nu pot să învețe nimic care să contravină Sfintei Scripturi. Apoi, este tradiția continuă a Bisericii, a Părinților, a Sfinților: tradiția bisericească. După aceea, avem hotărârile Sinoadelor Locale. Apoi mai avem însă și starea duhovnicească a episcopilor care se întrunesc. Pentru că, pe vremea aceea, exista încă tradiția ca episcopii, cel puțin, să fie aleși din rândul celor ce ajunseseră la proslăvire. Adică, ei sunt cei pe care Apostolul Pavel îi numește «Proroci».

Dacă vrea cineva să cerceteze mai îndeaproape aceste puncte de vedere, le găsește cât se poate de clar în *Ierarhia Bisericească* a Sfântului Dionisie Areopagitul. Sunt expuse acolo foarte bine. Că episcopul e cel ce a ajuns la unirea cu Dumnezeu. «Unire» înseamnă aici îndumnezeire, vederea lui Dumnezeu ș.a.m.d. E «Prorocul» Apostolului Pavel, pentru că, în Biserica primară, episcopul era numit «Proroc». Pe a doua treaptă îi avem pe preoți și pe toți ceilalți clerici, care se află pe treapta luminării, cel puțin. Așadar, pentru că Părinții se întrunesc în Sinod având o asemenea

stare duhovnicească, atunci, firește, Duhul Sfânt vorbește prin episcopi.

Și de aceea Părinții spun: «*Părutu-s-a Duhului Sfânt și nouă*». Invocă faptul că așa voiește Duhul Sfânt. De unde știu ei că așa voiește Duhul Sfânt? Dacă se adună un grup de-o sută de episcopi, și douăzeci și cinci de episcopi se află în starea de luminare, acești douăzeci și cinci vor fi cei ce călăuzesc Sinodul. Ceilalți îi vor urma. De ce? Pentru că nu doar că vorbesc din experiență despre aceste lucruri, dar fac apel și la Vechiul și Noul Testament, și la tradiția patristică, și fac o tâlcuire corectă. Așadar, cei ce urmează această tâlcuire, pe care o fac acești Părinți luminați ai Bisericii, sunt convinși de argumente și acceptă aceste puncte de vedere ale lor, chiar dacă ei înșiși nu sunt neapărat în stare de luminare.

Acum, pe de altă parte, dacă se întrunesc o sută de episcopi și nici unul nu este în stare de luminare, și nu doar că nu sunt în starea aceasta, dar nici măcar nu știu ce e starea aceasta, n-au auzit niciodată de Rugăciunea minții, nici de rugăciunea neîncetată a Duhului Sfânt în inimă, și n-au întâlnit niciodată un Părinte duhovnicesc care să aibă fii duhovnicești în starea aceasta, este oare posibil ca suta asta să emită hotărâri ortodoxe? Pun problema."

„Și chiar la un Sinod, al VI-lea, cred, se face referire la «fiecare» ca având mărturia minții (*νοῦς*) sale, astfel încât împreună-mărturia minții (*νοῦς*) tuturor să emită hotărârea Sinodului. Cu alte cuvinte, este un acord al celor cu minte (*νοῦς*) luminată, care au aceeași experiență; aceștia vor emite hotărârea dacă Hristos are două voințe firești, pentru fiecare energie în parte, sau o voință și o energie firească."

Sinoadele Locale și Ecumenice erau alcătuite din „episcopi care cunoșteau metoda terapeutică a Bisericii. Sinodul se întrunea cu scopul nu doar de-a păstra dogma și

rânduiala liturgică a Bisericii, așa cum se întâmplă astăzi, ci și metoda terapeutică a Bisericii. Vasăzică, un adevărat episcop este un expert în metoda terapeutică a Bisericii".

Această metodă terapeutică este, în realitate, isihasmul ortodox.

„Această experiență a îndumnezeirii este coloana vertebrală a tradiției ortodoxe, precum și temelia Sinoadelor Locale și Ecumenice, a Dreptului Canonic al Bisericii și a vieții liturgice a Bisericii până astăzi."

„Instituția Sinoadelor Ecumenice este o instituție harismatică, nu o instituție instituționalizată. Câtă vreme, în ceea ce privește Sinoadele Locale, există canoane care stabilesc cât de des trebuie să se întrunească un Sinod Local, nu există canoane referitoare și la convocarea unui Sinod Ecumenic. Sinoadele Ecumenice erau convocate drept răspuns la anumite circumstanțe, conform nevoilor Bisericii.

Sinodul Local este considerat de Dumnezeu insuflat în hotărârile lui atunci când este în acord cu tradiția, adică atunci când este în acord cu diagnosticul și tratamentul terapeutic al Părinților Bisericii, și are tradiția teologică ce conduce la ele. Poate să se întrebe cineva, din punctul acesta de vedere, dacă s-ar întruni astăzi Biserica Ortodoxă într-un Sinod Ecumenic, la ce rezultate s-ar ajunge? De aceea sunt unii teologi ortodocși care au mari dubii și rețineri în privința acestui Sinod Ecumenic sau «Mare Sinod» ce urmează a fi convocat."

Duhul Sfânt lucrează în Biserică în funcție de starea membrilor Bisericii. În toate aspectele se aplică conceptul teologic al sinergiei, de vreme ce Dumnezeu lucrează, iar omul împreună-lucrează. Acest lucru este valabil și la Sinoadele episcopilor.

Este nevoie de împreună-lucrarea episcopilor pentru ca harul Duhului Sfânt să lucreze. Cu alte cuvinte, Duhul Sfânt lucrează nu doar în rațiunea omului, ci și în inima lui curată, înlăuntrul căreia se săvârșește rugăciunea.

> „Astăzi însă, când Rugăciunea minții e tot mai rară la episcopi, dacă s-ar întruni un Sinod al episcopilor și s-ar ridica ei în picioare la inaugurare să spună toți laolaltă: *«Împărate Ceresc, Mângâietorule, Duhul Adevărului, Cela ce pretutindenea ești și toate le plinești...»*, va veni necondiționat Duhul Sfânt să-i lumineze? Doar pentru că sunt ei episcopi canonici și se întrunesc în Sinod și fac o rugăciune?
>
> Însă Duhul Sfânt nu așa lucrează, doar cu aceste premise. Mai e nevoie și de altele. E nevoie ca cel ce se roagă să aibă deja Rugăciunea minții lucrătoare înlăuntrul său atunci când se roagă în Sinod, ca să-l lumineze harul lui Dumnezeu. La pseudo-sinoade, cei care se întruneau nu aveau starea aceasta de rugăciune.
>
> Episcopii din vechime însă aveau o astfel de experiență duhovnicească și, când se întruneau ca Trup, știau ce le vestea Duhul Sfânt în inimă într-o anumită chestiune. Și, când luau hotărâri, știau că hotărârile lor sunt corecte, pentru că se aflau în stare de luminare, iar unii dintre ei ajunseseră și la proslăvire, adică la îndumnezeire."

În aceste condiții, Sinoadele Ecumenice sunt infailibile, deoarece la ele luau parte Părinți care se aflau în stare de luminare și îndumnezeire.

iii. Hotărârile dogmatice și canoanele Sinoadelor

Sinoadele Locale și Ecumenice au adoptat hotărâri dogmatice și sfinte Canoane. Hotărârile dogmatice ale Sinoadelor Ecumenice se refereau la triadologie și hristologie, adică la chestiuni dogmatice, iar sfintele Canoane se refereau la viața

liturgică, administrativă și pastorală a Bisericii. Hotărârile Sinoadelor Ecumenice în privința chestiunilor dogmatice se numesc „hotare"/„definiții"* sau „dogme" sau „Simboluri de credință". Dogmele, alături de textele Sfintei Scripturi și ale Părinților, sunt cuvinte și înțelesuri create, prin care se transmit cuvintele de negrăit, [necreate], primite de îndumnezeiți în timpul experienței lor.

> „Sfânta Scriptură, scrierile patristice și hotărârile Sinoadelor sunt Simbolurile de Credință. Pentru că Simbolurile de Credință sunt cele ce consemnează cuvinte și transmit înțelesuri. Toate cuvintele de Dumnezeu insuflate, care transmit înțelesuri de Dumnezeu insuflate, sunt insuflate pentru că sunt diagnostic și tămăduire. Și tămăduirea aceasta este mântuirea. Și din acest motiv Biserica are în vedere aceste scrieri, pentru că erau temeliile metodei ei de diagnostic și tămăduire.
>
> Însă, din momentul în care cineva confundă teologia cu metoda filosofică, și se încurcă indiferent cu care metodă filosofică și gnoseologie, fie ea a lui Aristotel sau Platon, Kant sau Marx, atunci smulge tradiția patristică din temeliile ei firești, smulge, practic, temeliile din teologia patristică.
>
> Și ia cuvintele și înțelesurile – fie ale Sfintei Scripturi, fie ale Părinților sau ale Sinoadelor Ecumenice – drept niște exerciții filosofice, și caută să înțeleagă aceste cuvinte și înțelesuri printr-un soi de gnoseologie filosofică. Un astfel de om e foarte departe de tradiția scripturistică și patristică, și îi este imposibil să înțeleagă Sfânta Scriptură și pe Părinții Bisericii și hotărârile Sinoadelor Ecumenice. Practic, îi este imposibil."

* Gr. *ὅρος*, cu sensul inițial de „bornă, piatră de hotar, hotar, limită, frontieră", ulterior căpătând și sensul de „definiție a unui cuvânt, termen". (n. trad.)

Însă dogmele, hotărârile dogmatice, nu au fost formulate din rațiuni filosofice, ci pentru a-i ocroti pe credincioși de eretici și a-i catehiza în viața întru Hristos.

> „De aceea și Părinții, în mod repetat, îi condamnă pe eretici pentru abordarea chestiunilor dogmatice prin metoda filosofică, în timp ce, pentru Părinți, metoda teologiei e o metodă pur duhovnicească."

> „Era însă nevoie de formularea dogmei din motive catehetice și pentru a-i ocroti pe credincioși de eretici; ca să știe cine sunt învățătorii neînșelați, ca să fie capabili să afle tămăduirea, care tămăduire nu exista la eretici."

iv. Condamnarea ereticilor

Interpretarea conform căreia ereticii sunt doctori mincinoși, șarlatani, care nu-i pot tămădui pe oameni, ci mai rău îi îmbolnăvesc, arată de ce au fost condamnați de Biserică. Acest lucru nu s-a făcut din patimă, ură sau fanatism, ci în același fel în care medicii de profesie sunt separați de șarlatani. În tot cazul, scopul Bisericii este tămăduirea oamenilor, în timp ce doctorii mincinoși, ereticii, nu doar că nu-i tămăduiesc pe oameni, ci îi împing și la moarte veșnică.

> „Ce este erezia? În tradiția patristică, erezia este o formă de șarlatanism. De ce e condamnată erezia? Pentru că nu s-ar pune de acord în privința dogmei? Asta este problema? E condamnată pentru că în erezie nu există tămăduire. Și, de vreme ce nu există tămăduire, înseamnă că e periculoasă pentru om. Părinții vedeau erezia ca pe-o formă de șarlatanism în care nu există tămăduire."

> „Cred că putem înțelege diferența de bază dacă luăm ca exemplu știința medicală. Acolo îi avem pe medicii care

fac parte din Colegiul Medicilor. Dacă un medic nu este membru în Colegiul Medicilor, nu poate profesa ca medic. Ca un medic să fie în legalitate, nu-i suficient numai să fie absolventul unei facultăți de medicină recunoscute, ci trebuie să fie și membru în Colegiul Medicilor. Același lucru este valabil și pentru avocați. În aceste științe există o evaluare continuă; pentru că, dacă vreunul o ia razna și nu mai profesează corect din punctul de vedere al practicării corecte a profesiei, atunci e condamnat de organul competent al asociației profesionale din care face parte și e eliminat din corpul profesional.

Exact același lucru se întâmplă și în Biserică. Procedura corespunzătoare în Trupul Bisericii, adică excluderea sau tăierea vreunuia din mădularele ei, se numește «afurisire», iar când e vorba de vreo demnitate bisericească, «caterisire». Astfel, ereticii sunt afurisiți, sunt excomunicați din Trupul Bisericii. Așa cum în domeniul medical nu i se poate permite unui șarlatan (unui pseudo-medic) să trateze bolnavii, la fel nici în Biserică nu este posibil să-i fie permis unui eretic să trateze sufletele oamenilor. Pentru că, eretic fiind, nu știe și nu poate să tămăduiască."

„Și, atunci când examinăm învățăturile Sinoadelor Ecumenice, vedem că fiecare erezie care a fost condamnată de Biserică desființa automat învățătura Bisericii despre îndumnezeire și luminare, și astfel se pierdea orice posibilitate de tămăduire. Vasăzică, erezia este erezie pentru că distruge posibilitatea tămăduirii omului. Acesta e motivul pentru care este erezie."

Biserica, prin condamnarea ereticilor, a reușit să păstreze metoda terapeutică duhovnicească prin care omul este călăuzit la îndumnezeire.

„Dar, dincolo de toate, se poate naște tulburare, și din acest motiv dau ei o hotărâre că ceea ce spune popa Tase este o aberație. E rezultatul identificării filosofiei cu metoda teologică. De aceea îl condamnau, ca să nu se mai ia nimeni după el, pentru că, dacă urmează cineva această cale, nu o să mai treacă niciodată de la curățire la luminare, și de la luminare la îndumnezeire. Pentru că cine este în luminare nu poate să spună asemenea prostii."

Este extrem de important să fie păstrate adevăratele criterii prin care omul e tămăduit. Dacă nu sunt stabilite criteriile bolii și ale tămăduirii, nu poate fi recunoscută diferența dintre ortodocși și eretici.

„Deci, cum să mai înțeleagă cineva ceva, de vreme ce ortodocșii înșiși sunt niște șarlatani – adică, de ce să-i mai condamnăm pe eretici? Rezultatele nu sunt aceleași? Pentru că, fie că mergi la „biserica" evanghelică din Atena, fie la cea papistașă, fie la sinagoga evreiască, fie că mergi la biserica ortodoxă, toți sunt în aceeași stare, nici unul nu-i luminat, nici ortodocșii, nici evreii. Vasăzică, din punctul ăsta de vedere, propriii noștri șarlatani nu se deosebesc cu nimic de șarlatanii altora. Cine să mai condamne pe cine?

Pentru că, dacă facem astăzi distincția aceasta [între eretici și ortodocși], primii pe care ar trebui să-i dăm afară ar fi propriii noștri duhovnici. Ce criterii să mai folosim în aplicarea criteriilor istorice? Așa că lăsăm lucrurile așa cum sunt și spunem: «Întorceți-vă către monahism și uitați-vă ce fac călugării» – dar și acolo există șarlatani, chiar și în mănăstiri, în ziua de azi.

De aceea, problema criteriilor este cea mai importantă. Adică, dacă avem aceste criterii și ne gândim la ce făceau în trecut cu ereticii, este exact ce facem noi astăzi cu medicii șarlatani. Le interzicem să mai practice profesia de

medic. Nu poți să ai un medic șarlatan într-un spital, sau medicamente false pe piață."

Ereticii erau condamnați de Părinții Sinoadelor Ecumenice pentru că susțineau false învățături care desființau metoda terapiei. Pentru prima dată la Sinodul de la Frankfurt din 794, francii au condamnat un popor întreg, numindu-i „eretici" pe greci, în loc să condamne o anumită persoană.

„La Sinodul de la Frankfurt din 794, pentru prima oară în istorie a fost condamnat ca eretic un popor întreg, câtă vreme până atunci ereticii erau indivizi: Arie, Nestorie etc. E condamnat fie capul ereziei, fie însăși erezia, nu însă un întreg popor. Francii sunt cei care pentru prima oară condamnă un întreg popor, pentru că-i condamnă pe greci ca eretici."

„Apoi mai avem și problema modului în care politica unei epoci influențează dogma. Atunci când privim apariția ereziilor din punct de vedere istoric, din epoca apostolică și până în Evul Mediu, ereziile, de obicei, sunt numite după fondatorul lor. Sunt descrise după numele ereziarhului sau, în alte cazuri, după numele ereziei, cum este monofizitismul. Avem, de asemenea, gnosticismul, care este și o religie străină etc.

În Evul Mediu, pe la mijlocul secolului al VIII-lea, apar scrieri care se păstrează în latină cu titlurile lor, sintetizate în *Contra Errores Graecorum* (*Împotriva rătăcirilor grecilor*). Din câte știu, e pentru prima oară când, în loc să se înfiereze ereziarhul sau erezia, e înfierat un întreg popor. Vasăzică, ceva e putred, pentru că vedem o nouă tradiție în lupta contra ereziilor.

Apoi, ne ducem la Actele Sinodului de la Frankfurt, din 794, să vedem de unde vine acest *Contra Errores Graecorum*,

tradiția aceasta. Și găsim acolo, în hotărârea Sinodului, faptul că grecii sunt condamnați ca eretici. Ca eretici, dar ce fel de eretici? Pentru că, destul de straniu, la Sinodul acesta sunt condamnați și iconoclaștii, și iconofilii. Sunt condamnați și unii, și alții. Bine, erau francii așa de deștepți încât să-și poată da seama că amândouă părțile care se confruntau în Imperiu erau eretice? Cum pot să fie eretici și unii, și alții? Trebuia să fi luat poziție fie pentru, fie contra iconofililor. Ei nu iau poziție nici pentru unii, nici pentru alții. Pur și simplu îi condamnă și pe unii, și pe alții.

Ca să-i condamne și pe unii, și pe alții, trebuie că se-ascunde ceva în spatele acestui lucru. Ceva nu e-n regulă, pentru că francii erau barbari – și totuși, ciudat, la Sinod grecii au fost condamnați. Dar chiar înainte de Sinod existau așa-numitele *Libri Carolini*, despre care tradiția spune că ar fi fost scrise de însuși Carol cel Mare, însă teoriile sunt că au fost scrise de anturajul lui teologic. Acolo, în *Libri Carolini*, e foarte caracteristică ura față de romani, nu față de greci. Acolo este înfierat neamul romanilor și tot ce este roman. Vasăzică, acolo se află punctul zero de plecare al gândirii francilor despre roméi."

Prin urmare, erezia este o abatere de la adevărul revelat, dar și de la metodologia care călăuzește la îndumnezeire. Sinoadele, la care participă Părinții îndumnezeiți – cea mai mare parte a lor, cel puțin – defineau Revelația, pentru ca nici Revelația, nici calea ce călăuzește la vederea lui Dumnezeu să nu fie pervertite.

8. Ateism, religie, Biserică

Ereticii cred într-un dumnezeu pe care l-au creat cu rațiunea și închipuirea lor. Dumnezeul în care cred ei nu este Dumnezeul Revelației, ci un dumnezeu al descoperirii raționale și al gândirii speculative. Un asemenea dumnezeu nu există.

> „Părinții îi numeau «atei»* și pe eretici. Ce înțelegau prin cuvântul «ateu»? Înțelegeau că dumnezeul acesta în care cred ei nu există. E inexistent. Asta înțelegau Părinții Bisericii prin inexistența dumnezeului în care crede un eretic sau un idolatru. Dumnezeul acesta nu există. Dar care Dumnezeu există? Dumnezeul lui Avraam, al lui Isaac, al lui Iacov. Adică, pentru Părinți, singurul Dumnezeu Care există este Dumnezeul văzut «de Prorocii, Apostolii și Sfinții Bisericii»."

Când creștinii apuseni cred că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul ca existență (*Filioque*), și când filosofii scolastici caută să dovedească existența lui Dumnezeu prin argumente raționale, aceasta înseamnă că nu au experiența personală a lui Dumnezeu și că un astfel de dumnezeu în care cred ei nu există.

> „Părinții Bisericii ne spun deja de secole că dumnezeul lui *Filioque* sau al teologiei scolastice nu există. Când

---

* Gr. *ἄθεος*, format din prefixul negativ „ἀ-" („fără, lipsit de") și „θεός"(„Dumnezeu"), cu sensul de „om fără de Dumnezeu". (n. trad.)

vine Nietzsche și spune că «dumnezeu a murit», bine face, așa este. Pentru că, atunci când Nietzsche spune «dumnezeu», se referă la dumnezeul metafizicii, al tradiției scolastice a francilor. Dumnezeul acesta nu există. Și sunt mulți europeni în ziua de azi care sunt cât se poate de acord cu ideea că dumnezeu nu există, și merg pe linia asta, că «dumnezeu a murit». În regulă, trebuie să fim și noi de acord. Desigur, dumnezeul acesta în care au crezut europenii de ani și ani, dumnezeul acesta nu există. E inexistent. Bine fac că l-au renegat. Numai când spune cineva că Dumnezeul ortodocșilor nu există, atunci trebuie să stăm de vorbă."

Religia este preocupată de viața aceasta a omului, ca să-l ajute să înfrunte bolile, necazurile, supărările, calamitățile, războaiele, „cu alte cuvinte, ca Dumnezeu să le rezolve pe toate după trebuința și dorința omului", dar este interesată și de viața viitoare, ca să se instaureze dreptatea, iar sufletul omului să se întoarcă la eudemonie*.

Astfel, oamenii au nevoie de religie pentru că restabilește armonia în natură și în viața lor.

„Odată cu dezvoltarea științei contemporane, au fost găsite dovezi care atestă faptul că existau religii care nu credeau în existența vieții de după moarte pentru toți oamenii. Mai sunt și alte religii care pur și simplu nu dădeau o prea mare atenție credinței în viața de după moarte, pentru că, pe atunci, religia era știința acelei vremi, în care puterile naturii erau divinizate, și se credea că principala lucrare a religiei este magia. Vasăzică, după ce observau puterile naturii, vedeau că în natură există o luptă fundamentală – nu între clase, ci între zei, mai precis între zeii armoniei și zeii dizarmoniei."

---

* Vezi nota de la p. 50. (n. trad.)

Multe religii căutau să rezolve aceste probleme.

> „Au înțeles că în natură există armonie și dizarmonie și, pentru a se menține un echilibru, credeau că există zeul morții și zeul vieții; iar fecunditatea, de obicei, era adorată ca zeiță a fecundității. Și aveau în ceremoniile lor religioase o reprezentare a puterilor naturii, în care zeițele fecundității triumfau, iar zeii buni anihilau puterile zeilor morții și ai dizarmoniei. Și, în felul acesta, credeau că prin aceste ceremonii magice asigură și armonia în natură. Vasăzică, armonia naturii era rezultatul formulelor magice ale preoților, ca să-și poată asigura cele necesare traiului. La început, acest efort nu avea nici o legătură cu viața de după moarte, ci această religiozitate exista pentru a se asigura cele necesare traiului acestei vieți."

Ulterior, religia a fost considerată necesară și pentru viața viitoare a oamenilor, pentru viața de după moarte.

> „Am pus problema dacă religia se identifică cu o învățătură despre viața aceasta și cu o învățătură despre existența lui Dumnezeu pentru viața viitoare, pentru a fi instaurată dreptatea deplină. Pentru că trebuie să existe un Dumnezeu drept, care să tragă linie la judecata finală a omului, ca să fie pedepsiți cei nedrepți în Iad, iar băieții buni să primească răsplată în Rai. Vasăzică, trebuie să existe o religie ca să se instaureze dreptatea, iar aspirația omului către eudemonie să fie satisfăcută."

Amândouă aceste motive, care arată de ce este necesară religia, se întemeiază pe fundamente psihologice. Dar, dincolo de asta, există și fundamente metafizice ale religiei, după cum vedem în platonism și în alte tradiții filosofice ale Antichității.

Însă, în Apus, atunci când metafizica a fost dărâmată, a fost dărâmată și religia, care era asociată cu ea.

„Una dintre caracteristicile principale ale lui Karl Marx și Lenin și Troțki și ale tuturor celor de teapa lor e că resping metafizica din cauză că au identificat religia cu metafizica."

„Marxiștii cu gura lor spun că religia e falimentară, din moment ce și metafizica e falimentară, pentru că, după mintea lor, fundamentul religiei este metafizica. Acum, dacă fundamentul religiei este metafizica, atunci de ce călugării respingeau metafizica? Nu cumva aveau un alt fundament?

Deci comuniștii trăiesc cu impresia că, dacă în ziua de azi lovesc în metafizică, atunci dau de pământ și cu religia. Deși ar fi trebuit să intre cel puțin la idee că, din moment ce Biserica s-a opus lui Koraís*, poate că totuși Ortodoxia n-are un fundament metafizic, din moment ce-i vedem pe Părinți că iau poziție împotriva lui Aristotel și Platon și a tuturor filosofilor vremii lor. Lucrul acesta este semnificativ."

În orice caz, metafizica și idolatria, care sunt tradiții religioase, făceau confuzie între necreat și creat.

„Prin termenul «religie» înțelegem orice identificare a necreatului cu creatul, în special orice identificare a reprezentărilor necreatului cu înțelesuri și cuvinte ale gândirii omenești, fapt care este fundamentul închinării la idoli."

---

* Vezi nota de la p. 464. (n. trad.)

De asemenea, religia confundă și identifică rațiunea cu energia noetică* a omului. Acest fapt generează o mare problemă, deoarece, atunci când energia noetică funcționează corect, ea menține patimile ireproșabile într-o stare nevinovată, împiedicându-le să devină patimi vinovate. De exemplu, patima ireproșabilă a foamei poate fi satisfăcută fără a se transforma în patima vinovată a lăcomiei. În același timp, energia noetică ajută patimile vinovate (cum ar fi lăcomia) să devină ireproșabile (dacă sunt folosesite doar cele necesare traiului). Însă, când energia noetică nu funcționează firesc, omul este stăpânit de patimi, și lucrul acesta se răsfrânge și asupra relației lui cu Dumnezeu.

> „În starea ei firească, energia noetică reglează patimi precum foamea, setea, somnul și instinctul de supraviețuire, așa-numitul instinct de conservare, astfel încât să rămână ireproșabile. În starea lor bolnavă, aceste patimi devin vinovate și, împreună cu imaginația scăpată de sub control, dau naștere la religii magice pentru îmblânzirea stihiilor naturii, sau chiar pentru izbăvirea sufletului de materie în starea de eudemonie, sau pentru eudemonia trupului și-a sufletului."

> „Înțelesurile creierului, care provin toate din mediul înconjurător, ajung înțelesuri ale energiei noetice, care e permanent înrădăcinată în inimă. Astfel, pătimașul devine robul propriului său mediu. În consecință, confundă anumite înțelesuri care vin din mediu cu dumnezeul sau cu dumnezeii lui."

Din toate acestea reiese că religiile sunt strâns legate de magie, în sensul de împăcare cu Dumnezeu; de superstiție, în sensul de identificare a lui Dumnezeu cu zidirea, așa cum

---

* Vezi nota de la p. 22. (n. trad.)

consideră, de altfel, și panteismul; dar și de misticism, în sensul de întoarcere a sufletului, nemuritor din fire, în lumea nenăscută a Ideilor din care a căzut. Toate aceste trei instanțe (magie, superstiție, misticism) reprezintă o boală duhovnicească, de vreme ce sunt o credință într-un dumnezeu care nu există. Asupra acestui punct se concentrează toată lupta Prorocilor, Apostolilor și Sfinților.

„Patriarhii și Prorocii Vechiului Testament, ca și Apostolii și Prorocii Noului Testament și urmașii lor cunosc extrem de bine boala religiei și pe doctorul care o tămăduiește, adică pe Domnul Slavei (Iahve). Acesta este Doctorul sufletelor și al trupurilor noastre. A tămăduit această boală în prietenii și credincioșii Săi înainte de Întruparea Sa, și continuă să o tămăduiască și ca Dumnezeu-om."

Astfel, Biserica nu este o religie, pentru că nu crede într-un dumnezeu care nu există, și nici nu folosește magia, superstiția și misticismul, ci este Trupul Dumnezeu-omului Hristos. Ceea ce deosebește Biserica de magie, de superstiție și de misticism sunt Tainele Bisericii – Botezul, Mirungerea și Dumnezeiasca Euharistie – legate de curățire, luminare și îndumnezeire, care sunt o practică terapeutică precisă. Prin această metodologie, energia noetică este separată de energia rațională, mintea (*νοῦς*) nu mai este influențată de patimi și de mediul înconjurător, iar necreatul nu mai este confundat cu creatul.

„Metodologia pe care o urmează un creștin ortodox este foarte diferită de metodologia pe care o urmează adeptul oricărei alte religii. Acum, psihologic, lucrul ăsta poate șoca, pentru că ne-am obișnuit să-i numim «atei» doar pe marxiști și, în rest, pe nimeni altcineva."

Așa cum am subliniat mai sus, Părinții, pe baza unor premise pur teologice, îi consideră „atei" [„fără de Dumnezeu"]

pe adepții religiilor și pe eretici, din moment ce cred și se închină unui dumnezeu care nu există. Aceasta nu se întâmplă în Biserica Ortodoxă.

> „Cred că, pentru a pune întrebările acestea în mod corect, trebuie să renunțăm la ideea că Ortodoxia este o religie ca celelalte religii. Ortodoxia nu este o religie."

Desigur, în Biserica Ortodoxă pot fi observate unele trăsături exterioare pe care le întâlnim și în celelalte religii, dar marea diferență constă în metodologia cunoașterii lui Dumnezeu.

> „Ortodoxia nu este doar o religie. Bine, dintr-un punct de vedere, Ortodoxia nu este deloc o religie. Eu aș spune că nu este doar o religie. Dar, cel puțin, nu este o religie care să poată să fie identificată cu superstiția."

> „Personal, cred că Ortodoxia are o legătură directă cu psihiatria, cu psihologia, cu medicina, cu biologia și cu chimia – adică, în general, cu toate științele pozitive. Și cel mai mare rău care putea să se întâmple în Ortodoxia greacă, și poate în toate Bisericile Ortodoxe, este orientarea aceasta a neoelenismului și a teologiei neoelene, orientarea aceasta prostească spre filosofia greacă antică și spre orice alt fel de filosofie. Ar fi trebuit să adaptăm teologia la științele pozitive, și ar fi trebuit să folosim concepția patristică ortodoxă despre om, care, desigur, este concepția biblică despre om."

Din păcate, după eliberarea spațiului grec și formarea statului grec, Biserica a fost transformată „într-o religie morală", utilă statului, pentru că aducea un echilibru în societate, ea însăși având nevoie, la rândul ei, de stat. Așa se explică prigoana împotriva monahismului, care [nu era moralist, ci] trăia metoda terapeutică, anume curățirea, luminarea și îndumnezeirea.

„În anii de după revoluția greacă a avut loc o prigoană împotriva monahismului; călugării erau de vină pentru toate nenorocirile care s-au abătut asupra neamului. Din cauza monahilor a căzut Constantinopolul. Din cauza monahilor s-a distrus armata, s-a dizolvat statul, am ajuns analfabeți și nu suntem acum europeni. Călugării sunt de vină pentru toate.

Aici am trăit sub turci, luptând laolaltă împotriva unui vrăjmaș cumplit, care ar fi putut să ne spulbere de pe fața pământului din cel mai mic motiv, și totuși am supraviețuit atâtea secole. Dar am ajuns astăzi în punctul în care mai-mai că avem nevoie de sprijinul statului ca să susținem Biserica.

Cine se uită la Biserica primară, vede că, de fapt, clerul de atunci seamănă mai degrabă cu o echipă de doctori decât cu o echipă de clerici din zilele noastre. Dacă iei un cleric ortodox din zilele noastre și-l compari cu preotul din vechime sau cu episcopul din Biserica primară, și dacă iei un psihiatru și-l compari cu clericul din vechime, o să vezi o mai mare asemănare între psihiatrul de azi și episcopul sau preotul din Biserica primară, decât între clericul de azi și clericul din vechime. Nu din punctul de vedere al credinței – ci al metodei."

Prin urmare, Biserica Ortodoxă crede în Dumnezeul Prorocilor, Apostolilor și Sfinților, este Trupul lui Hristos și își sfințește mădularele sale. Creștinii sunt învățați și ajutați de Hristos să lepede magia, superstiția, misticismul, să renege idolii și închinarea la ei și să se împărtășească în diverse măsuri de energia necreată a lui Dumnezeu. Astfel, creștinii nu sunt *„fără de Dumnezeu* [„a-tei"] *în lume"* (Efeseni 2, 12), ci sunt răstigniți pentru patimi și dobândesc cunoașterea Dumnezeului celui adevărat.

Partea a VI-a

Viața de după moarte

Viața de după moarte

Omul a fost creat de Dumnezeu din neființă întru ființă, de la inexistență la existență și, în ciuda căderii, nu se întoarce la inexistență, la neființă. Este veșnic, și de el însuși depinde în ce formă de existență va trăi în veșnicie, pozitivă sau negativă.

Unul dintre capitolele dogmaticii este așa-numita eshatologie. Însă prin termenul de „eshatologie" nu înțelegem doar cele ce vor avea loc după moarte și după cea de-a Doua Venire a lui Hristos, ci și trăirea „celor din urmă" (*τά ἔσχατα*) începând încă din viața aceasta. Hristos, Care este eshatonul* istoriei, a intrat în istorie, și oricine se unește cu Hristos trăiește deja ceea ce poartă numele de „viață eshatologică"; astfel, „cele din urmă" sunt viața Sfinților în Împărăția lui Dumnezeu, de care ei se bucură din viața actuală. Prin urmare, atât viața de după moarte, cât și viața eshatologică sunt o chestiune de experiență, de care se bucură sfinții încă din viața aceasta.

---

* Gr. *ἔσχατος*, „ultimul, cel din urmă, al sfârșitului". Hristos este *„Cel dintâi și Cel de pe urmă (ὁ ἔσχατος)"* (Apocalipsa 1, 17), *„Alfa și Omega, Cel dintâi și Cel de pe urmă (ὁ ἔσχατος), începutul și sfârșitul"* (Apocalipsa 22, 13). Astfel, în contextul eshatologiei creștine, eshatonul are atât o dimensiune temporală, referindu-se la sfârșitul istoriei și la a Doua Venire a lui Hristos, cât și una calitativă, exprimând deplinătatea unirii cu Hristos și dobândirea sfințeniei, care constituie realizarea scopului istoriei și finalizarea acesteia în persoana fiecărui sfânt încă din viața aceasta. (n. trad.)

1. Moartea omului

În urma păcatului celor întâi-zidiți, moartea a intrat în om. Dumnezeu a zis: „*Din toţi pomii din Rai poţi să mănânci, dar din pomul cunoştinţei binelui şi răului să nu mănânci, căci în ziua în care vei mânca din el, vei muri negreşit!*" (Facerea 2, 16-17).

Îndată după cădere a survenit moartea duhovnicească, adică despărțirea omului de Dumnezeu, urmând apoi și moartea trupească, despărțirea sufletului de trup. Teologia apuseană a interpretat moartea drept pedeapsă de la Dumnezeu pentru neascultarea lui Adam și Evei.

> „Concepția aceasta despre cădere a fost legată de-o altă concepție a lui Augustin, despre păcatul strămoșesc văzut din perspectivă legalistă, cum că, adică, păcătuind Adam și Eva, vinovăția lui Adam și Evei s-a transmis și urmașilor și, de vreme ce suntem toți vinovați, din cauza aceasta suntem toți urmăriți de moarte și de îndepărtarea de Dumnezeu."

Însă Părinții Bisericii învață că nu Dumnezeu este răspunzător pentru moarte, nici moartea nu este pedeapsa lui Dumnezeu pentru om, ci moartea este urmarea păcatului și a îndepărtării omului de Dumnezeu, Cel ce este adevărata viață.

> „Spre deosebire de tradiția augustiniană a franco-latinilor, a latinilor și-a protestanților, Părinții ortodocși

subliniau că Dumnezeu «nu a făcut moartea», ci a îngăduit-o, din dragoste și milostivire, «ca răul și păcatul să nu ajungă veșnice»."

Astfel, moartea nu e o pedeapsă de la Dumnezeu, ci o boală ce a survenit prin îndepărtarea omului de Dumnezeu, Izvorul vieții. Acest lucru are și o explicație biologică, deoarece stricăciunea și moartea sunt legate de celulele organismului uman.

În Apocalipsa lui Ioan se vorbește despre cea de-a doua moarte. *„Fericit şi sfânt este cel ce are parte de învierea cea dintâi. Peste aceştia moartea cea de a doua nu are putere"* (Apocalipsa 20, 6). Prima înviere este harul nașterii din nou, pe care îl primește omul prin Botez, Mirungere și viața în Biserică, iar a doua înviere este învierea cea din morți. Extrapolând, prima moarte este pierderea harului dumnezeiesc, iar cea de-a doua moarte este îndepărtarea totală a omului de Dumnezeu sau, așa cum vom vedea în continuare, trăirea lui Dumnezeu ca foc.

„Toți cei ce au parte de prima înviere vor participa și la a doua înviere. Toți cei ce au parte de prima moarte vor muri și la a doua moarte. Prima moarte este pierderea harului lui Dumnezeu în această viață, iar a doua moarte este învierea trupului la sfârșitul veacurilor pentru Judecată, când cei ce nu-L ascultă pe Hristos până la moarte vor vedea slava lui Hristos ca foc veșnic și întunericul cel mai dinafară."

2. Starea intermediară a sufletelor

Odată cu moartea biologică, sufletul se desparte de trup. Va veni însă acea vreme când va avea loc învierea trupurilor tuturor oamenilor, și vor fi judecați de Hristos la a Doua Sa Venire. După moarte, sufletele trăiesc fără de trupuri, fapt ce poartă numele de „stare intermediară a sufletelor".

„Între prima și a doua înviere, și între prima și a doua moarte există judecata parțială, care-i include în primul rând pe Sfinți, ce au o pregustare a slavei lui Hristos ca Lumină și, ca prieteni ai lui Hristos, au îndrăzneală înaintea lui Dumnezeu pentru frații lor. În al doilea rând, pe acei credincioși care n-au ajuns în această viață la îndumnezeire și-și continuă pregătirea duhovnicească pentru ziua Domnului, având și ei o pregustare din viitoarele roade ale îndumnezeirii, și de aceea se bucură. Și, în al treilea rând, pe cei ce au murit cu prima moarte, și știu că focul cel veșnic le va fi lor foc veșnic, pentru că și-au împietrit inimile în iubirea de sine și nu mai sunt deschiși la a se desăvârși duhovnicește în dragostea care *„nu caută ale sale"* și care reprezintă premisa vederii dumnezeieștii slave a lui Dumnezeu ca Lumină."

Cei îndumnezeiți, după moarte, „se împărtășesc de slava lui Dumnezeu", de vederea lui Dumnezeu, se interesează de noi, se roagă pentru noi, iar noi le cerem mijlocirile.

„Îi chemăm pe sfinți să ne fie mijlocitori, să mijlocească pentru noi, pentru că știm că prietenii lui Dumnezeu au dreptul și curajul, chiar obrăznicia de-a se certa cu Dumnezeu, pentru că au îndrăzneală la Dumnezeu.

Și știm că cine are îndrăzneală înaintea lui Dumnezeu poate să ne ajute. Și avem exemplul, acolo, cu Sodoma și Gomora, când Avraam stătea cu Dumnezeu de vorbă, și zice: «Dacă există atâția și-atâția drepți, îi vei pierde pe ei? Și dacă există atâția și atâția», știu eu, «și dacă sunt numai zece» etc. Și vedem că vorbește cu îndrăzneală cu Dumnezeu pentru poporul său. Și pe Moise îl vedem că-I spune lui Dumnezeu cu îndrăzneală: «Dacă pe ștergi poporul acesta din cartea Ta, șterge-mă și pe mine! O să-i pierzi pe aceștia? Pierde-mă și pe mine!» (vezi Ieșirea 32, 30-34). Și se ceartă cu Dumnezeu.

Deci, această îndrăzneală o are prietenul lui Dumnezeu. Și cine este prieten al lui Dumnezeu? Cel ce a ajuns la luminare, care, atunci când trece la Domnul, ajunge sfinte moaște, adică Sfânt al Bisericii. Unul ca acesta are îndrăzneală la Dumnezeu, și din acest motiv și noi – de vreme ce ne e cât se poate de clar că Sfinții aceștia sunt părtași la prima înviere, din acest motiv și credem că se roagă pentru noi, după cum și noi ne rugăm pentru ei. Desigur, într-un mod diferit, dar totuși ei se roagă pentru noi, iar noi le cerem și rugăciunile și ajutorul. Și avem exemple în care Sfinții li se arată oamenilor și-i ajută. Toate viețile sfinților sunt pline de asemenea exemple. Deci, aceasta este o realitate empirică, care nu provine din nici un fel de filosofie, ci doar din comuniunea sfinților cu noi, cei care suntem dincoace de mormânt."

Desigur, există și aceia care nu sunt pregătiți să vadă slava lui Dumnezeu.

Există și cei ce „nu sunt pregătiți, pentru că, dacă ar vedea slava lui Dumnezeu în starea în care se află, o vor

vedea ca foc mistuitor, iar nu ca lumină luminătoare și, din moment ce nu sunt pregătiți, de aceea Dumnezeu nu-Și descoperă slava Sa acestor oameni".

Prin urmare, „stare intermediară a sufletelor" este numită starea sufletelor oamenilor după ieșirea din trup și până la învierea trupurilor la cea de-a Doua Venire a lui Hristos. În plus, prin „stare intermediară a sufletelor" înțelegem și desăvârșirea pocăinței sufletelor celor ce intraseră deja în stadiul pocăinței, dar nu ajunseseră să o desăvârșească.

Creștinii se roagă pentru toți cei adormiți, dar pentru fiecare se roagă într-un mod diferit. Se roagă Sfinților, despre care știu, datorită moaștelor și minunilor pe care le săvârșesc, că sunt prieteni ai lui Dumnezeu, și de aceea le cer mijlocirile. Și se roagă lui Dumnezeu pentru ceilalți, ca să afle și ei milă înaintea Domnului.

„Rugăciunea este o rugăciune a Trupului lui Hristos, este o rugăciune a Bisericii. Și, când devenim mădulare ale Bisericii, ne rugăm ca mădulare ale Bisericii. Din acest motiv, atunci când preotul e de față, preotul se va ruga. N-o să-i spunem lui țața Marița să spună rugăciunea; o va spune popa Tase, o va spune vlădica, dacă e de față. De ce? Pentru că ne rugăm cu toții împreună. Cum ne rugăm? Ca un singur trup, pentru că suntem Trupul lui Hristos. Din acest motiv, rugăciunea are prin excelență o semnificație colectivă.

Din acest motiv, fiecare sâmbătă e închinată sufletelor celor adormiți, și slujba de sâmbătă e pentru cei adormiți. Atunci se făceau parastasele, și din acest motiv a avut loc și toată acea dispută despre parastase, dacă trebuie sau nu trebuie să se facă duminica*. Și, desigur, nu trebuie să se

* La jumătatea secolului al XVIII-lea s-a iscat în Sfântul Munte o dispută legată de săvârșirea parastaselor în zi de duminică, precum și despre frecvența primirii Împărtășaniei. „Mișcarea colivarilor", cum a fost numită

facă duminica, pentru că ziua parastaselor este sâmbăta. Dat fiind că Biserica se roagă ca organism colectiv pentru cei adormiți, înseamnă că se roagă pentru întreg Trupul lui Hristos, care este și trupul celor adormiți. În această parte a Trupului lui Hristos sunt cuprinși și cei adormiți care poartă numele de Sfinți ai Bisericii, și încă și Maica Domnului.

Vasăzică, pentru fiecare avem și rugăciunea corespunzătoare. Rugăciunea, desigur, este o manifestare a dragostei pentru toate mădularele Trupului, pentru că Biserica nu face nici o separare între Biserica de după moarte și Biserica de dinainte de moarte, și toți împreună – și cei de dincolo de mormânt, și cei de dincoace de mormânt – suntem o Biserică. Nu există două Biserici. Nu există o «Biserică nevăzută» și o «Biserică văzută»; există o singură Biserică, un singur Trup al lui Hristos.

Prin urmare, dat fiind că rugăciunea este colectivă și ne rugăm unii pentru alții, fiecare se roagă pentru celălalt, din acest motiv credem că cei de dincolo de mormânt se roagă și ei pentru noi, și noi ne rugăm pentru cei de dincolo de mormânt, în funcție de nevoile fiecăruia și în funcție de starea duhovnicească în care se află fiecare. Și în acest fel sunt rânduite toate slujbele Bisericii.

Deci, ceea ce are prioritate, în afară de lucrul acesta, este chestiunea desăvârșirii, faptul că desăvârșirea e o mișcare nesfârșită către cele de sus. E o mișcare nesfârșită, și lucrul acesta are o deosebit de mare importanță."

Din acest motiv săvârșim sfintele parastase.

---

peiorativ, a fost cunoscută și sub numele de „Mișcarea filocalică", deoarece a urmărit revigorarea vieții bisericești pe temeiul tradiției isihaste. În cadrul acestei mișcări a avut loc și editarea colecției *Filocaliei,* de aceea „Părinții colivari" sunt cunoscuți și sub numele de „Părinți filocalici". Printre cei mai cunoscuți îi amintim pe Sfântul Nicodim Aghioritul, Sfântul Macarie Notará, Episcopul Corintului, și Cuviosul Atanasie din Paros. (n. trad.)

„Parastasul este o expresie a dragostei celor vii, care se roagă pentru cei adormiți. Da, Biserica se roagă să se mântuiască toate mădularele ei. Spunem *«odihnește-i în pământul celor vii»* etc. În rugăciuni ne rugăm ca omul acesta să ajungă sfânt – asta înțelegem prin *«cu Sfinții odihnește...»*. Ce înseamnă asta? Să ajungă sfânt, asta ne rugăm. Dar dacă lucrul acesta se întâmplă în acest moment, sau dacă se întâmplă peste cincizeci sau peste o sută de ani, aceasta e cu totul altă discuție."

Parastase facem pentru toți cei adormiți, sfinți și păcătoși, și pentru toți aducem colivă. Însă rugăciunea pe care o spunem pentru fiecare este diferită. În rugăciunile pentru Sfinți le cerem mijlocirile și ne rugăm să primească și mai multă slavă, iar pentru păcătoși ne rugăm ca pocăința lor să fie desăvârșită.

„Avem colivă pentru toată lumea, avem colivă la parastase și pentru cei morți – prieteni, rude, cunoscuți etc., dar avem colivă și pentru sfinți, avem colivă și pentru Maica Domnului, și avem și rugăciunile corespunzătoare. Colivele nu sunt doar pentru nesfinți, sunt și pentru sfinți.

Normal, nu spunem aceeași rugăciune. De ce nu spunem aceeași rugăciune? Pentru asta ar trebui să luați scrierile lui Simeon Noul Teolog despre rugăciune, niște omilii foarte frumoase, în care spune următorul lucru: nu ne putem ruga la întâmplare. Când te rogi, trebuie să te rogi cu o precizie științifică. Rugăciunea nu înseamnă niște cuvinte aruncate în vânt, cu speranța că poate-poate nimerim noi ceva."

Rugăciunea pentru adormiți este necesară deoarece, în starea intermediară a sufletelor, există o anumită îmbunătățire și înaintare pentru cei ce au intrat deja pe treapta pocăinței, cel puțin.

„După moarte nu mai există pocăință, dar există desăvârșire a pocăinței. Sunt două lucruri diferite. Pocăința începe aici și se desăvârșește dincolo. Și continuă până la îndumnezeire. Așa este. Aceasta este experiența sfinților."

„La Părinții Bisericii, pentru că există învățătura aceasta despre înaintarea veșnică, o să găsiți din loc în loc și referiri la faptul că, după moarte, omul înaintează, înaintarea lui nu se oprește. Prin urmare, una e pocăința, alta e înaintarea continuă. Sunt două lucruri diferite.

După cuvântul Părinților, cei nepocăiți, atâta vreme cât nu se pocăiesc în viața aceasta, nu au parte de pocăință nici după moarte. Prin urmare, aici este pocăința – dar pentru că aici se pocăiește omul nu înseamnă că o să sară direct din pocăință în desăvârșire; nu face un salt, nu sare în desăvârșire, ci există o înaintare treptată."

„În orice caz, în dogmatica ortodoxă a apărut o «stare intermediară a sufletelor». Starea intermediară înseamnă că se așteaptă Judecata, iar cine este osândit știe că va fi osândit, iar cine se va mântui are mângâierea aceasta. Există starea aceasta intermediară.

Acum, ar trebui să se facă o cercetare, să se vadă de unde provine starea aceasta intermediară la unii Părinți ai Bisericii etc., care există și în experiența Bisericii. Avem și moartea pruncilor, și oamenii îi văd uneori în vise pe acești copii învățând, cum ar veni, într-un anume loc, și pregătindu-se, cum ar veni, pentru Rai. Cu alte cuvinte, există școală pentru cei ce au nevoie de școală.

Oricum, ceea ce e clar este că după moarte există o înaintare. Desigur, cei care se numără în rândul sfinților înaintează continuu din slavă în slavă, și există veșnic o înaintare. În privința aceasta nu avem nici un dubiu, pentru că desăvârșirea este nesfârșită; la nesfârșit există desăvârșire.

Chiar și la Dionisie Areopagitul, dacă-l citim cu atenție, vom vedea acolo că și îngerii se desăvârșesc neîncetat – și acolo, Tronuri, Domnii, Îngeri, Heruvimi, Serafimi –, în tot cazul, îngerii se desăvârșesc. Și există, într-adevăr, o puternică tradiție, că până și Născătoarea de Dumnezeu se desăvârșește, așadar și îndumnezeiții se desăvârșesc.

Ce se întâmplă cu cei ce nu au ajuns la îndumnezeire – fără a-i mai lua în calcul pe cei osândiți, pentru care nu există pocăință după moarte? Cei împietriți se pare că n-au parte de pocăință după moarte, tocmai pentru că sunt împietriți. Cât despre ceilalți însă, se pare că, de vreme ce se aflau într-o stare de pocăință când au murit, vor fi și ei așezați în Rai, dar nu chiar în clipa asta, când ne rugăm noi, pentru că aici ne rugăm să se întâmple acum, imediat. De pildă, spunem «așază-i în Rai», adică nu spunem «cu timpul așază-i în Rai», nici «la a Doua Venire așază-i în Rai», ci spunem «așază-i» acum. Deci, de aici, din toată slujba înmormântării reiese clar învățătura despre care am vorbit mai înainte. Și, oricum, există părerea asta că avem parte de o înaintare după moarte."

Este posibil și pentru cel care nu este creștin să-L cunoască pe Hristos după moarte.

„Și unul care este în afara tradiției, dacă răspunde cu putere lucrării lui Dumnezeu, e cu putință să treacă dincolo de stadiul virtuții și să ajungă la ceva mai înalt. Unui astfel de om poate să i se predea creștinismul și după moarte, din moment ce el vede de-acum energia necreată a lui Dumnezeu, și din moment ce este deschis – în loc să rămână împietrit în inima lui, el poate să fie deschis înaintării, făcându-se următor al lui Hristos după moarte, așa cum s-a întâmplat când Hristos s-a pogorât la Iad și au crezut în El toți cei care erau pregătiți, și care se numără acum în rândul sfinților."

Apusenii, fără a interpreta corect această învățătură patristică despre desăvârșirea pocăinței după moarte prin rugăciunea Bisericii, au transformat-o în învățătura eretică despre „focul curățitor"* [al purgatoriului], conform căreia păcătoșii trebuie să fie pedepsiți în focul creat, după care vor fi mântuiți. Pentru sfinții noștri Părinți însă, curățirea se desăvârșește prin harul cel necreat al lui Dumnezeu, care îl curățește pe om prin rugăciunea Bisericii.

„Acum, vin francii și iau textele patristice, și citesc ei acolo despre înaintarea de după moarte, și iau înaintarea aceasta de după moarte drept «foc curățitor». De ce? Pentru că Părinții spun că omul își continuă curățirea și luminarea pentru a ajunge la îndumnezeire și după moarte.

Vasăzică, acolo unde Dumnezeu este Lumină, El este și foc; ca foc îl curățește pe om, așa cum focul curățește aurul și-l topește, pentru ca aurul să se curețe de impurități și să strălucească, și să fie frumos și curat etc. Deci există unele asemănări de acest genul între aur (sau diferite alte materiale) și curățirea care se realizează în om și după moarte. Vasăzică, dacă omul se pocăiește aici nu înseamnă automat că a și trecut de treapta curățirii, numai prin simplul fapt că se pocăiește, pentru că, pentru a trece de treapta curățirii, trebuie să fi avut loc curățirea minții (*νοῦς*)."

---

* Gr. *καθαρτήριο πυρ*, „focul purificator, curățitor", sau *καθαρτήριο*, „purgatoriu", corespunde latinescului *purgatorium*, și se referă la o dogmă eretică a romano-catolicismului despre un așa-zis foc creat purificator. Potrivit acestei dogme, cei ce mor în „harul și prietenia lui Dumnezeu, dar imperfect purificați, deși sunt siguri de mântuirea veșnică, suferă după moarte o purificare ca să dobândească sfințenia necesară pentru a intra în bucuria cerului" (*Catehismul Bisericii Catolice*, Arhiepiscopia Romano-Catolică de București, 1993). (n. trad.)

„Francii au luat textele patristice și n-au fost în stare să discearnă cum trebuie lucrurile, și focul necreat l-au făcut creat, și înaintarea au interpretat-o ca fiind pedeapsă de la Dumnezeu, prin care să-și achite ei păcatele. Erau niște creștini teribil de întreprinzători, și-au înțeles creștinismul ca pe-o afacere, adică pentru tot ce faci, primești și-un premiu."

3. Rai și Iad

Hristos ne-a descoperit că va veni la a Doua Sa Venire ca să judece viii și morții. Este binecunoscută pericopa Judecății Viitoare, în care îi va despărți pe oameni așa cum desparte păstorul oile de capre și, după un scurt dialog, Drepții vor merge *„la viață veșnică"*, iar păcătoșii, *„la osândă veșnică"* (Matei 25, 46). Și în Crez mărturisim: „Și iarăși va să vină, cu slavă, să judece viii și morții".

Înainte de a Doua Judecată va avea loc învierea trupurilor oamenilor. Am vorbit mai înainte despre prima și a doua înviere. Prima înviere este trăită prin Botez și Dumnezeiasca Împărtășanie, iar a doua înviere va avea loc după cea de-a Doua Venire a lui Hristos, pentru ca întregul om, atât sufletul, cât și trupul, să trăiască „existența cea veșnic bună" sau „existența cea veșnic nefericită".

În reprezentarea iconografică a celei de-a Doua Veniri a lui Hristos ni se arată ce este Raiul și ce este Iadul.

> „Să mergeți, vă rog, și să găsiți icoana celei de-a Doua Veniri, și o să vedeți că în jurul lui Hristos sunt cei din Rai, care se află într-o lumină aurie. Lumina care-i învăluie e aurie. Aceeași lumină aurie, pe măsură ce se îndepărtează de Hristos, începe și își schimbă culoarea și, treptat, din aurie, pe măsură ce se îndepărtează, se face roșie, și în lumina aceasta roșie se află cei osândiți. Și cei mântuiți Îl văd pe Hristos, dar într-o culoare aurie, dar și cei osândiți

Îl văd și ei pe Hristos, de la depărtare, însă lumina lui Hristos o văd roșie, pentru că, pentru unii, lumina e slava lui Dumnezeu, iar pentru ceilalți, e focul veșnic, «întunericul cel mai dinafară» și «focul cel mistuitor».

Prin urmare, din această perspectivă, noi, ortodocșii, suntem în acord cu cei mai liberali oameni din lume. Nu există mesaj mai liberal decât al Părinților Bisericii, care nu doar că afirmă: «Fiule, toți o să ne ducem în același loc», așa cum îmi spunea mie o bătrână, dar mai afirmă și că Dumnezeu îi iubește pe toți oamenii la fel – și pe osândiți, și pe mântuiți, și pe îndumnezeiți, și pe sfinți, și pe îngeri, și pe diavoli, și pe buni, și pe răi, și pe curve, și pe fecioare. Dumnezeu îi iubește pe toți oamenii la fel, Dumnezeu îi iubește pe toți oamenii fără deosebire. Vasăzică, din perspectiva lui Dumnezeu, Dumnezeu îi mântuiește pe toți oamenii, vrea mântuirea tuturor oamenilor, și Dumnezeu pe toți oamenii i-a predestinat la mântuire.

Și de unde știm noi lucrul acesta? Pentru că inclusiv Iadul este mântuire (ființa omenească nu piere), și Iadul este un mod de desăvârșire – dar este Iad, nu Rai. Pentru că însuși cel osândit nu e deschis înaintării, el însuși nu se deschide înaintării în desăvârșire. De ce? Pentru că a suferit o împietrire a conștiinței, adică inima i s-a împietrit, și a rămas atât de egoist și egocentric, încât personalitatea lui nu mai poate evolua de la egoism la jertfelnicie. Din moment ce nu mai poate evolua, înseamnă că se desăvârșește doar în egoismul său. Dar și Iadul e rău pentru el, cu toate că, din perspectiva lui Dumnezeu, nu este o pedeapsă, ci numai din perspectivă omenească este o pedeapsă.

Altfel spus, omul a rămas netămăduit. De ce? Pentru că inima lui avea nevoie de tămăduire, inima lui, sau mintea (*νοῦς*) lui era bolnavă, și nu a primit tămăduire. Dar tămăduirea aceasta unde începe, cum se face și cum se ajunge la ea? Tămăduirea, în experiența ortodoxă, începe aici, în această lume."

În tradiția apuseană despre Rai și Iad vedem concepții diferite de învățătura ortodoxă.

„Învățăturile lui Augustin despre predestinarea absolută, despre Iad, despre Rai, s-au bazat pe acele concepții ale lui, pe acele concepții legaliste pe care le avea despre căderea omului și despre păcat, corelate cu concepția lui neoplatoniciană despre Rai. A introdus în creștinism ideea că Iadul înseamnă tărâmurile infernale de sub pământ, unde oamenii se duc pentru a fi pedepsiți, iar Raiul e spațiul cosmic.

Pentru că, în anii aceia, credeau că lucrurile imuabile sunt dincolo de corpurile cerești, unde nu există mișcare și nu există evoluție etc., și că aici, pe pământ, e locul punerii la încercare, așa că, dacă suntem noi băieți buni, o să mergem în Rai, dincolo de stele și de cer, iar dacă suntem băieți răi, o să ajungem sub pământ, ca să fim puși la munci în tărâmurile infernale."

În tradiția apuseană, Raiul a fost legat de fericirea (*εὐδαιμονία*)* sufletului și de satisfacerea dorințelor sale.

„În tradiția ortodoxă nu există așa ceva. De ce? Pentru că menirea omului nu e fericirea, nu e satisfacerea propriilor dorințe. Iar Părinții nu învață că Dumnezeu poate să ajungă proprietatea omului, sau că omul poate să-L folosească pe Dumnezeu, și cu atât mai puțin pe seamănul său, pentru propria-i fericire.

Așa că temeliile capitaliste existente în filosofia feudalismului medieval își au obârșia în Augustin, dar în special în grecii antici. Pentru că învățătura despre eudemonie de la grecii antici începe, de la Platon și Aristotel, cu o anumită reacție de împotrivire din partea stoicilor și epicureilor.

---

* Vezi nota de la p. 50. (n. trad.)

Însă tradiția creștină a Apusului a fost dominată de Aristotel și Platon. Dar elementele acestea nu există în teologia patristică."

Pentru că, în Rai, Drepții vor trăi „statornicia cea mișcătoare" și „mișcarea cea stătătoare", în timp ce în Iad va exista „încetarea înaintării", de aceea eudemonia statică a paradisului apusean aduce mai degrabă cu învățătura ortodoxă despre Iad.

„Le spuneam în glumă latinilor că, de fapt, concepțiile tradiției latine despre Rai sunt exact concepțiile ortodoxe despre Iad. Și chiar am scris lucrul acesta – așa, ca pe-o glumă –, că Raiul lor e pentru noi Iad, satisfacerea aceasta a dorințelor și încetarea înaintării.

Pentru că, în tradiția noastră, omul înaintează veșnic către trepte din ce în ce mai înalte ale desăvârșirii. Iar asta înseamnă că, pentru noi, istoria nu se oprește niciodată. Există și istoria sfinților, există și istoria veșnică a omului. Faptul că Hristos a înviat cu trupul și că Hristos este om, om deplin până astăzi și în vecii vecilor, înseamnă că Hristos, Trupul Lui, firea Lui cea omenească e parte a istoriei. Nu are o continuitate a energiilor până azi? Desigur, are o continuitate a energiilor, nu au încetat energiile Trupului lui Hristos. Așa că Trupul lui Hristos e parte integrantă a istoriei, ceea ce înseamnă că reprezintă o garanție a faptului că istoria este veșnică, istoria nu va înceta, deși un număr de teologi din ziua de azi care cred în Platon spun că istoria va înceta. Nu, istoria nu va înceta. De ce istoria nu va înceta? Pentru că Trupul cu care a înviat Hristos va exista veșnic, iar noi vom învia cu trupurile, nu vom fi doar niște suflete în Rai. Vom fi oameni întregi."

Apoi, apusenii vorbesc despre Rai și Iad dintr-o perspectivă justițiară. Aceasta este o interpretare sociologică a vieții veșnice.

„În cealaltă viață o să triumfe dreptatea. Apusenii au scris până și poeme pe tema aceasta. Și avem poemele lui Dante, și avem și poemele lui John Milton, marele poet anglo-saxon de tradiție calvină, care te întraripează la gândul pedepsirii băieților răi în viața de apoi.

Concepția aceasta despre Iad era o prelungire a statului polițienesc, și erau făcute pentru bani de popi, vlădici, teologi, prin activitatea literară a acestor oameni. Și, normal, esența creștinismului, pe baza unor astfel de fundamente, era mai întâi de toate să bage frica în șerbi, care, dacă nu tremură cumva din cauza poliției aristocrației, măcar să tremure din cauza religiei, și să se conformeze regulilor de bună-purtare, conform clasei din care făcea parte fiecare, ca în felul acesta să se dezvolte această societate a Europei feudale.

John Milton era un produs al societății feudale create în Anglia după invazia francilor*, iar Dante, desigur, era un franc din Florența, iar francii din Italia acelei epoci îi oprimau pe șerbi.

Această teologie a francilor și teologia calvinilor și teologia englezilor sunt venite de pe un calapod feudal, și deserveau clasele bogaților, ca să pună frâul în gură acestor copii neastâmpărați, care erau membri ai unei societăți avansate.

Desigur, după revoluția protestantă împotriva Romei, societatea italiană s-a distanțat în mod cert de societatea papală, datorită apariției primelor semne ale democrației burgheze, care s-a impus atunci în Europa, fiind adusă apoi și în America. În acest context al Evului Mediu și al Reformei Protestante, s-a conturat ideea că religia are drept element esențial și intrinsec dogma aceasta despre viața de după moarte."

---

* Se referă la cucerirea Angliei de către normanzi (1066). (n. trad.)

De asemenea, în Apus s-a dezvoltat concepția că Raiul înseamnă să-L vadă cineva pe Dumnezeu, în timp ce Iadul înseamnă lipsa vederii, sau chiar absența lui Dumnezeu. Iadul însă nu este absența lui Dumnezeu, ci prezența lui Dumnezeu ca foc.

„În paralel cu aceste teorii ale lui Dante, venite din tradiția francă – și care, deși nu-l au ca sursă directă pe Augustin, își au totuși rădăcinile în Augustin –, existau aceste teorii în Evul Mediu, corelate cu teoriile france despre Iad și Rai, care și-au găsit o expresie atât de frumoasă la teologii scolastici, la Dante, la scriitorii mai recenți, cum e Milton, englezul, sau James Joyce, irlandezul, în poemele lor, unde vedem concepția aceasta medievală despre Rai și Iad ilustrată cât se poate de viu.

Conform concepției acestor oameni, Raiul înseamnă a-L vedea cineva pe Dumnezeu, deci vederea lui Dumnezeu e Raiul, iar Iadul e absența vederii lui Dumnezeu. La absența aceasta a vederii lui Dumnezeu se adaugă și decorul, adică focurile create ale Iadului. Există niște imagini teribile ale chinurilor din Iad pe care le găsești la Dante, Milton, James Joyce, care exprimă concepția apuseană despre Iad. Și chiar mi-amintesc foarte bine că, pe când eram la liceul papistaș, în fiecare an, când descriau Iadul ca să-i sperie pe elevi, îl descriau în felul acesta. Era o adevărată artă din partea acestor profesori, preoți, să-i bage în sperieți pe copii cu imaginile acestea ale Iadului."

Învățătura Părinților Bisericii despre Rai și Iad coincide cu o tâlcuire ebraică despre Rai și Iad, dar se deosebește de latini și de protestanți în special în privința Iadului.

„Descrierea patristică este corectă, și se întâmplă să fie identică cu descrierea pe care o face un mare număr de

teologi evrei. Conform acestei descrieri, Dumnezeu Însuși este Iadul și Raiul. Acesta e un prim element pe care se bazează această teologie. Al doilea element e că nu există absolut nici o asemănare între Dumnezeul acesta, Care e Raiul și Iadul, și lumea creată. Acesta este încă un element de bază pentru tâlcuirea ebraică a Vechiului Testament, dar și pentru tâlcuirea patristică ortodoxă a Vechiului și Noului Testament. În aceste două aspecte, teologia ebraică și teologia patristică ortodoxă sunt absolut identice.

Și exact în acest punct rezidă și cea mai fundamentală diferență față de tradiția protestantă și tradiția franco-latină, care l-a urmat pe Augustin. În aceste tradiții, protestantă și latină, există o separare clară între Iad și Rai. Una e Raiul, alta e Iadul.

Toți sunt de acord că Raiul este Însuși Dumnezeu și, în acest punct, apusenii sunt pe aceeași linie cu noi și cu evreii. În privința Iadului, însă, există două puncte de vedere diferite. Dintr-un punct de vedere, toți papistașii și protestanții sunt de acord că Iadul înseamnă lipsirea de vederea lui Dumnezeu, altfel spus, că în Iad omul nu-L vede pe Dumnezeu. Însă, cu toate că apusenii sunt de acord în acest punct, că în Iad osânditul nu-L vede pe Dumnezeu – în acest punct toți sunt de acord, și protestanții, și papistașii – apoi, pe lângă asta, la unii mai există și câte ceva în plus. Unii se opresc în punctul acesta și spun că Iadul e pur și simplu să nu-L vadă omul pe Dumnezeu, și nimic altceva. Acesta este Iadul, faptul că omul nu-L vede pe Dumnezeu și, de vreme ce nu-L vede pe Dumnezeu, nu e satisfăcut și fericit și, pentru că e lipsit de Dumnezeu, de aceea e osândit.

La lucrul acesta, unii protestanți și papistași, de-a lungul istoriei, adaugă și faptul că cei din Iad, în afara faptului că nu-L vor vedea pe Dumnezeu, vor fi și în flăcări, prăjiți la foc mic, în suc propriu. Dacă vreți să vedeți exact ce credeau despre lucrurile acestea în timpul Evului Mediu,

vă cer – iertați-mă, am vrut să spun vă îndemn – să citiți *Divina Comedie* a lui Dante."

Aceste puncte de vedere, ca și multe altele, care au legătură cu focul creat al Iadului – cazanele, flăcările create etc. – sunt străine de tradiția ortodoxă patristică. În icoana ortodoxă a celei de-a Doua Veniri a lui Hristos, se vede cum din tronul lui Dumnezeu iese Lumina, care îi luminează pe drepți, și din același tron al lui Dumnezeu iese și râul de foc, care îi mistuie pe păcătoși.

Lucrul acesta înseamnă că atât Lumina, care îi luminează pe drepți, cât și focul, care îi arde pe păcătoși, ies din Dumnezeu și sunt necreate. Lumina, care îi luminează pe drepți, este energia luminătoare a lui Dumnezeu, iar focul, care îi arde pe păcătoși, este energia arzătoare a lui Dumnezeu. Lumina, pentru drepți, este lipsită de ardere, iar focul, pentru păcătoși, este lipsit de strălucire. Iar împărtășirea de una sau de cealaltă se leagă de faptul că Drepții se aflau, pe când trăiau, pe treapta luminării minții (*νοῦς*) și a îndumnezeirii, de aceea harul lui Dumnezeu lucra ca Lumină, în timp păcătoșii nu se curățiseră, și de aceea trăiau harul lui Dumnezeu ca foc.

> „Slava lui Dumnezeu este numită în Sfânta Scriptură prin antinomiile lumină-nor întunecat, și foc-întuneric, în paralel cu slavă-nor, și fulger-fum. Prietenii lui Dumnezeu Îl văd pe Dumnezeu în lumină-întuneric sau în slavă-nor, în timp ce egoiștii Îl văd pe Dumnezeu Judecătorul ca fulger-fum, sau ca foc-întuneric."

În Sfânta Scriptură, pentru a fi descrisă starea drepților, sunt folosite cuvintele „lumină" și „nor întunecat"*, iar pentru

---

* Gr. *γνόφος*, „întuneric, tenebre". A fost redat în traducerile românești prin „întuneric" (Deuteronomul 4, 11), „nor" (Evrei 12, 18). (n. trad.)

a fi descrisă starea păcătoșilor, sunt folosite cuvintele „foc" și „întuneric". Știm totuși că lumina este diferită de un nor întunecat, ce acoperă lumina. Iar focul este la antipodul întunericului, pentru că focul alungă întunericul și luminează cele dimprejur.

Acest fapt arată că nu există cuvinte create care să exprime la modul absolut realitatea necreată. Pentru că Lumina dumnezeiască veșnică și focul cel veșnic sunt necreate, sunt energia lui Dumnezeu, care este trăită de oameni fie ca energie luminătoare, fie ca energie arzătoare, în funcție de starea lor duhovnicească.

„Toți oamenii vor vedea slava lui Dumnezeu și, din punctul acesta de vedere, toți au același sfârșit. Toți, în mod sigur, vor vedea slava lui Dumnezeu, cu deosebirea că cei mântuiți vor vedea slava lui Dumnezeu ca Lumină preadulce și neînserată, iar cei osândiți, aceeași slavă o vor vedea ca foc mistuitor, ca flacără ce îi va arde. Lucrul acesta, faptul că toți vom vedea slava lui Dumnezeu, e cert și predictibil. A-L vedea cineva pe Dumnezeu, adică slava Sa, Lumina Sa, este un fapt care oricum se va întâmpla, fie că vrem, fie că nu vrem. Însă trăirea acestei Lumini va fi diferită la unii față de alții.

Vasăzică, lucrarea Bisericii și a preoților nu e să ne ajute pe noi să vedem această slavă, pentru că asta oricum se va întâmpla. Lucrarea Bisericii se concentrează pe **cum** Îl va vedea fiecare din noi pe Dumnezeu. Nu pe **dacă** Îl va vedea pe Dumnezeu. Adică lucrarea Bisericii e să le propovăduiască oamenilor că există Dumnezeul adevărat, că Dumnezeu se revelează fie ca Lumină, fie ca foc mistuitor, și că toți Îl vom vedea pe Dumnezeu la cea de-a Doua Venire. Și să-și pregătească mădularele să-L vadă pe Dumnezeu nu ca foc, ci ca Lumină."

„Biserica nu trimite pe nimeni în Rai sau în Iad, ci îi pregătește pe credincioși pentru vederea lui Hristos întru slavă, pe care toți o vom avea. Dumnezeu îl iubeşte pe cel osândit tot la fel cât îi iubește și pe sfinți. Vrea ca toți să se tămăduiască, dar nu toți primesc tămăduirea pe care El le-o oferă."

Astfel, Raiul și Iadul practic nu există din perspectiva lui Dumnezeu, ci doar din perspectiva oamenilor. Dumnezeu îi va iubi pe toți oamenii la fel, le va trimite harul Său tuturor, căci El este Cel ce *„face să răsară soarele şi peste cei răi, şi peste cei buni, şi trimite ploaie peste cei drepţi, şi peste cei nedrepţi"* (Matei 5, 45). Dar nu toți vor primi la fel harul lui Dumnezeu: unii Îl vor vedea pe Dumnezeu ca Lumină, iar alții ca foc. Se va întâmpla ceea ce se întâmplă cu Dumnezeiasca Împărtășanie. Celor ce se pregătesc cum se cuvine, Dumnezeiasca Împărtășanie le este „spre viață veșnică", iar celor ce nu s-au curățit, Dumnezeiasca Împărtășanie le este „spre judecată și spre osândă".

„Raiul și Iadul sunt unul și același lucru. Ce este Raiul? Să-L vezi pe Dumnezeu, să vezi slava lui Dumnezeu. Și să vezi toate făpturile în slava lui Dumnezeu. «*Plin e cerul și pământul de slava Ta*». Să vadă cineva slava aceasta a lui Dumnezeu, care pătrunde și străbate Universul, să vezi slava aceasta, acesta este Raiul. Dar să vezi slava aceasta fără să fii pregătit, atunci aceeași slavă a lui Dumnezeu o vei vedea, dar fără să ai dragoste și, în loc să vezi slava, vezi «foc mistuitor». Pentru că Iadul este Însuși Dumnezeu. Nu este nici o diferență. Care-i diferența? Cine s-a pregătit cum trebuie Îl vede pe Dumnezeu ca slavă, iar celălalt, care nu s-a pregătit, care nu are pocăință, care nu are vedere dumnezeiască, Îl vede și el pe Dumnezeu, dar Îl vede ca «foc mistuitor». Acesta este focul Iadului.

Vasăzică, Raiul și Iadul nu sunt două locuri diferite. Și nici preotul nu este cel ce dă bilete pentru Rai. Pentru că

toți vom vedea slava lui Dumnezeu, independent de preoți și vlădici. Treaba preotului, și-a vlădicii, și-a clerului, și-a duhovnicului este tămăduirea, astfel încât, atunci când vom vedea slava, să vedem Lumină, Lumină, Lumină, iar nu foc. Tămăduirea aceasta, asta-i treaba lor. Vasăzică, treaba preotului nu e să slujească Tainele iar tămăduirea s-o lase pe seama lui Dumnezeu pe lumea cealaltă.

E ca și cum te-ai duce la doctor și i-ai spune că te doare ceva, iar doctorul îți citește o rugăciune ca să te faci bine pe lumea ailaltă. Păi acolo ne vindecă doctorul? Nici vorbă. Și Părinții spun că aici trebuie să ne vindecăm. După moarte «nu mai este pocăință». Acum este. Ori ne vom tămădui aici, ori nu. Când o să te duci dincolo, o să-L vezi pe Dumnezeu ca foc, care e tot un fel de mântuire, pentru că omul nu piere; totuși, nu este îndumnezeire."

„Și am spus și la alte cursuri că, după Părinții Bisericii, Raiul și Iadul sunt unul și același lucru. Raiul e slava lui Dumnezeu, Iadul e slava lui Dumnezeu, dar îndumnezeiții văd slava ca slavă, iar osândiții, aceeași slavă o văd ca foc veșnic și întunericul cel mai dinafară. Foc veșnic și întunericul cel mai dinafară. Vasăzică, aceeași lumină și luminează, dar și arde. E și «foc mistuitor», și lumină care luminează *„pe tot omul ce vine în lume"* (Ioan 1, 9).

Deosebirea este următoarea: că oricine ajunge și vede slava lui Dumnezeu, și a trecut prin curățirea inimii, și a ajuns la luminare, luminatul acesta, când vede slava lui Dumnezeu, o vede ca Lumină. Iar cine nu a ajuns la luminare, cine nu are luminarea întru sine, înseamnă că, atunci când vede Lumina aceasta, o vede ca foc mistuitor. Adică, în loc să-L vadă pe Dumnezeu ca Lumină, Îl vede pe Dumnezeu ca foc mistuitor."

„Noi știm că un ortodox care nu se pregătește cum trebuie, adică dacă ajunge să aibă inima împietrită, Îl va vedea pe Dumnezeu ca foc mistuitor."

„Contrar concepțiilor lui Augustin despre Rai și Iad, la ceilalți Părinți ai Bisericii, nu numai din Răsărit, ci și din Apus, Iadul și Raiul sunt unul și același lucru. Nu există nici o deosebire. Pentru că Raiul este vedere dumnezeiască. Atunci când omul vede slava lui Dumnezeu cu dragoste jertfelnică, Îl vede pe Dumnezeu ca Rai, și acesta este Raiul.

Însăși vederea aceasta a lui Dumnezeu – omul egoist, care nu a învățat să iubească și n-a ajuns la dragostea ce «*nu caută ale sale*», vede și el slava lui Dumnezeu, dar o vede ca «focul cel veșnic» și «întunericul cel mai dinafară».

Tocmai de aceea Grigorie Palama îl lua peste picior pe Varlaam, zicând: „Ce spui tu, teologie apofatică?". Cel mai mare teolog apofatic e diavolul, pentru că vede slava lui Dumnezeu și ca întuneric, și ca foc. «Întuneric» și «foc» sunt antinomii, pentru că se referă la Dumnezeu, Care e de nedescris, de aceea și Părinții folosesc antinomii când vorbesc despre Dumnezeu, Îi spun «lumină», dar este și «nor întunecat». Nu e nici lumină, nici nor întunecat, pentru că transcende toate categoriile gândirii omenești. De aceea nici nu există înțeles sau cuvânt care să poată să-i transmită omului realitatea lui Dumnezeu."

Aceasta înseamnă că, pentru a-L vedea pe Dumnezeu ca Lumină, este nevoie să ne tămăduim. Aceasta este lucrarea Bisericii.

„Slava necreată, pe care Hristos o are după fire de la Tatăl, le este Rai celor ce și-au tămăduit dragostea egocentrică și egoistă, transfigurând-o în dragoste jertfelnică. Însă aceeași slavă le este foc veșnic necreat și Iad celor ce au ales să rămână netămăduiți în egoismul lor."

4. Tămăduirea omului

Din păcate, în ziua de azi, mulți văd Biserica dintr-o perspectivă morală, socială și religioasă; în concepția lor, oamenii trebuie să devină morali, buni cetățeni și buni familiști, să meargă la biserică, ca să trăiască bine și aici, dar și după moarte să-L îmbuneze pe Dumnezeu și să câștige Raiul.

> „S-a răspândit concepția conform căreia scopul teologiei este, desigur, și tămăduirea, dar doar în perspectiva vieții viitoare. Cum ar veni, să aplicăm noi astăzi o metodă terapeutică, dar rezultatele terapiei le vom vedea abia după moarte, sau în ceasul morții. Adică, suntem acum băieți buni, ținem poruncile și participăm la curățire, în sensul că evităm păcatele – și, de obicei, în Grecia evităm «anumite» păcate, care au o semnificație extrem de concretă –, și ajungem apoi în ceasul morții și, pentru că suntem noi băieți buni, și pentru că suntem băieți morali, o să ne ducem în Rai, drept răsplată pentru buna noastră purtare din viața aceasta."

Și totuși, personalitatea bolnavă a omului are nevoie de tămăduire. Inima trebuie curățită, iar mintea (*νοῦς*), luminată. Mintea este acel organ – lentila care s-a înnegrit, s-a întunecat – ce trebuie curățit și luminat acum, pentru a funcționa bine și în viața aceasta, și pentru a putea vedea și Lumina lui Dumnezeu la a Doua Venire, Dumnezeu făcându-se astfel Lumină pentru om.

> „Dacă însă Lumina i s-ar revela omului dintr-odată, fără ca el să fie pregătit și fără să-și fi curățit «lentilele», în

loc să-L vadă pe Dumnezeu ca Lumină, Îl va vedea ca foc. Și un orb, care a trăit toată viața în întuneric – bine, ochii lui sunt normali, dar nu sunt obișnuiți cu vederea luminii și, practic, omul ăsta este orb –, dacă brusc îl scoatem afară în miezul zilei în Grecia, vara, când nu e umbră de nor pe cer, simpla această expunere a lui bruscă la razele soarelui, așezarea aceasta cu fața în soare ar putea să-i distrugă ochii definitiv. În mod sigur, ochii o să-i fie afectați și, cel mai probabil, omul, în loc să vadă, va ajunge orb pe viață.

Din acest motiv, este nevoie să-și exerseze treptat ochii, să și-i obișnuiască, și numai după ce și i-a obișnuit să se poată plimba la soare. Dacă-i trece vreodată cuiva prin cap să-și piardă vederea, atunci să-și pună o bandă adezivă pe ochi, ca să-i forțeze să stea deschiși, și să se pună cu fața în soare, în toiul zilei, când nici presiunea atmosferică nu este prea mare, și-o să vedeți că nu trec bine cinci minute și-o să-și distrugă ochii. De aceea, bun lucru este să vadă cineva soarele, dar totodată e și periculos. Soarele este și bun, dar soarele poate să fie și rău, depinde cum îl folosește omul."

Hristos s-a întrupat, și-a asumat întreaga fire omenească pentru a o tămădui, căci, așa cum spune Sfântul Grigorie Teologul, „ceea nu este asumat nu este nici tămăduit". Botezul, Mirungerea și Dumnezeiasca Euharistie contribuie la curățire, luminare și îndumnezeire, cu condiția, desigur, ca omul să răspundă lucrării lui Dumnezeu cu propria lui împreună-lucrare. Clericii sunt doctorii ce oferă tratamentul terapeutic prin metoda isihasmului și prin Tainele Bisericii. Acesta este un lucru extrem de important. Biserica este adevăratul spital duhovnicesc. Din perspectiva aceasta putem vorbi despre tămăduire.

Isihasmul nu este un adaos ulterior, care a luat amploare odată cu Sfântul Simeon Noul Teolog și Părinții veacului al XIII-lea și al XIV-lea, ci este tradiția autentică a Sfinților, prin care luăm parte cu vrednicie la Tainele Bisericii.

„Esența acestei tradiții [isihaste] a fost tradiția ascetică a Părinților, care a fost păstrată de-a lungul veacurilor mai ales în mănăstiri, și în special după Simeon Noul Teolog, care a provocat o uriașă revoluție în epoca sa, și mi se pare că tare mai e nevoie astăzi iarăși de aceeași revoluție.

De aceea, este o deformare a realității istorice să vorbim de Marii Părinți ai Bisericii separat de Părinții niptici, ca și cum Părinții niptici ar fi altceva decât restul Părinților. Toți Părinții au fost niptici, toți Părinții au fost nevoitori. Chiar și atunci când Apostolul Pavel spune *„fii treaz* în toate"* (II Timotei 4, 5), nu se referă doar la doi-trei călugări, ci la toți creștinii. Citindu-l azi pe Apostolul Pavel și Sfânta Scriptură, s-a demonstrat deja că această tradiție ascetică [niptică-isihastă] este esența Sfintei Scripturi."

Apusenii studiază isihasmul din perspectiva misticismului oriental. Însă isihasmul autentic al Părinților – care are drept scop tămăduirea omului ca întreg, alcătuit din suflet și trup, și îl călăuzește pe om nu la o stare abstractă, ci la comuniunea reală cu Dumnezeu – nu are nici o legătură cu misticismul oriental, ce urmărește despărțirea sufletului de trup și intrarea lui în absolutul suprapersonal.

„Teologii isihaști, printre care și Grigorie Palama, au exprimat uneori aceste perspective nu la modul analitic, ci apoftegmatic. Iar teologii apuseni au luat apoftegmele Părinților isihaști și-au tras ei concluzia că «misticii» ăștia ai Răsăritului nu respectă Sfânta Scriptură ca temelie a credinței, și nici nu dau cine știe ce importanță Întrupării, nici Tainelor Bisericii. După părerea mea, atunci când cineva are în vedere aceste lucruri pe care le-am tot discutat noi aici, înțelege că scopul Tainelor este luminarea și îndumnezeirea."

---

* Gr. *νῆφε*. Vezi nota de la p. 18. (n. trad.)

Tradiția isihastă și viața liturgică a Bisericii sunt strâns legate una de alta, și împreună îl călăuzesc pe om la curățire, luminare și îndumnezeire. Atunci dogmatica empirică este trăită la modul concret. Dogma devine experiență.

Această tradiție isihastă, împreună cu inițierea în Biserică – în viața ei liturgică – e cea care i-a păzit pe ortodocși în zilele cele grele ale robiei lor.

> „În epoca prăbușirii Bizanțului, succesul Bisericii era mare. Biserica înflorea în timp ce statul se prăbușea. Peste tot, în acele zile, se impuseseră episcopi care aveau Rugăciunea minții, pentru că se răspândise isihasmul. Și acesta este motivul pentru care neamul a fost salvat. Pentru că, dacă în timpul stăpânirii turcești n-am fi avut episcopi isihaști, fenomenul acesta al noilor mucenici, și al musulmanilor care se făceau ortodocși și apoi se duceau și mărturiseau, n-ar mai fi fost atât de fervent. Acum eram cu toții musulmani, așa cum s-a întâmplat cu ortodocșii din Orientul Mijlociu, care n-au mai rămas decât o mână de oameni. În jurisdicția Patriarhiei Ecumenice, sub a cărei oblăduire se afla Sfântul Munte, au rămas mulți ortodocși. Toată zona Balcanilor este ortodoxă."

Prin urmare, Biserica Ortodoxă este adevăratul spital, care îl ajută pe om să se lepede de iubirea de sine și să dobândească dragostea de Dumnezeu și de aproapele, dragostea cea jertfelnică. Dacă omul dobândește ochi de-Dumnezeu-văzător, va vedea slava lui Dumnezeu ca Lumină și, pentru el, aceasta va fi Raiul și Împărăția lui Dumnezeu. Acest fapt arată că Biserica nu este o simplă religie, nici un sistem social, moral și filantropic, ci este nădejdea lumii acesteia și a celei ce va să vie.

Punctele centrale ale învățăturii Părintelui Ioannis Romanidis

Învățătura Părintelui Ioannis Romanidis este în duhul învățăturii Părinților Bisericii, pe care el a prezentat-o în mod contemporan studenților, ascultătorilor şi interlocutorilor săi, precum şi în scrierile sale. Dacă se întâlnea cu cineva şi stăteau de vorbă câteva minute, putea să-i ofere pe loc o învățătură sintetizată. Avea capacitatea ca, în scurt timp, să predea concis şi simplu esența învățăturii sale.

Cele zece puncte centrale ale învățăturii sale, după cum le-am înțeles personal, vor fi expuse în cele ce urmează.

1. Dumnezeul Bisericii Ortodoxe este Dumnezeul Revelației, adică Dumnezeul Care s-a revelat Prorocilor, Apostolilor şi Sfinților fiecărei epoci, cei numiți „îndumnezeiți", care sunt prieteni ai lui Dumnezeu. Dumnezeul Bisericii nu este un Dumnezeu al filosofilor şi al gânditorilor speculativi, ci Dumnezeul Părinților noştri. Se revelează celor îndumnezeiți, adică celor care se află la un asemenea nivel duhovnicesc, încât pot simți comuniunea cu El.

Această stare duhovnicească poartă numele de „vedere a lui Dumnezeu", cu alte cuvinte, văzătorii lui Dumnezeu Îl văd pe Dumnezeu în Lumina slavei Sale. Această vedere este comuniune, și comuniunea oferă cunoaştere, iar cunoaşterea aceasta este mai presus de cunoaşterea omenească. Pe durata vederii lui Dumnezeu, cel îndumnezeit nu are înțelesuri, doar

se împărtăşeşte de Lumină, însă după vederea lui Dumnezeu îşi pune experienţa în cuvinte şi imagini pe care le preia din mediul său de viaţă. Dumnezeu este Lumină, Sfinţii trăiesc în Lumină, şi apoi descriu această realitate necreată cu elemente ale realităţii create. Cuvântul „necreat" înseamnă nezidit, adică ceva ce nu este creat. Există o mare diferenţă între necreat şi creat, iar cei îndumnezeiţi înţeleg lucrul acesta în timpul experienţei lor de Dumnezeu văzătoare.

Cunoaşterea lui Dumnezeu, care are loc prin cuvinte necreate, este transmisă prin cuvinte, înţelesuri şi reprezentări create, pe de o parte, pentru a-i catehiza pe credincioşi la înaintarea pe calea îndumnezeirii, iar pe de altă parte, pentru a-i înfrunta pe eretici. Astfel au fost alcătuite dogmele de către Sinoadele Locale şi Ecumenice. Una e dogma despre Sfânta Treime, şi alta e taina Sfintei Treimi.

Prin urmare, Dumnezeul Bisericii nu este nici Dumnezeul gânditorilor speculativi, nici al filosofilor, ci Dumnezeul Părinţilor noştri.

2. Atât în Vechiul Testament, cât şi în Noul Testament se vorbeşte despre Dumnezeul Treimic – adică Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt. Nu numai în Noul Testament se vorbeşte despre Dumnezeul Treimic, ci şi în Vechiul Testament. Persoanele Sfintei Treimi au o esenţă-fire comună, precum şi însuşiri ipostatice particulare, care sunt nenaşterea Tatălui, naşterea Fiului şi purcederea Duhului Sfânt.

Dumnezeu transcende toate categoriile existenţei omeneşti şi ale existenţei create, este văzut şi nevăzut, cunoscut şi necunoscut, descriptibil şi indescriptibil, de aceea lui Dumnezeu nu-I pot fi aplicate categoriile personaliste.

Aceasta înseamnă că Dumnezeu se revelează omului ascunzându-se, dar se şi ascunde arătându-se. Dumnezeu este o taină, şi nu este doar persoană, în sensul pe care noi îl

atribuim noțiunii de „persoană", în reprezentările noastre antropomorfice, ci este ceva mai presus de aceasta. În starea vederii lui Dumnezeu, toate înțelesurile încetează, iar Dumnezeu i se împărtăşeşte omului ca Lumină ipostatică.

În Dumnezeul Treimic există cele împărtășibile şi cele neîmpărtășibile. Cele împărtășibile sunt esența, firea, energia, sla-va etc., câtă vreme cele neîmpărtășibile sunt nenașterea, naşterea şi purcederea. Tatăl Îşi împărtăşeşte esența Fiului prin naştere, iar prin purcedere își împărtășește esența Duhului Sfânt (prin Cuvântul). Astfel, în Dumnezeul Treimic există împărtășirea firii-esenței şi a energiei, dar nu există împărtășirea Persoanelor, [în sensul de comunicare a însușirilor]. Există întrepătrunderea (perihoreza) Persoanelor, dar nu există împărtășirea Persoanelor, întrucât cele neîmpărtășibile nu se împărtăşesc.

Cunoaşterea Dumnezeului Treimic are loc în timpul experienței vederii lui Dumnezeu, când omul Îl vede pe Dumnezeu ca Lumină, prin Lumină, în Lumină. Lumina este energia necreată a lui Dumnezeu.

3. Dumnezeul Care se revelează Prorocilor Vechiului Testament este Cuvântul neîntrupat, Îngerul Marelui Sfat, a doua Persoană a Sfintei Treimi. În Vechiul Testament se face o distincție clară între Îngerul Marelui Sfat, adică Logosul-Cuvântul nezidit, şi îngerii zidiți. În Vechiul Testament, Prorocii, prin Cuvântul neîntrupat Îl văd pe Tatăl întru Duhul Sfânt. În acest sens, în Vechiul Testament avem revelația Dumnezeului Treimic.

În Noul Testament, Cuvântul nezidit se revelează în trup, pentru că Îşi asumă firea omenească de la Preasfânta Sa Maică. Astfel, din Cuvânt neîntrupat se face întrupat, din Înger al Marelui Sfat se face Hristos, „Mesia", „Cel uns". Cuvântul „Hristos" înseamnă că firea cea omenească a fost unsă de Dumnezeu, cu alte cuvinte, Însuşi Dumnezeu (Tatăl, Fiul şi

Duhul Sfânt) este Cel ce a uns firea omenească. Şi în Noul Testament, prin Hristos Îl vedem pe Tatăl întru Duhul Sfânt. Când Filip I-a spus lui Hristos: *„Arată nouă pe Tatăl, şi ne va ajunge nouă"*, Hristos i-a răspuns: *„De atâta vreme cu voi sunt, şi nu M-ai cunoscut pe Mine, Filipe? Cel ce M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl"* (Ioan 14, 8-9).

4. Dumnezeu a creat lumea, iar cea mai desăvârşită creaţie a Sa este omul. Dumnezeu este necreat, în timp ce lumea este creată, ceea ce înseamnă că are un anumit început, este supusă stricăciunii şi are un sfârşit. Sufletul omului este o creaţie a lui Dumnezeu şi, fiind creat, ar fi trebuit să aibă şi un sfârşit, dar nu există un sfârşit al sufletului, pentru că Dumnezeu altfel a voit. Astfel, sufletul omului este nemuritor după har, iar nu după fire. În plus, la om nu există deosebire între „sufletul nemuritor după fire" şi „trupul muritor după fire". Omul întreg, alcătuit din suflet şi trup, este o creaţie a lui Dumnezeu „bună foarte", fiind chemat să trăiască veşnic cu El.

Adam şi Eva aveau suflet şi trup, dar şi harul lui Dumnezeu. Nu este vorba aici despre trihotomie, de vreme ce omul este alcătuit doar din suflet şi trup, ci despre faptul că adevăratul om are şi harul lui Dumnezeu. Adam şi Eva, în Rai, erau oamenii cei mai fireşti.

Dumnezeu l-a plăsmuit pe om după chipul şi după asemănarea Sa. Adevăratul chip al Dumnezeului celui nevăzut este Cuvântul, cea de-a doua Persoană a Sfintei Treimi. Omul nu este chip al lui Dumnezeu, ci este *după chipul* lui Dumnezeu, cu alte cuvinte, *după chipul* Cuvântului. Omul este *după asemănarea* lui Dumnezeu numai atunci când ajunge la împărtăşirea de slava lui Dumnezeu. Starea originară a omului, care a primit *după chipul* şi *după asemănarea*, cuprindea şi împărtăşirea de Duhul Sfânt, de vreme ce „Duhul cel făcător de nestricăciune îl face pe om după chipul şi după asemănarea lui

Dumnezeu". Astfel, om autentic este cel ce trăieşte în Hristos şi în Duhul Sfânt, întru Lumina slavei lui Dumnezeu.

Acesta este motivul pentru care omul nu este persoană după chipul Sfintei Treimi, ci este chip al Cuvântului, deoarece între Dumnezeu şi om, între necreat şi creat nu există nici o asemănare. Singura punte dintre creat şi necreat este Dumnezeu-Omul Hristos şi prietenii Săi. Părinţii nu au dezvoltat în mod special teoria despre om ca persoană, întrucât ştiau că omul este creat *după chipul* lui Dumnezeu şi trebuie să ajungă la *după asemănare*, la îndumnezeire-proslăvire, de aceea nu spuneau că omul este persoană, ci că toţi oamenii au o energie noetică, ce trebuie pusă în lucrare pentru a ajunge astfel la îndumnezeire, adică pentru a deveni îndumnezeiţi.

5. Căderea omului înseamnă pierderea slavei lui Dumnezeu, după cuvântul Apostolului Pavel: *„Toţi au păcătuit, şi se lipsesc de slava lui Dumnezeu"* (Romani 3, 23). Moartea nu a fost creată de Dumnezeu, ci a venit ca urmare a sfatului diavolului şi a îndepărtării omului de slava lui Dumnezeu. Moştenirea păcatului strămoşesc nu înseamnă o moştenire a vinovăţiei, ci o moştenire a urmărilor îndepărtării omului de Dumnezeu, îndepărtare care este moartea.

Ce anume s-a întâmplat prin păcatul strămoşesc se arată în învăţătura despre om a Părinţilor. Conform acestei învăţături, sufletul omului are două energii care funcţionează în paralel, energia noetică şi energia raţională. Astfel, prin păcat, energia noetică (*νοῦς*) s-a întunecat şi a încetat să mai aibă comuniune cu Dumnezeu. Prin păcat, în omul căzut a intrat fiara morţii, care îi pune în primejdie viaţa. Există o moarte duhovnicească şi o moarte trupească. Astfel, omul a pierdut pomenirea lui Dumnezeu şi trăieşte după raţiunea şi închipuirea sa.

Prorocii şi Drepţii Vechiului Testament şi-au curăţit inima de patimi, mintea (*νοῦς*) lor a fost luminată de harul lui Dumnezeu şi au ajuns la vedere (*θεωρία*), văzând slava lui

Dumnezeu. Lucrul acesta poate fi limpede observat la Prorocul Moise, de aceea şi Sfântul Grigorie de Nyssa l-a ales pe Moise când a dorit să înfățișeze modelul omului desăvârşit.

Astfel, Prorocii şi Drepții Vechiului Testament sunt prieteni ai lui Dumnezeu, s-au împăcat cu Dumnezeu, au ajuns la împărtăşirea slavei Sale, totuși nu puteau să biruiască moartea, de aceea se și coborau la Iad. Prin vederea lui Dumnezeu pe care au avut-o au biruit moartea duhovnicească, chiar dacă doar temporar, însă nu puteau depăşi moartea trupească. Hristos, prin pogorârea Sa la Iad, Şi-a eliberat prietenii de sub stăpânirea morții.

6. Cuvântul neîntrupat al Vechiului Testament s-a întrupat, Și-a asumat partea pătimitoare şi partea stricăcioasă a firii omului, afară de păcat, pentru a birui moartea în trupul Său, şi astfel să-i elibereze pe oameni de sub stăpânirea morții, iar nu de „mânia lui Dumnezeu", aşa cum susțin franco-latinii.

Hristos a învățat poporul în pilde, le-a revelat Ucenicilor tainele Împărăției lui Dumnezeu, ca unora ce lăsaseră toate pentru a-L urma, iar pe unii dintre ei i-a adus în Împărăția lui Dumnezeu, în Lumina cea nezidită a Dumnezeirii, aşa cum s-a petrecut pe Muntele Tabor.

Taina Crucii şi a Învierii lui Hristos îi eliberează pe cei îndumnezeiți de păcat, de diavol şi de moarte. Taina Crucii era lucrătoare şi în Vechiul Testament, pentru că, prin Taina aceasta, Prorocii şi Drepții deveneau prietenii Săi, însă nu îi scăpa și de sub stăpânirea morții, lucru ce s-a petrecut prin evenimentul istoric al Răstignirii şi al Învierii lui Hristos, şi prin viața lor în Biserică.

Trăsătura comună a Vechiului şi Noului Testament sunt treptele desăvârşirii duhovniceşti – curățirea, luminarea şi îndumnezeirea. Protestanții, pentru că au respins monahismul şi au adoptat teoriile lui Calvin despre predestinarea absolută, şi teoriile lui Luther despre mântuirea omului doar prin credință,

după cum, de asemenea, pentru că au respins teoriile franco-latine despre meritele prisositoare şi focul curăţitor [al purgatoriului], au denigrat curăţirea, luminarea şi îndumnezeirea omului, ca fiind provenite, chipurile, de la idololatri.

Însă curăţirea, luminarea şi îndumnezeirea, într-un sens diferit decât cel pe care îl dădeau neoplatonicienii, este o tradiţie comună a Prorocilor, Apostolilor şi Sfinţilor, ca metodă de tămăduire şi de cunoaştere a lui Dumnezeu. Aceasta este nevoinţa ortodoxă.

7. Biserica exista şi în Vechiul Testament, în chipul comuniunii Drepţilor şi Prorocilor cu Îngerul Marelui Sfat. Însă, odată cu Întruparea lui Hristos, Biserica devine Trupul Său, iar El, Capul ei. Acesta este „tot adevărul" pe care Duhul Sfânt l-a revelat Apostolilor în ziua Cincizecimii, şi dincolo de acesta nu mai există alt adevăr.

În Vechiul Testament, harul cel necreat al lui Dumnezeu se împarte neîmpărţit în cei împărţiţi şi se înmulţeşte neînmulţit în mulţi. În Noul Testament, lucrul acesta se întâmplă şi prin Trupul dumnezeiesc-omenesc al lui Hristos, pe care Şi l-a asumat de la Preasfânta Sa Maică, Trup ce a devenit izvor al harului necreat al lui Dumnezeu. Astfel, în viaţa Bisericii, şi Trupul lui Hristos se împarte neîmpărţit în cei împărţiţi şi se înmulţeşte neînmulţit în mulţi. Aceasta este plinătatea adevărului, şi dincolo de aceasta nu mai există nimic altceva. Înlăuntrul Bisericii cunoaştem şi trăim adevărul şi pe Hristos.

În Noul Testament, Biserica este Trupul lui Hristos, care este unit cu Capul, cu Hristos, şi nu este după chipul Sfintei Treimi. Desigur, cei îndumnezeiţi Îl cunosc pe Tatăl prin Hristos şi se împărtăşesc de Duhul Sfânt, adică se împărtăşesc de energia cea necreată a lui Dumnezeu, dar nu se împărtăşesc de Persoanele Sfintei Treimi.

Prin sfântul Botez şi prin sfânta Mirungere, creştinul devine templu al Duhului Sfânt, după ce energia noetică a

sufletului său îi este pusă în lucrare şi începe să se săvârşească rugăciunea neîncetată, iar prin Dumnezeiasca Euharistie se împărtăşeşte cu Trupul şi Sângele lui Hristos. Atunci gustă prima înviere. Centrele vieţii bisericeşti sunt Dumnezeiasca Euharistie, rugăciunea şi citirea Sfintei Scripturi, care se tâlcuiește de Proroci. Astfel, avem Dumnezeiasca Euharistie şi canonul rugăciunilor și al slujbelor, aşa cum este întâlnit în *Molitfelnicul Mare* şi în hotărârile Sinoadelor Locale şi Ecumenice. Cu alte cuvinte, Dumnezeiasca Euharistie este indisolubil legată de celelalte Taine şi sfinte slujbe, dar şi de dogmele ortodoxe şi de premisele acestora, reprezentate de isihasmul ortodox.

Ca Trup al lui Hristos, Biserica îl tămăduiește pe om prin Taine şi prin tradiţia isihastă ca metodă terapeutică. Aceasta înseamnă că îl aduce iarăși în starea în care se afla Adam în Rai, şi îl ridică încă și mai sus, de vreme ce îl uneşte cu Dumnezeu-Omul Hristos şi biruiește moartea. În Rai, Adam se afla în starea de luminare a minţii (*νοῦς*) şi de îndumnezeire. După cădere, a pierdut comuniunea cu Dumnezeu, mintea (*νοῦς*) i s-a întunecat şi, prin urmare, i s-a identificat cu raţiunea (*λογική*), cu patimile şi cu mediul. În Biserică trebuie să aibă loc restaurarea firii omeneşti, inima să se curăţească de patimi, mintea (*νοῦς*) să se lumineze, şi omul să ajungă la îndumnezeire. Aceasta poartă numele de „tămăduire". În acest sens, Biserica este centrul terapeutic duhovnicesc, spitalul duhovnicesc.

Rugăciunea minţii este semnul că omul a ajuns templu al Duhului Sfânt şi se împărtăşeşte de Hristos. În Biserică avem atât slăvire raţională, „cuvântătoare", cât şi slăvire noetică, „înțelegătoare". Slăvirea noetică se săvârșește neîncetat. Mintea (*νοῦς*) trebuie să se curăţească de orice gând şi acolo, înlăuntrul ei, trebuie să se săvârșească doar aşa-numita rugăciune „de-un-singur-gând" – adică să existe un singur gând, pomenirea lui Dumnezeu.

Biserica are două aspecte, unul pozitiv şi altul negativ. Aspectul pozitiv este hristologia, faptul că Biserica e Trupul lui

Hristos şi societatea îndumnezeirii, de vreme ce firea omenească s-a unit cu firea dumnezeiască în Persoana Cuvântului şi s-a îndumnezeit „deodată cu zămislirea", „din clipa zămislirii". Aspectul negativ este demonologia, întrucât Biserica se luptă împotriva diavolului, a păcatului şi a morții, şi îl tămăduieşte pe om, eliberându-l de *„cel ce are stăpânirea morții, adică de diavolul"* (Evrei 2, 14). Acest lucru se vede şi din lucrarea lui Hristos, Care a venit în lume *„ca să strice lucrurile diavolului"* (I Ioan 3, 8), aşa cum se arată în Evanghelii. Ceea ce este paradoxal şi uimitor e faptul că, pe cât creştinul simte şi trăieşte aspectul negativ al Bisericii, adică pe cât se luptă împotriva diavolului şi, întru Hristos, îl biruieşte, pe atât trăieşte şi aspectul pozitiv al Bisericii, hristologia, adică simte dragostea lui Hristos şi se uneşte cu El. La aceasta, în esență, se referă și treptele vieții duhovniceşti, care sunt curățirea, luminarea şi îndumnezeirea. Desigur, lupta împotriva diavolului este dată întru Hristos.

Această luptă împotriva diavolului este continuă, și are loc în toate stadiile vieții duhovniceşti. Diavolul îl războieşte pe om în funcție de treapta duhovnicească pe care se află, dar cel îndumnezeit deosebeşte uneltirile diavolului, pentru că mintea (*νοῦς*) sa este luminată de harul lui Dumnezeu. Şi, atunci când diavolul se arată ca *„înger de lumină"* (*cf.* II Corinteni 11, 14), cel îndumnezeit știe că lumina aceasta nu este trăită prin contopire, aşa cum se întâmplă cu Lumina cea necreată, care iese din inima celui îndumnezeit, ci este trăită prin însoțire, de vreme ce lumina creată a diavolului „stă alături de om", se află în afara omului.

Astfel, creştinul care se luptă întru Hristos, ducând o viață în Biserică, înaintează de la *după chip* la *după asemănare,* de la dragostea egoistă la dragostea jertfelnică, şi se transformă din rob în năimit, iar apoi în prieten al lui Hristos, trăieşte taina Crucii şi a Învierii lui Hristos ca taină a împăcării sale cu Dumnezeu, şi devine templu al Duhului Sfânt. Atunci ajunge teolog adevărat şi poate să împlinească lucrarea de Părinte duhovnicesc.

Erezia înseamnă respingerea metodologiei cunoaşterii lui Dumnezeu, altfel spus, erezia constă în înlocuirea curăţirii, luminării şi îndumnezeirii cu speculaţia raţională şi moralismul, astfel și rezultatele ei sunt deformate. Cel ce speculează despre Dumnezeu va sfârşi prin a avea percepţii greşite despre Dumnezeu, îşi va croi un „Dumnezeu al lui", după propriile speculaţii şi închipuiri – însă un asemenea Dumnezeu nu există.

Cei îndumnezeiţi nu primesc speculaţia raţională în teologia ortodoxă, nici moralismul în viaţa practică. În locul speculaţiei şi al moralismului apusene primesc isihasmul. Dogma este punere în cuvinte a Revelaţiei, fiind strâns legată de nevoința care îl călăuzește pe om la Revelaţie.

8. Viaţa eshatologică nu este viaţa de după moarte şi de după a Doua Venire a lui Hristos, ci este viaţa întru Hristos, de vreme ce Hristos, Care este *„Cel dintâi şi Cel de pe urmă"*, a venit în lume. Astfel, Împărăţia lui Dumnezeu a intrat în lume, în istorie, şi omul poate să se împărtășească de Împărăţia lui Dumnezeu. Aceasta înseamnă că văzătorii de Dumnezeu se împărtășesc încă de acum de Împărăţia lui Dumnezeu, şi nu o aşteaptă pur și simplu în viitor. Aceasta este prima înviere, și va urma și a doua înviere, după învierea trupurilor, și trăirea Împărăţiei lui Dumnezeu cu întreaga fiinţă, suflet şi trup.

Împărtășirea de Împărăţia lui Dumnezeu este împărtășire de slava cea necreată a lui Dumnezeu, în Lumină, în Ipostasul Cuvântului. Împărăţia lui Dumnezeu nu este o realitate creată, ci este proslăvirea, vederea Dumnezeirii lui Hristos în Trupul Său îndumnezeit.

Fiecare văzător de Dumnezeu în Noul Testament este mădular al Trupului lui Hristos şi, când vede în chip nevăzut şi cunoaşte în chip necunoscut Lumina necreată, atunci se împărtășește de energia cea necreată a lui Dumnezeu. Vederea Luminii se face dinlăuntru, prin îndumnezeire, dar şi dinlăuntrul Trupului dumnezeiesc-omenesc al lui Hristos, de vreme ce văzătorul de Dumnezeu este mădular al Trupului lui Hristos.

9. Raiul şi Iadul există doar din perspectiva omului, nu și din perspectiva lui Dumnezeu. Dumnezeu se va arăta tuturor oamenilor, dar unii Îl vor vedea pe Dumnezeu ca Lumină, pentru că şi-au curăţit partea noetică a sufletului şi au dobândit ochi-de-Sine-văzător, prin urmare acesta este Raiul, iar alţii Îl vor vedea pe Dumnezeu ca foc, şi acesta este Iadul. Dacă va sta cineva în soare cu ochii deschiși, ochii săi nu vor putea suporta această vedere și va orbi. Acesta este Iadul. În acest sens se spune că Dumnezeu este şi lumină, şi foc, pentru că pe unii îi luminează, iar pe alţii îi arde.

Hristos, în învăţătura Sa, vorbind despre Iad, a folosit cuvintele „întuneric" şi „foc". Dar întunericul perceptibil simțurilor noastre nu este foc ce luminează, precum nici focul nu există laolaltă cu întunericul. Aceasta înseamnă că Iadul nu este propriu-zis nici foc, nici întuneric, aşa cum cunoaștem noi aceste elemente din realitatea creată, ci este trăire a Luminii necreate ca întuneric, din cauza bolii omului. Prin urmare, nu Dumnezeu este Cel ce a făcut Iadul, ci omul Îl trăieşte pe Dumnezeu ca Iad, şi Iadul, de asemenea, nu este o realitate creată, ci este harul cel necreat al lui Dumnezeu, trăit ca foc mistuitor. Dumnezeu îi va iubi pe toţi oamenii, atât pe cei drepţi, cât şi pe cei nedrepţi, dar cei nedrepţi nu vor putea să înţeleagă dragostea lui Dumnezeu.

În Împărăţia lui Dumnezeu, Sfinţii vor avea o înaintare continuă în împărtăşirea de slava lui Dumnezeu, cu alte cuvinte nu va exista o „eudemonie", o stare de fericire statică, câtă vreme cei osândiţi vor fi împietriţi şi se vor împărtăşi de Dumnezeu ca foc. După moarte nu mai există pocăinţă, ci există doar înaintare în pocăinţă, ceea ce înseamnă că, atunci când omul începe să se pocăiască în această viaţă, pocăinţa lui se va plini în cealaltă.

10. Prin Întruparea Sa, Hristos s-a făcut om şi a intrat în istorie. Biserica, ca Trup al lui Hristos, trăieşte în istorie şi o sfinţeşte. Dar şi Sfinţii trăiesc în istorie, încă şi după moarte, fapt

dovedit de moaştele lor. La a Doua Venire a lui Hristos, istoria nu va înceta, ci se va transfigura. Hristos are firea omenească unită în permanenţă cu firea dumnezeiască în Persoana Sa, în chip „neamestecat, neschimbat, neîmpărţit, nedespărţit". Şi oamenii îşi vor primi după înviere trupul lor, însă va fi transfigurat. Astfel, istoria nu va înceta, nici nu va exista o post-istorie, ci istoria va fi transfigurată.

Biserica trăieşte în timp şi în istorie, iar prin Părinţi a preluat elemente din mediul lor de viaţă, pentru a exprima adevărul revelat. A preluat elemente din gândirea ebraică şi din cea elenă, precum şi din cultura romană, le-a redefinit, şi astfel s-a creat o cultură particulară, care este veşmântul duhovnicesc al adevărului revelat, anume tradiţia roméică. Baza teologiei roméice este curăţirea, luminarea şi îndumnezeirea. Acest lucru s-a manifestat într-un spaţiu anume, printr-o tradiţie culturală proprie, şi a purtat numele de „teologie roméică creştină", „cultură roméică creştină".

Biserica primară, atât în Apus, cât şi în Răsărit, avea o tradiţie unitară, şi în special o metodologie unitară a căii ce duce la împărtăşirea de Dumnezeu, exprimată prin curăţire, luminare şi îndumnezeire. De Părinţii apuseni s-a diferenţiat însă Fericitul Augustin, din cauza faptului că urma tradiţii neoplatoniciene şi maniheiste, şi din cauza faptului că nu cunoştea limba greacă. Concepţiile Fericitului Augustin au fost folosite în mod excesiv de teologii franci de la curtea lui Carol cel Mare, şi se presupune că cel ce le-a promovat şi le-a folosit este Alcuin, unul dintre teologii cei mai de seamă ai lui Carol cel Mare.

Pe baza acestor teorii, în anul 794, la Conciliul de la Frankfurt, francii au condamnat hotărârile Sinodului VII Ecumenic, au introdus teoria despre eudemonia veşnică în Dumnezeu, precum şi metodologia speculaţiei raţionale în cunoaşterea lui Dumnezeu şi, în consecinţă, au respins metoda curăţirii, luminării şi îndumnezeirii, au anulat distincţia dintre esenţă şi

energie în Dumnezeu (*actus purus*) şi au introdus teoria cunoaşterii esenţei lui Dumnezeu, *Filioque* etc.

Aceste concepții au fost dezvoltate în continuare de teologi ai Apusului precum Anselm de Canterbury, Toma d'Aquino şi alţi teologi scolastici, printre care și Varlaam, astfel formându-se o altă tradiție culturală, a altă cultură, opusă tradiției roméice ortodoxe. Teologii apuseni au ajuns chiar în punctul de a considera că Părinţii răsăriteni au introdus diferite erezii în teologia lor, din cauză că nu erau de acord cu concepțiile lor, fiind binecunoscute scrierile *Contra Errores Graecorum*.

Acesta este cadrul în care trebuie să vedem discuţia şi polemica purtată între Sfântul Grigorie Palama, care exprima tradiţia ortodoxă roméică, şi Varlaam, care era reprezentant al teologiei scolastice apusene. Biserica Ortodoxă a confirmat sinodal învăţătura Sfântului Grigorie Palama, condamnându-l pe Varlaam şi pe toţi cei asemenea lui.

Acestea au fost cele zece puncte centrale ale învăţăturii Părintelui Ioannis Romanidis. Ceea ce e important este că Părintele Ioannis a ajuns la această teologie din multe şi felurite motive. Primul, pentru că moştenise o tradiţie roméică orală de la părinţii săi. Al doilea motiv, pentru că în America, unde a trăit, a cunoscut tradiţia apuseană, aşa cum era formulată de papistaşi şi protestanţi. La dialogurile la care a participat, a cunoscut duhul creştinismului apusean, motiv care l-a determinat să caute nucleul învăţăturii ortodoxe la Părinţii Apostolici, în *Molitfelnicul* Bisericii şi în tradiţia isihastă. Apoi, căutarea lui s-a extins și la Părinţii Sinoadelor Ecumenice, la Sfântul Simeon Noul Teolog, la Sfântul Grigorie Palama şi la *Filocalie*. Al treilea motiv, pentru că a studiat la mari centre universitare ale lumii apusene, printre care Facultatea de Teologie „Holy Cross" din Boston, Universitatea din Yale, Universitatea Columbia, Facultatea de Teologie „Saint Vladimir" din New York, Institutul Teologic „Saint Serge" din Paris, Universitatea din München,

Facultatea de Teologie din Atena şi Universitatea Harvard, şi cunoştea toate curentele teologice, sociale şi culturale ale vremii lui. În acelaşi timp, a predat cursul de Dogmatică la Facultatea de Teologie „Holy Cross" din Boston, la Facultatea de Teologie din Tesalonic şi la Facultatea de Teologie din Balamand, Liban. Al patrulea motiv, pentru că era un spirit cercetător, şi aceasta este perspectiva în care trebuie integrate primele sale lucrări, precum şi cele ulterioare, ca şi teza sa de doctorat asupra păcatului strămoşesc, devenită clasică. Al cincilea motiv, pentru că avea calităţi intelectuale excepţionale, avea o deosebită capacitate a minţii, de aceea a şi primit harisma teologiei, precum spune Sfântul Maxim, dar şi pentru că a întâlnit Părinţi ce se nevoiau cu Rugăciunea minţii şi aveau vederea lui Dumnezeu, la care a ucenicit cu smerenie.

Astfel, teologia Părintelui Ioannis Romanidis este o teologie profetică, apostolică, patristică – adică bisericească. Insista foarte mult asupra curăţirii, luminării şi îndumnezeirii, care reprezintă metoda teologiei ortodoxe, folosită și de Proroci, Apostoli şi Părinţi, şi care dă rezultate, după cum se vede în sfintele moaşte. În acelaşi timp, insista şi asupra tradiţiei roméice, purtătoare a esenţei adevărului revelat, trăgând un semnal de alarmă asupra faptului că tradiţia aceasta roméică a fost alterată de tradiţia franco-latină.

Toate cele menţionate aici sunt un smerit prinos adus memoriei acestui mare teolog al epocii noastre, care, odată cu trecerea timpului, îşi va primi locul cuvenit pe bolta duhovnicească a Bisericii noastre, pentru că a dobândit duhul tradiţiei patristice ortodoxe şi a exprimat esenţa acestuia.

Veșnică să-i fie pomenirea binecuvântatului Părinte Ioannis Romanidis, învățător al isihasmului și al teologiei dogmatice empirice a Bisericii Ortodoxe Sobornicești.

În loc de epilog

Cuvânt la înmormântarea Părintelui Ioannis Romanidis

La această slujbă de înmormântare îl reprezint pe Preafericitul Hristodul, Arhiepiscopul Atenei și al întregii Grecii, căruia nu i-a fost cu putință să ne fie alături, cu toate că și-a dorit, și transmit rugăciunile sale pentru odihna sufletului pururea pomenitului Părinte Ioannis Romanidis, cel ce a adus mari servicii Bisericii Greciei prin participarea la dialogurile și întâlnirile interortodoxe și intercreștine.

Totodată, sunt de față și ca Mitropolit al Nafpaktosului, pentru că pururea pomenitul Părinte Ioannis, în anii săi din urmă, primise scrisoare de slobozire din partea Sfintei Arhiepiscopii a Americii de care aparținea, numărându-se astfel printre clericii mitropoliei mele.

În aceste două calități, sunt copleșit de misiunea nespus de grea la această slujbă de înmormântare de a-mi lua rămas bun de la pururea pomenitul Părinte Ioannis Romanidis, Profesor de Teologie, învățător al vieții duhovnicești, exponent al tradiției isihaste ortodoxe și preot al meu iubit. Însă îmi voi face curaj să duc la bun sfârșit cuvântul de despărțire.

Pururea pomenitul Părinte Ioannis Romanidis nu era o personalitate obișnuită. Confrații săi îi vor pune în lumină opera sa de scriitor și de profesor. Însă ceea ce pot eu să subliniez e că a fost un cercetător și un savant serios, cunoscător și învățător al tradiției ortodoxe, care a adus o însemnată contribuție la renașterea scrisului

teologic; dar, mai întâi de toate, a fost un om de o rară sensibilitate. Se dăruise trup și suflet adâncimilor Romeității, ce însemna pentru el esența autenticei duhovnicii, care îl eliberează pe om de iubirea de sine, de căutarea eudemoniei și de manifestările omului căzut. A împlinit o însemnată lucrare bisericească, teologică și națională. A reprezentat teologia ortodoxă în America, la Facultățile de Teologie din Liban, Damasc, Europa, la congrese, dialoguri, ca reprezentant al Patriarhiei Ecumenice și al Bisericii Greciei, în prelegeri etc. Toți îl ascultau ca pe un teolog original și în același timp tradițional. Nădăjduiesc ca marea sa operă, care nu a fost recunoscută în timpul vieții de unii oameni, să fie prețuită acum, după adormirea sa.

Aș mai dori, în acest moment, să subliniez două aspecte care, în opinia mea, prezintă o importanță deosebită.

Primul este o scrisoare pe care a trimis-o în anul 1958, în urmă cu 43 de ani, tânăr teolog pe atunci, monahului Teoclit Dionisiatul, în care, printre altele, scria:

„Îmi pare nespus de rău că anul acesta nu vom prăznui Paştele împreună. Mintea mea se află mereu în Sfântul Munte şi, ori de câte ori se iveşte prilejul, încerc să-i luminez și pe cunoscuții mei în această privință. (...) Aş dori mult să corespondăm. Cred că diavolul crapă de ciudă că nu-i înghițim creştinismul propovăduit de el, dar, ce să-i faci? Nimeni nu poate să placă diavolului atunci când vrea să placă lui Dumnezeu".

Iar Părintele Teoclit Dionisiatul, comentând această epistolă a lui, a scris: „Bunul meu prieten şi preacucernicul Părinte Ioannis Romanidis nu-i un teolog de rând. Ortodoxia a învăţat-o la douătrei universităţi şi cu ajutorul nevoinţei ce luminează sufletul. Stăpâneşte patru limbi şi are o foarte profundă formație academică (...) Este călugăr în adevăratul sens al cuvântului, hrănit din Sfinţii Părinţi şi sfânta viaţă liturgică a Bisericii Ortodoxe, lăudându-L pe Dumnezeu «de şapte ori în zi»".

Pe când lucra la teza sa de doctorat, pururea pomenitul Părinte Ioannis s-a apropiat de monahii ce trăiau Rugăciunea minții,

învățându-i tainele, legătura dintre minte și inimă. Se ducea în Sfântul Munte și dobândise certitudinea temeliilor vieții duhovnicești, de aceea vorbea permanent în textele sale despre cheile tradiției ortodoxe, care sunt curățirea, luminarea și îndumnezeirea. Cartea lui de dogmatică este un model de teologie ortodoxă, într-o asemenea măsură încât un aghiorit a spus că este cel mai bun manual de dogmatică ortodoxă, deoarece corelează teologia cu isihia ortodoxă.

Cel de-al doilea aspect pe care aș dori să-l subliniez se referă la ceea ce a scris despre moarte în teza sa de doctorat. Moartea este urmarea păcatului, iar biruința asupra morții survine prin renașterea omului întru Hristos. În acest sens, scrie:

„Din moment ce Părinții greci au învățat dintotdeauna că nu Dumnezeu a făcut moartea, și puneau moartea în strânsă legătură cu satana și cu păcatul, din motivul acesta, evlavia ortodoxă a avut permanent un caracter eroic și luptător, mergând pe urmele mucenicilor și mărturisitorilor, pentru care a te teme de moarte și a bate în retragere în fața ei însemna cădere în mâinile satanei și despărțire de credință. Creștinii ortodocși s-au silit neîncetat să calce în picioare boldul morții și să dobândească libertatea cea lipsită de grijă. Astfel, ceea ce caracterizează tradiția patristică greacă este neîncetata luptă împotriva tiraniei morții, a diavolului și a păcatului, printr-o viață de dragoste jertfelnică în Hristos".

Acestea erau învățăturile pururea pomenitului Părinte Ioannis Romanidis. Și în felul acesta a trăit, mai ales în ultimii săi ani, când i-am fost aproape. L-am vizitat în urmă cu câteva luni la secția de terapie intensivă a spitalului unde era internat, suferind de o problemă cardiacă gravă, și era cu pace, complet lipsit de frica de moarte. Singurul lucru care îl preocupa era viața teologică și bisericească de la noi. L-am vizitat și la modesta sa căsuță. Se retrăsese cu totul din orice activitate bisericească și trăia cu pace, în isihie, exact așa cum își începuse viața teologică. Singurul lucru pe care îl mai făcea era să scrie diverse articole la calculator și să le pună pe pagina sa de internet („Romanity"). Se trezea noaptea, aprindea câteva lumânări într-un sfeșnic mic și se ruga pe metanii. Un mare teolog din punct

de vedere academic, rugându-se asemenea unui monah. Acest mod de viață îmi amintea oarecum de Papadiamantis, tot un călugăr în lume. Ocolea sistematic atenția publică, trăind simplu, smerit, isihast!

Îl rog pe Dumnezeu să-i dea odihnă sufletului său pentru eforturile pe care le-a depus ca să dea mai departe Ortodoxia și să trăiască tainele ei. Este cu neputință ca Dumnezeu să treacă cu vederea astfel de persoane ca pururea pomenitul Părinte Ioannis, care a ars până în sfârșit, mistuit de râvnă și de dragoste pentru teologia și tradiția isihastă ortodoxă.

Îl rog pe Dumnezeu să dea mângâiere rudelor sale celor după trup (sora, fiicele, nepotul și ceilalți din familie), și rudelor sale celor după teologie. Pentru că pururea pomenitul Părinte avea mulți casnici întru-ale credinței.

Cinstite Părinte Ioannis,

În ultima vreme îți exprimai amărăciunea că osteneala ta s-ar fi pierdut în van, pentru că vedeai cursul lucrurilor abătându-se de la criteriile tradiției patristice ortodoxe pe care ai predat-o. Acum însă vei cunoaște și mai adevărat că puterea credinței și cuvântul teologic autentic sunt mai tari ca armele nucleare și chimice, iar sămânța învățăturii tale celei adevărate va aduce roade. Aceasta ți-o făgăduim, noi, ucenicii tăi, episcopi și clerici, mireni și monahi, tot poporul lui Dumnezeu.

Îți urăm drum bun în călătoria ta de la templul cel creat la templul cel necreat, de la cortul cel făcut de mână la cortul cel nefăcut de mână, precum îți plăcea să spui, cu nădejdea învierii și a reîntâlnirii noastre.

Sfârșitul volumului II

și Dumnezeului nostru slavă, Celui în Treime slăvit

„Tâlcuirea Părinţilor nu este doar rodul cărţilor pe care le-au citit, ci şi al propriei lor experienţe. De aceea, când vorbesc despre dogme, Părinţii nu fac doar simpla tâlcuire a textelor, ci vorbesc şi din experienţa lor, la fel ca un astronom care, atunci când predă o lecţie, nu vorbeşte doar din tratatele de astronomie, ci se uită şi prin telescop, verificând cu telescopul cele scrise în cărţi. De fapt, telescopul este mai important decât cărţile. La fel şi în teologia patristică, mintea (*νοῦς*) celor luminaţi este mai importantă decât cărţile. Mintea aflată în stadiul luminării este exact ca astronomul care se uită prin telescop. Aceasta este experienţa dogmei. Noi nu am moştenit numai dogma, am moştenit şi experienţa dogmei."

Părintele Ioannis Romanidis

editura
doxologia
ISBN 978-606-666-344-1
ISBN 978-606-666-346-5

edituradoxologia.ro
Editura.Doxologia